

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας / ΑΠΘ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (2023-2024)
Κατεύθυνση Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας

IBM 701 Γραπτές πηγές της Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας

**Βυζαντινή Διπλωματική (δημόσια και ιδιωτικά
έγγραφα) - Μοναστηριακά αρχεία**

Ελισάβετ Χατζηαντωνίου
Επίκουρος Βυζαντινής Ιστορίας ΑΠΘ

Σημασία εγγράφων ως ιστορικής πηγής:

άμεση πηγή για τη βυζαντινή πραγματικότητα 1000-1500 αι.

Παρέχουν στοιχεία για:

- ✦ τη διοίκηση (θεσμοί, δομή, γραφειοκρατική πρακτική)
 - ✦ το δικαιοδοτικό σύστημα και δικαστηριακή πρακτική
 - ✦ τη φορολογία
- ✦ την οικονομία (θεσμοί, γαιοκτησία)
- ✦ την αυλική ιεραρχία
- ✦ την προσωπογραφία
- ✦ την ιστορία (εσωτερική, εξωτερική, τοπική)
- ✦ την κοινωνία (θεσμούς, οικογενειακούς δεσμούς, σχέσεις μεταξύ συντοπιτών, με τις εκκλ. αρχές, με τις πολιτικές αρχές, μορφωτικό επίπεδο κ.ά.)
- ✦ τη δημογραφία (δημογραφική σύνθεση και εξέλιξη μιας περιοχής)
- ✦ την ιστορική γεωγραφία
- ✦ την εξέλιξη της γλώσσας

Αθωνικά αρχαία: σώζονται περί τα 1000 βυζαντινά έγγραφα

Μονή Βατοπεδίου (ίδρ. 10^{ος} αι.) – κριτ. έκδ. πάνω από 154 έγγρ. (959 κ.ε.)

- ✦ *Actes de Vatopédi*, τ. I, εκδ. J. Bompaire – J. Lefort – Vassiliki Kravari - Chr. Giros [Archives de l’Athos XXI] Paris 2001· τ. II, εκδ. J. Lefort – V. Kravari – Chr. Giros – K. Smyrlis, [Archives de l’Athos XXII] Paris 2006.
- ✦ Μ. Γούδας, Βυζαντινά έγγραφα της εν Αθω ιεράς μονης του Βατοπεδίου, *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 3 (1926) 113-134 και 4 (1927) 211-248.

Μονή Δοχειαρίου (α΄ μνεία 1013) - 61 έγγρ. (1037-α΄ μισό 15ου αι., 1424)

- ✦ *Actes de Docheiariou*, εκδ. N. Oikonomidès, [Archives de l’Athos XIII] Paris 1984.

Μονή Ζωγράφου (ίδρ. β΄ μισό 9ου αι.;;) - 57 βυζ. έγγρ. (980-1395)

- ✦ C. Pavlikianov, *The Medieval Greek and Bulgarian Documents of the Athonite Monastery of Zographou (980-1600)*, [St. Kliment Ohridski University Press / Университетска Библиотека 512] Sofia 2014.

Μονή Ιβήρων (ίδρ. β΄ μισό 10^{ου} αι.) - πάνω από 150 (από το 927 κ.ε.)

- ✦ *Actes d’Iviron*, τ. I-IV, εκδ. J. Lefort – N. Oikonomidès – D. Papachryssanthou κ.ά., [Archives de l’Athos XIV, XVI, XVIII-XIX] Paris 1985, 1990, 1994, 1995.

Μονή Λαύρας (ίδρ. 963) - 188 έγγρ. (897 κ.ε.)

- ✦ *Actes de Lavra*, τ. I-IV, εκδ. P. Lemerle – A. Guillou – N. Svoronos – D. Papachryssanthou, [Archives de l’Athos V, VIII, X, XI] Paris 1970, 1977, 1979, 1982.

Αθωνικά αρχεία

Μονή Χιλανδαρίου (10^{ος} αι, ανακαίν. 12^{ος} αι.) - 157 έγγρ. (1018-1319)

- ✦ *Actes de Chilandar, Première partie : Actes grecs*, εκδ. L. Petit, VV 17 (1911) / Priloženie 1 [Actes de l'Athos V], ανατ. Amsterdam 1975.
- ✦ *Actes de Chilandar, Deuxième partie : Actes slaves*, εκδ. V. Korablev, VV 19 (1915) / Priloženie 1 [Actes de l'Athos V], ανατ. Amsterdam 1975.
- ✦ *Supplementa ad acta graeca Chilandarii*, εκδ. V. Mosin - A. Sovre, Ljubljana 1948.
- ✦ *Actes de Chilandar*, τ. I (*Des origines à 1319*), εκδ. M. Živojinović – V. Kravari – Chr. Giros, [Archives de l'Athos XX] Paris 1998.

Μονή Διονυσίου (ίδρ. μέσα 14^{ου} αι.) – έκδ. 28 έγγρ. (1056-1430/62)

- ✦ *Actes de Dionysiou*, εκδ. N. Oikonomidès, [Archives de l'Athos IV] Paris 1968.

Μονή Εσφιγμένου (ίδρ. τέλη 10ου αι.) - 34 έγγρ. (1034-1409;)

- ✦ *Actes d'Esphigménou*, εκδ. J. Lefort, [Archives de l'Athos XV] Paris 1973.

Μονή Καρακάλλου (α' μνεία: αρχές 11^{ου} αι.) – 6 έγγρ. (1294 κ.ε.)

- ✦ C. Pavlikianov, *The Byzantine documents of the Athonite monastery of Karakallou and selected acts from the Ottoman period (1294-1835). Critical edition and commentary of the texts*, [St. Kliment Ohridski University Press / Университетска Библиотека 513] Sofia 2015.

Μονή Βατοπεδίου

Μονή Ιβήρων

Μονή Λαύρας

Μονή Ζωγράφου

Μονή Κασταμονίτου (ίδρ. μέσα 11ου αι.) - 6 έγγρ. (1047-1426)

✦ *Actes de Kastamonitou*, εκδ. N. Oikonomidès, [Archives de l'Athos IX] Paris 1978.

Μονή Κουτλουμουσίου (α΄ μνεία: β΄ μισό 12^{ου} αι.) – 47 έγγρ. (1012-1447)

✦ *Actes de Kutlumus²*, εκδ. P. Lemerle, [Archives de l'Athos II] Paris (1945) 1988.

Μονή Ξενοφώντος (α΄ μνεία:τέλη 10ου αι.) - 29 έγγραφα (1089 κ.ε.)

✦ *Actes de Xénophon*, εκδ. Denise Papachryssanthou, [Archives de l'Athos XV] Paris 1986.

Μονή Ξηροποτάμου (10^{ος} αι.) - 29 έγγρ. (956-1407)

✦ *Actes de Xéropotamou*, εκδ. J. Bompaire, [Archives de l'Athos III] Paris 1964.

Μονή Αγ. Παντελεήμονος (ίδρ. 10ος αι.) - 20 έγγρ. (1030-1430)

✦ *Actes de Saint Pantéléèmon*, εκδ. P. Lemerle - G. Dagron - Sima Ćircović, [Archives de l'Athos XII] Paris 1982.

Μονή Παντοκράτορος (ίδρ. μέσα του 14ου αι.) - 25 έγγρ. βυζ. περιόδου (1039-1442)

✦ *Actes de Pantocrator*, εκδ. Vassiliki Kravari [Archives de l'Athos XVII], Paris 1991.

Μονή Αγ. Παύλου (ίδρ. 10^{ος} αι. ως κελλίο της Ξηροπ., αυτόνομ. τέλη 14^{ου} αι.) - 30 έγγρ. (1010-1443)

✦ Φωκίων Κοτζαγεώργης, *Αρχείο της Ι. Μ. Αγίου Παύλου. Επιτομές Εγγράφων 1010-1800*, [ΕΙΕ/ΙΒΕ – Αθωνικά Σύμμεικτα 12] Αθήνα 2008.

Πρωτάτου – διοικ. κέντρο Άθω (10^{ος} αι.) - 13 έγγρ. (883-1406)

- ✦ Actes du Prôtaton, έκδ. Denise Papachryssanthou, [Archives de l'Athos VII], Paris 1975.

Μονή Φιλοθέου (α' μνεία 1013) – 18 έγγρ. (1087-1376)

- ✦ *Actes de Philothée*, εκδ. W. Regel – E. Kurtz – B. Korablev, [Actes de l'Athos VI] VV 20 (1913) / Priloženie 1.
- ✦ Nouveaux Documents du monastère de Philothéou, έκδ. Vassiliki Kravari, *TM* 10 (1987) 261-356.

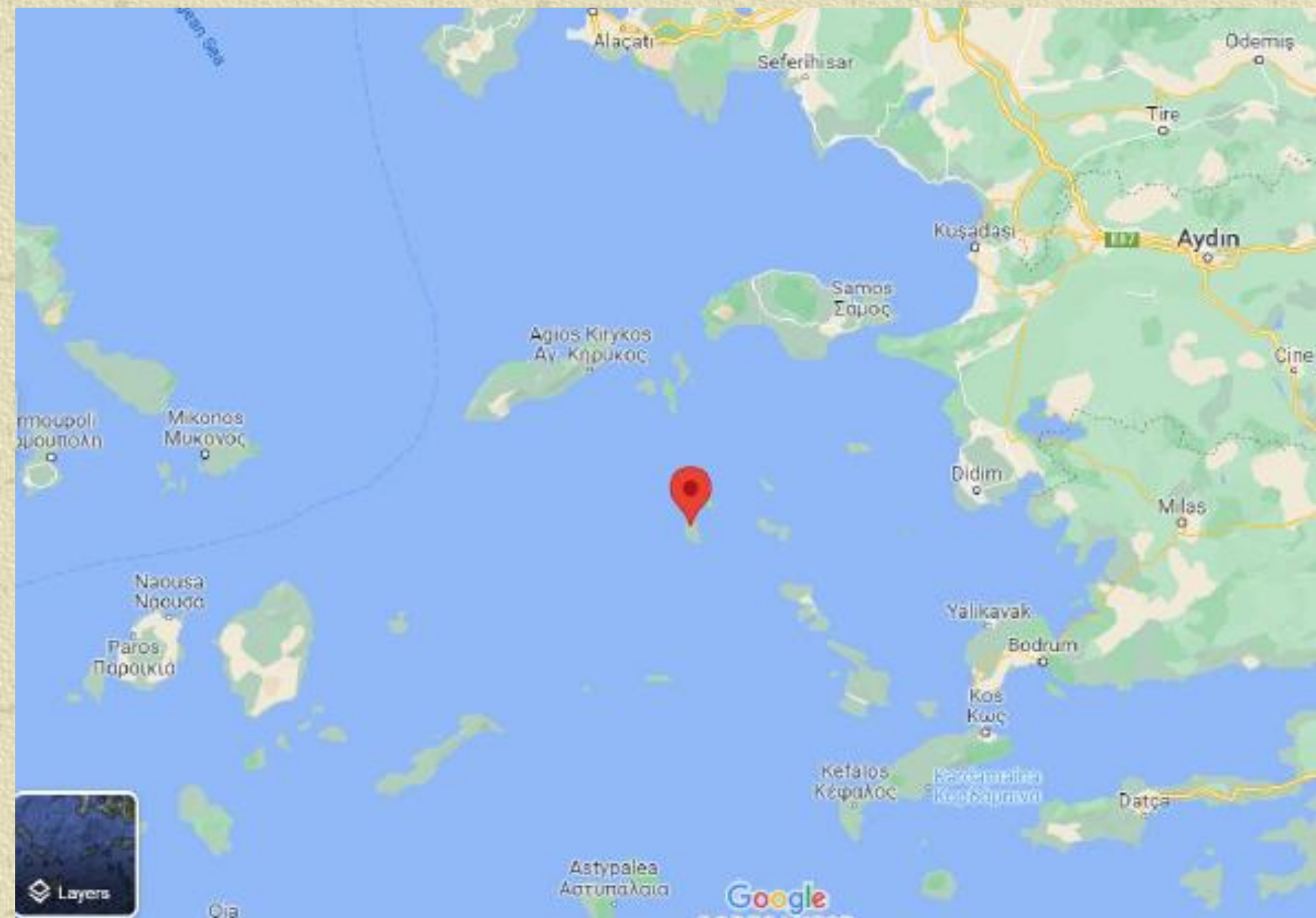
Αρχείο μονής Αγ. Ιωάννου Θεολόγου (Πάτμος) (ίδρ. 1088)

– περ. 150 έγγρ. (τέλη 11^{ου} – 15^{ου} αι.)

- ✦ *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 6, Wien 1890.
- ✦ *Βυζαντινά έγγραφα της μονής Πάτμου*, τ. Α': Αυτοκρατορικά Έγγραφα, τ. Β': Δημοσίων Λειτουργιών, τ. Γ': Πατριαρχικά Έγγραφα, εκδ. Έ. Βρανούση – Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου – Μ. Γερολυμάτου, [ΕΙΕ/ΚΒΕ] Αθήναι 1980, 2016.

Αρχείο μονής Αγ. Παύλου (Λάτρος) – ίδρ. 7^{ος} αι. (;) – 15 έγγρ. (987-μέσα 13^{ου} αι.)

- ✦ *Das Chartular des Paulos-Klosters am Berge Latros. Kritische Edition, Übersetzung, Kommentar und Indices*, εκδ. Chr. Gastgeber - O. Kresten, [ÖAW - Wiener Byzantinische Studien 30] Wien 2015.

Αρχείο μονής Ιεράς – Ξηροχωραφίου (10^{ος} αι.) – 14 έγγρ. (11^{ου}-13^{ου} αι.)

- ✦ Wilson N. – Darrouzès J. (εκδ.), *Restes du cartulaire de Hiéra-Xérochoraphion*, *Revue des études byzantines* 26 (1968) 5-47.

Αρχείο Νέας Μονής Θεοτόκου (Χίος) – ίδρ. προ 1042 – 7 έγγρ. (11^{ου}-13^{ου} αι.)

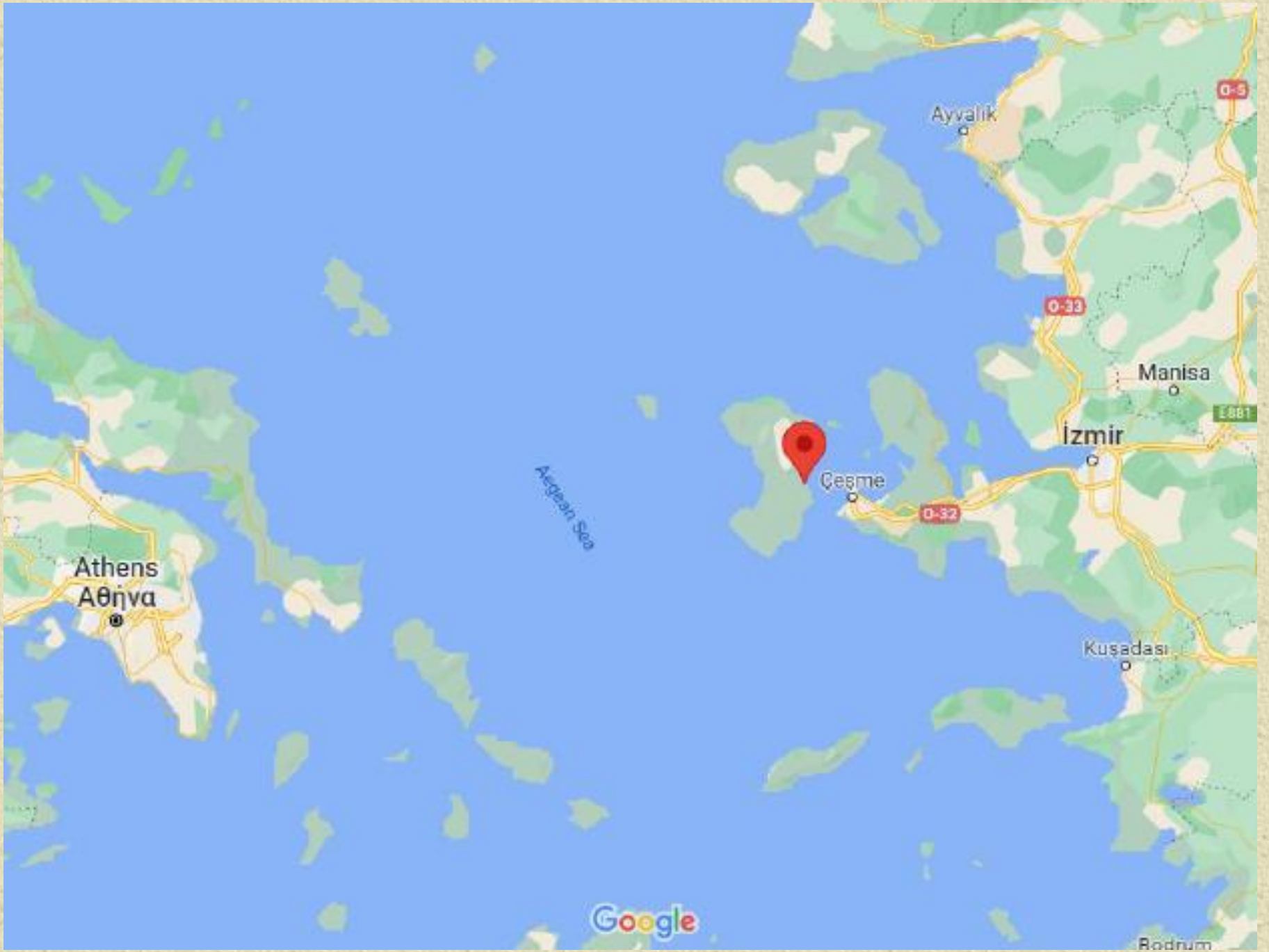
- ✦ *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 5, Wien 1887, σ. 1-13.
- ✦ *Χιακά Ανάλεκτα*, Κ. Κανελάκης, Αθήνα 1890, ανατ. 1983.

Αρχείο της μονής Θεοτόκου (Λέμβου) – ίδρ. προ 787 – περ. 190 έγγρ. (12^{ου}-13^{ου} αι.)

- ✦ *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 4, Wien 1871, σ. 1-289.

Αρχείο της μονής Θεοτόκου Ελεούσης (12^{ος} αι.)

- ✦ L. Petit (έκδ.), *Le Monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine*, *IRAIK* 6 (1900) 1-153 (I. Diplômes impériaux – II. Le Typicon).

Athens
Αθήνα

Ayvalik

Manisa

Izmir

Çeşme

Kuşadası

Aegean Sea

Google

Rodrum

Νέα Μονή Θεοτόκου (Χίος)

**Αρχείο μονών Θεοτόκου Μακρινιτίσσης και Αγ. Προδρόμου Νέας Πέτρας –
ίδρ. 13^{ος} αι. – 42 έγγρ. (13^{οο} αι.)**

- ✦ *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 4, Wien 1871, σ. 330-430.

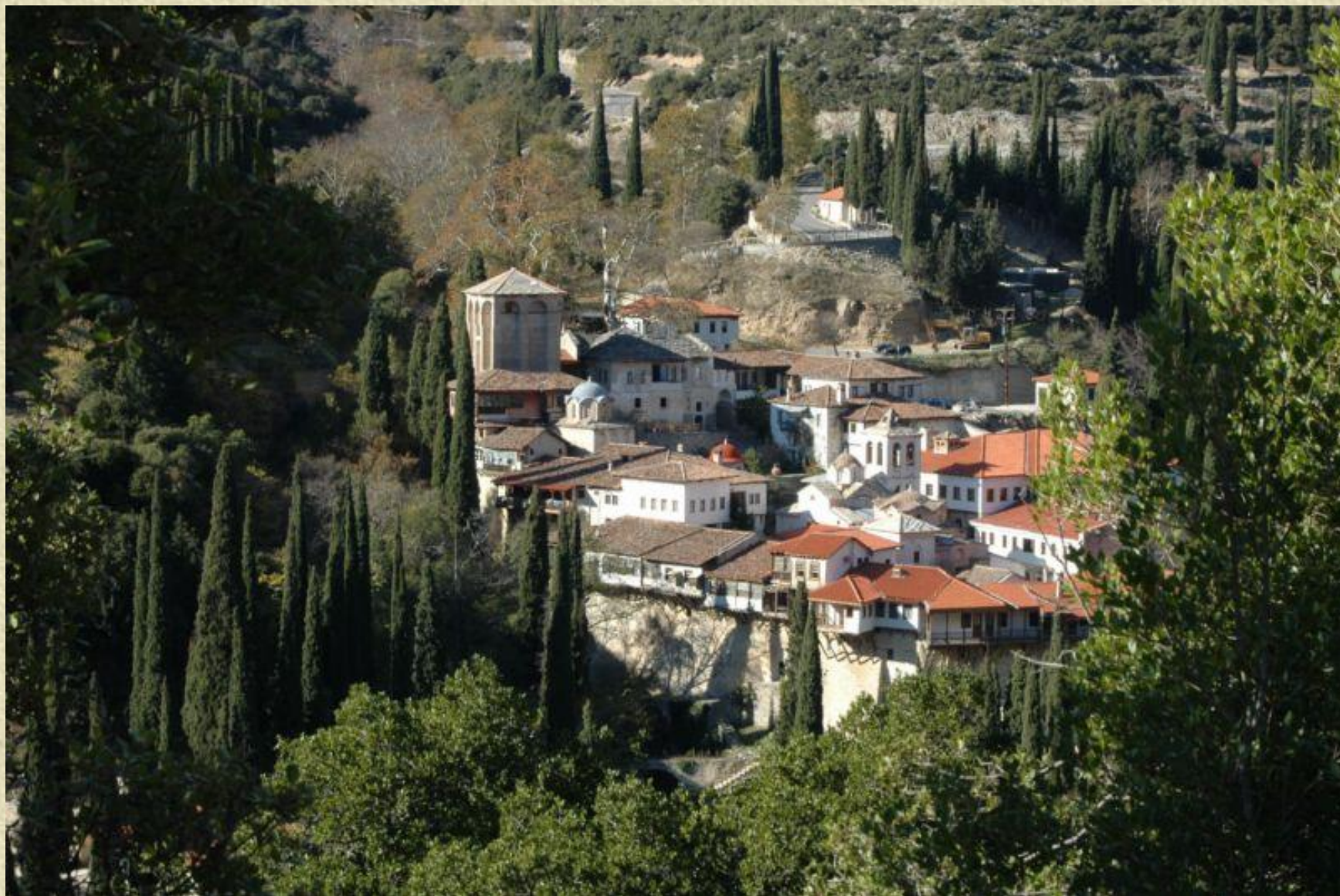
**Αρχείο μονής Αγ. Ιω. Προδρόμου (Μενοίκειον Ορος, Σέρρες) – ίδρ. 1275 –
περ. 50 έγγραφα (13^{οο} -14^{οο} αι.)**

- ✦ *Les archives de Saint Jean Prodrome sur le mont Ménécée*, εκδ. A. Guillou, Paris 1955.
- ✦ *Le Codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome (Serrès)*, εκδ. L. Βένου, [Textes. Documents. Etudes sur le monde byzantin 2] Paris 1998.

**Αρχείο μονής Αγ. Ιω. Προδρόμου Βαζελώνος (Τραπεζούντα) – 190 έγγραφα
13^{ου} -15^{ου} αι. (1245-1482)**

- ✦ *Τα Acta της μονής Βαζελώνος. Στοιχεία για την ιστορία της αγροτικής και μοναστηριακής εγγείας ιδιοκτησίας στο Βυζάντιο κατά το 13ο -15ο αι.*, εκδ. F. I. Uspenskij – V. N. Beneševič, Leningrad 1927, (επιμ. – προλεγ. – προσθ. Κ. Κ. Παπουλίδης, ελλ. μτφρ. ρωσικού σχολιασμού Η. Κ. Πετρόπουλος, Αθήνα 2007).

Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών

Μονή Βαζελώνος

Εκκλησιαστικά και μοναστηριακά αρχεία από Κάτω Ιταλία (ενδεικτικά)

- ✦ *Les actes grecs de S. Maria di Messina. Enquête sur les populations grecques d'Italie du Sud et de Sicile (XIe-XIVe s.)*, έκδ. A. Guillou, (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici, Testi e Monumenti, Testi 8), Palermo 1963.
- ✦ *Saint-Nicolas de Donnoso (1031—1060/1061)*, έκδ. A. Guillou, (Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile 1). Città del Vaticano 1967.
- ✦ *Saint-Nicodème de Kellarana (1023/1024—1232)*, έκδ. A. Guillou, (Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile 2). Città del Vaticano 1968.
- ✦ *La Théotokos de Hagia –Agathè (Oppido) (1050-1064/65)*, εκδ. A. Guillou [Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile. Recherches d'histoire et de géographie 3 / Biblioteca apostolica Vaticana] Citta del Vaticano 1972.
- ✦ *Les actes grecs des fonds Aldobrandini et Miraglia (XIe-XIIIe s.)*, εκδ. A. Guillou, [Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile. Recherches d'histoire et de géographie 6 / Biblioteca apostolica Vaticana] Citta del Vaticano 2009.

Πατριαρχικό αρχείο (14^{ος} αι.)

Das Register des Patriarchats von Konstantinopel, T. 1 (1315-1331), έκδ. H. Hunger - O. Kresten u.a.· T. 2 (1337-1350), έκδ. H. Hunger - O. Kresten - E. Kislinger - C. Cupane u.a.· T. 3 (1350-1363), έκδ. J. Koder - M. Hinterberger - O. Kresten, [CFHB 19 - Österreichischen Akademie der Wissenschaften] Wien 1981, 1995, 2001.

Για αυτά και άλλα πατριαρχικά και συνοδικά έγγραφα:

J. Darrouzès, Les registres des actes du patriarcat de Constantinople. v. I: Les actes des patriarches. Fasc. V: Les registres de 1310 à 1376, Fasc. VI: Les registres de 1377 à 1410, [Le Patriarcat Byzantin, Recherches de Diplomatique, d'Histoire, et de Géographie ecclésiastiques publiées par l'Institut Français d'Études Byzantines, Série I] Paris 1977, 1979.

Διπλωματική παράδοση των εγγράφων

- ✦ στο πρωτότυπο**
- ✦ σε επικυρωμένα ή απλά αντίγραφα**
- ✦ σε διπλωματάρια/χαρτουλάρια (επικυρωμένα ή μη)**
- ✦ εμβόλιμη παράθεση εγγράφων (μέσα σε άλλα, σχετικά έγγραφα)**

- ✦ μαρτυρούμενα αλλά μη σωζόμενα έγγραφα**

ΔΗΜΟΣΙΑ ΈΓΓΡΑΦΑ

- ✦ αυτοκρατορικά έγγραφα (διοικητικά, προνομιακά)
- ✦ εκκλησιαστικών αρχών (πατριαρχικά, μητροπολιτικά, επισκοπικά, πρώτου Άθω)
- ✦ δημοσίων λειτουργών
 - διοικητικά: *άναφορά, υπόμνησις/άναφορά - λύσις, γραφή, ένταλμα, παρέκβολον/παρεκβόλιον*
 - δικαστικά: *διάγνωσις, άπόφασις, κρίσις (έπίκρισις/κριτήριον έγγραφον/κρισιμόγραφον/ γραφή κρισίμη), υπόμνημα, ψηφος, σημείωμα/σημείωσις, παρασημείωσις, έξέτασις, σεκρετικόν γράμμα/σημείωμα*
 - δημοσιονομικά: *πρᾶξις, λίβελλος, υπόμνημα (10^{ος}-12^{ος} αι.), άπόσπασμα καταστίχου/φύλλον από παραθέσεως/ίσοκώδικον, περιορισμός, πρακτικόν και τα συναφή έγγραφα (παράδοσις, άποκατάστασις, άπογραφικόν - , γράμμα, σιγίλλιον κ.λπ.).*

ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΈΓΓΡΑΦΑ

- ✦ δικαιοπρακτικά έγγραφα
- ✦ έγγραφα που αφορούσαν την ίδρυση, οργάνωση και διοίκηση της μονής, συνήθως Τυπικά κτητόρων και Διαθήκες ηγουμένων
- ✦ βρέβια - κατάστιχα περιουσιακών στοιχείων (κινητών και ακινήτων)

αυτοκρατορικά έγγραφα

- ✦ **Διοικητικά: ορισμοί / προστάγματα (πρόσταξις, κέλευσις, θέσπισμα, πιττάκιον)**
- **σύντομο, λιτό**
- **απευθύνεται σε συγκεκριμένο αξιωματούχο ή στον εκάστοτε δημόσιο λειτουργό**
- **υπογραφή με ερυθρό μηνολόγημα**
- **κήρινη σφραγίδα**
- **καταστρώσεις (verso)**
- **οι δια-σημειώσεις (recto) (από τον 12^ο αι.)**

✦ **Προνομιακά αυτοκρατορικά έγγραφα:**

χρυσόβουλλοι λόγοι, χρυσόβουλλα σιγγίλια και χρυσόβουλλοι ορισμοί

χρυσόβουλλοι λόγοι:

- δωρεές κτημάτων και δικαιώματα χρήσης πλουτοπαραγωγικών πηγών
- φορολογικά προνόμια
- επικύρωση περιουσιακών στοιχείων

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ:

- ιδιότυπη γραφή της αυτοκρ. γραμματείας
- κανίκλωμα
- πλήρης ημερομηνία με ερυθρά στοιχεία
- σημείωση επικύρωσης: ερυθρό *legimus* (ως το 1204)
- σημειώσεις επί των κολλημάτων + καταστρώσεις (*verso*)
- ιδιόχειρη υπογραφή του αυτοκράτορα + οι δια-σημειώσεις (*recto* – από τον 12^ο αι.)
- χρυσή βούλλα
- ειλητάριον

ΔΟΜΗ:

- Πρωτόκολλο: επίκληση - τίτλωση - επιγραφή
- Κείμενο: προοίμιο - έκθεση - απόφαση – κυρώσεις
- Εσχατόκολλο: χρονολογία - τυπική φράση: «*εν ω και το ημέτερον ευσεβές και θεοπρόβλητον υπεσημήνατο κράτος*» - *legimus* - υπογραφή αυτοκράτορα

BYZANTINA

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΟΡΓΑΝΟΝ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

BYZANTINA KEIMENA KAI MELETAI

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ ΩΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΩΝ "ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ"

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΑΘ. Ι. Ε. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ: ΑΔΑΜ. Π. ΑΜΜΑΝΙΤΗΣ

BYZANTINA

ANNUAL REVIEW OF THE CENTER FOR BYZANTINE STUDIES
OF THE SCHOOL OF PHILOSOPHY, UNIVERSITY OF THESSALONIKI

BYZANTINE TEXTS AND STUDIES

SUPPLEMENTARY PUBLICATIONS TO THE "BYZANTINA",
PUBLISHED BY THE CENTER OF BYZANTINE STUDIES OF
THE SCHOOL OF PHILOSOPHY, UNIVERSITY OF THESSALONIKI

EDITOR : PROF. I. E. KARAYANNOPULOS
EDITORIAL ASSISTANT : ADAMANTIOS P. AMMANITIS

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ

Α'

BYZANTINISCHE URKUNDENLEHRE

I. DIE KAISERURKUNDEN

VON

F. DÖLGER UND J. KARAYANNOPULOS

MÜNCHEN 1968

BYZANTINA KEIMENA KAI MELETAI

4

BYZANTINΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ

Α. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Β' ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΥΠΟ

Ι. Ε. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1972

Βιβλ. Εισ. 1465

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Α' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Είμαι εὐτυχῆς παραδίδων εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐπιστημονικὸν κοινόν, ὀλίγους μόνον μῆνας μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τῆς γερμανικῆς ἐκδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν τῆς *Byzantinische Urkundenlehre*.

Δυστυχῶς ὁ ἀείμνηστος συνεργάτης καὶ προσφιλὴς μου διδάσκαλος *F. Dölger* δὲν ἔζησε διὰ τὰ ἴδια καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν ἔργου, τὸ ὁποῖον τόσον ἠγάπησεν. Ἄς ἀποτελέσῃ λοιπὸν ἡ «*Βυζαντινὴ Διπλωματικὴ*» μνημόσυνον τοῦ διαπρεποῦς *Βυζαντινολόγου*.

Κατὰ τὴν παρασκευὴν τῆς παρούσης ἐκδόσεως μὲ ἐβοήθησαν, ἐργασθεῖσαι μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ζήλου, αἱ βοηθοὶ τοῦ Σπουδαστηρίου *Βυζαντινῆς Ἱστορίας* Κα' Α. Σταυροῖδου - Ζαφράκα καὶ δις Μ. Ἐξίικη. Τὰς παρακαλῶ νὰ δεχθοῦν καὶ πάλιν τὰς πλέον εὐκρινεῖς μου εὐχαριστίας.

Τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὅλης ἐκδόσεως ἀνέλαβε φιλοφρόνως ὁ κ. Ἀ. Ἀμμανίτης, τὴν συνανάγνωσιν τῶν δοκιμίων ὁ κ. Β. Φόρης. Πρὸς αὐτοὺς ἐκφράζω καὶ ἐντεῶθεν τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Β' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ ἐξάντλησις τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς *Βυζαντινῆς Διπλωματικῆς* ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνθαρρυντικὴ ὑποδοχὴ τῆς ὁποίας ἔτυχε τὸ ἔργον τοῦτο κατέστησαν ἀναγκαίαν καὶ δευτέραν τοῦ ἔκδοσιν.

Εἰς ταύτην περιελήφθη καὶ ἡ νεωτέρα βιβλιογραφία, ἐγένοντο δὲ προσθήκαι καὶ βελτιώσεις, ὅπου αὐταὶ ἐκρίθησαν ἀναγκαῖαι. Ἐλπίζεται τοιοῦτοτρόπως ὅτι ὄχι μόνον διετηρήθη ἀλλὰ καὶ ὑψώθη τὸ ἐπίπεδον

καὶ ἐπομένως καὶ ἡ χρησιμότης τοῦ ἔργου, πρὸ φιλοδοξεῖ νὰ παρουσιάσῃ εἰς ἐνιαίαν σύνθεσιν, τὴν πρώτην καὶ μοναδικὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὰ πορίσματα τῶν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἐρευνῶν.

Τὸ Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν Θεσσαλονίκης ἐδέχθη νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν σειρὰν τῶν «Βυζαντινῶν Κειμένων καὶ Μελετῶν του» τὴν παροῦσαν β' ἑλληνικὴν ἔκδοσιν τῆς «Βυζαντινῆς Διπλωματικῆς».

Εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς παρούσης ἐκδόσεως συνειργάσθη μετὰ τῆς συνήθους ἀφοσιώσεως, ἰκανότητος καὶ ζήλου ἡ δ. Μ. Πατερᾶκη. Εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πινάκων ἐβοήθησε καὶ ἡ κ. Α. Σταυρίδου - Ζαφράκα.

Ὁ κ. Ἄδ. Ἀμμανίτης ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἐπιμέλειαν, τὸ ἐργοστάσιον Γραφικῶν Τεχνῶν τοῦ κ. Στ. Γεωργιάδη τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου.

Θεσσαλονίκη, Χριστούγεννα 1971

Ι. Ε. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Πρόλογοι</i>	5
<i>Βραχυγραφίαι</i>	11

ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΡΟΣ. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Περίγραμμα τῆς ἱστορίας τῆς Γενικῆς Διπλωματικῆς	57
2. Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Διπλωματικῆς	71

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΜΕΡΟΣ. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

A. <i>Τὸ ἔγγραφο</i>	91
I. Γενικαὶ ἔννοιαι	91
1. Ἐγγραφα :	
Δημόσια - Ἰδιωτικά - Πολιτικά - Ἐκκλησιαστικά	91
2. Αὐτοκρατορικά ἔγγραφα :	
Νομοθετικά - Ἐγγραφα ἐπὶ συγκεκριμένων νομικῶν περιπτώσεων - Ἐξωτερικῆς πολιτικῆς - Διοικητικά - Προνομιακά	92
3. Παράδοσις τῶν ἐγγράφων :	
Πρωτότυπα - Ἀπομιμήσεις - Ἀντίγραφα - Κοντάκια - Πλαστογραφίαι	94
II. Ἐξωτερικὰ γνωρίσματα	98
1. Γραφικὴ ὕλη :	
Πάπυρος - Χάρτης - Περγαμηνή	98
2. Μελάνη :	
Sacrum encaustum - Χρυσογραφία	101
3. Γραφή :	
Ἰδιαιτέρα γραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας - Γραφή πρωτοκόλλου	105

Πίναξ περιεχομένων

4. Σημειώσεις :	
Ἐπικυρώσεως (Legimus - Ἐρυθραὶ παρένθετοι λέξεις) - Κολ- λημάτων - Καταχωρισμοῦ - Εἰσηγητῶν - Ἀπολύσεως	110
5. Σφράγισις	119
III. Ἐσωτερικὰ γνωρίσματα	129
1. Γλῶσσα	129
2. Μέρη τοῦ ἐγγράφου :	
Πρωτόκολλον (ἐπίκλησις - τίτλωσις - ἐπιγραφὴ)· Κείμενον (προ- οίμιον - ἔκθεσις - ἀπόφασις - κυρώσεις - ἐπικύρωσις)· Ἐσχατό- κολλον (χρονολογία - ὑποσημειώσεις)	131
B. Ἀυτοκρατορικὴ γραμματεία : Ἐξέλιξις καὶ λειτουργία	145

ΤΡΙΤΟΝ ΜΕΡΟΣ
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ ΕΓΓΡΑΦΩΝ - ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΕΓΓΡΑΦΩΝ
ΠΛΑΣΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

A. Κατηγορίαι ἐγγράφων	165
I. Νόμοι	165
1. Νομοθετικὰ ἐγγράφα :	
Γενικὸς νόμος - Ἡδικτον - Pragmatica sanctio - Mandata prin- cipis (ὑποτύπωσις)	165
2. Ἐγγράφα ἐπὶ συγκεκριμένων νομικῶν περιπτώσεων :	
Rescriptum - Λύσις - Σημείωμα	179
II. Ἐγγράφα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς	191
1. Διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ	191
2. Συνθήκαι	200
3. Προκουρατορικὰ χρυσόβουλλα	217
III. Διοικητικὰ ἐγγράφα	222
1. Πρόσταγμα ἢ Ὅρισμός	222
2. Σιγίλλιον	227
3. Κωδίκειλλος	228
IV. Προνομιακὰ ἐγγράφα	233
1. Χρυσόβουλλος λόγος	233
2. Χρυσόβουλλον σιγίλλιον	246

Πίναξ περιεχομένων

3. Χρυσόβουλλος όρισμός	250
<i>B. Παράδοσις έγγραφων</i>	252
1. Γενικά	252
2. Ίσότυπα αὐτοκρατορικῆς γραμματείας	254
3. Ίσότυπα ἀποδέκτου :	
Υπηρεσιακὰ ἀντίγραφα - Κυρίως ἀντίγραφα ἀποδέκτου - Κοντάκια	256
4. Ἐμβόλιμα ἀντίγραφα :	
Εἰς ἔγγραφα - Εἰς ἀφηγηματικὰς πηγὰς	259
5. Ἀπομιμήσεις	260
<i>Γ. Πλαστὰ ἔγγραφα</i>	261
1. Γενικά	261
2. Κριτήρια γνησιότητος	262

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

<i>Βασικαὶ ὁδηγίαι πρὸς ἔκδοσιν τῶν βυζαντινῶν ἔγγραφων</i>	267
I. Παρουσίασις τοῦ ἔγγραφου	267
1. Γενικὸς χαρακτηρισμὸς	267
2. Περιγραφή τοῦ ἔγγραφου	268
II. Ἐκδοτικὴ ἐργασία	269
1. Γενικοὶ κανόνες	269
2. Ἐκδοτικὴ πράξις	270
III. Σχολιασμὸς ἔγγραφου	273
1. Γενικαὶ παρατηρήσεις	273
2. Σχολιασμὸς ὀνομάτων καὶ ὄρων	273
IV. Τεχνικὰ συμπληρώματα	273
1. Ἀλφαβητικοὶ πίνακες	273
2. Ὅμοιώτυπα	274
<i>Μεταγραφή καὶ ἐπεξήγησις ὁμοιοτύπων</i>	275

Πίναξ περιεχομένων

Σχηματικές παραστάσεις εγγράφων :

Ἡδικτον - Νεαρά 175· mandatum principis 179· epistula 181· subscriptio 183· λύσις 187· σημείωμα 190· διπλωματική ἐπιστολή 200· συνθήκαι 205, 208, 213, 217· προκουρατορικὸν χρυσόβουλλον 220· πρόσταγμα, ὄρισμὸς 226· σιγίλλιον 228· κωδικελλος 232· χρυσόβουλλος λόγος 244, 246· χρυσόβουλλον σιγίλλιον 249· χρυσόβουλλος ὄρισμὸς 251.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

A. Πηγῶν	325
B. Προσώπων καὶ πραγμάτων	341

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

- Abendland W. Ohnsorge, Byzanz und das Abendland, Darmstadt 1958.
- A. Chilandar L. Petit - B. Korablev, Actes de Chilandar (=Actes de l'Athos V 1 = Priloženie No I k XIX t. Viz. Vrem.), Sanktpeterburg 1911.
- ACOe E. Schwartz, Acta Conciliorum Oecumenicorum, τόμοι I-IV, Strassburg 1914 κ.έ. (τ. IV. 1, Berlin 1971 ὑπὸ J. Straub).
- A. Dionysiou N. Oikonomidès, Actes de Dionysiou (=Archives de l'Athos IV), Paris 1968.
- A. Kutlumus P. Lemerle, Actes de Kutlumus (=Archives de l'Athos II), Paris 1945.
- A. Lavra G. Rouillard - P. Collomp, Actes de Lavra I (897-1178) (=Archives de l'Athos I), Paris 1937. Νέα ἔκδοσις ὑπὸ P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos - D. Papachrysanthou, Actes de Lavra. Première partie: Des origines à 1204 (= Archives de l'Athos V), Paris 1970, μετὰ τόμου ὁμοιοτύπων.
- A. Vazélon. Th. Ouspensky - V. Bénéchevitch, Actes de Vazélon, Leningrad 1927.
- A. Xéropotamou J. Bompaire, Actes de Xéropotamou (=Archives de l'Athos III), Paris 1964.
- A. Zographou W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, Actes de Zographou (=Actes de l'Athos IV = Priloženie No 1 k XIII t. Viz. Vrem.), Sanktpeterburg 1907.
- 'Αγαθίας 'Αγαθία, Περὶ τῆς 'Ιουστινιανοῦ βασιλείας,

Βραχυγραφία

ed. R. Keydell, *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque*, Βερολίον 1967.

- J. P. Alexander,
Chrysobull J. P. Alexander, A Chrysobull of the Emperor Andronicus II Palaeologus in Favor of the See of Kanina in Albania, *Byzantion* 15 (1940/41) 167-207.
- A. Alföldi, *Untergang* A. Alföldi, *Der Untergang der römischen Herrschaft in Pannonien (=Ungarische Bibliothek, Σειρά πρώτη, τόμοι 10 και 12)*, Berlin - Leipzig 1924-26.
- D. Anastasijević,
Chrisobule D. Anastasijević, Dve Dušanove grčke chrisobule (=Δύο ελληνικά χρυσόβουλλα τοῦ Δουσάν), *Spomenik Srpske Kraljevske Akademiji* 55, II. razred 47, Beograd 1952.
- D. Anastasijević, *Date* D. Anastasijević, La date du Typikon de Tzimiscès, *Byzantion* 4 (1929) 7-11.
- D. Anastasiević,
Kaiserjahr D. Anastasiević, Das Kaiserjahr in Byzanz (ρωσιστὶ μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως), *Annaly Inst. Kond.* 11 (1940) 147-200.
- Anon. *Vales* J. Moreau - V. Velkov, *Excerpta Valesiana*² (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Lipsiae 1968, σ. 1-27.
- App. Appendix constitutionum dispersarum, ed. R. Schoell - W. Kroll (=Novellae Iustiniani σ. 796-803), Berlin 1895.
- V. Arangio-Ruiz, *Storia* V. Arangio-Ruiz, *Storia del diritto romano*², Napoli 1957.
- Ἀρκάδιος Βατοπεδινός,
Γράμματα Ἀρκαδίου Βατοπεδινού, *Γράμματα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς*

Βραχυγραφία

- Ψυχροσωστράας, BNJ. 13 (1937) 308 γ'-
ιγ'.
- F. Babinger,
Papierhandel . . . F. Babinger, Papierhandel und Papier-
bereitung in der Levante, Wochenblatt
für Papierfabrikation 52 (1931) 3 - 12.
- (F. Babinger)-F. Dölger,
Auslandsbrief . . . F. Babinger - F. Dölger, Ein Auslands-
brief des Kaisers Johannes VIII. vom J.
1447, BZ. 45 (1952) 20-28 (=F. Dölger,
Dipl. 292-301).
- F. Barišić, Importance. F. Barišić, L'importance des filigranes
dans les éditions des actes diplomatiques,
ZRVI 10 (1967) 59-62.
- F. Barišić, Pismo . . . F. Barišić, Pismo Mihajla II Andjela du-
brovačkom knezu iz 1237g. (= 'Επιστολή
Μιχαήλ Β' Ἀγγέλου πρὸς τὸν ἄρχοντα τοῦ
Dubrovik τοῦ ἔτους 1237), ZRVI. 9 (1966)
1-24.
- Βασιλικὰ C.E.G. Heimbach, Basilicorum libri LX,
Leipzig 1833-70.
- A. Bataille, Papyrus . A. Bataille, Les Papyrus, Paris 1955.
- BCH. Bulletin de Correspondance Hellénique
(École Française d'Athènes), Athènes-
Paris 1877 κ.έ.
- H.-G. Beck, Minister-
präsident. H.-G. Beck, Der byzantinische Mini-
sterpräsident, BZ. 48 (1955) 309-338.
- L. T. Belgrano, Prima
serie L.T. Belgrano, Prima serie di documenti
riguardanti la colonia di Pera, Atti della
Società Ligure di Storia Patria 13 (1877/
1884) 97-336.
- H. I. Bell, Protocoll : . H. I. Bell, The Greek Papyrus Protocoll,
JHS. 37 (1917) 57-58.
- V. Benešević, Ranglisten V. Benešević, Die byzantinischen Rang-

Βραχυγραφία

- listen nach dem Kletorologion Philothei und nach den Jerusalemer Handschriften zusammengestellt und revidiert, BNJ. 5 (1927) 97-167 και 6 (1928) 143-145.
- D. van Berchem, Armée . . . D. van Berchem, L'armée de Dioclétien et la réforme Constantinienne, Paris 1952.
- T. Bertelè, Monete . . . T. Bertelè, Monete e Sigilli di Anna di Savoia, Roma 1937.
- T. Bertelè, Riflesso . . . T. Bertelè, Un riflesso numismatico d'oriente, Ἔρρανος. Raccolta di scritti in onore del prof. C. Adami (1941). Σελ. ἀνατύπου 6.
- G. Bertolotto, Documenti G. Bertolotto, Nuova serie di documenti sulle relazioni di Genova coll'impero bizantino. Raccolti dal can. A. Sanguineti et pubbl. con molte aggiunte dal Ger. Bertolotto, Atti della Società Ligure di Storia Patria 28 (1898), Appendice (Roma 1902).
- BGU. Aegyptische Urkunden aus den kgl. Museen zu Berlin. Griechische Urkunden, Berlin 1892 κ.έ.
- St. Binon, Légende . . . St. Binon, L'histoire et la légende de deux chrysobulles d'Andronic II Paléologue, Échos d'Orient 37 (1938) 274-311.
- St. Binon, Origines . . . St. Binon, Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou et de St. Paul de l'Athos, Louvain 1942.
- BNJ Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher, Berlin - Athen 1920 κ.έ.
- A.E.R.Boak, Master. . . A.E.R.Boak, The Master of the Offices in the Later Roman and Byzantine Empires (University of Michigan Studies, Humanistic series, Vol. XIV: Aspects of Roman Law and Administration, Part I), New-York - London 1919.

Βραχυγραφίαι

- A.E.R.Boak, Magistri . . . A.E.R.Boak, The Roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire, Harvard Studies in Class. Philol. 26 (1915) 73-164.
- E. Böcking, Annotatio E. Böcking, Notitia Dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus orientis et occidentis. Annotatio ad Notitiam Dignitatum etc., Bonnae 1839.
- J. F. Boissonade, Anecdota J. F. Boissonade, Anecdota nova, Paris 1844.
- J. Bompaire, Archives . . . J. Bompaire, Les archives byzantines de Χέρποταμου, Byzantion 23 (1953) 121-128.
- J. Bompaire, Remarques J. Bompaire, Remarques sur la langue des actes d'archives, notamment à l'époque des Paléologues. Intérêt d'une grammaire diplomatique, Akten des XI. Intern. Byzantinisten-Kongresses (München 1958), München 1960, 68-71
- P. Bonenfant, Influence P. Bonenfant, L'influence byzantine sur les diplômes des Carolingiens. Παγκάρπεια, Mélanges H. Grégoire III (Annuaire Inst. Phil. et Hist. Or. et Slav. 11), Bruxelles 1951, 61-77.
- K. Μπόνης, "Έρευνα . . . K. Μπόνης, Κριτική έρευνα επί του χρυσοβούλλου λόγου Nr. XXII, άφορώντος τήν έν 'Αγ. "Ορει μονήν Ζωγράφου (edd. W. Regel, E. Kurtz και B. Korablev), 'Αθήναι 1939.
- A. Boüard, Manuel . . . A. Boüard, Manuel de diplomatique française et pontificale, τόμ. 1: Diplomatie générale, Paris 1929.
- K. Brandi, Kaiserbrief . . . K. Brandi, Der byzantinische Kaiserbrief

Βραχυγραφία

- aus St. Denis, Arch. f. Urkundenf. 1 (1908) 5-86.
- E. Α. Βρανούση, Συλλογή E. Α. Βρανούση, Κεκυρωμένη συλλογή ἐπι-
σήμων ἐγγράφων τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς εἰς εἰ-
λητὸν τοῦ ΙΑ' αἰ., Σύμμεικτα Ι (1966) 95-119.
- E. Α. Βρανούση, Κατάλογος E. Α. Βρανούση, Ἀνέκδοτος κατάλογος ἐγ-
γράφων τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς (ΙΒ' - ΙΓ'
αἰ.), Σύμμεικτα Ι (1966) 137-162.
- L. Bréhier, Institutions L. Bréhier, Les institutions de l'Empire
Byzantin (Le monde byzantin II), Paris
1949.
- L. Bréhier, Protocolle . L. Bréhier, Le protocole impérial depuis
la fondation de l'empire romain jusqu'à
la prise de Constantinople par les Turcs,
Comptes Rendus de l'Acad. des Inscripti-
ons et Belles-lettres 1905, σ. 177-182.
- L. Bréhier, Origine . . L. Bréhier, L'origine des titres impériaux
à Byzance, BZ. 15 (1906) 161-178.
- H. Bresslau, Handbuch. H. Bresslau, Handbuch der Urkunden-
lehre für Deutschland und Italien², 3 τό-
μοι, Leipzig 1912-1931.
- R. Browning, Notes . . R. Browning, Notes on Byzantine Prooi-
mia, Wiener Byzantinische Studien I,
Supplement, Wien 1966.
- C. G. Bruns, Fontes . . C. G. Bruns, Fontes iuris romani antiqui,
I. Leges et negotia, 7η ἐκδ. ὑπὸ O. Gra-
denwitz, Tübingen 1909.
- C. G. Bruns,
Unterschriften . . C. G. Bruns, Die Unterschriften in den
römischen Rechtsurkunden, Abh. d. Berl.
Akad. d. Wiss., Berlin 1876 (=Festschrift
d. Berliner - Juristen - Fakultät zum sech-
zigjährigen juristischen Doctorjubiläum
von Carl Witte, 20. August 1876, σ.
41-138), Kleinere Schriften 2, Weimar
1882, 37-118.

Βραχυγραφία

- J. B. Bury, Magistri . . . J. B. Bury, Magistri scriniorum, ἀντιγραφῆς, and ρεφερενδάριοι, Harvard Studies in Classical Philology 21 (1910) 23-29.
- J. B. Bury, Notitia . . . J. B. Bury, Notitia Dignitatum, Journ. Rom. Stud. 10 (1920) 131-154· πβλ. αὐτόθι 13 (1923) 149-151.
- J. B. Bury, System . . . J. B. Bury, The Imperial Administrative System in the Ninth Century, London 1911 (φωτ. ἀνατ. New York 1958).
- A. W. Byvanck, Date . . . A. W. Byvanck, Notes batavo-romaines: IX. La date et l'importance de la Notitia Dignitatum, Mnemosyne 8 (1940) 67-71.
- A.W. Byvanck, Kalender . . . A. W. Byvanck, Antike Buchmalerei: III. Der Kalender vom J. 354 und die Notitia Dignitatum, Mnemosyne 8 (1940) 177-198.
- A. W. Byvanck, Notitia . . . A. W. Byvanck, Notes batavo-romaines: X: La Notitia Dignitatum et la frontière septentrionale de la Gaule, Mnemosyne 9 (1941) 87-96.
- Byzantion Revue Internationale des Études Byzantines, Paris-Liège 1924 κ.έ.
- BZ. Byzantinische Zeitschrift, Leipzig - München 1892 κ.έ.
- R. C. van Caenegem -
F. L. Ganshof, Quellenkunde = R. C. van Caenegem - F. L. Ganshof, Kurze Quellenkunde des westeuropäischen Mittelalters (γερμανική μετάφρασις), Göttingen 1964.
- C. J. Carini, Porpora . . . C. J. Carini, Sulla porpora e sul colore porporino nella diplomatica specialmente siciliana, Nuove effemeridi siciliane, ser. 3, vol. 10, Palermo 1880.
- Cassiodor Cassiodorus, Variae, ed. Th. Mommsen, MGH. AA. XII (Berlin 1894) 1-385.

Βραχυγραφίαι

- CB. Corpus scriptorum historiae byzantinae, τόμοι 50, Bonn 1828-1897.
- CJ. Codex Iustinianus, ed. P. Krüger (=Corpus Iuris Civilis, τόμ. II), Berlin 1892.
- CJC. Corpus Juris Civilis.
- P. Classen, Kaiserreskript P. Classen, Kaiserreskript und Königsurkunde. Diplomatische Studien zum römisch - germanischen Kontinuitätsproblem. Archiv f. Diplomatik, Schriftgesch., Siegel- u. Wappenkunde 1 (1955) 1-87.
- Collectio Avellana . . . O. Guenther, Epistulae imperatorum, pontificum aliorum inde ab a. 367 usque a. 533 datae, Avellana quae dicitur Collectio (=Corpus Scr. Eccl. Latin. XXXV), τόμοι 2, Vindobonae - Pragae 1895, 1897.
- Corippus I. Patsch, Corippi Africani Grammatici bibri qui supersunt, MGH. AA. III, 2 (Berolini 1879), 115-156.
- CT. Codex Theodosianus, τόμ. I, 2, ed. Th. Mommsen, Berlin 1905.
- G. da Costa-Louillet, Vie G. da Costa-Louillet, La vie de St. Paul de Xéropotamos et le chrysobulle de Romain I Lécapène, Byzantion 11 (1936) 181-211.
- De caer. Constantinus Porphyrogennetus, De caerimoniis aulae byzantinae, CB. Bonnae 1829.
- Ch. Diehl, Trésor . . . Ch. Diehl, Le trésor et la bibliothèque de Patmos au commencement du XIIIe s., BZ. 1 (1892) 488-525.
- Ch. Diehl, Fonctionnaire Ch. Diehl, Un haut fonctionnaire byzantin: le logothète τῶν σεκρέτων, Mélanges N. Iorga I, Paris 1933, 217-227. Περὶ αὐτοῦ βλ. G. Stadtmüller, BZ. 34 (1934) 373-379.

Βραχυγραφία

- Dig. Digesta, ed. Th. Mommsen (=Corpus Juris Civilis, τόμ. I, 2), Berlin 1893.
- A. Dmitrievskij, Typika A. Dmitrievskij, Opisanije liturgičeskich' rukopisej chranjaščichsja v bibliotekach' pravoslavnago vostoka (= Περιγραφή λειτουργικῶν χειρογράφων ἀποκειμένων εἰς βιβλιοθήκας τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς) I. Τυπικά, Kiev 1895.
- Dipl. F. Dölger, Byzantinische Diplomatik, 20 Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner, Ettal 1956.
- Dipl. V.-L. G. M. Thomas - R. Predelli, Diplomatarium Veneto-Levantinum sive Acta et diplomata res Venetas, Graecas atque Levantis illustrantia a. 1300-1454, τόμ. 2, Venedig 1880 καὶ 1889.
- V. J. Djurić, Portreti . . . V. J. Djurić, Portreti na poveljama vizantijskih i srpskih vladara (=Πορτραῖτα βυζαντινῶν καὶ σέρβων ἡγεμόνων ἐπὶ ἐγγράφων), Zbornik radova Filozof. fakult. u Beogradu 7 (1963) 251-272.
- F. Dölger, Archivarbeit F. Dölger, Archivarbeit auf dem Athos, Archiv. Zeitschr. 50/51 (1955) 281-295 (=Παρασπορά 410-429).
- F. Dölger, Auslandsbrief F. Babinger - F. Dölger, Ein Auslandsbrief des Kaisers Johannes VIII. vom J. 1447., BZ. 45 (1952) 20-28 (=Dipl. 292-301).
- F. Dölger, Beiträge . . . F. Dölger, Beiträge zur byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jhs. (Byz. Archiv H. 9), München 1927. (Ἀναστατ. ἀνατύπωσις, Darmstadt 1960).
- F. Dölger, Beweis. . . F. Dölger, Der Beweis im byzantinischen Gerichtsverfahren. Recueils de la Société

Βραχυγραφία

- Jean Bodin, τόμ. 16: La Preuve, Bruxelles 1965, 595-612.
- F. Dölger, Chronologie . . . F. Dölger, Die Chronologie des grossen Feldzuges des Kaisers Johannes Tzimiskes gegen die Russen, BZ. 32 (1932) 275-292.
- F. Dölger, Corpus . . . F. Dölger, Vierzig Jahre Corpus der griechischen Urkunden bei der Bayer. Akad. d. Wiss., Bericht 1924-1964, SB. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., 1964, H. 12, München 1965.
- (F. Dölger), Dipl. . . . F. Dölger, Byzantinische Diplomatik. Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner, Ettal 1956.
- F. Dölger,
Echtheitsmerkmal . . . F. Dölger, Ein Echtheitsmerkmal des byzantinischen Chrysobulls, Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 10 (1962) 99-105.
- F. Dölger,
Empfängerausstellung . . . F. Dölger, Empfängerausstellung in der byzantinischen Kaiserkanzlei? Methodisches zur Erforschung der griechischen Urkunden des Mittelalters, Arch. f. Urkundenf. 15 (1938) 393-414 (= Dipl. 152-175).
- F. Dölger, Epikritisches . . . F. Dölger, Epikritisches zu den Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, Archiv f. Urkundenf. 13 (1933) 45-68 (= Dipl. 75-101).
- F. Dölger, Facsimiles . . . F. Dölger, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, München 1931.
- F. Dölger,
Finanzgeschichtliches . . . F. Dölger, Finanzgeschichtliches aus der byzantinischen Kaiserkanzlei des 11. Jhs., SB. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Jahrg. 1956, H. 1 (= Παρασπορά 326-349).

Βραχυγραφία

- F. Dölger, Form . . . F. Dölger, Zur Form des Auslandsschreibens der byzantinischen Kaiserkanzlei, Zbornik Radova Vizant. Inst. VIII. 1 (=Mélanges Ostrogorsky I), Beograd 1963, 83-90.
- F. Dölger, Geheimnisse F. Dölger, Geheimnisse der byzantinischen Kaiserkanzlei, BNJ. 19 (1966) 56-61.
- F. Dölger,
Herrscherkanzlei . . F. Dölger, Die byzantinische und mittelalterliche serbische Herrscherkanzlei, Rapports XIIe Congrès International des Études Byzantines (Ochride 1961), IV. 83-103
- F. Dölger,
Iberonurkunden . . . F. Dölger, Zu den Urkunden des Athosklosters Iberon, 'Ελληνικά 9 (1936) 207-219.
- F. Dölger, Intervenien-
ten-Vermerke . . . F. Dölger, Intervenienten - Vermerke in graeco-slavischen Urkunden, Die Welt der Slaven 5 (1960) 260-265.
- F. Dölger, Johannes VII. F. Dölger, Johannes VII., Kaiser der Rhomäer 1390-1408, BZ. 31 (1931) 21-36.
- F. Dölger, Kaiserjahr . F. Dölger, Das Kaiserjahr der Byzantiner, SB. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Philos. - hist. Kl., Jg. 1949, H. 1, München 1949.
- F. Dölger, Kaisertitulatur F. Dölger, Die Entwicklung der byzantinischen Kaisertitulatur und die Datierung von Kaiserdarstellungen in der byzantinischen Kleinkunst, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953) 985-1005 (=Dipl. 130-151).
- F. Dölger, Kaisertum . F. Dölger, Zum Kaisertum der Anna von Savoyen (=Παρασπορά 208-221).

Βραχυγραφία

- F. Dölger,
Kaiserurkunde . . . F. Dölger, Die Kaiserurkunde der Byzantiner als Ausdruck ihrer politischen Anschauungen, *Histor. Zeitschr.* 159(1938/39) 229-250 (=Staatenwelt 9-33).
- F. Dölger, Kodikellos . . . F. Dölger, Der Kodikellos des Christodulos in Palermo. Ein bisher unbekannter Typus der byzantinischen Kaiserurkunde, *Arch. f. Urkundenf.* 11 (1929) 1-65 (=Dipl. 1-74).
- F. Dölger,
Kritische Studien . . . F. Dölger, Kritische Studien zur inneren Geschichte von Byzanz, *BZ.* 36 (1936) 123-161 (=Dipl. 102-129).
- F. Dölger,
Lavraurkunden . . . F. Dölger, Zur Textgestaltung der Lavra-Urkunden und zu ihrer geschichtlichen Auswertung, *BZ.* 39 (1939) 23-66.
- F. Dölger,
Lembiotissaurkunden . . . F. Dölger, Chronologisches und Prosopographisches zur byzantinischen Geschichte des 13. Jhs., *BZ.* 27 (1927) 291-320.
- F. Dölger, Makarios . . . F. Dölger, Ein literarischer und diplomatischer Fälscher des 16. Jh.: Metropolit Makarios von Monembasia, Festgabe O. Glauning zum 60. Geburtstag, Leipzig 1936, 26-29 (=Dipl. 371-383).
- F. Dölger, Materialien . . . F. Dölger, Βιβλιοκρισία τοῦ: A. Alföldi, Materialien zur Klassifizierung d. gleichzeitigen Nachahmungen von römischen Münzen aus Ungarn und den Nachbarländern. III. Nachahmungen römischer Goldmedaillons als germanischer Halschmuck, *Numismatikai Közlöny* 28 καὶ 29 (1933), ἐν *BZ.* 33 (1933) 469-470.

Βραχυγραφία

- F. Dölger, Mitkaisertum F. Dölger, Das byzantinische Mitkaisertum in den Urkunden, BZ. 36 (1936) 123-145 (=Dipl. 102-129).
- F. Dölger, Mühle . . . F. Dölger, Die Mühle von Chantax, Είς μνήμην Σπ. Λάμπρου 1, Ἀθήναι 1933, 13-28 (=Dipl. 189-203).
- F. Dölger, Nachrichten F. Dölger, Nachrichten über den «alten Codex A» des Johannes - Prodromosklosters bei Serrai, BZ. 36 (1936) 278.
- F. Dölger, Neues . . . F. Dölger, Neues zu Alexios Metochites und zu Theodoros Meliteniotes, Miscellanea Giovanni Mercati III (Letteratura e Storia Bizantina), Studi e Testi 123 (1946) 238-251 (=Dipl. 325-337).
- (F. Dölger), Παρασπορά F. Dölger, Παρασπορά. 30 Aufsätze zur Geschichte, Kultur und Sprache des byzantinischen Reiches, Ettal 1961.
- F. Dölger,
Patmosurkunden . . . F. Dölger, Die Kaiserurkunden des Johannes - Theologos - Klosters auf Patmos, BZ. 28 (1928) 332-371.
- F. Dölger, Plan. . . . F. Dölger, Über den Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. Stand und Methode, Actes du Ier Congrès de la Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques . . . à Paris 1950, Paris 1951, σ. 150-158.
- F. Dölger, Praktika. . . F. Dölger, Sechs byzantinische Praktika des 14. Jh. für das Athoskloster Iberon, Abh. d. Bayer. Ak. d. Wiss., N.F., H. 28, München 1949.
- (F. Dölger), Reg. . . . F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 bis 1453 (=Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren

Βραχυγραφία

Zeit., Reihe A, Abt. I), 5 μέρη, München-Berlin 1924-1965.

- F. Dölger,
Schatzkammern . . . F. Dölger, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage u. m. Unterstützung der Bayer. Akad. d. Wiss. herausgegeben v. F. Dölger. Textband, München 1948.
- F. Dölger,
Serraiurkunden. . . F. Dölger, Die Urkunden des Johannes - Prodromos - Klosters bei Serrai, SB. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Phil. - hist. Kl. 1935, H. 9, München 1935.
- (F. Dölger), Staatenwelt F. Dölger, Byzanz und die europäische Staatenwelt. Ausgewählte Vorträge und Aufsätze, Ettal 1953.
- F. Dölger,
Staatsdokument . . . F. Dölger, Ein byzantinisches Staatsdokument in der Universitätsbibliothek Basel: ein Fragment des Tomos des Jahres 1351, Histor. Jahrbuch 72 (1953) = Festschr. G. Schreiber 205-221 (=Dipl. 245-261).
- F. Dölger, Staatsvertrag F. Dölger - F. Babinger, Mehmed's II. frühester Staatsvertrag (1446), Orient. Christ. Period. 15 (1949) 225-258 (=Dipl. 262-291).
- F. Dölger, Tragos. . . F. Dölger, Die Echtheit des Tragos, BZ. 41 (1941) 240-350 (=Dipl. 215-224).
- F. Dölger,
Unterfertigung . . . F. Dölger, Zur Unterfertigung byzantischer Chrysobulloi Logoi, SB. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., Jg. 1964, H. 10, München 1964.

Βραχυγραφία

- F. Dölger, Urkundenfälscher . . . F. Dölger, Urkundenfälscher in Byzanz, Festschrift E. E. Stengel, Münster - Köln 1952, 3-20 (=Dipl. 384-402).
- F. Dölger, Vatopediurkunden . . . F. Dölger, Chronologisches und Diplomatisches zu den Urkunden des Athosklosters Vatopedi, BZ. 39 (1939) 321-340.
- F. Dölger, Vertrag . . . F. Dölger, Der Vertrag des Sultans Qalā'ūn von Ägypten mit dem Kaiser Michael VIII. Palaiologos (1281), Serta Monacensia F. Babinger zum 15. Januar 1951 als Festgruß dargebracht, Leiden 1952, 60-79 (=Dipl. 225-244).
- F. Dölger, Zur Ausgabe . . . F. Dölger, Zur Ausgabe von Athosurkunden von V. Mošin, BZ. 40 (1940) 125-141 (=Dipl. 302-324).
- DOP. Dumbarton Oaks Papers, Cambridge, Mass. 1940 κ.έ.
- E. v. Druffel, Studien . . . E. v. Druffel, Papyrologische Studien zum byzantinischen Urkundenwesen im Anschluß an P. Heidelb. 311 (München Beitr. z. Papyrusforschung u. ant. Rechtsgesch., H. 1), München 1915).
- I. Dujčev, Cartulaire . . . I. Dujčev, Le cartulaire A du monastère de Saint - Jean - Prodrome sur le mont Ménécée retrouvé, Rev. Étud. Byz. 16 (1958) 169-171.
- I. Dujčev, Kodex . . . I. Dujčev, Der wiederaufgefundene «Alte Kodex» des Johannes - Prodromos - Klosters bei Serrai, Studien z. älteren Geschichte Osteuropas 2 (1959) 116-121.
- I. Dujčev, Monastère . . . I. Dujčev, L'ancien cartulaire du monastère de Saint - Jean - Prodrome sur le

Βραχυγραφία

- mont Ménécée, Zbornik Radova Vizant. Inst. 6 (1960) 171-185.
- G. Dulekeit-F. Schwarz,
Rechtsgeschichte . . . G. Dulckeit-F.Schwarz, Römische Rechtsgeschichte³, München 1963.
- F. Dworschak,
Goldbullen F. Dworschak, Byzantinische Goldbullen, BZ. 36 (1936) 36-45.
- Ed. Iustiniani XIII Edicta quae vocantur, rec. R. Schoell - W. Kroll [=Novellae Iustiniani (=CJC. III), σ. 759-795], Berlin 1895.
- ΕΕΒΣ. Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1924 κ.έ.
- ΕΕΦΣ. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (Ἀθηνῶν ἢ Θεσσαλονίκης).
- A. Engel - R. Serrure,
Traité A. Engel - R. Serrure, Traité de numismatique du moyen âge, τόμ. 1, Paris 1891.
- W. Ensslin,
Gottesgnadentum . . . W. Ensslin, Das Gottesgnadentum des autokratischen Kaisertums der frühbyzantinischen Zeit, Atti V Congresso Intern. di Studi Bizantini = Studi Bizant. e Neoellen. 5 (1939) 154-166.
- W. Ensslin, Rex W. Ensslin, Rex Theodoricus inlitteratus? Hist. Jahrb. 60 (1940) 391-396.
- EO. Échos d' Orient, Paris 1897 κ.έ.
- P. Ewald, Studien . . . P. Ewald, Studien zur Ausgabe des Registers Gregors I., Neues Archiv d. Gesell. f. ältere deutsch. Geschichtskunde 3 (1878) 433-625.
- B. Faas, Studien B. Faas, Studien zur Überlieferungsgeschichte der römischen Kaiserurkunde, Arch. f. Urkundenf. 1 (1908) 185-272.

Βραχυγραφία

- (F. Dölger), Facsimiles F. Dölger, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunde, München 1931.
- B. Ferjančić, Notes . . . B. Ferjančić, Notes de diplomatique byzantine, ZRVI 10 (1967) 251-296.
- G. Ferrari dalle Spade, Registro G. Ferrari dalle Spade, Registro vaticano di atti bizantini di diritto privato, Studi bizant. e neoellen. 4 (1935) 249-267.
- J. Ficker, Beiträge . . . J. Ficker, Beiträge zur Urkundenlehre, τόμοι 2, Innsbruck 1877-78.
- H. Fuhrmann, Fälschungen H. Fuhrmann, Die Fälschungen im Mittelalter: Überlegungen zum mittelalterlichen Wahrheitsbegriff, Hist. Zeitschr. 197 (1963) 529-554· με κριτικὰς παρατηρήσεις ὑπὸ Κ. Bosl, αὐτόθι 555-567· H. Patze, αὐτόθι 568-573· A. Nitschke, αὐτόθι 574-579. Ἐπίλογος ὑπὸ H. Fuhrmann, αὐτόθι 580-609.
- V. Gardthausen, Palaeographie . . . V. Gardthausen, Griechische Palaeographie², τόμοι 2, Leipzig 1911-1913.
- V. Gardthausen, Protokoll V. Gardthausen, Protokoll, Zeitschr. d. deutsch. Ver: f. Buchwesen u. Schrifttum 2 (1919) 91-106.
- C. A. Garufi, Documenti C. A. Garufi, I documenti inediti dell'epoca normanna in Sicilia, τόμ. 1, Palermo 1899.
- M. I. Γεδεών, Ἄθως . . . M. I. Γεδεών, Ὁ Ἄθως, Κωνσταντινούπολις 1885.
- Γενέσιος Ἰωσήφ Γενεσίου, Βασιλεῖαι, CB. Bonnae 1834.
- Γεώργιος Ἀκροπολίτης . Γεωργίου Ἀκροπολίτου, Χρονικὴ συγγραφή, ed. A. Heisenberg, Georgii Acropolitae opera I, Lipsiae 1903, 1-189.

Βραχυγραφία

- Γεώργιος Παχυμέρης . Γεωργίου Παχυμέρη, Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι, CB. I-II Bonnae 1835.
- Γεώργιος Σφραντζῆς . Γεωργίου Σφραντζῆ, Χρονικόν, ed. V. Grecu, Georgius Sphrantzes, Τὰ καθ' ἑαυτὸν 1401-1477, σ. 1-147. In anexă Pseudo-Phrantzes: Macarii Meliseni Chronicon 1258-1481, σ. 149-591, București 1966.
- E. Gerland,
Registerwesen E. Gerland, Das byzantinische Registerwesen, Arch. f. Urkundenf. 13 (1933) 30-44.
- A. Giry, Manuel A. Giry, Manuel diplomatique², Paris 1925.
- P. Grierson, Bullae . . . P. Grierson, Byzantine Gold Bullae, with a Catalogue of those at Dumbarton Oaks, Dumbarton Oaks Papers 20 (1966) 239-253.
- A. Grohmann,
Einführung A. Grohmann, Corpus Papyrorum Raineri III. Series Arabica. I. 1: Allgemeine Einführung in die arab. Papyri, Wien 1924. I.2: Protokolle, Wien 1924. I.3: Protokolle (Πίνακες), Wien 1923.
- H. Grotefend,
Chronologie H. Grotefend, Chronologie des deutschen Mittelalters und der Neuzeit (=A. Meister, Grundriß d. Geschichtswiss. I.1), Leipzig 1906, σ. 267-319.
- V. Grumel, Année V. Grumel, L'année du monde dans la chronographie de Théophane, Échos d' Orient 33 (1934) 396-408.
- V. Grumel, Boullotirion . V. Grumel, Le boullotirion byzantin du Fogg Art Museum, Rev. Étud. Byzant. 15 (1957) 211-214.
- V. Grumel, Chronologie . V. Grumel, La chronologie (Traité d'études byzantines 1), Paris 1958.

Βραχυγραφία

- Grundz. u. Chrest . . . L. Mitteis - U. Wilcken, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde, τόμ. I και II, Leipzig - Berlin 1912. Ἀνατύπωσις Hildesheim 1963.
- A. Guarino, Storia . . . A. Guarino, Storia del diritto romano ³, Milano 1963.
- O. Guenther, Epistulae O. Guenther, Epistulae imperatorum, pontificum aliorum inde ab a. 367 usque a. 533 datae, Avellana quae dicitur Collectio rec. O. G. (Corpus Scr. Eccl. Latin. XXXV), τόμοι 2, Vindobonae - Pragae 1895, 1897.
- R. Guiland, Études. . . R. Guiland, Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. Le Maître des Requêtes. Ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων, Byzantion 35 (1965) 97-118.
- A. Guillou, Archives. . . A. Guillou, Les archives de Saint - Jean-Prodrôme sur le mont Ménécée (Bibliothèque byzantine publiée sous la direction de P. Lemerle. Documents 3), Paris 1955.
- A. Guillou, Cyrille . . . A. Guillou, Les débuts de la diplomatie byzantine: Cyrille de Lavra, Bull. Corr. Hell. 82 (1958) 610-634.
- A. Guillou, Nouvelles Recherches. A. Guillou, Nouvelles recherches au Mont Athos, BCH. 83 (1959) 553-558.
- A. Guillou, Tradition. . . A. Guillou, La tradition des actes d'un monastère athonite: Lavra, Akten des XI. Internationalen Byzantinisten-Kongresses (München 1958), München 1960, 212-215.
- A. Guillou - J. Bompaire, Recherches. A. Guillou - J. Bompaire, Recherches au Mont - Athos, Bull. Corr. Hell. 82 (1958) 172-191.

- W. Heinemeyer,
Verträge. W. Heinemeyer, Die Verträge zwischen dem oströmischen Reiche und den italienischen Städten Genua, Pisa und Venedig vom 10. bis 12. Jh., Archiv f. Diplomatik, Schriftgesch., Siegel-u. Wapenkunde 3 (1957) 79-161.
- A. Heisenberg,
Geschichte A. Heisenberg, Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit, SB. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Philos. - phil. u. hist. Kl. Jg. 1920, Abh. 10, München 1920.
- P. Herde,
Fälschungsdelikt P. Herde, Römisches und kanonisches Recht bei der Verfolgung des Fälschungsdelikts im Mittelalter, Traditio 21 (1965) 291-362.
- HGM. L. Dindorf, Historici graeci Minores, τ. I-II, Lipsiae 1870-71.
- G. Hofmann, Documenta G. Hofmann, Orientalium Documenta Minora (Concilium Florentinum, Ser. A., Vol. III, fasc. III), Rom 1953.
- G. Hofmann, Epistolae G. Hofmann, Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes, Roma 1940-46, τ. I-III.
- H. Hunger, Prooimion H. Hunger, Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden (Österr. Akademie der Wiss., Kommission für Byzantinistik, Institut f. Byzantinistik der Universität Wien. Wiener Byzantinistische Studien I), Wien - Graz - Köln 1964.
- J. Irigoin, Bombycin J. Irigoin, Les premiers manuscrits grecs écrits sur papier et le problème du bombycin, Scriptorium 4 (1950) 194-204.

Βραχυγραφία

- J. Irigoïn, Papier . . . J. Irigoïn, Les débuts de l'emploi du papier à Byzance, BZ. 46 (1953) 314-319.
- P. A. Jakovenko, Gramoty. P. A. Jakovenko, Izcljedovanija v oblasti vizantijskich gramot. Gramoty Novago monastyrja na ostrovje Chiosje (= "Ερευναι εις τόν χώρον τών βυζαντινῶν ἐγγράφων. "Εγγραφα τῆς Νέας Μονῆς Χίου) (Acta et Commentationes Universitatis Jurjevensis 6), Jurjev 1917.
- JGR. I. καὶ Π. Ζέπου, Jus Graecoromanum, τόμοι 8, Ἀθήναι 1931.
- JHS. Journal of Hellenic Studies, London 1880 κ.έ.
- Ἰωάννης Καντακουζηνός Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Ἱστοριῶν βιβλία Δ', CB. I-III, Bonnae 1828-32.
- Ἰωάννης Κίναμος . . . Ἰωάννου Κινάμου, Ἐπιτομή, CB. Bonnae 1836, 1-300.
- Ἰωάννης Λυδός, De mag. Iohannis Lydi, De magistratibus populi romani, ed. R. Wuensch, Lipsiae 1903.
- Izvěstija. Izvěstija Russkago Archeologičeskago Instituta v Konstantinopole, Odessa-Sofia 1896 κ.έ.
- K. N. Κανελλάκης, Ἀνάλεκτα K. N. Κανελλάκης, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, Ἀθήναι 1890.
- J. Karabacek, Papier . J. Karabacek, Das arabische Papier, Wien 1887.
- J. Karayannopulos, Finanzwesen. J. Karayannopulos, Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates (=Südosteuropäische Arbeiten 52), München 1958.
- O. Karlowa, Rechtsgeschichte . . O. Karlowa, Römische Rechtsgeschichte, τόμοι 2, Leipzig 1885/1901.

Βραχυγραφία

- M. Kaser,
Rechtsgeschichte . . . M. Kaser, Römische Rechtsgeschichte,
Göttingen 1950.
- Κεκαυμένος Κεκαυμένου Στρατηγικόν, ed. V. Vasiliev-
ski - V. Jernstedt, Cecaumeni Strategi-
con et incerti scriptoris de officiis regis
libellus, Petropoli 1896.
- T. Kipp, Edictum . . . T. Kipp, Edictum, RE. V 2 (1905) 1940-
1948.
- T. Kipp, Quellen . . . T. Kipp, Geschichte der Quellen des rö-
mischen Rechts ⁴, Leipzig-Erlangen 1919.
- Κλητορολόγιον Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου, ed. J. B. Bury,
The Imperial Administrative System in
the Ninth Century with a Revised Text
of the Kletorologion of Philotheos, Lon-
don 1911, 131-179. Πίνακες ὑπὸ Μ. Γρη-
γορίου-Ἰωαννίδου, ΕΕΦΣ. Παν/μίου Θεσ-
σαλονίκης 10 (1968) 167-240.
- E. Κουρίλας, Θεοδώρητος E. Κουρίλας, Θεοδώρητος προηγούμενος
Λαυριώτης ὁ Κωδικογράφος, BZ. 44 (1951)
343-346.
- A. Kraus, Secretarius . A. Kraus, Secretarius und Sekretariat,
Röm. Quartalschr. 55 (1960) 43-84.
- O. Kresten,
Diplomatische . . . O. Kresten, Diplomatische Auszeich-
nungsschriften in Spätantike und Früh-
mittelalter, Mitteilungen d. Inst. f. Österr.
Geschichtsforschung 74 (1966) 1-50.
- O. Kresten, Litterae. . . O. Kresten, Zur Frage der «litterae cae-
lestes», Jahrbuch Österr. Byzant. Gesell-
schaft 14 (1965) 13-20.
- O. Kresten, Schrift . . . O. Kresten, Die «verlängerte» Schrift in
lateinischen und griechischen Papyri der
Papyrussammlung der Österr. National-
bibl. in Wien, Ἀκροθίνια Festschrift f.
H. Hunger, Wien 1964, 63-76.

Βραχυγραφία

- P. Krüger, Quellen . . . P. Krüger, Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts ², München - Leipzig 1912.
- K. Krumbacher, Litteratur K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur ², München 1897.
- X. Κτενᾶς, Λόγοι X. Κτενᾶς, Χρυσόβουλλοι λόγοι τῆς ἐν Ἐθῶν βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρείου, ΕΕΒΣ. 4 (1927) 285-311.
- B. Kübler, Geschichte . . B. Kübler, Geschichte des römischen Rechts, Leipzig - Erlangen 1925.
- B. Kübler, Subscriptio . . B. Kübler, Subscriptio, RE. IV A 1 (1931) 490-501.
- E. Kurtz - F. Drexl, Scripta Michaelis Pselli scripta minora magnam partem adhuc inedita, edd. E. Kurtz - F. Drexl, τόμοι 2, Milano 1936 καὶ 1941.
- K. Lake, Athos K. Lake, The Early Days of the Monasteries of the Mount Athos, Oxford 1909.
- Σ. Λάμπρος, Desiderata . Σ. Λάμπρος, Byzantinische Desiderata, BZ. I (1892) 185-201.
- Σ. Λάμπρος, Ἐκχώρησις . Σ. Λάμπρος, Ἰωάννου Ζ' Παλαιολόγου ἐκχώρησις τῶν ἐπὶ τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας δικαιωμάτων εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Στ', NE. 10 (1913) 248-257.
- Σ. Λάμπρος, Ἐπιστολή . Σ. Λάμπρος, Ἐπιστολή Μανουὴλ Παλαιολόγου πρὸς τοὺς Σιεναίους, NE. 6 (1909) 102-104.
- Σ. Λάμπρος, Πρόσταγμα . Σ. Λάμπρος, Πρόσταγμα Ἰωάννου (Η') Παλαιολόγου ὑπὲρ τοῦ Φλωρεντίνου Ἰακώβου de Morellis, NE. 4 (1907) 188-194.
- Σ. Λάμπρος, Συνθήκη . Σ. Λάμπρος, Συνθήκη μεταξύ Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας Φραγκίσκου Φόσκαρη, NE. 12 (1915) 153-197.

Βραχυγραφία

- Σ. Λάμπρος, Φεδίνης . Σ. Λάμπρος, Ἰωάννου (Η΄) Παλαιολόγου πρόσταγμα ὑπὲρ τοῦ Φλωρεντίνου Παγκρατίου Μιχαήλ Φεδίνη, NE. 4 (1907) 296-302.
- Σ. Λάμπρος, Χρυσόβουλλα Σ. Λάμπρος, Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου χρυσόβουλλα καὶ χρυσᾶ γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, NE. 11 (1914) 94-128· 241-254.
- M. Lascaris, Gramota. M. Lascaris, Vatopedskata gramota na car Ivan Ašena II (= "Ἐγγραφον τοῦ τσάρου Ἰβάν Ἀσέν Β΄ ἐκ τῆς μονῆς Βατοπεδίου), Sofia 1930.
- M. Lascaris, Influences M. Lascaris, Influences byzantines dans la diplomatie bulgare, serbe et slavo-roumaine, Byzantinoslavica 3 (1931) 500-510.
- V. Laurent, Bulletin . V. Laurent, Bulletin de sigillographie byzantine, Byzantion 5 (1929/30) 571-654.
- V. Laurent, Faux. . . . V. Laurent, Les faux de la diplomatie patriarcale. La lettre de Sophrone Ier en faveur de l'archonte Georges Pôlos (août 1464), REB. 26 (1968) 265-273.
- V. Laurent, Orghidan . V. Laurent, Documents de sigillographie byzantine. La Collection C. Orghidan, Paris 1952.
- V. Laurent, Prostagma V. Laurent, Un prostagma faussement attribué à l'empereur Jean VI Cantacuzène, Rev. Étud. Byz. 22 (1964) 250-252.
- V. Laurent, Remarques V. Laurent, Remarques sur le cartulaire du couvent de Saint-Jean Prodrome sur le Mont Ménécée, Rev. Étud. Byz. 18 (1960) 293-299.
- V. Laurent, Sigillographie V. Laurent, Sigillographie et numismatique, Cronica numism. și arheol. 13 (1938) 38-60.
- V. Laurent, Σφραντζῆς V. Laurent, Σφραντζῆς et non Φραντζῆς, BZ. 44 (1951) 373-378.

Βραχυγραφία

- V. Laurent, Sprantzès. V. Laurent, Sphrantzès à nouveau, Rev. Étud. Byzant. 9 (1951) 170-179.
- V. Laurent, Titre . . . V. Laurent, Βασιλεῖς Ῥωμαίων. L'histoire d'un titre et le témoignage de la numismatique, Cronica numism. și arheol. 15 (1940) 198-217.
- J. F. Lebret,
Staatsgeschichte . . . J. F. Lebret, Staatsgeschichte der Republik Venedig, τόμοι 3, Leipzig 1769.
- P. Lemerle, A. Kutlumus P. Lemerle, Actes de Kutlumus (=Archives de l'Athos II), Paris 1945.
- P. Lemerle, Andronic . P. Lemerle, Un chrysobulle d'Andronic II Paléologue, pour le monastère de Karakalà, Bull. Corr. Hell. 60 (1936) 428-446.
- P. Lemerle, Fondation. P. Lemerle, À propos de la fondation du monastère de Koutloumous: un faux chrysobulle d'Alexis III, empereur de Trébisonde, Bull. Corr. Hell. 58 (1934) 221-234.
- P. Lemerle, Note . . . P. Lemerle, Note sur la date de trois documents athonites et sur trois fonctionnaires du XIe s., Rev. Étud. Byzant. 10 (1953) 109-113.
- Lip. Pontif. Le Liber Pontificalis, ed. L. Duchesne, τόμοι 2, Paris 1955 (β' έκδοσις).
- D. H. Lietzmann - D. K. Aland,
Zeitrechnung D. H. Lietzmann - D. K. Aland, Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1-2000 nach Christus, Berlin 1956.
- R.-J. Loenertz,
Chancelier R.-J. Loenertz, Le chancelier impérial à Byzance au XIVE et au XIIIe siècle, Orient. Christ. Period. 26 (1960) 275-300.

Βραχυγραφία

- H. Longuet, Introduction H. Longuet, Introduction à la Numismatique byzantine, London 1961.
- F. Lot, Notitia F. Lot, La <Notitia Dignitatum utriusque imperii>. Ses tares, sa date de composition, sa valeur, Revue Étud. Anc. 38 (1936) 285-338.
- F. Maassen F. Maassen, Geschichte der Quellen und der Literatur des kanonischen Rechts, ἀνατύπωση Graz 1956.
- L. Maksimović, Povelja L. Maksimović, Jedna povelja manastira Esfigmen (= "Εν ἔγγραφον τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου), Zbornik Filoz. fak. XI-1 = Mélanges J. Tadić (Beograd 1970) 251-253.
- J. Mallon, Écriture . . J. Mallon, L'écriture de la chancellerie impériale romaine, Acta Salmaticensia, Ser. Filos. y Letras, IV. 2 (1948) 1-35.
- MGH. AA. Monumenta Germaniae historica, Auctores Antiquissimi, Berolini 1876 κ.έ.
- MGH. Epp. Monumenta Germaniae historica, Epistulae, Berolini 1883 κ.έ.
- MM. Acta et Diplomata graeca medii aevi, edd. F. Miklosich et J. Müller, I-VI, Vindobonae 1860-90.
- C. Mango, Edict . . . C. Mango, The Conciliar Edict of 1166, Dumb. Oaks Pap. 17 (1963) 315-330.
- M. Μανούσακας,
"Ἐγγραφα M. Μανούσακας, Ἑλληνικά χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα τοῦ ἁγίου ὄρους, ΕΕΒΣ. 32 (1963) 377-419.
- Mansi Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, ed. J. D. Mansi, Φλωρεντία - Βενετία 1757-1798.
- P. Marc, Bericht . . . P. Marc, Bericht und Vorschläge (betr. das Corpus der griech. Urkunden), bestimmt für die Versammlung der inter-

Βραχυγραφία

- nationalen Assoziation der Akademien, St. Petersburg 1913.
- P. Marc, Plan P. Marc, Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, München 1903.
- R. Marichal, Chancellerie R. Marichal, L'écriture de la chancellerie impériale, Aegyptus 32 (1952) 336-350.
- R. Marichal, Écriture . R. Marichal, L'écriture latine et l'écriture grecque du Ier au VIe s., L'antiquité Classique 19 (1950) 113-144.
- R. Marichal, Sources . R. Marichal, L'écriture latine du Ier au VIIe s.: Les sources, Scriptorium 4 (1950) 116-142.
- M. Marković,
O potpisima. M. Marković, O potpisima nekih Paleologa (=Περὶ τῶν ὑπογραφῶν ἐνίων Παλαιολόγων), Živa Antika 2 (1952) 95-97.
- M. Marković, Povelje . M. Marković Vizantiske povelje Dubrovačkog archiva (=Τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τοῦ Dubrovnik), ZRVI.1 (1952) 205-262.
- J. Masur, Verträge . . . J. Masur, Die Verträge der germanischen Stämme (πολυγραφημένη διατριβή), Berlin 1942.
- MB. K. Σάθας, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τόμοι 7, Βενετία 1872-1894.
- I. P. Medvedev,
O poddelke. I. P. Medvedev, O poddelke Vizantijskich documentov v XVI v. (= Περὶ τῆς πλαστογραφίσεως βυζαντινῶν ἐγγράφων κατὰ τὸν 16ον αἰ.), Vspomagatel'nye istoričeskie discipliny 2 (Leningrad 1969) 277-286.
- S. G. Mercati, Testament S. G. Mercati, Un testament inédit en

Βραχυγραφίαι

- faveur de St. Georges des Manganes,
Rev. Étud. Buz. 6 (1948) 36-47.
- Ph. Meyer,
Haupturkunden . . . Ph. Meyer, Haupturkunden für die Ge-
schichte der Athosklöster, Leipzig 1894.
- Μιχαήλ Ἀτταλειάτης,
Διάταξις Μιχαήλ Ἀτταλειάτου, Ἐπὶ τῷ παρ' αὐτοῦ
συστάντι πτωχοτροφείῳ καὶ τῷ μοναστη-
ρίῳ ἐν: Κ. Ν. Σάθας, MB. I, Βενετία
1872, 2-52 = MM. V. 293-327.
- Μιχαήλ Ψελλός, Ἐπ. Μιχαήλ Ψελλοῦ, Ἐπιστολαὶ καὶ Λόγοι,
Κ. Σάθας MB. 4, σ. 303-462 καὶ 5, σ. 3-
523. Νεωτέρα ἐκδ. ὑπὸ E. Kurtz - F. Drexl,
Michaelis Pselli scripta minora magnam
partem adhuc inedita 1-2, Milano 1936-
1941.
- Th. Mommsen,
Entstehungszeit. . . . Th. Mommsen, Über die Entstehungszeit
der dem Petrus angehängten Prozeßform-
eln, Zeitschr. f. Rechtsgesch. (v. D.
Rudorff u. a.) 6 (1867) 82-95 = Ge-
samm. Schr. II, Berlin 1905, 435-446.
- Th. Mommsen,
Fragmente Th. Mommsen, Fragmente zweier latei-
nischer Kaiserrescripte auf Papyrus, Jahr-
bücher d. gem. Rechts 6 (1863) 398-416
= Gesamm. Schr. II, Berlin 1905, 342-
357.
- Th. Mommsen, Sanctio Th. Mommsen, Sanctio Pragmatica,
Zeitschr. d. Savigny - Stift., Rom. Abt.
25 (1904) 51-54 = Gesamm. Schr. II,
Berlin 1905, 426-428.
- Th. Mommsen, Studien Th. Mommsen, Ostgothische Studien,
Neues Arch. d. Gesellsch. f. ältere deut-
sche Geschichtskunde 14 (1889) 225-249
καὶ 453-544· 15 (1890) 181-186 (Nach-

Βραχυγραφία

träge) = Gesamm. Schr. VI, Berlin 1905, 362-484.

R. Monier-G. Cardascia-
J. Imbert, Institutions

R. Monier - C. Cardascia - J. Imbert, Histoire des Institutions et des faits sociaux des origines à l'aube du moyen âge, Paris 1955.

B. de Montfaucon,
Palaeographia . . .

B. de Montfaucon, Palaeographia Graeca etc. VI. De re diplomatica graeca, Parisiis 1708, 378-390.

A. Mordtmann, "Ἐγγράφα

A. Mordtmann, 'Ιστορικά ἔγγραφα περὶ τοῦ "Αθω, 'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογος. Παράρτημα τ. 20-22 (1892) 61-72.

V. Mošin, Akti

V. Mošin, Akti iz svetogorskich archiva (= Πρακτικὰ τῶν ἀρχείων τοῦ ἁγ. Ὁρους), Spomenik d. kgl. serb. Akad. 91, II. Serie: Philos. - Philol. - Sozial - u. Geschichtswiss. 70, Beograd 1939, 153-260.

V. Mošin, Hofkanzlei .

V. Mošin, Gab es unter den serbischen Herrschern des Mittelalters eine griechische Hofkanzlei? Arch. f. Urkundenf. 13 (1935) 183-197.

V. Mošin, Sankcija . . .

V. Mošin, Sankcija u vizantiskoj i južno-slovenskoj ćirilskoj diplomatiki (= Ἡ sanctio εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ νοτιοσλαβικὴν κυριλλικὴν διπλωματικὴν), Anali Hist. Instituta u Dubrovnicu 3 (1954) 27-52. Πβλ. περὶ αὐτοῦ V. I. ἐν BZ. 49 (1955) 461.

V. Mošin, Svetogorski .

V. Mošin, Svetogorski protat (= Τὸ πρωτᾶτον τοῦ ἁγ. Ὁρους), Star. Jugosl. Akad. Znanosti i Umetnosti 43 (1951) 90-91.

Βραχυγραφία

- V. A. Mošin - S. M. Trajlić,
Vodeni znakovi . . . V. A. Mošin - S. M. Trajlić, Vodeni znakovi XIII i XIV vijeká (=Υδατογραφήματα τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰ.), Akadémie Yougoslave d. Sc. B.-A., Institut Historique, τόμοι 2, Zagreb 1957.
- N. A. Mouchmov,
Boullotirion N. A. Mouchmov, Un nouveau boullotirion byzantin, Byzantion 4 (1927/28) 189-191.
- G. Müller, Documenti. . . G. Müller, Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll' Oriente, Firenze 1879.
- NE. Νέος Ἑλληνομνήμων, Ἀθήναι 1904 κ.έ.
- C. Neumann, Quellen . . C. Neumann, Über die urkundlichen Quellen zur Geschichte der byzantinisch-venezianischen Beziehungen, vornehmlich im Zeitalter der Komnenen, BZ. 1 (1892) 366-378.
- Νικήτας Χωνιάτης. . . Νικήτα Χωνιάτου, Χρονική διήγησις, CB. Bonnae 1835.
- E. v. Nischer, Heerwesen E. v. Nischer, Die Quellen für das spät-römische Heerwesen, Amer. Journal of Philology 53 (1932) 21-40 καὶ 96-121.
- W. Nissen, Diataxis. . . W. Nissen, Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077. Ein Beitrag zur Geschichte des Klosterwerens im byzantinischen Reiche, Jena 1894.
- NJ. Novellae Iustiniani, rec. R. Schoell - W. Kroll (=Corpus Juris Civilis III), Berlin 1895.
- N. Maj Liber legum Novellarum divi Maioriani (=CT. II. 157-178).
- N. Marc. Liber legum Novellarum divi Marciani A. (=CT. II. 181-196).
- N. Th. Liber legum Novellarum divi Theodosii A. (=CT. II. 3-68).

Βραχυγραφία

- N. Val. Liber legum Novellarum divi Valentiani A. (=CT. II. 73-154).
- P. Noailles, Nouvelles . . . P. Noailles, Les collections de Nouvelles de l'empereur Justinien, Paris 1912.
- Not. Dign. Notitia Dignitatum, ed. O. Seeck, Berlin 1876.
- (W. Ohnsorge),
Abendland W. Ohnsorge, Abendland und Byzanz, Darmstadt 1958.
- W. Ohnsorge,
Auslandsschreiben . . . W. Ohnsorge, Das nach Goslar gelan-
gte Auslandsschreiben des Konstanti-
nos IX. Monomachos für Kaiser Hein-
rich III. von 1049, Braunschweigisches
Jahrbuch 32 (1951) 57-69 (=Abendland
317-332).
- W. Ohnsorge, Beitrag . . . W. Ohnsorge, Der Beitrag der abend-
ländischen Überlieferung zur byzantini-
schen Sphragistik, Akten des XI. Intern.
Byzant.- Kongresses (München 1958),
München 1960, 422-426.
- W. Ohnsorge, Geschichte . . . W. Ohnsorge, Ein Beitrag zur Geschi-
chte Manuels I. von Byzanz, A. Brack-
mann - Festschrift, Weimar 1931, 371-
393 (=Abendland 387-410).
- W. Ohnsorge,
Kaiserbündnis W. Ohnsorge, Das Kaiserbündnis von
842-844 gegen die Sarazenen. Datum,
Inhalt und politische Bedeutung des
«Kaiserbriefes aus St. Denis», Arch. f.
Diplom. 1 (1955) 88-131 (=Abendland
131-183).
- W. Ohnsorge,
Konstantinopel W. Ohnsorge, Konstantinopel und der
Okzident, Darmstadt 1966.
- W. Ohnsorge, Legation . . . W. Ohnsorge, Die Legation des Kaisers

Βραχυγραφία

- Basileios II. an Heinrich II., Hist. Jahrb. d. Görresgesellsch. 73 (1954) 61-73 (= Abendland 300-316).
- W. Ohnsorge, Legimus W. Ohnsorge, Legimus, Festschrift für E. E. Stengel, Münster - Köln 1952, 21-30 (=Abendland 50-63).
- W. Ohnsorge, Schenkung W. Ohnsorge, Die konstantinische Schenkung und die Anfänge der kurialen römischen Kaiseridee, Zeitschr. d. Savigny - Stift. f. Rechtsgesch., Germ. Abt. 68 (1951) 78-108 (=Abendland 79-110).
- Or. Chr. P Orientalia Christiana Periodica, Roma 1935 κ.έ.
- G. Ostrogorski, Avtokrator G. Ostrogorski, Avtokrator i Samodržac (= Αυτοκράτωρ και μονοκράτωρ), Glas Srpske Akad. 164 (1935) 95-187.
- G. Ostrogorsky, Chrysobull. G. Ostrogorsky, Das Chrysobull des Despoten Johannes Orsini für das Kloster von Lykusada, ZRVI. XI (1968) 205-213.
- G. Ostrogorskij, Datierung G. Ostrogorskij, Die Chronologie des Theophanes im 7. u. 8. Jh. Anhang: Die Datierung nach Postkonsulatsjahren in Byzanz, BNJ. 7 (1930) 51-56.
- G. Ostrogorsky, Prostagma. G. Ostrogorsky, Autour d'un prostagma de Jean VIII Paléologue, ZRVI. 10 (1967) 63-85.
- P. Amh. B. P. Grenfell - A. S. Hunt, The Amherst Papyri, being an account of the Greek Papyri in the Collection of the r. hon. Lord Amherst of Hackney, at Didlington Hall, Norfolk, London 1900 κ.έ.

Βραχυγραφία

- I. Β. Παπαδόπουλος,
Παραποιήσεις I. Β. Παπαδόπουλος, Περὶ παραποιήσεων
αὐτοκρατορικῶν χρυσοβούλλων, *Θεολογία* 7
(1932) 239-241.
- B. Paradisi, Foedera B. Paradisi, Dai «Foedera iniqua» alle
«crisobulle» bizantine, *Studia et Docu-
menta Historiae et Iuris* 20 (1954) 1-
126.
- Παρασπορά F. Dölger, *Παρασπορά*, Ettal 1961.
- Πασχάλιον Χρονικόν Πασχάλιον Χρονικόν, CB. I-II, Bonnae 1832.
- F. Patetta, Argirobulla F. Patetta, Argirobulla di Tomasso Pa-
leologo ed altri documenti per la storia
degli Italiani in Oriente, *Nuovo Arch.
Veneto* 8 (1894) 251-271.
- Πεῖρα Εἰςταθίου Ῥωμαίου, Πεῖρα, JGR. IV. 1-
260.
- L. Petit, Notre Dame L. Petit, Le monastère de Notre Dame
de Pitié en Macédoine, *Izvěstija Russk.
Arch. Inst. v K/pole* 6 (1900) 1-153.
- L. Petit, Typikon L. Petit, Typikon du monastère de la
Kosmosotira près d'Aenos (1152), *Izvě-
stija Russk. Arch. Inst. v K/pole* 13 (1908)
17-77.
- S. Pétridès, Chrysobulle S. Pétridès, Chrysobulle de l'impéra-
trice Theodora (1283), *Échos d'Orient*
14 (1911) 25-28.
- PG. J. P. Migne, *Patrologiae cursus comple-
tus, Series graeca*, τόμοι 161, Paris 1857-
1906.
- G. Piccard,
Wasserzeichenforschung G. Piccard, Die Wasserzeichenforschung
als historische Hilfswissenschaft, *Archiv-
val. Zeitschr.* 52 (1956) 62-115.
- P. Leid. C. Leemans, *Papyri graeci Musei anti-
quarii publici Lugduni - Batavi* II, Ley-
den 1885.

Βραχυγραφία

- E. Polaschek, Notitia . . . E. Polaschek, Notitia Dignitatum, RE. XVII, 1 (1936) 1077-1116.
- Προκόπιος, Περσ. πόλ. . . Prokop v. Kaisareia, Bellum Persicum, ed. J. Haury (De bellis, lib. I-II = Prokops Werke τόμ. I σ. 4-304), Leipzig 1905.
- Προκόπιος, Ἀνέκδοτα . . . Prokop v. Kaisareia, Historia arcana, ed. J. Haury (Prokops Werke τόμ. III, 1), Leipzig 1906.
- Ψευδο-Κωδινός Pseudo-Kodinos, Traité des offices. Introduction, texte et traduction par J. Verpeaux (Le monde byzantin, sous la direction de P. Lemerle, I), Paris 1966.
- Γ. Α. Πάλλης-Μ. Ποτλῆς Γ. Α. Πάλλης - Μ. Ποτλῆς, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 1-6, Ἀθήναι 1852-1859.
- RE. Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1893 κ.έ.
- REB. Revue des Études Byzantines, Paris 1943 κ.έ.
- O. Redlich, Urkundenlehre = O. Redlich, Allgemeine Einleitung zur Urkundenlehre (Urkundenlehre v. W. Erben - L. Schmitz - Kallenberg - O. Redlich, μέρος I), München - Berlin 1907, 3-36.
- Reg. F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 bis 1453 (=Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, Reihe A, Abt. 1), 5 μέρη, München 1924-1965.
- W. Regel, Χρυσόβουλλα W. Regel, Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἀγ. Ὁρει Ἀθῶ Ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, St. Petersburg 1898.
- H. Riccotius, Liber . . . H. Riccotius, Liber iurium reipublicae

Βραχυγραφία

- Genuensis (=Monumenta Historiae Patriae VII-IX), τόμοι 3, Torino 1872.
- R. Rosenmund,
Fortschritte R. Rosenmund, Die Fortschritte der
Diplomatik seit Mabillon (Histor. Bi-
bliothek, τόμ. IV), München - Leipzig
1898.
- G. Rouillard, Archives. G. Rouillard, Les archives de Lavra (Mis-
sion Millet), Byzantion 3 (1926) 253-264.
- G. Rouillard, Note . . G. Rouillard, Note de diplomatique by-
zantine, Byzantion 8 (1933) 117-124.
- G. Rouillard,
Recensements G. Rouillard, Recensements de terres
sous les premiers Paléologues, Byzantion
12 (1937) 105-118.
- G. Rouillard - P. Collomp,
A. Lavra G. Rouillard - P. Collomp, Actes de La-
vra. Édition diplomatique et critique,
τόμ. 1 (897-1174), μετ' ἰδιαίτερου τόμου
πινάκων, (=Archives de l' Athos I), Pa-
ris 1937.
- G. Rouillard - D. A. Zakythinos,
Chrysobulle G. Rouillard - D. A. Zakythinos, Un
faux chrysobulle d' Andronic III Pa-
léologue, Byzantion 13 (1938) 1-8.
- I. Σακκελίω, Γράμματα I. Σακκελίω, Λέοντος Εὐσκαμμαρίου ἀπο-
γραφῆως Ῥόδου καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων
γράμματα ἀποκαταστατικά, Ἀθηναῖον 4
(1875) 233-242.
- J. Sakkelion, Documents J. Sakkelion, Documents inédits, tirés
de la bibliothèque de Patmos, Bull. Corr.
Hell. 2 (1878) 102-128.
- I. Σακκελίω, Ἐπιστολαὶ I. Σακκελίω, Ἐπιστολαὶ βυζαντιναί, Σωτήρ
15 (1892) 177-222.
- I. Σακκελίω,
Περὶ Εὐστρατίου. . . I. Σακκελίω, Περὶ Εὐστρατίου τοῦ Νικαίας

Βραχυγραφία

- F. Salisbury, Date . . . Μητροπολίτου, Ἀθήναιον 4 (1875) 221-233.
F. Salisbury, On the Date of the Notitia
Dignitatum, Journ. Rom. Stud. 17 (1927)
102-106.
- F. Salisbury, Notitia . . . F. Salisbury, The Notitia Dignitatum
and the Western Mints, Journ. Rom.
Stud. 23 (1933) 217-220.
- L. Santifaller, Beiträge . . . L. Santifaller, Beiträge zur Geschichte
der Beschreibstoffe im Mittelalter I. Un-
tersuchungen, Mitteil. d. Inst. f. Öster-
reich. Geschichtsforschung, Ergänzungs-
band XVI, H. 1, Graz-Köln 1953.
- L. Santifaller,
Invocation L. Santifaller, Über die Verbal-Invoca-
tion in Urkunden, SB. d. Österr. Ak.
Wiss., Phil.-hist. Kl. 237/2, Wien 1961.
- L. Santifaller,
Papierrollen L. Santifaller, Über Papierrollen als Bes-
chreibstoff, Mélanges E. Tisserant 5
(Studi e Testi 235), Città del Varicano
1964, 361-371.
- L. Santifaller,
Papyrusrollen. L. Santifaller, Über späte Papyrusrollen
und frühe Pergamentrollen, Speculum
Historiae, Freiburg/B.- München 1965,
117-133.
- K. Σάθας, MB. K. Σάθας, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τόμοι 7,
Βενετία 1872-1894.
- C. N. Sathas, Μνημεῖα. C. N. Sathas, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστο-
ρίας. Documents inédits relatifs à l'hi-
stoire de la Grèce au moyen âge. Pre-
mière série. Documents tirés des archi-
ves de Venise (1400-1500), τόμ. 1, Paris
1880.
- L. Sauli, Storia L. Sauli, Storia della colonia dei Genovesi
in Galata, τόμοι 2, Torino 1831.

Βραχυγραφία

- SB. Sitzungsberichte.
H. Schiller, Geschichte H. Schiller, Geschichte der römischen Kaiserzeit, τόμοι 2, Gotha 1883/87.
- G. Schlumberger, Mélanges G. Schlumberger, Mélanges d'archéologie byzantine, Paris 1895.
- G. Schlumberger, Sigillographie G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin, Paris 1884.
- E. Schwartz, ACOe E. Schwartz, Acta Conciliorum Oecumenicorum, τόμοι I-IV, Straßburg 1914 κ.έ. (τ. IV. 1, Berlin 1971 υπό J. Straub).
- Scriptores Scriptores originum Constantinopolitanarum, ed. Th. Preger, Lipsiae 1901, I-II.
- O. Seeck, Codicilli O. Seeck, Codicilli, RE. IV. 1 (1900) 179-183.
- O. Seeck, Indictio O. Seeck, Indictio, RE. IX. 2 (1916) 1327-1332.
- O. Seeck, Zeit O. Seeck, Die Zeit des Vegetius, Hermes 11 (1876) 61-83.
- O. Seeck, Zeitfolge O. Seeck, Die Zeitfolge der Gesetze Constantins, Zeitschr. d. Savigny - Stift. f. Rechtsgesch., Rom. Abt. 10 (1889) 177-251.
- E. Seidl, Eid E. Seidl, Der Eid im römisch-ägyptischen Provinzialrecht. II. Teil: Die Zeit von Beginn der Regierung Diokletians bis zur Eroberung Ägyptens durch die Araber, Münchner Beiträge z. Papyrusforsch. u. antiken Rechtsgesch., H. 24, München 1935.
- P. Sella, Bolle P. Sella, Le bolle d'oro dell'Archivio Vaticano, Città del Vaticano 1934.
- Th. Sickel, Acta Th. Sickel, Acta regum et imperatorum Karolinorum digesta et enarrata (751-840), τόμοι 2, Wien 1867.

Βραχνόγραφία

- A. Σιγάλας, Γραφή . . . A. Σιγάλας, 'Ιστορία τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934.
- H. Silvestre, Problème. H. Silvestre, Le problème des faux au moyen âge: À propos d'un livre récent de M. Saxer, Le Moyen Âge 66 (1960) 352-370.
- Sirm. Constitutiones Sirmondianae, ed. Th. Mommsen (=CT. I. 1 σ. 907-921).
- W. G. Sinnigen, Service W. G. Sinnigen, Two Branches of the Late Roman Secret Service, Amer. Journ. Philol. 80 (1959) 238-254.
- Γ. Σμυρνάκης,
"Άγιον" Όρος Γ. Σμυρνάκης, Τὸ ἅγιον "Όρος, 'Αθήναι 1903.
- Σωκράτης Σωκράτους, 'Εκκλησιαστικὴ 'Ιστορία, PG. 67, 28-842.
- A. Soloviev, Diplômes. A. Soloviev, Les diplômes grecs de Menoikeon attribués aux souverains byzantins et serbes, Byzantion 9 (1934) 297-325.
- A. Soloviev, Recueil . A. Soloviev, Encore un recueil de diplômes grecs de Menoikeon, Byzantion 11 (1936) 59-80.
- A. Solovjev - V. Mošin,
Greke povelje. A. Solovjev - V. Mošin, Greke povelje srpskich vladara (= 'Ελληνικὰ ἔγγραφα σέρβων ἡγεμόνων), Beograd 1936.
- C. A. Spulber, Eclogue C. A. Spulber, L'Eclogue des Isauriens. Texte-traduction-histoire, Cernautzi 1929.
- Staatenwelt F. Dölger, Byzanz und die europäische Staatenwelt, Ettal 1953.
- E. Stein, Geschichte. . E. Stein, Geschichte des spätromischen Reiches, τόμ. 1, Wien 1928.
- E. Stein, Histoire . . . E. Stein, Histoire du Bas-Empire, τόμοι 2, Paris-Bruxelles-Amsterdam 1949.
- E. Stein, Postconsulat E. Stein, Postconsulat et Αυτοκρατορία,

Βραχυγραφία

Annuaire de l'Institut de Philol. et d'Hist. Orient. et Slave 2 (1933/34) 869-912.

- E. Stein,
Prätorianerpräfektur E. Stein, Untersuchungen über das Officium der Prätorianerpräfektur seit Diokletian, Wien 1922.
- E. Stein, Staatsrecht . . . E. Stein, Untersuchungen zum Staatsrecht des Bas Empire. I. Principes scholae agentium in rebus. II. Sacellarius, Zeitschr. d. Savigny - Stift., Rom. Abt. 41 (1920) 195-251.
- E. Stein, Urkunde . . . E. Stein, Eine gefälschte Urkunde aus dem Rechtsstreit zwischen Aquileia und Grado, BNJ. 2 (1921) 98-111.
- E. Stein, Verfassung . . . E. Stein, Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte, Mitteilungen zur osmanischen Geschichte 2 (1923-1926) 1-62.
- E. Steinacker,
Privaturkunde . . . E. Steinacker, Die antiken Grundlagen der frühmittelalterlichen Privaturkunde, Leipzig-Berlin 1927.
- A. Steinwenter, Novellae A. Steinwenter, Novellae, RE. XVII. 1 (1936) 1162-1171.
- Τακτικὸν Benešević . . . V.N. Benešević, Die byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei (De caer. I. II c. 52) und nach den Jerusalemer Handschriften zusammengestellt und revidiert, BNJ. 5 (1926) 97-167.
- Τακτικὸν Uspenskij . . . F. Uspenskij, Vizant. tabel o rangach' (= Βυζαντινὸς πίναξ ἀξιωματῶν), Izv. Ruskago Archeol. Inst. v K/ple 3 (1898) 98 κ.έ.

Βραχυγραφία

- J. L. Teall, Barbarians J. L. Teall, The Barbarians in Justinian's Armies, *Speculum* 40 (1965) 294-322.
- G. Tessier, Diplomatique G. Tessier, Diplomatique. *Encyclopédie de la Pléiade. L'histoire et ses méthodes.* Volume publié sous la direction de Ch. Samaran, Paris 1961, 633-676.
- Θεοφάνης Θεοφάνους Χρονογραφία ἐτῶν φκη', ed. C. de Boor, *Theophanis Chronographia I-II*, Lipsiae 1883.
- Θεοφ. Συνέχ. Theophanes Continuatus, CB. Bonnae 1838.
- ThM. A. Theiner - F. Miklosich, *Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum Graecae et Romanae*, Vindobonae 1872.
- R. Thommen, Lehre . . . R. Thommen, Die Lehre von den Königs- und Kaiserurkunden (=R. Thommen - L. Schmitz-Kallenberg, *Urkundenlehre. 2α έκδ. ἐν: A. Meisters, Grundriß der Geschichtswissenschaft I. 2*), Leipzig - Berlin 1913.
- J. O. Tjäder, Papyri. . . J. O. Tjäder, Die nichtliterarischen lateinischen Papyri Italiens aus der Zeit 445-700, *Skrifter Utgivna av svenska institutet i Rom Ser., XIX. 1 καὶ 3*, Lund 1954/55.
- J. O. Tjäder, Scrittura. . . J. O. Tjäder, La misteriosa «scrittura grande» di alcuni papiri ravennati e il suo posto nella storia della cursiva latina e nella diplomatica romana e bizantina dall'Egitto a Ravenna, *Studi Romagnoli* 3 (1952) 173-221.
- O. Treitinger, Kaiseridee . . . O. Treitinger, Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell, Jena 1938 (ἀ-ναστ. ἀναστ. Darmstadt 1956).
- B. Treucker, Studien . . . B. Treucker, Politische und sozialgeschichtliche Studien, Bonn 1938.

Βραχυγραφία

- chtliche Studien zu den Basilius - Briefen, Bonn 1961.
- F. Trinchera, Syllabus. F. Trinchera, Syllabus graecarum membranarum, Νεάπολις 1865.
- TTh. G. L. F. Tafel - G. M. Thomas, Urkunden zur älteren Handels - und staatsgeschichte der Republik Venedig I-III, Wien 1856.
- TTh., Ragusa G. L. F. Tafel - G. M. Thomas, Griechische Originalurkunden zur Geschichte des Freistaates Ragusa, SB. d. Akad. d. Wiss. Wien, phil. - hist. Kl., Jg. 6 (1851) 507-537.
- Θ. Τζανετάτος, Πρακτικόν Θ. Τζανετάτος, Τὸ πρακτικὸν τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας τοῦ 1264 καὶ ἡ ἐπιτομὴ αὐτοῦ, Ἀθήναι 1965.
- F. J. Uspenskij, Akt . F. J. Uspenskij, Akt otvoda zemli manastyrju Bogorodicy Milostivoj (= Ἐγγραφον δωρεᾶς γῆς εἰς τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης), Izvěstija Russk. Arch. Inst. v K/ple 1 (1896) 1-34.
- F. J. Uspenskij,
Deloproizvodstvo . . F. J. Uspenskij, Deloproizvodstvo po obvinenju Joanna Itala v eresi (= Πρακτικά τῆς ἐπὶ αἵρέσει δίκης τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ), Izvěstija Russk. Arch. Inst. v K/ple 2 (1897) 1-67.
- F. J. Uspenskij, K istorii F. J. Uspenskij, K istorii krest'janskago zemlevladienija v Vizantii (= Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας εἰς τὸ Βυζάντιον), Žurnal Russk. Minist. Narodn. Prosvešč. 225 (1883) 30-87, 301-360.
- F. J. Uspenskij, Mnenija F. J. Uspenskij, Mnenija i postanovlenija Konstantinopol'skich pomestnych soborov XI i XII vv. o razdače cerkovnych imuščetstv (charistikarii) [= Ἀπό-

Βραχυγραφία

- ψεις και ἀποφάσεις τῶν τοπικῶν συνόδων τῆς Κ/λεως τῶν 11ου και 12ου αἰ. περι τῆς διανομῆς ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων (χαριστικάριοι)], *Izvěstija Russk. Arch. Inst. v K/ple 5* (1900) 1-48.
- P. Uspenskij, Vostok . . . P. Uspenskij, *Christjanskij Vostok* (=Χριστιανική Ἀνατολή), τόμ. 3, Kiev 1877.
- V. Vasilevskij, Chrisovul . . . V. Vasilevskij, *Chrisovul imperatora Alekseja* (= Χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου), *Viz. Vrem.* 3 (1896) 121-122.
- A. A. Vasiliev, Byzance . . . A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes II. La dynastie Macédonienne. 2. Extraits des sources arabes*, Bruxelles 1950.
- J. Verpeaux,
Contribution J. Verpeaux, *Contribution à l'étude de l'administration byzantine: Ὁ μεσάζων*, *Byzantinoslavica* 16 (1955) 270-296.
- Vita Maximi Εἰς τὸν βίον και τὴν ἄθλησιν τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν και ὁμολογητοῦ Μαξίμου, *PG.* 90, 68-109.
- Viz. Vrem. *Vizantijskij Vremennik*, Sanktpeterburg-Leningrad 1894 κ.έ., Μόσχα 1947 κ.έ.
- W. Wattenbach,
Schriftwesen W. Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*⁴, Graz 1958.
- C. Wendel,
Buchbeschreibung . . . C. Wendel, *Die griechisch-römische Buchbeschreibung, verglichen mit der des Vorderen Orients* (Hallische Monographien Nr. 3), Halle 1949.
- L. Wenger, Quellen. . . L. Wenger, *Die Quellen des römischen Rechts* (Denkschriften der Gesamtkademie 2), Wien 1953.
- U. Wilcken, Heidnisches . . . U. Wilcken, *Heidnisches und Christli-*

Βραχυγραφία

- ches aus Ägypten, Archiv f. Papyrusforsch. 1 (1900) 396-436.
- U. Wilcken,
Kaiserrescripte . . . U. Wilcken, Zu den Kaiserrescripten, Hermes 55 (1920) 1-42.
- M. Wittek, Matières . . M. Wittek, Les matières à écrire au moyen âge. À propos d'un ouvrage de L. Santifaller, Scriptorium 10 (1956) 270-274.
- W. Wroth, Coins . . . W. Wroth, Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum, London 1908.
- C. E. Zachariä v. Lingenthal, Chrysobullen C. E. Zachariä v. Lingenthal, Einige ungedruckte Chrysobullen, Mémoires de l'Académie Imp. des sciences de St. Pétersburg, VII. sér., t. 41, n. 4.
- K. E. Zachariä v. Lingenthal, Geschichte K. E. Zachariä v. Lingenthal, Geschichte des griechisch - römischen Rechts³, Berlin 1892.
- K. E. Zachariä v. Lingenthal, Quellen . . . K. E. Zachariä v. Lingenthal, Aus und zu den Quellen des römischen Rechts, Zeitschr. d. Savigny - Stift., Rom. Abt. 12 (1892) 75-99.
- Δ. Α. Ζακυθηνός,
Ἐπισκοπή . . . Δ. Α. Ζακυθηνός, Τὸ κτηματολόγιον τῆς Λατινικῆς ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰ., Ἑλληνικά 5 (1932) 323-333.
- H. Zilliacus, Stil . . . H. Zilliacus, Zum Stil und Wortschatz der byzantinischen Urkunden und Briefe, Akten d. VIII. Internat. Congr. f. Papyrologie, Wien 1955 (Mitteilungen aus der Papyrussammlung der österreichischen

Βραχυγραφία

- Nationalbibliothek N.S., 5. Folge), Wien
1956, 157-165.
- ŽMNP. Žurnal Ministerstva Narodnago Pro-
sveščeniija, St. Petersburg 1803 κ.έ.
- ZRVI Zbornik Radova Vizant. Instituta, Beo-
grad 1952 κ.έ.
- Ζώσιμος Ζωσίμου, Ἱστορίας νέας βιβλία εἰς, ed. L.
Mendelssohn, Leipzig 1887.

ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΡΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ

Διπλωματική, από τὸ οὐσιαστικὸν *δίπλωμα* (τὸ δεδιπλωμένον, ἀπὸ τοῦ ρήματος *διπλόω*), εἶναι ἡ βοηθητικὴ τῆς ἱστορίας ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας ἀντικείμενον εἶναι ἡ κριτικὴ μελέτη τῶν ἐγγράφων ὡς ἱστορικῶν πηγῶν.

Τί εἶναι ἐγγράφον; Ἐγγράφον εἰς εἰδικωτέραν ἔννοιαν καλοῦμεν κάθε γραπτὴν δήλωσιν ἔχουσαν νομικῆς φύσεως περιεχόμενον. Ἐπειδὴ τὰ ἐγγράφα ἐδιπλοῦντο διὰ τὰ σφραγισθῶν καὶ τὰ ἀσφαλισθῆ με τὸν τρόπον αὐτὸν ἢ μυστικότης ἢ τὰ βεβαιωθῆ ἢ γνησιότης των, ὠνομάσθησαν *διπλώματα*.

Ἡ χρησιμοποίησις ὅμως τῆς λέξεως *δίπλωμα* ὡς δηλωτικῆς μιᾶς ἰδιαίτερας κατηγορίας ἱστορικῶν πηγῶν, τῶν ἐγγράφων, εἶναι σχετικῶς νέα. Εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα ἡ λέξις *δίπλωμα* ἐσήμαινε τὴν γραπτὴν ἄδειαν τὴν παρέχουσαν εἰς τὸν κάτοχόν της τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιῇ τὸν *cursus publicus*, μεταφορικῶς δηλ. μέσα τοῦ κρατικοῦ ταχυδρομείου¹. Ἐκτὸς τούτου ἡ λέξις *δίπλωμα* ἐσήμαινε τὸ ἐπὶ χαλκοῦ διπτύχου γραφόμενον καὶ ὑπὸ μαρτύρων ἐπικυρούμενον ἀντίγραφον μέρους αὐτοκρατορικῆς διατάξεως, δι' ἧς ἀπενέμοντο προνόμια εἰς τοὺς ἀπολυόμενους τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ ὀπλίτας, τὸ ἐνδιαφέρον ἀπολυόμενον στρατιώτην². Διὰ τοῦ *διπλώματος* τούτου ἀπενέμοντο εἰς τὸν ἀπολυόμενον τὰ δικαιώματα τοῦ ρωμαίου πολίτου ὡς καὶ τὸ *connubium*, τουτέστιν τὸ δικαίωμα συνάψεως γάμου ἢ ἀναγνώρισεως ὑφισταμένου³.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον *δίπλωμα* ἐσήμαινε τὴν ἀπόδειξιν εἰσπράξεως

1. *Daremborg - Saglio*, Dict. des antiqu., ἐν. λ. *cursus publicus*. Πβλ. *Wünsch*, RE., ἐν. λ. *diploma*. *A. Giry*, Manuel 7. *L. Wenger*, Quellen 72 σημ. 56 καὶ 57. 146 σημ. 105.

2. Πβλ. *B. Faas*, Studien 202 κ.έ., 209 κ.έ.

3. Βλ. *Wünsch*, RE. ἐν. λ. *diploma*. *B. Faas*, Studien 212 κ.έ. *H. Bresslau*, Handbuch I.6 σημ. 1. *A. Giry*, Manuel 7 σημ. 1.

φόρου ¹ ἢ ἀκόμη καὶ εἰδικὸν φόρον ². Ὑπεστηρίχθη ἐπίσης ὅτι ἡ λέξις δίπλωμα εἰς τὸν Suetonius χαρακτηρίζει αὐτοκρατορικὰ προνόμια καὶ ἔγγραφα γενικῶς ³. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ προσαγόμενα χωρὶα δὲν δικαιολογοῦν τοιαύτην ἀντίληψιν ⁴.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ λέξις δίπλωμα χρησιμοποιεῖται ἐνίοτε εἰς τὴν σημασίαν τοῦ προνομιακοῦ ἔγγραφου, αἱ σωζόμεναι ὅμως μαρτυρίαι εἶναι ἐλάχιστα, οὐχὶ δ' ἅπασαι ὑπεράνω κριτικῆς καὶ ἀμφιβολιῶν ⁵.

Τέλος οἱ ἀνθρωπισταὶ τῆς Ἀναγεννήσεως ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν συχνὰ καὶ πάλιν τὴν λέξιν δίπλωμα, διὰ νὰ χαρακτηρίσουν ὅμως δι' αὐτῆς τὰ πλέον πανηγυρικά ἢ τὰ παλαιότερα ἔγγραφα τῶν ἡγεμόνων τους ⁶. Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ἐξετάθη καὶ κατήντησε νὰ σημαίη ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ πανηγυρικώτερα καὶ παλαιότερα ἔγγραφα, ὡς καὶ πρότερον, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ κάθε μεσαιωνικὸν ἔγγραφο γενικῶς.

Ἡ κριτικὴ ἀπασχόλησις μὲ τὰ διπλώματα πρὸς διαπίστωσιν τῆς γνησιότητός των καὶ πρὸς καθορισμὸν τῆς ἀξίας των ὡς ἱστορικῶν τεκμηρίων ἐκλήθη, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, *res diplomatica*, ἐκ τοῦ ὅρου δὲ τούτου προέκυψεν ὁ νεώτερος ὅρος *διπλωματικὴ*.

Παρ' ὅλον ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ ἱστοριογραφία ἐχρησιμοποίησεν ἀφθόμως τὰ ἔγγραφα ὡς τεκμήρια ἱστορικά, ἐν τούτοις δὲν ἤσκησε κριτικὸν ἔλεγχον πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς γνησιότητός των παρὰ εἰς πολὺ σπανίας περιπτώσεις, μολοντί ἡ χάλκευσις ἔγγραφων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν ⁷.

Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Οὐμανισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, παρ' ὄλην τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κριτικοῦ πνεύματος κατὰ τὰς περιόδους ταύτας, δὲν ἔγινεν ἐφικτὴ ἡ ὑποτύπωσις κανόνων κριτικῆς τῶν ἔγγραφων, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἡ δημιουργία συστήματος διπλωματικῆς κριτικῆς ⁸.

1. P. Amh. II. 92 - 2ος αἰ. μ.Χ.

2. Π.χ. φόρος ὄνων = BGU. 213 - 2ος αἰ. μ.Χ.· φόρος ἵππων = P. Amh. II. 92 στ. 21 - 2ος αἰ. μ.Χ.

3. H. Bresslau, Handbuch I. 6 σημ. 1, σ. 7.

4. Βλ. A. Giry, Manuel 7 σημ. 1.

5. Βλ. Th. Sickel, Acta I. 4 - 5· H. Bresslau, Handbuch I. 6 σημ. 1, σ. 7· A. Giry, Manuel 7 σημ. 2 καὶ 3· A. de Boüard, Manuel 12.

6. H. Bresslau, Handbuch I. 6 σημ. 1, σ. 7· A. Giry, Manuel 7.

7. Βλ. H. Bresslau, Handbuch I. 11 - 20· A. Giry, Manuel 51 - 55.

8. Πβλ. H. Bresslau. Handbuch I. 20. "Ἐν τῶν μεμονωμένων καὶ ἀσυστη-

Μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰ. ἤρχισαν τόσον εἰς τὴν Γερμανίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κριτικὴν τῶν ἐγγράφων καὶ τὴν ὑποτύπωσιν σχετικῶν κανόνων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἀφορμὴν εἰς τὴν περὶ τὰ ἐγγράφα ἀσχολίαν ἔδωσαν οἱ ἀγῶνες τοῦ στέμματος κατὰ τῶν εὐγενῶν, ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν νομικῶν τῆς ἐποχῆς περὶ τὸ franc-alleu, ἡ ἀναζήτησις ὑπὸ τῶν εὐγενῶν στοιχείων ἀποδεικνυόντων τὴν παλαιότητα τῆς εὐγενείας των κλπ. ¹ Εἰς τὴν Γερμανίαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κριτικῆς τῶν ἐγγράφων ἔδωσαν ἀντιδικαίαι ἐπὶ ζητημάτων δημοσίου δικαίου. Ἐπειδὴ αἱ προσπάθειαι τῶν ἐκάστοτε ἀντιπάλων κατέτειναν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς πλαστότητος τῶν ὡς τεκμηρίων ἐκατέρωθεν προσαγομένων ἐγγράφων, αἱ περὶ αὐτὰ ἀντιδικαίαι ὠνομάσθησαν *bella diplomatica*, κατ' ἔκφρασιν εἰσαχθεῖσαν ἀρχομένου τοῦ 18ου αἰ. ὑπὸ τοῦ J. P. von Ludewig ².

Παρὰ τὴν κατόπιν τῶν *bella diplomatica* ἀναπτυχθεῖσαν δραστηριότητα περὶ τὴν μελέτην τῶν ἐγγράφων, ἡ ἀφορμὴ εἰς τὴν γέννησιν τῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης ἐδόθη ἄλλοθεν.

Τὸ 1659 ὁ Ἰησουΐτης μοναχὸς Daniel van Papenbroeck ³ ἐγένετο δεκτὸς εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἐκδόσεως τῶν *Acta Sanctorum*, πού ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς J. Bolland ⁴ καὶ G. Henschen. Ὡφείλε

ματοποιήτων κριτικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀπόδειξις ὑπὸ τοῦ Λαυρεντίου Valla τῆς πλαστότητος τῆς «δωρεᾶς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου» (*donatio Constantini*). Βλ. *H. Bresslau*, Handbuch I. 20· *A. Giry*, Manuel 55· *A. de Boüard*, Manuel 21. - Περὶ τῆς σημασίας τῆς *donatio Constantini* διὰ τὴν πολιτικὴν ἰδεολογίαν τῆς ἐποχῆς· βλ. *W. Ohnsorge*, Schenkung 78 - 109 (= *Abendland* 79 - 110). Περὶ τοῦ φαινομένου τῆς πλαστογραφίας κατὰ τὸν Μεσαίωνα βλ. *H. Fuhrmann*, Fälschungen 529 κ.έ.· *H. Silvestre*, Problème 352 κ.έ.· πβλ. ἐπίσης *P. Herde*, Fälschungsdelikt 291 κ.έ. καὶ *F. Dölger*, Urkundenfälscher 37 (= *Dipl.* 384 κ.έ.).

1. Βλ. *A. Giry*, Manuel 59.

2. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ἔργου του «*Reliquiae manscriptorum*», Frankfurt - Leipzig 1720: «*De usu et praestantia diplomatum et diplomaticae artis. Porro de bellis diplomaicis cum in Gallia excitatis, tum in Italia atque in supremis Germanici imperii tribunalibus*». Πβλ. *H. Bresslau*, Handbuch I. 21· *A. Giry*, Manuel 59· *A. de Boüard*, Manuel 21 - 22.

3. *Papebrochius*, *Papebroch*, 1628 - 1714.

4. Ὁ ὄπιος, ὡς εἰσηγητῆς τοῦ ἐγχειρήματος, ἔδωκε καὶ τὸ ὄνομά του εἰς τοὺς συνεργάτας καὶ συνεχιστὰς τοῦ ἔργου του = *Bollandistes*.

καὶ αὐτός, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοί του, νὰ ἐρευνήσῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς βίους τῶν ἁγίων, τὴν σύνταξιν τῶν ὁποίων εἶχεν ἀναλάβει ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ J. Bolland¹. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὅμως τῆς ἀποστολῆς του ταύτης ὁ Papenbroeck προσέκρουσεν ἐπὶ ἀπροόπτου καὶ λίαν δυσυπερβλήτου ἐμποδίου: μέγα μέρος τῶν πηγῶν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιήσῃ ἦσαν ἔγγραφα ἀποκείμενα εἰς μοναστηριακὰ ἀρχεῖα. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν ὅμως τῶν ἐγγράφων τούτων διεπίστωσεν ὅτι πολλὰ ἦσαν προφανῶς πλαστά. Προτοῦ προχωρήσῃ λοιπὸν εἰς τὴν κυρίως ἐργασίαν του ἔκρινε σκόπιμον νὰ ἀσχοληθῇ συστηματικώτερον μὲ τὸ διπλωματικὸν τοῦτο ὕλικόν, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ διατυπώσῃ γενικὰ κριτήρια (*principia generalia*) διακρίσεως τῶν νόθων ἐγγράφων ἀπὸ τῶν γνησίων².

Καρπὸς τῆς ἀπασχολήσεώς του ταύτης ἦτο μελέτη δημοσιευθεῖσα τὸ 1675 εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου τόμου τῶν AASS. τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου ὑπὸ τὸν τίτλον: *Propylaeum antiquarium circa veri et falsi discrimen in vetustis membranis*.

Παρ' ὅλην τὴν καλὴν του θέλησιν καὶ τὴν κριτικὴν δύναμιν ποὺ ἀνέπτυξεν, ὁ Papenbroeck, ἡ ἐργασία του βασιθεῖσα ἐπὶ ἀνεπαρκοῦς ὕλικου καὶ ἐσφαλμένων προϋποθέσεων, κατέληξεν εἰς ὑπερβολικὰ καὶ ἀπαράδεκτα συμπεράσματα: οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, προσέβαλε καὶ ἠμφισβήτησε τὴν γνησιότητα τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἐγγράφων τῶν μοναστηριακῶν ἀρχείων. Ἰδιαιτέρως ἠμφισβήτησε τὴν γνησιότητα τῶν διπλωμάτων τῶν Μεροβιγγεῶν βασιλέων³.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ Papenbroeck κατετάραξαν τοὺς βενεδικτίνους μοναχοὺς, τῶν ὁποίων τὸ τάγμα ἐπλήσσετο καιρίως ἀπὸ τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς γνησιότητος τῶν ἐγγράφων, δι' ὧν ἀπενέμοντο εἰς τὸ

1. Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Bolland καὶ τῶν Bollandistes γενικῶς καὶ περὶ τῶν *Acta Sanctorum* βλ. τελευταίως τὸ βιβλίον τοῦ H. Delahaye, *L'oeuvre des Bollandistes à travers trois siècles, 1615 - 1915* (= *Subsidia hagiographica*, No 13 A²), 2α ἔκδ., Bruxelles 1959.

2. Πβλ. τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ βιβλίον του: «*Propylaeum antiquarium circa veri et falsi discrimen in vetustis membranis*»: «*constitutis semel generalibus quibusdam discriminis inveniendi principiis*» (παρατίθεται ὑπὸ τοῦ H. Bresslau, *Handbuch* I. 24).

3. Πβλ. R. Rosenmund, *Fortschritte* 11. - G. Tessier, *Diplomatique* 639.

τάγμα των δωρεῶν καὶ προνόμια. Ἰδιαίτερος ἐπλήσσοντο αἱ μοναὶ τοῦ Saint-Denis, τὸ ἀρχεῖον τῆς ὁποίας περιεῖχεν ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς τοῦ Χλωταρίου II (625)¹, καὶ τοῦ Saint-Germain, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχεῖον περιεῖχεν ἔγγραφα τὰ ὁποῖα ὁ Papenbroeck ἐκῆρυσσε τώρα πλαστὰ καὶ τελείως ἄχρηστα².

Εἷς βενεδικτῖνος μοναχός, ὁ Jean Mabillon (1632 - 1707), προερχόμενος ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Saint-Denis ἀλλ' εὐρισκόμενος ἀπὸ τοῦ 1664 εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος τῶν Γάλλων βενεδικτῖνων, τὴν μονὴν τοῦ St. Germain-des-Prés, καὶ διευθύνων ἀπὸ τοῦ 1667 τὴν συγγραφὴν τῶν Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti, ἀνέλαβε ν' ἀντικρούσῃ τὰ συμπεράσματα τοῦ Papenbroeck.

Εἷς ἐξαετῆ ἀθόρυβον καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν ἐξήτασε τὰ διπλωματικὰ ἀρχεῖα πολλῶν μονῶν τῆς Γαλλίας καὶ συνέλεξε πολυτίμους πληροφορίας ἐξ ἰταλικῶν καὶ γερμανικῶν ἀρχείων. Καρπὸς τῆς κριτικῆς ταύτης μελέτης τῶν ἀρχείων ὑπῆρξε τὸ βιβλίον του *De re diplomatica libri sex*, ποῦ ἐξεδόθη εἰς τὸ Παρίσι τὸ 1681 καὶ εἰς τρίτην ἔκδοσιν εἰς δύο τόμους εἰς Νεάπολιν τὸ 1789, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὴν διπλωματικὴν ἐπιστήμην τὸ ὄνομά της καὶ καθώρισε τὰς βασικὰς γραμμὰς τῆς περαιτέρω ἐξελιξέως της³.

Ἡ ἀνασκευὴ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Papenbroeck ἦτο πλήρης καὶ τοῦτο παρεδέχθη ὁ ἴδιος ὁ Papenbroeck εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Mabillon, δεικνύουσαν ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς του: «. ἄφοῦ διεξῆλθον τὸ βιβλίον σας *De re diplomatica*, δὲν δύναμαι ν' ἀποκρούσω τὴν ἱκανοποίησιν ποῦ ἀπεκόμισα ἐξ αὐτοῦ. Ἡ ἱκανοποίησίς μου δὲ συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐπίπονος ἀπασχόλησίς μου μετὰ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ταύτην μόνον τὴν χαρὰν μοῦ ἔδωκεν, ὅτι ἀπετέλεσεν ἀφορμὴν ἐνὸς τόσον τελείου ἔργου (ὡς τὸ ἰδικόν σας). Δύνασθε εἰς τὸ ἐξῆς, ὁσάκις τὸ ἀπαιτοῦν τὰ πράγματα, νὰ βεβαιώνητε ἐλευθέρως ὅτι ἀπεδέχθη

1. Δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ *Doublet*, *Histoire de l'abbaye de Saint-Denis en France*, Paris 1625.

2. Πβλ. *R. Rosenmund*, *Fortschritte* 12.

3. Πβλ. *G. Tessier*, *Diplomatique* 640 - 642.

πλήρως τὰς ἀπόψεις σας»¹. Λόγια ἐνὸς πραγματικοῦ ἐπιστήμονος, ἐνὸς ἀληθινοῦ σοφοῦ, ἐνὸς σωστοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ *De re diplomatica* ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς καὶ μεθοδικὸν βοήθημα τὸ σχετικὸν μὲ τὴν μελέτην τῶν ἐγγράφων καὶ ἀπετέλεσε τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλωστε ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομα. «Ὅπως γράφει ὁ M. Bloch, «τὸ ἔτος τῆς ἐκδόσεως τοῦ *De re diplomatica*, τὸ 1681, εἶναι μεγάλη χρονολογία εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τότε ἐμφανίζεται κατὰ τρόπον θετικὸν ἢ κριτικὴ τῶν ἀρχαιακῶν ἱστορικῶν πηγῶν»².

Τὸ βιβλίον τοῦ J. Mabillon ἤσκησε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελιξέως τῆς διπλωματικῆς κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας. Μὲ τὴν ὄθησιν ποῦ ἔδωσε τὸ *De re diplomatica* ἐπιστήμονες ἄλλων χωρῶν, ἰδίως γερμανοφώνων, ἤρχισαν ν' ἀσχολοῦνται συστηματικῶς μὲ τὴν διπλωματικὴν καὶ νὰ δημοσιεύουν σχετικὰ βιβλία³.

Πραγματικὴν συμβολὴν ὅμως εἰς τὴν διπλωματικὴν ἀποτελεῖ τὸ πολῦτομον ἔργον δύο γάλλων μοναρχῶν, τῶν R. P. Tassin καὶ Ch. F. Toussain, τὸ *Nouveau traité de diplomatique*, ποῦ ἐξεδόθη εἰς 6 τόμους κατὰ τὰ ἔτη 1750-1765 εἰς τὸ Παρίσι.

1. «... postquam tamen utcumque evolvi opus vestrum *De re diplomatica*, non possum celare fructum, quem inde retuli. Fructus autem hic est, quod nihili in mea de eodem argumento octo foliorum lucubratiuncula nihil amplius iam placeat, nisi hoc unum, quod tam praeclaro operi et omnibus numeris absoluto, occasionem dedit... Tu porro, quoties res tulerit, audacter testare, quam totus in tuam sententiam iverim...» = Ouvrages posthumes de Jean Mabillon et de D. Thierry Ruinart I, Paris 1714, σ. 459· παρατίθεται ὑπὸ R. Rosenmund, Fortschritte 17-18.- Πβλ. A. Giry, Manuel 63 σημ. 2· A. de Bouard, Manuel 23.

2. Apologie pour l'histoire ou métier d'historien⁴, Paris 1961, σ. 36· πβλ. ἐπίσης A. de Bouard, Manuel 23.

3. Π.χ. S. Maffei, Istoria diplomatica che serve d'introduzione all'arte critica in tal materia, Mantua 1727.- D. E. Baring, Clavis diplomatica, Hannover 1737.- C. H. Eckhard, Introductio in rem diplomaticam praecipue germanicam, Jena 1742.- J. F. Joachim, Einleitung zur teutschen Diplomantik, Halle 1748. Ὁ J. F. Joachim εἰσήγαγεν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν τὸν ὄρον Urkunde εἰς τὴν σημασίαν τοῦ «διπλώματος». Βλ. R. Rosenmund, Fortschritte 31.

Με μεγάλην εὐσυνειδησίαν οἱ δύο συγγραφεῖς συνεκέντρωσαν καὶ ἐξήτασαν τεράστιον εἰς ὄγκον διπλωματικὸν ὕλικόν, καὶ ἂν ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου τούτου δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἀπολύτως ἐπιτυχῆς καὶ τὸ ὅλον ἔργον δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ τὴν ποιότητα τοῦ *De re diplomatica*, κατῶρθωσαν ἐν τούτοις νὰ ὑποτυπώσουν διὰ πρώτην φορὰν «κριτικὴν ἱστορίαν τοῦ ὕφους, τῶν τύπων καὶ τῶν συνηθειῶν τῶν παπικῶν γραμμάτων καὶ βουλλῶν ἀνά τοὺς αἰῶνας», ἐν ἄλλοις λόγοις κατῶρθωσαν νὰ συντάξουν τὸ πρῶτον ἐγχειρίδιον παπικῆς διπλωματικῆς, ποῦ καὶ σήμερον ἀκόμη παραμένει ἀπαραίτητον διὰ τὸν μελετητὴν τοῦ εἰδικοῦ τούτου κλάδου τῆς διπλωματικῆς. Ἐπὶ πλέον τὸ ἔργον τοὺς περιέχει καὶ στοιχεῖα μιᾶς ἄλλης βοθητικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, τῆς σιγιλλογραφίας¹.

Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κριτικῆς τῶν ἐγγράφων σημαντικὴ εἶναι ἡ ὑπ' αὐτῶν εἰσαχθεῖσα διάκρισις μεταξὺ ἐξωτερικῶν (γραφικὴ ὕλη, διαστάσεις, γραμμογράφησις, εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα, γραφή, σφραγίς) καὶ ἐσωτερικῶν κριτηρίων (γλωσσικὴ μορφή, διάταξις περιεχομένου), τὴν ὁποίαν ἐδέχθη καὶ ἐφαρμόζει ἔκτοτε ἡ διπλωματικὴ.

Τὸ *Nouveau traité* μετεφράσθη ἀμέσως σχεδὸν εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ ἐπῆρσεν πολὺ τὴν διπλωματικὴν τῶν γερμανοφώνων χωρῶν, ποῦ τὴν ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἐποχὴν ταύτην μεταξὺ ἄλλων οἱ J. Chr. Gatterer², C. T. Schönemann³ καὶ G. Gruber⁴.

Εἰς τὰς μεγάλας συνθέσεις τῆς θεωρίας τῆς διπλωματικῆς, τὸ *De re diplomatica* τοῦ 17ου αἰ. καὶ τὸ *Nouveau traité* τοῦ 18ου αἰ., προσετέθη κατὰ τὸν 19ον αἰ., εἰς αἰσθητῶς κατώτερον βεβαίως ποιτικῶς ἐπίπεδον, τὸ βιβλίον τοῦ N. de Wailly, *Éléments de paléographie pour servir à l'étude des documents sur l'histoire de France*, Paris 1838, εἰς 2 τόμους.

1. Πβλ. R. Rosenmund, Fortschritte 23 - 24, ὅστις εἰς τὰς σελ. 24 - 27 κρίνει τὸ ἔργον καὶ τονίζει τὰς ἐλλείψεις του. Πβλ. ἐπίσης G. Tessier, Diplomatique 643 - 645.

2. Ἐκ τῶν πολλῶν δημοσιευμάτων του τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν Διπλωματικὴν ἀναφέρω τὸ «Abriss der Diplomatie», Göttingen 1798.

3. Versuch eines vollständigen Systems der allgemeinen, besonders älteren Diplomatie, Hamburg 1801/02, 2 τόμοι.

4. Lehrsystem einer allgemeinen Diplomatie, Wien 1783/84, 3 τόμοι.

Παρ' ὅλον ὅτι τὸ ἔργον ἐπιγράφεται *Éléments de paléographie*, τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ διαπραγματεύεται θέματα χρονολογίας, σιγίλλογραφίας καὶ κυρίως διπλωματικῆς. Παρὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ καὶ τὰς πολλὰς ἀτελείας τοῦ δύναται καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς ἀρχαρίους ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν διπλωματικὴν ἐπιστήμην¹.

Νέαν ὥθησιν εἰς τὴν διπλωματικὴν, καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθορισμοῦ κανόνων διὰ τὴν ἔρευναν τῆς διαδικασίας ποῦ ἠκολουθεῖτο εἰς τὴν γραμματείαν ἀπὸ τῆς γραπτῆς διατυπώσεως τοῦ ἐγγράφου μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως καὶ ἀποστολῆς εἰς τὸν παραλήπτην του, ἔδωκαν ὁ Th. Sickel² καὶ ὁ J. Ficker³.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐξαίρετον ἔργον ἐπὶ τῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης ἐδημοσίευσεν ὁ C. Paoli⁴.

Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς πλευρᾶς ἀξιόλογον ἐγχειρίδιον διπλωματικῆς ἐδημοσίευσεν τὸ 1895 ὁ A. Giry⁵.

Τὸ 1929 τέλος ὁ A. de Bouïard ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ Παρίσι τὸν πρῶτον τόμον τοῦ ἔργου τοῦ *Manuel de diplomatique française et pontificale*, ὑπὸ τὸν τίτλον *Diplomatique générale*. Ὁ δεῦτερος τόμος διαπραγματεύεται τὰ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα⁶. Ὁ θάνατος τοῦ συγγραφέως ἠμπόδισε τὴν ἐκδοσιν τρίτου τόμου.

Τὸ ἄριστον ὅμως ἐγχειρίδιον διπλωματικῆς, τόσον ἐξ ἐπόψεως μεθόδου ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως ἐξαντλητικῆς ἀναλύσεως τῶν πρὸς δια-

1. Πβλ. G. Tessier, *Diplomatique* 654.

2. Μετὰ τὸ ἔργον τοῦ *Acta regum et imperatorum Carolinorum digesta et enarrata* (751 - 840), Wien 1867, 2 τόμοι. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει τὴν θεωρίαν τῆς *Διπλωματικῆς*, ἐνῶ ὁ δεῦτερος περιέχει κατάλογον (*Regesten*) τῶν ἐγγράφων τῶν πρώτων Καρολιδῶν.- Βλ. R. Rosenmund, *Fortschritte* 61 κ.έ. G. Tessier, *Diplomatique* 658 - 659.

3. Μετὰ τὸ δίτομον ἔργον του, *Beiträge zur Urkundenlehre*, Innsbruck 1877 - 78.- Πβλ. R. Rosenmund, *Fortschritte* 86 - 89. G. Tessier, *Diplomatique* 660 - 661.

4. *Programma scolastico di paleografia latina e di diplomatica*², Firenze 1888/89, 3 μέρη.

5. *Manuel diplomatique*², Paris 1925.

6. *L'acte privé*, Paris 1948.

πραγμάτευσιν προβλημάτων, εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, 2α ἔκδοσις Leipzig 1912-1931, εἰς τρεῖς τόμους ¹.

Εἰδικώτερον μὲ τὰ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα ἠσχολήθησαν ὁ H. Brunner, ὅστις προσεπάθησε νὰ δείξῃ τὴν προέλευσιν τῶν μεσαιωνικῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων ἐκ τῶν ἀναλόγων μεταγενεστέρων ρωμαϊκῶν ², ὁ H. Steinacker, ὅστις, ἀποφυγὼν τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἀστοχίας τοῦ Brunner, ἀνεζήτησε τὰς ρίζας τῶν μεσαιωνικῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων ἤδη εἰς τὴν ἑλληνορωμαϊκὴν ἀρχαιότητα ³, καὶ ὁ O. Redlich, τοῦ ὁποῦ τοῦ βιβλίου παρ' ὅλας τὰς ἀτελείας καὶ τὴν σχετικὴν παλαιότητα του παραμένει ἡ βάσις κάθε ἀπασχολήσεως μὲ τὰ μεσαιωνικὰ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα ⁴.

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δραστηριότητα περὶ τὴν θεωρίαν τῆς διπλωματικῆς. Εἶναι προφανὲς ὅμως ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῆς διπλωματικῆς θεωρίας καὶ ἡ ὑποτύπωσις τῶν ἀρχῶν καὶ κανόνων ποὺ διέπουν τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἐπιστήμης ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν ἐγγράφων καὶ τὰς συναφεῖς μὲ τὴν ἐκδοτικὴν προσπάθειαν δυσκολίας, αἱ ὅποια ἔπρεπε νὰ ὑπερνηθηθοῦν.

Τοιαύτην ἔκδοσιν ἐγγράφων ἀνέλαβεν ἡ γαλλικὴ Académie des Inscriptions et Belles-Lettres εἰς τὴν σειρὰν Chartes et diplômes relatifs à l'histoire de France.

Προϊστορίαν τοῦ ἐγχειρήματος τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἔκδοσις τὸ 1791 ὑπὸ τῶν F. Bréquigny καὶ La Porte Du Theil τῶν ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς τῶν Μεροβιγγείων βασιλέων μέχρι τοῦ ἔτους 751. Τὸ δημοσίευμα τοῦτο κατεστράφη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὀλίγον μετὰ τὴν ἐμφάνισίν του κατὰ τὰς ταραχὰς τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανεξεδόθη ὅμως ἐπηυξημένον πεντήκοντα ἔτη περίπου βραδύτερον εἰς δύο τόμους ὑπὸ τοῦ J. M. Pardessus ⁵.

1. Ἀνατύπωσις τῆς 2ας ἐκδόσεως ἐν Βερολίῳ 1958.

2. Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde, Berlin 1880.

3. Die antiken Grundlagen der frühmittelalterlichen Privaturkunde, Leipzig - Berlin 1927. Πβλ. βιβλιοκρισίαν F. Dölger, BZ. 29 (1929/30) 324 - 9.

4. Die Privaturkunden des Mittelalters, München - Berlin 1911.

5. Diplomata, chartae, epistulae, leges aliaque instrumenta ad res Gal-

Σημαντικὸν γεγονός εἰς τὸν τομέα τῆς μελέτης καὶ ἐκδόσεως ἐγγράφων ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1821 γενομένη ἰδρυσις τῆς *École des chartes*.

Ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν κόμης Siméon εἰς τὴν εἰσηγησίαν του ἐδικαιολόγει μὲ τοὺς ἀκολούθους λόγους τὴν ἀνάγκην ἰδρύσεως τῆς νέας σχολῆς: «ὁ ἐρευνητὴς τῆς διπλωματικῆς ἐργάζεται βεβαίως ἐπὶ πολὺ ὑποδεεστέρου ἐπιπέδου ἢ ὁ ἱστορικός. Συμβαδίζει ἐν τούτοις μετ' αὐτοῦ, τοῦ χρησιμεύει ὡς διάμεσον διὰ παρωχημένας ἐποχὰς καὶ θέτει εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ ὕλικόν ποὺ διέφυγε τὴν φθορὰν τῶν αἰώνων»¹.

Τὸ 1834 ὁ τότε γάλλος ὑπουργὸς Παιδείας Guizot συνέστησεν ἐπιτροπὴν, ἀποστολὴν ἔχουσαν τὴν δημοσίευσιν πάσης φύσεως ἀνεκδότων πηγῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλίας. Αἱ δημοσιεύσεις τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία λειτουργεῖ μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τὸν τίτλον *Comité des travaux historiques et scientifiques*, περιλαμβάνουν περὶ τοὺς 300 τόμους παντοειδῶν μνημείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων σημαντικὴν θέσιν κατέχουν τὰ διπλωματικά καὶ ἀποτελοῦν συλλογὴν ὑπὸ τὸν τίτλον *Collection des documents inédits sur l'histoire de France*.

Τὸ 1894 ἡ *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ σχέδιόν της περὶ ἐκδόσεως τῶν *Chartes et diplômes relatifs à l'histoire de France*, συνεχίζουσα τρόπον τινὰ τὸ ἔργον τῶν Bréquigny - Pardessus, ἐπὶ νέων ὁμῶς βάσεων: ἔκρινε σκόπιμον νὰ γίνῃ δημοσιεύσις ὅλου τοῦ ἀρχαιικοῦ ὕλικου, κατανεμομένου εἰς 4 σειράς: βασιλικὰ ἔγγραφα, ἐκκλησιαστικά, φεουδαρχικά καὶ ἰδιωτικά.

Εἰς τὴν πραγματικότητά κατέστη δυνατὴ ἡ δημοσίευσις ἐγγράφων τῆς πρώτης μόνον σειρᾶς, ἐγκαινιασθείσης διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ M. Prou δημοσιευθέντος *Recueil des actes de Philippe Ier, roi de France*².

Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην τῶν *Recueil des actes* διπλώματα τῶν

10 - *Francicas spectantia*, pars I, τ. 1, Paris 1843 καὶ 1849.- Ἀναστασιακὴ ἀνατύπωσις τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐκυκλοφόρησε τὸ 1962.

1. Παρατίθεται ὑπὸ G. Tessier, *Diplomatique* 648.

2. Paris 1908.

Περίγραμμα ιστορίας τῆς Γενικῆς Διπλωματικῆς

βασιλέων τῆς Γαλλίας ἀπὸ τοῦ Πιπίνου Α', βασιλέως τῆς Ἀκουιτανίας (814), μέχρι καὶ τοῦ Λουδοβίκου Ε' (987) ἐδημοσίευσαν οἱ L. Levillain, R. Poupardin, Ph. Lauer, F. Lot, L. Halphen, A. Giry καὶ G. Tessier κατὰ τρόπον ἐπιστημονικῶς ἀδιάβλητον¹.

Ἐκτὸς τῆς κυρίας ἐργασίας ἐκδόσεως ἐγγράφων, ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν καὶ ἡ ἐκδοσις καταλόγων ἐγγράφων, ὅπου δὲν δημοσιεύονται βεβαίως κείμενα, κατατάσσονται ὁμοίως χρονολογικῶς τὰ ἐγγράφα μιᾶς περιόδου ἢ ἐνὸς ἢ πλειόνων ἡγεμόνων, ἀναλύονται ταῦτα καὶ ἀναφέρεται ἡ ἐκδοσις, ὅπου δύναται κανεὶς νὰ τὰ εὑρῃ. Τοιούτους καταλόγους ἐξέδωσαν οἱ L. Delisle², F. Soehnée³ καὶ W. M. Newman⁴.

Ἄν ἡ Γαλλία ὑπῆρξεν ἡ χώρα ὅπου ἡ διπλωματικὴ ἐγεννήθη, ἡ γερμανόφωνος περιοχὴ τῆς Εὐρώπης ὑπῆρξεν ὁ χῶρος ὅπου ἡ βοήθητικὴ αὕτη ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἠνδρώθη καὶ ἔδωσε τοὺς πλέον ὀρίμους καρπούς τῆς καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς θεωρίας, ὡς εἶδομεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς πράξεως, τ. ἔ. τῆς ἐκδόσεως ἐγγράφων.

Τὸ 1819 μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ βαρῶνου Καρόλου v. Stein ἰδρύθη ἡ Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν, ἀπὸ τοῦ 1823, τοῦ G. H. Pertz ἡ Ἑταιρεία αὕτη κατέ-

1. L. Levillain, Recueil des actes de Pépin I et Pépin II, rois d'Aquitaine (814 - 848), Paris 1926.- A. Giry - M. Prou - G. Tessier, Recueil des actes de Charles le Chauve, roi de France (840-877), Paris 1943, 1952, 1955, 3 τόμοι.- R. Poupardin, Recueil des actes des rois de Provence (855 - 928), Paris 1920.- Ph. Lauer, Recueil des actes de Charles III le Simple, roi de France (893 - 923), Paris 1940, 1949, 1950, 3 τόμοι.- Ph. Lauer, Recueil des actes de Louis IV, roi de France (936 - 954), Paris 1914.- L. Halphen - F. Lot, Recueil des actes de Lothaire et de Louis V, rois de France (954 - 987), Paris 1908.- Περὶ τῶν ἐκδόσεων τούτων ὡς καὶ τῆς ὅλης δραστηριότητος τῆς Académie des Inscriptions et Belles-Lettres βλ. Les travaux de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1947.

2. Catalogue des actes de Philippe Auguste, Paris 1865.

3. Catalogue des actes d'Henri I, roi de France (1031 - 60), Paris 1907.

4. Catalogue des actes de Robert II, roi de France (996 - 1031), Paris 1937.- Μνητεῖον ἄλλων καταλόγων καὶ σχετικῶν πρὸς αὐτοὺς ἐργασιῶν βλ. ἐν R. C. van Caenegem - F. L. Ganshof, Quellenkunde 247.

στρωσε τὸ 1824 τὸ ὀριστικὸν πρόγραμμα ἐκδόσεως τῶν Monumenta Germaniae Historica (MGH.), ὡς αἱ ὑπὸ ἐκδοσιν συλλογαὶ τῶν γερμανικῶν ἱστορικῶν πηγῶν δι' ἐνιαίου ὀνόματος ἀπεκλήθησαν. Τὰ Monumenta περιλαμβάνουν πέντε ἐπὶ μέρους συλλογὰς ἢ τμήματα: 1. Συγγραφεῖς (Scriptores). 2. Νόμους (Leges). 3. Ἐγγραφα ἡγεμόνων (Diplomata). 4. Ἐπιστολὰς (Epistolae). 5. Ἀρχαιότητας (Antiquitates) ¹.

Εἰς τὸ πλαισίον τῶν MGH. ἐδημοσιεύθη τὸ 1872 ὁ πρῶτος τόμος τῆς συλλογῆς Diplomata, περιλαμβάνων διπλώματα τῶν Μεροβιγγεῖων βασιλέων ². Ἡ ἐκδοσις αὕτη δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς. Οἱ ἀκόλουθοι ὅμως τόμοι περιλαμβάνοντες ἡγεμονικὰ ἔγγραφα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πιπίνου τοῦ Βραχέος (751) μέχρι καὶ τοῦ Λοθαρίου τοῦ Σαξωνικοῦ (ἢ Supplinburg, 1137) ἐξεδόθησαν ὑπὸ ἀξιολογωτάτων ἐρευνητῶν, ὡς οἱ E. Mühlbacher καὶ οἱ συνεργάται του ³, οἱ P. F. Kehr - Th. Schieffer ⁴ καὶ οἱ Th. Sickel, H. Bresslau, E. v. Ottenthal κ.ἄ. ⁵, κατὰ τρόπον ὑποδειγματικὸν καὶ ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς διπλωματικῆς.

Παραλλήλως πρὸς τὰς προσπαθείας ἐκδόσεως ἔγγράφων ἀνελήφθη καὶ ἡ ἐκδοσις καταλόγων ἔγγράφων (Regesta). Ὁ J. F. Böhmer, ἄλλοτε συνεργάτης τοῦ Pertz εἰς τὰ MGH. ἐκδίδει τὸ 1831 τὰ Regesta chro-

1. Περὶ τῶν MGH. βλ. τελευταίως W. Wattenbach - W. Levison, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger, Weimar 1952, H. 1, σ. 17 κ.ἄ. μὲ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

2. K. Pertz, Diplomatum imperii τ. 1, Hannover 1872.

3. E. Mühlbacher - A. Dopsch - J. Lechner - M. Tangl, Die Urkunden Pippins, Karlmanns und Karls d. Gr., Hannover 1906.

4. Urkunden der deutschen Karolinger, τόμοι I - III, Berlin 1934 - 40 (Kehr)· τόμος IV, Berlin 1960 (Schieffer).

5. Th. Sickel, Die Urkunden Konrads I., Heinrichs I. und Ottos I., Hannover 1878/84.- Τοῦ αὐτοῦ, Die Urkunden Ottos II. und Ottos III., Hannover 1888/93.- H. Bresslau - H. Bloch - M. Meyer - R. Holtzmann, Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins, Hannover 1900/03.- H. Bresslau - H. Wibel - A. Hessel, Die Urkunden Konrads II. mit Nachträgen zu den Urkunden Heinrichs II., Hannover - Leipzig 1909.- H. Bresslau - P. F. Kehr, Die Urkunden Heinrichs III., Berlin 1931.- E. v. Ottenthal - H. Hirsch, Die Urkunden Lothars III. und der Kaiserin Richenza, Berlin 1927.

Περίγραμμα ιστορίας τῆς Γενικῆς Διπλωματικῆς

nologicodiplomatica regum atque imperatorum romanorum, inde a Conrado I usque ad Heinricum VII ¹, τὰ ὁποῖα δι' ἐπανειλημμένων νέων δημοσιευμάτων ἀναπτύσσει εἰς Regesta imperii. Τὰ Regesta imperii ταῦτα συνεχῶς βελτιούμενα καὶ συνεχιζόμενα ὑπ' αὐτοῦ τοῦτου τοῦ Böhmer, τῶν συνεργατῶν καὶ διαδόχων του, κατέληξαν εἰς τὰ Regesten des Kaiserreichs ².

Δὲν περιορίσθη ὅμως μόνον εἰς τὰ ἡγεμονικὰ ἔγγραφα ἢ προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν. Ἐξ ἴσου μέγα ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δι' αὐτοὺς καὶ τὰ παπικὰ ἔγγραφα, τῶν ὁποίων κατάλογον μέχρι τοῦ ἔτους 1198 ἐξέδωκεν ὁ Ph. Jaffé ³.

Κατάλογον τῶν ἀπὸ 1198 - 1304 παπικῶν ἐγγράφων ἐξέδωκεν ὁ A. Potthast ⁴.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἡ Τάξις Ἱστορίας καὶ Φιλολογίας τῆς ἐν Γοττίγγῃ Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἀνέλαβεν ἐπὶ νέων βάσεων τὴν ἔκδοσιν καταλόγων τῶν παπικῶν ἐγγράφων. Οἱ νέοι κατάλογοι ἐδράζονται ἐπὶ ἐθνικῆς βάσεως, κατὰ χώρας δηλ., καὶ καταρτίζονται κατὰ τὰ ἀρχεῖα ὅπου τὰ καταλογογραφούμενα ἔγγραφα ἀποκινται. Μέχρι τοῦδε, βάσει τῆς νέας ἀρχῆς, ἐξεδόθησαν εἰς τὴν νέαν

1. Frankfurt 1831. Πβλ. R. Rosenmund, Fortschritte 44.

2. Ἐκδίδονται ὑπὸ τῆς Kommission für die Neubearbeitung der Regesta Imperii, ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Innsbruck 1877 κ.έ. Λεπτομερῆ πίνακα τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδεδομένων καταλόγων βλ. ἐν R. C. van Caenegem - F. C. Ganshof, Quellenkunde 246 κ.έ.- Περὶ τῆς Ἱστορίας τῶν Regesta βλ. A. Hessel, Zur Geschichte der Regesten, Archiv f. Urkundenforschung 10 (1928) 217 - 225.

3. Regesta pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum p. C. natum 1198, εἰς 2ον ἔκδοσιν ὑπὸ W. Wattenbach - F. Kaltenbrunner - P. Ewald. - S. Loewenfeld, Berlin 1885/88, 2 τόμοι, φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις Graz 1956.

4. Regesta pontificum Romanorum inde ab anno p. C. natum 1198 ad annum 1304, Berlin 1874/75, 2 τόμοι, φωτομηχαν. ἀνατύπ. Graz 1957.

Ἱστορικὴ εἰσαγωγή

σειρὰν τῶν Regesta Pontificum romanorum οἱ κατάλογοι τῶν ἰταλικῶν καὶ τῶν γερμανικῶν ἐγγράφων¹.

1. *P. F. Kehr* (σήμερον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ *W. Holtzmann*), *Regesta pontificum Romanorum. Italia pontificia*, Berlin 1806 κ.έ., 8 μέρη εἰς 10 τόμους μέχρι στιγμῆς.- *A. Brackmann*, *Regesta pontificum Romanorum. Germania pontificia*, Berlin 1910 κ.έ., 3 μέρη εἰς 5 τόμους μέχρι στιγμῆς.- Ὑπὸ τοῦ *W. Holtzmann* ἐξεδόθησαν κατάλογοι παπικῶν ἀποφάσεων παραδεδομένων εἰς νομικὰς συλλογὰς ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Kanonistische Ergänzungen zur Italia pontificia*», *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 37 (1957) 55 - 102 καὶ 38 (1958) 67 - 175 (καὶ αὐτοτελῶς ἐν *Tübingen* 1959).

2. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γενικῆς διπλωματικῆς. Τῆς βυζαντινῆς διπλωματικῆς ἡ ἱστορία εἶναι πλέον πρόσφατος καὶ συντομωτέρα¹.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνος ὁ P. Uspenskij ἐπεσκέφθη τὸ ἄγ. Ὄρος καὶ μερικὰς δεκαετίας ἀργότερον ἐδημοσίευσεν ἔγγραφα τοῦ ἄγ. Ὄρους, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς ἐπισκέψεις του εἰς Ἄθω εἶχεν ἀντιγράψει².

Ἡ ἔκδοσις αὕτη δὲν ἦτο ἐπιτυχής. Ὁ Uspenskij ἔδιδε γνήσια καὶ νόθα ἔγγραφα, χρονολογημένα καὶ ἀχρονολόγητα ἀδιακρίτως. Ἐπὶ πλέον τὰ δημοσιευθέντα ὑπ' αὐτοῦ κείμενα παρουσιάζουν ἀδικαιολόγητα κενὰ καὶ βρῖθουν ἀναγνωστικῶν λαθῶν, ποὺ ἀλλοιώνουν τὸ νόημά των³.

Τὸ 1862 ὁ G. Spata ἐδημοσίευσεν ἑλληνικὰ ἔγγραφα τῶν Νορμανδῶν ἡγεμόνων τῆς Σικελίας⁴, τὸ δὲ ἔργον του ἐξηκολούθησεν ὀλίγα ἔτη ἀργότερον ὁ S. Cusa⁵.

Τὸ 1865 ὁ F. Trinchera ἐξέδωκε σειρὰν ὀλόκληρον ἑλληνικῶν ἐγγράφων, ἰδιωτικῶν κυρίως, ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας, τὰ ὁποῖα ἀνεῦρεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῶν Βουρβῶνων⁶.

1. Πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν, τὸ 1958, ὁ A. Guillou ἀνεκάλυψεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Λαύρας καὶ ἐξέδωκε τὸ ἔργον «τοῦ πρώτου ἐρευνητοῦ τῆς διπλωματικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν», τοῦ μοναχοῦ καὶ προηγουμένου Κυρίλλου (Κωνσταντίνου Κορωναίου), ὅστις κατὰ θαυμάσιον διὰ τὴν ἐποχὴν του τρόπον καὶ με πνεῦμα ἀληθῶς διπλωματικὸν συνέταξε καταλόγους (regesta) καὶ διπλωματάριον τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς του, τὸ 1764, βλ. A. Guillou, Cyrille 610 - 634. Ὀλίγον νεώτερος τοῦ Κυρίλλου εἶναι ὁ ἡγούμενος τῆς Λαύρας (1800-1804) Θεοδώρητος, συντάκτης καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ 1803 διπλωματαρίου τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς του, βλ. E. Κουρίλας, Θεοδώρητος 343-346.

2. Vostok III 263 κ.έ.

3. Πβλ. F. Dölger, Plan 150.

4. Le pergamene greche esistenti nel Grande Archivio di Palermo, Palermo 1862 - 64.

5. I diplomî greci ed arabi di Sicilia, vol. I, part. 1, 2, Palermo 1868.

6. F. Trinchera, Syllabus graecarum membranarum, Napoli 1865.

Ὀλίγον προηγουμένως, τὸ 1860, οἱ F. Miklosich καὶ J. Müller εἶχον ἀρχίσει τὴν πολύτομον ἔκδοσιν τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ λαϊκῶν διπλωμάτων καὶ ἐγγράφων τοῦ Μεσαίωτος¹.

Ἡ ἔκδοσις αὕτη, παραμείνασα ἡμιτελὴς λόγῳ τοῦ θανάτου καὶ τῶν δύο ἔκδοτῶν, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀξιώσεις μιᾶς καλῆς διπλωματικῆς κριτικῆς ἔκδόσεως. Ἐν τούτοις ἀποτελεῖ πολύτιμον συλλογὴν μεσαιωνικῶν ἑλληνικῶν ἐγγράφων. Εἰς τοὺς ἕξ τόμους τῆς περιλαμβάνονται: α) ἔγγραφα τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1315-1402 (τόμοι 1 καὶ 2), β) ἔγγραφα ἑλλήνων καὶ ξένων ἡγεμόνων ἀναφερόμενα εἰς τὰς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Δύσεως (τόμος 3), γ) ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς περιουσιακὰ κλπ. ζητήματα μονῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (τόμοι 4, 5 καὶ 6).

Εἰς καλυτέραν μοῖραν ἀπὸ ἐκδοτικῆς ἀπόψεως, μολόντι καὶ αὐτῶν ἡ ἔκδοσις δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς συγχρόνους ἐκδοτικὰς ἀπαιτήσεις, εὐρίσκονται τὰ ἕξ ἴσου πρὸς τὰ προηγούμενα σπουδαῖα καὶ πολύτιμα ἔγγραφα τῶν μονῶν τοῦ ἁγ. Ὁρους.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὁ P. Uspenskij εἰς ἐπανειλημμένα ταξίδια του εἰς τὸ ἁγ. Ὄρος εἶχεν ἀντιγράψει ἀρκετὰ ἔγγραφα, μέρος τῶν ὁποίων ἐξέδωκεν ὁ ἴδιος. Τὰ ὑπόλοιπα ἐκληροδότησεν εἰς τὴν ἐν Πετρούπολει Ρωσικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι αὕτη θὰ ἐφρόντιζε διὰ τὴν ἔκδοσιν των.

Πράγματι ἡ Ἀκαδημία τῆς Πετρούπολεως προέβη εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς σειρᾶς «Ἐγγραφα τοῦ Ἁθῶν» (*Actes de l'Athos*), εἰς τὰ πλαίσια τῆς ὁποίας ἐξεδόθησαν τὰ ὑπὸ τοῦ P. Uspenskij κληροδοτηθέντα ἔγγραφα, κατὰ μονάς, ὡς παραρτήματα (*Priloženie*) τοῦ περιοδικοῦ «Βυζαντινὰ Χρονικὰ» (*Vizantiskij Vremennik*).

Τὰ *Actes de l'Athos* περιλαμβάνουν τὰ ἔγγραφα τῶν κάτωθι μονῶν Ἐσφοφῶντος², Παντοκράτορος³, Ἐσφιγμένου⁴, Ζωγράφου

1. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, Vindobonae 1860 - 90, 6 τόμοι.

2. *L. Petit*, *Actes de Xénophon* (= *Actes de l'Athos I*), Sanktpeterburg 1903 (*Priloženie No. 1 k X t. Viz. Vrem.*).

3. *L. Petit*, *Actes de Pantocrator* (= *Actes de l'Athos II*), Sanktpeterburg 1903 (*Priloženie No. 2 k X t. Viz. Vrem.*).

4. *L. Petit - W. Regel*, *Actes d'Esphigménou* (= *Actes de l'Athos III*),

φου¹, Χιλανδαρίου² καὶ Φιλοθέου³.

Ἐκ τῶν μεμονωμένων συλλογῶν ἐγγράφων τοῦ Ἁθῶ σημειοῦμεν τὰς ἐκδόσεις ἐγγράφων τοῦ ἁγ. Ὅρους ὑπὸ Ph. Meyer⁴ καὶ V. Mošin⁵, τὴν ὑπὸ F. Ternovskij ἐκδοσιν τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς Παντελεήμονος⁶, τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς Βατοπεδίου ὑπὸ W. Regel⁷ καὶ ὑπὸ M. Γούδα⁸, τῆς μονῆς Δοχειαρίου ὑπὸ X. Κτενᾶ⁹, τῆς μονῆς Ἰβήρων ὑπὸ F. Dölger¹⁰ καὶ τὴν συμπληρωματικὴν τῆς μονῆς Χιλανδαρίου ὑπὸ V. Mošin - A. Sovre¹¹. Τὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα Σέρβων ἡγεμόνων διὰ τὸ ἁγ. Ὅρος ἐξέδωσαν οἱ A. Soloviev καὶ V. Mošin¹².

Sanktpeterburg 1906 (Priloženie No. 1 k XII t. Viz. Vrem.).

1. W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, Actes de Zographou (=Actes de l'Athos IV), Sanktpeterburg 1907 (Priloženie No. 1 k XIII t. Viz. Vrem.).

2. L. Petit - B. Korablev, Actes de Chilandar (=Actes de l'Athos V), Sanktpeterburg 1911 (Priloženie No. 1 k XVII t. Viz. Vrem.).

3. W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, Actes de Philothée (=Actes de l'Athos VI), Sanktpeterburg 1913 (Priloženie No. 1 k XX t. Viz. Vrem.).

4. Die Hauptkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894 (νέα ἐκδ. 1965).

5. V. Mošin, Akti iz svetogorskich archiva, Spomenik τῆς Βασιλικῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας 91. Π. Σειρά: Φιλοσοφικῶν, φιλολογικῶν, κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν ἐπιστημῶν 70, Beograd 1939, σ. 153 - 260.

6. Akty Russkogo na sv. Afone monastyrja sv. velikomučenika Panteleimona, Kiev 1873.

7. Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἁγ. Ὅρει Ἁθῶ Ἱερᾶς καὶ σεβασμίας Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, St. - Petersburg 1898.

8. Βυζαντιὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Ἁθῶ Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, ΕΕΒΣ. 3 (1926) 113 - 134 καὶ 4 (1927) 211 - 248.

9. Χρυσόβουλλοι λόγοι τῆς ἐν Ἁθῶ Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, ΕΕΒΣ. 4 (1927) 285 - 311.

10. Sechs byzantinische Praktika des 14. Jh. für das Athoskloster Iberon. Mit diplomatischen, sprachlichen, verwaltungs - u. sozialgeschichtlichen Bemerkungen, Abhandlungen der Bayer. Ak. d. Wiss., N.F., H. 28, München 1949.

11. Supplementa ad acta graeca Chilandarii, Ljubljana 1948.

12. Grčke povelje srpskich vladara = Diplomata graeca regum et imperatorum Serviae, Belgradi 1936, ὅπου βεβαίως περιλαμβάνονται καὶ ἑλληνόφωνα ἔγγραφα ἐκτὸς τοῦ ἁγ. Ὅρους ἀποκείμενα. - Λεπτομερῆ ἀναγραφὴν χειρογράφων, καταλόγων καὶ ἐκδόσεων ἐγγράφων τοῦ ἁγ. Ὅρους βλ. ἐν M. Μανούσακα, Ἐγγραφα 377 - 419.

Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἤρχισε μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων νὰ συνειδητοποιῆται ἡ ἀνάγκη τῆς μεθοδικῆς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐνιαίου σχεδίου ἀπασχολήσεως μὲ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα, τῶν ὁποίων ἡ σημασία ὡς πηγῶν, ἰδίως διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου, καθίστατο ὀσημέραι περισσότερον αἰσθητή.

Ἦδη τὸ 1892 ὁ Σ. Λάμπρος εἰς ἄρθρον τοῦ μεταξὺ ἄλλων ἐτόνιζε καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς συλλογῆς καὶ κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων¹.

Ἐκεῖνος ὅμως ὅστις ἐπιμόνως καὶ μὲ μέθοδον καὶ σύστημα ἐπεδίωξε τὴν ἐκδοσὶν τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ μάλιστα ἐπὶ βάσεως διεθνoῦς ἐπιστημονικῆς συνεργασίας ἦτο ὁ Κ. Krumbacher. Τῇ εἰσηγήσει τοῦ ἡ Βαυαρικῆ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν ὑπέβαλε τὸ 1901 εἰς τὴν Διεθνῆ Ἐνωσὶν Ἀκαδημιῶν (Association Internationale des Académies) σχέδιον ἐκδόσεως Συντάγματος τῶν ἑλληνικῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων ἐγγράφων (Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit)².

Ὡς εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο ἀνεφέρετο, τὰ ἑλληνικά, μεσαιωνικά καὶ μεταγενέστερα ἔγγραφα ἐν μέρει μὲν παρέμενον εἰσέτι ἀνέκδοτα, ἐν μέρει δὲ ἦσαν μὲν ἐκδοδομένα, ἀλλὰ εἰς πλημμελεῖς ἐκδόσεις. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὑπεβάλλετο πρότασις δημιουργίας Συντάγματος τῶν ἐγγράφων τούτων, ἐπὶ σχεδίου ἐνιαίου καὶ κατ' αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν μέθοδον ἐπεξεργασμένου, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὁποίου θὰ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν ὅλαι αἱ πρόοδοι τῆς διπλωματικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας³.

Ἡ αἴτησις ἐνεκρίθη διὰ συντριπτικῆς πλειοψηφίας καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἀνατεθῆ εἰς ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν Κ. Krumbacher, ὡς προέδρου, Η. Gelzer⁴, C. Jireček, Η. Omont καὶ G. Vitelli⁵

1. Desiderata, BZ. 1 (1892) 190.

2. Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐγχειρήματος τούτου βλ. καὶ F. Dölger, Plan 150 - 158 καὶ τελευταίως πάλιν Τοῦ αὐτοῦ, Corpus 3 κ.έ.

3. Πβλ. BZ. 11 (1902) 294 κ.έ.

4. Τούτου θανόντος τὸ 1906 τὸν διεδέχθη ὁ U. Wilcken.

5. Τὸ 1912 ἐγένετο μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ὁ διάδοχος τοῦ Κ. Krumbacher, A. Heisenberg.

ἡ ὑποβολή εἰς τὴν ἐπομένην συνέλευσιν τῶν Ἀκαδημιῶν, ποῦ θὰ συνήρ-
χετο εἰς Λονδίνον τὸ 1904, λεπτομεροῦς σχεδίου περὶ τοῦ ὑπὸ ἐκτέλεσιν
ἐγχειρήματος.

Τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου τούτου ἀνέλαβον οἱ K. Krumbacher καὶ
C. Jireček, μετ' αὐτοῦ δὲ ὑπεβλήθη εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν καὶ
κατάλογος τῶν μέχρι τότε γνωστῶν ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων ἐγγρά-
φων, συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ P. Marc¹.

Τὸ ὑποβληθὲν σχέδιον προέβλεπε τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων εἰς
16 - 17 τόμους (ἐξαιρουμένων βεβαίως τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἰθω), κατα-
νεμομένων ὡς ἑξῆς:

1. Κωνσταντινούπολις καὶ περίχωρα, 4 - 5 τόμοι
2. Μικρὰ Ἀσία καὶ παρακείμεναι νῆσοι, 3 τόμοι
3. Συρία, Κύπρος, Παλαιστίνη, Σινᾶ, Αἴγυπτος, 2 τόμοι
4. Θεσσαλία, Ἡπειρος, Ἴόνιοι νῆσοι, 1 τόμος
5. Ἑλλάς, νῆσοι (μετὰ τῆς Κρήτης), 2 τόμοι
6. Ἰταλία (μετὰ τινῶν ἐγγράφων Ν. Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας), 3 τόμοι
7. Θράκη, Μακεδονία (ἄνευ ἀγ. Ὄρους) καὶ περιοχαὶ βυζαντινῆς
ἀκτινοβολίας, 1 τόμος
8. Ἰθως²

Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἐνέκρινε τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἐξέφρασε τὴν
εὐχὴν τῆς ταχυτέρας κατὰ τὸ δυνατόν πραγματοποιήσεώς του.

Τὸ 1907 ἡ Βαυαρικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν ἀπεφάσισε τὴν
ἵδρυσιν ἐδικτῆς διὰ τὸ Corpus ὑπηρεσίας, μὲ μόνιμον ἐπιστημονικὸν
συνεργάτην καὶ μόνιμον χώρον ἐργασίας³. Ἡ διεύθυνσις τῆς νέας ταύ-
της ὑπηρεσίας ἀνετέθη εἰς τὸν εἰσηγητὴν τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος K.
Krumbacher, ὅστις καὶ τὴν διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1909).
Τοῦτον διεδέχθη ὁ πρῶτος συνεργάτης τοῦ Corpus P. Marc, καὶ τοῦτον
ἀπὸ τοῦ 1920 μέχρι τοῦ προσφάτου θανάτου του ὁ F. Dölger.

1. Ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον: Plan eines Corpus der griechischen Urkun-
den des Mittelalters und der neueren Zeit, München 1903.- Εἰς τὸν κατάλο-
γον τοῦτον περιελήφθησαν καὶ ἀνακοινώσεις τοῦ Σπ. Λάμπρου βλ. NE. 1 (1904)
118.

2. Βλ. P. Marc, Plan 8.

3. Βλ. BZ. 16 (1907) 767.

Ἐπισημασθῆναι ἔδει τὴν ἀποστολὴν τῆς νέας ταύτης ἐπιστημονικῆς ὑπηρεσίας ἣτο ὁ συντονισμὸς τῶν ἐνεργειῶν πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ δημοσίευσιν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων.

Εὐθὺς ὁμοῦ ἀμέσως ἀνέκυψεν ἐν σημαντικώτατον πρόβλημα: πῶς ὄφειλε νὰ πραγματοποιηθῆται ἡ ἐκδοσις τῶν ἐγγράφων; Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκάστοτε προελεύσεώς των ἐκ τοῦ δεῖνα ἢ τοῦ δεῖνα ἀρχείου, εἰς ὃ ταῦτα ἀπέκειντο, ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπολυσάσης ταῦτα ἀρχῆς (Kanzleiprinzip), κατὰ τὸ πρότυπον τῶν δυτικῶν διπλωματικῶν ἐκδόσεων;

Κατόπιν πολλῶν συζητήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβον μέρος κυρίως ὁ K. Brandi, ὁ C. Jireček καὶ ὁ Σ. Λάμπρος¹, προετιμήθη ὁ δεῦτερος τρόπος, ὡς ἐπιστημονικώτερος, διότι μόνον διὰ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως ἐγγράφων ἐκ τῆς αὐτῆς γραμματείας προερχομένων θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιλυθοῦν ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὴν γνησιότητα τῶν ἐκδιδόμενων ἐγγράφων, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλα διπλωματικῆς ἀλλὰ καὶ παλαιογραφικῆς φύσεως ζητήματα².

Λαμβάνουσα τὴν ἀπόφασιν τῆς ταύτης ἡ Association Internationale des Académies ἦτο βεβαίως ἐν γνώσει τῆς βραδύτητος, τὴν ὁποίαν ἡ προτίμησις τῆς γραμματειακῆς ἀρχῆς (Kanzleiprinzip) θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν κατὰ τὴν μελέτην καὶ ἐκδοσιν τῶν ἐγγράφων. Ἡ καθυστέρησις αὕτη ἦτο προφανῆς ἀλλὰ ἀπολύτως δικαιολογημένη, διότι προϋπόθεσις κάθε ἐκδόσεως ἐγγράφων εἶναι ἡ βεβαιότης ὅτι ὅλα ἢ τοὐλάχιστον τὰ πλεῖστα καὶ σπουδαιότατα τῶν ὑπὸ ἐκδοσιν ἐγγράφων μιᾶς γραμματείας ἔχουν πράγματι εὑρεθῆ. Τοῦτο δέ, διότι μόνον διὰ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως πάντων τῶν ὑπαρχόντων ἐγγράφων εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθοῦν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα καὶ νὰ ὑποτυπωθοῦν κριτήρια γνησιότητος τῶν ἐγγράφων, ἀφοῦ ὡς γνωστὸν δὲν σώζονται κανόνες ἢ τοὐλάχιστον κατευθυντήριοι γραμματῆρι περὶ τοῦ τρόπου ἐργασίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας.

1. Πβλ. BZ. 13 (1904) 690 - 6. - Βλ. ἐπίσης F. Dölger, Plan 152· Τοῦ αὐτοῦ, Archivarbeit 281 (=Παρασπορά 411).

2. Σχετικὴν ἀπόφασιν ἔλαβεν ἡ ἐν Ρώμῃ Συνέλευσις τῶν Ἀκαδημιῶν (9 - 15. 5. 1910) κατόπιν ὑποβολῆς ὑπὸ τοῦ P. Marc καὶ νέου ὑπομνήματος ὑπὸ τὸν τίτλον: Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. Bericht u. Druckproben, bestimmt zur Vorlage auf der Versammlung der Internationalen Association der Akademien, Rom 9. - 15. Mai 1910, München 1910. Πβλ. BZ. 19 (1910) 690.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ βαθμηδὸν ἀποκαλυπτόμενος τεράστιος ὄγκος ἐλληνικῶν ἐγγράφων τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῶν Νεωτέρων χρόνων κατέστησε προφανῆ δύο τινά: α) τὴν ἀνάγκην τοῦ περιορισμοῦ τῆς χρονικῆς ἐκτάσεως τῶν σκοπῶν τοῦ Corpus der griechischen Urkunden μέχρι τοῦ ἔτους 1500¹ καὶ β) τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξασφαλίσεως ἐποπτείας τοῦ ὄγκου τῶν πρὸς ἔκδοσιν ἐγγράφων.

Διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη σκόπιμον καὶ ἀπεφασίσθη κατὰ τὴν 3ην Γεν. Συνέλευσιν τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως Ἀκαδημιῶν², ὅπως τῆς κυρίας ἐκδόσεως ἐγγράφων προηγηθῆ ἡ ἔκδοσις καταλόγων πάντων τῶν γνωστῶν, ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων, ἐγγράφων³.

Παραλλήλως πρὸς ταῦτα ἤρχισαν νὰ διοργανοῦνται ἀποστολαὶ πρὸς τὰ κυριώτερα κέντρα ἐλληνικῶν χειρογράφων τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς, με σκοπὸν τὴν φωτογράφησιν τῶν εἰς αὐτὰ ἀποκειμένων ἐγγράφων⁴.

Εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς Association Internationale des Académies, ἡ ὁποία συνῆλθεν εἰς Πετροῦπολιν ἀπὸ 11 - 17 Μαΐου 1913, ἀπεφασίσθη ὅπως, παραλλήλως πρὸς τὴν ἔκδοσιν ἐγγράφων καὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν καταλόγων τούτων (Regesten), ἐκδοθῆ καὶ τόμος ὁμοιοτύπων βυζαντινῶν ἐγγράφων, περιλαμβάνων εἰς χρονολογικὴν σειρὰν τοὺς διαφόρους τύπους αὐτῶν⁵.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη, ὅπως ἄλλωστε καὶ αἱ λοιπαὶ ἀποφάσεις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ Corpus der griechischen Urkunden, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῆ εἰμὴ πολὺ βραδύτερον.

Τοῦτο δέ, διότι ἡ καταγραφή τῶν ὑπαρχόντων αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, συνεπεῖα τῶν δυσκολιῶν μεταβάσεως εἰς τὰ δυσπρόσιτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέρη, ἔνθα φυλάσσονται τὰ πρωτότυπα, τῶν γενικωτέρων δυσκολιῶν λόγῳ τῆς ἐκάστοτε τετραγαμῆνης διεθνoῦς καταστά-

1. Βλ. F. Dölger, Plan 152 κ.έ.

2. Βιέννη 29 Μαΐου - 2 Ἰουνίου 1907.

3. BZ. 16 (1907) 767.- Περὶ τῶν καταλόγων τούτων βλ. κατωτ. σ. 68.

4. Ἀποστολὴ P. Marc 1906 εἰς ἄγιον Ὄρος καὶ 1911 εἰς Πάτμον.- Ἀποστολὴ H. Jantsch 1911 εἰς ἄγιον Ὄρος καὶ 1912 εἰς Κάϊρον, Σινᾶ, Ἱεροσόλυμα, Πάτμον, Λέσβον, Χάλκη καὶ Κωνσταντινούπολιν. Οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα ὡς τόσο δὲν ἀπέδωσαν τὰ ἐγχειρήματα ταῦτα.

5. Πβλ. BZ. 22 (1913) 637.

σεως καὶ ἄλλων ἐμποδίων, ἐγένετο κατ' ἀνάγκην μὲ ἐξαιρετικῶς βραδὺν ρυθμὸν. Τοιοῦτοτρόπως ὅμως ἐπεμηκύνθη τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς λήψεως τῆς ἀποφάσεως περὶ δημιουργίας τῶν καταλόγων (οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τῆς διπλωματικῆς κριτικῆς τῶν καθ' ἕκαστον ἐγγράφων καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συναπτομένου ἐλέγχου γνησιότητός των) μέχρι τῆς δημοσιεύσεως τῶν Regesten καὶ τῶν ὁμοιοτύπων εἰς τέσσαρας περίπου δεκαετίας.

Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἐπέφερε διάσπασιν τῆς διεθνοῦς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐγγράφων συνεργασίας, ἢ ὅποια τόσα πολλὰ εἶχεν ἤδη ἐπιτελέσει καὶ τόσα πολλὰ διὰ τὸ μέλλον ὑπέσχετο¹.

Τὸ 1919 γαλλικὴ ἀποστολὴ ὑπὸ τὸν G. Millet μετέβη εἰς ἅγ. Ὄρος καὶ ἐφωτογράφησε πλεῖστα ὅσα ἐγγράφα ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐκεῖ μοναῖς ἀποκειμένων². Σκοπὸς τοῦ ἐγχειρήματος τούτου ἦτο ἡ μεταγενεστέρως ἐγκαινιασθεῖσα νέα ἐκδοτικὴ σειρὰ τῶν ἐγγράφων τοῦ ἅγ. Ὄρους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον *Archives de l' Athos*.

Εἰς τὰ πλαίσια τῆς σειρᾶς ταύτης ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε μέρος τῶν ἐγγράφων τῆς Λαύρας³, τὰ ἐγγράφα τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου⁴, Ξηροποτάμου⁵ καὶ Διονυσίου⁶.

1. Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ ἀπόφασις τῆς ἐν Πητρούπολει Ρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Corpus τὰς φωτογραφίας ἐγγράφων τοῦ ἁγίου Ὄρους, τὰς κληροδοτηθείσας αὐτῇ ὑπὸ τοῦ P. Uspenskij.- Βλ. σχετικῶς BZ. 21 (1912) 376.

2. Βλ. A. Guillou - J. Bompaire, *Recherches* 174 - 175.

3. G. Rouillard - P. Collomp, *Actes de Lavra I* (897 - 1178) (=Archives de l' Athos I), Paris 1937, μὲ χωριστὸν τόμον ὁμοιοτύπων. Νέα ἐκδοσις ὑπὸ P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos - D. Papachryssanthou, *Actes de Lavra. Première partie: Des origines à 1204* (=Archives de l' Athos V), Paris 1970, μὲ τόμον ὁμοιοτύπων.

4. P. Lemerle, *Actes de Kutlumus* (=Archives de l' Athos II), Paris 1945, μὲ τόμον ὁμοιοτύπων.

5. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou* (=Archives de l' Athos III), Paris 1964, μὲ τόμον ὁμοιοτύπων.

6. N. Oikonomidès, *Actes de Dionysiou* (=Archives de l' Athos IV), Paris 1968, μὲ τόμον ὁμοιοτύπων.

Εἰς τὸ στάδιον τῆς προπαρασκευῆς εὐρίσκονται ἐκδόσεις ἐγγράφων καὶ ἄλλων μονῶν τοῦ ἁγ. Ὁρους ¹.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἰθύνοντες τοῦ Corpus der griechischen Urkunden τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας εἰς μακρὰς καὶ ἐπιπόνους ἀποστολάς ἐπεσκέπτοντο τὸ ἁγ. Ὁρος ², ἀνεύρισκον νέα ἐγγράφα μὴ φωτογραφηθέντα ὑπὸ τῆς ἀποστολῆς G. Millet καὶ ἐπλούτιζον συνεχῶς τὸ ἀρχειῶν τοῦ Corpus.

Καρπὸς τῶν ἀποστολῶν τούτων τοῦ Corpus der griechischen Urkunden ὑπῆρξεν ἐν πρώτοις ἡ λαμπρὰ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐκδοσις πανομοιοτύπων (Facsimiles) βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων μετ' εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων ὑπὸ F. Dölger ³, πραγματοποιηθείσης οὕτω τῆς ἀποφάσεως τὴν ὁποίαν ἡ ἐν Πετροπόλει συνέλευσις τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Ἀκαδημιῶν δύο περίπου δεκαετίας προηγουμένης εἴχε λάβει.

Ἐκτὸς τῶν Facsimiles ὅμως ὁ F. Dölger ἐδημοσίευσεν εἰς αὐτοτελεῖς τόμους ἄθωνικὰ ἐγγράφα, εἰς ἐκδόσεις ἀναγνωρισθείσας γενικῶς ὡς ἐξαιρετοὺς, τόσον διὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ κειμένου ὅσον καὶ διὰ τὸν ἄριστον καὶ διεξοδικὸν σχολιασμόν του ⁴.

1. Ὑπὸ P. Lemerle - N. Svoronos - Δ. Παπαχρυσάνθου ὁ 2ος τόμος τῶν ἐγγράφων τῆς Λαύρας, περιλαμβάνων ἐγγράφα τῶν ἐτῶν 1204 - 1500.- Ὑπὸ P. Lemerle καὶ G. Dragon τὰ ἐγγράφα τῆς μονῆς Παντελεήμονος.- Ὑπὸ V. Laurent τὰ ἐγγράφα τῶν μονῶν Ἐσενφῶντος καὶ Παντοκράτορος.- Ὑπὸ J. Bompaire τὰ ἐγγράφα τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου.- Ὑπὸ F. Barisic τῆς μονῆς Χιλανδαρίου.- Ὑπὸ N. Οἰκονομίδου καὶ E. Ζίζικα τῆς μονῆς Δοχειαρίου.- Ὑπὸ N. Οἰκονομίδου τῆς μονῆς Κασταμονίτου καὶ ὑπὸ Δ. Παπαχρυσάνθου τὰ ἐγγράφα τοῦ Πρωτάτου τοῦ ἁγίου Ὁρους. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῇ, μολοντί μὴ ἀποκλειστικῶς διπλωματικὴ ἐργασία καὶ μὴ ἀνήκουσα εἰς τὴν σειρὰν τῶν Archives de l'Athos, ἡ μελέτη τοῦ St. Binon, Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou et de Saint - Paul de l'Athos. Étude diplomatique et critique (Bibliothèque du Muséon 13), Louvain 1942, ἐνθα δημοσιεύονται ἐγγράφα τῶν δύο μονῶν καὶ ἐξετάζεται ἡ γνησιότης των.

2. 1η ἀποστολὴ F. Dölger, 1928.- 2α ἀποστολὴ F. Dölger, 1941.

3. Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, München 1931.

4. Aus den Schatzkammern des Hl. Berges, München 1948.- Sechs byzantinische Praktika des 14. Jh. für das Athoskloster Iberon, Abhandlungen d. Bayer. Ak. d. Wiss., N.F. 28, München 1949.

Συλλογὰς ἐγγράφων μὴ ἀποκειμένων εἰς τὸ ἄγ. Ὅρος ἐξέδωσαν οἱ: N. Βέης, Σερβικὰ καὶ βυζαντιακὰ γράμματα Μετεώρου¹, Th. Ouspensky - W. Bénéchevitch, Actes de Vazélon², A. Soloviev - V. Mošin, Grčke povelje srpskih vladara³, A. Guillou, Les archives de Saint - Jean - Prodrome sur le Mont Ménécée⁴, A. Guillou, Les actes grecs de S. Maria di Messina⁵.

Ἐσχάτως ἡ Βατικανὴ βιβλιοθήκη ἀνέλαβε τὴν ἐκδοσὶν Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile, τοῦ ὁποῦ οἱ δύο πρῶτοι τόμοι, Saint - Nicolas de Donnoso⁶ καὶ Saint - Nicodème de Kellarana⁷, ἐξεδόθησαν ὑπὸ A. Guillou.

Ἐγγράφα τῆς Νέας Μονῆς Χίου ἐξέδωσαν οἱ M. Γεδεών⁸ καὶ K. N. Κανελλάκης⁹.

Συλλογὴν 34 πατριαρχικῶν ἐγγράφων εἰλημμένων ἐξ ἀντιγράφων τοῦ ἀρχείου Stavraki Aristarchi Bey τῶν ἐτῶν 912 - 1469/70 ἐξέδωκεν ὁ J. Oudot¹⁰.

1. Βυζαντις 2 (1911/12) 1 - 100.

2. Leningrad 1927.

3. (=Diplomata graeca regum et imperatorum Serviae), Beograd 1936.

4. Bibliothèque byzantine publiée sous la direction de P. Lemerle. Documents 3, Paris 1955.

5. Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. Testi 8, Palermo 1963.- Τὰ λατινικὰ ἔγγραφα τῆς S. Maria di Messina ἐξέδωκεν ἡ L. R. Menager: Les actes latins de S. Maria di Messina (1103 - 1250), Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. Testi 9, Palermo 1963.

6. A. Guillou, Saint-Nicolas de Donnoso (1031-1060/61) (Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile. Recherches d'Histoire et de Géographie 1), Città del Vaticano 1967.

7. A. Guillou, Saint-Nicodème de Kellarana (1023/24-1232) (Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile. Recherches d'Histoire et de Géographie 2), Città del Vaticano 1968.

8. Βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ πιττάκια, Ἐκκλησι. Ἀλήθεια 4 (1884) 403 - 496· 411 - 413· 428 - 431· 444 - 448.

9. Χιακὰ Ἀνάλεκτα, Ἀθήναι 1890, σ. 539 - 588. Διπλωματικὴν μελέτην περὶ τῶν ἐγγράφων τῆς Νέας Μονῆς Χίου ἐδημοσίευσεν ὁ P. A. Jakovenko, Gramoti Novago Monastyrja na ostrovje Chiosje (Acta et Commentationes Universitatis Jurjevensis 6), Jurjev 1917.

10. Patriarchatus Constantinopolitanae Acta Selecta (S. Congregazione

Ἰδιαιτέρως πολύτιμος διὰ τὸ μοναστηριακὸν καὶ μοναχικὸν δίκαιον εἶναι ἡ συλλογὴ κανόνων, πατριαρχικῶν ἀποφάσεων, τυπικῶν καὶ λοιπῶν μνημείων τοῦ βυζαντινοῦ καὶ σλαβικοῦ δικαίου ἀφορώντων εἰς τὸν μοναχισμόν, ἡ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Pl. de Meester ¹.

Πρακτικὰ συνόδων ἐξέδωκεν ὁ J. D. Mansi ². Ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἐκδοσις τούτων ὑπὸ τοῦ E. Schwarz ἔμεινε λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ ἐκδότου ἡμιτελής ³. Κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων ἐξέδωκεν ὁ P. - P. Ioannou ⁴. Συνοδικοὺς κανόνας καὶ ἄλλα κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὸ κανονικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἐδημοσίευσεν ὁ Ἄ. Ἀλιβιζάτος ⁵.

Ἐγγραφα, κυρίως ἐπιστολάς αὐτοκρατορικᾶς καὶ πατριαρχικᾶς, σχετικᾶς πρὸς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας, ἐξέδωκεν ὁ G. Hofmann ⁶.

Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὸ κανονικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐξέδωκαν οἱ Γ. Α. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς ⁷.

Τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ 1054 ἔγγραφα ἐξέδωκεν ὁ C. Will ⁸,

per le Chiese Orientali. Codificazione Canonica Orientale. Fonti, Ser. II, Fasc. III), Città del Vaticano 1941.

1. De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam (S. Congregazione per le Chiese Orientali. Codificazione Canonica Orientale. Fonti, Ser. II, Fasc. X), Città del Vaticano 1942.

2. Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, ed. novissima, Florentiae et Venetiis, 1759 κ.έ., 31 τόμοι.

3. Acta Conciliorum Oecumenicorum I., τόμ. I - V, Berlin - Leipzig 1922 - 30· II., τόμ. I - VI, Berlin - Leipzig 1932 - 36· III., Berlin 1940· IV., τόμ. I, Berlin 1971 (J. Straub), τόμ. II, Argentoratus 1914.

4. Les canons des conciles oecuméniques [Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX: Discipline generale antique (IIe - IXe s.) T. I. (Ière partie)], Grottaferrata (Roma) 1962. Πβλ. J. Alberigo - P. Ioannou - C. Leonardi - P. Prodi - H. Jedin, Conciliorum oecumenicorum decreta (Centro di Documentazione. Istituto per le Scienze Religiose), Basileae - Barcinone - Friburgi - Romae - Vindobonae 1962.

5. Ἄ. Ἀλιβιζάτος, Οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι, 2α ἐκδ. Ἀθήναι 1949 (Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας 19).

6. Orientalium Documenta Minora (Concilium Florentinum, Ser. A, Vol. III Fasc. III), Roma 1953.

7. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Ἀθήναι 1852 - 59, 6 τόμοι.

8. Acta et scripta quae de controversiis ecclesiae graecae et latinae

ἐνῶ ἔγγραφα ἀναφερόμενα ἀντιθέτως εἰς τὰς προσπάθειας πρὸς ἄρσιν τοῦ σχίσματος τούτου ἐξέδωσαν οἱ A. Theiner - F. Miklosich¹ καὶ ὁ Σ. Λάμπρος².

Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἐμπορικὰς καὶ ἄλλας σχέσεις Βενετίας καὶ Βυζαντίου ἐξέδωσαν οἱ G. L. Fr. Tafel - G. M. Thomas³, ὁ K. Hopf⁴ καὶ οἱ G. M. Thomas - R. Predelli⁵. Εἰδικῶς δὲ ἔγγραφα τοῦ βενετικοῦ ἀρχείου ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξέδωκεν ὁ Κ. Σάθας⁶.

Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἰταλικῶν πόλεων τῆς Τοσκάνης μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἐξέδωκεν ὁ G. Müller⁷.

Εἰς τὰς μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Γενούης σχέσεις εἰδικώτερον ἀναφέρονται τὰ ἔγγραφα πού ἐξέδωκεν ὁ G. Bertolotto⁸.

saec. XI. composita extant, Leipzig - Marburg 1861 (Ἀνατύπ. Frankfurt/M. 1963).

1. Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum Graecae et Romanae, maj. partem e S. Vaticani tabulariis edita, Vindobonae 1872.

2. Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου χρυσόβουλλα καὶ χρυσᾶ γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἑνώσιν τῶν ἐκκλησιῶν, NE. 11 (1904) 94 - 128 καὶ 241 - 254.

3. Urkunden zur älteren Handels- u. Staatsgeschichte der Republik Venedig, Wien 1856 bis 57, Theil I - III (Fontes Rerum Austriacarum Abt. II, τόμ. 12-14).

4. Veneto - byzantinische Analekten, SB. d. Kaiserl. Ak. d. Wiss., Philos.- hist. Kl. 32 (1859), Wien 1860, σ. 365 - 528.

5. Diplomatarium Veneto - Levantinum, sive Acta et diplomata res Venetas, Graecas atque Levantis illustrantia a. 1300 - 1454, Venetiis 1880/99, 2 τόμοι.

6. Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge publiés . . . par C. N. Sathas. Ière série: Documents tirés des Archives de Venise (1400 - 1500), Paris 1880, τόμ. 1.

7. Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll'Oriente, Firenze 1879.

8. Nuova Serie di documenti sulle relazioni di Genova coll'impero bizantino. Raccolti dal can. A. Sanguineti e pubbl. con molto aggiunte dal G. Bertolotto, Atti della Società Ligure di Storia Patria 28 (1898); Appendice (Roma 1902). Πβλ. ἐπίσης καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ H. Riccotius ἐκδοθὲν Liber jurium reipublicae Genuensis (Monumenta Historiae Patriae VII - IX), Torino 1872, 3 τόμοι.

Εἰς τὰ πράγματα τοῦ πριγκιπάτου τοῦ Μορέως ἀναφέρονται ἔγγραφα περιλαμβανόμενα εἰς σχετικὴν πρὸς τὸ ἀνωτέρω πριγκιπάτον μελέτην τοῦ J. A. C. Buchon¹. Ἐγγραφα σχετικὰ πρὸς τὴν γενουατικὴν κτῆσιν τοῦ Γαλατᾶ περιλαμβάνει εἰς σχετικὸν βιβλίον ὁ L. Sauli², ἐνῶ ὁ L. T. Belgrano ἐκδίδει σειρὰν ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀντίστοιχον κτῆσιν τοῦ Πέραν³.

Μὲ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα τῆς Ραγούζης ἡσχολήθησαν οἱ G. L. Fr. Tafel καὶ G. M. Thomas⁴ καὶ τελευταίως οἱ M. Marković⁵ καὶ F. Barišić⁶, ἐνῶ ὁ A. Rubio y Luch ἐξέδωκε τὰ ἔγγραφα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Καταλανικῆς Ἑταιρίας εἰς M. Ἀσίαν καὶ κατὰ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηναίων⁷.

Μὲ τὰ ἐν Σικελίᾳ ἔγγραφα τῆς νορμανδικῆς περιόδου ἡσχολήθησαν οἱ C. A. Garufi⁸ καὶ K. A. Kehr⁹.

Μὲ τὰ ἔγγραφα τῆς Ἰλλυρίας, βυζαντινὰ καὶ ξένα, ἡσχολήθησαν οἱ L. de Thalloczy, C. Jireček καὶ E. Sufflay¹⁰.

1. Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée, Paris 1843.

2. Storia della colonia dei Genuesi in Galata, Torino 1851.

3. Prima serie di documenti riguardanti la colonia di Pera, Atti della Società Ligure di Storia Patria 13 (1877 - 84) 97 - 336.

4. Griechische Originalurkunden zur Geschichte des Freistaates Ragusa, SB. d. Wiener Akad. d. Wiss., Phil.- hist. Kl. 6 (1851) 507 - 537.

5. Vizantiske povelje Dubrovačkog archiva (=Τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τοῦ Dubrovnik), Zbornik Radova Vizantološki Institut 1 (1952) 205-62.

6. Pismo Mihajla II Andjela dubrovačkom knezu iz 1237g. (= Περὶ ἐπιστολῆς τοῦ Μιχαήλ Β' Ἀγγέλου σταλείσης εἰς Ραγούζαν τὸ ἔτος 1237), ZRVI. 9 (1966) 1-29.

7. Diplomatar de l'Orient Català, 1301 - 1409. Col·leció de documents pera la historia de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopatria, Barcelona 1947.

8. I documenti inediti dell'epoca normanna in Sicilia I, Palermo 1899.

9. Die Urkunden der normannisch - sizilischen Könige, Innsbruck 1902.

10. Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, τόμ. 1 (344 - 1343), Vindobonae 1913· τόμ. 2 (1344 - 1406), Vindobonae 1918.

Μετὰ τὰ ἔγγραφα τῆς Οὐγγαρίας ἡσχολήθη ὁ A. Theiner¹, καὶ τέλος μετὰ ἔγγραφα τῆς βενετοκρατουμένης Κρήτης ἡσχολήθη ὁ M. Μανούσακας².

Συλλογὰς νομοθετικῶν ἐγγράφων ἔχομεν τὸν Codex Theodosianus³, τὰς Fontes Juris ante Iustiniani⁴, τὸ Corpus Juris Civilis⁵ καὶ διὰ τοῦς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους τὸ Jus Graecoromanum⁶.

Εἰδικὴν ἔκδοσιν τῶν Νεαρῶν τοῦ Λέοντος Στ' τοῦ Σοφοῦ παρουσί-
ασαν τὸ 1944 οἱ P. Noailles καὶ A. Dain⁷.

Ἐνεφέραμεν ἤδη⁸ ὅτι κατὰ τὴν 3ην Γεν. Συνέλευσιν τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Ἀκαδημιῶν⁹ ἀπεφασίσθη ὅπως τῆς κυρίας ἐκδόσεως τῶν ἐγγράφων προταχθῆ ἡ δημοσίευσίς καταλόγων πάντων τῶν ἀνεκδότων καὶ ἐκδεδομένων βυζαντινῶν ἐγγράφων.

Ἡ πραγματοποίησις τῆς ἀποφάσεως ταύτης, λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ K. Krumbacher (1909) καὶ τοῦ μεσολαβήσαντος A' παγκοσμίου

1. Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, Roma 1859 - 60, 2 τόμοι.

2. Βλ. M. I. Μανούσακας, Ἀναγραφὴ δημοσιευμάτων (1938-1965), Ἀθήναι - Θεσσαλονίκη 1960/65, 2 μέρη.

3. Th. Mommsen - P. M. Meyer, Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes, φωτομνηχ. ἀνατύπωσις Berlin 1954.

4. Pars I: Leges, iterum ed. S. Riccobono, Torino 1941.

5. I: Institutiones (P. Krüger) - Digesta (P. Krüger - Th. Mommsen), Berlin 1893. - II: Codex Iustinianus (P. Krüger), Berlin 1892. - III: Novellae (R. Schoell - W. Kroll), Berlin 1895 (φωτομνηχ. ἀνατύπ. Berlin 1954).

6. C. E. Zachariä v. Lingenthal, Ius Graecoromanum, τ. 3: Novellae et Aureae Bullae Imperatorum post Iustinianum (= τ. 1 τῆς ἐκδόσεως Ἰ. καὶ Π. Ζέπον, Ἀθήναι 1931, ὅπου ὁμοίως περιέχονται καὶ ἄλλα κείμενα ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ C. E. Zachariä v. Lingenthal παρατιθεμένων), Lipsiae 1856.

7. Les Nouvelles de Léon VI le Sage, Paris 1944. - Ὑπομνηματισμὸν καὶ νομικὰ προβλήματα τῶν Νεαρῶν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἔδωκεν ὁ H. Monnier, Les Nouvelles de Léon le Sage (Bibliothèque des Universités du Midi, fasc. XVII), Bordeaux 1923, ἐνφ' ὃ C. A. Spulber, Les Nouvelles de Léon le Sage (Études du droit byzantin III), Cernauti 1934, δίδει μετάφρασιν καὶ ἱστορικὴν εἰσαγωγὴν εἰς ταύτας.

8. Βλ. σ. 77.

9. Wien 1907.

πολέμου, καθυστέρησεν ἐπὶ 17 ὀλόκληρα ἔτη, καὶ μόλις ἀπὸ τοῦ 1924 ἤρχισεν ὑπὸ τοῦ F. Dölger ἡ δημοσίευσις τῶν καταλόγων τούτων (περιλαμβανόντων τὰ ἀπὸ τοῦ 565 κ.έ. ἔγγραφα), τῶν ὁποίων τὸ τελευταῖον τεῦχος, καλύπτων τὴν περίοδον 1341 - 1453, ἐξεδόθη μετὰ 21 ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐργασίας, τὸ 1965¹.

Διὰ τὸ μέχρι τοῦ 476 διάστημα τῆς πρωτοβυζαντινῆς ἐποχῆς ἀρίστας ὑπηρεσίας προσφέρει ὁ κατάλογος αὐτοκρατορικῶν καὶ παπικῶν ἐγγράφων, δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ O. Seeck².

Κατάλογον πατριαρχικῶν ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 381 - 1206 ἐξέδωκεν ὁ πρό τιμος ἀποβιώσας V. Grumel καὶ τῶν ἐτῶν 1208-1309 ὁ V. Laurent³.

Κατάλογον πηγῶν γενικῶς, ἀλλὰ βεβαίως καὶ ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὸ κανονικὸν δίκαιον, ἐδημοσίευσεν ὁ F. Maassen⁴, ἐνῶ κατάλογον τῶν ἐγγράφων τῆς Λαύρας ἔδωκεν ἡ G. Rouillard⁵, τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς Χιλανδαρίου ὁ A. Soloviev⁶, τῶν τῆς μονῆς τοῦ

1. Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 bis 1453, I. Regesten 565 - 1025, München 1924· II. Regesten 1025 - 1204, München 1925· III. Regesten 1204 - 1282, München 1932· IV. Regesten 1282 - 1341, München - Berlin 1960· V. Regesten 1341 - 1453, München - Berlin 1965.

2. Regesten der Kaiser u. Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr., Stuttgart 1919.

3. Les Regestes des Actes du Patriarchat de Constantinople, Vol. I: Les Actes des Patriarches, fasc. I: 381 - 715· II: 715 - 1043· III: 1043 - 1206· IV: 1208-1309 (V. Laurent), Socii Assumptionistae Chalcedonenses 1932, 1936, 1947, 1971.

4. Geschichte d. Quellen u. d. Literatur des kanonischen Rechts im Abendlande, Graz 1870, τόμ. 1.

5. Les actes de Lavra à l'époque des Paléologues, Atti del V Congresso Internazionale di Studi bizantini I (Studi Bizantini e Neellenici V), Roma 1939, σ. 300 - 307. Κατάλογον τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἀνάλογον πρὸς τὰ νεώτερα regesta, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ τῆς Λαύρας Κυρίλλου (Κωνσταντίνου Κορωναίου) τοῦ ἔτους 1764 ἐξέδωκεν ὁ A. Guillou, Cyrille 610-634. Ὁ A. Guillou, Cyrille 634, ὀνομάζει πολὺ ὀρθῶς τὸν Κύριλλον «de premier diplomate de l'Orient grec». Πβλ. ἐπίσης A. Guillou, Tradition 212-215. Βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Nouvelles Recherches 553-558.

6. Un inventaire des documents byzantins de Chilandar. Annales de l'Institut Kondakov 10 (1938) 31 - 47.

Ἄγ. Παύλου ὁ St. Binon¹ καὶ τῶν τῆς μονῆς Διονυσίου οἱ Π. Νικολόπουλος - Ν. Οἰκονομίδης².

Καταλόγους τῶν ἐγγράφων τῶν βενετικῶν ἀρχείων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἐδημοσίευσεν ὁ F. Thiriet εἰς τὸ τρίτομον ἔργον τοῦ *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*³.

Κατάλογον τῶν ἐγγράφων τοῦ ἀρχείου τῆς Ραγούζης ἔδωκε τέλος ὁ B. Krekić⁴.

Ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς βυζαντινῆς διπλωματικῆς δὲν εἶχομεν μέχρι τοῦδε αὐτοτελὲς καὶ συστηματικὸν βοήθημα. Ἐλάχιστον χῶρον τῆς *Palaeographia Graeca* ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὴν ὁ B. de Montfaucon⁵.

Μεμονωμένας ἐργασίας μόνον ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων παρουσίασαν διὰ τὰ ἔγγραφα τῆς Κάτω Ἰταλίας ὁ G. Ferrari⁶, διὰ παπυρολογικὰ κείμενα ὁ E. von Druffel⁷ καὶ διὰ τὰ βυζαντινὰ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα γενικῶς ὁ F. Dölger⁸.

Τὸ κενὸν τοῦτο ἐκάλυψε τὸ τελευταίως ἐκδοθὲν ἔργον τῶν F. Döl-

1. *Les origines légendaires etc.*- Βλ. ἄνωτ. σ. 79 σημ. 1.

2. Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου. Κατάλογος τοῦ Ἀρχείου, Σύμμεικτα I, Ἀθῆναι 1966, σ. 257 - 327.

3. Τόμ. I (1329 - 1399)· II (1400 - 1430)· III (1431 - 1463), Paris 1958, 1959, 1961.

4. *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge (Documents et recherches sur l'économie des pays byzantins, islamiques et slaves et leurs relations commerciales au moyen âge 5)*, Paris 1961.

5. Τὸ VI βιβλίον τῆς *Palaeographia Graeca* (σ. 378 - 390) ὀνομάζεται: *De re diplomatica Graeca*. Τὸ ἐλάχιστον γνωστὸν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀλίκου (13 ἔγγραφα ἐν ὄλφ!) δὲν τοῦ ἐπέτρεψε παρὰ τὴν ἐρμηνείαν μερικῶν βασικῶν ἐννοιῶν τῆς βυζαντινῆς διπλωματικῆς, ὡς *χρυσόβουλλον, μολυβδόβουλλον* κ.ο.κ. Βλ. *A. Guillou, Cyrille* 610-611.

6. *I documenti greci medioevali di diritto privato dell'Italia meridionale (Byzantinisches Archiv 4)*, Leipzig 1910.

7. *Papyrologische Studien zum byzantinischen Urkundenwesen im Anschluß an P. Heidelberg 311 (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung, H. 1)*, München 1915.

8. *Zur mittelalterlichen Privaturkunde, BZ. 29 (1929) 324 - 329 (Dipl. 338 - 345).*

ger - J. Karayannopoulos, Byzantinische Urkundenlehre I. Die Kaiserurkunden (Handbuch der Altertumswissenschaft XII. 3. 1, 1), München 1968, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀνά χειρᾶς ἔργον ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν.

Βιβλιογραφικὰς ἐκθέσεις τέλος ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς διπλωματικῆς ἔδωσεν ἡ G. Rouillard¹ διὰ τὸ διάστημα 1905 - 1938 καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ F. Dölger διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1939 μέχρι τοῦ 1949 διάστημα².

Κανόνας περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων ἐξεπόνησεν ὁ F. Dölger, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Η' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου³. Οὗτοι βελτιωμένοι καὶ συστηματοποιημένοι παραδίδονται εἰς Ἐπίμετρον τοῦ παρόντος.

1. Bulletin diplomatique, Byzantion 13 (1938) 605 - 629.

2. Bulletin diplomatique, REB. 7 (1949) 69 - 70. Βλ. ἐπίσης H. Zatschek, Die Urkundenforschung in den Jahren 1936 - 1940, Mitteil. Österr. Inst. f. Geschichtsforschung 54 (1942) 435 - 520, ὅστις μνημονεῖ καὶ βυζαντινολογικὰς ἐργασίας. Τοιαύτην βιβλιογραφικὴν διπλωματικὴν ἔαθεσιν διὰ τὸ διάστημα 1949 - 1970 πρόκειται νὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς ὁ I. Καραγιαννόπουλος.

3. Richtlinien für die Herausgabe byzantinischer Urkunden, Studi Bizant. e Neoellen. 7 (1953) 55 - 60. Πβλ. Règles à suivre pour l'édition des actes byzantins, REB. 10 (1952) 124 - 128. Βλ. ἐπίσης F. Masai, Principes et conventions de l'édition diplomatique, Scriptorium 4 (1950) 177 - 193. - Κανόνας διὰ τὴν ἔκδοσιν ἀρχαίων κειμένων γενικῶς βλ. ἐν J. Bidez - A. B. Drachmann, Emploi des signes critiques, disposition de l'apparat dans les éditions savantes de textes grecs et latins. Conseils et recommandations. Éd. nouv. par A. Delatte - B. Severyns, Bruxelles - Paris 1938.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΜΕΡΟΣ

ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

A. ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟΝ

I. ΓΕΝΙΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, διπλωματικὴ εἶναι ἡ βοηθητικὴ ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία σκοπὸν ἔχει τὴν κριτικὴν διερεύνησιν τῶν ἐγγράφων κατὰ τὴν προέλευσιν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτῶν, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς γνησιότητος τῶν καὶ δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων, αἵτινες θὰ ἐπιτρέψουν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὡς ἱστορικῶν τεκμηρίων¹.

1. Τὸ ἔγγραφον

Ἡ διπλωματικὴ ἐξετάζει παντὸς εἴδους ἔγγραφα:

α) Ἐγγραφα ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν τοῦ ὅρου, τ.ἔ. γραπτὰ τεκμήρια μὲ τυποποιημένην μορφήν καὶ νομικῆς φύσεως περιεχόμενον.

β) Ἐπιστολάς, τ.ἔ. γραπτὰς ἀνακοινώσεις οὐχὶ αὐστηρῶς τυποποιημένης μορφῆς καὶ ἄνευ, κατὰ τὸ πλεῖστον, σαφοῦς καὶ ἀποκλειστικοῦ νομικοῦ σκοποῦ.

γ) Ἐντολάς, ἐξουσιοδοτήσεις καὶ παντὸς εἴδους γραπτὰς δηλώσεις, πού κατέχουν μέσσην θέσιν μεταξύ τῶν ἐγγράφων, ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν τοῦ ὅρου, καὶ τῶν ἐπιστολῶν.

δ) Κάθε τι τέλος πού χρησιμεύει εἰς τὴν ἔκδοσιν καὶ κυκλοφορίαν τῶν λοιπῶν ἐγγράφων, π.χ. πρωτόκολλα, σχετικὰ ὑπηρεσιακὰ σημεῖωματα κλπ.

Τὰ ἔγγραφα, ἀναλόγως τῆς ιδιότητος τοῦ ἀπολύοντος αὐτά, δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς δημόσια καὶ ἰδιωτικά.

Εἰς τὰ δημόσια ὑπάγονται ἔγγραφα νομοθετικοῦ, διοικητικοῦ,

1. Πβλ. O. *Reblich*, *Urkundenlehre* 18.

Τὸ ἔγγραφο

δικαστικοῦ, διπλωματικοῦ¹ καὶ προνομιακοῦ περιεχομένου, με ἄλλους λόγους ἔγγραφα ἐκδιδόμενα ὑπὸ δημοσίας ἀρχῆς καὶ περιέχοντα νόμους, διαταγὰς, δικαστικὰς ἀποφάσεις, συνθήκας, προνόμια, δωρεὰς κλπ.

Εἰς τὰ ἰδιωτικὰ πάλιν ὑπάγονται πᾶσαι αἱ γραπτὰ ἀνακοινώσεις ἀτόμων μὴ κατεχόντων δημόσιον ἀξίωμα ἢ ἀρχὴν ἢ τοῦλάχιστον μὴ ὀμιλούντων ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχῆς τὴν ὁποίαν κατέχουν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς γραπτῆς των ἀνακοινώσεως, ἀναφερόμεναι δὲ εἰς ὑποθέσεις ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Τὰ δημόσια βυζαντινὰ ἔγγραφα ὑποδιαιροῦνται εἰς πολιτικὰ καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὰ. Καὶ πολιτικὰ μὲν εἶναι τὰ αὐτοκρατορικὰ, τὰ δεσποτικὰ, σεβαστοκρατορικὰ καὶ λοιπὰ ὑπαλληλικὰ ἔγγραφα, ἐκκλησιαστικὰ δὲ τὰ πατριαρχικὰ, συνοδικὰ, ἐπισκοπικὰ, τοῦ Πρωτάτου καὶ ἡγουμενικὰ.

Διαίρεσις βυζαντινῶν ἐγγράφων	
Δημόσια	Ἰδιωτικὰ
Πολιτικὰ	Ἐκκλησιαστικὰ
αὐτοκρατορικὰ	πατριαρχικὰ
δεσποτικὰ	συνοδικὰ
σεβαστοκρατορικὰ	ἐπισκοπικὰ
ὑπαλληλικὰ	πρωτάτου
	ἡγουμενικὰ

2. Αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα

Εἰς τὸν παρόντα τόμον θ' ἀσχοληθῶμεν με τὴν πρώτην κατηγορίαν τῶν δημοσίων πολιτικῶν ἐγγράφων, τ. ἔ. με τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα.

Αἱ ρίζαι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων δέον ν' ἀναζητηθοῦν ὄχι μόνον εἰς ρωμαϊκὰ, ἀλλὰ πέραν τούτων εἰς ἑλληνιστικὰ εἰσέτι πρότυπα. Ἄμεσοι ἐν τούτοις πρόγονοι τῶν βυζαντινῶν δέον νὰ

1. Διπλωματικὸν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγγράφου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους.

θεωρηθῶν τὰ ρωμαϊκὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα καὶ ἐκ τούτων πάλιν κυρίως τὰ *decreta* καὶ *edicta*, τὰ ὅποια οἱ αὐτοκράτορες ὡς ρωμαῖοι ἄρχοντες ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἐξουσίας των ἐξέδιδον ¹. Ἐκ τούτων βαθμηδὸν ἐξειλίχθησαν αἱ διάφοροι κατηγορίαι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἔγγράφων, τὰς ὁποίας θὰ ἐξετάσωμεν διεξοδικῶς εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια τῆς παρούσης ἐργασίας. Ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶμεν νὰ ἀναφέρωμεν δι' ὀλίγων τὰς κατηγορίας ταύτας καὶ νὰ καθορίσωμεν τὸ περιεχόμενον των.

Τὰ βυζαντινὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα διακρίνονται εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας:

α) Εἰς ἔγγραφα νομοθετικοῦ περιεχομένου (*ἡδίκτον, τύπος, πραγματικὸς τύπος, θέσπισμα, νεαρά, νόμος, σάκρα*). Ἀπὸ τῆς πρωτοβυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ μέχρι τοῦ 11ου αἰ. οἱ γενικοὶ νόμοι τοῦ κράτους ἔχουν τὴν μορφήν τοῦ *ἡδίκτου* ².

β) Εἰς ἔγγραφα περιέχοντα ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ συγκεκριμένων νομικῶν περιπτώσεων. Τὰ ἔγγραφα τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι *rescripta* ἐμφανιζόμενα εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς *epistula* (*ἐπιστολή*) εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς *subscriptio* (*λύσις - σημείωσις*), ἀποτελοῦν δέ, εἰς γενικὴν ἔννοιαν, γνωστοποίησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς θελήσεως ἐπὶ ἀναφορᾶς ἀρχῆς, ὁμάδος ἀτόμων ἢ καὶ ἰδιώτου ³.

γ) Εἰς ἔγγραφα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς (*συνθῆκαι, ἐπιστολαὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας, πρεσβευτικὰ διαπιστευτήρια*). Ταῦτα φέρονται εἰς τὰς πηγὰς ὡς *σάκρα, γράμματα, βασιλικόν, χρυσόβουλλος ὄρισμός, χρυσόβουλλον σιγίλλιον, προκουρατορικὸν χρυσόβουλλον*. Ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς ὑποθέσεις τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους γενικώτερον ⁴.

δ) Εἰς ἔγγραφα διοικητικῆς φύσεως (*πρόσταγμα, σιγίλλιον, ὄρισμός, σάκρα, ὑποτόπισις, probatoria, codicilli*). Ταῦτα περιεῖχον

1. Βλ. ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου *P. Classen, Kaiserreskript 5 - 9* μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

2. *F. Dölger, Mitkaisertum 139 (=Dipl. 122)*.

3. *F. Dölger, Facsimiles 1*.

4. *F. Dölger, Kodikellos 31 (=Dipl. 34 - 35)*.

διοικητικῆς φύσεως ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορος ¹. Τὰ σιγίλλια ἐχρησίμευον ἐκτὸς τούτου καὶ ὡς συνοδευτικὰ γράμματα ².

ε) Εἰς προνομιακὰ ἔγγραφα (χρυσόβουλλος λόγος, χρυσόβουλλον σιγίλλιον, χρυσόβουλλος δρισμός).

Ὁ χρυσόβουλλος λόγος ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως ὡς προνομιακὸν ἔγγραφο καὶ δὴ δι' αὐτοκρατορικᾶς δωρεᾶς μεγάλης κλίμακος. Ἐνίοτε ὅμως ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὡς νομοθετικὸν ἔγγραφο (νόμος) ἢ καὶ ὡς ἔγγραφο ἐξωτερικῆς πολιτικῆς (συνθήκη) ³.

Τὸ χρυσόβουλλον σιγίλλιον ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν ἀπονομὴν μικροτέρας κλίμακος προνομίων, ὡς καὶ ὁ χρυσόβουλλος δρισμός ⁴.

Ἐναυθὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἔκαμνον πάντοτε, εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦλάχιστον, αὐστηρὰν διάκρισιν μεταξὺ τῶν διαφορῶν κατηγοριῶν ἐγγράφων, ἐπὶ πλεόν δὲ ἐχρησιμοποιοῦν ἐνίοτε τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἐγγράφων διὰ διαφορετικῆς φύσεως ἐνεργείας.

3. Παράδοσις τῶν ἐγγράφων

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἀπὸ διπλωματικῆς ἀπόψεως ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πρὸς ἐξέτασιν παντὸς τύπου ἐγγράφων, καὶ ἐπομένως καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν, εἶναι ἡ ὑπαρξίς πρωτοτύπων ἐγγράφων (Originale).

Πρωτότυπον ἔγγραφο (Original) καλοῦμεν συνήθως τὸ γνήσιον, πλῆρες καὶ ἔτοιμον πρὸς ἀπόλυσιν ἔγγραφο, ὅπως ἀκριβῶς τοῦτο

1. *F. Dölger*, *Kodikellos* 40 (=Dipl. 45 κ.έ.).

2. *F. Dölger*, *Kodikellos* 39 (=Dipl. 44).

3. Νόμος: Νεαράι τοῦ Ἰσαακίου Α' Κομνηνοῦ (Reg. 943, 944) καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Γ' (Reg. 961).- Συνθήκη: μετὰ τῆς Βενετίας τὸ 992 (Reg. 781) καὶ τὸ 1082 (Reg. 1081)· μετὰ τοῦ Βοημούνδου τῆς Ἀπουλίας τὸ 1108 (Reg. 1243)· μετὰ τῆς Πίζης τὸ 1111 (Reg. 1255) κ.έ.- Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 38 (=Dipl. 43 σημ. 185 καὶ 186) καὶ *Τοῦ αὐτοῦ*, *Kaiserurkunde* 240 (=Staatenwelt 21).

4. *F. Dölger*, *Kodikellos* 39 (=Dipl. 44).- Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους τὰ προνομιακὰ ἔγγραφα, ἐνίοτε ὅμως καὶ τὰ ἡδικτα, προστάγματα ἢ αὐτοκρατορικαὶ λύσεις, ἐχαρακτηρίζοντο πολλάκις ἀδιακρίτως ὡς χρυσόβουλλα. Πβλ. *F. Dölger*, *Mitkaisertum* 139 (=Dipl. 122 σημ. 32)· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei* 87 σημ. 20a ἐν σ. 88.

ἐξήρχετο ἐκ τῆς γραμματείας τῆς ἀρχῆς ἣτις τὸ ἐξέδιδεν¹.

Τοιούτων ὅμως πρωτοτύπων ἐγγράφων ἐσώθησαν ἀπὸ τὴν πρώιμον καὶ μέσην βυζαντινὴν περίοδον ὀλίγα μόνον ἀποσπάσματα. Μόνον ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων σώζεται μεγαλύτερος ἀριθμὸς πρωτοτύπων. Τοῦτο βεβαίως δυσκολεύει πολὺ τὴν διπλωματικὴν ἐξέτασιν τῶν ἐγγράφων, καθ' ὅσον τὰ ἀντίγραφα ἐπὶ τῶν ὁποίων, ἐλλείπει πρωτοτύπων, ἀναγκάζεται νὰ βασισθῇ ἡ διπλωματικὴ ἔρευνα, δὲν παραδίδονται πάντοτε μορφολογικῶς πιστὰ πρὸς τὰ πρωτότυπα, διότι τοὺς ἀντιγραφεῖς ἐνδιέφερε κυρίως τὸ περιεχόμενον, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ μορφή τοῦ ἐγγράφου, τὸ ὁποῖον ἀντέγραφον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ ἀντίγραφα, δι' ὧν παραδίδονται τὰ ἐγγράφα, δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς διαφόρους κατηγορίας². Ἐν πρώτοις εἰς ἀπομιμήσεις (copiae imitativae), αἵτινες ἀπομιμοῦνται κατὰ τρόπον πιστότατον καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τοῦ πρωτοτύπου³. Κατόπιν εἰς ἀπλᾶ ἀντίγραφα (copiae), τὰ ὁποῖα ἀποδίδουν μὲν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου, ὄχι ὅμως πάντοτε ὅλα τὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικά του⁴.

Τὰ ἀντίγραφα ταῦτα εἰς τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν διακρίνομεν εἰς ἀντίγραφα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας (Kanzleikopien), εἰς ὑπηρεσιακὰ ἀντίγραφα, (Offizialkopien), ἀντίγραφα τ.ἔ. τὰ ὁποῖα αἱ ἀρχαί, εἰς τὰς ὁποίας τὰ πρωτότυπα ἐστέλλοντο πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς, ἐξέδιδον κατόπιν εἰδικῆς ἐντολῆς καὶ ἀπέστελλον εἰς τὸν κύριον (τελικὸν) ἀποδέκτην διὰ νὰ λάβῃ γινῶσιν, καὶ εἰς ἀντίγραφα τοῦ ἀποδέκτου (Empfängerkopien)⁵.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ ἀντίγραφα, παρ' ὅλην τὴν τάσιν νὰ ἀποδίδουν πιστῶς τὸ πρωτότυπον, περιέχουν πολλάκις λάθη ἀναγνώσεως ἢ ἀντιγραφῆς ἢ ἄλλας φραστικὰς μικροαποκλίσεις ἀπὸ τὸ πρωτότυπον⁶.

1. Βλ. *B. Faas*, Studien 186 - 187.- Πβλ. *O. Redlich*, Urkundenlehre 32.

2. Διεξοδικὴν διαπραγματεύσιν τούτων βλ. κατωτ. ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ.

3. Πβλ. *O. Redlich*, Urkundenlehre 32 - 33.- *F. Dölger*, Mühle 24 (=Dipl. 197 - 198).

4. Πβλ. *O. Redlich*, Urkundenlehre 33.

5. Βλ. *F. Dölger*, Kodikellos 39 - 40 (=Dipl. 45).- *Τοῦ αὐτοῦ*, Schatzkammern 97 σημ. 9.

6. Πβλ. *F. Dölger*, Patmosurkunden 339.

Αὗται ἐπιτείνονται εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἔχομεν ἀντίγραφα ἀντιγράφων¹.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον κατὰ τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἀξιολόγησιν τῶν ἀντιγράφων σπουδαῖον ρόλον παίζει, ἐκτὸς τῆς διπλωματικῆς, καὶ ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ καὶ ἐρμηνεῖα τοῦ κειμένου τοῦ ἀντιγράφου².

Συνέβαινε πολλάκις οἱ κάτοχοι ἐγγράφων, διὰ νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένοι ἐναντι τυχόν ἀπωλείας τῶν πρωτοτύπων, νὰ ἀντιγράφουν ταῦτα χρονολογικῶς εἰς εἰδικὸν βιβλίον καλούμενον *κοντάκιον*³. Τοιαῦτα *κοντάκια* (=διπλωματάρια)⁴ σώζονται εἰς σχετικῶς μεγάλον ἀριθμὸν, π.χ. τὸ διπλωματάριον τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Λέμβων παρὰ τὴν Μίλητον⁵, τὸ διπλωματάριον τῆς μονῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῶν Σερρών⁶, τὸ διπλωματάριον τῆς μονῆς τοῦ Βαζελῶνος εἰς τὴν Τραπεζοῦντα⁷ καὶ ἄλλα⁸.

Ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἠδύναντο τὰ διπλωματάρια ταῦτα νὰ χρησιμεύουν ἐνώπιον ἀρχῶν καὶ δικαστηρίων ὡς ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα, ἐὰν δὲν ἦσαν δεόντως ἐπικυρωμένα⁹, ὀφείλει νὰ ἐρευνᾶται εἰς ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν¹⁰.

Πολλάκις τοιαῦτα διπλωματάρια ἐγίνοντο οὐχὶ διὰ πρακτικῶς,

1. Βλ. *O. Redlich*, *Urkundenlehre* 35.

2. Πβλ. *Th. Sickel*, *Acta* I. 382 κ.έ.: *J. Ficker*, *Beiträge* I. 35 κ.έ.

3. Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, *Διάταξις* 40, 19 (=MM. V. 319): «Πλὴν ἵνα ἀπογραφῶσι πάντα τὰ δικαιώματα ἐν κονδακίῳ (sic) ὡς ἂν συνοπτικῶς διαγιγνώσκηται πόσα καὶ ποῖα δικαιώματα ἔχει ἐκάστη κτῆσις».

4. Προτιμῶμεν τὸν ὄρον τοῦτον τῶν ὄρων *χαρτουλάριον* (chartularium) ἢ *βιβλίον ἀντιγράφων* (Kopialbuch). Βλ. *O. Redlich*, *Urkundenlehre* 33.- *R. Thommen*, *Lehre* 19.

5. MM. IV. 1 κ.έ.—Ἐπ' αὐτοῦ βλ. *F. Dölger*, *Lembiotissaurkunden* 291 κ.έ.

6. MM. V. 88 κ.έ.—Ἐπ' αὐτοῦ βλ. *F. Dölger*, *Serraiurkunden* 3 κ.έ.

7. *F. Ouspensky - V. Bénéchevitch*, *Actes de Vazélon*, Leningrad 1927.

8. Κατάλογον διπλωματάρων βλ. ἐν *E. Gerland*, *Registerwesen* 38 - 39 σμ. 1.

9. Ὡς π.χ. τὸ διπλωματάριον τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τὸ ὁποῖον μάλιστα εἶχεν ἐπικυρωθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου διὰ τῆς ἰδιοχείρου αὐτῶν ὑπογραφῆς.

10. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 96 σμ. 1.

Γενικαὶ ἔννοιαι

ἀλλὰ δι' ἐπιστημονικούς σκοπούς, ὡς π.χ. ἡ συλλογὴ τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμῶνος¹.

Τρίτη κατηγορία δι' ἧς παραδίδονται εἰς ἡμᾶς (δῆθεν πρωτότυπα) ἔγγραφα, εἶναι αἱ πλαστογραφίαι, τ.ἔ. χαλκευμένα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὁ χαλκεύσας παρουσιάζει ὡς γνήσια πρωτότυπα ἔγγραφα.

Εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πλαστογραφίας ὑπάρχει πάντοτε ἡ πρόθεσις τοῦ πλαστογράφου ν' ἀποκομίση ὄφελος διὰ τοῦ χαλκευθέντος ἔγγράφου. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς διακρίνει τὴν πλαστογραφίαν ἀπὸ τῆς ἀπομιμήσεως. Ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτέρων σκοπῶν τῆς διπλωματικῆς ἢ ἀπόδειξις τῆς γνησιότητος ἢ μὴ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐξεταζομένων ἔγγράφων διὰ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τεκμηρίων τούτων.

1. Ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Ἀθῆναι 1852 - 1859, 6 τόμοι.

II. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ

1. Γραφική ύλη

Κατά την πρόωμον και μέσην βυζαντινήν εποχήν ὡς γραφικὴ ὕλη διὰ τὰ πλέον ἐπίσημα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα ἐχρησίμεισε κυρίως μὲν ὁ πάπυρος,¹ προσέτι ὁμως, πιθανώτατα διὰ ἥσσονος σημασίας ἔγγραφα, καὶ ἡ περγαμνὴ².

Κατὰ τὸν 11ον αἰ., ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1052³, ἐμφανίζεται χρησιμοποιοῦμενος ὡς γραφικὴ ὕλη ὁ χάρτης καὶ μάλιστα ὁ λεγόμενος βομβύκιος⁴, χάρτης οὐχὶ στιλπνός, ἰδιαίτερος μαλακός καὶ παχύς, διαφόρου κατὰ τόπους πυκνότητος⁵.

1. Βλ. π.χ. τὸ rescriptum τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Α' = P. Leid. Z τῶν ἐτῶν 425-450. Πβλ. ἐπίσης τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἔτους 843. Περὶ ταύτης βλ. W. Ohnsorge, Kaiserbündnis 80 - 131 (= Abendland 131 - 183) μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας. Πβλ. F. Dölger, BZ. 48 (1955) 467 - 470.

2. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς περγαμνῆς ἀναφέρεται τὸ πρῶτον εἰς νόμον τοῦ Λέοντος Α' τοῦ 470 (= CJ. I. 23. 6): «Rescripta quae in chartis sive membranis...». Πβλ. H. Bresslau, Handbuch I. 881 σημ. 4· B. Faas, Studien 187 σημ. 1.- Ἀντιθέτως ἔγγραφοι τοῦ Λέοντος Στ' τοῦ 893 (Reg. 514), κακῶς ἀποδιδόμενοι ἄλλοτε εἰς τὸν Βασίλειον Α' καὶ κακῶς χρονολογούμενοι εἰς τὸ 883, δὲν φαίνεται νὰ ἦτο γεγραμμένον ἐπὶ περγαμνῆς, ὡς ἐσφαλμένη ἀνάγνωσις τοῦ τότε ἐκδότου (K. Lake, Athos 86) ἄφηγε νὰ νομισθῇ. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ F. Dölger, Archivarbeit 295 (=Παρασπορά 428). Πβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Kodikellos 10 (=Dipl. 10 σημ. 36).

3. Ἐτους χρονολογήσεως τοῦ ἀρχαιότερου ἐν πρωτοτύπῳ σωζομένου αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβούλλου λόγου, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας. Βλ. A. Lavra I. Ἄριθ. 26, σ. 73 κ.ἑ.

4. Ἐκ τῆς πόλεως τῆς Κυρηστικῆς (B. Συρίας) Βομβύκης (βλ. J. Karabacek, Papier 47), τῆς ἀρχαίας Ἱεραπόλεως (πβλ. E. Honigmann, Encyclop. de l'Islam III, 1928, 247, ἐν λ. Manbidj· Τοῦ αὐτοῦ, RE. Suppl. τόμ. IV (1924) 733 42, ἐν λ. Ἱεράπολις). Πβλ. S. G. Mercati, Testament 44 - 45.

5. Βλ. J. Irigoien, Bombycin 194 - 204· Τοῦ αὐτοῦ, Papier 314 - 319. Πβλ. ἐπίσης P. Marc, Bericht und Vorschläge (betr. das Corpus der griechischen

Ἀπὸ τῆς λατινικῆς κατακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204) ἡ ποιότης τοῦ βομβυκίνου χάρτου χειροτερεύει πολὺ¹. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ τὰ προστάγματα καὶ εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους γράφονται συνήθως ἐπὶ χάρτου, οἱ χρυσόβουλλοι λόγοι ἀπὸ τοῦ 1259 τὸ ἀργότερον γράφονται κατὰ κανόνα ἐπὶ περιγραμμῆς².

Πότε ἀκριβῶς ἐπῆλθεν ἡ ἀλλαγὴ αὕτη δὲν εἶναι γνωστόν. Πιθανώτατα ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς μεταβολὰς αἵτινες συνέβησαν εἰς τὴν ὄλην βυζαντινὴν διοίκησιν μετὰ τὸ 1204³.

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ. τὰ προστάγματα γράφονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ λεπτοῦ χάρτου, φέροντος ὑδατίνας γραμμὰς καὶ ἐνίοτε ὑδατογραφήματα⁴.

Urkunden) bestimmt für die Versammlung der Internationalen Assoziation, St. - Petersburg 1913, σ. 5. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 10 (=Dipl. 11).

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 11 (=Dipl. 11 σημ. 40) μετὰ τῶν σχετικῶν πηγῶν.

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 11 (=Dipl. 11 - 12). Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἐξαιρέσεις: προστάγματα δηλ. τῆς ὑστέρας βυζαντινῆς ἐποχῆς γραμμένα ἐπὶ περιγραμμῆς (βλ. π.χ. πρόσταγμα Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου τοῦ 1445: *Schatzkammern* ἀριθ. 26=Reg. 3509), καὶ χρυσόβουλλα γραμμένα ἐπὶ χάρτου (βλ. π.χ. X. Κτενᾶς, Λόγοι 291 - 92: Χαρτῶν χρυσόβουλλον τοῦ Ὀκτωβρίου 1349: Reg. 2954). Πβλ. *F. Dölger*, *Zur Ausgabe* 138 (=Dipl. 320).- Πρέπει ὅμως νὰ λεχθῆ ὅτι τὰ χαρτῶα χρυσόβουλλα τῆς ὑστέρας ἐποχῆς χρῆζονται ἰδιαίτερας προσοχῆς διὰ τὴν ἐξακριβῶσιν τῆς γνησιότητός των, διότι πολλὰ τούτων, ἐκ τῆς μονῆς Ζωγράφου κυρίως, ἐξετασθέντα ὑπὸ τοῦ *F. Dölger*, *Mühle* 13 κ.έ. (=Dipl. 189 κ.έ.) ἀπεδείχθησαν νόθα.

3. Πβλ. *F. Dölger*, *Beiträge* 10 σημ. 1· 15.- Τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα τῶν Reg. 1607, 1609, 1610, 1612, 1616 διὰ τὴν Γένουαν τοῦ ἔτους 1192/3 εἶναι γραμμένα ὅλα ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου. Τὸ ἐπόμενον ἐν πρωτοτύπῳ σωζόμενον ἔγγραφον συνθήκης (μετὰ τῆς Βενετίας τοῦ 1265 = Reg. 1934), ὡς ἐπίσης καὶ ἅπαντα τὰ ἐπόμενα ἔγγραφα συνθηκῶν μετὰ τῆς Βενετίας, εἶναι γραμμένα ἐπὶ περιγραμμῆς.- Βλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 91 σημ. 28.

4. Ἰσχυρὴ τοιοῦτου ὑδατογραφήματος εὐρίσκονται πιθανὸν ἐπὶ προστάγματος τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1378 = *F. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 52: Reg. 3159.- Περὶ τῶν filigranes ἐκτὸς τοῦ κλασσικοῦ βιβλίου τοῦ *Ch.-M. Briquet*, *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600 avec 39 figures dans le texte et 16. 112 fac-similés de filigranes*, 2 τόμ., Genève 1907, βλ. *V. A. Mošin - S. M. Trajlić*, *Vodeni znakovi XIII i XIV vijeki*, *Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Historijski Institut*, 2 τόμ., Zagreb 1957 καὶ *M. Grozdonović - Pajić*, *Zbirka vodenich znakova arheografskog odeljenja Narodne Biblioteke*

Ὑδατογραφήματα διακρίνομεν ἐπίσης εἰς μεταγενέστερα χαρτῶα ἔγγραφα ἀδιακρίτως κατηγορίας¹.

Εἰς ἰδιαιτέρως ἐπισήμους περιπτώσεις ἐγένετο χρῆσις χρωματισμένης διὰ πορφυροῦ κυρίως χρώματος περγαμηνῆς, συνδυαζομένης μάλιστα μετὰ ποικίλων διακοσμῆσεων καὶ χρήσεως μελάνης χρυσοῦ χρώματος².

Τὰ βυζαντινὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα ἀπελύοντο τόσον ὑπὸ τὴν μορφήν *εἰληταρίων*, ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν λυτῶν φύλλων, τὰ ὁποῖα ἐδιπλοῦντο. Τὴν μορφήν *εἰληταρίων* εἶχον συνήθως μακρὰ ἔγγραφα, ὡς οἱ χρυσόβουλλοι λόγοι³, τὴν τῶν διπλουμένων λυτῶν φύλλων κυρίως τὰ πολὺ μικρότερα προστάγματα.

SR Srbije (=La collection de filigranes de la Bibliothèque Nationale de la Serbie) (μὲ γαλ. περὶλ.), Bibliotekar 5 (Beograd 1968) 445 - 448. Περὶ τῆς σημασίας τῆς Filigranologie (=ἀπασχόλησις περὶ τὰ ὑδατογραφήματα) ὡς ἱστορικῆς βοήθητικῆς ἐπιστήμης βλ. V. A. Mošin, Filigranologija kao pomoćna historijska nauka, Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije u Zagrebu 1 (1954) 25 - 93 καὶ εἰς μερικὴν γερμανικὴν μετάφρασιν: Die Evidenzierung und Datierung der Wasserzeichen, Papiergeschichte 5 (1955) 49 - 57. Πβλ. ἐπίσης G. Piccard, Die Wasserzeichenforschung als historische Hilfswissenschaft, Archiv. Zeitschr. 52 (1956) 62 - 115. Περὶ τῆς σημασίας τῶν ὑδατογραφημάτων ὡς στοιχείου χρονολογήσεως βλ. καὶ M. Sicherl, Die Handschriften, Ausgaben und Übersetzungen von Iamblichos De Mysteriis, Berlin 1957, σ. 7 - 13. - Κατάλογον τῶν περὶ ὑδατογραφημάτων μελετῶν τῶν τελευταίων ἐτῶν βλ. παρὰ G. Liljedahl, Om papperhistoria och filigranologi 1958 - 1968, Historisk Tidskrift 88 (1968) 480 - 502.

1. Πβλ. F. Barišić, Importance 59-62, ὁ ὁποῖος, παρασκευάζων ἐκδοσιν τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς Χιλανδαρίου, ἐξετάζει διὰ πρώτην φορὰν συστηματικῶς τὰ ὑδατογραφήματά των.

2. Πβλ. τὸν *Κωδικέλλον* τοῦ Χριστοδούλου τῆς Capella Palatina τοῦ Palazzo Reale τοῦ Palermo, περιγραφόμενον ὑπὸ τοῦ K. A. Kehr, Urkunden 9 σημ. 4 καὶ 137 σημ. 2· βλ. F. Dölger, Kodikellos 1 κ.ἐ. (=Dipl. 1 κ.ἐ.). Πβλ. ἄλλα παραδείγματα ἐγγράφων ἐπὶ πορφυροβαφοῦς περγαμηνῆς εἰς Reg. 1302, 1303 καὶ 1348.- Περὶ τῆς χρήσεως τῆς πορφυροβαφοῦς περγαμηνῆς βλ. C. J. Carini, Porpora 38 κ.ἐ.- Περὶ τῆς γραφικῆς ὕλης γενικῶς κατὰ τὸν Μεσαίωνα βλ. W. Wattenbach, Schriftwesen 42 - 149 καὶ L. Santifaller, Beiträge ἰδία σ. 25 - 32, 77 - 87, 116 - 132, 153 - 180.- Πβλ. ἐπίσης C. Wendel, Buchschreibung.- Πβλ. ἐπίσης F. Babinger, Papierhandel 3 - 12 μετὰ σχετικῆς βιβλιογραφίας βεβαίως διὰ μεταγενεστέρους κάπως χρόνους.

3. Βλ. L. Santifaller, Papierrollen 361 κ.ἐ.

2. Μελάνη

Ἡ χρησιμοποιουμένη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας μελάνη ἦτο, ἐκτὸς ἐξαιρέσεών τινων, τὰς ὁποίας θὰ ἀναφέρωμεν παρακατιόντες, χρώματος μαύρου. Ἡ ὄψις ἐν τούτοις τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων παρουσιάζει ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς χρησιμοποιουμένης μελάνης ὠρισμένας ἰδιοτυπίας.

Πρώτη τούτων εἶναι ἡ χρησιμοποίησις ἐρυθροπορφυρᾶς μελάνης ἰδιαίτερας κατασκευῆς, πρώτη μνεία τῆς ὁποίας γίνεται εἰς νόμον τοῦ Λέοντος Α', τοῦ ἔτους 470¹. Ἡ χρησιμοποίησις ὑπ' ἄλλου προσώπου τοῦ *sacrum encaustum*, ὅπως ἡ ἰδιαίτερα αὐτοκρατορικὴ μελάνη ἐκαλεῖτο, ἀπηγορεύετο αὐστηρότατα, ἐπὶ ποιῆθ' θανάτου καὶ δημεύσεως τῆς περιουσίας τοῦ δράστου, τούτο δὲ διότι ἡ πράξις αὕτη ἐγέννα τὴν ὑπόψιν, ὅτι ὁ δράστης ἐπωφθαλμία τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον².

Εἰς μεταγενεστέρας βεβαίως ἐποχὰς τῆς ἱστορίας τοῦ κράτους συνέβαινε, διὰ διαφόρους ἐκτάκτους λόγους³, νὰ δίδεται τὸ δικαίωμα τῆς ὑποσημειώσεως τῶν *προσταγμάτων* δι' ἐρυθρᾶς μελάνης εἰς ἀνώτατον ὑπάλληλον τοῦ κράτους, ἐπὶ ὠρισμένον βεβαίως χρονικὸν διάστημα⁴.

1. By. CJ. I. 23. 6 - a. 470: «... non alio vultu penitus aut colore, nisi purpurea tantummodo descriptione illustrentur, scilicet ut cocti muricis et triti conchylii ardore signentur...». Πβλ. C. J. Carini, Porpora 8. - K. Brandi, Kaiserbrief 15 σημ. 2.- F. Dölger, Kodikellos 12 (=Dipl. 13).

2. CJ. I. 23. 6 - a. 470: «... Hanc autem sacri encausti confectioem nulli sit licitum aut concessum habere aut quaerere aut a quoquam sperare: eo videlicet, qui hoc adgressus fuerit tyrannico spiritu post proscriptionem bonorum omnium capitali non immerito poena plectendo». - Πβλ. H. Bresslau, Handbuch I. 506. - K. Brandi, Kaiserbrief 15 σημ. 2 ἐν σελ. 16. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἴσχυεν, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐντὸς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἐξω τούτου ὑπάρχουν πολλὰ παραδείγματα ἡγεμόνων χρησιμοποιοῦσάντων ἐρυθρὰν μελάνην διὰ τὴν ὑποσημείωσίν των τὴν ἰδιόχειρον. Βλ. F. Dölger, Kaiserurkunde 249 (=Staatenwelt 31): Τοῦ αὐτοῦ, Kodikellos 13 (=Dipl. 13 - 14) μετὰ τῶν σχετικῶν πηγῶν. Τοῦ αὐτοῦ, Herrscherkanzlei 93 - 94.

3. Ὡς π.χ. ἀνглиκιστῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἢ μακρὰ ἀσθένειά του.

4. Πβλ. π.χ. Γεώργιος Παχυμέρης I. 54. 2: «... τὰς δὲ δι' ἐρυθρῶν βασιλικᾶς ὑποσημάνσεις, ἐπεὶ οὐκ ἦν τὸν νέον βασιλέα χεῖρα κινεῖν καὶ ὑποσημαίνεσθαι τῷ δηλωθέντι λογοθέτῃ τῶν ἀγγελῶν ποιεῖν ἐνεδίδουσαν» πβλ. Νικίτας Χωνιάτης,

Τὸ ἔγγραφο

Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰ. ὅμως πιθανώτατα παραχωρεῖται τὸ δικαίωμα τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς ἐρυθρᾶς μελάνης διὰ τὴν ἐγγραφὴν τοῦ Legimus¹ καὶ τῶν ἐρυθρῶν παρενθέτων λέξεων τοῦ ἐγγράφου εἰς ὄρισμένον ἀξιοματοῦχον τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου². Τοῦτο βεβαιοῖ μεταγενεστέρα μαρτυρία ἀναφέρουσα: «ἐκανικλώθη³ παρὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου»⁴.

Ἐκτὸς τοῦ Legimus καὶ τῶν ἐρυθρῶν παρενθέτων λέξεων ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προβαίῃ εἰς διαγραφὰς ἢ μικρὰς συμπληρώσεις τοῦ κειμένου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου, τῇ ἐπινεύσει ἀσφαλῶς τοῦ αὐτοκράτορος⁵.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐρυθρὰ μελάνη τοῦ κανικλώματος ἦτο διαφορετικοῦ κάπως χρώματος τῆς ἐρυθρᾶς μελάνης ποὺ ἐχρησιμοποιοῦσεν ὁ αὐτοκράτωρ. Τοῦτο τοῦλάχιστον δεικνύει ἡ χρωματικὴ σύγκρισις τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς καὶ τοῦ κανικλώματος εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ

575.5 κ.έ.: «Προῖόν δὲ καὶ φάλαρα ὀξυβαφῆ αὐτῷ ἐνέδωκεν ἔχειν . . . καὶ διὰ βαφῆς ὁμοίας ὑποσημαίνεσθαι τοὺς τόμους τῶν δημοσίων λόγων καὶ τὰ γραμματία» *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 94.- Παρατηρητέον ἐν τούτοις ὅτι τοιαῦται περιπτώσεις ἐπέσυρον τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ περιβάλλοντος, θεωρούμενα ὡς ἀντικανονικά.- Ἐς σημειωθῆ χαρακτηριστικῶς ὅτι ἡ ἀποστολὴ γραμμάτων φερόντων ἐρυθρὰν ὑπογραφὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ πρὸς τοὺς στρατιώτας του καὶ πρὸς διαφόρους πόλεις, τὰς ὁποίας ἐπεδίωκε νὰ προσεταιρισθῆ, ἀπετέλεσε δεῖγμα ἐμφανέστατον ὅτι οὗτος εἶχεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς. Βλ. *Ἰωάννης Καντακουζηνός* II. 162. 13. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 94 σμ. 40 b.

1. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 86: «Das berühmte Legimus des Pariser Papyrus vom Jahre 839 [841/43? s. *W. Ohnsorge*, *Legimus* 30 (=Abendland 63); *F. Dölger*, *Staatenwelt* 32 Anm. 89] dürfte schon von Theoktistos (=dem damaligen ἐπὶ τοῦ κανικλείου) stammen». Ἡδὴ πρὸ τῶν μέσων τοῦ 9ου αἰ. ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου εἶχεν ὑποκαταστήσει τὸν κοιαίστωρα εἰς τὴν recognitio τῶν ἐγγράφων. Βλ. κατωτ. σ. 159.

2. Πβλ. κατωτ. σ. 153.

3. Τ.ξ. προσετέθησαν αἱ παρένθετοι λέξεις καὶ τὸ legimus δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

4. Reg. 1296 - a. 1119 (:).- Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 51 (=Dipl. 58).

5. Πβλ. σχετικὰ παραδείγματα ἐν *F. Dölger*, *Facsimiles ἀριθ.* 24 = Reg. 1871 - a. 1259 καὶ 37 = Reg. 1641 - a. 1197. Πβλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 93.

11ου αἰ. σωζόμενα πρωτότυπα χρυσόβουλλα αὐτοκρατορικά ἔγγραφα¹.

Τὸ χρῶμα τῆς ἐρυθρᾶς μελάνης εἰς τὰ σωζόμενα αὐτοκρατορικά χρυσόβουλλα κυμαίνεται ἀπὸ τοῦ βαθέος πορφυροῦ χρώματος με κυανᾶς σχεδὸν ἀποκλίσεις, μέχρι τοῦ ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος. Ἡ ὑποσημείωσις τοῦ αὐτοκράτορος ἐγένετο διὰ γραφίδος ἐν καλάμῳ, διὸ καὶ αἱ πηγαὶ ὁμιλοῦν περὶ καλάμου, δι' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεσημειούτο².

Ὀρισμένης κατηγορίας ἔγγραφα ἰδιαίτερος πομπώδη, ὡς π.χ. τὰ ἔγγραφα πρὸς ξένους ἡγεμόνας, ἐγράφοντο, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκοσμοῦντο, με χρυσίζουσαν μελάνην (χρυσογραφία)³.

Τὰ ἀρχαιότερα σωζόμενα δείγματα χρυσογραφίας ἀνάγονται εἰς τὰ ἔτη 1104⁴ καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ ἔτη 1139, 1141 καὶ 1146⁵.

Φαίνεται ἐν τούτοις πιθανὸν ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι παλαιότερα, ἂν βεβαίως θεωρήσωμεν ὡς αὐτονόητον ὅτι ἡ ἀρχαιότερα μνεῖα χρυσογραφίας, τὸ ἔγγραφον δωρεᾶς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λογγοβάρδων Ἀριπέτου Β' πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην Ζ' (705-707)⁶, ἀπηχεῖ ἐπίδρασιν σχετικῆς βυζαντινῆς συνηθείας.

Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ χρυσογραφία συνεδιάζετο με ἔγχρωμον περγαμηνὴν χρώματος πορφυροῦ⁷.

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 13 (=Dipl. 14).- *A. Lavra* ἀριθ. 27 (σ. 70).

2. *F. Dölger*, *Kodikellos* 13 (=Dipl. 14).

3. Πβλ. *F. Dölger*, *Kaiserurkunde* 223 (=Staatenwelt 15).- *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei* 91.- Περὶ τῆς χρυσογραφίας γενικῶς βλ. *V. Gardthausen*, *Paläographie* I. 214 - 226.- Πβλ. ἐπίσης *Σ. Λάμπρος*, *Χρυσόβουλλα* 102 - 105.

4. Εἶναι ὁ ἐν Παλέρμῳ εὑρισκόμενος *Κωδικέλλος* τοῦ Χριστοδοῦλου. Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 1 - 24 (=Dipl. 1 - 26).

5. Αὐτοκρατορικά γράμματα πρὸς τοὺς πάπας Ἰννοκέντιον Β' καὶ Εὐγένιον Γ'. Βλ. *Reg.* 1302 - a. 1139· 1303 - a. 1141 καὶ 1348 - a. 1146 ἀντιστοίχως. Διὰ τὴν χρονολογίαν τῶν δύο πρώτων (1139 καὶ 1141) βλ. *W. Ohnsorge*, *Beitrag* 373 κ.έ. (=Abendland 389 κ.έ.).

6. *Lib. Pontif.* I. 385. 10 κ.έ. (V. Johannes VII. c. 3): «*Aripertus... donationem in litteris aureis exaratam ... reformavit*». Πβλ. *H. Bresslau*, *Handbuch* I. 507.- *F. Dölger*, *Kodikellos* 12 (=Dipl. 12 - 13 σημ. 46).- Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν μελάνης τῶν χρησιμποιουμένων κατὰ τὸν Μεσαίωνα βλ. *W. Wattenbach*, *Schiftwesen* 233 - 260.

7. Βλ. π.χ. τὸν προαναφερθέντα *Κωδικέλλον* τοῦ Χριστοδοῦλου.- *F. Dölger*,

Τὸ ἔγγραφο

Διακόσμησιν δὲν ἔφερον εἰμὴ σπανιώτατα τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, ὡς ἀκριβῶς τοῦτο συμβαίνει καὶ μετὰ τὰ ἔγγραφα τῆς Δύσεως¹. Ἐπὶ πλεόν εἶναι ἀμφίβολον ἂν ἡ διακόσμησις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας κατὰ τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ ἐγγράφου ἢ προσετίθετο μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ παραλήπτου².

Ἐκ τῶν σωζομένων διακοσμημένων ἐγγράφων τὰ τρία εἶναι γράμματα πρὸς πάπας: τὰ δύο, τοῦ 1139 καὶ 1141, γράμματα τοῦ Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Β'³, τὸ δὲ τρίτον, τοῦ 1146, γράμμα τοῦ Μανουὴλ Β' Κομνηνοῦ πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον Γ'⁴.

Καὶ τὰ τρία διακοσμοῦνται εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ὦαν μετὰ κόσμημα κυανοῦ καὶ χρυσοῦ χρώματος, δὲν φέρουν ὅμως οἰανδήποτε ἄλλην παράστασιν⁵.

Διὰ παραστάσεων ἀνθρωπίνων μορφῶν ἀντιθέτως εἶναι διακοσμημένα δύο ἄλλα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα⁶. Τὸ ἓν, χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ 1307, φέρει ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Παναγίαν Βρεφοκρατοῦσαν, δεξιὰ δὲ ταύτης τὸν αὐτοκράτορα⁷. Τὸ ἕτερον ἔγγραφο, χρυσόβουλλος καὶ αὐτὸ λόγος ἐπίσης τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ 1301 διὰ τὴν πόλιν τῆς Μονεμβασίας, εἰκονίζει ἐπὶ κεφαλῆς τὸν αὐτοκράτορα βαίνοντα ἐπὶ πορφυροῦ ὑποποδίου, περιβαλλόμενον δὲ ὑπὸ δύο ἀετῶν, δικεφάλου ἀριστερὰ καὶ μονοκεφάλου δεξιὰ, καὶ κρατοῦντα εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸν ἀπολυθέντα ὑπ' αὐτοῦ χρυσόβουλλον λόγον. Παραπλευρῶς του εἰκονίζεται βαίνων ἐπὶ τετραγώνου βάθρου ὁ Χριστὸς κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν εὐαγγέλιον καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς⁸.

Kodikellos 1 - 24 (=Dipl. 1 - 26) καὶ τὰ Reg. 1302, 1303 καὶ 1348.- Περὶ τῆς χρήσεως πορφυροβαφοῦς περγαμνῆς βλ. *C. J. Carini*, *Porpora* 5 κ.έ.

1. Πβλ. *A. Giry*, *Manuel* 504.

2. Πβλ. ἀνάλογον φαινόμενον εἰς δυτικὰ ἔγγραφα: *A. Giry*, *Manuel* 504.

3. Reg. 1302 - a. 1139· 1303 - a. 1141.

4. Reg. 1348 - a. 1146.

5. Περιγραφὴν τῶν διακοσμήσεων βλ. ἐν *Σ. Λάμπρου*, *Χρυσόβουλλα* 106 - 114.

6. Περὶ τῆς συνηθείας παραστάσεως ἀνθρωπίνων μορφῶν (πιθανῶτατα προσωπογραφῶν τῶν ἀπεικονιζομένων) βλ. *V. J. Djurić*, *Portreti* 251 - 272.

7. Reg. 2305 - a. 1307. Λεπτομερῆ περιγραφὴν παρὰ *J. P. Alexander*, *Chrysobull* 167 κ.έ.

8. Reg. 2237 - a. 1301. Περιγραφὴ παρὰ *A. Heisenberg*, *Geschichte* 25.- Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χρυσοβούλλου τούτου ἐχαλκεύθη τὸ σωζόμενον νόθον ἔγγραφο

Μεταξὺ τῶν διακοσμημένων ἐγγράφων θὰ ἀναφέρω τέλος καταχρηστικῶς πρόσταγμα τοῦ Ἰωάννου Η΄ Παλαιολόγου τοῦ 1439 διὰ τὸν ἱππότην De Morellis, φέρον εἰς τὸ κάτω μέρος του τὸν θυρεὸν τοῦ ἱππότου¹. Τὸ ἐγγραφὸν τοῦτο εἶναι δεῖγμα αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου μεταγενεστέρως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διακοσμηθέντος διὰ τῆς προσθήκης τοῦ θυρεοῦ².

3. Γραφή

Τὰ αὐτοκρατορικά ἐγγράφα ἐγράφοντο δι' ἰδιαιτέρας γραφῆς, χαρακτηριζομένης εἰς νόμον τοῦ Βαλεντινιανοῦ Α΄ τοῦ 367/8 ὡς *litterae caelestes*, διακρινομένης δὲ ἀπὸ τῆς κοινῆς γραφῆς (= *litterae communes*) τῶν λοιπῶν ἐγγράφων, καὶ τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις ἢ ἀπομίμησις ἀπηγορεύετο διὰ τοῦ αὐτοῦ νόμου ἀυστηρότατα, χαρακτηριζομένη ὡς πλαστογραφία³.

Δυστυχῶς ἐλάχιστα μόνον ἀποσπάσματα αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἐκ τῆς πρωτοβυζαντινῆς ἐποχῆς σώζονται⁴. Ἐν τούτων εἶναι ἐπιστολικὸν *rescriptum* τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β΄, ἐκδοθὲν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 425-450⁵. Εἰς τοῦτο δὲν σώζεται βεβαίως ἡ αὐτο-

τοῦ Reg. 2238. Παρομοίαν παράστασιν φέρει νόθον ἐγγραφὸν βασιζόμενον πιθανῶς ἐπὶ πρωτοτύπου τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου. Τὸ νόθον τοῦτο ἐγγραφὸν εὐρίσκεται νῦν εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς Ἐηροποτάμου. Βλ. *A. Xéropotamou* σ. 230 κ.έ.: Reg. 2245 - a. 1302. Πβλ. *St. Binon, Origines* 113 - 134· *P. Lemerle ἐν A. Kullumus* 240 κ.έ.

1. Reg. 3489 - a. 1439. Περιγραφή: Σ. Λάμπρος, Πρόσταγμα 188 κ.έ.

2. Πβλ. σχετικὴν παρατήρησιν τοῦ Σ. Λάμπρου, Πρόσταγμα 191.

3. Βλ. *CT.* 9. 19. 3 - a. 367/8: «*Serenitas nostra prospexit inde caelestium litterarum coepisse imitationem, quod his apicibus tuae gravitatis officium consultationes relationesque complectitur, quibus scrinia nostrae perennitatis utuntur. Quam ob rem istius sanctionis auctoritate praecipimus, ut posthac magistra falsorum consuetudo tollatur et communibus litteris universa mandentur, quae vel de provincia fuerint scribenda vel a iudice, ut nemo stili huius exemplum aut privatim sumat aut publice*».- *H. Bresslau, Handbuch I.* 516· *K. Brandi, Kaiserbrief* 18· *O. Kresten, Schrift* 63 - 65.

4. Πβλ. *F. Dölger, Reg. I* σ. XI· *R. Marichal, Ecriture* 115 κ.έ.

5. Βλ. περὶ αὐτοῦ *B. Faas, Studien* 188 - 194· *F. Dölger, Facsimiles* ἀριθ. 1 μετὰ βιβλιογραφίας.

Εἰκ. 1 κρατορικὴ ἀπάντησις, διατηρεῖται ὅμως τὸ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἀντιγραφὲν κείμενον τῆς αἰτήσεως τοῦ ἐπισκόπου Ἀπίωνος καὶ παραπλεύρως αὐτοῦ ὁ ιδιόχειρος αὐτοκρατορικὸς χαιρετισμὸς. Ἡ γραφὴ τοῦ ἐγγράφου τούτου εἶναι ταχεῖα ἀλλὰ ἐπιδεξία, ὄχι ἀκαλαίσθητος, μικρογράμματος γραφὴ χωρὶς ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ¹.

Τὸ σωζόμενον λοιπὸν εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέρος τοῦ ἐγγράφου τούτου δὲν μᾶς δίδει ἰδέαν τῆς ἰδιαίτερας γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας κατὰ τὴν πρωτοβυζαντινὴν περίοδον. Πιθανώτατα ἐχρησιμοποιεῖτο αὕτη, ὅπως καὶ εἰς μεταγενεστέρας βυζαντινὰς περιόδους, μόνον εἰς τὰ ἐπισημότερα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα ². Εἰς τὸ ἄνω ἀριστερὸν μέρος τοῦ ἐγγράφου σώζονται μερικὰ γράμματα μὴ ἀναγνωσθέντα εἰσέτι, ὁμοιάζοντα ὅμως πρὸς τὴν γραφὴν δύο ἄλλων σωζομένων ἀποσπασμάτων ἐγγράφων. Ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ τριῶν, ἕκαστον, ἀνίσου μεγέθους τεμαχίων παπύρου, προέρχονται ἐκ τῆς Θηβαΐδος καὶ χρονολογοῦνται εἰς τὰ ἔτη 413 - 477 ³. Ἡ γραφὴ τῶν δύο τούτων ἐγγράφων, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁμοιάζουν καὶ τὰ γράμματα τοῦ ἐπιστο-

Εἰκ. 2 λικοῦ *rescriptum* τοῦ Θεοδοσίου Β', εἶναι ἰδιότυπος γραφὴ ἀποτελουμένη ἐξ ἐξαιρετικῶς μεγάλων γραμμῶν, ἐπὶ γραμμῶν πολὺ ἀπεχουσῶν μεταξύ των. Πιθανώτατα αὕτη ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας κατὰ τὴν πρωτοβυζαντινὴν ἐποχὴν ⁴.

Εὐτυχέστεροι εἴμεθα μὲ ἐν ἄλλο πολὺ μεταγενέστερον ἐν πρωτοτύπῳ σωζόμενον αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφο, τὴν λεγομένην «αὐτοκρατορικὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Διονυσίου», τῶν μέσων τοῦ 9ου αἰ. ⁵. Ἡ

1. Οὔτε ὁ αὐτοκρατορικὸς χαιρετισμὸς ἐξ ἄλλου μαρτυρεῖ ἔχνη χρησιμοποίησεως ἐρθρᾶς μελάνης.

2. Πβλ. *A. Σιγάλας*, Γραφὴ 262.

3. Βλ. *Th. Mommsen*, Fragmente 342 - 357· πβλ. *B. Faas*, Studien 194 - 198.

4. Πβλ. *Th. Mommsen*, Fragmente 347 κ.έ., 356 κ.έ.· *B. Faas*, Studien 196. Δείγματα τῆς γραφῆς ταύτης σώζονται πιθανώτατα καὶ εἰς ἄλλα παπυρικά ἀποσπάσματα. Βλ. περὶ αὐτῶν *O. Kresten*, Litterae 13 κ.έ. καὶ *Τοῦ αὐτοῦ*, Diplomatistische 2 κ.έ. μετὰ βιβλιογραφίας καὶ τῶν σχετικῶν πηγῶν.

5. Ἀκριβέστερον τοῦ ἔτους 843. Βλ. περὶ αὐτοῦ τελευταίως *W. Ohnsorge*, Kaiserbündnis 88 - 131 (=Abendland 131 - 183)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Konstantinopel 168 - 170.· Πβλ. σχετικῶς καὶ *F. Dölger*, BZ. 48 (1955) 467 - 470.

Ἐξωτερικὰ γνωρίσματα

γραφῆ τοῦ ἐγγράφου τούτου εἶναι διακοσμητικὴ μικρογράμματος μὲ χαρακτηριστικῶς ἐπιμήκη γράμματα, παρουσιάζοντα κατὰ τὸν K. Brandi κοινὰ χαρακτηριστικὰ πρὸς τὴν τῶν παλαιότερων παπικῶν *Ebk.* 3 καὶ ραβεννατικῶν ἐγγράφων¹.

Ἐπιτρέπεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ γραφὴ αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῆς γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰ., διότι παρουσιάζει καὶ αὕτη ὅπως καὶ ἐκείνη γράμματα καθέτου διευθύνσεως, δυνάμενα νὰ κλεισθοῦν εἰς τετράγωνον ἢ εἰς κύκλον μὲ προεκτάσεις πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω, ἄλλοτε καθέτους, ὡς εἰς τὰ γράμματα η, ι, κ, μ, ἄλλοτε διαγωνίους, ὡς εἰς τὰ ε, δ, λ².

Εἰς τὰ σωζόμενα πρωτότυπα ἔγγραφα τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰ. παρουσιάζεται εἰς ὅλην τὴν μεγαλοπρέπειαν ἡ γραφὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας.

Εἶναι μία ἐξόχως διακοσμητικὴ γραφὴ, διακρινομένη διὰ τὸ ἰσόμετρον τῶν γραμμάτων τῆς, δυναμένων, ὡς καὶ εἰς τὸν πάπυρον τοῦ ἁγίου Διονυσίου, νὰ ἐγγραφοῦν εἰς κύκλον ἢ τετράγωνον. Τὰ γράμματα ἴστανται καθέτως ἐπὶ τῆς γραμμώσεως τοῦ ἐγγράφου.

Εἰς τὴν γραφικὴν εἰκόνα τοῦ κειμένου δίδουν κίνησιν καὶ ζῶην αἱ μακρὰι κάθετοι κεραῖαι τοῦ δ καὶ τοῦ η καὶ ἡ λοξὴ πρὸς τὰ ἄνω προέ-

1. K. Brandi, Kaiserbrief 66 κ.έ., 69 κ.έ., 84 κ.έ., ὅστις ὅμως (αὐτόθι σ. 17 κ.έ.) συνδέει τὴν γραφὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου μὲ τὰς *litterae caelestes*. Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης βλ. τελευταίως O. Kresten, Diplomatiscbe 27 κ.έ., ὁ ὁποῖος συνδέει τὴν γραφὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου οὐχὶ μὲ τὰς *litterae caelestes*, ἀλλὰ μὲ τὰς *litterae officiales*, τὴν γραφὴν τ.έ. τῶν ἐπαρχιακῶν ἀρχῶν.- Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἠσχολήθησαν τελευταίως μὲ ἰδιαιτέραν δραστηριότητα οἱ ἐρευνηταί. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ J. Mallon, *Ecriture* 21 κ.έ.· R. Marichal, *Ecriture* 115 κ.έ.· Τοῦ αὐτοῦ, Chancellerie 336 κ.έ.· J.-O. Tjäder, *Scrittura* 173 κ.έ.· Τοῦ αὐτοῦ, *Papyri* 86 κ.έ.· O. Kresten, *Schrift* 63 κ.έ.· Τοῦ αὐτοῦ, *Litterae* 13 κ.έ.· Τοῦ αὐτοῦ, *Diplomatiscbe* 1 κ.έ. Βλ. ἐπίσης τὴν βιβλιογραφικὴν ἐπισκόπησιν πού δίδει ὁ G. Cencetti, *Unità* 237 κ.έ., κυρίως 245 κ.έ.- Τὸ ζήτημα χρήζει ἐν τούτοις περαιτέρω διερευνήσεως, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γραφὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

2. Πβλ. F. Dölger, *Facsimiles* πίν. 1 ἐν συγκρίσει πρὸν πίν. 17-20, 22 καὶ 62.

Τὸ ἔγγραφο

Εἰκ. 4 κτασις τοῦ ε, ὡς καὶ ἡ ἐναλλάξ μετὰ τοῦ συνήθους τύπου των χρησιμοποίησις τῶν γραμμάτων αὐτῶν.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα συντελοῦν καὶ τὰ γράμματα κ, λ καὶ χ, ἐπεκτεινόμενα πολὺ ἐπάνω καὶ κάτω τῆς γραμμώσεως.

Ἡ γραφή αὕτη ἐλαχίστας παρουσιάζει βραχυγραφίας. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὗται περιορίζονται εἰς τὴν κατάληξιν -ων καὶ τὸν σύνδεσμον καί, τῶν ὁποίων ὅμως τὸ ἰδιότροπον σχῆμα δίδει ἰδιαιτέραν κίνησιν καὶ ζῶν ἐἰς τὴν γραφικὴν εἰκόνα τοῦ κειμένου.

Ἐμφανὴς ἰδιουπία τῆς γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι καὶ ἡ χρῆσις γραμμάτων ἰδιαιτέρας τελείως μορφῆς (Reservatbuchstaben). Τοιαῦτα γράμματα εἶναι τὸ τετρά-

Εἰκ. 5 στηλον N, ὅπερ ἀπαντᾷ τὸν 11ον αἰ. εἰς τοὺς χρόνους πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου (1078 - 1081)¹, εἶτα δὲ πάλιν κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετίαις τοῦ 12ου αἰ.², τὸ τρίστηλον N διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου (1078 - 1081) καὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (1081 - 1118)³, προσέτι δὲ τὸ δξύρρυγχον E⁴ καὶ ἡ ἰδιότυπος μορφή τοῦ M⁵.

Ἄλλη ἰδιορρυθμία τῆς γραφῆς ταύτης εἶναι ἡ μεγάλη ἀπόστασις τῶν γραμμῶν μεταξύ των καὶ τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω δίδουν ἔντονον τὴν ἐντύπωσιν μεγαλοπρεπείας καὶ πανηγυρικότητος καὶ συνιστοῦν τὴν εἰκόνα τῆς γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας κατὰ τοὺς 11ον καὶ 12ον αἰ., ἡ ὁποία καθιστᾷ τὰ βυζαντινὰ χρυσόβουλλα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀληθῆ ἄριστουργήματα γραφῆς⁶.

1. Βλ. π.χ. Reg. 932 - a. 1057 = Facsimiles ἀριθ. 17· Reg. 946 - a. 1060 = Facsimiles ἀριθ. 18.

2. Βλ. π.χ. Reg. 1571 - a. 1186 = Facsimiles ἀριθ. 22· *F. Dölger*, Vatopediurkunden 327.

3. Βλ. π.χ. Reg. 1046 - a. 1079 = Facsimiles ἀριθ. 19 καὶ Reg. 1139 - a. 1087 = Facsimiles ἀριθ. 20. Πβλ. *F. Dölger*, Vatopediurkunden 327 - 328.

4. Reg. 932 - a. 1057.- Reg. 946 - a. 1060 καὶ Reg. 1571 - a. 1186 = Facsimiles ἀριθ. 17, 18 καὶ 22. *F. Dölger*, Vatopediurkunden 327.

5. Βλ. π.χ. Reg. 932 - a. 1057 = Facsimiles πίν. 17 στ. 2 (=ἡμῶν) καὶ στ. 4 (=μῆνα).

6. Πβλ. *F. Dölger*, Facsimiles 27 ἀριθ. 19.- *Τοῦ αὐτοῦ*, *Kodikellos* 14

Ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω γραφῆς ὅμως ἡ αὐτοκρατορικὴ γραμματεία τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔκαμνε χρῆσιν, προκειμένου περὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, εἰδικῆς γραφῆς, τῆς παλαιότερον μὲν καλουμένης κρεμαστῆς γραφῆς, ἀργότερον δέ, κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ V. Eik. 7 Gardthausen εἰσαχθέντα ὄρον, γραφῆς πρωτοκόλλου¹.

Ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι ἐξεζητημένη κεφαλαιώδης, μακρόσυρτος διακοσμητικὴ γραφὴ μὲ μακρὰς λεπτὰς γραμμὰς, ἰσχυρὰς βραχυγραφίας καὶ μὲ μερικὰ μικρὰ γράμματα ὑπεράνω τῶν γραμμῶν. Τὰ γράμματα Eik. 8 τῆς κατανέμονται κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτύχουν διακοσμητικὸν ἀποτέλεσμα, γίνεται δὲ χρῆσις εἰς αὐτὴν τοῦ τριστήλου N.

Τὸ πρωτόκολλον πολλῶν ἐγγράφων μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς (pertinentia)² εἶναι γραμμένον μὲ διαφορετικὴν μαύρην μελάνην, βαθύτεραν τῆς μελάνης τοῦ ὑπολοίπου κειμένου³.

Δυνάμεθα ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ σταθερὸν τοῦτο (διὰ τὴν βασιλείαν ἐκάστου αὐτοκράτορος) μέρος τοῦ ἐγγράφου ἀπετέλει εἶδος «ἐντύπου» διὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας⁴.

Μετὰ τὴν λατινικὴν κατάκτησιν τοῦ 1204⁵ ἡ γραφὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας χάνει τὸν μεγαλοπρεπῆ, τὸν σχεδὸν ἱερατικὸν της χαρακτήρα. Διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἔκφρασιν τοῦ A. Heisenberg «λαϊκοποιεῖται»⁶. Εἰς τὰ πρῶτα μετ' αὐτὴν σωζόμενα χρυ-

(=Dipl. 14 σημ. 53). Ἰδιαιτέραν περίπτωσιν μεταξὺ τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων ἀποτελεῖ ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου τοῦ Κωδικέλλου τοῦ Χριστοδοῦλου. Εἶναι μεγαλοπρεπῆς μεγαλογράμματος γραφὴ, περιέχουσα πολλὰ πεποικλιμένα στοιχεῖα μικρογράμματος γραφῆς, τόνους καὶ πνεύματα ὑπὲρ τὰς γραμμὰς καὶ τολμηρὰς, ἀλλὰ λίαν διακοσμητικὰς συνδέσεις γραμμάτων. Eik. 6

1. V. Gardthausen, Protokoll 91 - 106. Πβλ. F. Dölger, Facsimiles 27.
2. Ταύτης τὸ ἑλληνικὸν κείμενον (=«Πᾶσιν, οἷς τὸ παρόν . . .») εἶναι γεγραμμένον δι' ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων ἀναμιξ.- Πβλ. F. Dölger, Facsimiles 27.

3. Βλ. π.χ. χρυσόβουλλα Πάτμου τῶν ἐτῶν 1079, 1085, 1087, 1088 = Reg. 1046, 1123, 1139, 1147. F. Dölger, Patmosurkunden 336 κ.ε.

4. F. Dölger, Patmosurkunden 336.

5. Ἴσως καὶ πρὸ αὐτῆς, ὡς δεικνύουν ἔγγραφα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν Ἀγγέλων (βλ. Reg. 1582· Reg. 1609· Reg. 1610) τῶν ἐτῶν 1188 καὶ 1192.

6. Πβλ. Geschichte 54· Τοῦ αὐτοῦ. BZ. 23 (1914/19) 437.

Τὸ ἔγγραφο

σόβουλλα, ἀπὸ τοῦ 1259 καὶ ἐξῆς, ἐξαφανίζεται ἡ γραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, ὑφ' ἣν μορφήν ἀνωτέρω τὴν περιεγράψαμεν, ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τῆς συνήθους γραφῆς, ἀφ' ἧς ἐνίοτε μόνον¹ διακρίνεται διὰ τῆς μεγαλυτέρας διακοσμητικότητος καὶ ἰσομετρίας, τοῦ ἐστρογγυλευμένου τῶν γραμμάτων, τῆς ἀποφυγῆς βραχυγραφιῶν καὶ συνδέσεων τῶν γραμμάτων καὶ τῆς καλῆς καὶ συμμετρικῆς διατάξεως τοῦ περιεχομένου ἐπὶ τοῦ χάρτου ἢ τῆς μεμβράνης². Ἐπιτυγχάνεται τοιοῦτοτρόπως μία εἰκὼν κειμένου δημιουργοῦσα ἰδιαιτέρως καλαισθητικὴν καὶ πανηγυρικὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν εὐκόλως τὴν γραφὴν ταύτην ὡς γραφὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τῆς ὑστερας βυζαντινῆς περιόδου³.

Εἰκ. 10

Τῆς ἰδιαιτέρας ταύτης γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ὑπῆρχε καὶ ἀπλουστέρα μορφή, χρησιμοποιουμένη δι' ἔγγραφα ἡσσανος

Εἰκ. 11 σημασίας⁴.

4. Σημειώσεις

Μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων συγκαταλέγονται αἱ σημειώσεις ἐπικυρώσεως, αἱ ἐπὶ κολλημάτων, αἱ καταστροφῶς, αἱ εἰσηγητῶν (διὰ) καὶ αἱ σημειώσεις ἀπολύσεως τοῦ ἐγγράφου.

Ὁ τρόπος ἐπικυρώσεως (recognitio), ὀρισμένων τοῦλάχιστον κατηγοριῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, εἶναι λίαν ἰδιότυπος καὶ χαρακτηριστικός.

Ἦδη ἀπὸ τῆς πρωτοβυζαντινῆς ἐποχῆς συνίστατο αὕτη εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῆς λέξεως *legi*⁵ ἢ *legimus*⁶ εἰς τὸ τέλος τοῦ κειμένου

1. Καὶ δὴ ἐπὶ τῶν βασιλειῶν τῶν Ἀνδρονίκων Β' καὶ Γ' καὶ ἐν μέρει τοῦ Ἰωάννου Ε'. Πβλ. *F. Dölger*, Facsimiles 3.

2. *F. Dölger*, Empfängerausstellung 400 (=Dipl. 159 - 160).

3. *F. Dölger*, Kaiserurkunde 237 - 238 (=Staatenwelt 18). Τοῦ αὐτοῦ, Empfängerausstellung 400 (=Dipl. 160).- *A. Σιγάλας*, Γραφή 254 κ.έ., 264 κ.έ.

4. Βλ. *A. Σιγάλας*, Γραφή 262 κ.έ., 276 κ.έ.

5. Βλ. NJ. 22 - a. 536 (=CJC. III. 186. 42 καὶ 187. 2, 5, 8 καὶ 10). Πβλ. NJ. 105 - a. 537 (=CJC. III. 507. 18): «*legatur*». Περὶ τῆς σημασίας τῆς σημειώσεως *legi* (ἐκ τοῦ ἑλλην. ἀνέγνω) πβλ. *K. Brandi*, Kaiserbrief 39 κ.έ.

6. Ἐκ τῶν ἐν ἀντιγράφῳ παραδιδόμενων ἐγγράφων φαίνεται ὅτι μεταξὺ

τοῦ ἐγγράφου, ἀρχικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ *κοιαιίστωρος*, ἀπὸ τῶν μέσων δὲ περίπου τοῦ 9ου αἰ. ὑπὸ ἄλλου ἀνωτάτου ἀξιωματοῦχου τοῦ κράτους, τοῦ ἐπὶ τοῦ *κανικλείου*, Ἐκτοτε τὸ ἐρυθρὸν *Legimus* ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τῶν βυζαντινῶν χρυσοβούλλων μέχρι περίπου τῆς λατινικῆς κατακτῆσεως¹.

Ἡ μορφολογικὴ ἐξέτασις τῶν *legimus* ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 13ου αἰ. ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν ταῦτα εἰς δύο ομάδας:

α. Τὴν μορφήν ποὺ παραδίδουν τὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1052 ἕως 1119 καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μακρινὴν τινα ἀνάμνησιν τῆς μορφῆς *Eik. 12a-d* τοῦ *legimus* τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου. Ἡ μορφή αὕτη ἠδύνατο ἴσως ἀκόμη, ἀλλὰ πάντως μετὰ δυσκολίας, ν' ἀναγνωσθῇ ὡς *legimus*, μᾶλλον δ' ἐθεωρεῖτο καὶ διετηρεῖτο ὡς κατάλοιπον τῆς ὑστερορωμαϊκῆς ἐποχῆς παραδιδόμενον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ὡς μυστικὸν σύμβολον τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας.

β. Τὴν μορφήν τοῦ *legimus* τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰ., ἡ ὁποία δὲν παρουσιάζει εἰμὴ γενικωτάτην καὶ ἀόριστον ὁμοιότητα πρὸς τὸ *Eik. 12e-f* *legimus*. Αὕτη ἔχει καταντήσει ἐν ἀκατανόητον πλεόν γραμμογράφημα ἐλαχίστην πρὸς τὸ πρότυπόν του ἔχον σχέσιν, μὴ δυνάμενον πλεόν ν' ἀναγνωσθῇ, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ σημασία ἐμαντεύετο μόνον ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἐγγράφου εἰς τὴν ὁποίαν τὸ σχῆμα τοῦτο εὕρισκετο.

Παρένθετοι λέξεις. Ἐκτὸς τοῦ *legimus* τὰ ἐπισημότερα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα παρουσιάζον καὶ ἄλλην ἰδιοτυπίαν. Εἰς τὸ κείμενον των καὶ εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐπρόκειτο νὰ γραφῇ ἡ λέξις (λόγος) ἢ «σιγίλλιον» ἢ ἐνίοτε καὶ «γραφῆ» ἀφήνετο κενὸς χῶρος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ *Eik. 13* ἀρμόδιος διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐγγράφου ὑπάλληλος ἐνέγραφε δι'

τῶν ἐτῶν 619 - 680 ὁ τύπος *legimus* ἐξεδίωξε τὸν τύπον *legi*. Δὲν ὑπάρχει πάντως διαφορὰ σημασίας μεταξὺ τῶν δύο τύπων, ὅπωςδῆποτε δὲ διὰ τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ οὐδαμῶς ὑπονοεῖται ἡ ὑπαρξίς συναυτοκρατόρων. Ἦδη οἱ ὑπάλληλοι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ὁμιλοῦν περὶ ἑαυτῶν ἀδιακρίτως ὅτε μὲν εἰς ἐνίκον, ὅτε δὲ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ προκειμένου περὶ μονοκρατόρων, οἱ ὅποιοι εἰς ἔγγραφα τῶν γράφουν ὅτε μὲν «ἡ βασιλεία μου», ὅτε δὲ «ἡ βασιλεία ἡμῶν». Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 22 (=Dipl. 24 σημ. 88).

1. Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 18 (=Dipl. 19).

ἐρυθρᾶς μελάνης τὰς παραλειφθείσας ὑπὸ τοῦ γραφέως λέξεις («λόγος»),
 Εἰκ. 14 «σιγίλλιον» ἢ «γραφή»¹.

Δι' ἐρυθρᾶς ἐπίσης μελάνης ἐγράφοντο ὑπὸ τοῦ ὑπαλλήλου ἐπι-
 κυρώσεως ὠρισμένα στοιχεῖα τῆς χρονολογίας τῶν ἐγγράφων², χωρὶς
 ὅμως εἰς τὰ ἔγγραφα νὰ παρουσιάζεται ὁμοιομορφία σχετικῶς πρὸς
 τὰ στοιχεῖα τῆς χρονολογίας, τὰ ὅποια ὄφειλον νὰ γραφοῦν δι' ἐρυθρᾶς
 μελάνης.

Ἐπὶ τῶν ἐγγράφων ὑπάρχουσι διάφοροι συνδιασμοί: ὅλος ὁ ἀριθμὸς με
 μαύρην μελάνην. Αἱ χιλιάδες, ἑκατοντάδες καὶ δεκάδες με μαύρην, αἱ
 μονάδες με ἐρυθρὰν μελάνην. Αἱ χιλιάδες, ἑκατοντάδες καὶ δεκάδες με
 μαύρους ἀριθμούς, αἱ μονάδες ὀλογράφως με ἐρυθρὰν μελάνην. Αἱ
 χιλιάδες, ἑκατοντάδες καὶ δεκάδες ὀλογράφως με μαύρην, αἱ μονάδες
 ὀλογράφως με ἐρυθρὰν μελάνην. Αἱ χιλιάδες καὶ ἑκατοντάδες ὀλογράφως
 Εἰκ. 15 με μαύρην, αἱ δεκάδες καὶ μονάδες με ἐρυθρὰν μελάνην. Αἱ τελευταῖαι
 δύο περιπτώσεις ἀπαντοῦν ἰδιαίτερος συχνὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν
 Μιχαὴλ Η' καὶ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγων³.

Τὸ *legimus* καὶ αἱ παρένθετοι ἐρυθραὶ λέξεις ἐκαλοῦντο μονολε-
 κτικῶς *κανίκλωμα*⁴. Τὸ *κανίκλωμα* ἐξέτέλει, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη,
 ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ὅπως τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸ ὄνομά του πιθανολο-
 γεῖται⁵.

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 36 (=Dipl. 40). *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscher-*
kanzlei 93.

2. Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 36 (=Dipl. 44).

3. Βλ. *F. Dölger*, *Lembiotissaurkunden* 293 σημ. 2 καὶ 300 σημ. 2.

4. Πβλ. ἀντίγραφον *χρυσοβούλλου λόγου* τοῦ Μανουὴλ Α' τοῦ ἔτους 1158 -
Reg. 1426 (=JGR. I. 387. 4), ἔνθα λέγεται: «εἶχε (sc. τὸ πρωτότυπον) τὸ σύνθημα
κανίκλωμα καὶ ὑπογραφήν τοῦ βασιλέως ταύτην *Μανουήλ* . . .». Πβλ. *F. Dölger*,
Kodikellos 51 (=Dipl. 59 σημ. 282). Εἰς τὸ *Τυπικὸν* διὰ τὸν Ἄθω τοῦ ἔτους
 1046 τὸ διασωθὲν ἐν ἀντιγράφῳ (=Reg. 879) ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς: «τοῦτο μὲν
 τῇ σφραγίδι ἐσφραγίσασμεν καὶ κατὰ τὰς συνάψεις ἐκάστης μεμβράδος τῶν διὰ κιννα-
 βάρεως *κανικλώματι* ἐκυρώσαμεν . . .» (Βλ. *Γ. Σμυρνάκης*, «Ἄγιον Ὄρος» 308).
 Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι λίαν ὑποπτον, διότι ἐν αὐτῷ μνημονεύεται διὰ μοναδικὴν
 φορὰν ἢ ὑπαρξίς σημειώσεως *κολλημάτων γεγραμμένης* δι' ἐρυθρᾶς μελάνης
 (*κινναβάρεως*). Πάντως ὅμως τὸ χωρίον δεικνύει σαφῶς ὅτι ὁ γραφεὺς ὑπὸ τὸν ὄρον
κανίκλωμα ἀντελαμβάνετο ὅπωςδῆποτε τὴν ὑπαρξίν ἐρυθρῶν γραμμάτων.

5. Βλ. κατωτ. σ. 153.

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῆ ὅτι εἰς μερικά ἔγγραφα τὸ κανί-
κλωμα, διὰ λόγους τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζομεν, δὲν ἐμφανίζεται
πλήρως¹, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ θέτῃ ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν γνησιότητα *Εἰκ. 16*
τῶν ἐγγράφων².

Σημειώσεις ἐπὶ κολλημάτων. Εἰς μακροτέρους χρυσοβούλλους
λόγους³, κυρίως ἀπονομῆς προνομίων, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν μεταξὺ
δύο κολλημάτων δολίαν παρεμβολὴν ἄλλου πλαστοῦ κολλήματος πε-
ριέχοντος καὶ ἄλλας, παρανόμους χαριστικὰς διατάξεις⁴, ἀνέγραφον
εἰς τὸ verso τῶν ἐγγράφων καὶ ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τῶν κολλημάτων μὲ
μεγὰλα παχέα γράμματα (ὑπὸ μορφήν μονοκονδυλιᾶς) τὸ ὄνομα καὶ
τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπαλλήλου ἐπικυρώσεως⁵.

Αἱ σημειώσεις αὗται κολλημάτων εἶναι ἐνδιαφέρουσαι κατὰ τοῦτο
ιδίως, διότι προέρχονται ἐκ τῆς χειρὸς γνωστῶν πολιτικῶν προσώπων,
τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν τοιουτοτρόπως αὐτόγραφα. Εἰς ἄλλας περι-
πτώσεις βεβαίως, αἱ σημειώσεις αὗται κολλημάτων ἀποτελοῦνται ἐκ
μόνου τοῦ ἀξιώματος τοῦ ὑπαλλήλου ἐπικυρώσεως⁶ ἢ ἐκ τῆς ἀναγραφῆς *Εἰκ. 21a-d*

1. Πβλ. *A. Chilandar* ἀριθ. 45 - Reg. 2813 - a. 1334. Πβλ. Reg. 2811 -
a. 1334. *F. Dölger*, BZ. 25 (1925) 423. *Τοῦ αὐτοῦ*, Empfängerausstellung 403
(=Dipl. 163). *Τοῦ αὐτοῦ*, Epikritisches 59 (=Dipl. 90). Ὑποπτον εἶναι τὸ ὑπὸ
τοῦ *X. Κτενᾶ*, Λόγοι 287 ἀναφερόμενον ἔγγραφο = χρυσοβούλλον τοῦ Ἀνδρονίκου
Γ' διὰ τὴν μονὴν Δοχειαρίου τοῦ ἔτους 1331. Πβλ. Reg. 2760.

2. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἄλλωστε παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Διπλωμα-
τικὴν. Βλ. *H. Bresslau*, Handbuch II. 132 σημ. 1.

3. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα ἐκ πολλῶν κολλημάτων ἀποτελούμενα ἔγγραφα.

4. Πβλ. *F. Dölger*, Herrscherkanzlei 95. *Τοῦ αὐτοῦ*, Staatsdokument
215 (=Dipl. 255 σημ. 23). Τὸ ὅτι αἱ σημειώσεις κολλημάτων ἐχρησιμοποιοῦντο
πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, φαίνεται ἐκ τῶν λόγων ἀντιγραφέως ἐγγράφου τοῦ ἔτους
1274 (=MM. IV. 112): «ὡσαύτως εἶχε καὶ ὀπισθεν, ὡς ἔθος καὶ διὰ τὸ ἀμφίβολον
τῆς κολλήσεως τοῦ χάριτον· διὰ τοῦ...». Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammern
23 σημ. 2.

5. Πβλ. π.χ. σημείωσιν κολλήματος ἐπὶ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Ἀνδρονίκου
Β' Παλαιολόγου διὰ τὴν μονὴν Λυκουσάδας παρὰ τὸ Φανάριον, τοῦ Μαρτίου 1289: *Εἰκ. 17*
Reg. 2131 (=MM. V. 256): «Διὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτου || Θεοδώρου || τοῦ Μουζά-
λωνοςf».- Πβλ. *A. Zographou* ἀριθ. 11: Reg. 2136. *F. Dölger*, Schatzkammern
23.

6. Βλ. τὰς σημειώσεις κολλημάτων ἐπὶ χρυσοβούλλων λόγων τοῦ Ἀλεξίου Α'
Κομνηνοῦ διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ Μαρτίου τοῦ 1082 (=F. Dölger, Schatz-

τῆς χρονολογίας, διατεταγμένης ἐφ' ὄλων τῶν κολλημάτων¹. Κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον αἰ. ἰδιαιτέρως ἀγαπητῇ ὡς σημειώσεις κολλημάτος
 Εἰκ. 20 ἐμφανίζεται ἡ διὰ μονοκονδυλιᾶς γραφὴ τριῶν σταυρῶν².

Σημειώσεις καταχωρισμοῦ. Σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως διοικητικῆς ἔχει ἄλλη ὁμάς σημειώσεων, αἱ σημειώσεις καταχωρισμοῦ, αἱ ὁποῖαι συχνότατα ἀνεγράφοντο ἐπὶ τοῦ verso ἐπίσης τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων. Διὰ τῶν σημειώσεων τούτων ἐβεβαιοῦτο ὅτι αἱ ἀρμόδιαι αὐτοκρατορικαὶ ὑπηρεσίαι εἶχον λάβει γνῶσιν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοῦ ἐγγράφου ἀπονεμομένων προνομίων, τὰ ὁποῖα καὶ εἶχον καταχωρίσει εἰς τὰ βιβλία των, εἶχον σημειώσει δηλ. ἐκεῖ τὰς φορολογικὰς ἀπαλλαγὰς καὶ τὰς μεταβολὰς ἰδιοκτησίας αἱ ὁποῖαι καθορίζοντο διὰ τοῦ ἐγγράφου³.

Εἰκ. 22 Τοιαῦται σημειώσεις ἀρχίζουν μὲ τὴν φράσιν «Κατεστρώθη εἰς τὸ σέκρετον τοῦ (τάδε) κατὰ τὴν (τάδε ἡμέραν) μηνὸς (τάδε) ἰνδικτιῶνος (τάδε)», ὀνομάζουσι τὸν τίτλον, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρμοδίου διευθυντοῦ τοῦ σεκρέτου⁴.

Αἱ σημειώσεις καταχωρισμοῦ συνυπῆρχον μετὰ τῶν ἐπὶ τῶν κολλημάτων σημειώσεων καὶ μάλιστα ὅτε μὲν αἱ τελευταῖαι περιέκλειον τὰς πρώτας⁵, ὅτε δὲ αἱ σημειώσεις καταχωρισμοῦ ἐνηλλάσσοντο μὲ

Εἰκ. 18 kammern ἀριθ. 1/2): «διὰ τοῦ πρωτασηκρήτου», καὶ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1084
 Εἰκ. 19 (=F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 63): «(διὰ) τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικελίου».

1. Βλ. π.χ. Reg. 2412: MM. V. 77 - 84 = Χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου διὰ τὰ Ἰωάννικα τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1319: «† ἐγενόνη || κατὰ μῆνα φε(β)ρ(ουαρίου) || τῆς βασιλ. ἡδ. †».

2. Βλ. V. Vasilevskij, Chrisovul 121 - 122.- F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 62.- Πβλ. A. Lavra σ. 102 καὶ 117 καὶ F. Dölger, Schatzkammern σ. 28 ἐν στ. 46.- MM. VI. 21 κ.έ.- a. 1079 καὶ VI. 23 κ.έ.- a. 1085.- F. Dölger, Patmos-urkunden 336 - 337.

3. Βλ. F. Dölger, Herrscherkanzlei 95 - 96.

4. Παραδείγματα: F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 63 - a. 1084· ἀριθ. 64 - a. 1197· Τοῦ αὐτοῦ, Schatzkammern ἀριθ. 1/2 - a. 1081. - Περὶ τοῦ ὄλου ζητήματος βλ. E. Gerland, Registerwesen 30 - 44· F. Dölger, Beiträge 103 σημ. 5· Τοῦ αὐτοῦ, Herrscherkanzlei 96 σημ. 46.- Τὴν διάρθρωσιν τῶν οικονομικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κράτους κατὰ τὴν πρωτοβυζαντινὴν ἐποχὴν βλ. παρὰ J. Karayannopoulos, Finanzwesen 53 κ.έ. Διὰ τὰς λοιπὰς περιόδους βλ. F. Dölger, Beiträge 16 κ.έ.

5. Βλ. χρυσόβουλλον Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1082 (=F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 1/2 στ. 46 κ.έ.): «† τοῦ (πρω)ταση(κρη)του † || [†] κατεστρώθη εἰς τ(ὸ) σέκρετον τῶν οἰκεια(κῶν) εἰς μῆνα ἀπριλλ(ιον) ἡδ. ε' †=

τάς ἐπὶ τῶν κολλημάτων σημειώσεις¹.

Σημειώσεις εἰσηγητῶν. Ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ 12ου αἰ. ἐμφανίζεται μία τρίτη κατηγορία σημειώσεων, αἱ λεγόμεναι σημειώσεις εἰσηγητῶν (σημειώσεις - διά)². Μολονότι ὑπάρχουν εἰς πολλὰ ἔγγραφα, τόσον πρωτότυπα ὅσον καὶ ἀντίγραφα³, ἐν τούτοις ἐλλείπουν εἰς τὴν μεγίστην πλειονότητα τῶν πρωτοτύπων καὶ ἀντιγράφων. Τοῦτο δεικνύει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ὑποχρεωτικοῦ τύπου ὑπηρεσιακῶν σημειώσεων, αἱ ὁποῖαι φέρ' εἰπεῖν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν εἶχον νὰ δηλώσουν τὸν ὑπεύθυνον συντάκτην ἢ εἰσηγητὴν τοῦ ἔγγραφου. Πρὸς τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν οὐδόλως ἀντιτίθεται ἡ ἐν ἀντιγράφῳ ὄρισμοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Γ' Βατάτζη τοῦ 1232 φράσις, ἡ ἀναφερομένη εἰς περιγραφὴν τοιαύτης σημειώσεως καὶ ἔχουσα ὡς ἀκολούθως: «...καὶ διὰ τοῦ Τορνίκη Δημητρίου ἐνσεσημασμένον, ὡς ἔθος τῶν μεσαζόντων ταῖς βασιλικαῖς ἐνοχαῖς καὶ παρακελεύσεσι»⁴. Διὰ ταῦτα δὲν θεωροῦμεν ἄστοχον τὸν ὑπὸ τοῦ F. Dölger εἰσαχθέντα χαρακτηρισμὸν τῶν σημειώσεων τούτων ὡς «σημειώσεων μεσολαβητῶν»,

† κατεστρωθή) εἰς τ(ὸ) τοῦ γε(νικοῦ) λογοθ(εσίου) σέ(κρε)τ(ον) κατὰ τὴν πέμπτην μιν(ὸς) ἀπειλλί(ου) ἰνδικ(ιῶνος) πέμπτης † || † || †».

1. Βλ. π.χ. χρυσόβουλλον λόγον τοῦ Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1197 (=F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 64): «Κατεστρωθή... || || || || τοῦ σεβαστοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου || κατεστρωθή... || || || || Θεοδώρου τοῦ Εἰρηνικοῦ». Περὶ τῆς σημασίας τῆς σημειώσεως τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Θεοδώρου Εἰρηνικοῦ βλ. F. Dölger, Patmosurkunden 346.

2. Ἡ παλαιότερα ἐπὶ τοῦ παρόντος γνωστὴ σημείωσις - «διὰ» ἀπαντᾷ ἐπὶ ἔγγραφου τοῦ αὐτοκράτορος Μανουῆλ Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1156 ἐν ἀντιγράφῳ παραδιδομένου = Reg. 1409. Πβλ. F. Dölger, Lavraurkunden 34.

3. Βλ. π.χ. A. Chilandar ἀριθ. 4 - Reg. 1646 - a. 1198· 5 - Reg. 1652 - a. 1199· 8 - Reg. 2031 - a. 1277· 26 - Reg. 2348 - a. 1313· 100 - Reg. 2519 - a. 1324· 101 - Reg. 2520 - a. 1324· 132 - Reg. 2887 - a. 1343· MM. VI. 179 κ.έ. - a. 1199 (ἐπ' αὐτοῦ F. Dölger, Patmosurkunden 345 κ.έ.)· VI. 183 - Reg. 1783 - a. 1244 [περὶ τῆς χρονολογίας βλ. F. Dölger, Patmosurkunden 365 (ἐπὶ τοῦ MM. VI. 183 ἀριθ. LXVI)]· VI. 238 - Reg. 1935 - a. 1265· F. Dölger, Facsimiles 7 καὶ αὐτόθι ἀριθ. 42, 45, 46.- Πβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Patmosurkunden 340 - 341.- MM. IV passim (=Ἐγγραφα τῆς μονῆς τῶν Λέμβων). Κατάλογον τοιούτων σημειώσεων εἰσηγητῶν δίδει ὁ F. Dölger, Intervenienten - Vermerke 261 - 263 καὶ 265 (Nachtrag).

4. MM. IV. 139 - Reg. 1727 - a. 1232.

προτιμῶμεν ὁμῶς τὸν ὄρον «σημειώσεις εἰσηγητῶν», διότι κανονικῶς τὰς σημειώσεις ταύτας ἔθετον οἱ ἐκ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος τοῦ αὐτοκράτορος ἀνώτατοι ὑπάλληλοι, οἱ εἰσηγηθέντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ ἐγγράφου¹.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰς σημειώσεις ἐπὶ τῶν κολλημάτων καὶ βεβαίως
Εἰκ. 23 καὶ τὰς σημειώσεις καταχωρισμοῦ, αἱ σημειώσεις εἰσηγητῶν ἐγράφοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ recto τοῦ ἐγγράφου μετὰ τὴν
Εἰκ. 24 αὐτοκρατορικὴν ὑπογραφήν² ἢ τὸ αὐτοκρατορικὸν *μηρολόγημα*³.

Πρέπει πάντως νὰ τονισθῇ καὶ πάλιν ὅτι αἱ σημειώσεις περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν, μολοντί συχναί, δὲν ὑπάρχουν πάντοτε ἐπὶ τῶν ἐγγράφων καὶ συνεπῶς δὲν ἀποτελοῦν κριτήρια γνησιότητος αὐτῶν⁴.

Μεμονωμένη παραμένει ἡ ἐπὶ τοῦ κολλήματος σημείωσις εἰς τὴν *plica* χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ διὰ τὴν μονὴν Λαύρας, τοῦ Μαρτίου 1082, ὅπου γράφεται «ἐδόθη...»⁵. Εἶναι σημεῖωσις ἐπιδόσεως; Δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν ν' ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις, διότι δυστυχῶς δὲν ἐξητάζετο μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ἐὰν ἡ συνήθως ἡμικατεστραμμένη *plica* ἔφερε σημειώσεις ἢ ὄχι. Εἰς τὸ μέλλον θὰ πρέπη νὰ δίδωμεν ἰδιαιτέραν προσοχὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο⁶.

Σημειώσεις ἀπολύσεως. Πολλαὶ κατηγορίαι βυζαντινῶν ἐγγράφων (*χρυσόβουλλοι λόγοι, χρυσόβουλλοι ὄρισμοί, προστάγματα, κωδικοὶ, διπλωματικαὶ ἐπιστολαί*) ἔφερον ἐνίοτε σημείωσιν ἀπολύσεως.

Εἰς τοὺς χρυσοβούλλους λόγους ἡ σημείωσις αὕτη ἀναφαίνεται

1. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 23 σημ. 4· Τοῦ αὐτοῦ, *Intervenienten - Vermerke* 264 - 265.- Διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἀναφερθέντας λόγους αἱ «διὰ» - σημειώσεις ἀποκλείεται νὰ ἦσαν σημειώσεις καταστρώσεως (βλ. *P. Lemerle*, *A. Kutlunus* σ. 90: «notice d'enregistrement»), τ.ἔ. νὰ εἶχον σχέσιν μὲ τὸ τυπικὸν μέρος τῆς ἐτοιμασίας τοῦ ἐγγράφου. Ἦσαν σημειώσεις τῶν προσώπων τῶν εἰσηγηθέντων εἰς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῆς περιπτώσεως δι' ἣν ἐξεδόθη τὸ ἔγγραφο.

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern*, πίν. 8.

3. Πβλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* πίν. 42, 45 καὶ 46.

4. Πβλ. *F. Dölger*, *Epikritisches* 59 (=Dipl. 91).

5. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 1/2 στ. 44. Ἡ σημείωσις δὲν δύναται ν' ἀναγνωσθῇ ὀλόκληρος.

6. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 23.

τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 13ον αἰ.¹, εἶναι πάντοτε ἐνσωματωμένη μετὰ τῆς χρονολογίας, τὴν ὁποίαν προλογίζει, καὶ ἔχει συνήθως τὴν μορφήν: «Διὰ τοῦτο γὰρ ἐγεγόνει καὶ ὁ παρὼν χρυσόβουλλος λόγος τῆς βασιλείας μου ... ἀπολυθεὶς κατὰ τὸν ... μῆνα ... τῆς ... ἰνδ ... τοῦ ... ἔτους, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον ... ὑπεσημῆνατο κράτος»². Οἱ μόνοι γνωστοὶ μέχρις στιγμῆς χρυσόβουλλοι λόγοι στερούμενοι τῆς σημειώσεως ἀπολύσεως εἶναι τέσσερα ἔγγραφα, τρία τοῦ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου καὶ ἓν τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, περιοριζόμενα εἰς τὴν ἔνδειξιν «γεγενημένος κατὰ μῆνα...»³ ἢ «ἐπεχορηγήθη καὶ ἐπεβραβεύθη...»⁴.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰ. ἡ σημείωσις ἀπολύσεως εἰσάγεται διὰ τῶν λέξεων «ἐπεβραβεύθη καὶ ἐπεχορηγήθη ... ἀπολυθεὶς κατὰ μῆνα»⁵. Ἡ συνήθεια αὕτη διακόπτεται ἐλαχίστας μόνον φορές⁶, συνεχίζεται δὲ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰ.⁷. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ μέχρι τέλους τοῦ κράτους ἐπανέρχεται εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλουστέραν μορφήν τοῦ: «ἐγένετο... ἀπολυθεὶς...»⁸.

Τὰ χρυσόβουλλα σιγίλλια στεροῦνται τῆς σημειώσεως ἀπολύσεως. Μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 11ου αἰ. φέρουν ἀπλῶς τὴν ἔνδειξιν: «γεγενημένον κατὰ μῆνα...»⁹. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὅμως τοῦ αἰῶνος

1. Εἶναι ἄραγε καὶ τοῦτο ἀποτέλεσμα τῶν μεταβολῶν αἰτινες ἐπῆλθον διὰ τῆς λατινικῆς κατακτήσεως;

2. JGR. I. 485 - Reg. 1718 - a. 1228. Ἄλλαι ἐκφοραὶ: «ἐγένετο ... ἀπολυθεὶς ...» = F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 4 - Reg. 1917 - a. 1263.- «Γεγονὸς ἐπεδόθη ... ἀπολυθεὶς ...» = F. Dölger, αὐτόθι ἀριθ. 6 - Reg. 2229 - a. 1300.- «Ἐπεχορηγήθη ... ἀπολυθεὶς ...» = JGR. I. 677 - Reg. 2341 - a. 1312/13.

3. JGR. I. 656 - Reg. 1870 - a. 1259.- JGR. I. 658 - Reg. 1871 - a. 1259.- Πβλ. JGR. I. 666 - Reg. 1956 - a. 1267, ὅλοι τοῦ Μιχαήλ Η'.

4. JGR. I. 514 - Reg. 2102 - a. 1284.

5. JGR. I. 516 - 522 - Reg. 2237 - a. 1301.

6. JGR. I. 545 - Reg. 2516 - a. 1324: «ἐγένετο ... ἀπολυθεὶς» JGR. I. 687 - Reg. 2826 - a. 1336: «γέγονε ... ἀπολυθεὶς». W. Regel, Χρυσόβουλλα ἀριθ. 5 - Reg. 2896 - a. 1344: «ἐγένετο ... ἀπολυθεὶς».

7. JGR. I.703/4 - Reg. 3210 - a. 1408: «... ἐπεχορηγήθη καὶ ἐπεβραβεύθη αὐτῇ καὶ ὁ παρὼν χρυσόβουλλος λόγος ...» F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 13 - Reg. 3211 - a. 1408.

8. JGR. I.603 - Reg. 3307 - a. 1405· A. Xéropotamou ἀριθ. 28 - a. 1407· JGR. I.707 - Reg. 3521 - a. 1449· JGR. I.605 - Reg. 3537 - a. 1451.

9. Πβλ. A. Lavra ἀριθ. 30 - a. 1074· A. Lavra ἀριθ. 31 - a. 1079. Παρατη-

Τὸ ἔγγραφο

τούτου παρατηρεῖται ἐν εἶδος σημειώσεως ἐπιδόσεως τῆς μορφῆς: «πιστωθὲν ἐπεδόθη...»¹ μεταβαλλόμενον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰ. ἢ ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰ. εἰς: «ἐπὶ τούτῳ ἐγεγόνει...καὶ ἐπεδόθη...»² διὰ τὸ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν μορφήν: «τούτου χάριν ἐγένετο αὐτοῖς καὶ τὸ παρὸν...»³.

Τὰ προστάγματα ἐνίοτε μόνον ἔφερον τὰς σημειώσεις ἀπολύσεως καὶ δὴ εἴτε ἐνσωματωμένας εἰς τὴν χρονολογίαν⁴ εἴτε ἀνεξαρτήτως αὐτῆς⁵. Κατὰ τὸν 15ον αἰ. ἀπαντᾶται ἐνίοτε εἰς αὐτὰ ἀντὶ τῆς σημειώσεως ἀπολύσεως μία σημείωσις ἐπιδόσεως τῆς μορφῆς: «...καὶ τὸ παρὸν ἐπεδόθη πρόσταγμα ἐν τῷ μηνί...»⁶.

Παράδειγμα σημειώσεως ἀπολύσεως ἐπὶ κωδικέλλου δίδει ὁ Κωδικέλλος τοῦ Χριστοδοῦλου. Ἡ σημείωσις εὐρίσκεται εἰς τὸ recto τοῦ ἔγγραφου κάτωθι τῆς σημειώσεως ἐπιχωρίσεως καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς: «ἀπελύθη μηνί... ἰνδ... ἀπὸ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως»⁷.

Εἰκ. 26 Τὴν αὐτὴν μορφήν ἐμφανίζει καὶ ἡ σημείωσις ἀπολύσεως τῶν

ρητέον ὅμως ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἔγγραφα χρονολογοῦνται εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ μορφή τῶν χρυσοβούλλων δὲν εἶχεν εἰσέτι παγιωθῆ. Τοιοῦτοτρόπως αὐτοχαρακτηρίζονται συγχρόνως χρυσοβούλλοι λόγοι καὶ σιγίλλια ἢ γραφαί.

1. Πβλ. *A. Laera* ἀριθ. 46 - a. 1092/1107 = *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 14.

2. *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 15- Reg. 2628 - a. 1297/1312.

3. Βλ. *A. Kulturnus* ἀριθ. 20 - Reg. 2883 - a. 1342 = *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 16.

4. Βλ. JGR. I.297 - Reg. 1083 - a. 1082: «ἀπελύθη μηνί ἰουλ(ίῳ) ἰνδ(ικτιῶνος) ε' . . .» JGR. I.695 - Reg. 3162 - a. 1379· *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 21 - Reg. 3175 - a. 1382· αὐτόθι ἀριθ. 23- Reg. 3344 - a. 1414· αὐτόθι ἀριθ. 24 - Reg. 3389 - a. 1421.

5. JGR. I.544 - Reg. 2503 - a. 1323: «. . . ἐγένετο καὶ ἀπελύθη καὶ τὸ παρὸν τῆς βασιλείας μου πρόσταγμα || (εἶχε τό·) μηνί δεκεμβρίῳ ἰνδ(ικτιῶνος) ζ' . . .» JGR. I.580 - Reg. 2740 - a. 1329· JGR. I.590 - Reg. 2917 - a. 1347· *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 22 - Reg. 3274 - a. 1399/1414.

6. *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 27 - a. 1416 (τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος).- Πβλ. αὐτόθι ἀριθ. 25 - Reg. 3434 - a. 1431/46 = *A. Kulturnus* ἀριθ. 47. Ὁ τύπος τῆς σημειώσεως ἀπολύσεως εἰς τὸ τελευταῖον εἶναι: «καὶ ἐπεδόθη αὐτοῖς εἰς ἀσφάλειαν».

7. Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 2 (=Dipl. 2).

διπλωματικῶν ἐπιστολῶν, εὗρισκομένη καὶ αὕτη ἐπὶ τοῦ recto τοῦ ἐγγράφου καὶ κάτωθι τοῦ *μηρολογήματος*¹.

Εἰς νομοθετικά κείμενα ἢ σημείωσις ἀπολύσεως φαίνεται ὅτι ἐγράφετο ἐπὶ τοῦ verso τοῦ ἐγγράφου², ἐνίοτε δὲ τοῦλάχιστον ἐχρησίμευε καὶ ὡς σημείωσις ἐπὶ κολλήματος³.

5. Σφραγίσις

Τὰ πλέον ἐπίσημα αὐτοκρατορικὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα συνωδεύοντο ὑπὸ βοῦλλας χρυσοῦς, διὰ τοῦτο ἄλλωστε ἢ συλλήβδην ὀνομασία τῶν ἐπισήμων αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἦτο : *χρυσόβουλλα*.

Ἡ βοῦλλα γενικῶς καὶ ἡ χρυσοῦ βοῦλλα εἰδικώτερον ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὸ Βυζάντιον οὐχὶ ὡς μέσον ἀσφαλίσεως τῆς μυστικότητος τοῦ περιεχομένου τῶν ἐγγράφων, ἀλλ' ὡς μέσον ἐπικυρώσεως τῆς γνησιότητός των. Μόνον αἱ κήριναι σφραγίδες τῶν *προσταγμάτων* ἐχρησίμευον διὰ νὰ κλείσουν καὶ ν' ἀσφαλίσουν τὰ ἔγγραφα ταῦτα⁴.

Ἡ σφραγίς ὅμως εἶχε καὶ ἄλλην ἀποστολὴν ἐκτὸς τῆς ἐπικυρώσεως καὶ τῆς ἀποδείξεως τῆς γνησιότητος τοῦ ἐγγράφου. Ἐχρησίμευε προσέτι καὶ πρὸς στολισμὸν του. Μὲ τὴν χρυσοῦν βοῦλλαν οἱ Βυζαντινοὶ ἤθελον νὰ ἐξάρουν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων καὶ νὰ τὰ καταστήσουν ἀπὸ ἀπόψεως ἐμφανίσεως ἀντάξια πρὸς τὴν ἀπολύουσαν ταῦτα αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν⁵.

1. Βλ. *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 5 - Reg. 1348 - a. 1146· πβλ. αὐτόθι ἀριθ. 4 - Reg. 1302 - a. 1139.

2. JGR. I.402 - Reg. 1466 - a. 1166.

3. Βλ. JGR. I.408 - Reg. 1467 - a. 1166, ὅπου ἀναγράφεται: «(Εἶχε) καὶ ἔξωθεν ἐν τῇ προπτόξει τῶν κολλῶν ταῦτα ἀπελύθη μὴρὶ Ἰουλίῳ ἰνδ. ιδ' ἔτει ,σχοδ'».

4. Ἡ ὕπαρξις κηρίνων σφραγίδων εἰς τὰ *προστάγματα* εἶναι ἀναμφισβήτητος, μαρτυρουμένη ρητῶς ὑπὸ τῶν πηγῶν. Βλ. π.χ. MM. VI. 49: Reg. 1148 - a. 1088: «εἶχε (τὸ πρωτότυπον) καὶ τὴν διὰ κηροῦ συνήθη σφραγίδα τοῦ βασιλέως».

5. Ὅτι ἡ χρυσοῦ βοῦλλα εἶχεν ἐπιδεικτικὸν σκοπὸν ἀποδεικνύεται ἔχι μόνον ἐκ τῆς διακοσμῆσεώς της, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ χρῆσις τῆς χρυσοῦς σφραγίδος ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀκριβῶς ὡς καὶ ἡ χρῆσις τῆς πορφύρας [βλ. *F. Dölger*, *Kaiserurkunde* 235 (= *Staatenwelt* 15 σημ. 16).- Διὰ τὸν συμβολισμὸν τῶν ἐπιφυλασσομένων εἰς τὸν αὐτοκράτορα χρωμάτων βλ. *O. Treitinger*,

Οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες δὲν ἐχρησιμοποιοῦν τοῦ αὐτοῦ τύπου σφραγίδας εἰς ἔγγραφα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ εἰς ἔγγραφα προοριζόμενα διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους.

Αἱ προοριζόμεναι διὰ τὸ ἐξωτερικὸν σφραγίδες κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν συμπαγῆ καὶ μεγάλα σχετικῶς μετάλλια μὴ προσηρημένα εἰς τὰ πρὸς ξένους ἡγεμόνας ἀποστέλλόμενα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, ἀλλ' ἐπιδιδόμενα μαζὶ μὲ αὐτὰ ὡς ἰδιαίτερον δῶρον τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος πρὸς αὐτοὺς πρὸς ἐπίδειξιν τοῦ βυζαντινοῦ πλοῦτου καὶ τῆς βυζαντινῆς ἰσχύος¹. Τὰ μετάλλια ταῦτα ἐξειλίχθησαν εἰς τὰς μεταγενεστέρας βυζαντινάς

Εἰκ. 28 βούλλας, τὴν δὲ συγγένειαν ταύτην μαρτυρεῖ καὶ ἡ ὁμοιότης τοῦ διακοσμητικοῦ των εἰκονογραφικοῦ θέματος².

Αἱ διὰ ξένους ἀξιωματούχους προοριζόμεναι σφραγίδες δὲν ἦσαν, ὅπως διδάσκει ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος, κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ὅμοιαι κατὰ τὸ βάρος, ἀλλ' ἐποικιλίον ἀναλόγως τοῦ κύρους

Εἰκ. 29 a-b τοῦ ἀποδέκτου των ξένου ἡγεμόνος³.

Kaiseridee 60 καὶ 211 σημ. 223. Ἀκόμη καὶ ἡ κατασκευὴ χρυσῶν ἀντικειμένων ὑπὸ ἰδιωτῶν ὑπέκειτο εἰς ὀρισμένους περιορισμούς: πβλ. τὴν Νεαρὰν 81 τοῦ Λέοντος Στ' (=JGR. I.149)], προσέτι δὲ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν του ἀλληλογραφίαν ἐχρησιμοποιεῖ μολυβδίνας σφραγίδας. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 316.

1. Ὁ *A. Alföldi*, *Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von römischen Münzen aus Ungarn und den Nachbarländern III. Nachahmungen römischer Goldmedaillons als germanischer Halschmuck*, *Numismatikai Közlöny* 28 καὶ 29 (1933) σελίδες ἀνατύπου 21, πίν. 6, ὁμιλεῖ περὶ τῆς εὐρέσεως νομίσματος φερομένου ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου του ὡς κοσμηματος. Σχετικῶς ὁ *F. Dölger*, *BZ.* 33 (1933) 469 - 470 ἐξέφρασε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται ἴσως ἐνταῦθα περὶ σφραγίδος συνοδευτικῆς τῶν πρὸς βαρβάρους ἐγγράφων, ὡς τοῦτο ἀναφέρει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος. Πβλ. *B. Paradisi*, *Foedera* 114 κ.έ.- Πβλ. τὸ χρυσοῦν νόμισμα μιᾶς λίτρας ποῦ ὁ Τιβέριος Α' Κωνσταντῖνος ἔστειλεν εἰς τὸν Chilperich (=Gregor v. Tours VI. 2). *B. Paradisi*, *Foedera* 115 σημ. 324. Πβλ. ἐπίσης *W. Ohnsorge*, *Legation* 61 κ.έ. (=Abendland 300 κ.έ.) καὶ *Τοῦ αὐτοῦ*, *Auslandsschreiben* 57 κ.έ. (=Abendland 317 κ.έ.). Ἄλλως ὁ *P. Grierson*, *Bullae* 240.

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 317 σημ. 5, στηριζόμενος ἐπὶ *W. Ensslin*, *Gottesgnadentum* 157.

3. Βλ. *De caer.* 686. 5 κ.έ., ὅπου κατάλογος (βεβαίως τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτο-

Ἐξωτερικά γνωρίσματα

Ἡ συνήθεια τῆς ἀποστολῆς καὶ σφραγίδων ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐγγράφων δὲν διετηρήθη μέχρι τέλους τοῦ κράτους ἐνιαία καὶ ἀμετάβλητος. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς σώζονται πλήρεις πρωτότυποι διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ παρατηροῦμεν ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν οὐδαμῶς ἔφερον σφραγίδα¹, ὅτι ἄλλαι ἔφερον κηρίνην σφραγίδα², ἄλλαι σφραγίδα ἐκ χάρτου³ καὶ ἄλλαι τέλος σφραγίδα ἐκ χρυσοῦ⁴. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὴν πιθανὴν συνήθειαν τῶν πρωτοβυζαντινῶν, αἱ βοῦλλαι τῶν μεταγενεστέρων βυζαντινῶν χρόνων δὲν ἐπεδίδοντο χωριστὰ ἀπὸ τὰ ἔγγραφα, ἀλλ' ἦσαν προσηρημέναι εἰς αὐτά, ὡς μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι πολλακίς αἱ σφραγίδες φέρουν εἰσέτι τὴν *μηρίθου*, δι' ἧς ἦσαν προσδεδεμέναι, *Εἰκ. 30* τὰ δὲ ἔγγραφα τὰς ὁπὰς δι' ὧν διήρχετο ἡ *μηρίθου* τῆς σφραγίδος⁵.

Διὰ μεταξίνης καὶ πορφυροβαφοῦς *μηρίθου* προσηρτῶντο εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ αἱ βοῦλλαι αἱ προοριζόμεναι διὰ τὸ ἐσωτερικόν.

Πρὸς τοῦτο τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐγγράφου ἐδιπλοῦτο μίαν ἢ δύο φορὰς (*plica*), ὥστε νὰ καθίσταται πλέον ἀνθεκτικόν, καὶ ἠνοίγοντο ἐκεῖ δύο, τρεῖς ἢ πέντε μικραὶ ὀπαὶ διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ἡ *μηρίθου*, κατὰ τοιοῦτον ὁμοῦ τρόπον, ὥστε τὰ δύο τῆς ἄκρας νὰ κρέμονται ἐλεύθερα.

Τὰ κρεμάμενα ταῦτα ἄκρα τῆς *μηρίθου* ἔθετον μεταξὺ δύο πλακιδίων ἐκ χρυσοῦ τὰ ὁποῖα ἐπέιζον κατόπιν δι' ἐργαλείου, τοῦ *βουλ-* *Εἰκ. 27*

κρατορικῶ συγγραφῆς) τῶν ξένων ἡγεμόνων τῶν δικαιουμένων χρυσοῦν σφραγίδων, ὡς καὶ μνεῖα τῶν *μοροσολδίων*, *δισολδίων*, *τρισολδίων* ἢ *τετρασολδίων* σφραγίδων τῶν προωρισμένων δι' αὐτούς. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern 317· Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei 96· P. Grierson*, *Bullae 239* κ.έ.

1. Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν πάπαν: Reg. 1302 - a. 1139· 1303 - a. 1141· 1348 - a. 1146.- Ἐπιστολαὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας: Reg. 1582 - a. 1188· 1606 - a. 1191· 1609 - a. 1192· 1612 - a. 1192· 1649 - a. 1199· 2006 - a. 1274· 2391 - a. 1317· 2565 - a. 1327· 2566 - a. 1327· 3417 - a. 1424.

2. Ἐπιστολαὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας: Reg. 2117 - a. 1286· 3275 - a. 1399· 3283 - a. 1401· 3317 - a. 1407· 3343 - a. 1414· 3357 - a. 1416· 3513 - a. 1447.

3. Reg. 3533 - a. 1451.

4. Ἐπιστολαὶ πρὸς πάπας: Reg. 2028 - a. 1277· 2041 - a. 1279· 3290 - a. 1402.- Ἐπιστολαὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας: Reg. 3126 - a. 1370· 3282 - a. 1400· 3284 - a. 1401· 3439 - a. 1433.

5. Πβλ. π.χ. Reg. 2028 - a. 1277· 2041 - a. 1279· 3282 - a. 1400· 3290 - a. 1402.

λωτηρίου¹, φέροντος τὸ ἀρνητικὸν τῶν παραστάσεων, αἵτινες ἀπετυπῶντο οὕτω ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον σχηματιζομένης αὐτοκρατορικῆς σφραγίδος².

Αἱ χρυσαῖ βοῦλλαι διὰ τὸ ἐσωτερικὸν ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιουῖνται εἰς τὸ Βυζάντιον πιθανώτατα ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 9ου αἰ.³

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μέγεθος τῶν σφραγίδων, αἱ παλαιότεραι σωζόμεναι τῶν μέσων τοῦ 11ου αἰ. ἔχουν διάμετρον 2-2,5 ἐκ.⁴, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν διάμετρον τοῦ solidus, ἡ ὅποια μέχρι τοῦ 11ου αἰ., ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἐκυμαίνετο μεταξύ 1,8 καὶ 2,5 ἐκ.⁵

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰ.⁶ αἱ βοῦλλαι ἀποκοτῶν μεγαλύτερον μέγεθος, διαμέτρου νῦν 3 - 4,7 ἐκ., γίνονται ὅμως λεπτότεραι, πιθανώτατα δὲ καὶ ὁ χρυσὸς τῶν νοθεύεται⁷, ἀκολουθοῦσαι καὶ εἰς τοῦτο τὴν παράλληλον πορείαν τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος⁸.

Εἰκ. 31 Ἡ εἰκονογράφησις τῆς χρυσοῦς βούλλας παριστᾷ ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὸν αὐτοκράτορα ὄρθιον, συνήθως ἐπὶ ὑποποδίου βαίνοντα, φέροντα τὸ ἐκ μαργαριτῶν διάδημα, σάκκον καὶ λῶρον, ἔχοντα εἰς μὲν τὴν δεξιᾶν τὸ λάβαρον ἀρχικῶς καὶ εἶτα τὸ σκῆπτρον, μακρὸν κατ' ἀρχάς, βραχύτερον κατόπιν, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν κατὰ μὲν τὸν 11ον

1. Περὶ τῶν ἐλαχίστων οὐχὶ αὐτοκρατορικῶν ἀλλ' ὑπαλληλικῶν διασωθέντων βουλλωτηρίων βλ. *P. Grierson, Bullae 246-47* μετὰ τῆς παλαιότερας σχετικῆς βιβλιογραφίας.

2. Πβλ. *F. Dölger, Schatzkammern 317*.

3. Πβλ. *F. Dölger, Reg. 479 - ca. a. 868· Τοῦ αὐτοῦ, Facsimiles 7· Τοῦ αὐτοῦ, Schatzkammern 317· Τοῦ αὐτοῦ, Epikritisches 54-55 (=Dipl. 85-86)· F. Dworschak, Goldbullen 37· Ὁ W. Ohnsorge, Legimus 21 κ.έ. (=Abendland 50 κ.έ.) ὑποθέτει ὅτι ὁ Κάρλος ὁ Μέγας (803) παρέλαβε τὴν συνήθειαν τῆς χρυσοῦς σφραγίδος ἐκ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας. Πιθανώτερον ὅμως εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὡς πρότυπον τῆς ἰδικῆς του σφραγίδος ἐχρησίμευσαν αἱ βυζαντιναὶ σφραγίδες ἐγγράφων τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ οὐχὶ αἱ βυζαντιναὶ σφραγίδες τῆς ἐσωτερικῆς κυκλοφορίας.*

4. Πβλ. π.χ. τὴν χρυσὴν βοῦλλαν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Θ' τοῦ ἔτους 1052 = *G. Rouillard, Note 118* καὶ πίν. 2 = *A. Lavra πίν. XXIX 4b*.

5. Βλ. *H. Longuet, Introduction 8-9*.

6. Διότι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰ., μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ 14ου αἰ. δὲν σώζονται χρυσαῖ βοῦλλαι· βλ. *F. Dölger, Schatzkammern 317*.

7. Βλ. *F. Dölger, Schatzkammern 317*.

8. Βλ. *H. Longuet, Introduction 9*.

αί. συνήθως τὴν βασιλικὴν σφαῖραν, ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰ. τὸ ἀργότερον τὴν ἀκακίαν, σύμβολον τῆς ταπεινότητος¹.

Ἡ ὑψηλὴ καὶ στενὴ μορφή τοῦ ἀπεικονιζομένου αὐτοκράτορος προεκάλεσε τὴν ἐπονομασίαν τῆς ὡς «στήλης» ἢ «βασιλικῆς στήλης»². Ἡ ὀνομασία αὕτη ἔχει τὸν συμβολισμόν τῆς: ὡς εἶναι γνωστὸν, εἰς τοὺς βασιλικούς λόγους χαρακτηρίζεται τὸ ἰδεῶδες πρότυπον τοῦ ἡγεμόνος ὡς ἀνδριάς³. Ἡ ἐπὶ τῆς σφραγίδος λοιπὸν αὐτοκρατορικῆ ἀπεικόνησις ἀποτελεῖ μεταφορικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ προτύπου, πρὸς τὸ ὅποῖον βεβαίως κάθε βυζαντινὸς ἡγεμὼν δυνάμει ὁμοιάζεν⁴.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῆς σφραγίδος εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς κατὰ μὲν τὸν 11ον αἰ. καθήμενος μετὰ τὴν χεῖρα πρὸ τοῦ στήθους ἢ παριστάμενος ἐν μεταλλίῳ, ἀργότερον μόνον ἐν θρόνῳ καὶ ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. ἕρθιος πρὸ τοῦ θρόνου, εὐλογῶν καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ βίβλιον τῶν ἀμαρτιῶν μας⁵.

Ἐπὶ Μιχαὴλ Η Παλαιολόγου ἐμφανίζεται ἐν νέον εἰκονογραφικὸν στοιχεῖον, τ. ἕ. ἡ χεῖρ τοῦ Θεοῦ, ἐκ νεφέλης κατερχομένη καὶ στέφουσα τὸν αὐτοκράτορα, ὡς διὰ τὴν τόνισιν τὸ θεόπεμπτον τῆς ἐξουσίας τοῦ⁶.

Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἔχει τὸ ἀνάλογόν του εἰς μετάλλιον τοῦ Μ. Εἰκ. 28

1. Πβλ. *F. Dölger* *Kodikellos* 38 (=Dipl. 43)· *P. Grierson*, *Bullae* 242.

2. Βλ. π.χ. Ἀρκάδιος Βατοπεδινός, Γράμματα 308 ἰ' 197: «βασιλικὴ στήλη...»· πβλ. Νικήτας Χωνιάτης 522. 4: «...καὶ ἀργύρεον κέκοφε νόμισμα (=ὁ ἀνταπαιτητῆς τοῦ θρόνου Θεόδωρος Μαγναφᾶς) τὴν οἰκίαν ἐγκαρῆξας ἐν αὐτῷ στήλῃ»· Πβλ. ἐπίσης *S. Petrides*, *Chrysobulle* 26, ὅπου λέγεται ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ Η', ἐκύρωσε τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τῆς «διὰ τῆς οἰκείας στήλης ἐν χρυσίνῃ βούλλῃ φερομένης»· *F. Dölger*, *BZ.* 40 (1940) 428 σημ. 1· Τοῦ αὐτοῦ, *Schatzkammern* 318· Τοῦ αὐτοῦ, *Herrscherkanzlei* 97.

3. Ἀνδριάς ἐπονομάζεται καὶ ὁ παραινετικὸς λόγος τοῦ Νικολάου Βλεμμύδου πρὸς τὸν μαθητὴν του, κατόπιν αὐτοκράτορα Θεόδωρον Β' Λάσκαριν, περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἡγεμόνος. Βλ. *K. Krumbacher*, *Litteratur* 447.

4. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 318.

5. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 317· πβλ. Τοῦ αὐτοῦ, *Kodikellos* 38 (=Dipl. 43).

6. Βλ. *P. Sella*, *Bolle* πίν. X. 1· *F. Dölger*, *Schatzkammern* 317.

Κωνσταντίνου τοῦ 330/3¹, τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ μετάλλια ταῦτα ἀποτελοῦν προγόνους τῶν μεταγενεστέρων χρυσῶν βουλλῶν².

Ἐπι. 36 Ὡμίλησαμεν ἀνωτέρω περὶ τῆς ὁμοιότητος νομισματος καὶ βούλλας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος. Τὴν αὐτὴν ὁμοιότητα παρουσιάζει καὶ ἡ εἰκονογράφησις νομισμάτων καὶ σφραγίδων, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Βασιλείου Α', ὁπότε εἰς τὰ νομίσματα εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν πλευρᾶς ὁ αὐτοκράτωρ ὀλόσωμος ἢ ἐν μεταλλίῳ μὲ τὸ σκῆπτρον καὶ τὴν κοσμικὴν σφαιρᾶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης ἔνθρονος ὁ Χριστὸς εὐλογῶν³. Ἡ ὁμοιότης αὕτη ἐκτείνεται καὶ εἰς τὸ ἐπιγραφικὸν μέρος. Ὅπως πολλάκις τὰ νομίσματα χαρακτηρίζουν τὸν βυζαντινὸν ἡγεμόνα ὡς δεσπότην⁴, παρομοίως ὡς δεσπότην τὸν χαρακτηρίζουν καὶ αἱ βούλλαι⁵. Ἐπίσης φέρουν τὸ Χριστόγραμμα διατεταγμένον ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐνίοτε δέ, ἀκριβῶς ὡς καὶ

1. Βλ. *W. Ensslin*, *Gottesgnadentum* 157. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς βυζαντινὰ νομίσματα. Βλ. π.χ. νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου, Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ καὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος Μανουὴλ Α' καὶ Ἰωάννου Β' παρὰ *H. Longuet*, *Introduction* πίν. II. 19· III. 39, 40, 43· VI. 82, 83, 85· VIII. 116 καὶ σ. 34, 77 καὶ 86.

2. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 317 σημ. 5.

3. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 317 - 18.- Περὶ τῶν σχέσεων Νομισματικῆς καὶ Σιγilloγραφίας βλ. *V. Laurent*, *Sigillographie* 38 - 60.

4. Πβλ. *F. Dölger*, *Mitkaisertum* 138 (=Dipl. 120 σημ. 29). Τοῦ αὐτοῦ, *Kaisertitulatur* 989 (=Dipl. 135 σημ. 23).- Οὐ μόνον εἰς νομίσματα, ἀλλὰ προσέτι καὶ εἰς ἐπιγραφὰς καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐθιμοτυπίαν χαρακτηρίζεται ὁ αὐτοκράτωρ ὡς δεσπότης: βλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 990 - 993 (=Dipl. 136 - 139).

5. Λόγω τοῦ μικροῦ σχετικῶς ἀριθμοῦ σωζομένων σφραγίδων, τὸ μόνον ὅπερ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν εἶναι ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ εἰς αὐτὰς μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ., φέρεται συνήθως τὸν ἀπλὸν τίτλον τοῦ δεσπότη, ἔκτοτε ὅμως καὶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κράτους τὸν τίτλον αὐτοκράτορος *Ρωμαίων*. Ἡ μεταβολὴ πιθανώτατα συνέβη κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰωάννου Ε' (1341 - 1391), εἰδικώτερον δὲ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ (1347), διότι τοῦ μὲν Ἰωάννου τοῦ Ε' σώζονται σφραγιῖδες ἀμφοτέρων τῶν τύπων, ἐνῶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Στ' μόνον τοῦ δευτέρου τύπου. Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ υποθέσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς συνήθειας ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ἐκάστοτε αὐτοκρατορικῆς γραμματείας. Πβλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 990 (=Dipl. 136).

τὰ νομίσματα, χρησιμοποιοῦν προκειμένου περὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ ὄνομα Ἐμμανουήλ¹.

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ. εἰς σφραγίδας τῶν Ἰωάννου Στ' καὶ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν Παλαιολόγων παρουσιάζεται ἡ ἐξῆς χαρακτηριστικὴ ἰδιοτυπία: πολλαὶ τούτων ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκονίζουσης τὸν Χριστὸν κάτωθι τοῦ πρώτου τμήματος (= IC) *Εἰκ. 38* τοῦ Χριστογράμματος φέρουν ἐγγάρακτον εἶδος μονογράμματος διαφόρου ἐκάστοτε μορφῆς².

Ὁ F. Dworschak παρατήρησας ὅτι δύο βούλλαι τῶν αὐτοκρατόρων Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου καὶ Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου ἀφ' ἑνὸς μὲν φέρουν τὸ αὐτὸ μονόγραμμα Ϛ̄³, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρουσιάζουν τὸν αὐτὸν τύπον σφραγίσματος κατὰ τὴν πλευρὰν τὴν ἀπεικονίζουσαν τὸν Χριστὸν, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ σημεῖον Ϛ̄ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο εἰμὴ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ἀνωτάτου ὑπαλλήλου, ὑφ' ὃν ὑπήγετο ἡ ὑπηρεσία κοπῆς σφραγίδων⁴, ἢ, κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν, τὸ «καλλιτεχνικὸν ψευδώνυμον» τοῦ κόψαντος τὴν σφραγίδα, ὅπως τοῦτο συνηθίζετο ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἄλλας χώρας⁵. συνδυάζων δὲ καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ μονόγραμμα Ϛ̄ (= Ϛ̄) ἀνευρίσκεται καὶ εἰς χειρόγραφον παραδίδον τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου (Σ)φραντζῆ⁶, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ μονόγραμμα Ϛ̄ = ΓΦ = Γεώργιος Φραντζῆς⁷.

1. Βλ. F. Dölger, Schatzkammern 318 καὶ W. Wroth, Coins II. 497, 507 κλπ.

2. Πβλ. π.χ. βούλλας τῶν αὐτοκρατόρων Ἰωάννου Ε', Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ, Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, Μανουήλ Β' Παλαιολόγου, Ἰωάννου Ζ' Παλαιολόγου, Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου ἐν F. Dölger, Schatzkammern πίν. 118 καὶ 119.

3. Ἦδη ὁ G. Schlumberger, Mélanges 64, εἶχεν ἀναγνώσει τοῦτο ὡς ΓΦ, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ.

4. Προσκεικολλημένη κατὰ τὸν F. Dölger, Regesten I. X σημ. 1, εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Πβλ. P. Grierson, Bullae 252 - 53.

5. Βλ. F. Dworschak, Goldbullen 42.

6. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον, Additional 36.539, τοῦ 16ου αἰ. Πβλ. J. B. Papadopoulos, Le manuscrit de Phrantzes du «Bibliofilo» de Bologne, Atti della R. Accademia delle Scienze di Torino 68 (1933/34) σελ. ἀνατ. 7.

7. F. Dworschak, Goldbullen 42 - 44.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ F. Dworschak δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ διότι, ὡς πρὸ τινων ἐτῶν ἀπέδειξεν ὁ V. Laurent, τὸ ὀρθὸν ὄνομα τοῦ ἀναφερθέντος βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ εἶναι Γεώργιος Σφραντζῆς¹.

Ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου ὁ F. Dölger ἐξέφερε τὴν γνώμην ὅτι τὰ μονογράμματα ταῦτα πιθανὸν νὰ σημαίνουν νέαν μορφήν ὑποσημειώσεως τοῦ ἐκάστοτε μεσολαβοῦντος διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ χρυσοβούλλου, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον αἱ ἐπὶ τῶν ἐγγράφων σημειώσεις μεσολαβητῶν φθάνουν μόνον μέχρι τῆς προκατακουζηνῆς περιόδου τοῦ Ἰωάννου Ε', ἐπὶ τῆς βασιλείας δὲ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἀκριβῶς ἀναφαίνονται τὰ ἐπὶ τῆς βούλλας μονογράμματα².

Ἡ ταινία (μήρωθος) δι' ἧς ἀνηρτάτο ἡ βουῖλλα εἰς τὸ ἔγγραφο ἦτο χρώματος πορφυροῦ³.

Εἰς τὴν ἰδιωτικὴν του ἀλληλογραφίαν (μυστικὰ γράμματα) ὁ αὐτοκράτωρ ἐχρησιμοποίει μολυβδίνας βούλλας⁴. Αὗται ἔχουν συνήθως διάμετρον 3-4,5 ἐκ. καὶ ὁμοιάζουν κατὰ πάντα πρὸς τὰς χρυσᾶς βούλλας.

Μολύβδινα βουῖλαι ἐπίσης ἐχρησιμοποιοῦντο ἀντὶ χρυσῶν εἰς τὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα (Kanzleikopien) αὐτοκρατορικῶν χρυσοβούλλων. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας αἱ μολύβδινα αὗται σφραγίδες ἦσαν πιστὰ ἀντίγραφα τῆς χρυσῆς βούλλας τοῦ πρωτοτύπου ἐγγράφου⁵.

Εἰκ. 39 a-b

1. Βλ. V. Laurent, Σφραντζῆς 373 - 378. Τοῦ αὐτοῦ, Sphrantzès 170 - 179.

2. F. Dölger Schatzkammern 318.

3. Ἐνίοτε ἐν τῇ παρῳδιᾷ τοῦ χρόνου τὸ πορφυροῦν χρῶμα ἀλλάζει τόνον τρεπόμενον πρὸς τὸ κυανοῦν. Βλ. π.χ. G. Rouillard - D. A. Zakythènos, Chrysobulle 2, ὅπου οἱ ἐκδῶται χαρακτηρίζουν τὴν πορφυρᾶν μήρωθον ὡς χρώματος «βαθέος πορφυροῦ ἢ κυανοῦ». - Ὡς ὅμως σύγχρονοι περιγραφαὶ διδάσκουν, ἡ μήρωθος τῶν βυζαντινῶν χρυσοβούλλων ἦτο πορφυροῦ χρώματος. Βλ. π.χ. Ἀρκάδιος Βατοπεδιώδης, Γράμματα 308 ἰ 195: «εἶχε καὶ χρυσῆν βούλλαν ἀπηρωρημένην δι' ὀξείας μετάξης . . .». - Αἱ μέχρι σήμερον σωζόμεναι σφραγίδες δὲν κρέμονται πάντοτε εἰς τὰ ἔγγραφα εἰς τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ἀνήκουν. - Πβλ. F. Dölger, Schatzkammern 318.

4. Βλ. τὸν τόπον δημοσιεύσεως σειρᾶς διασωθεισῶν μολυβδίνων σφραγίδων ἐν F. Dölger, Schatzkammern 320 σημ. 1 καὶ ἐν V. Laurent, Bulletin 601 κ.ε.

5. Βλ. π.χ. τὸ ἐν ἀντιγράφῳ σωζόμενον χρυσοβούλλον τοῦ Ἀλεξίου Α'

Εἰδικῶς εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ προστάγματα ἐχρησιμοποιοῦντο σφραγίδες ἐκ κηροῦ, μὲ ἀποστολὴν τὴν σφράγισιν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς μυστικότητος τοῦ ἐγγράφου¹. Αἱ σφραγίδες αὗται ἐσχηματίζοντο συνήθως διὰ τῆς ἐπὶ κηροῦ ἀποτυπώσεως τοῦ σφραγίσματος τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοῦ οἰκείου σφραγιδολίθου (σφενδόνης)², φυλασσομένου ὑπὸ εἰδικοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ παρακοιμωμένου τῆς σφενδόνης³.

Τὰ προστάγματα ἠδύναντο νὰ σφραγισθοῦν κατὰ δύο τρόπους: Κατὰ τὸν πρῶτον ἢ σφραγίς ἐπεκολλᾶτο ἐπὶ τοῦ διπλωμένου ἐγγράφου οὕτως ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατον τὸ ἀνοιγμὰ του ἀνευ παραβιάσεως τῆς σφραγίδος⁴. Κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον ἢ σφραγίς δὲν ἐπεκολλᾶτο ἐπὶ τοῦ ἐγγράφου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κόμβου τῆς ταινίας διὰ τῆς ὁποίας ὄφειλε νὰ περιδεθῇ τὸ ἐγγράφον⁵. Ὁ δεύτερος οὗτος τρόπος σφραγίσματος ἐξηγεῖ τὴν ὑπαρξίν τῶν «διπτύχων» (= ἀμφιπλεύρων) σφραγίδων, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦν αἱ πηγαί⁶. Κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον τρόπον ἐσφραγίζοντο ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. καὶ ἐξῆς αἱ διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ κράτους. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς πολλὰ τοιαῦτα ἐγγράφα, ἐπὶ τοῦ verso αὐτῶν, ὅπου καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἐγγράφου, ὑπάρχει κενὸν μεταξὺ τῆς λέξεως βασιλικὸν ἢ δεσπότην καὶ τοῦ ἀποδέκτου τοῦ ἐγγράφου, κενὸν τὸ ὅποῖον ἐκάλυπτεν ἢ σφραγίς

Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1089 διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας: *A. Lavra* ἀριθ. 43, σ. 117 καὶ πίν. XXX. 1.- Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 97 καὶ 320.

1. Βλ. MM. IV. 139 - Reg. 1727 - a. 1232: «εἶχε (τὸ πρωτότυπον) καὶ κηρίνην βούλλαν». Πβλ. Reg. 1148 - a. 1088: MM. VI. 49· VI. 53 (δεσποινικὸν ἐγγράφον)· Reg. 1214 - a. 1099: VI. 95: Reg. 1340 - a. 1145: VI. 105 κ.δ.

2. Βλ. Reg. 1714 - a. 1227: MM. IV. 241: «εἶχε δὲ καὶ κάτωθεν κηρίνην βούλλαν <διὰ> τοῦ βασιλικοῦ δακτυλίου». Βλ. ἐπίσης Reg. 1734 - a. 1233: MM. IV. 200. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 42 (=Dipl. 47 σημ. 205).

3. Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 42 (=Dipl. 47): *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei* 98.

4. Πβλ. Reg. 1727 - a. 1232: MM. IV. 139: «καὶ κηρίνην βούλλαν κάτωθεν ἀπωρημένην, μᾶλλον δὲ ἐγκολλημένην . . . ». Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 21 σημ. 1· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei* 98 - 99.

5. Πβλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* 7.

6. Βλ. π.χ. Reg. 1465 - a. 1166: JGR. I. 396: « . . . καὶ τὴν συνήθη διπτύχων . . . βούλλην»· πβλ. ἐπίσης Reg. 1466 - a. 1166: JGR. I. 402· βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 40 (=Dipl. 46 σημ. 195).

Τὸ ἔγγραφο

ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τιθεμένη ἐπὶ τῶν ἄκρων τῆς ταινίας τῆς περιβαλλούσης τὸ ἔγγραφο¹.

Κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους εἰσάγεται, κατὰ δυτικὴν προφανῶς μίμησιν, ἡ χρῆσις σφραγιδος ἐξ ἐρυθροῦ κηροῦ² ἢ προσέτι ἡ ἐπικόλλησις δι' ἐρυθροῦ κηροῦ χαρτίνων σφραγίδων ἐπὶ τοῦ ἔγγραφου³.

Τόσον ἡ ὕλη τῶν κηρίνων σφραγίδων ὅσον καὶ οἱ δι' αὐτῶν τρόποι σφραγίσματος τῶν ἔγγραφων ἐξηγοῦν ἐπαρκῶς διατὶ μέχρι τοῦδε οὐδεμία κηρίνη σφραγίς διεσώθη μέχρις ἡμῶν⁴.

1. Κατὰ τὸ ἐξῆς σχῆμα: Δεσπότης <N.> πρὸς N. ἢ Βασιλικὸν <N. Δεσπότης> πρὸς N.- Βλ. *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 7b· *Τοῦ αὐτοῦ*, Kodikellos 23 καὶ 42 (=Dipl. 25 καὶ 48)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Herrscherkanzlei 99.

2. Πβλ. διπλωματικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μανουὴλ Β' Παλαιολόγου πρὸς τὴν Σιέναν ἀπὸ 22. 9. 1399 = *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 54 = Reg. 3275.- Πβλ. ἐπίσης ἔγγραφο (κωδικέλλος - πρόσταγμα) τοῦ Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου πρὸς τὸν Giacomo de Morellis εἰς Φλωρεντίαν τοῦ Αὐγούστου 1439 = *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 57 = Reg. 3489.

3. Πβλ. διπλωματικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κωνσταντίνου ΙΒ' Παλαιολόγου πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Μοδένας Borso d'Este ἀπὸ 7.4.1451 = *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 58 = Reg. 3533· πβλ. ἐπίσης διπλωματικὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου πρὸς τὸν ἀνάτατον τοῦρκον ἀξιωματοῦχον Sarudsha - Bej τοῦ Ἀπριλίου 1447 = Reg. 3513 = *F. Dölger*, Auslandsbrief 21 (=Dipl. 293 σημ. 3), ἐφ' ὅσον βεβαίως θεωρήσωμεν τὰ ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἔγγραφου ἴχνη ἐρυθροῦ κηροῦ, οὐχὶ ὡς ἴχνη σφραγιδος, ἀλλ' ὡς ἴχνη κηροῦ χρησιμεύσαντος πρὸς ἐπικόλλησιν χαρτίνης σφραγιδος ἐπὶ τοῦ ἔγγραφου.

4. Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 43/4: Diplomatisches (ἐν σελ. 120)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Herrscherkanzlei 99 σημ. 56.

III. ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ

1. Γλώσσα

Ἡ γλῶσσα τῶν ἐπισημοτέρων βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων εἶναι λίαν ἐπιμελημένη, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ὕφους ὅσον καὶ ἀπὸ συντακτικῆς καὶ γραμματικῆς ἀπόψεως¹.

Εἰδικῶς τὰ προοίμια τῶν ἐγγράφων φαίνεται ὅτι ἀπετέλουν τομέα, ὅπου ἡ ρητορικὴ δεινότης τῶν συντακτῶν των ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῆ ἑλευθέρως. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σύνταξις τῶν προοιμίων τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων εἶναι κυρίως ἔργον τῶν πλέον μορφωμένων ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς², οἱ ὅποιοι εὗρισκον μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὴν δυνατότητα νὰ προπαγανδίσουν μὲ τολμηρὰς μεταφορὰς καὶ παρομοιώσεις³, εἴτε αὐθορμήτως εἴτε προγραμματισμένως, τὸ μεγαλεῖον τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος⁴.

Ἐπίσης καὶ ἡ σύνταξις καὶ ἡ ὀρθογραφία τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων εἶναι, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, κατὰ κανόνα ἀμειπτος, παρουσιάζουσα μόνον ἰδιοτυπίας εἰς τὴν γραφὴν ὠρισμένων λέξεων, ὡς π.χ. *καταρχάς*, τὸ *παράπαν*, *διαταῦτα*, *διαπαντός*, *τουρνῦν*, *τοαποτοῦδε*, *ἔστοπαντελές* κλπ., ὡς ἐπίσης καὶ τὸν διπλοῦν τόνον, π.χ. *ὡσάν*, *μέν* κλπ.⁵

1. Βλ. *H. Zilliacus*, *Stil* 157 κ.έ.

2. Π.χ. διὰ τὸν 11ον αἰ. ὁ *Μιχαὴλ Ψελλός*, ὁ *Ἰωάννης Μαυρόπουλος*· διὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰ. ὁ *Νικηφόρος Χοῦμνος*, ὁ *Δημήτριος Κυδώνης*.

3. Μία τῶν πλέον ἀγαπητῶν εἶναι ἡ παρομοίωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας πρὸς τὰς ζωόγους ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου. Πβλ. *F. Dölger*, *Kaiserurkunde* 244 (= *Staatenwelt* 25).

4. Περὶ τοῦ προπαγανδιστικοῦ στοιχείου τῶν προοιμίων βλ. *H. Hunger*, *Prooimion*· πβλ. ἐπίσης *R. Browning*, *Notes*.

5. Πβλ. τὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις τῶν ἐκδοτῶν ἐγγράφων, κυρίως *F. Dölger*, *Schatzkammern*, εἰς τὴν παράγραφον «Γλῶσσα καὶ ὀρθογραφία» τοῦ ὑπο-

Μολονότι δὲ ἡ γλῶσσα τῶν μεταγενεστέρων χρυσοβούλλων, τὰ ὁποῖα πολλάκις στεροῦνται προοιμίου¹, εἶναι ἀπλουστέρα καὶ ὄχι πάντοτε τελείως ὁμαλή², ἐν τούτοις ἡ κακὴ καὶ ἀφρόντιστος γλῶσσα ἐνὸς χρυσοβούλλου λόγου δύναται νὰ ἐγείρῃ ὑπονοίας ὡς πρὸς τὴν γνησιότητά του.

Ὁ αὐτοκράτωρ χρησιμοποιεῖ εἰς τὰ ἔγγραφα, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐκφράσεις ὡς: ἡ βασιλεία, τὸ κράτος, ἡ θεοσέβεια ἡμῶν³. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι, ἂν καὶ ἡ χρῆσις τοῦ πληθυντικοῦ εἰς τὰ ἔγγραφα εἶναι συνήθης, ἐν τούτοις παραλλήλως πρὸς αὐτὴν γίνεται χρῆσις τοῦ ἐνικοῦ⁴, χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς ἢ περισσοτέρων αὐτοκρατόρων (αὐτοκράτορος καὶ συναυτοκρατόρων)⁵.

Εἰς αἰτιώδη σχέσιν πρὸς τὴν πολιτικὴν θεωρίαν τῶν Βυζαντινῶν εὐρίσκεται βεβαίως τὸ γεγονός ὅτι εἰς νομοθετικὰ κείμενα τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης αὕτη δὲν καλεῖται «βασιλίσα» ἀλλὰ «βασιλεὺς»⁶.

Ἀπλῆ κατὰ κανόνα καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρων ἀξιώσεων καλλιπεείας εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν προσταγμάτων, τῶν διοικητικῆς δηλ. φύσεως αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων. Μάλιστα εἰς ταύτην γίνεται χρῆσις, ἐνίοτε τοῦλάχιστον, καὶ λαϊκωτέρων γλωσσικῶν στοιχείων καὶ ἐκφράσεων, λαμβανομένων ἐκ τῆς καθομιλουμένης γλώσσης⁷.

μνηματισμοῦ ἐκάστου ἐγγράφου.

1. Τοῦτο διατηρεῖται μόνον μέχρι τῆς λατινικῆς κατακτῆσεως περίπου.
2. Πβλ. π.χ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 12 καὶ 13.
3. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐκφρασις «ἡ βασιλεία μου» ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ δεσποτικά ἔγγραφα. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 28-a. 1322· 29-a. 1332· 30-a. 1417· 31-a. 1419· 32-a. 1429.
4. Πβλ. *F. Dölger*, *BZ.* 33 (1933) 445.
5. Πβλ. *F. Dölger*, *Mitkaisertum* 143 (=Dipl. 127 σημ. 55). Τοῦ αὐτοῦ, *Kodikellos* 22 (=Dipl. 24 σημ. 88), ὅπου τονίζεται ὅτι ἤδη οἱ ρωμαῖοι ὑπάλληλοι εἰς τὰ ἔγγραφα τῶν ὁμιλοῦντες περὶ ἑαυτῶν χρησιμοποιοῦν πότε τὸν ἐνικὸν καὶ πότε τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν.
6. Βλ. *Reg. 358 = JGR I. 45: Coll. I Nov. 27 - a. 797/802*· πβλ. *Reg. 359 = JGR. I. 49: Coll. I Nov. 28 - a. 797/802*.
7. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern*, εἰς τὴν παράγραφον «Γλῶσσα καὶ Ὁρθογραφία» τοῦ σχολιασμοῦ τῶν ἐκεῖ ἐκδεδομένων προσταγμάτων· πβλ. *J. Bompaigne*, *Remarques* 68 κ.έ., ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον τονίζει τὴν ἀνάγκην παρασκευῆς «διπλωματικῆς γραμματικῆς».

2. Μέρη τοῦ ἐγγράφου

Κάθε ἐγγράφον διαιρεῖται, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Th. Sickel εἰσαχθεῖσαν διαίρεσιν, εἰς δύο βασικά μέρη: τὸ κυρίως ἐγγράφον καὶ τοὺς εἰσαγωγικούς καὶ καταληκτικούς τύπους, οἱ ὅποιοι προοιμιάζονται καὶ κλείουν τὸ ἐγγράφον. Τὸ πρῶτον μέρος καλεῖται *κείμενον*, τὸ δεῦτερον *πρωτόκολλον*¹.

Ἐπειδὴ τὸ πρωτόκολλον περιλαμβάνει καὶ ἀρκτικούς καὶ καταληκτικούς τύπους, τὸ διακρίνομεν εἰς (κυρίως) *πρωτόκολλον* καὶ εἰς *ἐσχατόκολλον*².

Τὸ *πρωτόκολλον*, τὸ *κείμενον* καὶ τὸ *ἐσχατόκολλον* ὑποδιαιροῦνται καὶ αὐτὰ εἰς ἄλλα μέρη, οὕτως ὥστε ἡ ὅλη διάρθρωσις τοῦ ἐγγράφου νὰ ἀναλύεται ὡς ἐξῆς:

Πρωτόκολλον. Τοῦτο περιλαμβάνει α) τὴν *ἐπίκλησιν* (invocatio)³ β) τὴν *τίτλωσιν* (intitulatio)⁴ καὶ γ) τὴν *ἐπιγραφὴν* (inscriptio), ἡ ὁποία εἰς τοὺς χρυσοβούλλους λόγους εἶναι ἡ ἀκόλουθος σταθερὰ φράσις (pertinentia): «† Πᾶσιν οἷς τὸ παρὸν ἡμῶν εὐσεβές ἐπιδεικνύται σιγίλλιον †», γραφομένη δι' ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων ἀναμίξ⁵, ὅπερ ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς κατάλοιπον ἐπιμόνου «ρωμαϊκῆς» παραδόσεως⁶. Ἡ pertinentia αὕτη ἐξαφανίζεται μετὰ τὴν λατινικὴν κατάκτησιν

1. Th. Sickel, Acta I. 106 κ.ε.· 208 κ.ε.· πβλ. H. Bresslau, Handbuch I. 45 κ.ε. καὶ A. Giry, Manuel 527 κ.ε.

2. Προτιμῶμεν τὰς ὀνομασίας ταύτας, αἵτινες ἀνταποκρίνονται πλήρως πρὸς τὴν σημασίαν τῶν δύο ὄρων, ἀντὶ τῶν εἰσαγωγικοῦ καὶ καταληκτικοῦ πρωτοκόλλου, τὰς ὁποίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Th. Sickel ἐδέχθη ἡ δυτικὴ διπλωματικὴ.

3. Περὶ αὐτῆς βλ. L. Santifaller, Verbal-Invocation.

4. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα τοῦ πρωτοκόλλου γράφονται εἰς τὴν ἐδικὴν γραφὴν πρωτοκόλλου, τὴν ἄλλως *κρεμαστὴν γραφὴν* καλουμένην. Βλ. ἀνωτ. σ. 109. *Εἰκ.* 40 F. Dölger, Herrscherkanzlei 91.- Τὸ παλαιότερον σωζόμενον δεῖγμα τοιαύτης γραφῆς πρωτοκόλλου δίδει χρυσοβούλλος λόγος τοῦ Κωνσταντίνου Ι' Δούκα τοῦ ἔτους 1060 διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας: A. Lavra ἀριθ. 28 καὶ πίν. X = Reg. 946· ἐπ' αὐτοῦ F. Dölger, Lavraurkunden 39· Τοῦ αὐτοῦ, Kaisertitulatur 997 - 998 (=Dipl. 143 - 144 σημ. 95).

5. Βλ. π.χ. F. Dölger, Facsimiles πίν. 18, 19, 20 καὶ 62· Τοῦ αὐτοῦ, Schatzkammern πίν. 1· A. Lavra πίν. XVII· πβλ. F. Dölger, Kaiserurkunde 237 κ.ε. (=Staatenwelt 18).

6. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐνίοτε λατινιστῶν γραφομένων ἐρυθρῶν παρενθέτων λέξεων.

τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον πρωτόκολλον δὲν ὑπῆρχεν ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω μορφήν του εἰς πάντα τὰ εἶδη ἐγγράφων, οὔτε καὶ κατὰ πάσας τὰς περιόδους τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.

Κείμενον. Τοῦτο ὑποδιαιρεῖται εἰς: α) τὸ *προοίμιον* (*arenga*), τὸ ὁποῖον ἦτο εἶδος ρητορικῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸ ὑπόλοιπον κείμενον. Πιθανώτατα ὑπῆρχον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματεῖαν ὑποδείγματα τοιούτων *προοιμιῶν* διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς¹, β) τὴν *ἐκθεσιν* (*narratio*), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξετίθετο τὸ ὅλον ζήτημα, γ) τὴν *ἀπόφασιν* (*dispositio*), περιέχουσαν κατὰ τὸν 11ον αἰ.² τὴν *ρήτραν ἀπαλλαγῆς*³, δ) τὰς *κυρώσεις* (*sanctio*)⁴. καὶ ε) τὴν *ἐπικύρωσιν* (*corroboratio*), τ. ἕ. τὴν τυπικὴν ἐκείνην φράσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ κειμένου διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦνται τὰ μέσα ἐπικυρώσεως τοῦ ἐγγράφου⁵.

Τὰ βυζαντινὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα δὲν περιέχουν συνήθως *ἐπικύρωσιν*. Αἱ ἐλάχισται ὑπάρχουσαι ἐξαιρέσεις ἀναφέρονται εἰς *χρυσόβουλλα σιγίλλια* τοῦ 11ου αἰ. καὶ εἰς δύο ἔγγραφα τοῦ 14ου αἰ., ἐξ ὧν τὸ ἓν εἶναι *χρυσόβουλλον γράμμα* πρὸς τοὺς ἐμπόρους τῆς *Narbonne*⁶ καὶ τὸ ἄλλο *ὀρκωμοτικὸν μυστικὸν γράμμα* τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου πρὸς τὸν *πάπαν*⁷.

Τὸ παλαιότερον σωζόμενον παράδειγμα *ἐπικυρώσεως* δίδει *χρυσόβουλ-*

Πβλ. *G. Rouillard*, Note πίν. II· πβλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 91 σημ. 31.

1. Πβλ. *K. Krumbacher*, *Litteratur* 488· *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 92 σημ. 34· *H. Hunger*, *Prooimion* 36 κ.έ.

2. Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰ. μέχρι τοῦ 1263· πβλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 92.

3. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 92 σημ. 35. Περὶ τῆς *ἐξουσσίας* εἰς τὸ βυζαντινὸν βλ. *G. Ostrogorski*, *Pour l'histoire de l'immunité à Byzance*, *Byzantion* 28 (1958) 165 - 254 μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

4. Βλ. *F. Dölger*, *Empfängerausstellung* 398 (= *Dipl.* 157 σημ. 17)· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Zur Ausgabe* 131 (= *Dipl.* 309 κ.έ.)· *M. Lascaris*, *Influences* 508· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Gramota* 15 κ.έ. με *sanctiones* βυζαντινῶν καὶ ἄλλων ἐγγράφων· *P. A. Jakovenko*, *Gramoty* 95· *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 92 σημ. 36· *V. Mošin*, *Sankcija* 27 - 52· ἐπ' αὐτοῦ *V.I.* ἐν *BZ.* 49 (1956) 461.

5. Πβλ. *O. Redlich*, *Urkundenlehre* 363.

6. Δι' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Γ' παραχωρεῖ προνόμια: *JGR.* I. 601 = *Reg.* 2908 - ὄλιγον μετὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1346.

7. *Σπ. Λάμπρος*, *Χρυσόβουλλα* ἀριθ. 10 σ. 241 - 45 = *Reg.* 3122 - a. 1369.

λον σιγίλλιον τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου τοῦ ἔτους 1046, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἐξῆς: «...καὶ χρυσῆ βούλλη τῆς βασιλείας μου πιστωθὲν...»¹. Τὴν ἰδίαν ἔκφρασιν χρησιμοποιοεῖ ἄλλο ὀλίγον μεταγενέστερον ἔγγραφο τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος², ἐνῶ ἄλλα δύο χρυσόβουλλα σιγίλλια τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος χρησιμοποιοῦν παρηλλαχμένην κάπως ἐπικύρωσιν³.

Ἡ ἐπικύρωσις τῶν δύο ἄλλων ἐγγράφων τοῦ 14ου αἰ. εἶναι διαφορετικὴ, καὶ τοῦ μὲν ἐνὸς λέγει: «...καὶ βούλλη χρυσῆ τῆς βασιλείας μου κραταιωθῆναι προσέταξα...»⁴, τοῦ δὲ ἄλλου: «...καὶ σφραγίδι χρυσῆ κατασφαιλισάμενος...»⁵.

Ἐσχάτοκολλον. Τοῦτο περιλαμβάνει: α) τὴν χρονολογίαν (datum) καὶ β) τὴν ὑποσημείωσιν (subscriptio).

α) Χρονολογία. Σπουδαιότατον συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ ἐγγράφου εἶναι ἡ χρονολογία του, ἡ ὁποία ὅμως, ὡς θὰ ἴδωμεν, διατυπώται κατὰ διάφορον τρόπον εἰς ἐκάστην κατηγορίαν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων.

Ἦδη ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας εἶχε καθορίσει ὅτι διὰ νὰ εἶναι ἔγκυρον ἐν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἔπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ ἀναγράφῃ τὴν ἡμερομηνίαν καὶ τὸν ὑπατον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐκδοθῆ⁶.

Ὁ ἀνωτέρω τρόπος χρονολογίας, τοῦ ὁποίου ὁ πλήρης τύπος, μετὰ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ τόπου ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου, ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: Dat(a). .Kal(endarum). .Const(antino)p(oli) N. et N. v.v. c.c. cons. (= viris clarissimis consulibus), περιλαμβάνει τρία ἐπὶ μέρος στοιχεῖα, ἡμέραν, μῆνα καὶ ὑπατον, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον.

1. JGR. I. 632 = Reg. 878.

2. MM. V. 6-7 = Reg. 887 - a. 1048.

3. JGR. I. 635 = Reg. 902 - a. 1050: «... τῷ βουλλωτηρίῳ τῆς βασιλείας μου πιστωθὲν...» καὶ K. N. Κανελλάκης, Ἀνάλεκτα 557 = Reg. 910 - a. 1053: «... καὶ χρυσῆ βούλλη ὑπεσφραγίσθη».

4. Reg. 2908 - a. 1346.

5. Reg. 3122 - a. 1369.

6. CT. 1. 1. 1 - a. 322: «*si qua posthac edicta sive constitutiones sine die et consule fuerit deprehensae, auctoritate careant*» πβλ. CJ. 1. 23. 4. H. Breslau, Handbuch II. 393.

Διὰ τὰς ἡμέρας, αἵτινες εἰς τὸ Βυζάντιον ἠκολούθησαν τὰς ἐβραϊκὰς ὀνομασίας (Δευτέρα, Τρίτη κλπ.) με' μόνην ἐξαίρεσιν τὴν Κυριακὴν (ἀντὶ Πρώτης), ἐχρησιμοποιήθησαν δύο τρόποι ἀριθμήσεως: ὁ ρωμαϊκὸς καὶ ὁ τῆς συνεχοῦς ἀριθμήσεως τῶν ἡμερῶν τοῦ μηνός.

Κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν τρόπον ὑπῆρχον τρία σταθερὰ χρονικὰ σημεῖα, ἀποτελοῦντα τὴν βᾶσιν τῆς ἀριθμήσεως τῶν ἡμερῶν ἐκάστου μηνός.

Τὰ σημεῖα ταῦτα ἦσαν ἡ 1η τοῦ μηνός (Kalendae), ἡ 7η διὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον, Μάιον, Ἰούλιον, Ὀκτώβριον ἢ ἡ 5η διὰ τοὺς ὑπολοίπους (Nonae) καὶ ἡ 15η διὰ τοὺς Μάρτιον, Μάιον, Ἰούλιον, Ὀκτώβριον ἢ ἡ 13η διὰ τοὺς ὑπολοίπους (Idus = Εἰδοί).

Οἱ Ρωμαῖοι ἐμέτρουν τὰς ἡμέρας τοῦ μηνός κατερχόμενοι πρὸς τὰ τρία σταθερὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν συνηριθμοῦν. Μετὰ τ.ξ. τὰς Kalendae, τὴν 1ην τοῦ μηνός, ἠκολούθει ἡ 6η ἡμέρα πρὸ τῶν Nonae¹ (= a.d. VI Nonas = 2 τοῦ μηνός), εἶτα ἡ 5η, 4η, 3η. Ἡ παραμονὴ τῶν Nonae ἐλέγετο pridie Nonas καὶ ἡ 7η ἢ 5η τοῦ μηνός ἐλέγετο Nonae.

Ἡ ἀκολουθοῦσα εἰς τὰς Nonae ἡμέρα ἐκαλεῖτο ἡ 8η πρὸ τῶν Εἰδῶν (= a.d. VIII Idus), ἠκολούθουν δ' εἰς αὐτὴν ἡ 7η, 6η κ.ο.κ. μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Εἰδῶν, ἡ ὁποία ἐκαλεῖτο pridie Idus. Κατόπιν ἤρχοντο αἱ Εἰδοί (= Idus = 15η ἢ 13η τοῦ μηνός).

Ἡ μετὰ τὰς Εἰδοὺς ἡμέρα ἐκαλεῖτο ἡ 17η πρὸ τῶν Καλενδῶν τοῦ ἐπομένου μηνός (a. d. XVII Kalendas), μετ' αὐτὴν δὲ ἤρχοντο ἡ 16η, 15η κ.ο.κ. μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Καλενδῶν, ἡ ὁποία ἐλέγετο pridie Kalendas καὶ ἀπετέλει τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ μηνός.

Ὁ ἀρκετὰ περίπλοκος αὐτὸς ρωμαϊκὸς τρόπος ἀριθμήσεως τῶν ἡμερῶν τοῦ μηνός μαρτυρεῖται μέχρι τοῦ 8ου αἰ. ἀκόμη².

Ὁ δεύτερος τρόπος καθορισμοῦ τῆς ἡμέρας ἦτο, ὡς ἐλέχθη, ὁ διὰ τῆς συνεχοῦς ἀριθμήσεως τῶν ἡμερῶν τοῦ μηνός. Ὁ τρόπος οὗτος

1. ἢ ἡ 4η, ἀναλόγως τοῦ μηνός.

2. Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Στ' καὶ Εἰρήνης ἀπὸ 29.8.784 πρὸς τὸν πάπαν Ἀδριανόν = Reg. 341· Mansi XII. 984 - 86: «Data IV. Kal. Sept...».

ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἀνατολήν, κυρίως δ' εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴ-
γυπτον, ὅπου ἐμφανίζεται ἤδη τὸν 4ον αἰ.¹

Εἰς τὴν Ἰταλίαν μαρτυρεῖται κατὰ τὸ τελευταῖον πέμπτον τοῦ
βου αἰ.² καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὸ τελευταῖον πέμπτον τοῦ 7ου
αἰ. εἰς τὰς πράξεις τῆς Στ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (680) καὶ εἰς ἐπι-
στολὴν τοῦ Κωνσταντίνου Δ' πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα τοῦ ἔτους 681³.

Διὰ τοὺς μῆνας πάλιν οἱ Βυζαντινοὶ ἐχρησιμοποιοῦν τὰς παλαιὰς
ρωμαϊκὰς ὀνομασίας, κατὰ τὴν ὀριστικὴν των διαμόρφωσιν ἐπὶ τῆς
ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, ὅποτε, καὶ δὴ κατὰ τὸ 8 μ.Χ., μετωνομάσθη
ὁ μὴν Sextilis εἰς Αὐγούστον.

Ἡ ἡμερομηνία εἰς τὸ ἔγγραφον συνεπληροῦτο διὰ τῆς ἀναγραφῆς
τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκάστοτε ὑπάτου. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν *fasti consu-*
lares, τῶν καταλόγων δηλ. τῶν διατελεσάντων ὑπάτων, καθίσταται
δυνατὴ ἡ ἐξεύρεσις τοῦ ἔτους ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου⁴.

Ἀπὸ τοῦ 542 ὅμως καταργεῖται ἡ ὑπατεία εἰς τὸ ἀνατολικὸν
τμήμα τοῦ κράτους⁵ καὶ ἡ χρονολόγησις γίνεται πλέον κατὰ μεθυ-
πατικὰ ἔτη ἀπὸ τῆς ὑπατείας τοῦ τελευταίου διατελέσαντος ὑπάτου,
Βασιλείου τοῦ νεωτέρου, ὑπατεύσαντος τὸ 541. Ἡ διατύπωσις τοῦ
νέου τρόπου χρονολογήσεως εἶναι: *anno...post consulatum Basilii*⁶.

1. Βλ. *Th. Mommsen*, Entstehungszeit 88 κ.έ.· *H. Bresslau*, Handbuch II. 397.

2. *P. Ewald*, Studien 593 κ.έ.· *H. Bresslau*, Handbuch II. 399.

3. *Mansi* XI. 209: «... τῇ ἑβδόμῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνός...» πβλ. αὐτόθι
στήλας 217, 222, 229 κ.ά.- *Mansi* XI. 712 - Reg. 247: «ἀπελύθη μὲν δεκεμβρίω
ι'». - *F. Maassen*, Geschichte 340. Πβλ. *K. Brandi*, Kaiserbrief 44.

4. Π.χ. ἡ χρονολόγησις: «*dat(a) prid(ie) non(as) april(es) Constantino-*
poli Aetio et Studio v.v. c.c. (=viris clarissimis) cons. (=consulibus)» ἀντιστοι-
χεῖ εἰς τὸ ἔτος 454, διότι τότε ἦσαν ὑπατοὶ ὁ Ἀέτιος καὶ *Studius*· πβλ. *A. Giry*,
Manuel 84· *H. Bresslau*, Handbuch II. 407.- Ἐκδόσεις τῶν *Fasti consulares*
ἔχομεν ὑπό: *Th. Mommsen*, MGH., Auct. Antiq. IX. 197 κ.έ. (=consularia
Constantinopolitana μέχρι τοῦ ἔτους 468) καὶ 249 κ.έ. (=consularia italica)·
W. Liebenam, Fasti consulares imperii Romani (Kleine Texte f. theol. u.
philol. Vorles. u. Übung. 41/3), Bonn 1910· *A. Degrossi*, I fasti consolari
dell'impero romano, Roma 1952.

5. Εἰς τὸ δυτικὸν ἔχει καταργηθῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ 535· βλ. *H. Bresslau*, Hand-
buch II. 407.

6. Πβλ. π.χ. NJ. 130 - a. 545: «... *p(ost) c(onsulatum) Basilii v(iri)*

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστίνος Β' ἀνέλαβε διὰ πρώτην φοράν τὸ 566 καὶ πάλιν τὸ 568 αὐτοπροσώπως τὴν ὑπατείαν, καὶ ἔκτοτε ἡ χρονολόγησις εἰς τὸ Βυζάντιον γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μεθυπατικῶν ἐτῶν τοῦ ἐκάστοτε ἡγεμόνος, ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι ἐνίοτε ὁ ἡγεμῶν δὲν εἶχε περιβληθῆ εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα¹.

Ἡ ὑπατεία ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος ἀνελαμβάνετο ὑπ' αὐτοῦ οὐχὶ ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν θρόνον, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν Καλενδῶν τοῦ Ἰανουαρίου ποὺ ἠκολούθουν εἰς τὴν ἀνάρρησίν του ὡς αὐτοκράτορος².

Προέκυπτεν οὕτω διαφορὰ ἐνὸς ἔτους μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἐκφράζοντος τὰ μεθυπατικά ἔτη ἐνὸς αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἐκφράζοντος τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ³, ἐνὸς νέου χρονολογικοῦ στοιχείου εἰσαχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' καὶ μὲ τὸ ὅποῖον θὰ ἀσχοληθῶμεν διεξοδικώτερον κατωτέρω. Ἡ διαφορὰ μάλιστα αὕτη ἐγένετο ἔτι μεγαλύτερα εἰς τὰς περιπτώσεις συμβασιλέων, τῶν ὁποίων τὰ ἔτη βασιλείας ἤρχιζον ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνεκηρύχθησαν συμβασιλεῖς, ἐνῶ τὰ μεθυπατικά ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐγένοντο μονοκράτορες. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μεθυπατικῶν ἐτῶν εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἦτο πάντοτε σημαντικῶς μικρότερος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν βασιλείας⁴.

c(larissimi) anno IV» H. Bresslau, Handbuch II. 407.

1. *H. Bresslau, Handbuch II. 407 σημ. 5.*

2. Βλ. *A. Giry, Manuel 84. G. Ostrogorsky, Datierung 55*: «Die Zeitperiode vom Regierungsantrittstag und bis zum Januar wird also als das Jahr βασιλείας bezeichnet. Das erste volle Jahr des Kaisers vom Januar bis zum Dezember ist sein Konsulatsjahr. Das darauf folgende Jahr ist das erste Postkonsulatsjahr, dann das zweite usw.» πβλ. *NJ. 144: «Dat. XV k. Iun. CP. imp. dn. Iustini pp. Aug. anno VII. post cons. eiusdem anno VI»*. - Τούλάχιστον ἀμφίβολον εἶναι ὅ,τι λέγει ὁ *H. Bresslau, Handbuch II. 407*, ὅτι δηλ. «vielfach das Jahr, welches auf die Annahme des Konsulats folgte, nicht als annus 1, sondern als annus 2 post consulatum bezeichnet wurde» πβλ. *G. Ostrogorsky, Datierung 52 σημ. 1.*

3. Βλ. σχετικὰς πηγὰς διὰ τοὺς αὐτοκράτορας Ἰουστίνον Β', Τιβέριον Α' Κωνσταντίνον, Μαυρίκιον, Φωκᾶν καὶ Ἡράκλειον ἐν *G. Ostrogorsky. Datierung 53 - 55.*

4. Βλ. *H. Bresslau, Handbuch II. 407-408.*

Ἡ ἀναγραφή τῶν ἐτῶν βασιλείας ὡς στοιχείου χρονολογικοῦ ἀνάγεται, ὡς ἐλέγχθη, εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν Α', ὁ ὁποῖος διὰ τῆς Νεαράς 47 τῆς 31ης Αὐγούστου 537¹ καθώρισεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι ὅλα τὰ ἐγγραφα ἐκτὸς τῶν λοιπῶν χρονολογικῶν στοιχείων θ' ἀναγράφουν τὰ ἔτη βασιλείας τοῦ ἐκάστοτε αὐτοκράτορος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἀρχὴν τῶν ἐτῶν βασιλείας θ' ἀποτελεῖ ἡ ἡμερομηνία τῆς ἀναρρήσεως τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὸν θρόνον².

Εἰς τὴν ἰδίαν ταύτην Νεαράν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφήρμοσε καὶ τὸν νέον τρόπον χρονολογήσεως ἔχοντα ὡς ἀκολούθως:

«Dat(a) prid(ie) Kal(endarum) Sept(embris) <CP> imp(eratoris) dn (=domini nostri) Iustiniani pp (=perpetui) Aug(usti) anno XI p(ost) c(onsulatium) Belisarii v(iri) c(onsulis) anno secundo <indiktionē I>».

Ἡ ἀναγραφή τόσον τῶν μεθυπατικῶν ἐτῶν ὅσον καὶ τῶν ἐτῶν βασιλείας διετηρήθη, ὅλον ἐν ὅμως ἀραιότερον, καὶ πέραν τοῦ 9ου αἰ., ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Σχολιαστὴς τῶν Βασιλικῶν³, ὅστις λέγει ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀρισθεὶς τρόπος χρονολογίας κατὰ ἔτη βασιλείας καὶ ὑπατείας ἴσχυεν ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν του, τ.έ. κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου - ἀρ-

1. Περὶ τῆς χρονολογήσεως τῆς Νεαράς ταύτης βλ. *K. E. Zachariä v. Lingenthal*, Quellen 84 κ.έ.

2. NJ. 47 c. 1 (=CJC. III. 284. 9 κ.έ.): «... οὕτω πως ἀρχεσθαι τῶν συμβολαίων βασιλείας τοῦδε τοῦ θειοτάτου Αὐγούστου καὶ αὐτοκράτορος ἔτους τοσοῦδε, καὶ μετ' ἐκεῖνα ἐπιφέρειν τὴν τοῦ ὑπάτου προσηγορίαν . . . καὶ τρίτην τὴν ἐπιπέμωσιν, παρεπομένου τοῦ μηνὸς καὶ τῆς ἡμέρας»· πβλ. NJ. 47 c. 1 (=CJC. III. 284. 36 κ.έ.): «Πρόδηλον ὄν ὡς νῦν μὲν ἔτους ἐνδεκάτου τῆς ἡμετέρας γραφουσι βασιλείας, ἀρχομένου δὲ τοῦ Ἀπριλλίου (sic) μηνὸς κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν, καθ' ἣν ἡμᾶς ὁ Θεὸς τοῖς Ῥωμαίοις ἐπέστησε πράγμασι, δωδέκατον ἔτος γραφουσι . . . »· πβλ. *H. Bresslau*, Handbuch II. 416.

Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐνάρξεως ἀριθμώσεως τῶν ἐτῶν βασιλείας τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐξεδηλώθησαν διαφωνίαι μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν. Ὁ *D. A. Anastasievic*, Kaiserjahr 147 - 200, ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ἡγεμονικὸν ἔτος συνέπιπτε μὲ τὴν ἰνδικτιῶνα, ἤρχιζε τ.έ. τὴν 1ην Σεπτεμβρίου καὶ ἐτελείωνε τὴν 31ην τοῦ ἐπομένου Αὐγούστου. Ὁ *V. Grumel*, Année 396 - 508, πάλιν ἐξέφερε τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὸν Θεοφάνην τὸ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἀρχίζει τὴν 25ην Μαρτίου. Αἱ γνώμαι αὗται ἀντεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ *F. Dölger*, Kaiserjahr 3 κ.έ.· *Τοῦ αὐτοῦ*, BZ. 36 (1936) 237 κ.έ.· πβλ. *Τοῦ αὐτοῦ*, Chronologie 275 - 292.

3. XXII. 2 (=II. 514).

χὰς 10ου αἰ., ἀλλὰ μόνον διὰ συμβόλαια ἐμφυτεύσεως καὶ ἐκδόσεως, ἐνῶ εἰς τὰ λοιπὰ συμβόλαια δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο ¹.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἀπὸ τοῦ 680/1 ὁ ἀριθμὸς τῶν μεθυπατικῶν ἐτῶν ἐκφράζει εἰς τὴν πραγματικότητά τὰ ἔτη βασιλείας ². Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ διὰ τὸν 8ον αἰ. ³, ἐνῶ αἱ ἐλάχισται σωζόμεναι μαρτυρίαι τοῦ 9ου αἰ. δίδουν συγκεχυμένης πληροφορίας ⁴, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται βεβαίως νὰ κλονίσουν τὰς προαναφερθείσας διαπιστώσεις.

Ἄλλο στοιχεῖον χρονολογίας τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, παλαιότατον, ἀλλὰ ἐμμονώτερον παντὸς ἄλλου, εἶναι ἡ ἀναγραφή τῆς ἰνδικτιῶνος.

Ὁ ὅρος ἔχει διττὴν σημασίαν: ἀφ' ἐνὸς μὲν καλεῖται οὕτως ὁ δεκαπενταετὴς κύκλος, δι' ὃν ἴσχυε, πιθανῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, μία καὶ ἡ αὐτὴ *indictio* φόρου, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ἕκαστον ἔτος ἐντὸς τοῦ κύκλου τούτου. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν ἡ *indictio* χρησιμεύει ὡς στοιχεῖον χρονολογίας διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ⁵.

Ἡ κατὰ ἰνδικτιῶνας χρονολογία ἐφηρμόσθη τὸ πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ ⁶, ἐν συνεχείᾳ μαρτυρεῖται εἰς Μ. Ἀσίαν ⁷ καὶ Ἰταλίαν ⁸.

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Kritische Studien* 127 (=Dipl. 106).

2. Βλ. πρακτικὰ Στ' Οἰκουμενικῆς συνόδου: *Mansi* XI. 196 κ.έ., ὅπου τὸ διδόμενον 13ον μεθυπατικὸν ἔτος τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Δ' συμπίπτει μὲ τὸ 13ον ἔτος τῆς πραγματικῆς βασιλείας του (ὡς μονοκράτορος). Πβλ. *G. Ostrogorsky*, *Datierung* 55 - 56.- Βλ. ἐπίσης τὴν *iussio* Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ ἔτους 687: *Mansi* XI. 737 - 38· *G. Ostrogorsky*, *Datierung* 56.

3. Πβλ. τὴν χρονολογίαν τὴν ὁποῖαν φέρουν τὰ πρωτόκολλα συνεδριάσεων τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (787), ὅπου τὰ πραγματικὰ ἔτη βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Στ' μετροῦνται ἀπὸ τοῦ 780, τοῦ ἔτους δηλονότι θανάτου τοῦ Λέοντος Δ': *Mansi* XII. 991: «... βασιλείας... Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης... ἔτους ὀγδόου τῆς αὐτῶν ὑπατείας». Βλ. *F. Dölger*, *Kritische Studien* 124 καὶ 129 (=Dipl. 102 - 103 καὶ 108 - 109)· *G. Ostrogorsky*, *Avtokrator* 103 σημ. 2.

4. Βλ. *F. Dölger*, *Kritische Studien* 126 - 127 (=Dipl. 105 κ.έ.).

5. Πβλ. *H. Bresslau*, *Handbuch* II. 409· *A. Giry*, *Manuel* 96 - 97.

6. Πβλ. *U. Wilcken*, *Archiv f. Papyrussforschung* 5 (1909) 256 διὰ τὸ ἔτος 307. Πβλ. ἐπίσης *O. Seeck*, *Indictio* 1332 μὲ παραπομπὰς εἰς ἐπιστολάς τοῦ Μ. Ἀθανασίου.

7. Ερ. 54 τοῦ Μ. Βασιλείου τοῦ ἔτους 357/372 (=PG. 32. 400 κ.έ.)· πβλ. *B. Treucker*, *Studien* 90.

8. Διὰ τὸ ἔτος 380· πβλ. *O. Seeck*, *Indictio* 1332.

Τὸ ἀρχαιότερον δεῖγμα χρονολογίας κατ' ἰνδικτιῶνα ἐπὶ ἐγγράφου δίδει νόμος τοῦ Κωνσταντίου τοῦ ἔτους 357¹.

Ἡ ἰνδικτιῶν ἤρχιζε τὴν 1ην Σεπτεμβρίου καὶ ἔληγε τὴν 31ην Αὐγούστου τοῦ ἐπομένου ἔτους. Αὕτη εἶναι ἡ καλουμένη *indictio graeca*².

Ἡ *indictio graeca*, ἡ παλαιότερα ὄλων, ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τοῦ κράτους τούτου, ἀκόμη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων καὶ τῶν Βαυαρῶν. Οἱ πάπαι καὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν τὴν ἐχρησιμοποίησαν ἐπίσης, μέχρις ὅμως τῶν ἐτῶν 1087 καὶ 823 ἀντιστοίχως³.

Ἀπὸ τοῦ τελευταίου πέμπτου τοῦ 7ου αἰ. ἐμφανίζεται, ἀρχικῶς ἐπὶ αὐτοκρατορικῶν ἐπιστολῶν, ἰδιότυπος τρόπος χρονολογίας, συνιστάμενος εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἡμερομηνίας καὶ τῆς ἰνδικτιῶνος. Τὸ παλαιότερον *Εἰκ. 41* γνωστὸν δεῖγμα τοιαύτης χρονολογίας, ἀποτελούσης τὸ γνωστὸν αὐτοκρατορικὸν *μνηολόγημα* τὸ χρησιμοποιούμενον εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ *προστάγματα*, δίδει ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' τοῦ 678 πρὸς τὸν πάπαν *Donus*⁴. Τὸ παλαιότερον δεῖγμα τοιαύτης χρονολογίας ἐξ ἄλλης κατηγορίας ἐγγράφων δίδει σιγίλλιον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Α' τοῦ ἔτους 883⁵.

Ἡ διὰ τοῦ *μνηολογήματος* χρονολογία παρὰ τὰς ἀμφισβητήσεις

1. CT. 12. 12. 2 - a. 357 (*Seeck*).- Πβλ. *A. Giry*, *Manuel* 97· *H. Grotiefend*, *Chronologie* 284.

2. Ἐκτὸς αὐτῆς ὑπῆρχον ἄλλαι ἰνδικτιῶνες ἀρχόμεναι τὴν 25ην Δεκεμβρίου ἢ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, ἡ *indictio Bedana*, ἀρχομένη τὴν 24ην Σεπτεμβρίου, καὶ ἄλλαι τοπικαὶ ἰνδικτιῶνες μετὰ διάφορον ἐκάστη ἔναρξιν. Βλ. *H. Bresslau*, *Handbuch* II. 410 σημ. 5· *H. Grotiefend*, *Chronologie* 284 - 85.

3. *H. Bresslau*, *Handbuch* II. 411.

4. *Mansi* XI. 195· *F. Maassen* 339· *K. Brandi*, *Kaiserbrief* 27 ἀριθ. 30. Πβλ. ἐπιστολὴν τοῦ Κωνσταντίνου Δ' πρὸς πάπαν Λέοντα Β': *Mansi* XI. 916· *F. Maassen* 340· *K. Brandi*, *Kaiserbrief* 27 ἀριθ. 33, καὶ ἐπιστολὰς τῶν ἐτῶν 784 (*Εἰρήνης-Κωνσταντίνου Στ'*: *Mansi* XII. 984 - 86), 824 (*Μιχαὴλ - Θεοφίλου*: *Mansi* XIV. 417) καὶ 867 (*Βασιλείου Α'*: *Mansi* XVI. 46)· *K. Brandi*, *Kaiserbrief* 44.

5. Βλ. *F. Dölger*, *Archivarbeit* 295 (=Παρασπορά 248).- Σύγχρονον σχεδὸν παράδειγμα τοιαύτης χρονολογίας ἐπὶ ὑπαλληλικῷ ἐγγράφῳ δίδει *preceptum* (*sic*) τοῦ πρωτοσπαθαρίου Γρηγορίου πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Monte Cassino τοῦ ἔτους 885. Βλ. *F. Trinchera*, *Syllabus* ἀριθ. 1.

καὶ δυσκολίας ποὺ ἐγέννα ἡ ἀπλῆ ἀναγραφή μηνὸς καὶ ἰνδικτιῶνος διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονικὴν τοποθέτησιν τοῦ ἔγγραφου¹, δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι διὰ τὸν σημερινὸν μελετητὴν εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτεραι², διετηρήθη ἐπὶ μακρότατον χρόνον³ καὶ μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1394 ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Β΄ Παλαιολόγος διέταξεν ὅπως εἰς τὰ ἐκδιδόμενα προστάγματα, ὡς καὶ εἰς τὰς πατριαρχικὰς γραφάς, ἀναγράφεται ἐκτὸς τοῦ μηνολογήματος καὶ τὸ ἔτος (ἀπὸ κτίσεως κόσμου)⁴.

Ἡ ἀναγραφή τοῦ ἔτους ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον καὶ ἀκριβέστερον στοιχεῖον χρονολογήσεως τοῦ ἔγγραφου. Εἰς τὰ βυζαντινὰ ἐν τούτοις ἔγγραφα ἡ ἀναγραφή τοῦ ἔτους, κυριώτατα τοῦ ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δὲν ἀποτελεῖ γενικὸν φαινόμενον, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τοὺς χρυσοβούλλους λόγους, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς ἔγγραφα συνθηκῶν μετὰ δυτικῶν δυνάμεων τοῦ 13ου - 15ου αἰ., διότι ταῦτα προέκυψαν μορφολογικῶς ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου λόγου⁵. Μόνον ἀπὸ τοῦ 1394, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐπεκτείνεται ἡ συνήθεια τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἔτους καὶ εἰς τὰ προστάγματα.

Τὸ βυζαντινὸν σύστημα χρονολογήσεως ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἢ σύστημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετρῆι τὰ ἔτη ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ

1. Μολονότι ἔχομεν ἐνδείξεις ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορικὴ Γραμματεία ἐφρόντιζεν ὅπως εἰς τὰς ὑπηρεσιακὰς σημειώσεις ἀναγράφεται καὶ τὸ ἔτος ἐκδόσεως τοῦ ἔγγραφου. Βλ. π.χ. τὴν σωζομένην ἐν ἀντιγράφῳ πρόσταξιν τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ τοῦ Φεβρουαρίου 1094 (;) ἐνθα λέγεται: «Κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέτῳ τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ, μηνὶ μαρτίῳ, ἰνδικτιῶνος β΄, ἔτους ςχβ΄» = *A. Lavra* ἀριθ. 47, σ. 126, 70.

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Lembiotissaurkunden* 293.

3. Φαίνεται μάλιστα ὅτι, κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον, τὸ δικαίωμα ὑποσημείωσης τῶν προσταγμάτων ἐπὶ συναυτοκρατόρων εἶχε μόνον ὁ κύριος αὐτοκράτωρ. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 41 (= *Dipl.* 46 - 7 σημ. 199).

4. *Reg.* 3246 - a. 12. 6. 1394: *MM.* II. 214: «ἐτάχθη ἐν ἅπασιν τοῖς τε σεπτοῖς βασιλικοῖς προστάγμασι καὶ ταῖς τιμίαις πατριαρχικαῖς ἀπάσαις γραφαῖς καταγράφεσθαι καὶ τὴν τοῦ μηνὸς ἡμέραν, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἕκαστον σεπτὸν πρόσταγμα ἢ πατριαρχικὴ γραφή εἰς τὸ ἐξῆς μέλλει προβαίνειν». - Ἡ προσθήκη τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτους ἐγένετο, μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ μηνολογήματος, εἰς τὸ τέλος τοῦ κειμένου τοῦ ἔγγραφου. Ἡ νέα ἀριθμησις δὲν φαίνεται ὅτι ἐτηρεῖτο πάντοτε, διότι ἀργότερον εὐρίσκομεν προστάγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγράφουν μὲν τὴν ἡμερομηνίαν, οὐχὶ ὅμως τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 41 (= *Dipl.* 47 σημ. 202).

5. *F. Dölger*, *Kodikellos* 36 (= *Dipl.* 41 σημ. 178).

κόσμου, τὴν ὁποῖαν τοποθετεῖ, συμφώνως πρὸς ὑπολογισμοὺς προκύψαντας ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως στοιχείων εἰλημμένων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἰς τὸ ἔτος 5509 πρὸς τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ δὴ εἰς τὴν 1ην Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου. Τοιουτοτρόπως τὸ 1ον ἔτος μ.Χ. εἶναι τὸ ἔτος 5509 ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου ὁμοῦς τοῦ ἔτους 1 ἀρχίζει τὸ ἔτος 5510 ἀπὸ κτίσεως κόσμου¹.

Ἡ ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολόγησις εἰσάγεται εἰς τὸ Βυζάντιον τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 7ου αἰ., πρῶτον ὁμοῦς σωζόμενον δεῖγμα ἐγγράφου φέροντος τὴν χρονολόγησιν ταύτην εἶναι *preceptum* (sic) τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Στ' διὰ τὴν μονὴν τοῦ Monte Cassino τοῦ ἔτους 911².

Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὰ ἔγγραφα, εἰς κλίμακα ὁμοῦς λίαν περιορισμένην, καὶ ἡ χρονολόγησις ἀπὸ ἐνσαρκώσεως Χριστοῦ³. Ὡς γνωστόν, τὸ σύστημα τοῦτο βασίζεται ἐπὶ ὑπολογισμῶν τοῦ μοναχοῦ Διονυσίου τοῦ Βραχέως, γράψαντος κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 6ου αἰ. Οὗτος ἐτοποθέτησε τὴν γεννήσιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν 25ην Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 753 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης, ὥστε τὸ πρῶτον χριστιανικὸν ἔτος συμπίπτει μὲ τὸ ἔτος 754 *ab urbe condita*. Τὸ Διονυσιακὸν σύστημα εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἤρχισεν ἐφαρμοζόμενον ἤδη ἀπὸ τοῦ 7ου αἰ., κατίσχυσε δὲ μετὰ τὸν 10ον αἰ. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ σύστημα τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη πολὺ ἀργὰ καὶ πολὺ σπανίως. Παλαιότερα ἔγγραφα χρησιμοποιοῦντα τὸν τρόπον τοῦτον χρονολογίας εἶναι συνθῆκαι Βυζαντινῶν μετὰ ξένων κρατῶν⁴.

β) Ὑποσημείωσις (*Subscriptio*). Ἡ τελικὴ ἐπικύρωσις καὶ ἐπισημοποίησις παντὸς αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου διενηργεῖτο ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος εἴτε διὰ τῆς ἰδιοχείρου ὑπογραφῆς του εἴτε δι' ἄλλων λέξεων ἢ φράσεων ἰδιοχείρου πάλιν ὑπ' αὐτοῦ γραφομένων.

1. Βλ. *D. H. Lietzmann - D. K. Aland, Zeitrechnung* 6.

2. *F. Trinchera, Syllabus* ἀρ. 2: «*factum per mensem Februarium. Nona indictione. In anno sex milium quadrigenti quinquaginta novem.*» - Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ ἐγγράφου τούτου τὸ ὅποιον ὁ *Trinchera* τοποθετεῖ εἰς τὸ ἔτος 891 βλ. *Reg.* 555.

3. Μόνον εἰς ἔγγραφα συνθηκῶν μετὰ τῶν δυτικῶν δυνάμεων.

4. Π.χ. ἡ συνθήκη τοῦ 1304 μεταξὺ Γενοואτῶν καὶ Ἀνδρονίκου Β' φέρει καὶ τὰς δύο χρονολογήσεις, καὶ τὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ τὴν ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως: *JGR. I. 533 - Reg. 2261.*

Φαίνεται ὁμως ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ζωῆς τοῦ κράτους δὲν ἦτο αὐστηρῶς καθωρισμένος ὁ τρόπος τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑποσημειώσεως. Κατ' ἀρχὰς συνίστατο αὕτη εἰς ἀπλοῦν χαιρετισμόν¹, ὁ ὁποῖος σὺν τῷ χρόνῳ μετεβλήθη εἰς: Vale (N), parens carissime κλπ.² ἢ καὶ εἰς: Divinitas te servet per multos annos κλπ.³

Εἰδικῶς προκειμένου περὶ παπῶν ἢ πατριαρχῶν ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ μακρὸν σταθερῶς ὁ τύπος: Divinitas te servet per multos annos sancte et religiosissime pater⁴.

Φαίνεται ὁμως ὅτι αὐτοκράτορες οὐχὶ πολὺ συμπαθοῦντες τὴν γραφὴν ἐχρησιμοποιοῦν ἀντὶ ἄλλης ὑποσημειώσεως τὴν γενικῶς ἀνεγνωρισμένην μορφήν τῆς ὑπαλληλικῆς ὑποσημειώσεως, τ.ἔ. τὴν ἀναγραφὴν τῆς λέξεως *legi*⁵ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου. Τοῦτο τοῦλάχιστον μαρτυρεῖ ὁ Προ-

1. *Bene valetē* ἢ *bene valere te cupimus* καὶ παρομοίας ἐκφράσεις εἰς τὰ *rescripta*. - *K. Brandi*, Kaiserbrief 38· *F. Dölger*, Facsimiles 1· Τοῦ αὐτοῦ, Herrscherkanzlei 86.

2. Πβλ. *Pragmatica sanctio* τοῦ Ἰουστίνου Β' τοῦ ἔτους 570 πρὸς τὸν Praef. praet. Africae: Reg. 16 = JGR. I. 11: Coll. I Nov. 6· *K. Brandi*, Kaiserbrief 38.

3. *Pragmatica sanctio* τῶν αὐτοκρατόρων Τιβερίου Α' Κωνσταντίνου καὶ Μαυρικίου πρὸς τὸν praef. praetorio Africae τοῦ ἔτους 582: Reg. 65 = JGR. I. 24: Coll. I Nov. 13. Πβλ. ἐπίσης MGH., Epp. III. 148/49 ἀριθ. 42: Ἐπιστολὴ τοῦ Μαυρικίου πρὸς τὸν βασιλέα Childebert τοῦ ἔτους 584: Reg. 83· *K. Brandi*, Kaiserbrief 39.

4. Βλ. ἐπιστολάς Ἰουστινιανοῦ Α' πρὸς πάπας: Ἰωάννην τοῦ 533: *Collectio Avellana* 322-25 = *F. Maassen* 337· Ἀγαπητὸν τοῦ 536: *Collectio Avellana* 344 = *F. Maassen* 337 καὶ *Collectio Avellana* 338 = *F. Maassen* 357· τοῦ Μαυρικίου πρὸς Γρηγόριον τοῦ 591: Reg. Greg. MGH., Epp. I. 21 = Reg. 103· Κωνσταντίνου Δ' πρὸς πάπαν Λέοντα Β' τοῦ 681: *Mansi* XI. 713 καὶ 916 κ.ἔ. = *F. Maassen* 340 = Reg. 247· Ἰουστινιανοῦ Β' πρὸς Κόνωνα τοῦ 687: *Mansi* XI. 737 = *F. Maassen* 341 = Reg. 254. - Πρὸς πατριάρχας: Κωνσταντίνου Δ' πρὸς Γεώργιον Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 680: *Mansi* XI. 202 κ.ἔ. = *F. Maassen* 339· Ἡρακλείου πρὸς Σέργιον Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 612: JGR. I. 30 Coll. I Nov. 22 = Reg. 165 καὶ τοῦ ἔτους 629: JGR. I. 39 Coll. I. Nov. 25 = Reg. 199. - Πρβ. *K. Brandi*, Kaiserbrief 39.

5. *F. Dölger*, *Kodikellos* 21 (=Dipl. 23 σημ. 87) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ *K. Brandi*, Kaiserbrief 41, ὅτι τὸ *legi* (*legimus*) προέρχεται ἐξ ἐκκλησιαστικῆς συνθεσίας. - Τὸ *legi* σημαίνει τὸ αὐτὸ περίπου ὡς καὶ τὸ *recognovi* τοῦ ἀρμοδίου ὑπαλλήλου τὸ τιθέμενον παρὰ τὸ *rescripti* τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Σημαίνει τουτέστιν ὅτι τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου παραβλήθην εὐρέθῃ σύμφωνον

κόπιος διὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστίνον Α' ¹.

Τὸν αὐτὸν τρόπον ὑποσημειώσεως ἐχρησιμοποίησε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Δ' εἰς *sacra* τοῦ Δεκεμβρίου 681 πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν σύνοδον γράφας ἰδιοχείρως τὸ *legimus*, κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τὴν εὐρισκομένην ἐπὶ τῆς λατινικῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου ². Προφανῶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐγράφη τὸ *legi* εἰς *Novella* τοῦ 619 τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, διότι αὕτη στερεῖται οἰουδήποτε ἄλλου μέσου δηλοῦντος τὴν αὐτοκρατορικὴν παρουσίαν ³. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ λατινιστὶ σωζομένην ἐπιστολὴν τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου τοῦ ἔτους 784, ὅπου εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς σημειοῦται τὸ *legimus* ⁴.

πρὸς τὸ σχέδιόν του. Πβλ. *B. Faas*, Studien 247.-Ἀνέγγων ὡς σημείωσις ἐπικυρώσεως ὑπαλλήλων εἰς ὑπηρεσιακὰ ἡμερολόγια, πρωτόκολλα κλπ. ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς τοὺς παπύρους. Ὁ *F. Zucker*, SB. d. Berl. Ak. d. Wiss., 1910, 714 τὸ ἡρμήνευσεν ὡς σημείωσιν ἐπικυρώσεως ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου τῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλας παραπομπὰς ἐν *Preisigke*, Papyruswörterbuch ἐν λ. ἀναγιγνώσκειν. Τὴν αὐτὴν ἐπικυρωτικὴν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ (*De mag.* III. 2: σ. 97-8) παραδιδόμενον *ρέκινον* (=παραφθορὰ τοῦ *recognovi*), διὰ τοῦ ὁποίου οἱ προϊστάμενοι τῶν δικαστηρίων ὑπεσημειοῦντο εἰς τὰ σχεδάρια τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων.- Περὶ τῶν σημειώσεων ἐπικυρώσεως ἄλλων Γραμματειῶν βλ. *M. Jusselin*, La chancellerie de Charles le Chauve, Moyen Âge, IIe sér. 24 (1922) 56. Βλ. ἐπίσης *P. Classen*, Kaiserreskript 55 κ.έ.

1. Βλ. Ἀνάδοτα 6 (40. 11. κ.έ.), ὅπου λέγεται ὅτι ὁ ἀγράμματος αὐτοκράτωρ Ἰουστίνος Α' ἐχρησιμοποίησε πρὸς ὑποσημείωσιν τῶν ἐγγράφων τοῦ ξύλινου τύπου φέροντα τὰ «τέτταρα γράμματα» τῆς ὑποσημειώσεως. Τὰ τέσσερα ταῦτα γράμματα ἀναφέρονται προφανῶς εἰς τὴν λέξιν *legi*, ὡς τοῦτο ἀφήνει νὰ ἐνοηθῆ ὁ Προκόπιος (αὐτόθι: «... γραμμάτων τεττάρων, ἅπερ ἀναγνῶναι τῇ λατίνων φωνῇ δύναται...») καὶ ὡς ἀναφέρει ρητῶς μαρτυρία τοῦ *Anon. Vales.* 79 (= *de qua re laminam auream iussit interrasilem fieri quattuor litteras <legi> habentem*) ἀποδιδόμενη μὲν εἰς τὸν Θεοδώριχον, ἀναφερομένη ὁμοίως πραγματικῶς εἰς τὸν Ἰουστίνον Α', ὡς ὁ *W. Ensslin*, *Rex* 391-96 ἀπέδειξεν.

2. Βλ. *Mansi* XI. 723 (=Reg. 248): «*et manu diva: Legimus*». Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 20 (=Dipl. 21).

3. *JGR.* I. 32 Coll. I Nov. 23 = Reg. 175. Φέρει μόνον τὸ *legi* καὶ χρονολογικὰ στοιχεῖα. Τὰ τελευταῖα γραμμένα προφανῶς ἐξ ἄλλης χειρὸς. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 19 (=Dipl. 21).

4. *Mansi* XII. 986 = Reg. 341. *F. Dölger*, *Kodikellos* 20 (=Dipl. 21). Ἡ διαφορὰ τῶν δύο τύπων δὲν ἔχει οὐδεμίαν σημασίαν, οὔτε σχετίζεται μὲ τὴν ὑπαρξίν ἢ ὄχι συναυτοκράτορος. Ἦδη οἱ ρωμαῖοι ὑπάλληλοι ἐχρησιμοποιοῦν ἀδιακρίτως καὶ τοὺς δύο τύπους, ὅπως ἀφ' ἑτέρου βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἄνευ συναυ-

Τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφο τοῦ 784 εἶναι τὸ τελευταῖον ἴσως γνωστὸν αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφο, ὅπου ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ ὑποσημειοῦται διὰ τοῦ *legimus* ¹.

Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰ., ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τὸ *legimus* ἀναγράφει ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ μετὰ τινα ἀστάθειαν ὡς πρὸς τὴν ὑποσημείωσιν ² καταλήγει εἰς τὴν διὰ τοῦ ὀνόματός του ὑπογραφὴν, τῆς ὁποίας τὸ παλαιότερον δεῦγμα παρέχει ἐν πρωτοτύπῳ σωζόμενον ἔγγραφο τοῦ 972: «Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων» ³.

Ἐνωρίτερον ὅμως εἶχεν ἀναπτυχθῆ δι' ὀρισμένας κατηγορίας ἔγγραφοι ὡς αὐτοκρατορικὴ ὑποσημείωσις τὸ *μνηολόγημα*, τοῦ ὁποίου πρώτην ἐφαρμογὴν δίδει ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' τοῦ ἔτους 681 πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα ⁴.

Πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι τὰ ἀνωτέρω χρονολογικὰ στοιχεῖα δὲν ἀπαντοῦν ὅλα συγχρόνως εἰς ἀπάσας τὰς κατηγορίας τῶν αὐτοκρατορικῶν βυζαντινῶν ἔγγραφοι, οὔτε καὶ καθ' ἀπάσας τὰς ἐποχὰς τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐκ τῆς κατηγορίας, εἰς ἣν ἐν ἔγγραφῳ ὑπάγεται, καὶ ἐκ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τοῦτο ἐγράφη, ἐξαρτᾶται ἂν θὰ περιέχη ὅλα ἢ τινὰ μόνον τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων στοιχείων.

τοκράτορος γράφου ἀδιακρίτως «ἡ βασιλεία μου» ἢ «ἡ βασιλεία ἡμῶν». Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 22 (=Dipl. 24 σημ. 88).

1. Τὸ *legimus* παρὰ *Mansi* XVI. 203 γράφει προφανῶς ὁ ἀρμόδιος ὑπάλληλος, διότι τὸ ἔγγραφο ἐκτὸς τούτου φέρει καὶ τὸν καταληκτικὸν αὐτοκρατορικὸν χαιρετισμὸν.

2. Εἰς ἔγγραφο διὰ τὸν Ἄθω τοῦ 883 (=Reg. 492, ὅπου τὸ διδόμενον ἔτος 873/4 πρέπει νὰ διορθωθῆ) ἡ ὑποσημείωσις ἔχει ὡς ἐξῆς: «*Ἀναγνώντες (sic), οἰκεία χεῖρ ὑπεσημήναμεν*». Πβλ. *F. Dölger*, *Archivarbeit* 295 (=Παρασπορὰ 428).

3. Βλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 16 = Reg. 745. Περὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ ἔγγραφου τούτου, *D. A. Anastasiou*, *Date* 7-11· ἐπ' αὐτοῦ *F. Dölger*, *BZ.* 29 (1929/30) 442.- Ἡ ἐν συνεχείᾳ ἐξέλιξις τοῦ τύπου τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς ἔχει συντόμως ὡς ἐξῆς: *βασιλεὺς Ῥωμαίων*: 10ος αἰ. - *βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων*: 11ος αἰ. - *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων*: 12ος - 15ος αἰ. - Πβλ. *F. Dölger*, *BZ.* 36 (1936) 136 σημ. 2 ἐν σελ. 137.- Ἀεττομέρτερον περὶ τούτου βλ. κατ. ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ.

4. Βλ. Reg. 247: *Mansi* XI. 712 καὶ 916: «ἀπελύθη μνηρὶ . . . ἰνδικτιῶνος . . .» *K. Brandt*, *Kaiserbrief* 44· *F. Dölger*, *Kodikellos* 32 (=Dipl. 36 σημ. 161).- Τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ *μνηολογήματος* βλ. κατ. ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ.

Β' ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Ὑπὸ τὸν ὄρον αὐτοκρατορικῆ γραμματείας ἐννοοῦμεν ἐν τῇ Διπλωματικῇ τὴν ὀργανωμένην αὐτοκρατορικὴν ὑπηρεσίαν, τῆς ὁποίας ἀποστολὴ ἦτο ἡ διατύπωσις, ὑπὸ τὴν δι' ἐκάστην περίπτωσιν ὀρισμένην καὶ προβλεπομένην μορφήν ἐγγράφου, τῆς αὐτοκρατορικῆς βουλήσεως¹.

Ὅταν ὀμιλοῦμεν περὶ αὐτοκρατορικῆς γραμματείας εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, δὲν πρέπει βεβαίως νὰ φανταζώμεθα μίαν σταθερὰν καὶ ὀμοιομορφον ὑπηρεσίαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας², ἀλλὰ μᾶλλον μίαν ὑπηρεσίαν, ἡ ὁποία μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰῶνων ὑπέστη ἀλλαγὰς, τόσον εἰς τὴν ὀργάνωσίν της, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐπινομιάν της, παρέμεινεν ὅμως παρὰ ταῦτα ἐν ἐνεργείᾳ, ὑπὸ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μορφήν, μέχρι τέλους τῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

Πληροφορίας διὰ τὴν σύνθεσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας μᾶς δίδει ἐν πρώτοις ἡ *Notitia Dignitatum utriusque imperii*, ἔργον τοῦ ὁποίου ἡ τελικὴ σύνταξις ἀνάγεται εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 5ου αἰ.³

Συμφώνως πρὸς τὰ πληροφορίας ταύτας ἡ ἐργασία τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἦτο κατανεμημένη μεταξὺ 1) τοῦ *quaestor sacri palatii*, 2) τῶν *magistri scriniorum* καὶ 3) τῶν μελῶν τῆς ὑπὸ τὸν *primicerius notariorum schola notariorum*, τῶν *notarii* καὶ *referendarii*.

1. Πβλ. *O. Redlich*, *Urkundenlehre* 21.

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 83.

3. Περὶ τῆς *Notitia Dignitatum* καὶ τῆς χρονολογήσεώς της βλ. *O. Seeck*, *Zeit* 68· *J. B. Bury*, *Notitia* 10. 131 καὶ 13. 149· *A. Alföldi*, *Untergang I*. 76· *F. Salisbury*, *Date* 102· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Notitia* 217· *F. Lot*, *Notitia* 285· *A. W. Byvanck*, *Date* 67· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Kalender* 177· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Notitia* 87· *E. Polaschek*, *Notitia* 1077 κ.έ.· *D. Van Berchem*, *Armée* 7· *E. v. Nischer*, *Heerwesen* 32 κ.έ.

Ἔργον τοῦ quaestor sacri palatii (κοιαιστωρ) ἦτο ἡ ἐπεξεργασία τῶν νομοθετικῆς φύσεως ζητημάτων καὶ αἱ συναφεῖς πρὸς αὐτὰ αἰτήσεις ἰδιωτῶν ἢ ἀρχῶν, ἡ ἱκανοποίησις τῶν ὁποίων ἀπῆτει νομοθετικὴν ρύθμισιν ¹, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ τήρησις, μετὰ τὴν βοήθειαν ὑπαλλήλων τοῦ *serinium memoriae*, τοῦ *laterculum minus*, καταλόγου δηλ. ὠρισμένων ὑπαλλήλικῶν θέσεων, τῶν ὁποίων ἡ πλήρωσις ἐγένετο τῇ προτάσει τοῦ ².

Ἀπὸ τοῦ θου αἰ. ὁ quaestor sacri palatii (κοιαιστωρ) ἀνέλαβε καὶ τὴν ἀνθυπογραφὴν (*adnotatio*) τῶν αυτοκρατορικῶν διαταγμάτων ³.

Ὁ quaestor sacri palatii δὲν διέθετε μόνιμον ὑπηρεσίαν (*officium*), ἀλλ' ἐλάμβανεν *adiutores* ἐκ τῶν *scrinia* τῆς αυτοκρατορικῆς ὑπηρεσίας ⁴. Τὸν ἀριθμὸν τῶν *adiutores* τούτων καθώρισεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς 26 : 12 ἐκ τοῦ *serinium memoriae* καὶ 14 ἐκ τῶν ἄλλων *scrinia* ⁵.

Ἡ θέσις τοῦ quaestor sacri palatii, ἀξιώματος δημιουργηθέντος ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ⁶, ἦτο σαφῶς ἀνωτέρα τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας ⁷. Μάλιστα τὸν θον αἰ. ὁ Ἰουστινιανὸς

1. Πβλ. Not. Dign. Or. XII. Occ. X: «*sub dispositione viri illustris quaestoris: leges dictandae, preces*». Πβλ. E. Böcking, Annotatio II. 247 κ.έ.: H. Bresslau, Handbuch I. 186· J. B. Bury, System 73. Πβλ. N. Val. 19 - a. 445· CJ. 1. 23. 7 - a. 477.

2. CT. 1. 8. 2 - a. 424· CJ. 1. 30. 1· O. Karlowa, Rechtsgeschichte I. 837· Th. Mommsen, Studien 457 κ.έ. (=Ges. Schr. VI. 392 κ.έ.)· P. Krüger, Quellen 313 κ.έ.: E. Stein, Geschichte 170.

3. Περὶ τῆς ἀνθυπογραφῆς ταύτης βλ. κατ. σ. 168 κ.έ.

4. Βλ. Not. Dign. Or. XII. 6: «... *officium non habet, sed adiutores de scriniis, quos voluerit*».- Τὰ *scrinia* ταῦτα ἦσαν τέσσερα: *memoriae, epistolarum, libellorum* καὶ *dispositionum*. Ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ *magister officiorum* (πβλ. Not. Dign. Or. XI. 13 - 16), παρεῖχον δὲ *adiutores* ὄχι μόνον εἰς τὸν *quaestor sacri palatii* ἀλλὰ καὶ εἰς τέσσαρας ἄλλους ἀνωτάτους ὑπαλλήλους τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας, τοὺς *magistri scriniorum*, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν πρωτοβυζαντινὴν ἐποχὴν δὲν εἶχον πλέον ὑπηρεσιακὴν σχέσιν μετὰ τὰ ἀναφερθέντα *scrinia*.

5. Πβλ. NJ. 35. - a. 535· O. Karlowa, Rechtsgeschichte I. 837· H. Bresslau, Handbuch I. 187.

6. Βλ. Ζώσιμος V. 32 (258. 21 κ.έ.): «... καὶ ἐπὶ τούτοις Σάμβιος ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένους ὑπαγορεύειν, ὃν κοιαιστωρα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι...». Πβλ. E. Böcking, Annotatio II. 248· O. Karlowa, Rechtsgeschichte I. 833· Th. Mommsen, Studien 453 (=Ges. Schr. VI. 388).

7. Ἄλλωστε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἦτο κατώτερον μόνον τοῦ ἀξιώματος τοῦ *prae-*

καθώρισεν ὅτι οὐδεμία αὐτοκρατορικὴ *iussio* ὄφειλε νὰ γίνεται ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ἐὰν δὲν ἔφερεν *adnotatio* τοῦ *quaestor sacri palatii* περιέχουσαν τὰ ὀνόματα ἐκείνων, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐξεδόθη αὐτῇ, τὸ ὄνομα τοῦ ἀρμοδίου κρατικοῦ ὄργάνου, πρὸς ὃ αὐτῇ ἀπηρθύνετο, ὡς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιφορτισμένου μὲ τὴν ἀποστολὴν τῆς *iussio* ὑπαλλήλου¹.

Οἱ *magistri scriniorum*² ἀπετέλουν, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὸ δεύτερον στοιχεῖον τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας. Ἀρχικῶς ἦσαν προϊστάμενοι, ὡς τοῦτο δηλοῖ καὶ ὁ τίτλος των, τῶν διαφόρων αὐτοκρατορικῶν *scrinia*. Ὅταν ὅμως ὁ Μ. Κωνσταντῖνος προέβη εἰς τὴν ἀναδιάρθρωσιν τῶν κεντρικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κράτους, περιορίσας τὰς ἀρμοδιότητας τοῦ *praefectus praetorio*, ἰδρύσας τὸ ἀξίωμα τοῦ *quaestor sacri palatii* καὶ τὴν *schola notariorum* καὶ ὑπαγαγὼν τὰ *scrinia* εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ νεοῖδρυθέντος ἀξιώματος τοῦ *magister officiorum*³, φαίνεται ὅτι οἱ *magistri scriniorum* ἀπεσπάρθησαν τῶν *scrinia* των καὶ μετεβλήθησαν εἰς αὐτόνομους ὑπαλλήλους, μὲ ἀποστολὴν τὴν εἰσήγησιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ θεμάτων τῆς ἀρμοδιότητός των. Τοῦτο τοῦλάχιστον δευκνύει ἡ τελείως χωριστὴ ἀπὸ τῶν *scrinia* θέσις, τὴν ὁποίαν κατέχουν εἰς τὴν *Notitia Dignitatum* οἱ *magistri scriniorum*⁴.

Ἵπῆρχον τέσσαρες *magistri scriniorum* (ἀντιγραφεῖς): ὁ *magister*

fectus praetorio, ἰσόβαθμον δὲ πρὸς τὸ τοῦ *magister officiorum* βλ. *Th. Mommsen, Studien* 454 (=Ges. Schr. VI. 388 κ.έ.) μετὰ πηγῶν.

1. NJ. 114 c. 1 - a. 541 (CJC. III. 533. 9 κ.έ.): «... *nam praesenti lege decernimus nullam divinam iussionem neque per viri magnifici quaestoris adiutores neque per aliam cuiuslibet militiae aut dignitatis aut officii personam cuicumque iudici confectam a quolibet suscipi cognitore, cui magnifici viri quaestoris adnotatio subiecta non fuerit, qua contineatur et inter quos et ad quem iudicem vel per quam fuerit directa personam...*». Πβλ. *C. G. Bruns, Unterschriften* 73 κ.έ. *H. Bresslau, Handbuch* I. 186.

2. Ἀντιγραφεῖς ὁ ἑλληνικὸς τίτλος των βλ. *J. B. Bury, Magistri* 23 κ.έ.

3. Βλ. *Lengle, Tribunus, RE. VI. A 2. 2447*.

4. *Not. Dign. Or. XI. 13 - 16: scrinia memoriae, libellorum, epistolarum, dispositionum* ὑπὸ τὸν *magister officiorum*. - *Or. XIX. 7 - 13: magister memoriae, libellorum, epistolarum* καὶ *epistolarum graecarum*, αὐτόνομοι ὑπάλληλοι. - Ἄλλως ὁ *A. E. R. Boak, Magistri* 101 - 102· Τοῦ αὐτοῦ, *Masters* 83 - 84· εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μελέτην εἶναι ἐν τούτοις ὀλιγώτερον κατηγορηματικὸς.

memoriae, ὁ magister epistolarum, ὁ magister epistolarum graecarum καὶ ὁ magister libellorum.

Ὁ magister memoriae ἐπεξεργάζετο τὰς παρατηρήσεις (adnotationes) τοῦ αὐτοκράτορος τὰς γραφομένας ἐπὶ τῶν προσκομιζομένων εἰς αὐτὸν ἐγγράφων αἰτήσεων¹.

Ὁ magister epistolarum εἶχε τὴν φροντίδα τῆς ἀπαντήσεως πρὸς ἐγγράφα ὑπομνήματα καὶ αἰτήσεις ἀρχῶν ἢ civitates².

Τὴν εὐθύνην τῆς συντάξεως ἢ τῆς μεταφράσεως ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἶχεν ὁ magister epistolarum graecarum³.

Ὁ magister libellorum τέλος ἦτο ἀρμόδιος διὰ τὰς εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον πρωτοδίκως εἰσαγομένας ὑποθέσεις (cognitiones) καὶ δι' αἰτήσεις σχετικὰς πρὸς τοιαύτας ὑποθέσεις⁴.

Τὸ τρίτον στοιχεῖον διὰ τοῦ ὁποίου συνεπληροῦτο ἡ αὐτοκρατορικὴ γραμματεία τῆς πρωτοβυζαντινῆς ἐποχῆς ἦτο, ὡς ἐλέχθη, ἡ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἰδρυθεῖσα schola notariorum, ἐκ τῶν μελῶν τῆς ὁποίας ἐλαμβάνοντο οἱ adiutores τοῦ primicerius notariorum⁵.

Οἱ notarii⁶ οὗτοι ἐχρησίμευον ὡς γραφεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς

1. Πβλ. Not. Dign. Or. XIX. 7: «magister memoriae adnotationes omnes dictat et emittit et precibus respondet». Πβλ. J. B. Bury, System 75· H. Schiller, Geschichte II. 102 - 3· H. Bresslau, Handbuch I. 185.

2. Βλ. Not. Dign. Or. XIX. 8 - 9: «magister epistolarum legationes civitatum, consultationes et preces tractat» J. B. Bury, System 75.

3. Not. Dign. Or. XIX. 12 - 13: «magister epistolarum graecarum eas epistolas, quae graece solent emitti, aut ipse dictat aut latine dictatas transfert in graecum».

4. Not. Dign. Or. XIX. 10 - 11: «magister libellorum cognitiones et preces tractat» H. Schiller, Geschichte II. 103· J. B. Bury, System 75. Πβλ. H. Bresslau, Handbuch I. 185. Πβλ. ἐπίσης τὸ πρωτόκολλον παρὰ Mansi VI. 758 κ.έ.

5. Not. Dign. Or. XVIII. 3 κ.έ.

6. (Βασιλικοὶ) ὑπογραφεῖς ὁ ἑλληνικὸς τίτλος, βλ. Σωκράτης VII. 23 = PG. 67. 789. Πβλ. O. Karlowa, Rechtsgeschichte I. 845. Βλ. καὶ Ζώσιμος V. 35 (=261. 24 κ.έ.): «Πέτρος ὁ τοῦ τάγματος τῶν ὑπογραφῶν ἡγούμενος». Ἐκαλοῦντο ὁμοῦ καὶ ταχνηγάφοι, βλ. Σωζομενός, IV. 10, 11 (=152.9): «ταχνηγάφος βασιλικὸς ἐκ τοῦ τάγματος τῶν καλουμένων νοταρίων».

γραμματείας, προσέτι δ' ἐτήρουν καὶ τὸ *laterculum maius*, τ.ἔ. τὸν κατάλογον τῶν ἀνωτέρων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιωματῶν τοῦ κράτους¹.

Πιθανώτατα ὁ ἴδιος ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐχρησιμοποίησε μικρὸν ἀριθμὸν ἐκλεκτῶν *notarii* εἰς τὴν ἰδιαίτεράν του ὑπηρεσίαν, ὀνομάσας αὐτοὺς *referendarii*². Ὁ ὅρος πάντως ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον κατὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ.³ καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰ.⁴

Ὁ ἀριθμὸς τῶν *ρεφερενδარიῶν* τούτων εἶχεν ἀνέλθει ἤδη εἰς δέκα τέσσαρας ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ 535 τὸν περιώρισεν εἰς ὀκτῶ⁵.

Ἡ τοιαύτη ὁμῶς διάρθρωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας μετὰ τὸν *κοιαιστῶρα*, τοὺς *ἀντιγραφεῖς* (= *magistri scrinioium*), τοὺς *βασιλικοὺς ὑπογραφεῖς* (= *notarii*) καὶ τοὺς *ρεφερενδარიῶν* ὑπέθαλπεν ἀντιζηλίας καὶ ἔφερε τὸ σπέρμα ἀλλαγῶν, αἵτινες δὲν ἤρρηξαν νὰ ἐκδηλωθοῦν.

Οἱ ἐκ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἐρχόμενοι λόγῳ ὑπηρεσίας εἰς καθημερινὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἶχον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποσπάσουν τὴν εὐνοίαν του καὶ ν' ἀποκτήσουν σὺν τῷ χρόνῳ μέγα κύρος καὶ ἐπιρροήν, ἱκανὰ μάλιστα ἐνίοτε νὰ τοὺς ἐμπνεύσουν καὶ φιλοδοξίας ἀνόδου ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου⁶.

Ἐδημιουργήθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἰδιαίτερα κατηγορία μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, σαφῶς ἀνωτέρα τῶν ἄλλων, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἀρχικῶς κληθέντων *σηκηρηταρίων* (*secretaria-*

1. Πβλ. *O. Karlowa*, *Rechtsgeschichte* I. 845· *Th. Mommsen*, *Studien* 457 (= *Ges. Schr.* VI. 392 κ.ἔ.)· *E. Stein*, *Geschichte* 171.

2. *E. Stein*, *Geschichte* 171.

3. *Πασχάλιον Χρονικὸν* 550. 12· *W.G. Sinnigen*, *Service* 242.

4. Βλ. ἐπιστολὰς τοῦ ἁγ. Νεῖλου ἀπευθυνομένας «*Υακίνθῳ ῥεφερενδარიῶν*»: *PG.* 79. 425 (= *III Epp.* 83 καὶ 84). *J. B. Bury*, *Magistri* 25. Τὸ παλαιότερον νομοθετικὸν κείμενον ἀναφέρον τὸν ὄρον *referendarius* εἶναι *CJ.* I. 50. 2 - a. 427. Πβλ. *H. Bresslau*, *Handbuch* I. 189· *J. B. Bury*, *Magistri* 27· *E. Stein*, *Geschichte* 172 σημ. 1.

5. *NJ.* 10 - a. 535.

6. Πβλ. π.χ. Ἰωάννην τὸν «*πρωτοστάτην τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων*», ὅστις ὑπῆρξεν ἀνταπακτητῆς τοῦ θρόνου ἐπὶ Θεοδοσίου Α'· βλ. *Σωκράτης*, VII. 23 = *PG.* 67. 789.

rii ἢ a secretis), οἱ ὅποιοι μνημονεύονται διὰ πρώτην φοράν τὸ 451 εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τῆς Χαλκηδόνος¹. Τὸν βον αἰ. ἐμφανίζεται ὁ ἐξελληνισμένος τίτλος ἡ σηκρηῆτις, ὅστις μάλιστα πλήρης εἶναι: ἡ σηκρηῆτις τῆς αὐλῆς². Οἱ ἡ σηκρηῆτις ἐξετέλουν καὶ χρέη ἰδιαιτέρου γραμματέως τοῦ αυτοκράτορος³.

Οἱ ἡ σηκρηῆτις ἀνήκον, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὴν schola notariorum, ἦσαν δηλ. καὶ αὐτοὶ notarii⁴, ὠνομάσθησαν δὲ a secretis⁵, διότι ὑπηρετοῦν εἰς τὸ αυτοκρατορικὸν συμβούλιον (consistorium principis), τὰ ἐμπιστευτικὰ πρακτικὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἐτήρουν⁶. Ἐνίοτε ἦσκουν τὰ διπλᾶ καθήκοντα τοῦ (notarius) a secretis καὶ τοῦ agens in rebus⁷.

Ἡ σπουδαιότης τῶν ἀσηκρητῶν σὺν τῷ χρόνῳ ηὔξανε καὶ κατ' ἀναλογίαν ηὔξανε καὶ τὸ κύρος τοῦ προϊσταμένου των.

1. Βλ. *E. Schwartz*, ACOe. II. 1. 1 σ. 65. 15· σ. 66. 21· σ. 67. 34· σ. 69. 9· σ. 70. 37· σ. 72. 1 καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ λατινικὸν κείμενον τῶν πρακτικῶν χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον *secretarius* (=II. 3. 1 σ. 41. 10), ὡς καὶ τὸν ὄρον *a secretis* (=II. 3. 1 σ. 41. 10: σ. 42. 27· 44. 1 καὶ ἀλλαχοῦ). Πβλ. *E. Stein*, Prätorianerpräfektur 47 σημ. 1.

2. Βλ. Ἰωάννης Ανδός, *De mag.* III. 27 (115. 18 - 19): «τοὺς λεγομένους ἀσηκρηῆτις τῆς αὐλῆς». Πβλ. αὐτόθι III. 10 (96. 25). Πβλ. καὶ *Corippus*, I. 27: «... *secreta sacrae tractans Demetrius aulae* ...». *E. Stein*, Prätorianerpräfektur 49 - 50· *A. Kraus*, *Secretarius* 45 κ.έ.

3. Πβλ. Προκόπιος, Ἀνέκδοτα 14. 4 (III. 1 σ. 90. 9 κ.έ.): «... τοῖς δὲ ἀσηκρηῆτις καλουμένοις οὐκ ἀπεκέρκιστο τὸ ἀξίωμα ἐς τὸ τὰ βασιλέως ἀπόρητα γράφειν, ἐφ' ᾧπερ τὸ ἀνέκαθεν ἐτετάχατο ...». Πβλ. Προκόπιος, Περσ. πόλ. II. 7. 15 (I. 180.5): «... τὸν τῶν ἀπορητῶν γραμματέα ... ἀσηκρηῆτις καλοῦσι τὸ ἀξίωμα τοῦτο Ῥωμαῖοι». Δὲν ἦσαν λοιπὸν ἀπλοῖ μόνον γραφεῖς τῆς αὐλῆς ὡς λέγει ὁ *A. Kraus*, *Secretarius* 47.

4. Βλ. *E. Stein*, Prätorianerpräfektur 47 σημ. 2 μετὰ πηγῶν.

5. Πιθανώτατα ἀρχικῶς: *notarii a secretis*.

6. Πβλ. *E. Schwartz*, ACOe. II. 3. 1 σ. 41. 9 κ.έ. «*Beronicianus vir devotus a secretis sacri consistorii ... recitavit*». Πβλ. *CT*. 6. 35. 7 - a. 367: «... *omnes, qui intra consistorii secreta veneranda notariorum funguntur officio* ...». Πβλ. Προκόπιος, Περσ. πόλ. II. 7, 15 (I. 180. 4): «... Ἰουλιανόν, τὸν τῶν ἀπορητῶν γραμματέα ... ἀσηκρηῆτις καλοῦσι τὸ ἀξίωμα τοῦτο Ῥωμαῖοι σήκρητα γὰρ καλεῖν τὰ ἀπόρητα νενομίμασιν».

7. Πβλ. *E. Schwartz*, ACOe. II. 3. 1 σ. 46. 1 κ.έ. «... *Constantinus devotissimus agens in rebus et a secretis sacri consistorii ... recitavit*» καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐκτὸς τοῦ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοστάτου τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων, τὸν ὅποιον ἀνεφέραμεν προηγουμένως ὡς ἀνταπαιτητὴν τοῦ θρόνου ἐπὶ Θεοδοσίου Α' ¹, αἱ πηγαὶ ἀναφέρουν ἀκόμη τὸν Δημήτριον, ὁ ὅποιος ἦτο *secretaria sacrae aulae tractans* ἐπὶ Ἰουστίνου Β' ², καὶ τὸν Μάξιμον τὸν ὑπογραφέα πρῶτον τῶν βασιλικῶν ὑπομνημάτων τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ³. Μαρτυροῦν ἀκόμη διὰ τὸν *gloriosus a secretis* τοῦ 678 ⁴ καὶ τοὺς δύο μεγαλοπρεπεστάτους ἀσηκηῖτις ποὺ συνυπογράφουν τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τοῦ 680 ⁵, μέχρις ὅτου τὸ 756 διὰ πρώτην φοράν, μνημονεύεται αὐτὸς οὗτος ὁ ὄρος *proto a secretaria* (πρωτοασηκηῖτις) ⁶, ἃν βεβαίως δεχθῶμεν ὅτι ἀποτελοῦν ἀναχρονισμόν ἢ ὑπὸ τῶν «Πατρῶν Κωνσταντινουπόλεως» μνεῖα διὰ τὸν Πλούταρχον, πρωτοασηκηῖτην καὶ ἐπιστολογράφον τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Α') ⁷ καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους μνεῖαι περὶ τῆς στέψεως τοῦ Ἀρτεμίου τοῦ πρωτοασηκηῖτου ὡς αὐτοκράτορος (Ἀναστασίου Β') τὸ 716 ⁸ καὶ περὶ τῆς ἐκτελέσεως ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ' Ἰσαύρου τοῦ πρωτοασηκηῖτου Θεοκτίστου ⁹.

Ἡ ἀΐξις ὅμως τῆς ἐπιρροῆς καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἀσηκηῖτις συναδεύετο ὑπὸ παραλλήλου μειώσεως τοῦ κύρους τῶν *ρεφερενδάρων* ¹⁰, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν θον αἱ. ἐκτοπίζονται τελείως ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ¹¹.

1. Βλ. ἄνωτ. σελ. 149 σημ. 6.

2. *Corippus*, I. 27. E. Stein, *Prätorianerpräfektur* 49 - 50.

3. Μάξιμος Ὁμολογητής, PG. 90. 72 C. J.B. Bury. *System* 97 κ.έ.

4. *Lib. pontif.* I. 350. 5 (=v. Agathonis c. 3). E. Stein, *Prätorianerpräfektur* 49.

5. *Mansi* XI. 219 κ.έ., 223 κ.έ., 231 κ.έ., 359 κ.έ. καὶ ἀλλαχοῦ XII. 204.-E. Stein, *Prätorianerpräfektur* 49.

6. *Lib. pontif.* I. 452. 12 (=v. Steph. II c. 43): «... *Georgius scilicet proto a secretaria*...». Πβλ. Θεοφ. Συνέχ. 161.20: «... τὴν τῶν ἀσηκηῖτων ἐν πρώτοις τιμήν», διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θεοφίλου (829-842).

7. *Sriptores* 76.9.

8. Θεοφάνης 383. 18.

9. Θεοφάνης 400. 30.

10. Μολονότι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἐὰν ὑπάρχη αἰτιώδης σχέσις μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων ἐξελίξεων τῶν δύο ἀξιομάτων.

11. Τελευταῖαι μνεῖαι τῶν εἰς νομοθετικὰς πηγὰς τὸ 544/45 (NJ. 124 c. 4· πβλ. NJ. 113 c. 1) καὶ πάλιν τὸ 552 (*Mansi* IX. 51 καὶ 55). Τελευταῖαι μνεῖαι τῶν εἰς ἀφηγηματικὰς πηγὰς τὸ 548 (*De caer.* 390 B: Πέτρος Πατριῖος, Περὶ πολιτικῆς καταστάσεως) καὶ τὸ 550/51: Προκόπιος, Ἀνέκδ. 14. 1-a. 550 καὶ Περσ.

Ἡ ἀντικατάστασις τῶν referendarii διὰ τῶν ἀ σηκρήτις εἶχεν ὡς συνέπειαν καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ὀνομασίας primicerius notariorum διὰ τοῦ ὄρου πρωτοσηκρήτις. Τὸ γεγονός δὲμος ὅτι, ὡς εἶδομεν, ὁ ὄρος πρωτοσηκρήτις ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φορὰν τὸν 8ον αἰ. σημαίνει, ὅτι ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἐνὸς ὄρου διὰ τοῦ ἄλλου ἐγένετο κατὰ τρόπον βραδύν¹.

Ἐκτὸς δὲμος τῆς ἐκτεθείσης, καὶ ἄλλαι ἀλλαγαι σημειοῦνται εἰς τὸ διάστημα μεταξὺ τοῦ 8ου καὶ τοῦ 10ου αἰ. Ἐλλείψει δὲμος ἐπαρκῶν πληροφοριῶν τῶν πηγῶν δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν τῶν ἀλλαγῶν τούτων, ἀλλὰ μόνον τὸ τέρμα των νὰ διαπιστώσωμεν.

Τοιουτοτρόπως οἱ magistri libellorum, epistolarum καὶ epistolarum graecarum πιθανώτατα ἀπὸ τοῦ 8ου αἰ.², ἀσφαλῶς δὲμος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰ., περιέρχονται ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ κοιαιστῶρος³. Μόνον ὁ παλαιὸς magister memoriae, νῦν ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων καλούμενος, παραμένει ἀνεξάρτητος⁴.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη, κατὰ τὴν πιθανωτάτην γνώμην τοῦ J. B. Bury, συμβαίνει ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος Γ' (741), συμπίπτουσα χρονικῶς μὲ τὰς ἐπισυμβάσας τότε μεταβολὰς εἰς τὸ ἀξιωμα τοῦ magister officiorum⁵.

Ἡ ἐτέρα μεταβολὴ συμβαίνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πρωτοσηκρήτου. Μετὰ τὰς ἀλλαγὰς τοῦ 8ου αἰ., περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν, ἐξελίσσεται αὕτη εἰς ἀληθὲς officium περιλαμβάνον ἀσηκρήτας, βασιλικὸς

πδλ. II. 26. 6 - a. 550/51. Ἐλαχίστας πληροφορίας περὶ αὐτῶν μετὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰ. δίδουν πάπυροι καὶ ἀγιολογικὰ κείμενα. Βλ. E. Stein, Histoire 737 - 38. Τοῦ αὐτοῦ, Prätorianerpräfektur 48 σημ. 50. Πβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Staatsrecht 227 - 28. Τοῦ αὐτοῦ, Geschichte 171 - 72. W. G. Sinnigen, Service 242 - 43.

1. Πβλ. E. Stein, Prätorianerpräfektur 50 - 51.

2. Πβλ. J. B. Bury, Magistri 25.

3. Κλητορολόγιον 140. 10 κ.έ., ὅπου τὸ προσωπικὸν τοῦ officium τοῦ κοιαιστῶρος καθορίζεται ὡς ἀποτελούμενον μεταξὺ ἄλλων ἐκ τοῦ λιβελλιστοῦ (τέως magister libellorum) καὶ ἐξ ἀντιγραφέων (τέως magistri epistolarum καὶ epistolarum graecarum). Πβλ. J. B. Bury, Magistri 25. F. Dölger, Kodikellos 54 (=Dipl. 61 σημ. 289) καὶ 56 (=Dipl. 63 σημ. 295).

4. J. B. Bury, System 77 - 78.

5. J. B. Bury, System 91 καὶ 29 - 33. A. E. R. Boak, Master 50.

νοταρίους καὶ δεκανόν¹. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ παλαιὰ διαίρεσις τῆς schola notariorum εἰς notarii καὶ referendarii συνεχίζεται ὑπὸ νέαν μορφήν: ἡ ὑπηρεσία τοῦ πρωτοασηκρήτου περιλαμβάνει δύο κατηγορίας ὑπαλλήλων: μίαν ἀνωτέραν, τοὺς ἀσηκρήτας, καὶ μίαν κατωτέραν, τοὺς βασιλικούς νοταρίους².

Τὴν ἀπόρρητον καὶ προσωπικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ αὐτοκράτορος διεξάγει ὁ ἀπὸ τοῦ 9ου αἰ. καλούμενος μυστικός (sc. γραμματεὺς)³. Ἡ ἐμπιστευτικὴ θέσις προσέδιδεν ἰδιαίτερον κῦρος εἰς τὸν ὑπάλληλον τοῦτον⁴. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἰδιαίτερου ὑπαλλήλου, ἀλλὰ περὶ τοῦ πρωτοασηκρήτου ἢ περὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ἀναλαμβάνοντος καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ μυστικοῦ⁵.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 9ον αἰ. Ὁ Γενέσιος ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου Α' (820 - 829) ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου Θεόκτιστος⁶ εἶχε τὴν φροντίδα τοῦ αυτοκρατορικοῦ καλάμου καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἀπενεμήθη ὁ τίτλος τοῦ κανικλείου⁷.

1. Κλητορολόγιον 142. 4 κ.ε.: J. B. Bury, System 97-98· F. Dölger, Kodikellos 55 (=Dipl. 62 σημ. 292)· Τοῦ αὐτοῦ, Herrscherkanzlei 83· E. Stein, Prätorianerpräfektur 48.

2. Ἡ νοταρίους τῶν ἀσηκρητειῶν: Κλητορολόγιον 153. 21· J. B. Bury, System 97· E. Stein, Prätorianerpräfektur 48· De caer. 693. 12· 575. 12. Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν πρὸς τούτους τοὺς βασιλικούς νοταρίους τῶν σεκρέτων (βλ. καὶ E. Stein, Prätorianerpräfektur 48), γραμματεῖς τῶν σεκρέτων, τ.ε. τῶν παλαιῶν *scrinia* καὶ μεταγενεστέρων *λογοθεσιῶν*. Βλ. Κλητορολόγιον 141. 24· 141. 30· 142. 6· 142. 13· πβλ. J. B. Bury, System 94, 96, 102.- Πιθανώτατα ὁ πρωτονοτάριος ὁ μνημονευόμενος εἰς τὸ De caer. μετὰ τὸν πρωτοασηκρήτην νὰ ᾔητο ὁ προϊστάμενος τῶν νοταρίων τῶν ἀσηκρητειῶν ἢ τῶν βασιλικῶν νοταρίων τῶν σεκρέτων. Βλ. De caer. 7. 20· 10. 21 - 22· 20. 17· 123. 2 - 3.

3. Μέχρι τοῦ 10ου/11ου αἰ. χαρακτηριζόμενος ἐπίσης ὡς μυστογράφος ἢ μυστολέκτης. Πβλ. F. Dölger, Kodikellos 56 (=Dipl. 64 σημ. 299) μετὰ πηγὰς καὶ κατάλογον πολλῶν διατελεσάντων μυστικῶν.

4. Πβλ. Ψευδο - Κωδωνός 138. 11, ὅπου τοποθετεῖται εἰς λίαν ὑψηλὴν βαθμίδα τῆς ἱεραρχίας. Βλ. E. Stein, Verfassung 38.

5. Βλ. F. Dölger, Kodikellos 56 (=Dipl. 64)· Τοῦ αὐτοῦ, Herrscherkanzlei 84.

6. Ὁ κατόπιν παντοδύναμος ὑπουργὸς τοῦ Θεοφίλου (829 - 842) καὶ Μιχαὴλ Γ' (μέχρι τοῦ 862). Βλ. Γενέσιος 80. 14· Θεοφ. Συνέχ. 38. 9 καὶ 148. 11· βλ. F. Dölger, Kodikellos 47 (=Dipl. 53).

7. Γενέσιος 23. 20: «... τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλικῶν καλάμου ἐγχεῖριστο πρό-

Τὸν Θεόκτιστον διεδέχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ὁ Βάρδας¹ καὶ τοῦτον ὁ πρωτασηκρήτης Χριστόφορος, ὅστις μαρτυρεῖται τὸ 870 ἔχων τὸ ἀξίωμα τοῦ *praepositus caniculi*².

Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀπαντᾷ ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀφηγηματικὰς πηγὰς ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τακτικὰ τῆς ἐποχῆς³.

Ἡ ἐμφάνισις ὅμως τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου κατὰ τὸν 9ον αἰ. καὶ κατὰ τὸν 10ον αἰ.⁴ ὡς ἐμπιστευτικοῦ ἀξιώματος συνδυαζομένου μάλιστα μετ' ἄλλων ἐπίσης ὑψηλοτάτων ἀξιωμάτων, τοῦ πρωτασηκρήτης καὶ τοῦ λογοθέτου τοῦ δρόμου, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἔχει πιθανώτατα σχέσιν μὲ τὴν ὄλην ἀναδιοργάνωσιν τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας τὴν γενομένην κατὰ τὸν 9ον αἰ.⁵

Εἰς τὸ πλαισίον τῶν μεταβολῶν τούτων ἄλλος ἀνώτατος ὑπάλληλος, ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, τὸν ὅποιον εἶδομεν ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ πρώτου

νοῖαν, δι' οὗ κανικλίος ἐδοξάζετο». Πβλ. *J. B. Bury, System* 117.

1. Θεοφ. Συνέχ. 171. 4.

2. Βλ. *Mansi XVI*. 190: «... *Christoforo prota a secretis et praeposito caniculi*». Πβλ. *F. Dölger, Kodikellos* 44 (=Dipl. 50).- Ὁ βιβλιοθηκάριος Ἀναστάσιος ἐρμηνεύει τὸν *praepositus caniculi* ὡς ἐξῆς: «*Praepositus caniculi apud Graecos est, qui curam et custodiam gerit caniculi, id est atramentarii, ex quo imperator phoeniceas litteras scribit in chartis*»: *Interpr. syn. VIII*. gen. = *Mansi XVI*. 189.- Εἰς λατινικὰς πηγὰς ὁ *praepositus caniculi* ὀνομάζεται καὶ *caniclius* ἢ *caniclinus*. Πβλ. *F. Dölger, Kodikellos* 44 (=Dipl. 50).- Ἡ προέλευσις τῆς λέξεως *κανικλείον* δὲν εἶναι σαφῆς. Διάφοροι εἰκασίαι ὀλιγώτερον ἢ περισσώτερον ἐπιτυχεῖς ἐξηγήθησαν· περὶ αὐτῶν βλ. *F. Dölger, Kodikellos* 44 - 46 (=Dipl. 50 - 52). Πιθανώτερα εἶναι ἡ προέλευσις τῆς λ. *κανικλείον* ἐκ τοῦ *κορνικ(ε)ίου* (ἐκ τοῦ *cornu* = *atramentarium* εἰς τὸν λατινικὸν Μεσαίωνα, βλ. *Ducange* ἐν λ.). Πβλ. *Cassiodorus, Var. XI*. 36: 350. 19. «*praefuit enim (ὁ ἀποχωρῶν cornicularius) cornibus secretarii praetoriani, undenomen est derivatum*». Βλ. *F. Dölger, Kodikellos* 46 (=Dipl. 51 - 52).

3. *Τακτικὸν Uspenskij* 127. 75 - a. 845/56· *Κλητορολόγιον* 141. 35 - a. 899 καὶ *Τακτικὸν Benešević* 126. 79 - a. 927/34, βεβαίως ὡς χαρτουλάριος τοῦ κανικλείου, τοῦθ' ὅπερ ἀσφαλῶς ἔχει σχέσιν μὲ τὴν πρώτην οὐχὶ λίαν ἐπίσημον θέσιν τοῦ ἀξιωματοῦχου τούτου.

4. Πβλ. *F. Dölger, Kodikellos* 47 - 48 (=Dipl. 53 - 54). Πβλ. ἐπίσης *συγγίλια* τῆς ἐποχῆς ἐν *G. Schlumberger, Sigillographie* 460.

5. Αἱ μεταβολαὶ αὗται εὐρίσκουν τὸ ἀνάλογόν των εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν διαφόρων τύπων τῶν αυτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἐπὶ Λέοντος Στ' Σοφοῦ· βλ. *F. Dölger, Kodikellos* 35, 41, 46 (=Dipl. 39 σημ. 169· 46, 52).

τετάρτου τοῦ 9ου αἰ. νὰ ἔχη καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἐπὶ τοῦ *κανικλείου*¹, ἀναλαμβάνει, πιθανώτατα ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐποχῆς, τὸν ρόλον εἰσηγητοῦ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ θεμάτων τῆς ἀρμοδιότητός του, τ.ξ. ἐπὶ θεμάτων ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ φυσικὰ καὶ τὴν σύνταξιν τῶν σχετικῶν ἐγγράφων².

Καὶ νέαι ὁμῶς μεταβολαὶ σημειοῦνται κατὰ τὸν 11ον αἰ. εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματείαν. Ὁ *κοιαίστωρ*, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 10ον αἰ. ἀκόμη εἶχε τὸ δικαίωμα συντάξεως νομοθετικῶν κειμένων³ περιορίζεται ἀργότερον εἰς τὰ δικαστικά του μόνον καθήκοντα⁴, ἐνῶ τὰ νομικὰ καθήκοντά του εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματείαν περιέρονται εἰς τὸν *πρωτοασηκρητίς*⁵.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο διευκολύνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλάκις καθήκοντα *πρωτοασηκρητίς* ἀνελάμβανον ἀνώτατοι δικαστικοὶ ἡσκημένοι εἰς νομικὰ καὶ νομοθετικὰ θέματα, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ «Πεῖρα», ἐν ἧ ἀναφέρονται πολλαὶ περιπτώσεις καθ' ἃς ὁ *πρωτοασηκρητίς* μετέχει ὡς δικαστής, ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀνωτάτων ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματοῦχων, διαφόρων δικαστηρίων⁶ καὶ τὸ ὅτι ἤδη κατὰ τὸν 10ον αἰ. ἀπαντῶμεν τὸν *πρωτοασηκρητίς* συντάσσοντα *Νεαρὰς*⁷.

Εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς δικαιοδοσίας τοῦ *κοιαίστωρος* συντελεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ *λιβελλίσσιος*, ὅστις κατὰ τὸν 9ον αἰ. ὑπήγετο εἰς τὴν

1. Βλ. ἀνωτ. σ. 153 σημ. 7.

2. *F. Dölger*, *Kodikellos* 22 (=Dipl. 24).

3. Πβλ. Reg. 656 - a. 947: «*Νεαρὰ . . . ἦν ὑπηγόρευσε Θεόφιλος πατρίκιος καὶ κοιαίστωρ*». Πβλ. ἐπίσης Reg. 673, 674 καὶ 682 τῶν ἐτῶν 944 - 959, ὅπου ὡς ὑπαγορεύσας φέρεται ὁ *κοιαίστωρ* Θεόφιλος ἢ Θεόδωρος ὁ Δεκαπολίτης. Βλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 54 (=Dipl. 61 σημ. 290). Τοῦ αὐτοῦ, *Herrscherkanzlei* 84.

4. Ὁ Σχολιαστὴς *Βασιλικῶν* VII. 1. 17 ἐρμηνεύει τὴν ἐκ τῶν *Digesta* παραληφθεῖσαν λέξιν *κοιαίστωρ* ὡς ἐξῆς: «*καὶ ὁ κοιαίστωρ ἐπὶ τὰς βασιλικὰς γραφὰς ὑπηρετεῖ τὸ πάλαυ*». Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 54 (=Dipl. 62 σημ. 291).

5. *F. Dölger*, *Kodikellos* 54 (=Dipl. 62).

6. Βλ. π.χ. *Πεῖρα* XIV. 1· XXV. 69· XLIII. 8· LIII. 1. Πβλ. *K. E. Zachariä v. Lingenthal*, *Geschichte* 377· *F. Dölger*, *Kodikellos* 55 (=Dipl. 63 σημ. 293).

7. Βλ. π.χ. Reg. 691 - a. 959 - 963: «*Νεαρὰ . . . ἦν ὑπηγόρευσεν Συμεὼν πατρίκιος καὶ πρωτοασηκρητίς . . .*». Βλ. καὶ Reg. 699 - a. 964· 712 - a. 967· Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 55 (=Dipl. 63 σημ. 294).

δικαιοδοσίαν του, αποσπᾶται νῦν τοῦ κοιαιστῶρος παραμένων ἀνεξάρτητος πλέον υπάλληλος, ὅπως καὶ ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων ¹.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰ. ἐξαφανίζεται ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, τὰ δὲ καθήκοντά του ² ὡς πρὸς τὸν τομέα τὸν ἐνδιαφέροντα τὴν αυτοκρατορικὴν γραμματείαν ἀναλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ μεγάλου λογοθέτου ³.

Παραλλήλως ὁμοῦς ἀρχίζει ἡ χρησιμοποίησις ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος ὡς γραμματέων τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας ἀνθρώπων τοῦ αυτοκρατορικοῦ περιβάλλοντος, ἀν καὶ οὗτοι δὲν ἦσαν υπάλληλοι τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας. Οὕτω παραδίδεται ὅτι ὁ Ἰωάννης Γ' Βατάτζης ἐχρησιμοποιεῖ διὰ μὲν τὰς κοινὰς ὑποθέσεις «ἀνωνύμους γραμματικούς», διὰ δὲ τὰς «ἐλλογιμωτέρας» τὸν Ἰωάννην Μακρωτὸν καὶ τὸν Ἀκροπολίτην ⁴.

Κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεκτείνεται εἰς τρόπον ὥστε τὸ πρόσωπον τὸ ἐτοιμάζον τὰ αυτοκρατορικὰ ἔγγραφα καὶ ἔχον τὴν φροντίδα τῆς παραβολῆς καὶ ἀποστολῆς των δὲν εἶναι πλέον

1. Πβλ. *Μιχαὴλ Ψελλός*, Ἐπ. 176 (=K. *Σάβας*, MB. V. 451)· Ἐπ. 111 καὶ 201 (=E. *Kurtz* - F. *Drexl*, *Scripta* II. 139 καὶ 229)· F. *Dölger*, *Kodikellos* 56 (=Dipl. 63 σημ. 296· 64).

2. Τελευταῖαι μνεῖαι τοῦ ὄρου: 1198: Reg. 1647 = JGR. I. 470 Coll. IV Nov. 95: *Cancellarius Dimitrius Trinkios* (=λογοθέτης Δημήτριος Τορνίκιος)· 1199: Reg. 1652 = A. *Chilandar* ἀριθ. 5· 1204: *Νικήτας Χωνιάτης* 848.4. Μεταγενέστεραι μεμονωμένα μνεῖαι τοῦ ὄρου δεικνύουν ὅτι οὗτος ἔχει καταστήσει ἀπλοῦς τίτλος. Πβλ. F. *Dölger*, *Beiträge* 23 σημ. 1.

3. Παλαιότεραι μνεῖαι τοῦ ὄρου τὸ 1189: Reg. 1590 = JGR. I. 455 Coll. IV Nov. 90: *archicancellarius Johannes Ducas*. Πβλ. E. *Stein*, *Verfassung* 34 - 35, ὅστις ὁμοῦς κακῶς νομίζει ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ λογοθέτου τοῦ δρόμου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ. ἤσκειτο ὑπὸ δύο λογοθετῶν, ὧν ὁ ἀρχαιότερος ἐλέγετο μέγας λογοθέτης. Βλ. F. *Dölger*, *Beiträge* 23 σημ. 1· πβλ. καὶ Ch. *Diehl*, *Fonctionnaire* 225 κ.έ.- Ὁ μεταγενέστερος Ψευδο - Κωδινὸς ὀρίζει ὡς ἐξῆς τὰ καθήκοντα τοῦ μεγάλου λογοθέτου (174.1 κ.έ.): «Ὁ μέγας λογοθέτης διατάττει τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενα προστάγματά τε καὶ χρυσόβουλλα πρὸς τε ρῆγας, σουλτάνους καὶ τοπάρχας». Πβλ. G. *Stadtmüller*, *BZ.* 34 (1934) 379.

4. Βλ. Γεώργιος Ἀκροπολίτης 90. 24 κ.έ.: «Ὀικονόμος οὖν τῶν κοινῶν οὐκ ἦν ἐν τιμῇ καὶ ὀφφικίῳ ὀνόματι γνωριζόμενος. τοῖς τυχοῦσι δὲ ἐχρηῆτο εἰς ὑπηρεσίαν ὁ βασιλεὺς καὶ γραμματικοῖς ἀνωνύμοις . . . ἐν δὲ τοῖς ἐλλογιμωτέροις γράμμασι καὶ ἀξίους σπουδῆς τῷ Μακρωτῷ Ἰωάννη καὶ ἐμοῖν». Πβλ. F. *Dölger*, *Kodikellos* 56 (=Dipl. 64)· R.-J. *Loenertz*, *Chancelier* 299.

ὠρισμένος ὑπάλληλος τῆς αὐλῆς, ἀλλ' ὁ μεσάζων (ἐπίσης παραδυναστεύων), συνενῶν ὁμῶς συνήθως εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ ἄλλο σχετικὸν ἀξίωμα, ὡς τὸ τοῦ μεγάλου λογοθέτου ἢ τὸ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἢ τὸ τοῦ ἐπὶ βραχὺ διάστημα ἐμφανισθέντος λογοθέτου τῶν σεκρέτων ¹.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν φαίνεται ὅτι ἐξαφανίζεται ὁ ὄρος ἀσηκρήτις ², ἀντικαθιστάμενος ὑπὸ τοῦ ὄρου γραμματικός ³. Τῶν γραμματικῶν δὲ προΐστατο, κατὰ πληροφορίαν τοῦ Ψευδο-Κωνδινού, ὁ πρωτονοτάριος ⁴, τ.ἐ. ὁ προϊστάμενος τῶν νοταρίων τῶν ἀσηκρητιῶν ⁵.

1. Τὸ ἀξίωμα τοῦ μεσάζοντος ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ μεσιτεύοντος ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον τὸν 10ον αἰ. (=Γενέσιος 85. 22). Ὁ ὄρος μεσάζων μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον τὸν 11ον αἰ. (=Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης 66. 12· 16). Πβλ. R.-J. Loenertz, Chancelier 275 - 300· E. Stein, Verfassung 39 - 40· Ch. Diehl, Fonctionnaire 224· H.-G. Beck, Ministerpräsident 309 - 338· J. Verpeaux, Contribution 270 - 296· F. Dölger, Kodikellos 22 (=Dipl. 24)· Τοῦ αὐτοῦ, Herrscherkanzlei 85.

2. Αἱ τελευταῖαι μνεῖαι τοῦ ὄρου εἰς σιγίλλια τοῦ 11ου - 12ου αἰ.: βλ. G. Schlumberger, Sigillographie 443 - 446· V. Laurent, Orghidan ἀριθ. 49, 54, 59 - 62, 65, 193, 200, ὅλα τοῦ 11ου αἰ.· ὁ E. Stein, Verfassung 37 σημ. 4 θεωρεῖ ὀρθῶς, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κινάμου (290. 15) μνημονευόμενος ἀσηκρήτις εἶναι μᾶλλον ἀπλογραφία τοῦ ἀ' ἀσηκρήτις (=πρωτοασηκρήτις). Τὸ αὐτὸ νομίζω ἰσχύει καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου (167. 14).

3. Πβλ. Γεώργιος Ἀκροπολίτης 91. 2: «καὶ γραμματικοῖς ἀνωνόμοις ἐχρήτο ὁ βασιλεὺς (=Ἰωάννης Γ' Βατάτζης)».

4. 185. 21 κ.ἐ.: «Ὁ πρωτονοτάριος δῆλος καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος πρῶτος γὰρ τῶν νοταρίων ἦτοι τῶν γραμματικῶν». Πβλ. E. Stein, Verfassung 37 - 38: «Gebrauchlicher als das Wort νοτάριος, das schon in der mittelbyzantinischen Epoche den *officialis litteratus* überhaupt bezeichnet (vgl. Cecaum. c. 18 - 20), ist später auch für die Mitglieder der seit dem Verschwinden der *a secretis* wieder einheitlich organisierten kaiserlichen *schola notariorum* das Wort γραμματικός, das sich namentlich in den Urkunden öfters findet».

5. Βλ. ἀνωτ. σ. 153 σημ. 2. Ὁ E. Stein, Verfassung 38 ταυτίζει τὸν πρωτονοτάριον τοῦτον μὲ τὸν πρωτονοτάριον τοῦ λογοθεσίου τοῦ δρόμου: «Vormann (der νοτάριοι - γραμματικοὶ) ist bei Codinus der πρωτονοτάριος, der schon in mittelbyzantinischer Zeit neben dem πρωτοασηκρήτις auftritt; die von mir geäußerte Vermutung, daß er mit dem πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου, dem vornehmsten Offizialen im λογοθέσιον τοῦ δρόμου identisch sei (=Prätorienerpräfektur 51 σημ. 1), wird durch den Anfang und das Ende einer Urkunde vom Oktober 1202 zur Gewißheit (MM. III. 49 καὶ 58)».- Ἐν τούτοις προσεκτικῶς

Ἐπισημασθέντες πάλιν, τὸν ὅποιον εἶδομεν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰ. συντάσσοντα νομοθετικὰ κείμενα¹ καὶ ἀπὸ τοῦ 11ου αἰ. μετέχοντα δικαστηρίων, κατανατᾶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν ἀνώτατος δικαστικός, ἐγκαταλείπων τὰ καθήκοντα τοῦ προϊσταμένου τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας². Τὸν 14ον αἰ. ὁ Ψευδο-Κωδινὸς τὸν γνωρίζει ὡς ὑπάλληλον μὴ ἔχοντα πλέον εἰμὴ δικαστικὰ μόνον καθήκοντα³.

Ἡ διάρθρωσις τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας, τῆς ὁποίας τὰς διαφόρους φάσεις ἐξελίξωμεν παρηκολουθήσαμεν εἰς τὰς προηγουμένας σελίδας, καθώριζε καὶ τὸν τρόπον ἐργασίας τῆς γραμματείας ταύτης.

Ἐπισημασθέντες σκοπὸς τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας, ἢ ἐκδοσις δηλ. τῶν αυτοκρατορικῶν ἐγγράφων, ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἐξῆς σειρᾶς ἐργασιῶν:

1. Τῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου. Ὁ κοιναιστὼρ καὶ οἱ ἀντιγραφεῖς, ἢ ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἢ ὁ μέγας λογοθέτης ἢ ὁ μεσάζων, ἀναλόγως τῆς ἐκάστοτε φάσεως ἐξελίξωμεν τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας, ἀνελάμβανον τὴν εἰσήγησιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῶν διαφόρων ζητημάτων καὶ τὴν ὑπαγόρευσιν εἰς τοὺς γραφεῖς τῆς αυτοκρατορικῆς βουλήσεως.

2. Τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ ἐγγράφου ἀνελάμβανε τὴν καθαρογράψην ὁ *primicerius notariorum* (ἢ ὁ πρωτασηκρητὴς ἢ ὁ πρωτονοτάριος) μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὑπαλλήλων (*notarii, ἀσηκρηταί, γραμματικοί*).

3. Ἐπισημασθέντες ἢ ἀντιπαραβολὴ καὶ ἢ πιστοποιήσις τῆς ὀρθότητος

ἐξέτασις τοῦ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ *E. Stein* ἐγγράφου οὐδόπως δεικνύει ὅτι ὁ ἐκεῖ μνημονευόμενος πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου ἔχει οἰανδήποτε σχέσιν μετὰ τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας. Πρόκειται περὶ καθαρῶς διοικητικῆς ἐντολῆς, περὶ τῆς παραδόσεως ὀρισμένων ἐμπορικῶν τόπων εἰς τοὺς Γενουησίους, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβον αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου, καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὑποβάλλουν ἐκθεσιν πεπραγμένων εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

1. Καὶ τὸν 11ον αἰ. βλέπομεν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Πβλ. *Reg. 1084 - a. 1082*.

2. Βλ. *K. E. Zachariä v. Lingenthal, Geschichte 377*, ὅπου φέρεται ὡς πρόεδρος ἐνὸς τῶν τεσσάρων μεγάλων δικαστηρίων.

3. *Ψευδο - Κωδινὸς 178.28 κ.ε.*: «τὸ τοῦ πρωτασηκρητὴς ὑπερέτημα δηλον καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος» πρῶτος γὰρ τῶν κρατῶν λέγεται. «Ἔστι δ' ὅτε συγκρίνουσι μετ' αὐτοῦ βασιλικῶ ὀρισμῶ καὶ ἕτεροι ἐντιμότεροι τούτου».- Πβλ. *E. Stein, Verfassung 37*.

τοῦ ἐγγράφου (recognitio). Ταύτην εἶχεν ἀναλάβει μεμαρτυρημένως μὲν ἀπὸ τοῦ θου αἰ., πιθανώτατα δὲ παλαιότερον ἤδη, ὁ quaestor sacri palatii (κοιαιστωρ).

Πράγματι εἰς Νεαρὰν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' τοῦ ἔτους 536 ὑπάρχει εἰς τὸ ἐσχατόκολλον, καὶ δὴ ἐκεῖ ὅπου ἀναγράφονται τὰ ἐκδοθέντα ἰσοτύπα¹ τῆς Νεαρᾶς ταύτης, πέντε φορές ἡ λέξις legi², εἰς ἑτέραν δὲ Νεαρὰν τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος τοῦ ἔτους 537, πρὸ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ἰσοτύπων ἡ λέξις legatur³.

Τὸ legi συναντῶμεν ἐπίσης εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 553⁴ καὶ εἰς Νεαρὰν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου Β' (565-578) τοῦ ἔτους 568⁵.

Ὡς ὅμως ἀναγράφεται ρητῶς εἰς ἄλλην Νεαρὰν τοῦ Ἰουστίνου Β' τοῦ ἔτους 570⁶ καὶ ἑτέραν τοῦ Τιβερίου Α' Κωνσταντίνου τοῦ 582⁷, τὸ legi τοῦτο προσετίθετο ὑπὸ τοῦ κοιαιστωρος⁸.

Εἰς τὸ τέλος τῶν πρακτικῶν τῆς Στ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Κωνσταντινούπολις 680/4) ὑπάρχει ἡ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή: *Κωνσταντίνος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Legimus et consensimus*⁹. Ἡ συνύπαρξις ὅμως ὀνομαστικῆς ὑπογραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ legimus θ' ἀπετέλει διπλῆν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐγγράφου ἂν τὸ legimus εἶχε γράψει ὁ αὐτοκράτωρ. Διὰ τοῦτο εἶναι θεμιτὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ legimus τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τοῦ κοιαιστωρος¹⁰.

1. Ἀντίγραφα. Περὶ αὐτῶν βλ. κατ. ἐν τῷ οικείῳ κεφαλαίῳ.

2. NJ. 22 - a. 536 (=CJC. III. 186. 42 καὶ 187. 2, 5, 8, καὶ 10).

3. NJ. 105 - a. 537 (=CJC. III. 507. 18).- Περὶ τῆς σημασίας τοῦ legi (legatur) ἀναλόγου πρὸς τὴν ἐλληνικὴν σημείωσιν ἀνέγγων βλ. *K. Brandi*, Kaiserbrief 39 κ.έ.

4. *Mansi* IX. 365 =ACOe. IV. 1, 200.27 (*Straub*).

5. Reg. 11 = JGR. I. 7 Coll. I Nov. 4· πβλ. *F. Dölger*, *Kodikkellos* 19 (=Dipl. 21).

6. Reg. 16 = JGR. I. 11 Coll. I Nov. 6.

7. Reg. 65 = JGR. I. 24 Coll. I Nov. 13.

8. Πράγματι εἰς τὰς δύο ταύτας Νεαρᾶς ἀναγράφεται: «*Quaestor legi*».- Πβλ. *H. Bresslau*, *Handbuch* I. 187· *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 86 σημ. 15.

9. *Mansi* XI. 665.

10. Τὸ *consensimus* εἶναι δυνατόν νὰ προέκυψεν ἐκ παρεξηγήσεως τοῦ τελι-

Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰ. ὁ κοιαίστωρ μεταβιβάζει τὰ καθήκοντά του ὡς ὑπαλλήλου ἐνεργοῦντος τὴν recognitio εἰς ἄλλον ἀνώτατον ἀξιωματοῦχον, τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Τοιοῦτοτρόπως δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι τὸ legimus τοῦ δευτέρου κατὰ σειρὰν ἀρχαιότητος σωζομένου ἐν πρωτοτύπῳ αυτοκρατορικοῦ ἐγγράφου, τῆς λεγομένης «αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου» τοῦ ἔτους 843¹, προέρχεται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ τότε ἐπὶ τοῦ κανικλείου Θεοκτίστου².

Ρητὴν πάντως μαρτυρίαν τῆς μεταβολῆς ταύτης μᾶς δίδουν τὰ Πρακτικὰ τῆς συνόδου τοῦ 870, τὰ ὅποια ὑπέγραψεν ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὁ δὲ πρωτοσημοῦχος καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Χριστόφορος προσέθεσε τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα τῆς ἐπικυρώσεως³.

Ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου κατὰ ταῦτα προέρχεται προφανῶς τὸ legimus τὸ γεγραμμένον εὐθὺς μετὰ τὸ αὐτοκρατορικὸν χαιρετισμὸν εἰς sacra (epistula) τῶν αὐτοκρατόρων Βασιλείου Α', Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος Στ' τοῦ ἔτους 871⁴.

Ἐκτοτε καὶ μέχρι τοῦ 1052 τὸ legimus δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο δὲν σημαίνει ἐξαφάνισίν του, ἀλλ' ἀπλῶς ἀδυναμίαν τῶν ἀντιγραφῶν, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὰς περιπλόκους γραμμὰς τοῦ legimus δὲν ἀνεγνώριζον πλέον καὶ δὲν ἀντέγραφον τὴν λέξιν ταύτην. Τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τὸ γεγονός ὅτι εἰς κανονικῶς κατὰ τὰ ἄλλα συντεταγμένα λατινικὰ ἀντίγραφα ἐγγράφων ἐμφανίζεται ἀντὶ legimus

κοῦ s τῆς λέξεως legimus ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν, θεωρησάντων τοῦτο ὡς συντομογραφίαν τοῦ c(onsensimus).- Πβλ. F. Dölger, Kodikellos 19 (=Dipl. 21 σημ. 77).

1. Περὶ αὐτῆς βλ. W. Ohnsorge, Kaiserbündnis 88 κ.έ. (=Abendland 131 κ.έ.)· Τοῦ αὐτοῦ, Konstantinopel 168 - 170.

2. Βλ. W. Ohnsorge, Legimus 29 - 30 (=Abendland 61 κ.έ.)· F. Dölger, Herrscherkanzlei 86.

3. Βλ. Mansi XVI. 190: «... et subscriptionis residuum subscribente Christofo prota a secretis et praeposito caniculi ...». Πβλ. K. Brandi, Kaiserbrief 40 - 41· F. Dölger, Kodikellos 19 καὶ 21 (=Dipl. 21 καὶ 23)· Τοῦ αὐτοῦ, Herrscherkanzlei 86 σημ. 15. Πβλ. καὶ L. Wenger, Quellen 656.

4. Mansi XVI. 204· K. Brandi, Kaiserbrief 40· F. Dölger, Kodikellos 20 (=Dipl. 22).

ἡ λέξις *amen*, ἀποτελοῦσα προφανῶς προσπάθειαν ἐρμηνείας τοῦ ἀκατανόητου συμπλέγματος γραμμῶν ποῦ ἀποτελοῦν τὸ *legimus*, εἰς τὸ μέσον τῶν ὁποίων φαίνεται διακρινόμενον τὸ γράμμα *M*¹.

Ἄπο τῶν μέσων ὅμως τοῦ 11ου αἰ., ἀφ' ὅτου δηλ. ἔχομεν καὶ πάλιν πρωτότυπα αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, ἐπανευρίσκομεν εἰς ταῦτα τὸ *legimus* καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1052 εἰς τοὺς χρυσοβούλλους λόγους² καὶ ἀπὸ τοῦ 1092/1107 εἰς τὰ χρυσοβούλλα σιγίλλια³.

Τὸ *legimus* διατηρεῖται εἰς μὲν τοὺς χρυσοβούλλους λόγους μέχρι τῆς λατινικῆς κατακτήσεως τοῦ 1204⁴, εἰς δὲ τὰ χρυσοβούλλα σιγίλλια μέχρι τῶν μέσων περιόδου τοῦ 12ου αἰ.⁵

Εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας ἡ *recognitio* μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ *legimus* περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἐγγραφὴν τῶν παρενθῆτων λέξεων (λόγος, σιγίλλιον) δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, τοῦ ὁποίου μνεῖαν εἰς τὰς πηγὰς ἔχομεν μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ κράτους⁶.

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 20 (=Dipl. 22) μετὰ πηγὰς.

2. Πβλ. *A. Lavra* ἀριθ. 26.

3. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 14.

4. Τελευταῖος χρυσοβούλλος λόγος μετὰ τὸ 1204 (χρυσόβουλλα ἐν πρωτοτύπῳ ἔχομεν πάλιν μόλις ἀπὸ τοῦ 1259) τοῦ ἔτους 1259 = Reg. 1867, 1870, 1871, 1875 (Reg. 1866 ἐπίσης τοῦ ἔτους 1259 δὲν σώζεται σήμερον). Ἐπομένως τὸ *legimus* πρέπει νὰ ἐξαφανίσθῃ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1198 καὶ 1259, πιθανώτατα εὐθὺς μετὰ τὸ 1204 κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἀλλαγῶν αἱ ὁποῖαι ἐπῆλθον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματεῖαν μετὰ τὴν λατινικὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 17 - 18 (Dipl. 19).

5. Τὸ τελευταῖον χρυσοβούλλον σιγίλλιον μετὰ *legimus* ἀπαντᾷ τὸ 1119 (=Reg. 1296)· τὸ πρῶτον ἄνευ *legimus* τὸ 1199 (=MM. VI. 179 - 80). Ἄρα μεταξὺ 1119 καὶ 1199 ἐξαφανίζεται, ἀγνοοῦμεν διατί, τὸ *legimus* εἰς τὰ χρυσοβούλλα σιγίλλια.

6. Ὁ τελευταῖος γνωστὸς ἐπὶ τοῦ κανικλείου εἶναι ὁ Ἀλέξιος Τζαμπλάκων μαρτυρούμενος κατὰ τὸ ἔτος 1438.- Βλ. *Γεώργιος Σφραντζῆς* 112.30· πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 50 (=Dipl. 57), ὅστις δίδει κατάλογον πάντων τῶν γνωστῶν ἐπὶ τοῦ κανικλείου.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΕΓΓΡΑΦΩΝ - ΠΛΑΣΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Α. ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Ι. ΝΟΜΟΙ

1. Νομοθετικά έγγραφα

Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἰς τὸ Βυζάντιον ἔκειτο εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποῖου τὰ διατάγματα, καλούμενα συνήθως *leges* ἢ *constitutiones*, ἀποτελοῦν πλέον τὴν μόνην πηγὴν δικαίου, διακρινομένην σαφῶς ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ δικαίου, τοῦ *jus vetus*, τοῦ παραδιδόμενου διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν νομοδιδασκάλων¹.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἤσκει τὴν νομοθετικὴν του ἐξουσίαν ἐν πρώτοις διὰ τῆς ἐκδόσεως *γενικῶν νόμων* (*leges* ἢ *constitutiones generales*). Ὑπὸ τὸν ὄρον *leges generales* ἐννοοῦμεν νόμους ἀπευθυνομένους πρὸς τὸν λαόν, τὴν σύγκλητον, ἀνωτάτους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους ἢ ἀνωτάτους κληρικούς, ἀφορῶντας δὲ εἰς ἅπαν τὸ ὑπῆκοον².

Ὅταν οἱ νόμοι οὗτοι ἀπηθύνοντο πρὸς τὴν σύγκλητον, ἀνεγινώσκοντο εἰς αὐτὴν ὑπ' ἀνωτάτου αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ἐσημειοῦτο δ' εἰς τὸ τέλος τοῦ κειμένου των πότε καὶ ὑπὸ ποίου ἀνεγνώσθησαν οὗτοι³. Ὡμοιάζον ἐπομένως πρὸς τὰς παλαιότερας *orationes*

1. O. Karlowa, *Rechtsgeschichte* I. 931· P. Krüger, *Quellen* 295· V. Arangio - Ruiz, *Storia* 353. Πβλ. καὶ P. Classen, *Kaiserreskripte* I. 15· G. Dulckeit - F. Schwarz, *Rechtsgeschichte* 236 - 37· A. Guarino, *Storia* 415 κ. ἔ.

2. Πβλ. CJ. 1. 14. 3 - a. 426: «*Leges ut generales ab omnibus aequabiliter in posterum observentur, quae vel missa ad venerabilem coetum oratione conduntur vel inserto edicti vocabulo nuncupantur...*». B. Kübler, *Geschichte* 379· A. Guarino, *Storia* 418.

3. Πβλ. N. Val. I. 3 - a. 450: «*Recitata in Senatu per v(irim) inl(ustrem) Proconsulem Postumianum prid. Id. Mart.*» O. Karlowa, *Rechtsgeschichte* I. 939. Ὁ CJ. 1. 2. 22 - a. 529 μᾶς παραδίδει περίπτωσον νόμου ἀπευθυνομένου πρὸς τὸν *praefectus praetorio* καὶ ἀναγνωσθέντος παρὰ ταῦτα πρὸ τοῦ *consistorium*:

principis, καλούμενοι ἄλλωστε και αὐτοὶ orationes¹, ἡ μόνη δὲ διαφορὰ τῶν ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνας ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῆς ὄλης διαδικασίας ἔλειπε πλέον τὸ ἐπικυρωτικὸν senatusconsultum².

Ἄπευθυνόμενοι πρὸς τὸν λαὸν οἱ γενικοὶ νόμοι προσελάμβανον τὴν μορφήν ἡδίκτου³ και διηυθύνοντο ἢ πρὸς ἅπαν τὸ ὑπῆκοον γενικῶς⁴ ἢ πρὸς τὸν πληθυσμὸν περιφερείας τινὸς⁵ ἢ πρὸς ὠρισμένην ἐπαγγελματικὴν τάξιν⁶.

Τὰ βυζαντινὰ ἡδίκτα δὲν ἔχουν βεβαίως πάντοτε τὴν μορφήν τῶν ρωμαϊκῶν ἡδίκτων μετὰ τὴν τυπικὴν εἰσαγωγικὴν φράσιν («Imp. N. et N... dicunt»⁷, πάντως ὅμως—προέρχονται ἐξ ἐκεῖνων, διότι ὅπως και τὰ ρωμαϊκὰ οὕτω και τὰ βυζαντινὰ ἡδίκτα, ἀρχικῶς τοῦλάχιστον, ἀπηυθύνοντο ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν λαὸν ἢ πρὸς τμημα τοῦ λαοῦ⁸.

Ἐκτός τῶν γενικῶν νόμων τῶν ἀπευθυνομένων πρὸς τὸν λαὸν ὑπῆρχον και ἄλλοι ἀπευθυνομένοι πρὸς ἀνωτάτους ὑπαλλήλους τῶν κεντρικῶν

«Idem (= Ἰουστινιανὸς Α') Demostheni P.p... - Recitata septimo miliario huius inclitae civitatis in novo consistorio palatii Iustiniani». Ἡ παλαιότερα παραδιδόμενη oratio in Senatu, ἡ ὁποία πάλιν ἀπευθύνεται οὐχὶ μόνον πρὸς τὴν Σύγκλητον, ἀλλὰ και πρὸς τοὺς consules, praetores, tribuni plebis και μάλιστα ὑπὸ ἐπιστολικὴν μορφήν (Imp. salutem dicit), εἶναι ὁ CT. 8. 18. 1 - a. 315 (Seeck).

1. Βλ. π.χ. CT. 4. 1. 1 - a. 426: «Imp. Theod(osius) et Valentin(ianus) A. A. ad Senatum: <... atque ideo hac oratione sancimus...>». - Πβλ. CJ. 1. 14. 3 - a. 426: «... quae vel missa ad venerabilem coetum oratione conduntur...».

2. Βλ. Th. Kipp, Quellen 78.

3. Πβλ. CJ. 1. 14. 3 - a. 426: «... vel inserto edicti vocabulo nuncupantur...».

4. Π.χ. N. Val. 5 - a. 440: «ad populum».

5. Π.χ. CT. 5. 15. 16 - a. 364: «ad provinciales Byzacenos».

6. Π.χ. CT. 13. 3. 4 - a. 362: «ad archiatros».

7. Πβλ. π.χ. CJ. 3. 3. 2 - a. 294 = Νόμος Διοκλητιανοῦ και Μαξιμιανοῦ. Πβλ. ἐπίσης και τὸ ἐπιγραφικῶς σωζόμενον edictum τοῦ Διοκλητιανοῦ «De pretiis rerum venalium». Τελευταία ἔκδοσις τούτου ὑπὸ Th. Mommsen (κείμενον) και H. Blümner (παρατηρήσεις και ἐπεξηγήσεις), Der Maximaltarif des Diokletian, Berlin 1893. Βυζαντινὰ ἡδίκτα μετὰ τῆς τυπικῆς εἰσαγωγικῆς φράσεως βλ. π.χ. ἐν Mansi VIII. 309: «... αυτοκράτορες... λέγουσι Νικαεῦσι...».- Πβλ. ἐπίσης Θεοφάνης 129. 11 κ. ἐ.: «Βερίνα ἀγούστα τοῖς ἡμετέροις... λαοῖς χαίρειν...».

8. Πβλ. O. Karlowa, Rechtsgeschichte I. 939.

αυτοκρατορικῶν ὑπηρεσιῶν¹, διοικητὰς περιφερειῶν² ἢ καὶ ἐπισκόπους, προκειμένου περὶ ζητημάτων ἐκκλησιαστικῆς φύσεως³. Βεβαίως οἱ νόμοι οὗτοι τυπικῶς δὲν εἶναι ἡδικτα, διότι δὲν ἀπευθύνονται ἀμέσως πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτῶν θιγομένους, θεωροῦνται ὅμως ἔχοντες vim edicti⁴, αὐτοχαρακτηρίζονται δ' ἄλλωστε leges edictales ἢ καὶ edicta⁵.

Αἱ leges generales ὄφειλον πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς των νὰ ἐξετάζωνται κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν ὑπὸ τοῦ consistorium καὶ τῆς συγκλήτου. Τοῦτο καθώρισε τὸ 446 ὁ Θεοδόσιος Β'⁶. Κατόπιν ὑπεσημειοῦντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἰδιοχείρως δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, τῆς ὁποίας ἢ χρῆσις, ὡς ἔχει ἤδη λεχθῆ, ἀπηγορεύετο εἰς τρίτους⁷.

Ἡ ὑποσημείωσις τοῦ αὐτοκράτορος συνίστατο εἴτε εἰς τὸν τελικὸν χαιρετισμὸν ὑπὸ διαφόρους μάλιστα μορφάς: «optamus vos felicissimos ac florentissimos»⁸ ἢ «divinitas te servet per multos annos»⁹

1. Π.χ. Ν. Th. 5. 1 - a. 438: «*Marcellino comiti rerum privatarum*».

2. Π.χ. Ν. Th. 13 - a. 439: «*Thalassio Praefecto praetorio Illyrici*».

3. Π.χ. CT. 16. 2. 23 - a. 376: «*Artemio Eurydico, Appio, Gerasimo et ceteris episcopis*».

4. Πβλ. CJ. 1. 14. 3 - a. 426: «*sed et si generalis lex vocata est vel ad omnes iussa est pertinere, vim obtineat edicti*» O. Karlowa, Rechtsgeschichte I. 939.

5. Π.χ. Ν. Val. 2. 2, 1 - a. 442 (=lex edictalis). Ν. Val. 25. 1 - a. 447 (=edictum). -Πβλ. P. Krüger, Quellen 301.

6. CJ. 1. 14. 8 - a. 446: «*Humanum esse probamus, si quid de cetero in publica vel in privata causa emerit necessarium, quod formam generalem et antiquis legibus non insertam exposcat, id ab omnibus antea tam proceribus nostri palatii quam gloriosissimo coetu vestro, patres conscripti, tractari et, si universis tam iudicibus quam vobis placuerit, tunc allegata dictari et sic ea denuo collectis omnibus recenseri et, cum omnes consenserint, tunc demum in sacro nostri numinis consistorio recitari, ut universorum consensus nostrae serenitatis auctoritate firmetur*» πβλ. P. Krüger, Quellen 313· B. Kübler, Geschichte 380.

7. Πβλ. CJ. 1. 23. 6 - a. 470· T. Kipp, Quellen 83· P. Krüger, Quellen 314· B. Kübler, Geschichte 380. Τὸ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεσημειοῦτο ἰδιοχείρως φαίνεται καὶ ἐκ νόμου τοῦ Διοκλητιανοῦ τοῦ 292, ὅπου λέγεται (=CJ. 1. 23. 3): «*Sanctimus, ut authentica ipsa atque originalia rescripta et nostra manu subscripta, non exempla eorum, insinuentur*». B. Kübler, Subscriptio 499· πβλ. CJ. 1. 23. 6.

8. Ν. Val. 1. 3 - a. 450· Ν. Maj. 1 - a. 458.

9. Ν. Val. 19 - a. 445· Ν. Val. 17 - a. 445· CJ. 1. 1. 8, 24 - a. 533.

εἴτε εἰς τὴν διαταγὴν δημοσιεύσεως τοῦ διατάγματος, ἔχουσαν συνήθως ὡς ἐξῆς: «proponatur amantissimo nostro populo romano»¹ ἢ «proponatur Constantinopoli civibus nostris»² εἴτε τέλος, ἀπὸ τοῦ 6ου αἰ., εἰς τὴν ἐγγραφήν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ μίμησιν παλαιότερου ρωμαϊκοῦ προτύπου τῆς λέξεως *legi*³.

Τὸ 541 ὁ Ἰουστινιανὸς καθώρισεν ὅτι πᾶσα ἐκδιδόμενη *iussio* ὄφειλε νὰ φέρῃ τὴν *adnotatio* (*ἀνθυπογραφὴν*) τοῦ *quaestor sacri palatii*⁴.

Οὐδεμία τοιαύτη *adnotatio* διεσώθη μέχρις ἡμῶν καὶ εἶναι λίαν ἀμφίβολον κατὰ πόσον ἡ *adnotatio* αὕτη ἦτο πράγματι ἢ ὑπογραφή τοῦ *κοιαιστωρος*. Βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν ὑποσημείωσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐτίθετο καὶ ἡ ἀνθυποσημείωσις τοῦ *κοιαιστωρος* ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς λέξεως *legi* ἐγγραφομένης εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου, ὡς τοῦτο ρητῶς μαρτυρεῖται εἰς *pragmaticae sanctiones* τοῦ Ἰουστίνου Β' τοῦ ἔτους 570 καὶ τοῦ Τιβερίου Α' Κωνσταντίνου τοῦ ἔτους 582⁵, εἰκάζεται δὲ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ὅπου ἀναγράφεται μὲν τὸ *legi*, δὲν ἀναφέρεται ὅμως ποῖος τὸ ἀνέγραψεν⁶.

Μαρτυρίας περὶ ὑποσημείωσης τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοῦ *legi* ἔχομεν καὶ κατὰ τὸν 7ον καὶ κατὰ τὸν 8ον αἰ.⁷ Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰ. τὸ *legimus* ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος μετὰ τινα διακύμανσιν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον καταλήγει⁸ εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ὀνομαστικῆς ὑπογραφῆς, τῆς ὁποίας πρῶτον δεῖγμα δίδει ὁ «Τράγος» τοῦ ἀγίου Ὁρους (972)⁹.

1. N. Val. 9 - a. 440· N. Val. 16 - a. 445.

2. NJ. 13 - a. 535· NJ. 69 - a. 538· NJ. 141 - a. 559· B. Kübler, *Subscriptio* 499· T. Kipp, *Quellen* 83.

3. Βλ. περὶ τούτου ἄνωτ. σ. 142 κ.έ.

4. NJ. 114 - a. 541· πβλ. C. G. Bruns, *Unterschriften* 73.

5. JGR. I. 11 καὶ I. 24: «*Quaestor: Legi*» H. Bresslau, *Handbuch* I. 186.

6. Πβλ. NJ. 22 - a. 536 καὶ NJ. 105 - a. 537· C. G. Bruns, *Unterschriften* 74.

7. 7ος αἰ.: JGR. I. 32 Coll. I Nov. 23 - a. 619. 8ος αἰ.: *Mansi* XII. 986.- Βλ. καὶ ἄνωτ. σ. 142 κ.έ.

8. Βλ. π.χ. Reg. 492 - a. 883 (ὄχι 873/4) = F. Dölger, *Archivarbeit* 295 (=Παρασπορά 428).

9. F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 16 = Reg. 745 τοῦ ἔτους 972· Τοῦ αὐτοῦ, *Tragos* 340 κ. έ. (=Dipl. 215 κ.έ.). - Βλ. καὶ ἄνωτ. σ. 144.

Πῶς ἐπῆλθεν ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν γνωρίζομεν. Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ C. G. Bruns πιθανὸν νὰ εἶναι αὕτη ἀποτέλεσμα δυτικῆς ἐπιδράσεως, δεδομένου ὅτι ἡ ὀνομαστικὴ ὑπογραφή εἰς τὰ δυτικὰ ἔγγραφα ἀπαντᾷ ἤδη κατὰ τὸν 6ον καὶ 7ον αἰ.¹

Ἡ κοινοποίησις τῶν νόμων ἐγένετο κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: οἱ adiutores τοῦ quaestor sacri palatii ἠτοίμαζον ἀντίγραφα τοῦ πρωτοτύπου (ισότυπα), ἅτινα ὑπεσημειοῦντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐστέλλοντο εἰς τοὺς ἀποδέκτας των². Ἐν τῇ περιπτώσει γενικοῦ νόμου ἀπευθυνομένου πρὸς τὸν λαὸν ἡ γνωστοποίησις του ἐγένετο δι' ἀναρτήσεως, συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ ἐσχατόκολλον τοῦ ἐγγράφου καθοριζόμενα³. Ἐν ἡ περιπτώσει ὅμως οἱ νόμοι ἀπηθύοντο πρὸς τὸν praefectus praetorio, τότε οὗτος, συμφώνως ἄλλωστε πρὸς σχετικὴν διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος περιλαμβανομένην εἰς τὸν κοινοποιούμενον νόμον⁴, δι' ἰδικοῦ του προγράμματος προτασσομένου⁵ ἢ ἐπιτασσομένου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ νόμου⁶ ἐκοινοποίει αὐτὸν εἰς τοὺς iudices τῶν ἐπαρχιῶν καὶ οὗτοι ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν λαόν⁷.

Εἰς ἄς περιπτώσεις τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα ἀπηθύετο πρὸς ἐκκλησιαστικὸν ἀξιωματοῦχον, ὑπεχρεοῦτο καὶ οὗτος νὰ τὸ κοινοποιήσῃ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν κληρικούς. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ διάταγμα ἐκοινοποίει ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνίοτε τοῦλάχιστον, καὶ πρὸς ἀνωτάτους πολιτικούς ἀξιωματούχους, ἐπιφορτι-

1. C. G. Bruns, Unterschriften 76.

2. A. Steinwenter, Novellae 1166.

3. Π.χ. N. Val. 9 - a. 440: «*Proponatur amantissimo nostro populo Romano*».- O. Karlowa, Rechtsgeschichte I. 939.

4. Πβλ. π.χ. NJ. 47 Ἐπλ. (CJC. III. 285. 29 κ. ἐ.): «*Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παραστάνα ἡμῶν καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμον ἐν τε ταύτῃ τῇ μεγάλῃ πόλει ἐν τε ταῖς ἐπαρχίαις ἀπάσαις ὧν ἄρχει φανερὰ καταστησάτω . . .*».

5. Βλ. π.χ. Sirm. 12 - a. 407: «*. . . proposita Carthagine in Foro sub programmate Porphyrii proconsulis*».

6. Βλ. N. Val. 23 - a. 447: «*. . . proposita in Foro Traiani VIII Id. April. antelata edicto Albini v(iri) inl(ustris) . . .*»· πβλ. P. Krüger, Quellen 303 σημ. 20.

7. Τὰ προγράμματα ταῦτα τῶν praefecti praetorio ἐκαλοῦντο ἐπίσης προστάγματα καὶ κηρύγματα. Βλ. NJ. 5 Ἐπλ.· NJ. 66 κ. ἄ.· πβλ. A. Steinwenter, Novellae 1166.

ζομένους με την έποπτείαν τής εφαρμογής τών αυτοκρατορικῶν αποφάσεων¹.

Εἰς ἄς περιπτώσεις τὸ διάταγμα ἀφεώρα εἰς περισσότερους τοῦ ἐνὸς ὑπαλλήλους, τότε ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφέρονται ὅλοι εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ διατάγματος, ὡς ἀποδέχται αὐτοῦ², ὁπότε ἐλάμβανον ὅλοι ἰσοτύπα τοῦ διατάγματος³. Ἦτο ὅμως ἐπίσης δυνατόν νὰ ἀναφέρεται εἰς μόνον τούτων, ὁ ἀνώτερος ἴσως ἢ ὁ ἀμεσώτερον ἐνδιαφερόμενος, καὶ εἰς τὸ τέλος μόνον τοῦ διατάγματος νὰ ἀναφέρονται οἱ ὑπόλοιποι ἀποδέχται τῶν ἰσοτύπων⁴.

Ἐνίστε τὰ ἰσοτύπα διέφερον καὶ μεταξύ των καὶ πρὸς τὸ πρωτότυπον κατὰ τὸ ἐκφραστικὸν μέρος⁵, τοῦτο δὲ διότι, ὡς πειστικώτατα ἐξήγησεν ὁ Ο. Seeck, ἀπέφευγον, διὰ ρητορικοὺς λόγους, νὰ ἐκφράσουν δις διὰ τῶν αὐτῶν λόγων τὸ αὐτὸ πρᾶγμα⁶.

Ἄλλοτε πάλιν συμβαίνει ὥστε τὰ ἰσοτύπα νὰ εἶναι μὲν πανομοιότυπα τοῦ πρωτοτύπου, ν' ἀποστέλλωνται ὅμως πρὸς τοὺς παραλήπτας των διὰ συνοδευτικοῦ γράμματος ἐπέχοντος καὶ τούτου θέσιν διατάγμα-

1. Βλ. π.χ. NJ. 6 Ἐπίλ. - α. 535 (CJC. III. 34. 36 κ. ἐ.): «Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα οἱ τε δσιώτατοι πατριόρχαι τοῖς ὑφ' ἑαυτοῦς θεοφιλεστάτοις μητροπολίταις φανερά ποιείτωσαν, οἱ δὲ τοῖς ὑφ' ἑαυτοῦς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις δηλοῦτωσαν, ἐκεῖνοί τε τοῖς μοναστηρίοις τοῖς ὑπὸ τὴν ἑαυτῶν χεῖρα καθεστῶσι γνωρίζετωσαν . . . καὶ οἱ τῆς ἡμετέρας μέντοι πολιτείας ἄρχοντες, εἰ ταῦτα αὐτοῖς προσαγγελθεῖεν, πᾶσι σπενδέτωσαν τρόποις τὰ τοῖς θεοῖς κανόσι περιεχόμενα, οἷς ὁ παρ' ἡμῶν κατακολουθεῖ νόμος, εἰς ἔργον ἄγεσθαι παρασκευάζειν».

2. Βλ. π.χ. CT. 6.23.1 - α. 415: « . . . Urso p(raefecto) u(rbi) et Aureliano P.p. Or(ientis) et Strategio P.p. Ill(yrici)» P. Krüger, Quellen 302.

3. Βλ. π.χ. NJ. 6 - α. 535 (CJC. III. 47. 29 κ.ἐ.): «Ἐγράφη τὰ ἰσοτύπα».

4. Βλ. π.χ. CT. 1. 8. 1 - α. 415, ὅστις εἶναι νόμος ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν *magister militum Florentius* φέρων εἰς τὸ τέλος τὴν ἐξῆς παρατήρησιν: «scripta eodem exemplo Sapricio magistro militum, Helioni magistro officiorum et Eustathio Quaestori». Πβλ. καὶ NJ. 6 - α. 535· NJ. 14 - α. 535· P. Krüger, Quellen 302.

5. Π.χ. CT. 9. 42. 12 - α. 393 καὶ 9. 42. 13 - α. 393, οἱ ὅποιοι καθορίζουν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα με διαφορετικὰ ὅμως λόγια.

6. Ο. Seeck, Zeitfolge 204: « . . . die kaiserliche Kanzlei . . . stellte sich nicht das Armutszeugnis aus, gleichlautende Briefe an mehrere Personen zu schreiben».

τος, διότι εἰς τοῦτο ἐπανελαμβάνοντο κατὰ τινα τρόπον τὰ εἰς τὸν νόμον καθοριζόμενα ¹.

Ἡ ἰσχὺς ἐκάστου νόμου ἤρχιζε συνήθως ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του ², ἐκτὸς ἂν ἄλλως ἐν αὐτῷ τῷ νόμῳ ὠρίζετο ³.

Εἰς τὰς πηγὰς γίνεται, σπανίως ὅμως, λόγος περὶ ἐγχαράξεως τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων ἐπὶ μεταλλικῶν πλακῶν ἢ ἐγγραφῆς των ἐπὶ λινῆς ὀθόνης ⁴, καθορίζεται δ' ἐνίοτε καὶ ὁ χρόνος ἐκθέσεως αὐτῶν ⁵.

Τὸ σχέδιον τῶν ἐκδιδομένων νόμων ἐτηρεῖτο εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ *quaestor sacri palatii*, ὡς τοῦτο καθιστᾷ πιθανὸν τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνωτάτου τούτου ὑπαλλήλου ἐν τῇ *Notitia Dignitatum* εἰκονίζεται καὶ οἰκοδόμημα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *leges salutare* ⁶ ἢ *salubres* ⁷.

1. Βλ. π.χ. NJ. 33, συνοδευτικὴ τῆς NJ. 34. Πβλ. *P. Krüger*, *Quellen* 302 σημ. 11.

2. Πβλ. NJ. 123 c. 44 - a. 546· NJ. 119 c. 8 - a. 544· CT. 1. 1. 5 - a. 429· CJ. 10. 32. 66 - a. 497/99.

3. Πβλ. NJ. 66 c. 1 - a. 538· NJ. 118 c. 6 - a. 543· *P. Krüger*, *Quellen* 304 σημ. 25.

4. Πβλ. π.χ. CT. 14. 4. 4 - a. 367: «*haec autem omnia aeneae tabulae in foro suario collocandae ad aeternam memoriam oportebit insculpi*». Βλ. ἐπίσης CT. 11.27.1 - a. 315: «*Aereis tabulis vel cerussatis aut linteis mappis scripta per omnes civitates Italiae proponatur lex...*» *O. Karlowa*, *Rechtsgeschichte* I. 940. - Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ λίθου ἐνεγράφοντο αὐτοκρατορικὰ διατάγματα. Βλ. π.χ. ἡδικτον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀπὸ 1.1.314: CIL.V. 1 ἀριθ. 2781· *C. G. Bruns*, *Fontes* I. 265. - Ὁ Νικητᾶς Χωνιάτης (278. 9) μαρτυρεῖ ὅτι ἡδικτον τοῦ Μανουῆλ Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1166 (=Reg. 1469 = JGR. I. 410 Coll. IV Nov. 70) ἦτο ἐγγεγραμμένον ἐπὶ λιθίνων πλακῶν ἐν τῇ Ἁγ. Σοφίᾳ. Πβλ. *F. Dölger*, *Mitkaisertum* 141 (= *Dipl.* 124 σημ. 44). Τὸ ἡδικτον τοῦτο εὐρέθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὴν Ἁγ. Σοφίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *C. Mango*, *Edict* 315 - 330. - Πβλ. ἐπίσης τὸ πρόσταγμα τοῦ Κωνσταντίνου Γ' Δούκα τοῦ 1065 (= Reg. 961: *F. A. Pάλλης - Μ. Ποτλῆς* 5. 275), τὸ ὁποῖον ἦτο «ἀνάγραπτον ἐν πίνακι παρὰ τοῖς κατηχομένοις τῆς ἀνωτάτης τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας...».

5. Πβλ. CT. 2.27.1 - a. 421: «... *per omnem hunc annum pendere iubemus edictum*».

6. *Not. Dign. Or.* 34.

7. *Not. Dign. Occ.* 147. Πβλ. *A. Steinwenter*, *Novellae* 1165.

Κατηγορίαι ἐγγράφων

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὰ σχέδια τῶν νόμων ἐφυλάσσοντο εἰς εἰδικὸν ἀρχεῖον, βιβλίον θείων διατάξεων¹ ἢ βιβλίον τῶν νόμων² καλούμενον. Εἰς τὸ βιβλίον τῶν νόμων τοῦτο ἐφυλάσσοντο ἔχι μόνον γενικοὶ ἀλλὰ καὶ εἰδικοί νόμοι (*leges speciales*), ἐφ' ὅσον βεβαίως τοῦτο ὠρίζεν ὁ αὐτοκράτωρ³.

Εἰς τὸν τύπον τῶν γενικῶν νόμων, μὲ τὸν ὁποῖον προηγουμένως ἠσχολήθημεν, ἀνήκουν κατὰ μεγάλην πλειοψηφίαν οἱ βυζαντινοὶ νόμοι ἀπὸ τοῦ 4ου αἰ. κ.έ. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ τύπος οὗτος νομοθετικοῦ ἐγγράφου ὁμοιάζει τὰ μέγιστα πρὸς τὸν τύπον τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡδικτον, εὐρίσκεται ἐπομένως πλησιέστερον παντὸς ἄλλου πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν τρόπον ἐκφράσεως τῆς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ἐμψύχου νόμου (*lex animata*)⁴.

Ἡ βυζαντινὴ ὀρολογία βεβαίως δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς ὄρους *lex generalis* καὶ ἡδικτον. Χρησιμοποιεῖ ἐπίσης τοὺς ὄρους νόμος⁵, *novella*, *νεαρά*⁶ καὶ σπανιώτερον *σάκρα* (*sacra sc. lex*)⁷. Συχνοτάτη ἐπίσης εἶναι εἰς τὰς βυζαντινὰς πηγὰς ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἐκφράσεων *θεσπίζομεν*, *ὀρίζομεν*, *κελεύομεν*, *διοριζόμεθα*⁸, δι' ἃν δηλοῦται ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἄσκησις νομοθετικῆς ἐξουσίας.

Κατὰ ταῦτα ὅλοι οἱ βυζαντινοὶ νόμοι ἀπὸ τῆς πρώτου ἐποχῆς καὶ μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰ., ὁπῶσδήποτε καὶ ἂν αὐτοχαρακτηρίζωνται (*γενικοὶ νόμοι*, *νεαρά*, *ἡδικτα*), παρουσιάζονται

1. NJ. 25 Ἐπίλ. - a. 535 (CJC. III. 202. 12).

2. NJ. 26 c. 5 - a. 535 (CJC. III. 209.3)· NJ. 93 Ἐπίλ. - a. 535 (CJC. III. 461.3)· P. Noailles, Collections 37 κ.έ.· A. Steinwenter, Novellae 1165.

3. NJ. 40 Ἐπίλ. - a. 536 (CJC. III. 262, 12).

4. F. Dölger, Kaisertitulatur 987 (=Dipl. 132 σημ. 12).

5. Π.χ. JGR. I. 13 Coll. I Nov. 7 - a. 572.

6. Καὶ μάλιστα ἔχι μόνον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ νεωτέρου νόμου, ὡς π.χ. CT. 13.3.19 - a. 428, ἀλλὰ εἰς τὴν ἔννοιαν νόμου ἐκδοθέντος μετὰ τὸν Θεοδοσιανὸν [= N. Val. 26 - a. 448: «... *leges* ... *post Codicem* (sc. Theodosianum)»] ἢ τὸν Ἰουστινιανέιον κώδικα (= Const. Cordi § 2, 4 = CJC. II. 4: «... *si quid in posterum melius inveniatur et ad constitutionem necessario sit redigendum, hoc a nobis et constituatur et in aliam congregationem referatur, quae novellarum nomine constitutionum significetur*»). Πβλ. καὶ Ἀγαθίας 5.2, 4 (166. 10 κ.έ.): «*Τοιγάτο ἐν τινι τῶν οικειῶν νόμων, οὗς δὴ νεαροὺς ἐπονομάζομεν* ...».

7. Θεοφάνης 129.11.

8. Bl. JGR. I. 47· 50· 67 κ.έ.

ὑπὸ μορφήν τὰ μάλιστα ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡδίκτου, ὅσον βεβαίως τοῦτο ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν ἢ χειρόγραφος παράδοσις των, ἢ ὅποια δὲν εἶναι πάντοτε πλήρης¹.

Μόλις ἀπὸ τοῦ τελευταίου πέμπτου τοῦ 11ου αἰ. ἀρχίζουν οἱ γενικοὶ νόμοι (*leges generales*) νὰ λαμβάνουν ὄλονέν συχνότερον τὴν μορφήν *εἰδικῶν νόμων* (*leges speciales*), ἐκδιδόμενοι ὡς χρυσόβουλλοι λόγοι ἢ προστάγματα. Παλαιότερον παράδειγμα τοιαύτης μεταβολῆς ἀποτελεῖ χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου τοῦ ἔτους 1080².

Ἡ ἐσωτερικὴ διάρθρωσις τοῦ βυζαντινοῦ γενικοῦ νόμου (ἡδίκτου - νεαρᾶς) ἔχει ὡς ἐξῆς:

Τὸ πρωτόκολλον: Ἀποτελεῖται α) ἐκ τῆς ἐπικλήσεως (*invocatio*)³, ἢ ὅποια ἀπὸ τοῦ 8ου αἰ. καθίσταται τριαδική⁴, ἀργότερον ὅμως ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ⁵, β) τῆς τιτλώσεως (*intitulatio*) ἰδιαιτέρως πανηγυρικῆς καὶ πομπώδους, περιλαμβανοῦσης τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐπίθετα καὶ τοὺς θριαμβευτικούς τίτλους τοῦ ἀπολύοντος τὸ ἔγγραφο αὐτοκράτορος⁶, γ) ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς (*inscriptio*), δηλ. τῆς εἰς δοτικὴν πτῶσιν ἀναγραφῆς τοῦ προσώπου πρὸς τὸ ὅποιον ἀπευθύνεται ὁ νόμος, τοῦ ὁποίου τοῦτο ἀναλαμβάνει τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἐκτέλεσιν⁷.

Τὸ κείμενον: Τοῦτο ἀποτελεῖται α) ἐκ τοῦ προοιμίου (*arenga*),

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Mitkaiserium* 142 (= *Dipl.* 125 - 6).

2. *JGR.* I. 283 κ.έ. *Coll.* IV. Nov. 12 = *Reg.* 1047 (ὅπου δέον νὰ διορθωθῇ ἡ διδομένη χρονολογία 1079). Βλ. *F. Dölger*, *Mitkaiserium* 139 (= *Dipl.* 122 σημ. 32).

3. Π.χ. *Ed.* VII - a. 542 (= *CJC.* III. 763. 16): «ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότητος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν».

4. Π.χ. *JGR.* II. 12 (= Ἐκλογή): «ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος». πβλ. *K. Brandi*, *Kaiserbrief* 32 - 3. *F. Dölger*, *Kodikellos* 30 (= *Dipl.* 124 σημ. 43).

5. *F. Dölger*, *Mitkaiserium* 141 (= *Dipl.* 124).

6. Π.χ. *App.* II - a. 541 (= *CJC.* III. 796. 29 κ.έ.): «*Imperator Iustinianus, Alamannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, <prius>, felix, inclitus, victor ac triumphator, semper Augustus*» πβλ. ἐπίσης τὸ πρῶτον ἡδίκτον τοῦ Λέοντος Στ' (886 - 912) = *JGR.* I.56 καὶ τὸ ἡδίκτον τοῦ ἔτους 1166 τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ [= *Reg.* 1469 = *JGR.* I. 410 κ.έ. (*ἡδίκτον*: 416.6)]· *F. Dölger*, *Kodikellos* 30 (= *Dipl.* 34 σημ. 151).

7. Π.χ. *Ed.* XIII - a. 538/9 (= *CJC.* III. 780.4): «*Ἰωάννη τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἐπάργῳ τῶν ἀνατολικῶν ἱερῶν πραιωρίων*».

τὸ ὁποῖον ἐκθέτει τοὺς λόγους ἀπολύσεως τοῦ νόμου ¹ καὶ εἰσάγει εἰς β) τὴν ἐκθεσιν (narratio) τῆς ὑποθέσεως ², γ) τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀποφάσεως (dispositio) ³, δ) τοῦ ἐπιλόγου, περιλαμβάνοντος τὴν ἐντολὴν δημοσιεύσεως τοῦ νόμου ⁴.

Τὸ ἐσχατόκολλον: Τοῦτο ἀποτελεῖται α) ἐκ τοῦ ἰδιοχείρου αὐτοκρατορικοῦ χαιρετισμοῦ ⁵, παραλειπομένου βεβαίως εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ὁ νόμος ἀπηρθύνετο πρὸς τὸν λαὸν ἀπροσώπως ⁶, β) ἐκ τῆς χρονολογίας, ἀποτελουμένης ἐκ τῆς ἡμερομηνίας, τοῦ ὀνόματος τοῦ ὑπάτου (ἢ τοῦ μεθυπατικοῦ ἔτους ἀπὸ τοῦ 543) καὶ τῶν ἐτῶν βασιλείας τοῦ νομοθετοῦντος αὐτοκράτορος (ἀπὸ τοῦ 537) ⁷. Ἀργότερον φαίνεται ὅτι ὁ τρόπος χρονολογίας τῶν νομοθετικῶν ἐγγράφων ἐξωμοιώθη πρὸς τὸν τρόπον χρονολογίας τῶν προσταγμάτων ⁸, συνιστάμενος εἰς τὸ ἐρυθρόν, ἰ-

1. Π.χ. NJ. 32 - a. 535 (CJC. III. 239.30 κ.έ.): «Πρᾶγμα δεινὸν καὶ πάσης ἐπέκεινα καὶ ἀσεβείας καὶ πλεονεξίας γινόμενον, συνείδομεν νόμῳ, θεραπεῦσαι κοινῶ οὐκ ἐπὶ τῆς παρουσίας μόνον ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐξῆς ἅπαντα χρόνον πολιτεύεσθαι δυναμένων».

2. Π.χ. NJ. 32 - a. 535 (=CJC. III. 240. 1 κ.έ.): «ἔγνωμεν γὰρ ὡς τινας ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας ἧς ἄρχεις ἐτόλμησαν, ἐπιλαβόμενοι τοῦ καιροῦ τῆς ἀφορίας τοῦ σίτου, δάνεισμα πρᾶξι πρὸς τινας ἐπ' ἐλαχίστῳ μέτρῳ καρπῶν καὶ τὴν αὐτῶν λαβεῖν γῆν ἅπασαν ἀντ' αὐτοῦ . . .».

3. Π.χ. NJ. 32 - a. 535 (= CJC. III. 240. 5 κ.έ.): «θεσπίζομεν τοίνυν ἅπαντας τοὺς δανείσαντας ὅσονδήποτε μέτρον τῶν οἰωνδήποτε ξηρῶν καρπῶν τοῦτο ἀπολαμβάνοντας νῦν χωρὶς τῆς οἴασουν προσθήκης ἀποδοῦναι τὰ γῆδια τοῖς γεωργοῖς...».

4. Π.χ. NJ. 54 - a. 537 (= CJC. III. 308.12 κ.έ.): «Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ καλῶς ἡμῖν καὶ ὁσίως παραστάντα καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου ἐν ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν οἷς ἄρχει διὰ κηρυγμάτων οἰκείων κατὰ τὸ σῆνηθες φανερὰ ποιησάτω».

5. Π.χ. NJ. 7 - a. 535 (= CJC. III. 63.33 κ.έ.): «Divinitas te servet per multos annos, sancte ac religiosissime pater».

6. Πβλ. F. Dölger, Mitkaisertum 141 (= Dipl. 122 σημ. 35). Ἐνταῦθα λεκτέον ὅτι ὁ χαιρετισμὸς οὗτος εἶναι γενικῶς σπάνιος εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν.

7. Βλ. π.χ. NJ. 118 (=CJC. III 572.36 κ.έ.): «Dat. XVII k. Aug. Septimo miliario imp. dn. Iustiniani pp. Aug. anno XVII post cons. Basilii oc. anno II ind. VI» = a. 543. Πβλ. F. Dölger, Mitkaisertum 140 (= Dipl. 123). Περὶ τῆς σημασίας τῶν μεθυπατικῶν ἐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἔτη βασιλείας βλ. G. Ostrogorsky, Datierung 51 κ.έ.: E. Stein, Postkonsulat 869· F. Dölger, Kritische Studien 123 - 131.

8. Πβλ. π.χ. JGR. I. 396 Coll. IV Nov. 66 - a. 1166 = Reg. 1465· JGR.

διόχειρον αὐτοκρατορικὸν μηνολόγημα, μὲ προσθήκην ὅμως ἐνίοτε τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτους. Τοῦτο τοῦλάχιστον δεικνύει τὸ τελευταῖον σωζόμενον ἡδικτον προερχόμενον ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ Α΄ Κομνηνοῦ καὶ χρονολογούμενον εἰς τὸ ἔτος 1166 ¹.

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὸ ἡδικτον μέχρι τοῦ 1080 ἀπετέλει τὴν ἀποκλειστικὴν μορφήν τοῦ γενικοῦ νόμου (lex generalis). Ἀπὸ τοῦ 1080 ὅμως ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιῆται καὶ ὁ χρυσοβούλλος λόγος ὡς νομοθετικὸν κείμενον, ὡς lex specialis. Τὸ ἡδικτον πάντως ἀπαντᾶται μέχρι καὶ τοῦ 12ου αἰ. Τὸ 1166 ἔχομεν τὸ τελευταῖον σωζόμενον δεῖγμα νομοθετικοῦ ἐγγράφου ὑπὸ μορφήν ἡδικτου. Ἐκτοτε οἱ νόμοι ἀπολύονται ὑπὸ μορφήν χρυσοβούλλου λόγου ἢ προστάγματος. Τὰς τελευταίας ὅμως ταύτας κατηγορίας ἐγγράφων θὰ διαπραγματευθῶμεν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προνομιακῶν καὶ διοικητικῶν ἐγγράφων, εἰς τὰ ὅποια κυρίως ὑπάγονται.

Σχηματικὴ παράστασις γενικοῦ νόμου (ἡδικτου-νεαρῶς)
κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν.

Πρωτόκολλον	{	Ἐπίκλησις (Invocatio). Τίτλωσις (Intitulatio). Ἐπιγραφή (Inscriptio).
Κείμενον	{	Προόμιον (Arenge). Ἐκθεσις (Narratio). Ἀπόφασις (Dispositio). Ἐπίλογος.
Ἐσχατόκολλον	{	Χαιρετισμός. Χρονολογία.

Ἐκτὸς τῶν *leges generales* ἢ νομοθετικὴ ἐξουσία τοῦ αὐτοκρά-
1402 Coll. IV Nov. 67 - a. 1116 = Reg. 1466· JGR. I. 408 Coll. IV Nov. 68 - a.
1166 = Reg. 1467· JGR. I. 410 Coll. IV Nov. 69 - a. 1166 = Reg. 1468.

1. JGR. I. 416 Coll. IV. Nov. 70 = Reg. 1469: «μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδικτικῶ-
νος θης (= ἰδ') τοῦ ,ς<χ>οδ'» (sc. ἔτους)»· F. Dölger, *Kodikellos* 31 (= Dipl. 34).
Τοῦ αὐτοῦ, *Mitkaisertum* 141 (= Dipl. 124).

τορος εξέδηλοῦτο καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως νόμων εἰδικῆς φύσεως, τοὺς ὁποίους τὸ Corpus Juris Civilis καλεῖ εἰδικούς νόμους¹. Οἱ τοιοῦτοι εἰδικοί νόμοι διακρίνονται εἰς τὰς *pragmaticae sanctiones* καὶ τὰ *mandata principis*.

Pragmatica sanctio. Ἡ ἔννοια τῆς *pragmatica sanctio* πρωτοεμφανίζεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰ.² Ἡ *pragmatica sanctio* εἶναι μέση διάταξις μεταξὺ *rescriptum* καὶ *lex generalis*. Εἶναι δηλ. νόμος ἐκδιδόμενος πολλάκις τῇ αἰτήσῃ μεμονωμένων προσώπων, ἔχει ὅμως πάντοτε γενικώτερον ἐνδιαφέρον, καλούμενος διὰ τοῦτο καὶ *lex pragmatica*³.

Τὸ 477 ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων, διὰ νὰ πατάξῃ πᾶσαν κατάχρησιν κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν *pragmaticae sanctiones*, καθώρισεν ἄφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἀπηγορεύετο ἐφεξῆς ἡ ἔκδοσις *pragmatica sanctio* τῇ αἰτήσῃ ἑνὸς ἀτόμου καὶ ὑπὲρ τοῦ ἰδίου του συμφέροντος⁴, ἄφ' ἑτέρου δὲ ὅτι αἱ *pragmaticae sanctiones* θὰ ἐξεδίδοντο ὑπὸ τὸν περιορισμὸν ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς αἰτήσεως, δι' ἣν ἐξεδόθη ἡ *pragmatica sanctio*, ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν πραγματικότητα⁵.

Μερικὰ ἔτη ἀργότερον ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α' καθώρισεν ὅτι πᾶσα *pragmatica sanctio* ἀντικειμένη πρὸς τὸ *ius generale* ἢ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας ἀκυροῦται⁶. Παρομοίαν ἀρχὴν διεκήρυξεν

1. Βλ. NJ. 40 Ἐπιλ. - a. 536 (= CJC. III. 261. 12).

2. Αἱ παλαιότεραι μνεῖαι εἶναι CJ. 4.61. 12 - a. 409 (Seeck) καὶ CT. 16.5.52-a. 412.

3. Πβλ. N. Marc. 2.7 - a. 450· B. Kübler, Geschichte 380. Ἄλλαι ὀνομασίαι τῆς *pragmatica sanctio*: *forma* ἢ καὶ ἀπλῶς *pragmatica*· βλ. T. Kipp, Quellen 81· Th. Mommsen, Sanctio 51 - 54.

4. CJ. 1.23.7: «*Pragmaticas praeterea sanctiones non ad singulorum preces super privatis negotiis proferri, sed si quando corpus aut schola vel officium vel curia civitas vel provincia vel quaedam universitas hominum ob causam publicam fuderit preces, manare decernimus...*».

5. CJ. 1.23.7 - a. 477: «*universa rescripta... quae... pragmatica sanctio nominetur, sub ea condicione proferri praecipimus, si preces veritate nituntur...*» B. Kübler, Geschicgte 380.

6. CJ. 1.22.6 - a.491 (:): «*...Omnes... iudices monemus, ut... nullam pragmaticam sanctionem... quae generali iuri vel utilitati publicae adversa esse videatur, in disceptatione cuiuslibet litigii patiantur proferri, sed generales sacras constitutiones modis omnibus non dubitent observandas*» B. Kübler, Geschichte 380 - 81.

εἰς τὸν κώδικά του καὶ ὁ Ἰουστινιανός¹.

Τὰ ἀνωτέρω καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ P. Krüger, ὅτι ἡ ἀληθὴς διαφορὰ μεταξὺ *leges generales* καὶ *pragmaticae sanctiones* ἔγκειται κυρίως εἰς τὸν διαφορετικὸν τρόπον διαδικασίας ἐκδόσεως τῶν δύο τύπων νόμων καὶ τὴν περιορισμένην ἀρμοδιότητα τῆς *pragmatica sanctio* ἔναντι τῆς *lex generalis*².

Ἄγνωστον μᾶς εἶναι ἂν αἱ *pragmaticae sanctiones* ἐξεδίδοντο ὑπὸ ἰδιαιτέραν μορφήν, περισσότερο ἴσως πανηγυρικὴν τῆς μορφῆς τῶν *ειδικῶν νόμων*³. Μολονότι τοῦτο δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀπίθανον, δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης ἡ *pragmatica sanctio* νὰ ὁμοιάζεν εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς πρὸς τὰς *leges generales*. Ἡ ἐξέλιξις τῆς πάντως⁴ ὠδήγησεν εἰς τὴν μορφολογικὴν ταύτισιν τῶν δύο τύπων νομοθετικῶν ἐγγράφων, πιστουμένην εἰς τὸν *δικαιότατον καὶ πανευσεβῆ τύπον* τῶν Λέοντος Δ' καὶ Κωνσταντίνου Στ' (776 - 780), ὁ ὁποῖος, ὑπὸ τὴν ἑλλιπῆ ἀληθῶς μορφήν ὑπὸ τὴν ὁποίαν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς, παρουσιάζει τὰ συνήθη χαρακτηριστικὰ τοῦ *γενικοῦ νόμου*⁵.

Mandata principis. Ταῦτα ἦσαν ὁδηγία τοῦ ἡγεμόνος πρὸς ἀνωτάτους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους καὶ κυβερνήτας ἐπαρχιῶν⁶. Αἱ ὁδηγία αὗται ἴσχυον προσωπικῶς διὰ τὸν ὑπάλληλον, δι' ὃν ἐξεδίδοντο, καὶ κατ' ἀρχὰς μόνον διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ ἐκδόντος ταύτας ἡγεμόνος. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ὁδηγιῶν τούτων εἰς βασικὸς τύπος ὁδηγιῶν, ἐπαναλαμβάνομενος μεθ' ἐκάστην ἀλλαγὴν ἡγεμόνος ἢ ὑπαλλήλου, ὁ ὁποῖος ἦτο καταχωρισμένος εἰς τὸ καλούμενον *liber mandatorum*, μαρτυρούμενον ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς *Notitia Dignitatum*⁷.

1. *Summa rei publicae* § 4 (=CJC. I.3)· B. Kübler, *Geschichte* 381.

2. Πβλ. P. Krüger, *Quellen* 308 σημ. 67. - Οἱ ἐν CJ. 1.23.7,1 καὶ 12.33.5,4 ἀναφερόμενοι *pragmaticarii* ἦσαν πιθανῶς ὑπάλληλοι ἐπιφορτισμένοι μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν *sanctiones pragmaticae*.

3. Πβλ. O. Karlowa, *Rechtsgeschichte* I. 939 καὶ 938 σημ. 1 ἐν σ. 939.

4. JGR. I. 5 κ.ἐ. Coll. I. Nov. 3 - a. 566 = Reg. 5. - JGR. I. 10 κ.ἐ. Coll. I. Nov. 6 - a. 570 = Reg. 16.-JGR. I. 24 Coll. I Nov. 13-a. 582 = Reg. 65.-JGR. I. 27. κ.ἐ. Coll. I Nov. 22 - a. 612 = Reg. 165.-JGR. I. 31 κ.ἐ. Coll. I Nov. 23-a. 619 = Reg. 175.-JGR. I. 33 κ.ἐ. Coll. I Nov. 24 - a. πρὸ τοῦ 638 = Reg. 212.

5. Βλ. JGR. I.40 κ.ἐ. Coll. I Nov. 26 - a. 776 - 780 = Reg. 338.

6. Βλ. P. Krüger, *Quellen* 109 - 110 μετὰ τῶν σχετικῶν πηγῶν.

7. Τὸ *liber mandatorum* ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν συμβόλων

Κατηγορία ἐγγράφων

Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐσυνηθίζετο ὁ διὰ γενικῶν νόμων καθορισμὸς τῶν καθηκόντων τῶν κρατικῶν ἀξιωματῶν¹. Ὁ Ἰουστινιανός, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸν τρόπον τοῦτον κοινοποιήσεως τῶν ὁδηγιῶν του², ἐχρησιμοποίησεν ὁμοίως καὶ *pragmaticae sanctiones*³, τέλος ὁμοῦ καὶ *mandata principis*⁴.

Τὰ *mandata principis* τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔχουν τὴν μορφήν τῶν ὑπολοίπων νεαρῶν, τουτέστιν πανηγυρικὴν *intitulatio* μετὰ *invocatio*⁵. Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον, εἰς βραχὺ προοίμιον τοῦ ὁποῖου ἐξετίθεντο οἱ λόγοι ἐκδόσεως τοῦ *mandatum*⁶ καὶ μετ' αὐτὸ αἱ ὁδηγίαι τοῦ αὐτοκράτορος (*dispositio*). Τὸ *mandatum* ἔκλειε μὲ τὴν χρονολογίαν⁷.

Μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται ὅτι ἔπαυσεν ἡ χρῆσις τῶν *mandata principis*.

Ὅπως ἀκριβῶς καὶ αἱ *pragmaticae sanctiones*, οὕτω καὶ τὰ *mandata principis* ὑπεχώρησαν πρὸ τῶν νόμων. Εἰς μεταγενεστέρas

πολλῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων, τὰ ὁποῖα μᾶς παραδίδει ἡ *Notitia Dignitatum*. Πβλ. *Not. Dign. Or.* III. V· VI· VII καὶ ἀλλαγῶν. Πβλ. *P. Krüger, Quellen* 306· *T. Kipp, Quellen* 69 καὶ 79. Περὶ τοῦ *Liber mandatorum* βλ. *Dig. XXIX.1.1* προοίμ.· *P. Krüger Quellen* 110.

1. Βλ. *CT.* 1.5.1 ἕως 1.5.34· *CJ.* 1.26 ἕως 1.57. *P. Krüger, Quellen* 306.

2. Βλ. π.χ. *CJ.* 1.27.1 - a. 534.

3. Π.χ. *CJ.* 1.27.2 - a. 534.

4. *NJ.* 17 - a.535· *NJ.* 24 (=c. 6 κατονομαζομένη) - a.535· πβλ. *NJ.* 25 - a. 535 (μὴ κατονομαζομένη)· *NJ.* 26 - a.535 (μὴ ὀνομαζομένη)· *NJ.* 27 - a.535 (=c.1 ὀνομαζομένη)· *NJ.* 28 - a.535 (μὴ ὀνομαζομένη)· *NJ.* 29 - a.535 (μὴ ὀνομαζομένη)· *NJ.* 30 - a.536 (=c.9 ὀνομαζομένη)· *NJ.* 31 - a.536 (μὴ ὀνομαζομένη).

5. Βλ. π.χ. *NJ.* 17 - a.535 (=CJC. III.117. 39 κ.έ.): «Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότην Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Φλάβιος Ἰουστινιανός, Ἀλαμανικός, Γοτθικός, Φραγγικός, Γερμανικός, Ἀντικός, Βανδαλικός, Ἀφρικανός, εὐσεβής, εὐτυχής, ἔνδοξος, νικητής, τροπαιούχος, ἀεισέβαστος Ἀβγουστος».

6. «Ἐν. ἀν. «Ἦδη μὲν ἐν τῷ γενικῷ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας νόμῳ πάντα διηγόρευεται ἐφ' οἷς προσήκον ἐστι τοῖς τὰς ἀρχὰς παραλαμβάνοντας ταύτας διοικεῖν... Ἀναγκαῖον δὲ ὁμοῦ φήθημεν καὶ νῦν παραλαμβάνοντί σοι τὴν ἀρχὴν ἐπισκῆφαι τὰ πρόποντα...»).

7. Π.χ. *NJ.* 17 - a.535 (*CJC.* III. 127. 9): «*Dat. XVI k. Mai. CP. Belisario v.c.cons.*».

Νόμοι

ἐποχὰς ἐγένετο χρῆσις, ὡσάντις αἱ περιστάσεις τὸ ἀπαιτοῦσαν, ἐγγράφων παρομοίων πρὸς τὰ *mandata*, τὰ ὁποῖα ἐχαρακτηρίζοντο ἄλλοτε ὡς *διατύπωσις*¹ καὶ ἄλλοτε ὡς *ὑποτύπωσις*².

Σχηματικὴ διάταξις <i>mandatum principis</i>	
<i>Πρωτόκολλον</i>	{ <ul style="list-style-type: none"> Ἐπίκλησις (<i>Invocatio</i>). Τίτλωσις (<i>Intitulatio</i>), μετ' αὐτοκρατορικῶν ἐπιθέτων καὶ θριαμβευτικῶν τίτλων.
<i>Κείμενον</i>	{ <ul style="list-style-type: none"> Ἐκθεσις (<i>Narratio</i>), μετὰ βραχέος εἰσαγωγικοῦ προοιμίου. Ἀπόφασις (<i>Dispositio</i>).
<i>Ἐσχατόκολλον</i>	{ <ul style="list-style-type: none"> Χρονολογία.

2. Ἐγγραφα περιέχοντα ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ συγκεκριμένων νομικῶν περιπτώσεων

Ἡ δευτέρα κατηγορία τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων περιλαμβάνει ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς μεμονωμένα καὶ συγκεκριμένα νομικῆς φύσεως ζητήματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐζητεῖτο ἡ γνώμη τοῦ αὐτοκράτορος.

Ταῦτα ἀποτελοῦν συνέχειαν τῶν *decreta* καὶ τῶν *rescripta* τῆς ἐποχῆς τοῦ *principatus*.

Καὶ *decreta* μὲν ἦσαν ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου

1. Πβλ. NJ. 43 Προοίμ. - a.537 (=CJC. III. 270.7). *Διατύπωσις* καλεῖται ἐπίσης ἡ *Notitia episcopatum* ἀριθ. 2 (=G. Parthey, Hieroclis Synecdemus et Notitia graecae episcopatum, Berolini 1866, σ. 95 κ.έ.).

2. Τοιαύτην *ὑποτύπωσιν* ἀπευθυνομένην εἰς τοὺς καθολικοὺς κριτὰς τῶν *Ρωμαίων*, χρονολογουμένην δὲ εἰς τὸν 14ον αἰ. ἐξέδωκεν ὁ E. Schilbach, Die Hypotyposis der katholischen Richter der Römischen vom Juni 1398 (?), BZ. 61 (1968) 44-70. Ἀπὸ διπλωματικῆς ἀπόψεως ἡ *ὑποτύπωσις* παρουσιάζει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: Στερεῖται *πρωτοκόλλου* καὶ *προοιμίου*, ἀρχεται δὲ διὰ γενικῆς προσφωνήσεως. Τὸ ἔγγραφο κλείει διὰ *μνηολογήματος*, εἶναι δὲ συντεταγμένον εἰς τὴν ἀπλὴν γλῶσσαν τῆς διοικήσεως.

ἐπὶ ὑποθέσεων ἀστικῆς ἢ καὶ ποινικῆς φύσεως, τὰς ὁποίας ὁ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς κυρίου τοῦ δικαίου ἠδύνατο αὐτοπροσώπως νὰ δικάσῃ¹, rescripta δὲ ἀπαντήσεις τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἀρχάς, σωματεῖα ἢ ιδιώτας εἰς ἀπάντησιν ἀναφορῶν αὐτῶν.

Τὰ rescripta διεκρίνοντο εἰς epistulae, ἀπαντήσεις τ.ἔ. τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς συντασσομένης ὑπὸ τοῦ scrinium ab epistulis, καὶ εἰς subscriptiones, αὐτοκρατορικὰς τ.ἔ. ἀπαντήσεις συντασσομένας ὑπὸ τοῦ scrinium a libellis κάτωθι τῆς ἀναφορᾶς (libellus) τοῦ αἰτοῦντος, ἢ ὁποῖα ἀνηρτᾶτο ἐν συνεχείᾳ εἰς δημόσιον μέρος ἐν Ρώμῃ, διὰ νὰ λάβουν γνῶσιν αὐτῆς οἱ ἐνδιαφερόμενοι καὶ νὰ ἐτοιμάσουν ἀντίγραφα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀπαντήσεως².

Τὰ rescripta ἠδύνατο ν' ἀφοροῦν εἰς ὑποθέσεις διαφόρων εἰδῶν: διοικητικὰς, δικαστικὰς ἢ καὶ παροχῆς προνομίων.

Αἱ epistulae ὁμοιάζον πρὸς τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιστολάς. Ἐπὶ κεφαλῆς ἐτίθετο τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ὀνομαστικὴν πτώσιν, κατόπιν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποδέκτου εἰς δοτικὴν. Ἡκολούθει ὁ χαιρετισμὸς ἐκφραζόμενος διὰ τῆς λέξεως salutem ἢ διὰ τῆς φράσεως salutem dedit. Εἶπετο τὸ κείμενον καὶ μετ' αὐτὸ ἤρχετο ὁ τελικὸς χαιρετισμὸς (vale ἢ ἔρρωσο) ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος γραφόμενος, κατόπιν δὲ ἡ ἡμερομηνία καὶ ὁ τόπος ἀπολύσεως τῆς epistula³.

Εἰμ. 1 Μικρὸν τεμάχιον τοῦ πρωτοτύπου τῆς ἐπιστολῆς διασώζει ὁ Pap. Z τοῦ Μουσείου τοῦ Leiden. Ἐκ τοῦ λατινικοῦ πρωτοτύπου δὲν σώζονται παρὰ ὀλίγα λατινικὰ γράμματα, μὴ ἀναγνωσθέντα εἰσέτι, καὶ ὁ τελικὸς, ἰδιόχειρος, αὐτοκρατορικὸς χαιρετισμὸς εἰς τὴν φαν τοῦ παρατιθεμένου εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπιστολὴν ἀντιγράφου τῆς ἐλληνικῆς αἰτήσεως. Ὁ χαιρετισμὸς ἔχει ὡς ἐξῆς: Bene valere te cupimus, τὸ ἀκολουθοῦν δ' ἐν ἀντιγράφῳ ἐλληνικὸν κείμενον ἐπιγράφεται: exemplum precum⁴.

1. Πβλ. *M. Kaser*, *Rechtsgeschichte* 133· πβλ. ἐπίσης *G. Dulceit - F. Schwarz*, *Rechtsgeschichte* 186.

2. *U. Wilcken*, *Kaiserreskripte* 3· βλ. καὶ *M. Kaser*, *Rechtsgeschichte* 135.

3. *U. Wilcken*, *Kaiserreskripte* 6.

4. Περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου βλ. *U. Wilcken*, *Heidnische* 398 κ.ε.· *H. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 1· *Grundz. u. Chrest.* I.2 σ. 12-13· *B. Faas*, *Studie* 188-94· *U. Wilcken*, *Kaiserreskripte* 3 σμ. 2.

Σχηματική διάταξις epistula	
Πρωτόκολλον	{ "Όνομα αὐτοκράτορος (εἰς ὀνομαστικὴν πτώσειν). "Όνομα ἀποδέκτου (εἰς δοτικὴν πτώσειν). Χαιρετισμὸς (Salutatio).
Κείμενον	{ Αὐτοκρατορικὴ ἀνακοίνωσις.
Ἐσχατόκολλον	{ Τελικὸς χαιρετισμὸς (ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος). Ἡμερομηνία. Τόπος ἀπολύσεως τῆς epistula.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰς epistulae αἱ subscriptiones δὲν ἔφερον χαιρετισμόν, ἀντὶ δὲ τοῦ vale ἀνεγράφετο ἡ λέξις (re)scripsi¹.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου αἱ subscriptiones παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς τὰς adnotationes. Αὗται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο εἰμὴ ἄλλη ὀνομασία καὶ γενικωτέρα ἴσως μορφή τῆς subscriptio².

Παρ' ὅλον ὅτι ἐξεδίδοντο διὰ συγκεκριμένας περιπτώσεις, τόσον τὰ decreta ὅσον καὶ τὰ rescripta ἀπέκταν μοιραίως γενικωτέραν σημασίαν, ἀφοῦ ἐκδότης των ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ. Τοῦτο ὅμως εἶχε συχνὰ κακὰς συνεπείας, διότι πολλάκις ὑπεκλέπτοντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἀποφάσεις ἀντικείμεναι πρὸς τὸ ἰσχύον δίκαιον ἢ ἐχρησιμοποιοῦντο αὗται καὶ δι' ἄλλας ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων, διὰ τὰς ὁποίας εἶχον ἐκδοθῆ.

Διὰ τοῦτο ἤδη ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐκήρυξεν ἄκυρα τὰ πρὸς τὸ ἰσχύον δίκαιον ἀντιτιθέμενα rescripta³.

1. U. Wilcken, Kaiserreskripte 9.

2. Πβλ. G. Dulckeit - F. Schwarz, Rechtsgeschichte 237· P. Classen, Kaiserreskripte 20. Ἀλλῶς ὁ O. Seeck, RE. I. 1 (1893) 383.

3. CT. 1.2.2 - a.315: «Contra ius rescripta non valeant, quocumque modo fuerint impetrata» πβλ. CT. 1.2.3 - a.317· CJ. 1.19.3 - a.329· CJ. 1.19.7 - a.426· CJ. 1.22.6 - a.491 (?)· T. Kipp, Quellen 80· P. Krüger, Quellen 378-9.

Κατηγορίαι ἐγγράφων

Τὸ 398 ὁ Ἀρκάδιος ἐξέδωκε παρόμοιον νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγορεύετο ἡ χρησιμοποίησις *rescripta* δι' ἄλλον σκοπὸν ἐκτὸς ἐκείνου δι' ὃν ἐξεδόθησαν¹. Ἀνάλογος πρὸς τὸν προηγούμενον εἶναι ὁ νόμος τοῦ Θεοδοσίου Β' καὶ Βαλεντινιανοῦ Γ' τοῦ ἔτους 426².

Μόνον ὅταν τοῦτο ρητῶς ἐν αὐτῷ διελαμβάνετο, ἠδύνατο τὸ *rescriptum* νὰ χρησιμοποιηθῇ γενικῶς, ἀλλὰ τότε πλέον ἀπέκτα *vim edicti*, ἐγένετο *γενικὸς νόμος*³.

Rescripta καὶ *decreta* ἀπαντῶμεν καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους. Κατ' αὐτοὺς ὅμως τὰ *decreta* ἔχουν χάσει πλέον τὴν ἀποκλειστικῶς δικαστικὴν τὴν ἰσχύν καὶ χρησιμοποιοῦνται εἴτε διὰ νὰ ἐπικυρώσουν ἀποφάσεις συνόδων⁴ εἴτε ὡς αὐτοκρατορικὰ *προστάγματα*⁵.

Ἄλλὰ καὶ τὰ *rescripta*, ἐκτὸς τῆς ρυθμίσεως ἀμφισβητουμένων ζητημάτων⁶ ἢ κοινοποιήσεως τῆς ἀποφάσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ δικαστικῶν ὑποθέσεων⁷, περιέχουν ἐνίοτε, κυρίως ὡς *sacra rescripta*, καὶ ρύθμισιν γενικωτέρων ζητημάτων μετὰ παροχῆς προνομίων ἢ διευκολύνσεων⁸.

1. C.T. 1.2.11. P. Krüger, Quellen 379.

2. C.J. 1.14.2 - a.426.

3. C.J. 1.14.3, 1. P. Krüger, Quellen 379.

4. Βλ. π.χ. τὸ ὑπόπτου γνησιότητος *decretum imperiale* τοῦ 579, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Τιβέριος Α' Κωνσταντῖνος ἐπεκύρωσε τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τοῦ Grado: Reg. 57.

5. Π.χ. ἡ διαταγὴ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ 634, διὰ τῆς ὁποίας διετάσσοντο οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ἅπαν τὸ κράτος νὰ γίνουν χριστιανοί: Reg. 206.

6. Πβλ. Reg. 81 - a.583/8 ἢ 602/10.

7. Πβλ. Reg. 146 - a. 602 (;).

8. Βλ. π.χ. τὸ *sacrum rescriptum* τοῦ Φωκᾶ, Nov. 603/Nov. 604 πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Σαλώνων: Reg. 154.

Σχηματική διάταξις subscriptio

Πρωτόκολλον	{	Λείπει.
Κείμενον	{	Αυτοκρατορική ανακοίνωσις.
Ἐσχατόκολλον	{	(re)scripsi (ιδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος). Ἡμερομηνία. Τόπος ἀπολύσεως τῆς subscriptio.

Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους αἱ epistulae καὶ subscriptiones, ὡς καὶ αἱ adnotationes παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς τὰς λύσεις ἢ σημειώματα, αυτοκρατορικὰς τ.ἔ. ἀπαντήσεις ἐπὶ ὑπομνήσεων ἢ ἀναφορῶν.

Καὶ λύσιν μὲν καλοῦμεν τὴν αὐτοτελεῖ ἀπάντησιν τοῦ αυτοκράτορος ἐπὶ ὑπομνήσεως ἢ ὑπομνηστικοῦ, ἐρωτήματος τ.ἔ. ὑπαλλήλου σχετικοῦ πρὸς διοικητικῆς ἢ φοροτεχνικῆς φύσεως ζήτημα¹, σημείωμα δὲ ὁμοίως ἀπάντησιν τοῦ αυτοκράτορος λαμβανομένην ὅμως ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιωματούχων καὶ ἀναφερομένην εἰς νομικῆς φύσεως πολιτικὰς² ἢ κυριώτατα ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις³.

Ἀρχικῶς λοιπὸν τόσον αἱ λύσεις ὅσον καὶ αἱ σημειώσεις ἦσαν ἀπαντήσεις τοῦ αυτοκράτορος ἐπὶ ὑπομνήσεων (ὑπομνηστικῶν-ἀναφορῶν) σχετικῶν πρὸς ζητήματα διοικητικοῦ δικαίου μᾶλλον, προκειμένου περὶ λύσεων, καὶ ἀστικοῦ, κυρίως δὲ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κανονικοῦ δικαίου, προκειμένου περὶ σημειώσεων⁴.

Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶδη ἐγγράφων ἐχρησιμο-

1. Πβλ. π.χ. τὸν φάκελλον Ἰωάννου Τζηρίθωνος καὶ Γεωργίου Σπανοπούλου: JGR. I.334-338 = Reg. 1245 ἕως 1247 - a.1109.

2. Πβλ. π.χ. JGR. I.298 = Reg. 1084· JGR. I.429 = Reg. 1551.

3. Πβλ. π.χ. JGR. I.430 = Reg. 1572.-I.435 = Reg. 1573.- I.468 = Reg. 1614.

4. Πρέπει βεβαίως νὰ λεχθῆ ὅτι ἀστηρὰ διάκρισις εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν λύσεων καὶ τῶν σημειώσεων δὲν ἐγένετο ὑπὸ τῆς αυτοκρατορικῆς Γραμματείας.

ποιήθησαν διὰ τὴν παροχὴν προνομίων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχασαν πλέον τὸν λόγον ὑπάρξεώς των καὶ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ προσταγμάτων, σιγίλλων ἢ ἀκόμη καὶ χρυσοβούλλων λόγων.

Ἡ παλαιότερα παραδιδόμενη λύσις ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Νικηφόρου Β' (963 - 69) καὶ ἐπιγράφεται: «*Νεαρὰ ἐν λύσει ἀναφορᾶς περὶ Ἀρμενίων τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν ἐγκλήματι φόνου περιπιπτότων*»¹. Πρόκειται λοιπὸν περὶ λύσεως ὑπὸ μορφήν νεαρᾶς, παραδιδόμενης δυστυχῶς ἀκεφάλου καὶ κολοβῆς, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο ἴσως καλεῖται λύσις, διότι ἐξεδόθη ἐπὶ ἀναφορᾶς ὑπαλλήλου τινός².

Ἡ λύσις ἠδύνατο νὰ εἶναι βραχύ, παραπεμπτικὸν ἔγγραφο, δι' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ παρέπεμπε τὸν αἰτοῦντα εἰς τὴν ἀρμοδίαν ἀρχήν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ λάβῃ τελικὴν ἀπόφασιν³, ἠδύνατο ὅμως νὰ εἶναι λεπτομερὲς καὶ μακρὸν ἔγγραφο⁴.

Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν ἡ λύσις ἤρχιζε διὰ βραχείας προσλαλιᾶς πρὸς τὸν ὑπομνήσαντα⁵ ἢ διὰ βραχέος προοιμίου⁶.

Μετὰ τὸ προοίμιον ἠκολούθει ἡ ἐκθεσις τῶν γεγονότων μετὰ τῆς ἐνδεχομένης παλαιότερας ἐπὶ τοῦ ζητήματος νομοθεσίας⁷ καὶ μετ' αὐτὴν ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀπόφασις⁸.

1. JGR. I.247 = Reg. 720.

2. Βλ. καὶ JGR. I.278 (τοῦ Κωνσταντίνου Γ' Δούκα, 1059/1067) = Reg. 965: «*ἡ οὖν τοιαύτη λύσις τοῦ Δούκα κρατεῖ σήμερον ἐν τύπῳ νεαρᾶς διατάξεως καὶ τὸ ἐνεργὸν ἔχει*».

3. Πβλ. *F. J. Uspenskij*, *Mnenija* 16 (=Reg. 986 - a.1071): «*Περὶ τούτων ἀνάφερε τῷ ἀγιωτάτῳ μου δεσπότη καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ ἱερᾷ καὶ ἀγίᾳ συνόδῳ καὶ εἰς ὅπερ ἂν παρ' ἐκείνων οἰκονομηθῇ ἵνα σοὶ συνεργήσῃ παντοίως ἡ βασιλεία μου*».

4. Πβλ. π.χ. JGR. I.349 - a.1084/1099/1114 = Reg. 1113. Ἐνίοτε εἰς ἀπάντησιν ὑπομνήσεως ὁ αὐτοκράτωρ, ὅταν τὸ θιγόμενον ζήτημα ἦτο γενικοῦ ἐνδιαφέροντος, δὲν ἐξέδιδε λύσιν, ἀλλὰ γενικὸν διάταγμα ἢ ὄρισμόν. Βλ. JGR. I.345 - a.1095 = Reg. 1178: «*...τῷ παρόντι ἀκολουθῶν ὀρισμῷ τάξιν ἔχοντι νομικοῦ διατάγματος*». Αὐτόθι I.346: «*Καὶ διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία μου ζήλω κινήθεισα θεῖῳ, διάταγμα ἐξέθετο γενικὸν καὶ ἐπὶ τὴν μεγάλην τοῦτο ἐκκλησίαν κατέπεμψεν...*». Πβλ. JGR. I.321 - a.1092 = Reg. 1167: νομοθεσία.

5. Πβλ. JGR. I.349 - a.1084/1099/1114 = Reg. 1113.

6. Π.χ. JGR. I.321 = Reg. 1167: «*εἰ μὴδὲν ἄλλο ἢ βασιλεία ἡ ἔνομος ἐπιστάσια ἐστὶ, νόμοι δέ, οἱ τὴν πολιτείαν τηροῦντες ἀλώβητον...*».

7. Βλ. π.χ. JGR. I.321 = Reg. 1167.

8. Π.χ. JGR. I.349 = Reg. 1113: «*διὸ διορίζεται ἡ βασιλεία μου, τῷ*

Εἰς τὸ τέλος τοῦ κειμένου καθορίζετο ἐνίοτε ὅτι ἀντίγραφα τοῦ ὑπομνηστικοῦ, μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς λύσεως βεβαίως, θὰ ἐκοινοποιοῦντο πρὸς ὅλα τὰ δικαστήρια¹, πράγμα ὅπερ ἀναμφιβόλως σημαίνει ὅτι, ἐνίοτε τοῦλάχιστον, ἡ λύσις δὲν ἀπετέλει χωριστὸν ἔγγραφο, ἀλλ' ἐγράφετο παρὰ πόδας τοῦ ὑπομνηστικοῦ.

Τὸ ἐσχατόκολλον ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ ἰδιοχείρου ἐρυθροῦ αὐτοκρατορικοῦ μηρολογήματος, ἡ δὲ λύσις ἐσφραγίζετο διὰ κηρίνης σφραγίδος².

Ἐνίοτε εἰς τὰς λαμβανομένας ἀναφορὰς δὲν ἀπήντα αὐτοπροσώπως ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἐπεφόρτιζε μὲ τὴν ἀπάντησιν, ἡ ὁποία συνετάσσετο βάσει τῶν κειμένων νόμων, ἀνώτατον ὑπάλληλον. Παράδειγμα ταύτης ὑπαλληλικῆς λύσεως δίδει κείμενον ὑπαγορευθὲν ὑπὸ τοῦ μαγίστρου Θεοδώρου τοῦ Δεκαπολίτου³. Ἐγράφη ἐπὶ Ρωμανοῦ Β' (959 - 63) καὶ φέρεται ὡς νεαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, μολοντί ρητῶς ἐν τῷ κειμένῳ λέγεται ὅτι τὴν ἀπάντησιν συνετάξεν ὁ Δεκαπολίτης, ὅστις ἄλλωστε ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τὸν ἀποδέκτην τοῦ ἐγγράφου⁴.

Πολλάκις ἐν τῇ λύσει ἀνεγράφετο ἡ ἐντολὴ νὰ «καταστροθῆ» αὕτη εἰς τὰ σεκρετικὰ χαρτία, διὰ νὰ λάβουν αὐτῆς γνώσιν οἱ ἀρμόδιοι ὑπάλληλοι⁵.

Εἰς πίστωσιν δ' ὅτι πράγματι ἐξετελέσθη ἡ ἐντολὴ αὕτη ἐσημειοῦτο

κατὰ τῆς ἀποφάσεως ἐκκαλουμένων εἰς τὸ κράτος αὐτῆς λ' ἡμερῶν δίδοσθαι προθεσίαν...».

1. Π.χ. JGR. I.349 = Reg. 1113: «τὸ δὲ παρὸν ὑπομνηστικὸν σου καὶ εἰς τὰ λοιπὰ πάντα καταπεμφθήσεται δικαστήρια, ὡς ἂν εἰδησις πάσι γένηται τοῖς δικασταῖς τῶν παρὰ τῆς βασιλείας μου ὀρισθέντων».

2. JGR. I.349 = Reg. 1113: «τῷ (=τὸ) δὲ μηνὶ ἰανουαρίῳ ἰνδικτ. ζ' διὰ γραμμάτων τοῦ βασιλέως ἐρυθρῶν, καὶ ἡ διὰ κηροῦ σφραγίς», σημειώνει ὁ πιστοποιῶν τὴν ἀκριβείαν τοῦ ἀντιβληθέντος ἀντιγράφου.

3. «Υπαγορευθὲν» εἶναι ὁ οἰκείος τεχνικός ὄρος.

4. JGR. I.240: «Ἡ ἀναφορὰ σου κελύσει βασιλικῆ, ἡγιασμένε κύριε, πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀπεστάλη ταπεινώσιν...».

5. Βλ. JGR. I.335 - a.1106/7 = Reg. 1234: «καταστροθήτω οὖν ἡ παροῦσα λύσις τῆς βασιλείας μου καὶ ἐν τοῖς σεκρετικοῖς χαρτίσις εἰς εἰδησιν». Πβλ. JGR. I.336 - a.1109 = Reg. 1245: «καταστροθήτω οὖν εἰς εἰδησιν ἡ παροῦσα λύσις τῆς βασιλείας μου».

Κατηγορίαι ἐγγράφων

μετὰ τὸ ἐσχατόκολλον ἢ κατάστρωσις τοῦ ἐγγράφου εἰς τὰ διάφορα σέκρετα ¹.

Ἡ ὑπόμνησις τοῦ αἰτοῦντος μετὰ τῆς λύσεως τοῦ αὐτοκράτορος, ἀφοῦ αὕτη κατεστρώνηντο, ἐπεστρέφοντο εἰς τὸν αἰτοῦντα, διὰ νὰ δύναται οὗτος νὰ τὴν ἐπιδείξῃ εἰς τὸν ἀρμόδιον ὑπάλληλον, ὅστις καὶ θὰ ἐφήρμοζε τὰς θελήσεις τοῦ αὐτοκράτορος ².

Τὴν λῆψιν τῆς λύσεως καὶ τὴν συμμόρφωσίν του πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ διαλαμβανόμενα ἀνεκοίνωνεν ὁ ἀρμόδιος ὑπάλληλος ἐν πρακτικῶ, ἐν ᾧ ἀνέγραφε τὸ πλήρες κείμενον τῆς ὑπομνήσεως, τὸ τῆς λύσεως καὶ τὰς ἰδικὰς του ἐνεργείας ³.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἢ λύσις ἔπαυσε ν' ἀποτελῆ ἀπάντησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀμφισβητουμένου νομικοῦ ζητήματος καὶ μετεβλήθη, ὡς ἦδη ἐλέχθη, εἰς ἔγγραφον προνομιακὸν διὰ τοῦ ὁποίου ἀπενέμοντο δωρεαὶ ἢ φορολογικῆς φύσεως διευκολύνσεις ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀρχίζει νὰ γίνεται σύγχυσις εἰς τὴν ὀρολογίαν ⁴, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαντᾷ πολλάκις

1. Πβλ. MM. VI. 95 - a.1099 = Reg. 1214: «κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέτῳ τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ...κατὰ τὴν κζ' τοῦ ἀγούστου μηνὸς τῆς ζ' ἰνδικτιῶνος», καὶ ἀκολουθοῦν αἱ ἄλλαι σεκρετικαὶ βεβαιώσεις. Σημειωτέον ὅτι ἡ τυπικὴ δῆλωσις τοῦ καταστρώσαντος ὑπαλλήλου, ὅσάκις οὗτος ἐπωνομάζετο, ἐξεφέρετο διὰ τοῦ «διά...», π.χ. MM. VI.105 - a.1145 = Reg. 1340: «κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέτῳ τῷ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος ἢ διὰ τοῦ Ῥωμανάκη». Παραδίδεται λύσις φέρουσα μετὰ τὸ ἐσχατόκολλον καὶ τὴν σημείωσιν «κατεστρώθη» τὰς ὑπογραφὰς τοῦ γενικοῦ Μιχαὴλ Κουτρίκου, λογαριαστοῦ τοῦ σεκρέτου τοῦ Γενικοῦ, καὶ τεσσάρων βασιλικῶν νοταρίων τοῦ αὐτοῦ σεκρέτου (=JGR. I.338 - a.1109 = Reg. 1247), πιθανώτατα εἰς πίστωσιν ὅτι οἱ ὑπάλληλοι οὗτοι ἔλαβον γῶσιν τούτου.

2. JGR. I.375 - a.1147 (?) = Reg. 1369: «ὑπόδειξον τὴν παροῦσαν λύσιν τῆς βασιλείας μου τῷ μεγαλεπιφανεστάτῳ δουκὶ τῶν Κυβερραιωτῶν καὶ οὗτος ἵνα μετακαλέσῃται...». Πβλ. MM. VI.95· VI.105· VI.113 - a.1158/1173 = Reg. 1423 καὶ L. Petit, Notre-Dame 32.

3. Βλ. L. Petit, Notre - Dame 36-37 = Reg. 1385. - F. J. Uspenskiĭ, Akt 25: «Κατὰ τὴν ἑβδόμην τοῦ Ἰουλίου...ἀγία ἐπίλυσις ἐνεχειρίσθη ἐμοί...τῷ Τζαγκιτζάκη...ἐπὶ ὑπομνήσει αὐτοῦ (sc. ἱερομον. Διονυσίου) ἐξενεχθείσα, τῆς μὲν ὑπομνήσεως πρὸς ἔπος οὕτως ἐχούσης) (ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον τῆς ὑπομνήσεως)· βλ. 27.5: «Τῆς δὲ τιμίας ἐπιλύσεως ρητῶς οὕτως ἐγμελενομένης) (ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον τῆς ἐπιλύσεως)· σ. 28.7: «τὴν τοιαύτην τοίνυν ἀνακτορικὴν δωρεάν θεασάμενος...» (ἔπονται αἱ ἐνεργεῖαι τοῦ ὑπαλλήλου).

4. Πβλ. MM. VI.105, ὅπερ αὐτοχαρακτηρίζεται ὡς πρόσταγμα καί, δύο

Νόμοι

εις ὑπομνήματα οὐχὶ διὰ λύσεως ἀλλὰ διὰ προστάγματος¹. Τὸ τελευταῖον παραδιδόμενον ἔγγραφον τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν κατηγορίας τὸ χαρακτηρισζόμενον ὡς (ἐπί)λυσις ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1196².

Σχηματικὴ διάταξις λύσεως	
Πρωτόκολλον	{ Δὲν παραδίδεται.
Κείμενον	{ Προσίμιον (Arenga). Ἐκθεσις (Narratio). Ἀπόφασις (Dispositio). Διαταγὴ καταστρώσεως καὶ κοινοποιήσεως.
Ἐσχατόκολλον	{ Μηνολόγημα (ἐρυθρόν, διὰ χειρὸς τοῦ αὐτοκράτορος). Σφραγὶς κηρίνη.
<hr/> <p style="text-align: center;">Σημειώσεις καταστρώσεως.</p>	

Τὸ δεύτερον εἶδος ἔγγραφων τῆς κατηγορίας, ἣν νῦν ἐξετάζομεν, τὸ σημείωμα ἢ σημειώσεις, εἶχεν ἐντονώτερον τὸν χαρακτῆρα δικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἐγίνετο ἐξ ἀφορμῆς γραπτοῦ συνήθως, ἀλλὰ καὶ προφορικοῦ ἐνίοτε ὑπομνήματος³ καὶ ἀφῶρα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς δίκας ἢ ἀμφισβητούμενα ζητήματα, συνήθως φύσεως κανονικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

Τὸ σημείωμα ἠδύνατο ὅτε μὲν νὰ εἶναι παραγγελία τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἐξιχνίασιν δικονομικῆς λεπτομερείας ὑποθέσεώς τινος⁴,

στήτους περαιτέρω, ὡς λύσις.

1. Πβλ. JGR. I.281 - a.1074 = Reg. 1004 καὶ MM. VI. 132 - a.1196 = Reg. 1636.

2. MM. VI.141 - a.1196 = Reg. 1637.

3. Πβλ. JGR. I.435 - a.1186 = Reg. 1573: «ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Κυζίκου...εὐρίσκων τὴν βασιλείαν μου θεμιστεύουσαν, συνεδριαζόντων αὐτῇ τοῦ... πατριάρχου...προέθετο...».

4. Βλ. π.χ. JGR. I. 298 - a.1082 = Reg. 1084: «καὶ τῶν περὶ τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἀρμόζοντα χρόνον τῆς ἀποδείξεως εἰς τὴν τοῦ πρατηρίου χάρτου βεβαίωσιν

ὄτε δὲ πλήρης ἀπόφασις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου¹.

Τὸ αὐτοκρατορικὸν σημεῖωμα ἀφεώρα βεβαίως μόνον εἰς τὸ ζήτημα διὰ τὸ ὅποιον ἐξεδίδετο, καὶ μολονότι ἐτύγγαθεν ἐξαιρετικοῦ σεβασμοῦ ὡς αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, ἐν τούτοις εἶχεν ἰσχύν, κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον, περιορισμένην. Τοῦτο ὀρίζουν σαφῶς αὐτοὶ οὗτοι οἱ αὐτοκράτορες², ἀλλὰ καὶ τονίζουσιν ἀπροκαλύπτως οἱ πατριάρχαι³.

Ὅσακις ζήτημα κανονικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου συνεζητεῖτο, κατόπιν ὑπομνήσεως ἐνδιαφερομένων, εἰς τὴν σύνοδον, τότε ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀπόφασις, λαμβανομένη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν μελῶν τῆς συνόδου, κατεγράφετο εἰς σημεῖωμα συνοδικόν⁴.

Τὸ σημεῖωμα, ὡς καὶ ἡ λύσις, ὄτε μὲν ἦτο μακρὸν καὶ λεπτομερὲς ἐγγραφον, ὄτε δὲ βραχὺ καὶ λιτόν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἤρχιζε μὲ μικρὸν προοίμιον⁵. Ἐνίοτε ὁμοίως τὸ προοίμιον παρελείπετο καὶ τὸ

διὰ σημειωμάτων λαβόντων τῆς βασιλείας ἡμῶν...». Πβλ. αὐτόθι 301: «καὶ οἱ τοῦ ἀντιθέτου μέρους...διὰ σημειώματος τῆς βασιλείας μου τὸν ἀρμόζοντα ταῖς ἀποδείξει χρόνον ἐδέξαντο εἰς βεβαίωσιν οὐ ἐπεφέροντο...».

1. Π.χ. JGR. I. 298-302· πβλ. Γ. Α. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, 5.64 - α. πρὸ τοῦ 1084 = Reg. 1108: «Πρὸς τῷ θεῷ δὲ τούτῳ χρυσοβουλλίῳ ἐνεφανίσθη καὶ τὸ σημεῖωμα τοῦ θεοπροβλήτου κράτους σου, μεταξὺ δικάσαντος τοῦ τε ρηθέντος θεοφιλοῦς μητροπολίτου Ἀγκύρας καὶ τοῦ εὐλαβεστάτου χαρτοφύλακος...».

2. Βλ. π.χ. Γ. Α. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, 5.62 - α.1084 = Reg. 1117: «Ὁ... πατριάρχης...ἵνα ἀκροάσῃται τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως καὶ πέρας ἐπιθέσῃ ταύτη νόμῳ καὶ τοῖς κανόσι συνᾶδον, μὴ κωλυόμενος ἀπὸ τοῦ προγεγονότος σημειώματος τῆς βασιλείας μου».

3. Βλ. π.χ. Γ. Α. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, 5. 73: «Εἰ γὰρ καὶ τὸ σημεῖωμα τῆς ἐκ Θεοῦ βασιλείας σου τεχνικῶς καὶ ρητορικῶς κατεσκευάσται, καὶ πιθανὸν δοκεῖ τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' οὕτω καὶ δυνατὸν νόμους ἀνελεῖν καὶ κανόνας καὶ τὴν ἀλήθειαν κατασεῖσαι».

4. Πβλ. J. Sakellion, Documents 127 - α.1086 = Reg. 1130: «τοῖνον καὶ γενομένης οὕτω τῆς ἀποφάσεως συνδιαγινωσκόντων τῆ βασιλείᾳ μου τοῦ ἀγιοτάτου...πατριάρχου καὶ τῆς ἐνδημούσης...συνόδου...ἀκολουθὸν ἐστὶ τὰ διεγνωσμένα καὶ συνοδικῶ σημεῖωμάτι ἐκκληθῆναι, ὡς ἂν οὕτως τῆς κατὰ τοῦ Χαλκηδόνης ἐγκλήσεως γένηται πρόνοια...». - Πβλ. JGR. I.468 - α. 1193 = Reg. 1614: «φαιμέν, ὅτι καὶ τὸ περὶ τούτου (sc. κανόνος) ἀμφίβολον λύεται ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ σημειώματος. Συνεζητήθη γὰρ καὶ μετὰ πολλὰς δικαιολογίας διελήφθησαν χάριν τούτου ταῦτα ρητῶς...».

5. Πβλ. JGR. I.435 - α.1186 = Reg. 1573: «Ἡ ἔννομος τοῦ βασιλέως

ἔγγραφον ἤρχιζεν ἀμέσως μὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ὑποθέσεως ¹. Ἡ ἐξιστόρησις αὕτη ἦτο ἐκτενής καὶ ἀνεφέροντο τὰ διαμειφθέντα ἐν τῇ συνόδῳ, τῷ αὐτοκρατορικῷ βήματι ἢ ὅπου ἄλλοῦ εἶχε συζητηθῆ ἢ ὑπόθεσις, δι' ἣν ἐζητεῖτο τὸ βασιλικὸν σημεῖωμα ². Μετὰ ταῦτα δ' ἠκολούθει ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀπόφασις ³, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἀνεγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν συζήτησιν ἀρχιερέων, ἐφ' ὅσον βεβαίως εἶχε λάβει χώραν τοιαύτη συζήτησις ⁴.

Τὸ ἐσχατόκολλον τοῦ σημειώματος ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ ἰδιοχείρου ⁵ αὐτοκρατορικοῦ μνηολογήματος ⁶.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὰ σημειώματα, ὡς καὶ αἱ λύσεις, ἔχασαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἀρχικὴν τῶν σημασίαν καὶ κατήντησαν προνομιακὰ ἔγγραφα. Τοῦτο ἐκφράζει χαρακτηριστικώτατα ὁ Βαλσαμῶν λέγων: «τὰ δὲ ἐν τῷ ρηθέντι βασιλικῷ σημειώματι περιεχόμενα ἰδικὰ εἶναι, καὶ συμπαθείας βασιλικῆς μετέχειν, οὐ μὴν καὶ ἐρμηνεῖαν νόμων καὶ κανόνων εἶναι» ⁷.

Δὲν εἶναι παράξενον ἐπομένως ὅτι τὸ τελευταῖον παραδιδόμενον σημεῖωμα ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1198 ⁸. Ἐκτοτε αἱ σχετικαὶ βασιλικαὶ ἀποφάσεις ἀπολύονται ὡς προστάξεις ἢ ὀρισμοί, ἐκφράζουσαι τοιοῦτοτρόπως οὐχὶ τόσον τὴν ἐρμηνευτικὴν ἐπέμβασιν τοῦ αὐτοκράτορος

ἀπόφασις οὐκ ἀκίνδυνος τοῖς παρανομοῦσι φανήσεται· ὡς γὰρ ὄμφακες ὁδοῦσι καὶ καπνὸς ὄμμασι βλαβερόν, οὕτω καὶ παρανομία τοῖς χρεωμένοις αὐτῇ». Πβλ. καὶ JGR. I.430 - a.1186 = Reg. 1572.

1. Π.χ. JGR. I.298 - a.1082 = Reg. 1084· I. Σακελλίων, Περὶ Εὐστρατίου 227.

2. Πβλ. JGR. I.298· I. 430 - a. 1186 = Reg. 1572· I.435 - a. 1186 = Reg. 1573· I. Σακελλίων, Περὶ Εὐστρατίου 227.

3. JGR. I.436 - a.1186 = Reg. 1573: «... ἡ βασιλεία μου πάραντα διωρίσατο, προτρεψαμένων τοῦτο καὶ τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν...».

4. JGR. I.434 - a.1186 = Reg. 1572· I.436· J. Sakellion, Documents 127.

5. Δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γραφόμενον.

6. Βλ. π.χ. Γ. Α. Πάλλης - Μ. Ποτλῆς, 5.62-3 = Reg. 1117 - a.1084: «... μετὰ δὲ τὸ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ζητηθῆναι, γράψῃ καὶ τῇ βασιλείᾳ μου, καὶ παρὰ ταύτης τὸ δέον οἰκονομηθήσεται. Μηνὶ Ἀδγούστῳ, ἐπιμεμήσεως ζ'».

7. Γ. Α. Πάλλης - Μ. Ποτλῆς, 2. 383.

8. JGR. I.468 - a. 1193 = Reg. 1614.

Κατηγορία ἐγγράφων

ὅσον τὴν αὐτοκρατορικὴν του θέλησιν ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος.

Σχηματικὴ διάταξις σημειώματος	
Πρωτόκολλον	{ Ἐλλείπει.
Κείμενον	{ Προσίμιον (Arenga). Ἐκθεσις (Narratio). Ἀπόφασις (Dispositio).
Ἐσχατόκολλον	{ Ἐρυθρὸν ἰδιόχειρον αὐτοκρατορικὸν μη- νολόγημα. Ἀναγραφὴ ὀνομάτων (ένίοτε).

II. ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις καὶ διπλωματικὰς ἐπαφὰς τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ξένους ἡγεμόνας, τὸν πάπαν ἢ ἄλλα ἐξέχοντα ξένα πρόσωπα, καὶ ἐμφανίζονται εἴτε ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν πρὸς αὐτούς, εἴτε ὡς ἔγγραφα συμφωνιῶν καὶ συνθηκῶν, εἴτε τέλος ὡς ἔγγραφα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας τοῦ κράτους, π.χ. πληρεξούσια τῶν βυζαντινῶν πρεσβευτῶν, γραπταὶ ὁδηγίαι τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς αὐτούς κλπ. Κατ' ἀκολουθίαν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰ ἔγγραφα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς εἰς διπλωματικὰς ἐπιστολάς, ἔγγραφα συνθηκῶν καὶ προκουρατορικὰ χρυσόβουλλα (procuratoria).

1. Διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ

Αἱ διπλωματικαὶ αὐτοκρατορικαὶ ἐπιστολαὶ καλύπτουν τὸν μεγαλύτερον ὄγκον τῶν διασωθέντων ἐγγράφων ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ ἴστανται, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ παλαιότροπον καὶ τὴν πανηγυρικότητά των, ἐγγύτατα τῶν ἡθίκτων¹.

Αἱ βυζαντινὰ διπλωματικὰ ἐπιστολαὶ δὲν ἔχουν ἐπίσημον τεχνικὸν ὄρον. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται χαρακτηρίζονται ὡς *σάκραι*, *γραφαί*, *γραμματα*, *ἀντιγραφαί* κλπ. Ἐνίοτε, κυρίως ὅταν ἀπευθύνονται πρὸς τὰς ἰταλικὰς πόλεις, φέρουν τὸν χαρακτηρισμὸν βασιλικὸν (*imperiale*)².

Εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐπιστολάς ἐδίδετο, καὶ τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ἰδιαίτερος πανηγυρικὸς τόνος³, συνιστάμενος εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ἐκλεκτῆς ποιότητος χάρτου⁴, χρυσῆς ἢ ἀργυρᾶς μελάνης⁵ καὶ πλουσίας

1. *F. Dölger*, *Kodikellos* 31 (= *Dipl.* 34).

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 31 (= *Dipl.* 35). Μερικοὶ ἐκ τῶν μνημονευθέντων ὄρων ἀπαντοῦν καὶ ἐπὶ πάσης φύσεως ἐπιστολῶν.

3. Πβλ. *K. Brandi*, *Kaiserbrief* 85· *F. Dölger*, *Kodikellos* 32 (= *Dipl.* 36).

4. Π.χ. ἐρυθροβαφοῦς περγαμνῆς: *F. Dölger*, *Kodikellos* 33 καὶ 11 (= *Dipl.* 36 καὶ 12 σημ. 45).

5. *F. Dölger*, *Kodikellos* 12 καὶ 33 (= *Dipl.* 12-13 καὶ 36).

διακοσμήσεως, τ.ξ. ἐγχρώμου ἐπιτίτλου καὶ περικόσμου φας¹. Αἱ *Εἰκ. 43* πρὸς πάπας σωζόμεναι διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ εἶναι προσέτι γραμμῆναι εἰς τὴν ἰδιαιτέρως πανηγυρικὴν γραφὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας².

Ἄλλο μέσον ἐξάρσεως τῆς πανηγυρικότητος τῶν ἐγγράφων τούτων ἀπετέλει ἡ χρυσοῦ σφραγίς³, ἡ ὁποία προκειμένου περὶ διπλωματικῶν ἐπιστολῶν δὲν προσηρτᾶτο πάντοτε εἰς τὸ ἔγγραφο, ἀλλ' ἀρχικῶς ἐπεδίδοτο εἰς τὸν παραλήπτην αὐτοῦ χωριστά, ὡς ἰδιαίτερον δῶρον τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος πρὸς αὐτόν⁴.

Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος παραδίδει κατάλογον ξένων ἡγεμόνων - παραληπτῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐπιστολῶν, μὲ ἐνδειξιν τοῦ βάρους τῆς ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένης χρυσοῦς βούλλας, διότι, ὡς ἔχομεν ἤδη ἀναφέρει⁵, οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐχρησιμοποιοῦν τὴν αὐτὴν βούλλαν δι' ὅλους τοὺς ἀποδέκτας τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐπιστολῶν⁶.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι, ὡς συνάγομεν ἐκ τῶν διατηρηθεισῶν ἐν πρωτοτύπῳ αὐτοκρατορικῶν ἐπιστολῶν πρὸς πάπας, ἀφ' ἑνὸς μὲν αὗται δὲν συνωδεύοντο πάντοτε ὑπὸ χρυσοῦς σφραγιδος⁷, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὡς ἄλλοι συνωδεύοντο, ἔφερον τὴν σφραγιδα προσηρτημένην εἰς τὸ ἔγγραφο⁸.

1. Σπ. Λάμπρος, Χρυσόβουλλα 102-3.

2. Σπ. Λάμπρος, Χρυσόβουλλα 103.

3. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 33 (= *Dipl.* 37)· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Form* 89.

4. Πβλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 96.

5. Βλ. ἀνωτ. σελ. 120-121.

6. Πβλ. *De caer.* 686.5 κ.ε.: «*Εἰς τὸν πάπαν Ῥώμης. Βούλλα χρυσοῦ μονοσολδία . . .*» αὐτῶν 22: «*εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν ἀρχόντων τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας. Βούλλα χρυσοῦ τρισολδία*». Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 33 (= *Dipl.* 37)· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Form* 89 - 90.

7. Ἡ σφραγίς ἐλλείπει εἰς τὰς ἰδιαιτέρως πανηγυρικὰς ἐπὶ πορφυροβαφοῦς περγαμνῆς γεγραμμένας ἐπιστολάς. Βλ. *Reg.* 1302 - a. 1139· 1303 - a. 1141· 1348 - a. 1146. Φαίνεται πὼς ἐπίστευον ὅτι ἀρκετὰ ἐτονίζετο ἡ πανηγυρικότης τῆς ἐπιστολῆς διὰ τῆς πορφυροβαφοῦς περγαμνῆς καὶ τῆς χρυσογραφίας, ὥστε νὰ μὴ παρίσταται ἀνάγκη καὶ χρυσοῦς σφραγιδος. *F. Dölger*, *Kodikellos* 33 (= *Dipl.* 37). Ἀντιθέτως αἱ ἐπὶ ἀπλῆς περγαμνῆς γεγραμμένα ἐπιστολαὶ (π.χ. *Reg.* 2028 - a. 1277· 2041 - a. 1279· 3290 - a. 1402) ἔφερον χρυσοῦ βούλλαν.

8. Πβλ. *Reg.* 2028, 2041, 3290. Πβλ. *F. Dölger*, *Form* 90.

Ἄλλὰ καὶ αἱ πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας σωζόμεναι πρωτότυποι ἐπιστολαὶ ἄλλοτε μὲν ἔστεροῦντο¹, ἄλλοτε δὲ ἔφερον κηρίνην² ἢ χαρτίνην³ σφραγιδα, ἄλλοτε δὲ καὶ χρυσῆν, προσηρητημένην ὅμως πάντοτε εἰς τὸ ἔγγραφον, ὡς αἱ ἐπ' αὐτοῦ διακρινόμεναι ὅσαι βεβαιοῦν⁴.

Ἰδιαίτερον γνῶρισμα τῆς διπλωματικῆς ἐπιστολῆς εἶναι ἡ διγλωσσία της. Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορικὴ γραμματεία συνήθιζεν εἰς περιπτώσεις παραληπτῶν ἀγνοούντων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν νὰ προσθέτῃ εἰς τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου καὶ ἐπίσημον αὐτοῦ μετάφρασιν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ παραλήπτου. Ἡ συνήθεια αὕτη μαρτυρεῖται ἀσφαλῶς ἀπὸ τοῦ 938. Ὅπως πράγματι μαρτυρεῖ ὁ Sibt-ibn-Djauzi⁵, ὁ Ρωμανὸς Α' ἀπέστειλε πρὸ τοῦ Ἰουλίου 938 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν χαλίφην τῆς Βαγδάτης Ar-Radi, ζητῶν εἰρήνην καὶ ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων. Εἰς τὴν χρυσογραφῆ ἐπιστολὴν λοιπὸν ταύτην ὑπῆρχε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἄραβος ἱστορικοῦ, καὶ ἄραβικὴ μετάφρασις, γραμμὴν μάλιστα μὲ ἀργυρᾶ γράμματα⁶.

Ὅμοίως ἐπιστολὴ ἐπὶ πορφυροβαφοῦς χάρτου τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου πρὸς τὸν χαλίφην Al-Kaim τῆς Βαγδάτης τοῦ ἔτους 1050 ἢ 1055 ἔφερε μεταξὺ τῶν στίχων τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ ἄραβικὴν αὐτοῦ μετάφρασιν⁷.

Ἀπὸ τοῦ 1139, ἀφ' ἧς ἐποχῆς σώζονται πρωτότυποι διπλωματικαὶ *Εἰκ. 44* ἐπιστολαί, βλέπομεν ὅτι αἱ πρὸς τὴν Δύσιν προοριζόμεναι ἐπιστολαὶ εἶναι ἐφωδιασμέναι διὰ λατινικῆς μεταφράσεως γραφομένης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φύλλου ἐφ' οὗ καὶ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν

1. Πβλ. Reg. 1582 - a. 1188· 1606 - a. 1191· 1069 - a. 1192· 1612 - a. 1192· 1649 - a. 1199· 2391 - a. 1317· 2565 - a. 1327· 2566 - a. 1327· 3417 - a. 1424.

2. Πβλ. Reg. 2117 - a. 1286· 3275 - a. 1399· 3317 - a. 1407· 3343 - a. 1414· 3357 - a. 1416· 3513 - a. 1447.

3. Πβλ. Reg. 3533 - a. 1451.

4. Πβλ. Reg. 3126 - a. 1370· 3282 - a. 1400· 3284 - a. 1401. Πβλ. καὶ Ψευδο-Κωδινὸς 174.1 κ.ε.: «ὁ μέγας λογοθέτης διατάττει τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστέλλόμενα προστάγματα τε καὶ χρυσόβουλλα πρὸς τε ρῆγας, σουλτάνους καὶ τοπάρχας»· πβλ. F. Dölger, *Kodikellos* 34 (= Dipl. 38).

5. A. A. Vasiliev, *Byzance* II. 172.

6. Βλ. Reg. 633· F. Dölger, *Kodikellos* 34 (= Dipl. 38).

7. Reg. 900· F. Dölger, *Kodikellos* 34 (= Dipl. 38).

τὸ φύλλον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς ἢ περισσοτέρων κολλημάτων. Ἡ συνήθεια αὕτη πιστοῦται μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 1277¹.

Εἰκ. 45 Ἀπὸ τοῦ 1279 ὁμοῦ καὶ ἐξῆς αἱ πρὸς Δύσιν ἀπευθυνόμεναι ἐπιστολαὶ γράφονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον εἰς λατινικὴν γλῶσσαν, φέρουν ὁμοῦ πάντοτε τὸ ἑλληνικὸν *μηρολόγημα* καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν².

Ἡ παλαιότερα ἐν πρωτοτύπῳ σωζομένη αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ εἶναι ἡ λεγομένη αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἁγ. Διονυσίου, τῶν μέσων περιόπου τοῦ 9ου αἰ.³ Εἶναι γραμμμένη ἐπὶ παπύρου, μετὰ λίαν φροντισμένην, πανηγυρικὴν γραφὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, ἡ ὁποία ὡς γνωστὸν ἐχρησιμοποιοῦτο μόνον διὰ τὰ ἔγγραφα τῆς γραμματείας ταύτης⁴, φέρει δὲ τὸ ἐρυθρὸν *legimus*. Δυστυχῶς ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι λίαν ἐφθαρμένη καὶ τοιουτοτρόπως δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τὴν μορφήν τοῦ ἑξατοκόλλου αὐτῆς, πρὸ παντὸς δὲ ἂν ἔφερε τὸν ἰδιόχειρον αὐτοκρατορικὸν χαιρετισμὸν.

1. Πβλ. Reg. 1302 - a. 1139· 1303 - a.1141· 1348 - a. 1146· 1582 - a.1188· 1606 - a.1191· 1609 - a.1192· 1612 - a.1192· 1649 - a. 1199· 2006 - a. 1274· Πβλ. *F. Dölger*, *Auslandsbrief* 23 (= *Dipl.* 295 σημ. 9). Τοῦ Reg. 2028 - a. 1277, τῆς ὑπὸ τύπον συμβολαίου δοθείσης ὁμολογίας πίστεως τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην ΚΑ', τοῦ ὁποίου σώζονται τέσσαρα λατινικὰ πρωτότυπα ἐκ τῶν περισσοτέρων λατινικῶν πρωτοτύπων, τὰ ὁποῖα ἠτοιμάσθησαν κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ πάπα, ἔχει κατὰ τὸ ἀντίστοιχον ἑλληνικὸν πρωτότυπον. Ὅτι τοιοῦτον ἑλληνικὸν πρωτότυπον θὰ ὑπῆρχεν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐκ τῆς παρομοίας ὁμολογίας πίστεως τοῦ συναυτοκράτορος Ἀνδρονίκου τῆς ἰδίας χρονολογίας (Reg. 2073) σώζεται ἐκτὸς τῶν δύο λατινικῶν πρωτοτύπων καὶ τὸ ἀντίστοιχον ἑλληνικὸν τοιοῦτον· πβλ. *F. Dölger*, *Auslandsbrief* 24 (= *Dipl.* 296 σημ. 12)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Form 89.

2. Πβλ. Reg. 1609 - a. 1192· 2117 - a.1286· 2391 - a.1317· 2565 - a.1327· 2566 - a.1327· 3126 - a. 1370· 3275 - a.1399· 3283 - a.1401· 3317 - a.1407· 3343 - a.1414· 3357 - a.1416· 3417 - a.1424· 3533 - a.1451. Ἐξαιρέσεις: Reg. 3282 - a.1400· 3284 - a. 1401· 3290 - a.1402· 3439 - a.1433 καὶ 3513 - a.1447. Πβλ. *F. Dölger*, *Auslandsbrief* 23 (= *Dipl.* 296). Πβλ. ἐπίσης *Τοῦ αὐτοῦ*, Form 89.

3. Ἀκριβέστερον τοῦ ἔτους 843, βλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* 1-2· πβλ. Reg. 390 (ὅπου ἀποδέκτης καὶ χρονολογία ὀφείλου νὰ διορθωθοῦν). Ἐπὶ τῆς περὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην προβληματικῆς βλ. τελευταίως *W. Ohnsorge*, *Kaiserbündnis* 88-131 (= *Abendland* 131-183) μετὰ τῆς ὁρθῆς χρονολογήσεως· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Konstantinopel* 168-170.

4. Πβλ. *B. Faas*, *Studien* 188 σημ. 5.

Μορφολογικῶς αἱ διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ ὁμοιάζον, ὡς ἐλέχθη, πολὺ πρὸς τὰ ἥδικτα. Τὸ πρωτόκολλον τῶν ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ἐπικλήσεως (invocatio)¹, μακρᾶς καὶ λεπτομεροῦς τιτλώσεως (intitulatio) ἀναγραφουμένης πάντας τοὺς θριαμβευτικούς καὶ μεγαλειότητος τίτλους τοῦ αὐτοκράτορος² καὶ τῆς ἐπιγραφῆς (inscriptio)³.

Διὰ τὸν 10ον αἰ. μᾶς παρέχει τὸ «Περὶ βασιλείου τάξεως» τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου τὸν τύπον, συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου (περὶ τὸ 959) ὄφειλε νὰ εἶναι συντεταγμένον τὸ πρωτόκολλον τῶν διπλωματικῶν ἐπιστολῶν. Τὸ πρωτόκολλον συμφώνως πρὸ τὸν τύπον τοῦτον ἀρχίζει μὲ τὴν τριαδικὴν invocatio⁴, ὀνομάζει κατόπιν εἰς πανηγυρικὸν τόνον τοὺς δύο αὐτοκράτορας⁵ ὡς ἀποστολεῖς τοῦ ἐγγράφου μὲ πλήρεις τοὺς τίτλους τῶν καὶ τελειώνει μὲ τὴν ὀνομασίαν τοῦ παραλήπτου τοῦ ἐγγράφου μεθ' ὄλων τῶν τίτλων του⁶.

1. Reg. 83 - a.584: MGH. Epp. III, ἀρ. 42 σ. 148: «*In Nomine Dei Jesu Christi*».

2. Βλ. ἐνθ' ἄνωτ.: «*Imperator Caesar Flavius Mauricius Tiberius, fidelis in Christo, mansuetus, maximus, beneficus, pacificus, Alamannicus, Gothicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Erulicus, Gepidicus, Africanus, pius, felix, inclutus, victor ac triumphator, semper Augustus*».

3. Βλ. ἐνθ' ἄνωτ.: «*Childeberto viro glorioso, regi Francorum*». F. Dölger, Kodikellos 31 (= Dipl. 35).

4. Ἐκτός βεβαίως τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς αἱ διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ ἀπηυθύνοντο εἰς μὴ χριστιανούς ἡγεμόνας.

5. Διότι οἱ πλείστοι τῶν τύπων τούτων ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς συμβασιλείας τῶν αὐτοκρατόρων Ρωμανοῦ Α' καὶ Κωνσταντίνου Ζ'.

6. De caer. 686.5 κ.έ.: «ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος...ὁ Ν. καὶ ὁ Ν. πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων πρὸς Ν. τὸν ἀγιώτατον πάπαν Ῥώμης καὶ πνευματικὸν ἡμῶν Πατέρα» ἢ «Ὁ Ν. καὶ ὁ Ν. πιστοὶ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ αὐτοκράτορες, αἰγυνοστοὶ, μεγάλοι βασιλεῖς Ῥωμαίων τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ, ἐγγενεστάτῳ καὶ περιβλέπτῳ Ν. πρωτοσυμβούλῳ καὶ διατάκτορι τῶν Ἀγαρηνῶν» πβλ. F. Dölger, Kaisertitulatur 995 (= Dipl. 141). Ἐνταῦθα παρατηρητέον τὸ ἐξῆς: Τὰ πρὸς ἡσσονος σημασίας ἡγεμονίσκους καὶ ἄρχοντας, οἱ ὁποῖοι ὑπήγοντο ἢ ἔθεωροῦντο ὅτι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, ἀποστελλόμενα γράμματα ὀνομάζοντο *κελεύσεις* καὶ ἡ ἐπιγραφή εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας εἶχεν ὡς ἐξῆς: «*Κελεύσεις ἐκ τῶν φιλοχριστῶν δεσποτῶν πρὸς τὸν Ν. ἄρχοντα τοῦ Ν.*». Βλ. De caer. 687.15 κ.έ.

Κατηγορία ἐγγράφων

Τὸ ἀργότερον ἀπὸ τοῦ 678 τὰ θριαμβευτικὰ ἐπίθετα εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐπιστολάς καταργοῦνται¹, τὸ ἀργότερον δὲ ἀπὸ τοῦ 948 καταργεῖται καὶ ἡ invocatio².

Ὡς διδάσκουν αἱ σωζόμεναι ἐν πρωτοτύπῳ αὐτοκρατορικαὶ πρὸς τοὺς πάπας ἐπιστολαί, τὸ πρωτόκολλον τινῶν τούτων, ἦτοι invocatio, intitulatio καὶ inscriptio, ἐγράφετο οὐχὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κειμένου, *Εἰκ. 47* ἀλλ' εἰς τὸ verso τοῦ ἐγγράφου³. Τοῦτο πιστοποιοῦν ὄχι μόνον τὰ μνημονεύμενα ἀνωτέρω διασωθέντα πρωτότυπα, ἀλλὰ καὶ πληροφορία ἱστορικῶν σχετικῶν πρὸς τοιαῦτα ἐγγράφα⁴. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὸ πρωτόκολλον εἰς τὸ verso, φέρει καὶ αὐτὸ βραχεῖαν προσφώνησιν τοῦ παραλήπτου ἢ λιτὸν πρὸς αὐτὸν χαιρετισμὸν, συνοδευόμενα ἀπὸ σύντομον προοίμιον μὲ σκέψεις τοῦ αὐτοκράτορος ἀναφερομένας εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἢ μὲ γενικωτέρους στοχασμούς του⁵.

1. Πβλ. Reg. 242 - a.678: *F. Maassen* I. 339 Nr. 1 = *Mansi* XI.195 κ.έ.: «*Imperator Flavius Constantinus Fidelis Magnus Imperator*».

2. Reg. 657: *F. Dölger*, *Kodikellos* 31 (= *Dipl.* 35).

3. Πβλ. τὸ ἀντίγραμμα (γραφή) τοῦ Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ τοῦ 1139 πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Β': Reg. 1302 (= *Σπ. Λάμπρος*, *Χρυσόβουλλα* 108). Πβλ. Reg. 1303 - a.1141: *Σπ. Λάμπρος*, *Χρυσόβουλλα* 111· Reg. 1348 - a.1146: *Σπ. Λάμπρος*, *Χρυσόβουλλα* 113. *F. Dölger*, *Kodikellos* 17 καὶ 31 (= *Dipl.* 18 καὶ 35 σημ. 157). Τοῦ αὐτοῦ, *Form* 85.

4. Βλ. π.χ. Reg. 657 = Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Ζ' πρὸς τὸν ἄραβα ἡγεμόνα τῆς Ἰσπανίας Abd-ar-Rahman τοῦ ἔτους 948. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀντίγραφα αὐτοκρατορικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ξένους ἡγεμόνας γενοῦν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι, τόσον ἡ intitulatio ὅσον καὶ ἡ inscriptio εὕρισκοντο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπιστολῆς (βλ. π.χ. ἐπιστολάς πρὸς τὸν Κορράδον Β', Λουδοβίκον Ζ' καὶ Wibald v. Stabulo = Reg. 1322 - a.1142, Reg. 1354 - a. 1147 καὶ Reg. 1392 - a. 1153). Ἐν τούτοις ἡ σύγχρονος πρὸς αὐτάς ἐν ἀντιγράφῳ παραδιδομένη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον Γ' τοῦ 1147 [= Reg. 1533 μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ *W. Ohnsorge*, *Geschichte* 371 - 393 (= *Abendland* 387 - 410) ἐπενευχθείσης διορθώσεως, ἐπ' αὐτῆς βλ. *F. Dölger*, *BZ.* 31 (1931) 446], τοποθετοῦσα τὴν intitulatio εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς καὶ παραλείπουσα τὴν inscriptio δεικνύει ὅτι αἱ διαφοραὶ αὗται ὀφείλονται προφανῶς εἰς τὸν ἐκάστοτε ἀντιγραφέα τῶν ἐπιστολῶν.

5. Πβλ. Reg. 1302 - a.1139: *Σπ. Λάμπρος*, *Χρυσόβουλλα* 106: «*Τὸ παρὸν τῆς σῆς μακαριότητος, ἀγιώτατε Πάπα, . . .*»· πβλ. Reg. 1303 - a.1141: *Σπ. Λάμπρος*, ἐνθ' ἄνωτ. 109· Reg. 1348 - a.1146: *Σπ. Λάμπρος*, ἐνθ' ἄνωτ. 112· *F. Dölger*, *Kodikellos* 31 (= *Dipl.* 35).

Μόλις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου (1185 - 95) *Εἰκ. 48* τίθεται τὸ πρωτοκόλλον ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπιστολῶν¹. Παραδίδονται ἐν τούτοις, καὶ δὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ ἄνευ πρωτοκόλλου².

Τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν ἔχει τὴν συνήθη διάταξιν τοῦ κειμένου τῶν ἐγγράφων, δηλ. τὴν *ἔκθεσιν* (narratio) καὶ τὴν *ἀπόφασιν* (dispositio), στερεῖται ὅμως *κυρώσεων* (sanctio). Γενικῶς ἡ μορφή τοῦ κειμένου τῶν διπλωματικῶν ἐπιστολῶν δὲν ἠκολούθει αὐστηρῶς ὠρισμένου τύπον, ἀλλ' ἔχαιρεν ἐλευθερίας τινός.

Τὸ ἐσχατόκολλον τῶν διπλωματικῶν ἐπιστολῶν συνίσταται ἐν πρώτοις ἐξ ἑνὸς βραχέος τελικοῦ χαιρετισμοῦ πρὸς τὸν παραλήπτην, ἀρχομένου διὰ τῶν λέξεων: *Divinitas te servet per multos annos κλπ.*³ Τὸ 681 ὁ χαιρετισμὸς οὗτος λαμβάνει τὴν ἐξῆς μορφήν: *Bene valete sacratissimi auxiliatores pietatis orantes pro nostro imperio*⁴, ἡ ὁποία διατηρεῖται περίπου ἡ αὐτὴ μέχρι τοῦ 871⁵. Ἡ ἑλληνικὴ ἐκφορὰ τοῦ χαιρετισμοῦ τούτου, ὡσάκις αὕτη μαρτυρεῖται, ἔχει ὡς ἐξῆς: *ἔρρωσο ἐν κυρίῳ*⁶.

Πρόβλημα βεβαίως παραμένει κατὰ πόσον ὁ χαιρετισμὸς ἐγράφετο ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἤτο μὲ ἄλλους λόγους γνώρισμα

1. Πβλ. Reg. 1582 - a.1488: MM. III.1: «*Ἰσαάκιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεύς, θεοσεπής ἀναξ, κραταίος, ὑψηλός, ἀεὶ ἀγνουςτος καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ ἄγγελος, τῷ λιζίῳ τῆς βασιλείας μου Βαλδουίνφ Γέρτζφ, τὴν χάριν αὐτοῦ*». Πβλ. Reg. 1609 - a.1192 καὶ 1649 - a.1199: F. Dölger, *Kodikellos* 32 (=Dipl. 35).

2. Reg. 1606 - a.1191: MM. III. 2.- Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον ἡ ἰδιοτυπία αὕτη νὰ ὀφείλεται εἰς κακὴν παράδοσιν, διότι αἱ ὑπόλοιποι ἐπιστολαὶ (βασιλικὰ) τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος φέρουν πάντοτε πρωτοκόλλον. Πβλ. Reg. 1609 - a.1192: MM. III. 24· Reg. 1612 - a.1192: MM. III. 37· πβλ. καὶ Reg. 1649 - a.1199: MM. III. 46 τοῦ Ἀλεξίου Γ'.

3. Π.χ. Reg. 83: MGH. Epp. III. 148/9 = Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου πρὸς τὸν φράγκον βασιλέα Childebert τοῦ 584. Πβλ. K. Brandi, *Kaiserbrief* 39.

4. Reg. 248: *Mansi* XI. 723 ἢ καί: *Vale in domino*: Reg. 247 - a. 681: *Mansi* XI. 718.

5. Βλ. ἐπιστολὴν τοῦ Βασιλείου Α' πρὸς τὸν πάπαν Ἀδριανὸν Β' = Reg. 488: *Mansi* XVI. 203· K. Brandi, *Kaiserbrief* 40.

6. *Mansi* XI. 717 ἢ: *ἔρρωσθε . . .*: *Mansi* XI. 724.

Κατηγορία ἐγγράφων

τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ ἐγγράφου ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, ἢ ἀπετέλει ἀπλῶς δεῖγμα τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐνοίας πρὸς τὸν παραλήπτην¹, πρὸ παντὸς εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ἃς εἰς τὸν χαιρετισμὸν ἠκολούθει τὸ *legimus*, τὸ ὁποῖον ἐνίοτε, ὡς τοῦτο ρητῶς μαρτυροῦν αἱ πηγαί, ἐγράφετο ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος².

Εἰς τὸ *legimus* ἠκολούθει ἡ ἀναγραφή τῆς χρονολογίας μὲ σημείωσιν τῶν ἐτῶν βασιλείας καὶ τῶν μεθυπατικῶν ἐτῶν τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 681³.

Ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὅμως ἔτους ἡ χρονολογία λαμβάνει τὴν μορφήν *μηνολογήματος*⁴, τὴν ὁποῖαν διατηρεῖ καὶ κατὰ τὰς ἐπομένας ἐποχάς⁵, ὅτε εἶχε καταργηθῆ πλέον ἢ διὰ τοῦ *legimus* αὐτοκρατορικῆ ὑποσημείωσις.

Ἀπὸ τοῦ 12ου αἰ. ἀναφαίνεται ἐνίοτε καὶ πάλιν ὁ τελικὸς χαιρετισμὸς⁶, τούτου δ' εἴπετο τὸ ἐρυθρὸν ἰδιόχειρον αὐτοκρατορικὸν *μηνολόγημα*. Ἀκολούθως ἐσημειοῦτο ἐνίοτε ἡ βεβαίωσις ἀποστολῆς τοῦ ἐγγράφου, εἰς τὴν ὁποῖαν προσετίθετο καὶ πάλιν, ὑπὸ ἀνακτορικοῦ ὑπαλλήλου βεβαίως τὴν φορὰν ταύτην, τὸ *μηνολόγημα*⁷.

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 32 (=Dipl. 36 σημ. 160): «Die besondere Art der Überlieferung in den lateinischen Übersetzungen solcher Briefe (*«erroso id est vale»*) könnte freilich darauf schließen lassen, daß diese griechischen Schlußworte sich graphisch besonders auszeichneten, also vielleicht doch auch in späterer Zeit noch vom Kaiser selbst gelegentlich hinzugefügt wurden».

2. Πβλ. *Mansi* XI. 723: «*Et manu diva: Legimus*».

3. Πβλ. *Mansi* XI. 723: «*Data decimo kalendas Januarias Constantinopoli. . . Augusto Constantino imperatore anno vicesimonono et post consulatum ejusdem anno decimotertio, indictione decima*».

4. Τῆς μορφῆς: ἀπελύθη μηνί . . . ἰνδικτιῶνος . . . Βλ. *Mansi* XI. 712 καὶ 916=Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Δ' πρὸς πάπαν Λέοντα τοῦ ἔτους 681: *F. Maassen* 340. Πβλ. *K. Brandi*, *Kaiserbrief* 44. *F. Dölger*, *Kodikellos* 32 (=Dipl. 36 σημ. 161).

5. Πβλ. *Mansi* XI. 986 - a.784· αὐτόθι XIV. 417 - a.824 = Ἐπιστολὴ Μιχαήλ καὶ Θεοφίλου πρὸς Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ· αὐτόθι XVI. 47. - a.869 = Ἐπιστολὴ Βασιλείου Α' πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον· αὐτόθι XVI. 422: «*Absoluta mens. Apr. die 10. indict. II a Deo conservata regia Urbes*».

6. Βλ. π.χ. Reg. 1348 - a.1146: *F. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 5.

7. Βλ. π.χ. Reg. 1302 - a.1139 (=Σπ. Λάμπρος, Χρυσόβουλλα 108): «*Μη-Εικ. 49 νι' Ιουνίω ἰνδ. βας † Ἀπελύθη μηνί Ιουνίω ἰνδ. βας ἀπὸ τῆς θεοφρουρήτου πόλεως †*».-

Εἰς λατινιστὶ συντεταγμένας ἐπιστολάς μετὰ τὸν τελικὸν χαιρετισμὸν ἐτίθετο χρονολογία μὲ τὸ ἀπὸ γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἔτος, εἰς ταύτην δ' ἠκολούθει τὸ ἑλληνικὸν *μηρολόγημα*¹.

Αἱ διπλωματικαὶ ἐπιστολαὶ ἔφερον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας ἡ ἀπλουστέρα μορφή εἶχεν ὡς ἐξῆς: *Βασιλικὸν...εἰς τὸν (N)*². Μεταξὺ τῆς λέξεως «*Βασιλικὸν*» καὶ τοῦ «*εἰς τὸν (N)*» ἀφήνετο κενόν, ὅπου πιθανώτατα ἐτίθετο ἡ κηρίνη αὐτοκρατορικὴ σφραγίς ἢ *Εἰκ. 46* συγκρατοῦσα τὰ ἄκρα τῆς ταινίας, ἡ ὁποία περιέβαλλε τὸ *εἰλητάριον* τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς³.

Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως *ἀπολύειν* = ἐκδίδειν καὶ, εἰς ἃς περιπτώσεις συνάπτεται μετ' ἀντικειμένου εἰς δοτικὴν πτώσειν = παραδίδειν, ἐγχειρίζειν, βλ. *F. Dölger*, *BZ.* 29 (1929/30) 326-329 ἐν ἀντιθέσει πρὸς *E. Steinacker*, *Privaturkunde* 89 κ.ἑ.

1. Βλ. π.χ. *Reg.* 3275 - a.1399 (=Σπ. *Λάμπρος*, Ἐπιστολὴ 103): «*Valeant et agant vestre reverentia et amicitia in optatis prospere tempore longiore. || Datam Constantinopoli MCCCLXXXV VIII die XXII septembris. || Μηνὶ Εἰκ. 50 Σεπτεμβρίῳ ἰδ. η' Ϛ*».

2. Πβλ. π.χ. *Reg.* 1582 - a.1188: *MM.* III. 2· *Reg.* 1606 - a.1191: *MM.* III. 3· *Reg.* 1609 - a.1192: *MM.* III.25· *Reg.* 1612 - a.1192: *MM.* III. 40 κ.ἑ. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 31 (=Dipl. 35)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Form 86-87.

3. Πβλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* 13 (ἐν ἀριθ. 7b)· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei* 99.

Σχηματική διάταξις διπλωματικῆς ἐπιστολῆς	
Πρωτόκολλον	{ <ul style="list-style-type: none"> Ἐπίκλησις (Invocatio) (ἐξαφανίζεται μετὰ τὸ 948). Τίτλωσις (Intitulatio) (ἀνευ θριαμβευτικῶν τίτλων μετὰ τὸ 678). Ἐπιγραφή (Inscriptio). (Εἰς τινὰς πρὸς πάπας ἐπιστολάς τὸ πρωτόκολλον εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ verso τοῦ ἐγγράφου).
Κείμενον	{ <ul style="list-style-type: none"> Βραχὺ προοίμιον-Βραχεῖα προσφώνησις ἢ λιτὸς χαιρετισμὸς (ὅταν τὸ πρωτόκολλον εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ verso τοῦ ἐγγράφου). Ἐκθεσις (Narratio). Ἀπόφασις (Dispositio).
Ἐσχατόκολλον	{ <ul style="list-style-type: none"> Βραχὺς τελικὸς χαιρετισμὸς (μέχρι τοῦ 870 καὶ ἀπὸ τοῦ 12ου αἰ.). Legimus (μέχρι τῶν μέσων τοῦ 9ου αἰ.). Χρονολογία (ἔτος βασιλείας καὶ μεθυπατικὸν ἔτος· ἀπὸ τοῦ 681 μηνολόγημα. Εἰς τὰς λατινικὰς ἐπιστολάς· τὸ ἔτος ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ καὶ ἑλληνικὸν μηνολόγημα).
Ἐξωτερικὴ ἐπιγραφή	{ <ul style="list-style-type: none"> Βασιλικὸν εἰς τὸν.... Imperiale ad.....

2. Συνθήμαι

Ἰδίαν κατηγορίαν διπλωματικῶν ἐγγράφων ἀποτελοῦν τὰ ἐγγραφα συνθηκῶν. Μολονότι φιλολογικὰς μνείας συνθηκῶν μετὰ λεπτομεροῦς ἀναγραφῆς τῶν σχετικῶν ὄρων ἔχομεν ἤδη ἀπὸ τῆς πρωτοβυζαντινῆς

ἐποχῆς ¹, ἐν τούτοις ἡ χειρόγραφος παράδοσις ἐγγράφων τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι κατὰ πολὺ νεωτέρα, ἀναγομένη μόνις εἰς τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰ. ², πρωτότυπα δὲ ἔγγραφα συνθηκῶν, καὶ ταῦτα ὄχι πάντοτε πλήρη, σώζονται μόνις ἀπὸ τοῦ 12ου αἰ. ³.

Διὰ τὴν βυζαντινὴν πολιτικὴν θεωρίαν αἱ συνθῆκαι ἦσαν πράξεις χάριτος, ἦσαν προνόμιον τὸ ὁποῖον ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ εὐηρεστεῖτο ν' ἀπονείμῃ εἰς τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὰ ἔγγραφα συνθηκῶν τὸν τύπον τῶν κατ' ἐξοχὴν προνομιακῶν ἐγγράφων, δηλ. τὸν χρυσόβουλλον λόγον καὶ ἐνίοτε τὸ χρυσόβουλλον σιγίλλιον ⁴.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβῶς τὰ ἔγγραφα συνθηκῶν ἔφερον τὴν χρυσὴν σφραγίδα τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ⁵ ἀκόμη καὶ μετὰ τὰ

1. Πβλ. π.χ. *Πρίσκον, Μένανδρον* κ.ἄ.

2. Πβλ. τὸ παλαιότερον ταύτης δείγμα Reg. 781 - a.992: TTh. I.36-9 = JGR. I. 260 - 61.

3. Πβλ. *Συνθήκην μετὰ τὴν Πίζαν*: Reg. 1607 - a.1192: MM. III. 3-24 = G. Müller, Documenti 40-58.- *Συνθήκας μετὰ τὴν Γένουαν*: Reg. 1610 - a.1192: MM. III. 25-37 = G. Bertolotto, Documenti 75-85 καὶ Reg. 1616 - a.1193: MM. III. 40-46 = G. Bertolotto, Documenti 116-126. Τὰ πρωτότυπα τῶν μετὰ τῆς Βενετίας συνθηκῶν τοῦ 1082 (=Reg. 1081: TTh. I.51-54 = JGR. I.368-71) καὶ τοῦ 1126 (=Reg. 1304: TTh. I.95 - 98 καὶ 181 - 187 = JGR. I.368 - 372), τὰ ὁποῖα εἶδεν ὁ J. F. Lebre, Staatsgeschichte I.275 καὶ 309 εἰς τὰ Ἀρχεῖα Βενετίας, δὲν σώζονται σήμερον.

4. Πβλ. F. Dölger, Vertrag 71 (=Dipl. 236 ἕως 237)· B. Paradisi, Foedera 110 κ.ἄ. -Πβλ. W. Heinemeyer, Verträge 83. Ἡ μορφή τοῦ ἐγγράφου συνθήκης ὡς χρυσόβουλλον λόγου, προνομιακοῦ τ.ἔ. ἐγγράφου, δὲν ἀποκλείει διόλου τὸν ἔγγραφον καθορισμὸν τῶν ὑποχρεώσεων τῆς μετὰ τοῦ Βυζαντίου συμβαλλομένης δυνάμεως, ὡς οὐχὶ ὀρθῶς ὑπεστήριξεν ὁ C. Neumann, Quellen 378. Σημασίαν διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς δὲν εἶχε τὸ γεγονὸς ἂν αἱ ὑποχρεώσεις αὐταὶ ἐξετίθεντο ἐγγράφως ἢ προφορικῶς, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐταὶ ἔπρεπε νὰ ἐκτεθοῦν κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε νὰ φαίνεται ἐκδηλὸς ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Βυζαντίου ἔναντι τῆς ξένης δυνάμεως. Ἡ διαφορὰ εἰς τὴν μορφήν μετὰ τῶν συνθηκῶν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 13ου αἰ. καὶ τῶν μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην, ὁπότε οἱ Βυζαντινοὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς πραγματικότητος εἶχον καταστῆ νηφαλιώτεροι, δεικνύει ἐπαρκῶς τοῦτο. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον αἱ προσπάθειαι τοῦ W. Heinemeyer, Verträge 81-84 καὶ 87 ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον συνθῆκαι μετὰ τὸ Βυζαντίον καὶ Βενετίας κτυποῦν ἀνοικτὰς θύρας.

5. Τινὲς τούτων σώζονται αὐτούσιαι, ἄλλων σώζονται μόνον ἔχνη. Πβλ. Reg. 1616 - a. 1193: MM. III.40-46 (συνθήκη μετὰ τῆς Γενούης).- Reg. 2026 - a.1277:

Κατηγορία έγγραφων

μέσα του 13ου αί., όποτε ό τύπος του έγγραφου συνθήκης προσηρμόσθη προς γενικωτέρους ευρωπαϊκούς τύπους¹.

Άπετέλουν δηλονότι τὰ έγγραφα συνθηκών τρόπον έκφράσεως τής πολιτικής θεωρίας τών Βυζαντινών, και μάλιστα επί διεθνούς επίπεδου, ήδη με αυτό τουτο τό γεγονός τής έξωτερικής των μορφής².

Έπί μακρότατον λοιπόν χρονικόν διάστημα, ειδικώτερον δέ από του 992 μέχρι τών μέσων του 13ου αί., όλα τὰ έγγραφα συνθηκών είχαν την μορφήν χρυσοβούλλου λόγου ή ένιοτε χρυσοβούλλου σιγίλλιου και αυτόεχαρκτηρίζοντο μάλιστα ως χρυσόβουλλοι λόγοι ή χρυσόβουλλα σιγίλλια³.

MM. III. 84 - 96· Reg. 2787 - a.1332: MM. III. 105 - 111· Reg. 2876 - a.1342: MM. III. 111 - 114· Reg. 2952 - a.1349: MM. III.114 - 120· Reg. 3070 - a.1357: MM. III. 121-126· Reg. 3192 - a.1390: MM. III. 135-144· Reg. 3311 - a.1406: MM. III. 144-153· Reg. 3373 - a.1418: MM. III.153-163· Reg. 3408 - a.1423: MM. III.163-173· Reg. 3433 - a.1431: MM. III. 177-186· Reg. 3464 - a.1436: MM. III. 186-195· Reg. 3497 - a.1442: MM. III. 207-215· Reg. 3516 - a.1448: MM. III. 216-224 (συνθήκαι μετά τής Βενετίας).- Reg. 3537 - a.1451: MM. III. 228-230 (συνθήκη μετά τής Ραγούζης) .

1. Πβλ. F. Dölger, Herrscherkanzlei 96-97.

2. Βεβαίως και τό περιεχόμενόν των ύπηρετεί την βυζαντινήν πολιτικήν θεωρίαν, όπου τουτο ήτο δυνατόν. Πβλ. Reg. 1610 - a.1192: MM. III. 25-26· «*Αλλ' ή του κράτους ήμών γαληρότης κατά την του έκλεξαμένου και χρίσαντος αυτήν κυρίου Ίησοϋ Χριστού του Θεού ήμών έντολήν, οδ μόνον τὰ προσσηνωμένα και κακώς διαρραγέντα συνάπτε[σθαι] έπιζη]τοϋσα, αλλά και τὰ μηδέποτε υπό την Ρωμανίαν γεγονότα έθνη υπό ταύτην ποιείν ειρηνικώς σπεύδουσα, συνήγαγέ τε και τό των Γενοιτών έθνος τουτι και εις την προτέραν μετά τής Ρωμανίας όμόνοιαν και δουλειαν έπ[αν]ήγαγε», όπου έκτίθενται αι κατά τον 12ον αί. βυζαντιναι ιδέαι περι τής προελεύσεως τής αυτοκρατορικής έξουσίας και διεκηρύσσετε συγχρόνως ή ιδέα τής μιᾶς, γνησίας αυτοκρατορίας την όποιαν αι άλλαι δυνάμεις έτάχθησαν να ύπηρετοϋν. Βλ. επί του ζητήματος τουτου F. Dölger, Kaiserurkunde 240 (= Staatenwelt 20 κ.έ.)· Του αυτού, Vetrag 72 (= Dipl. 23 κ.έ.)· O. Treitinger, Kaiseridee 211 κ.έ.· L. Bréhier, Institutions 231· B. Paradisi, Foedera 109 κ.έ. Τελευταίως ό H. Hunger, Prooimion, ανέλαβε να έρευνήση συστηματικώς και λεπτομερώς τὰ στοιχειά τής βυζαντινής αυτοκρατορικής θεωρίας τὰ εύρισκόμενα εις τὰ προόμια τών αυτοκρατορικών έγγραφων.*

3. Πβλ. Reg. 781 - a.992: TTh. I.36-39 = JGR. I.260· Reg. 1081 - a. 1082: TTh. I.51-54 (= 116-122) = JGR. I.368-371· Reg. 1255 - a.1111: G. Müller, Documenti 43-45 = MM. III.9-13· Reg. 1304 - a.1126: TTh. I.95-98 (= 115-123) = JGR. I.368 και TTh. I.181-187 = JGR. I.438-439· Reg. 1365 -

Τὰ σωζόμενα πρωτότυπα ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι ἐλάχιστα καὶ δὲν διατηροῦνται πάντοτε εἰς καλὴν κατάστασιν. Ταῦτα, ὡς καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῆς λοιπῆς χειρογράφου παραδόσεως, στεροῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρωτοκόλλου¹. Πιθανώτατα ὅμως τοῦτο ὀφείλεται, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, εἰς φθορὰν ἢ κακὴν παράδοσιν, διότι ἄλλα ἀντίγραφα, ἐλάχιστα βεβαίως, φέρουν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον πληῖρες πρωτόκολλον².

Διακρίνομεν δύο βασικοὺς τύπους συνθηκῶν: ἐκείνας αἱ περὶ τῶν ὁποίων διαπραγματεύσεις ἐγίνοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὰς ἄλλας, αἱ περὶ τῶν ὁποίων διαπραγματεύσεις ἐγίνοντο εἰς τὴν ἔδραν τῆς συμβαλλομένης κυβερνήσεως καὶ εἰς τὰς δύο ὅμως περιπτώσεις ἢ συνθήκη ὑπεγράφητο ἐν Κωνσταντινουπόλει³.

Τὸ κείμενον, καὶ εἰς τὰς δύο κατηγορίας συνθηκῶν, ἄρχεται διὰ βραχέος προοιμίου⁴, ὅπερ ὅμως συχνὰ παραλείπεται⁵, καὶ ἀκολουθεῖ

a.1147: TTh. I.414-424 = JGR. I.367-373 καὶ TTh. I.180-188 = JGR. I.438 κ.έ. Reg. 1400 - a.1155: G. Müller, Documenti 45a-45b=MM. III. 13-15 Reg. 1488 - a.1169: G. Bertolotto, Documenti 14-18 καὶ 18-23 (23-26) = JGR. I.417-421 Reg. 1497 - a.1170: G. Bertolotto, Documenti 28-29 Reg. 1607 - a.1192: MM. III.3-23 Reg. 1610 - a.1192: MM. III.25-37 Reg. 1616 - a.1193: MM. III.40-46 Reg. 1703 - a.1219 TTh. II. 205-207 = JGR. I.481-482. Πβλ. F. Dölger, Vertrag 75 (=Dipl. 240).

1. Πρωτότυπα: Reg. 1607 - a.1192 Reg. 1610 - a.1192 Reg. 1616 - a. 1193, ἄνευ πρωτοκόλλου. Reg. 1081 - a.1082 καὶ Reg. 1304 - a.1126 δὲν σώζονται πλέον. - Ἐν ἀντιγράφῳ παραδιδόμενα: Reg. 1255 - a.1111 Reg. 1365 - a. 1147 Reg. 1400 - a.1155 Reg. 1488 - a.1169 Reg. 1497 - a.1170.

2. Πβλ. Reg. 781 - a.992 καὶ 1703 - a.1219.

3. Περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῆς πορείας τῶν διαπραγματεύσεων πρὸς σύναψιν συνθήκης βλ. διεξοδικῶς F. Dölger, Vertrag 71-76 (=Dipl. 236-42) πβλ. ἐπίσης W. Heinemeyer, Verträge 87 κ.έ. Ὁ τρόπος οὗτος διαπραγματεύσεων παρελήφθη καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὰς μετὰ τῆς Βενετίας συνθήκας των. Βλ. F. Dölger, Staatsvertrag 244 (=Dipl. 279).

4. Πβλ. Reg. 781 - a.992: TTh. I.36 = JGR. I.260 Coll. III Nov. 27: «*Non solum rogationibus, quae sub manu nostra sunt, obaudire misericordiosissimum et laudabile est, sed enim et extraneos et pertinente publico obaudire rogatur cum providentia (et) pietate; indeque enim et pietas sufficienter ad miseriam propitius demonstratur, longuimque (=longuinqe) etenim cum pietate imperiali detur significatio*». Πβλ. Reg. 1081 - a.1082 1304 - a.1126 1365 - a.1147 1607 - a.1192 1610-a.1192.

5. Πβλ. Reg. 1255 - a.1111 1400 - a.1155 1488 - a.1169 1616 - a.1193

ἢ ἐκθεσις τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια ὠδήγησαν εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς συγκεκριμένης συνθήκης.

Ἐν ἧ περιπτώσει αἱ διαπραγματεύσεις εἶχον λάβει χώραν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ξένου κράτους, τότε εἰς τὴν συνθήκην παρτίθετο ἡ ἐνώπιος ὑπόσχεσις πίστεως τῶν συμβαλλομένων πρὸς τὸ βυζαντινὸν κράτος, περιλαμβάνουσα τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν πρὸς αὐτό¹, τὰς ὁποίας ὠρίσθησαν οἱ συμβαλλόμενοι, παρουσία τοῦ βυζαντινοῦ πρεσβευτοῦ, νὰ φυλάττουν². Ἡκολούθει μνεία ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν οἱ ξένοι πρεσβευταὶ ἔφερον καὶ δι' ἧς ἐξουσιοδοτοῦντο νὰ διαπραγματευθοῦν ἐπὶ τυχὸν ἀπροβλέπτων σημείων³, καὶ εἶποντο ἐν συνεχείᾳ οἱ ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς πλευρᾶς ὅροι τῆς συνθήκης μετὰ τῆς τελικῆς δηλώσεως ὅτι ἡ συνθήκη θὰ ἴσχυε διὰ παντός, ἐκτὸς ἐὰν οἱ συμβαλλόμενοι τὴν παρέβαινον⁴. Ἐτονίζετο ἐν συνεχείᾳ ὅτι πρὸς πίστωσιν τοῦτου ἐξεδίδετο ὁ χρυσόβουλλος λόγος «ἀμοιβαίως ὦν τῆς ἐγγράφου συμφωνίας ὑμῶν τῆς διὰ τοῦ ὑμετέρου ὄρκου βεβαιωθείσης καὶ ταῖς οἰκίαις ὑπογραφαῖς ὑμῶν πιστωθείσης»⁵ καὶ ἐσημειοῦτο κατόπιν ἡ χρονολογία ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου εἰς ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτη. Τὸ ἐγγράφον κατέληγε μὲ τὴν τυπικὴν διὰ τοὺς χρυσοβούλλους λόγους φράσιν: «ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον ὑπεσημηγήματο κράτος», εἰς τὴν ὁποίαν ἠκολούθει ἡ ιδιόχειρος ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή⁶.

1703 - a.1219.

1. Πβλ. Reg. 1255 - a.1111: MM. III.9-10.

2. Πβλ. Reg. 1255 - a.1111: MM. III. 10· πβλ. F. Dölger, Vertrag 74 (= Dipl. 239).

3. Πβλ. Reg. 1255 - a.1111: MM. III. 11: «...καὶ τοῦτο διέληπτο τῇ γραφῇ ἐκείνων (= ξένης κυβερνήσεως), ἵνα τὰ λείποντα ὑμεῖς ἀναπληρώσητε...».

4. Πβλ. Reg. 1255 - a.1111: MM. III. 13: «ταῦτα οὖν πάντα ἵνα μένωσιν ἀμετάτρεπτα μέχρι παντός, ἕως ἂν ὑμεῖς τε καὶ πάντες οἱ ἔποικοι τῆς χώρας ὑμῶν καὶ τοῦ κάστρου φυλάττητε τὰ ἀνωτέρω δηλωθέντα βέβαια καὶ ἀπαράθραυστα πρὸς τε τὴν βασιλείαν μου...καὶ τὴν Ῥωμανίαν».

5. Reg. 1255 - a.1111: MM. III.13.

6. Reg. 1255 - a.1111: MM. III.13.

Κατηγορία ἐγγράφων

συγχρόνως ὅτι αὐτὴ θὰ ἐπεκυροῦτο καὶ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεώς των¹. Τὸ ἐγγράφον τοῦτο κατεχωρίζετο εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν χρυσόβουλλον λόγον, τὸν περιέχοντα τὰς ἀπόψεις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀπετελεῖτο τὸ ἐγγράφον τῆς συνθήκης.

Εἰς τὸν χρυσόβουλλον τοῦτον λόγον (τ.ἔ. τὸ ἐγγράφον τῆς συνθήκης) κατεχωρίζοντο πλήρως καὶ ὅλα τὰ παλαιότερα ἐγγράφα καὶ αἱ συνθήκαι, αἱ σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν νεοσυναπτομένην συνθήκην².

Τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου τῆς συνθήκης κατέληγεν μὲ τὸ ὅτι αὐτὴ (= χρυσόβουλλος λόγος ἢ χρυσόβουλλον σιγίλλιον) ἐξεδόθη πρὸς πίστωσιν τῆς ἀμοιβαίας συμφωνίας καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς μετὰ τοῦ Βυζαντίου συμβαλλομένης ξένης δυνάμεως³.

Ἐνίοτε εἰς τὸ ἐγγράφον κατεχωρίζετο καὶ ἡ ἀίρεσις ὑπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἴσχυεν ἡ συνθήκη, τ.ἔ. ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον ἡ συμβαλλομένη ξένη κυβερνήσις ἐκέρου καὶ δι' ὄρκου ἀπεδέχετο⁴ τὰ ὑπὸ τῶν ἀποκρισαρίων αὐτῆς ἀποφασισθέντα καὶ ἐφ' ὅσον χρόνον οἱ μετὰ τοῦ Βυζαντίου συμβαλλόμενοι ἐτήρουν τὰ συμφωνηθέντα⁵.

Τὸ ἐσχατόκολλον τῆς οὕτω συνταχθείσης συνθήκης περιελάμβανε

convencio. Τὸ ἐγγράφον τοῦτο συνετάσσετο ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν πρεσβευτῶν εἰς τὴν γλῶσσαν των κατ' ἀρχάς (βλ. JGR. I.417 - a.1169 = Reg. 1488), δὲν ἐδίδοτο δηλονότι ἔτοιμον εἰς τούτους ὑπὸ τῆς κυβερνήσεώς των ὡς νομίζει ὁ C. Neumann, Quellen 375. Σώζεται ἐν λατινικῇ μεταφράσει ἡ (*scripta*) *convencio* τοῦ βυζαντινοῦ πρεσβευτοῦ Δημητρίου Μακρεμβολίτου τοῦ ἔτους 1155 (= G. Bertolotto, Documenti 343). Πβλ. F. Dölger, Vertrag 74 (= Dipl. 239).

1. Πβλ. π.χ. Reg. 1610 - a.1192: MM. III. 33-34. Ἐνίοτε εἰς τὸ ἐγγράφον τοῦτο τῶν πρεσβευτῶν ἀνεφέρετο καὶ ἡ διαπιστευτήριος ἐπιστολὴ ἢ ἐξουσιοδοτοῦσα τούτους πρὸς σὺναψιν τῆς συνθήκης. Βλ. π.χ. Reg. 1610 - a.1192: MM. III. 26.

2. Πβλ. π.χ. Reg. 1607 - a.1192: MM. III. 3 -25, περιέχον τὰ Reg. 1255 - a.1111: MM. III. 9-13 καὶ Reg. 1400 - a.1155: MM. III. 13-15. Πβλ. ἐπίσης Reg. 1610 - a.1192: MM. III. 25-27, περιέχον Reg. 1498 - a.1170: MM. III. 35-36 καὶ πρεσβευτικὰ ὄρκωμοτικὰ ἐγγράφα: MM. III. 26-31 καὶ MM. III. 33-34· πβλ. F. Dölger, Vertrag 74 (= Dipl. 239).

3. Π.χ. Reg. 1616 - a.1193: MM. III. 46: «εἰς ἀσφάλειαν αἰωνίζουσας».

4. Πβλ. Reg. 1610 - a.1192: MM. III. 36 καὶ Reg. 1607 - a.1102: MM. III. 23.

5. Πβλ. Reg. 1388 - a.1169: JGR. I.420 καὶ Reg. 1607 - a.1192: MM. III. 23.

τὴν χρονολογίαν, τ.έ. μῆνα, ἰνδικτιῶνα καὶ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν¹.

Εἶπετο ἡ τυπικὴ καταληκτικὴ φράσις τοῦ χρυσοβούλλου λόγου: «ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον ὑπεσημῆματο κράτος»², ἥτις ὁμως ἐνίοτε παραλείπεται³, καὶ τὸ χρυσόβουλλον ἔκλειε διὰ τῆς ἐρυθρᾶς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς.

Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ἐγγράφου (verso) κατεχωρίζοντο αἱ ση- *Εἰκ. 51*
μειώσεις καταστρώσεως αὐτοῦ εἰς τὰ διάφορα γραφεῖα τῆς αὐτοκρατορι-
κῆς γραμματείας⁴.

Τὰ ἐγγραφα συνθηκῶν ἔφερον, ὡς καὶ οἱ χρυσόβουλλοι λόγοι, *Εἰκ. 52*
ἐρυθρᾶς παρενθέτους λέξεις, οὐχὶ ὁμως τὸ *legimus*, ἦσαν δ' ἐφωδια-
σμένα διὰ μεταφράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ
συμβαλλομένου ἢ εἰς λατινικὴν γλῶσσαν, ἐὰν οὗτος ἦτο δυτικοευρω-
παϊκὴ δύναμις⁵.

Κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον ἡ μετάφρασις αὕτη ἐτίθετο κάτω
τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς.

1. Πβλ. Reg. 1081 - a.1082: JGR. I. 371· Reg. 1304 - a.1126: JGR. I. 372· Reg. 1365 - a.1147: JGR. I. 373· Reg. 1488 - a.1169: JCR. I. 421· Reg. 1708 - a.1219: JGR. I. 482.

2. Πβλ. Reg. 1255 - a.1141: MM. III. 13· Reg. 1607 - a.1192: MM. III. 23.

3. Πβλ. Reg. 1498 - a. 1170: MM. III. 36.

4. Πβλ. Reg. 1610 - a.1192: MM. III. 37: «†Κατεστρώθη, διὰ τοῦ Σγουροῦ Μιχαήλ...† Κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέτῳ τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ μηνὶ μαῖω ἰνδ. ι' ff Διὰ τοῦ Προματοῦ Θεοδώρου ff Κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέτῳ τοῦ γενικοῦ μηνὶ μαῖω ἰνδ. ι' τοῦ ,ςψ' [ἔτους]†». Πρὸς τὴν κατάστρωσιν ταύτην συνδέεται καὶ τὸ ἐνίοτε ἀναγραφόμενον εἰς ἐγγραφα συνθηκῶν: «...καταστρωθῆναι ὀφείλον τοῖς προσφῶροις σεκρέτοις δι' εἶδησαν μηνί...ἰνδικτιῶνος...». Πβλ. Reg. 1400 - a.1155: MM. III.15. - Πβλ. W. Heinemeyer, Verträge 148 κ.έ.

5. Πβλ. F. Dölger, Epikritisches 51-52 (= Dipl. 81-2)· Τοῦ αὐτοῦ, Staatsvertrag 227 κ.έ. (=Dipl. 263 κ.έ.).

Σχηματικὴ διάταξις συνθήκης
Α' φάσις (992-1261)

2. Αἱ διαπραγματεύσεις λαμβάνουν χώραν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Πρωτόκολλον { Ἐπίκλησις (Invocatio)
Τίτλωσις (Intitulatio) } συνθήως
{ Ἐπιγραφὴ (Pertinentia) } παραλείπεται.

Κείμενον { Προίμιον (Arenge): (συχνὰ παραλείπεται).
Ἐκθεσις (Narratio): — Ἐνώμοτον πρεσβευτικὸν
ἔγγραφον— μὲ ὄρους συνθήκης καὶ
ὑπόσχεσιν ἐπικυρώσεώς της ὑπὸ τῆς
ξένης κυβερνήσεως. Ἐνίοτε ἐν αὐτῷ
καὶ μνεῖα τοῦ διαπιστευτηρίου τῶν
πρεσβευτῶν.
— Καταχωρισμὸς ἢ μνεῖα παλαιότερων
ἐγγράφων συνθηκῶν σχέσιν ἔχόντων
πρὸς τὴν νέαν συνθήκην.
— Δήλωσις ὅτι ὁ χρυσόβουλλος λόγος
(= ἔγγραφον συνθήκης) ἐξεδόθη πρὸς
πίστωσιν τῆς ἀμοιβαίας συμφωνίας
καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς συμβαλ-
λομένης δυνάμεως.
— Προϋποθέσεις ἰσχύος τῆς συνθήκης
(ἐνίοτε).

Ἐσχατόκολλον { Χρονολογία (εἰς ἔτη ἀπὸ κτίσεως κόσμου μόνον).
Τυπικὴ καταληκτικὴ φράσις (ἐνίοτε).
{ Ὑπογραφή (ιδιόχειρος, ἐρυθρά, αὐτοκρατορικὴ).

Verso. { Σημειώσεις καταστρώσεως τῆς συνθήκης.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς συνθήκης τοῦ Νυμφαίου μεταξὺ Μιχαὴλ Η'

Παλαιολόγου καὶ Γενοῦης (1261) ἐγκαινιάζεται νέα φάσις εἰς τὴν μορφολογικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐγγράφων τῶν συνθηκῶν.

Τὰ ἐγγραφα συνθηκῶν ἀπομακρύνονται πλέον τελείως τοῦ τύπου τοῦ χρυσοβούλλου λόγου. Δὲν ἔχουν ἐρυθρὰς παρενθέτους λέξεις, δὲν φέρουν τὴν *pertinentia* καὶ στεροῦνται τῆς τυπικῆς διὰ τοὺς χρυσοβούλλους λόγους καταληκτικῆς φράσεως: «ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον ὑπεσημήρατο κράτος». Ἐπὶ πλέον δὲν αὐτοχαρακτηρίζονται ὡς χρυσόβουλλοι λόγοι, ἀλλ' εἴτε ὡς *privilegium sacramentatum*¹, εἴτε ὡς κεφάλαια², εἴτε ὡς *tractata*³, εἴτε ὡς χρυσόβουλλον⁴, εἴτε ὡς *treva*⁵, εἴτε ὡς ὀρκωμοτικὸν χρυσόβουλλον⁶, εἴτε καὶ ἀπλῶς ὡς ὀρκωμοτικόν⁷.

Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη σημαίνει πιθανώτατα ὅτι τὸ Βυζάντιον πρὸ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος ἠναγκάσθη νὰ περιορίσῃ τὰς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς πολιτικῆς του θεωρίας φιλοδοξίας του. Δὲν εἶναι πλέον ὁ ἀγέρωχος βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ ποὺ καταδέχεται νὰ παραχωρήσῃ προνόμια εἰς τοὺς «δούλους» του, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν ἑνὸς κράτους ποὺ συναλλάσσεται μεθ' ἡγεμόνων ἄλλων κρατῶν ἴσων πρὸς αὐτόν.

Ἡ ἀνωτέρω ὑπόθεσις ἐξηγεῖ καὶ ἓν ἄλλο φαινόμενον ποὺ ἐπισυμβαίνει κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν: μέχρι τότε ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς συνθήκης ἐγράφετο κάτωθι αὐτοῦ καὶ ἀναμέσον τῶν δύο κειμένων ἐτίθετο ἡ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή⁸. Τελευταῖον χρονολογικῶς πρωτότυπον κείμενον συνθήκης φέρον κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὴν λατινικὴν μετάφρασιν εἶναι ἡ βενετο-βυζαντινὴ συνθήκη τοῦ 1277⁹, τὸ ἀμέσως ἀκολουθοῦν κείμενον συνθήκης, ἡ βενετο-βυζαντινὴ συνθήκη τοῦ 1285¹⁰, σώζεται μόνον ἐν τῇ λατινικῇ

1. Reg. 1890 - a.1261: JGR. I.488-95.
2. Reg. 1934 - a.1265: JGR. I.495.
3. Reg. 1960 - a.1268: TTh. III.93-100.
4. Reg. 2026 - a.1277: MM. III.84-96.
5. Reg. 2104 - a.1285: TTh. III.322-29.
6. Reg. 2515 - a.1324: MM. III.100-105.
7. Reg. 2787 - a.1332: MM. III. 105-111· πβλ. F. Dölger, Vertrag 75 (=Dipl. 240 σημ. 104).
8. F. Dölger, Vertrag 75 (= Dipl. 240 σημ. 104).
9. Reg. 2026 - a.1277: MM. III.84-96.
10. Reg. 2104 - a.1285: TTh. III.322-39.

Κατηγορία έγγραφων

πρωτοτύπω μεταφράσει και έπομένως δέν δύναται νά μᾶς πληροφορήσει ἐπί τοῦ προβλήματός μας. Τό μεθεπόμενον ὁμως κείμενον, ἡ βενετοβυζαντινή συνθήκη τοῦ 1324¹, φέρει τήν λατινικήν μετάφρασιν οὐχί κάτωθι ἀλλά παραπλεύρως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ἡ δ' ὑπογραφή *Εἰκ. 53* τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι τεθειμένη κάτωθι και τῶν δύο κειμένων².

Δέν εἶναι ἀπίθανον λοιπόν ὁ νέος τρόπος τοποθετήσεως τῆς μεταφράσεως ν' ἀποτελῆ και αὐτός ἀναγνώρισιν τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος και παραχώρησιν πρὸς αὐτήν, ὡς ἀκριβῶς τοιαύτην παραχώρησιν ὑποδηλοῖ και ἡ καθόλου μορφολογική μεταβολή τῶν ἐγγράφων συνθήκης.

Τήν ἐρυθράν ιδιόχειρον αὐτοκρατορικήν ὑπογραφήν και τήν χρυσῆν βοῦλλαν ἐξακολουθοῦν βεβαίως νά φέρουν τὰ ἔγγραφα συνθηκῶν και κατὰ τήν νέαν φάσιν τῆς ἐξελίξεώς των, διότι εἶναι ἔγγραφα ἐπισημότατα.

Κατὰ τήν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον τὰ ἔγγραφα συνθηκῶν φέρουν κατὰ κανόνα *πρωτόκολλον*³ συνιστάμενον εἴτε ἐκ μόνης τῆς *intitulatio*⁴, εἴτε ἐκ τῆς *invocatio* και *intitulatio*⁵, εἴτε ἐκ μόνης τῆς *invocatio*⁶.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν διάταξιν τοῦ κειμένου τὰ ἔγγραφα τῆς περιόδου ταύτης διαφέρουν τῶν τῆς προηγουμένης κατὰ τὰ ἐξῆς:

Πρῶτον, στεροῦνται γενικῶς *προοιμίου*. Δεύτερον, εἰς ἄς περιπτώσεις αἱ διαπραγματεύσεις ἐγίνοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀνεγρά-

1. Reg. 2515 - a.1324: MM. III.100-105.

2. F. Dölger, Vertrag 75 (= Dipl. 240 σημ. 104 ἐν σελ. 241).

3. Ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, π.χ. Reg. 1934 - a.1265: JGR. I.495-501.

4. Πβλ. Reg. 1890 - a.1261: JGR. I.488-495· Reg. 3070 - a.1357: MM. III. 121-126· Reg. 3192 - a.1390: MM. III. 135-144· Reg. 3311 - a.1406: MM. III. 144-153· Reg. 3373 - a.1418: MM. III. 153-163· Reg. 3408 - a.1423: MM. III. 163-173· Reg. 3433 - a.1431: MM. III. 177-186· Reg. 3464 - a.1436: MM. III. 186-195· Reg. 3497 - a.1442: MM. III. 207-215· Reg. 3516 - a.1448: MM. III. 216-224.

5. Πβλ. Reg. 2026 - a.1277: MM. III. 84-96· Reg. 2876 - a.1342: MM. III. 111-114· Reg. 2952 - a.1349: MM. III.114-120.

6. Πβλ. Reg. 2515 - a.1324: MM. III.100-105 = Dipl. V.-L. I.200-203· Reg. 2787 - a.1332: MM. III. 105-111.

Ἐγγραφα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς

φοντο οἱ διορισθέντες ὑπὸ τῆς συμβαλλομένης δυνάμεως ἀποκρισιάρχοι ¹, ἐνίοτε δὲ παρετίθετο κατὰ λέξιν τὸ διαπιστευτήριον ἔγγραφον μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ περιεχομένης ἐνόρκου δηλώσεως τῆς συμβαλλομένης ξένης κυβερνήσεως, ὅτι ἀναγνωρίζει τὰς πράξεις τῶν πληρεξουσίων της ὡς δεσμευτικὰς δι' αὐτήν ².

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ. τὰ ἔγγραφα κάμνουν μνεῖαν ἀπλῶς τοῦ διαπιστευτηρίου ἔγγραφου ³. Εἷς τινα ἔγγραφα τοῦ 15ου αἰ. τὸ διαπιστευτήριον, καλούμενον *δουκικὸν γράμμα*, ἐνισχύετο καὶ ὑπὸ δουκικοῦ γράμματος πιστώσεως, ἀποστελλομένου πιθανώτατα ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα ⁴.

Εἶπετο ἐνόρκος δῆλωσις τηρήσεως τῆς συνθήκης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ⁵, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς χρονολογίας ἐνάρξεως τῆς συνθήκης ⁶.

Ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ 1342 ⁷ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ *κειμένου ἀναγράφεται μόνον ἡ χρονολογία ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς συνθήκης*, ὃ δὲ ὄρκος τῶν συμβαλλομένων, πλέον ἐπίσημος καὶ πανηγυρικός, τίθεται εἰς τὸ τέλος τοῦ *κειμένου* ⁸.

1. Π.χ. Reg. 1890 - a.1261· JGR. I. 488-495· Reg. 1934 - a. 1265: JGR. 495-501 = MM. III.76-84.

2. Reg. 2026 - a.1277: MM. III.84-96.

3. Καλούμενου εἴτε δημοσίου γράμματος: Reg. 2876 - a.1342: MM. III. 112· Reg. 2952 - a.1349: MM. III.115 (τὰ ἔγγραφα ταῦτα παρουσιάζουν τὴν ἰδιοτυπίαν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὀμιλεῖ εἰς τρίτον πρόσωπον) καὶ Reg. 3070 - a.1357: MM. III. 121, εἴτε δημοσίου συμβολαίου συνδουκικοῦ: Reg. 3192 - a.1390: MM. III. 135 καὶ Reg. 3311 - a.1406: MM. III.144, εἴτε δουκικοῦ γράμματος: Reg. 3497 - a.1442: MM. III. 207 καὶ Reg. 3515 - a.1448: MM. III. 216.

4. Reg. 3373 - a.1418: MM. III. 154· Reg. 3408 - a.1423: MM. III. 164· Reg. 3433 - a.1431: MM. III. 177· Reg. 3464 - a.1436: MM. III. 186.

5. Reg. 1890 - a.1261: JGR. I.488· Reg. 2251 - a.1303: Dipl. V.-L. I. 16-19.

6. Πβλ. Reg. 1934 - a.1265: JGR. I.495-501· Reg. 2026 - a.1277: MM. III. 84-96· Reg. 2325 - a.1310: Dipl. V.-L. I. 82-85.

7. Reg. 2876: MM. III.111-114.

8. Εἰσάγεται μὲ τὴν σταθερὰν ἔκφρασιν *«ἀπερ δὴ πάντα καὶ ἕκαστα τὰ ἀναγεγραμμένα ἡμεῖς...»*. - Πβλ. συνθήκας τοῦ 1342: MM. III.111-114: Reg. 2876· τοῦ 1349: MM. III. 114-120: Reg. 2952· τοῦ 1357: MM. III.121-126: Reg.

Κατηγορίαι ἐγγράφων

Ἡκολούθουν οἱ ὄροι τῆς συνθήκης καὶ μετὰ τὸ πέρασ αὐτῶν παρετίθετο ὁ ἀνωτέρω ἀναφερθεὶς ὄρκος¹, ἐπαναλαμβανόμενος τοιοῦτοτρόπως εἰς ἄς περιπτώσεις προτάσσεται τοῦ κειμένου ἑνορκος αὐτοκρατορικῆ δήλωσις².

Ἀπὸ τοῦ 1342 καὶ ἐξῆς ἀναφέρεται ὅτι τὰ ἐγγραφα συνθηκῶν συνετάσσοντο εἰς διπλοῦν. Καὶ τὸ μὲν ἐν ἐδίδεδτο εἰς τὸν πρέσβυν τῆς συμβαλλομένης δυνάμεως, τὸ δὲ ἄλλο παρέμενεν εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ ἀρχεῖα³.

Αἱ συνθήκαι τοῦ 1342 καὶ 1349 εἶναι συντεταγμέναι ὑπὸ νοταρίου⁴, ἢ τοῦ 1357 ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου ὑπαλλήλου⁵, συνήθως ὁμως αἱ συνθήκαι ἐγγράφοντο ὑπὸ δύο γραφῶν, ἐνὸς διὰ τὸ ἑλληνικὸν καὶ ἑτέρου διὰ τὸ λατινικὸν κείμενον, μνημονευομένων εἰς τὸ ἐγγράφον ὁ νομαστικῶς⁶.

Τὸ κείμενον ἐκλείει μὲ τὴν corroboratio, ἢ ὅποια ἐνίστε συνίστατο εἰς μόνην τὴν μνεῖαν τῆς χρυσῆς βούλλας δι' ἧς «ἠσφαλίζετο»⁷ τὸ ἐγγράφον τῆς συνθήκης, συνήθως ὁμως ἐκτὸς ταύτης ἀνέφερε καὶ ὅτι τὸ ἐγγράφον τῆς συνθήκης ὑπέγραψεν ἰδιοχειρῶς ὁ αὐτοκράτωρ⁸.

3070· τοῦ 1390: MM. III. 135-144: Reg. 3192· τοῦ 1406: MM. III.144-153: Reg. 3311· τοῦ 1418: MM. III.153-163: Reg. 3373· τοῦ 1423: MM. III. 163-173: Reg. 3408· τοῦ 1431: MM. III.177-186: Reg. 3433· τοῦ 1436: MM. III. 186-195: Reg. 3464· τοῦ 1442: MM. III.207-215: Reg. 3497· τοῦ 1448: MM. III. 216-224 = Σπ. Λάμπρος, Συνθήκη 153-170: Reg. 3516.

1. Πβλ. τὰ εἰς τὴν προηγουμένην σημείωσιν ἀναφερθέντα ἐγγραφα.

2. Πβλ. Reg. 2026 - a.1277: MM. III.84-96.

3. Πβλ. π.χ. MM. III.114: Reg. 2876 - a.1342· MM. III.143: Reg. 3192 - a.1390 κ.λ.π. Πβλ. F. Dölger, Vertrag 75-76 (= Dipl. 241).

4. Γράφοντος μάλιστα εἰς τρίτον πρόσωπον: πβλ. Reg. 2876 - a.1342: MM. III.113: «ἀπερ δὴ πάντα καὶ καθέκαστον τὰ προσηθέντα ἢ βασιλεία αὐτοῦ τῶν γραφῶν ἀπαμένη ὄμοσεν»· πβλ. καὶ Reg. 2952 - a.1349: MM. III.119. Περὶ τούτου βλ. F. Dölger, Regesten 5ον τεύχος, σ. VII.

5. Πβλ. Reg. 3070: MM. III.125-6.

6. Πβλ. Reg. 3192 - a.1390: MM. III.143· Reg. 3311 - a.1406: MM. III. 152· Reg. 3373 - a.1418: MM. III.162· Reg. 3408 - a. 1423: MM. III.171· Reg. 3433 - a.1431: MM. III.185· Reg. 3464 - a.1436: MM. III.194· Reg. 3497 - a.1442: MM. III. 215· Reg. 3516 - a.1448: MM. III.223.

7. Βλ. π.χ. Reg. 2026 - a.1277: MM. III.96: «...καὶ τῇ χρυσῇ βούλλῃ ἀσφαλισθῆναι».

8. Βλ. π.χ. Reg. 3070 - a.1357: MM. III.126: «...ἢ βασιλεία ἡμῶν τῇ

Σχηματικὴ διάταξις συνθήκης
Β' φάσις (1261-1448)

1. Αἱ διαπραγματεύσεις λαμβάνουν χώραν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Πρωτόκολλον { Ἐπίκλησις (Invocatio)
Τίτλωσις (Intitulatio) } κατὰ κανόνα
{ Ἐπίκλησις καὶ τίτλωσις } ἑλλιπές.

Κείμενον { Προοίμιον (Arenga): (συνήθως παραλείπεται).
Ἐκθεσις (Narratio): — Ἀναγραφὴ ἀποκρισίων μετὰ κατὰ λέξιν παραθέσεως ἢ ἀπλῆς μνείας τοῦ διαπιστευτηρίου των. Τοῦτο περιεῖχεν ἔνορκον δήλωσιν τῆς συμβαλλομένης κυβερνήσεως ὅτι ἀναγνωρίζει ὡς δεσμευτικὰς δι' αὐτὴν τὰς πράξεις τῶν πληρεξουσίων της.
— Ἐνορκος δήλωσις τοῦ αὐτοκράτορος περὶ τηρήσεως τῆς συνθήκης, συνοδευομένη ὑπὸ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος αὐτῆς (ἀπὸ 1342 ὁ αὐτοκρατορικὸς ὅρκος τίθεται εἰς τὸ τέλος).
— Ὅροι συνθήκης.
— Ὅρκος αὐτοκράτορος (ἀπὸ 1342) -
— Ὅρκος τῶν ξένων συμβαλλομένων.
— Μνεία γραφέως καὶ μεταφραστοῦ.
— Corroboratio.

Ἐσχατόκολλον { Χρονολογία - τόπος ἐκδόσεως.
Μάρτυρες.
Αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή.

Verso { Ὑπαλληλικαὶ σημειώσεις.

Κατηγορίαι ἐγγράφων

Ἡκολούθει εἰς τὸ ἐσχατόκολλον ἡ ἀναγραφή τοῦ τόπου ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου¹ καὶ ἡ χρονολογία. Αὕτη εἰς τὰς συνθήκας τοῦ 1342 καὶ 1349 γίνεται κατὰ τὸν δυτικὸν τρόπον, ἤτοι ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ²,
Εἰκ. 54 εἰς τὴν συνθήκην τοῦ 1357 εἶναι μεικτὴ, προηγουμένης ὅμως τῆς βυ-
Εἰκ. 55 ζαντινῆς χρονολογήσεως³, ἀπὸ δὲ τοῦ 1390 καὶ ἐξῆς εἶναι μὲν μεικτὴ, προηγείται ὅμως ἡ δυτικὴ χρονολόγησις⁴.

Εἰς τὸ ἐσχατόκολλον ἐσημειοῦντο προσέτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀνω-
τάτων βυζαντινῶν καὶ ξένων ἀξιωματούχων, τῶν παρασταθέντων ὡς
Εἰκ. 56 μαρτύρων κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης. Ἐτίθεντο δὲ ταῦτα συνή-
θως μὲν πρὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς⁵, σπανιώτατα δὲ μετ'
Εἰκ. 57 αὐτήν⁶.

Τὸ ἐγγραφον ἔκλειεν ἡ ἰδιόχειρος ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὴ ὑπο-
γραφὴ⁷.

ἰδίᾳ χειρὶ γραμμασι βασιλικοῖς ἐρυθροῖς ὑπεγραφε καὶ χρυσοῦς βασιλικῆς βοῦλλης ἀπηρωρημένης ἀσφαλείᾳ προσεπεκώρωσε). Πβλ. Reg. 2876 - a.1342· Reg. 2952 - a.1349· Reg. 3192 - a.1390· Reg. 3311 - a.1406· Reg. 3373 - a.1418· Reg. 3408 - a.1423· Reg. 3433 - a.1431· Reg. 3464 - a.1436· Reg. 3497 - a.1442· Reg. 3516 - a.1448.

1. Reg. 2952 - a.1349: MM. III. 119: «ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Βλαχερνῶν παλατίῳ».

2. Reg. 2876: MM. III.114 καὶ Reg. 2952: MM. III.119.

3. Reg. 3070: MM. III.126.

4. Βλ. Reg. 3192 - a.1390: MM. III.143· Reg. 3311 - a.1406: MM. III. 152· Reg. 3373 - a.1418: MM. III.162· Reg. 3408 - a.1423: MM. III.172· Reg. 3433 - a.1431: MM. III.185· Reg. 3464 - a.1436: MM. III.195· Reg. 3497 - a.1442: MM. III.215· Reg. 3516 - a.1448: MM. III. 224· Εἰδικῶς εἰς τὴν συνθήκην τοῦ 1277 (= Reg. 2026: MM. III.96) ἡ χρονολόγησις σημειοῦται ἐπανειλημένως εἰς τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου κατὰ τὸ βυζαντινὸν καὶ λατινικὸν ἐκάστοτε τρόπον, εἰς δὲ τὸ ἐσχατόκολλον εἶναι συνοπτικὴ παραπέμπουσα εἰς τὰς προσημειωθεῖσας χρονολογικὰς ἀναγραφὰς («ἔτει, ἡμέρᾳ [μηνί] καὶ ἰνδικτιῶνι τοῖς προγεγραμμένοις»).

5. Πβλ. Reg. 2876 - a.1342: MM. III.113· Reg. 2952 - a. 1349: MM. III. 120· Reg. 3070 - a.1357: MM. III. 126· Reg. 3311 - a.1406: MM. III. 153· Reg. 3373 - a.1418: MM. III. 162· Reg. 3408 - a.1423: MM. III. 172· Reg. 3433 - a. 1431: MM. III. 185· Reg. 3464 - a.1436: MM. III. 195· Reg. 3497 - a.1442: MM. III. 215· Reg. 3516 - a.1448: MM. III.224. Πβλ. F. Dölger, Unterfertigung 3.

6. Βλ. Reg. 3192 - a.1390: MM. III.143.

7. Εἰς τὸ ἐγγραφον τῆς συνθήκης τοῦ 1342 (=Reg. 2876) παρατηροῦμεν

Εἰς τινὰ τῶν ἐγγράφων ἀναγράφονται μετὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ὑπογραφήν καὶ ὑποσημειώσεις τῶν γραφῶν¹.

Εἰκ. 55

Εἰς ἄς περιπτώσεις πάλιν αἱ διαπραγματεύσεις εἶχον λάβει χώραν εἰς τὴν ἔδραν τῆς μετὰ τοῦ Βυζαντίου συμβαλλομένης κυβερνήσεως, τὸ ἔγγραφον διατάσσεται κάπως διαφορετικὰ.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ *κειμένου* γίνεται μνεία τοῦ βυζαντινοῦ πρεσβευτοῦ τοῦ διαπραγματευθέντος τὴν συνθήκην καὶ ἀνακοινοῦται ἡ θέλησις τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ του συμφωνηθέντα². Ἀκολουθοῦν οἱ ὅροι συνθήκης ὡς καὶ εἰς τὰ προαναφερθέντα κείμενα συνθηκῶν, εἰς τὸ τέλος δὲ τούτων ὀρίζεται ὅτι καὶ ἡ μετὰ τοῦ Βυζαντίου συμβαλλομένη κυβέρνησις θὰ ἐτοιμάσῃ παρόμοιον *ὄρκωμοτικὸν* ἔγγραφον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὀρκισθῇ ὁ ξένος ἄρχων παρουσίᾳ εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ἀποσταλησομένου βυζαντινοῦ πρέσβεως, ὅστις καὶ θὰ τὸ μεταφέρει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν³.

τὴν ἐξῆς ἰδιωτυπίαν: δὲν φέρει αὐτοκρατορικὴν ὑπογραφήν, ἀλλὰ μόνον *μνηολόγημα* (=MM.III.114). Ὁ *F. Dölger*, ποὺ ἠσχολήθη εἰδικῶς μετὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι τὸ *μνηολόγημα* τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τοῦ δεκαετοῦς τότε Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου, ὡς εὐκολώτερον, ἀντὶ τῆς πολυπλόκου, κανονικῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς (=F. Dölger, *Unterfertigung* 5 κ.έ.). Τελικῶς ὅμως ἐδέχθη ὅτι τὸ *μνηολόγημα* τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τοῦ μεγάλου λογοθέτου Ἰωάννου Ραοῦλ, ἀντικαθιστῶντος τὸν νεαρὸν καὶ ἀσθενῆ Ἰωάννην Ε' (Βλ. Reg. τεῦχος 5ον, σ. VII τοῦ προλόγου), κατ' ἀναλογίαν πρὸς παρομοίας περιπτώσεις, καθ' ἃς παρεχωρεῖτο εἰς τρίτα πρόσωπα τὸ δικαίωμα ὑποσημειώσεως τῶν *προσταγμάτων* διὰ τοῦ *μνηολογήματος* [Βλ. π.χ. Ἰωάννης Δ' Λάσκαρις (=Γεώργιος Παχυμέρης I.54.1 CB. = Reg. 1852 - a.1258) καὶ Ἀνδρόνικος Γ' Παλαιολόγος (=Ἰωάννης Καντακουζηνός I.369.10 CB.)]. Πβλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* 16 - 17 ἐν ἀριθ. 11 καὶ *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei* 94.

1. Βλ. π.χ. Reg. 2876 - a.1342: MM. III. 114· Reg. 3311 - a.1406: MM. III. 153· Reg. 3373 - a.1418: MM. III. 163· Reg. 3408 - a. 1423: MM. III.173.

2. Πβλ. Reg. 2515 - a.1324: MM. III.100· Reg. 2787 - a.1332: MM. III. 105.

3. Πβλ. Reg. 2515 - a.1324: MM. III.104· Reg. 2787 - a.1332: MM. III. 110.

Κατηγορία έγγραφων

- Μετά ταῦτα ἠκολούθει ἡ ἀναγραφή τῶν μαρτύρων-ἀνωτάτων ὑπαλλήλων, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐγίνετο τὸ ὄρκωμοτικόν, ἐν συνεχείᾳ
- Εἰκ. 53* δὲ ἡ σημείωσις ὅτι τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν ξένον πρεσβευτὴν¹. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεγράφοντο οἱ γράψαντες καὶ μεταφράσαντες εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ξένην γλῶσσαν τὸ ἔγγραφο καὶ εἶπετο ἡ χρονολογία κατὰ τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν λατινικὸν τρόπον². Μετὰ τὴν χρονολογίαν ἐσημειοῦτο ἡ corroboratio, δι' ἧς ἐδηλοῦτο ὅτι τὸ ἔγγραφο ὑπεγράφη ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐσφραγίσθη διὰ τῆς χρυσῆς
- Εἰκ. 53* βούλλας³, ἠκολούθει δὲ εἰς αὐτὴν ἡ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή.
- Εἰκ. 51* Εἰς τὸ verso ὅλων γενικῶς τῶν ἐγγράφων συνθηκῶν κατεχωρίζοντο σημειώσεις τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, ὡς καὶ αἱ σημειώσεις εἰσηγητῶν (διὰ-σημειώσεις)⁴.

1. Πβλ. Reg. 2515 - a.1324: MM. III. 104· Reg. 2787 - a.1332: MM. III. 111.

2. Βλ. Reg. 2515 - a.1324: MM. III.104-105: «... γραφὴν ρωμαϊκοῖς γράμμασιν διὰ χειρὸς τοῦ νοταρίου τῆς βασιλείας μου Μιχαὴλ τοῦ Κλωστομάλλου, λατινικοῖς δὲ τοῦ ἀπὸ τῶν διερμηνευτῶν τῆς βασιλείας μου Γεωργίου τοῦ Καβαλλαρπούλου, κατὰ μῆνα ὀκτώβριον τῆς ἐνισταμένης ὀγδόης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ τριακοστοῦ τρίτου ἔτους κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀπαρίθμησην, κατὰ δὲ τὴν τῶν Λατίνων συνθήειαν ἀπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σαρκώσεως χιλιοστοῦ τριακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου ἔτους...»· πβλ. Reg. 2787 - a. 1332: MM. III. 111.

3. Βλ. Reg. 2787 - a.1332: MM. III. 111: «ὁ καὶ συνήθως ἐβεβαίωθη διὰ ἐρυθρᾶς οἰκειοχείρου ὑπογραφῆς τῆς βασιλείας μου καὶ ἠσφαλίσθη διὰ χρυσῆς βούλλης κάτωθεν ἀπωροημένης»· πβλ. Reg. 2515 - a.1324: MM. III. 105.

4. Π.χ. Reg. 2026 - a.1277: MM. III. 96· Reg. 2515 - a.1324: MM. III. 105· Reg. 3311 - a.1406: MM. III. 153· Reg. 3408 - a.1423: MM. III. 173· Reg. 3433 - a.1431: MM. III. 186.

Σχηματικὴ διάταξις συνθήκης
Β' φάσις (1261-1448)

2. Αἱ διαπραγματεύσεις λαμβάνουν χώραν εἰς τὴν ξένην
πρωτεύουσαν.

Πρωτόκολλον { Ἐπίκλησις (Invocatio) ἢ
Τίτλωσις (Intitulatio) ἢ } συνήθως ἑλλιπέες.
{ Ἐπίκλησις καὶ τίτλωσις }

Κείμενον { Προοίμιον (Arenge): γενικῶς παραλείπεται.
Ἔκθεσις (Narratio): — Μνεῖα βυζαντινοῦ πρε-
σβευτοῦ - Ὑπόσχεσις αὐτοκράτορος
περὶ τηρήσεως συμφωνηθέντων - Ὁ-
ροὶ συνθήκης.
— Δήλωσις περὶ ἐκδόσεως ὀρκωμοτικοῦ
ἐκ μέρους συμβαλλομένης κυβερνή-
σεως.
— Μάρτυρες.
— Γραφεὺς - Μεταφραστής.

Ἐσχατόκολλον { Χρονολογία: ἑλληνικὴ - λατινικὴ.
Corroboratio.
Ἐρυθρά, ἰδιόχειρος αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή.

Verso { Ὑπηρεσιακαὶ σημειώσεις καὶ σημειώσεις εἰση-
γητῶν.

3. Προκουρατικὰ χρυσόβουλλα

Οἱ πρεσβευταὶ οἱ διεξάγοντες ἐκάστοτε κατ' ἐντολὴν τῆς βυζαντι-
νῆς κυβερνήσεως διαπραγματεύσεις μετὰ ξένων κρατῶν, ἐφωδιάζοντο
μὲ εἰδικὸν διαπιστευτήριον καὶ πληρεξούσιον ἔγγραφον, ἀναφερόμενον
συνήθως ὡς προκουρατικὸν χρυσόβουλλον¹, προσέτι ὁμοῦ καὶ ὡς

1. Πβλ. Reg. 2510 - a.1324: MM. III.100.11. Reg. 2784 - a.1332: MM.
III. 105.18.

Κατηγορίαι ἐγγράφων

ἐπιτροπικὸν συμβόλαιον¹. Εἰς τὰ λατινιστὶ συντεταγμένα ἔγγραφα τὸ διαπιστευτήριον τοῦτο φέρεται ὡς *instrumentum bulla aurea munitum*², ὡς *procuratorium*³, ὡς *privilegium aurea bulla munitum*⁴ ἢ τέλος ὡς *litterae procuratoriae*⁵.

Τὰ προκουρατορικὰ χρυσόβουλλα δὲν εἶχον ὡς κύριον σκοπὸν τῶν τὴν παροχὴν ὁδηγιῶν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς πρεσβευτὰς ἢ ἀπεσταλμένους τοῦ αὐτοκράτορος γενικῶς⁶, ἀλλ' ἐχρησίμευον κατὰ πρῶτον λόγον ὡς συστατικὰ καὶ διαπιστευτήρια γράμματα τῶν βυζαντινῶν ἀπεσταλμένων πρὸς ξένας ἀρχάς καὶ ἡγεμόνας. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο τὰ συγκαταλέγομεν μεταξύ τῶν ἐγγράφων ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Προκουρατορικῶν ἐγγράφων δὲν σώζονται εἰμὴ ἐλάχιστα πρωτότυπα⁷. Ἄλλα πάλιν παραδίδονται ἐν ἀντιγράφῳ⁸ καὶ ἄλλων τέλος γίνεται ἀπλῆ μνεῖα εἰς ἔγγραφα⁹.

Ἐκ τῶν σωζομένων πρωτοτύπων συμπεραίνομεν ὅτι τὰ προκουρατορικὰ χρυσόβουλλα ὁμοίαζον πρὸς τὸν χρυσόβουλλον ὄρισμόν¹⁰.

1. Reg. 3089 - a.1362: MM. III.129-130.

2. Reg. 1892 - a.1261: *H. Riccotius*, Liber I.1345-46.

3. Reg. 2510 - a.1324: Dipl. V.-L. I.194.24· Reg. 2773 - a. 1331: Dipl. V.-L. I.224.10.

4. Reg. 2785 - a.1332: Dipl. V.-L. I. 227.

5. Reg. 3194 - a.1397: *Σπ. Λάμπρος*, Ἐκχώρησις 248.27 - 249.23.

6. Ὅδηγια (*instructiones*) ἐδίδοντο κυρίως δι' ἰδιαίτερου ἐγγράφου. Βλ. π.χ. Reg. 3437 - a.1433.- Τοιαύτας *instructiones* εἶχον βεβαίως καὶ οἱ ξένοι πρεσβευταὶ κατὰ τὰς μετὰ τῶν Βυζαντινῶν διαπραγματεύσεις. Βλ. περὶ αὐτῶν *F. Dölger*, Vertrag 73 (=Dipl. 238)· πβλ. *C. Neumann*, Quellen 373.

7. Reg. 3089 - a.1362: *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 12 = MM. III.129-130 καὶ Reg. 3439 - a.1433: ThM. ἀριθ. 11.

8. Ἀντίγραφα παρατιθέμενα εἰς ἄλλο ἔγγραφο: Reg. 1892 - a.1261: *H. Riccotius*, Liber I. 1345-46· Reg. 2785 - a.1332: Dipl. V.-L. I.227· Reg. 3194 - a.1397: *Σπ. Λάμπρος*, Ἐκχώρησις 248.27-249.23· Reg. 3465 - a.1436: *G. Hofmann*, Epistolae I. 86. 20-37.

9. Reg. 2510 - a.1324· Reg. 2773 - a.1331· Reg. 2784 - a.1332· Reg. 3319 - a.1408.

10. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ ἐπιτροπικὸν συμβόλαιον τοῦ 1362 (=Reg. 3089) αὐτοχαρακτηρίζεται ὡς χρυσόβουλλος ὄρισμός (περὶ τοῦ τύπου τούτου ἐγγράφου βλ. κατωτ. σ. 250). Πβλ. ἐν τούτοις Reg. 3465 - a.1436, ὅπερ αὐτοχαρακτηρίζεται ὡς πρόσταγμα.

Ἦσαν ἐπιμήκη, μικρῶν σχετικῶς διαστάσεων ἔγγραφα ¹, γραμμέ-
να εἰς φροντισμένην μὲν, οὐχὶ ὅμως τὴν ἰδιαιτέραν γραφὴν τῆς αὐτοκρα-
τορικῆς γραμματείας, μὴ φέροντα δὲ τὰς ἐρυθρὰς παρενθέτους λέξεις ².

Τὰ προκουρατορικὰ ἔγγραφα ἄλλοτε μὲν ἔφερον πλήρες πρωτό-
κολλον ³, ἄλλοτε λιτότερον ⁴, ἄλλοτε δ' ἔστεροῦντο παντελῶς αὐτοῦ ⁵.

Τὸ κείμενον ἔστερεῖτο προοιμίου καὶ ὠνόμαζεν ἀπλῶς τὸν ἢ τοὺς
ὀριζομένους ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πληρεξουσίου, ὡς καὶ τὸν εἰδικὸν
σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐν συνεχείᾳ παρείχεται εἰς τοὺς πληρε-
ξουσίους ἢ ἄδεια νὰ ὀμόσουν ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος περὶ τηρή-
σεως τῶν μετὰ τοῦ ξένου κράτους συμφωνηθησομένων, εἶπετο δὲ τέλος
ἢ ὑπόσχεσις τοῦ αὐτοκράτορος ὅτι θὰ ἀνεγνώριζεν ὡς ἰσχυρὰ ὅσα οἱ
πρεσβευταὶ του συνεφώνουν ⁶.

Ἦκολούθει κατόπιν ἡ φράσις, ὅτι εἰς πίστωσιν τῶν ἀνωτέρω ἐξε-
δόθη τὸ διαπιστευτήριον ἔγγραφον ⁷, εἰς αὐτὴν δὲ ἠκολούθουν ἡ ἐπι-
κύρωσις (corroboratio) ⁸, ἡ χρονολογία ⁹ καὶ ἡ ἰδιόχειρος ἐρυθρὰ
αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή.

1. Τὸ Reg. 3089 - a.1362 ἔχει μῆκος 56,5 ἐκ. καὶ πλάτος 30 ἐκ. - Τὸ Reg.
3439 - a.1433 ἔχει μῆκος 35 ἐκ. καὶ πλάτος 27,5 ἐκ.

2. Πβλ. Reg. 3089 - a.1362 καὶ Reg. 3439 - a.1433.

3. Πβλ. Reg. 3194 - a.1397: Σπ. Λάμπρος, Ἐκχώρησις 248: «*Nos, Johan-
nes Paleolog, in Christo Deo fidelis imperator et moderator Romeorum, universis
et singulis presentes nostras litteras imperialis inspecturis, visuris et audituris,
salutem et sincere dilectionis affectum*».

4. Πβλ. Reg. 2785 - a.1332: Dipl. V.-L. I.227: «*In Christi nomine A-
men. Nos, Andronicus in Christo Deo fidelis imperator et moderator Romeorum
Paleologus...*».

5. Πβλ. Reg. 3089 - a.1362· Reg. 3439 - a.1433· Reg. 3465 - a.1436.

6. Βλ. π.χ. Reg. 3089 - a.1362: MM. III. 130: «... καὶ ὅσον ἂν ποιήσωσι
καὶ ἀποκαταστήσωσι κατὰ τὴν ἀνάθεσιν τὴν δοθείσαν αὐτοῖς, ὀμόσωσι τοῦτο εἰς τὴν
ψυχὴν ἡμῶν καὶ στερεθῆ καὶ βεβαιωθῆ καὶ παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν». Πβλ. Reg.
3439 - a.1433· Reg. 3465 - a.1436.

7. Βλ. π.χ. Reg. 3089 - a.1362: MM. III. 130: «*Εἰς γὰρ τὴν περὶ τούτου ἀ-
σφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἐπιτροπικὸν συμβόλαιον τοῖς ἡμετέροις πρέσβεσι...*».
Πβλ. Reg. 3465 - a.1436.

8. Reg. 3089-a.1362: MM. III.130: «... κατοχυρωθὲν βούλλῃ χρυσῇ κάτω-
θεν ἀπωρημένη συνήθως καὶ ὑποσημανθὲν οἰκιοχειρῶς παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν...».

9. Εἰς τὸ Reg. 3439 - a.1433: ThM. ἀριθ. 11 ἡ χρονολόγησις προηγείται
τῆς *corroboratio*.

Κατηγορίαι ἐγγράφων

Εικ. 58 Ἡ χρονολογία εἰς μὲν τὸ ἑλληνιστὶ γραμμένον ἔγγραφον τοῦ 1362 εἶναι πλήρης, ἀναγράφουσα μῆνα, ἰνδικτικῶνα καὶ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου¹, γραμμένα ὅμως ὑπὸ τοῦ γραφέως τοῦ ἔγγραφου με μαύρην μελάνην, εἰς τὸ ἔγγραφον ὅμως τοῦ 1433, τὸ ὁποῖον εἶναι διγλωσσον καὶ ἔχει τὸ λατινικὸν κείμενον παραπλεύρως τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀναγράφεται τόσον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ λατινικὸν κείμενον

Εικ. 59 τὸ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ γεννήσεως Χριστοῦ καὶ ἡ ἡμερομηνία². Εἰς τὰ ὑπόλοιπα ἐν ἀντιγράφῳ λατινιστὶ παραδιδόμενα ἔγγραφα ὑπάρχει εἴτε ἀπλοῦν *μηνολόγημα*³, εἴτε χρονολογία κατὰ τὸν λατινικὸν τρόπον, τ.ἔ. ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ⁴.

Ἐνίοτε εἰς τὸ ἔγγραφον ἀνεφέροντο καὶ οἱ παραστάντες κατὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ μάρτυρες⁵.

Σχηματικὴ διάταξις προκουρατορικοῦ χρυσοβοῦλλον.

Πρωτόκολλον	{	Ἐπίκλησις (Invocatio) Τίτλωσις (Intitulatio) Ἐπιγραφὴ (Pertinentia)	}	ἐνίοτε μόνον.
Κείμενον	{	Προόμιον (Arenga): ἔλλείπει. Ὀνομασία αὐτοκρατορικῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἐντολῆς των. Ἄδεια ὀρκοδοσίας ἐπ' ὄνοματι αὐτοκράτορος. Ὑπόσχεσις αὐτοκράτορος περὶ τηρήσεως τῶν συμφωνηθησομένων. Ἐπικύρωσις (Corroboratio) (ἐνίοτε τίθεται εἰς τὸ ἔσχατόκολλον μετὰ τὴν χρονολογίαν).	}	
Ἐσχατόκολλον	{	Χρονολογία. Ἐπικύρωσις (Corroboratio), ἐνίοτε μόνον. Ἰδιόχειρος ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφὴ.	}	

1. Βλ. Reg. 3089: *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 12.
2. Βλ. Reg. 3439: ThM. ἀριθ. 11.
3. Reg. 3194 - a.1397: *Σπ. Λάμπρος*, Ἐκχώρησις 249.
4. Reg. 2785 - a.1332: Dipl. V.-L. I.227.
5. Reg. 2785 - a.1332: Dipl. V.-L. I.227.

Ἔγγραφα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς

Μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆς χρονολογίας καί, ἐνίοτε, τοῦ τόπου ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου, ἠκολούθει ἡ ἰδιόχειρος ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή¹.

Τὰ προκουρατορικὰ ἔγγραφα ἔφερον συνήθως χρυσῆν σφραγίδα².

1. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ διγλώσσου Reg. 3439 - a.1433: ThM. ἀρ. 11 αὕτη ἀπλοῦται ὑποκάτω τῶν δύο κειμένων.

Εἰκ. 59

2. Reg. 3194 - a.1397: Σπ. Λάμπρος, Ἐκχώρησις 249 καὶ Reg. 3465 - a. 1436: G. Hofmann, Epistolae I.86.20-37 δὲν κάμνουν μνεῖαν σφραγίδος.

III. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Εἰς ταῦτα περιλαμβάνονται ἔγγραφα περιέχοντα ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ παντοίας φύσεως διοικητικῶν ζητημάτων, ὡς καὶ ἔγγραφα ἀπονομῆς τίτλων ἢ διορισμοῦ ὑπαλλήλων.

Τὰ διοικητικά ἔγγραφα ὑποδιαιροῦνται εἰς τὰς ἐξῆς ἐπὶ μέρους κατηγορίας, τὰς ὁποίας καὶ θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω:

- α) Εἰς *προστάγματα* ἢ *ὀρισμούς*,
- β) εἰς *σιγίλλια* καὶ
- γ) εἰς *κωδικέλλους* (codicilli).

1. Πρόσταγμα ἢ ὀρισμός

Τὰ ἔγγραφα τῆς κατηγορίας ταύτης¹ ἀποτελοῦν ἐν μέρει συνέχισιν τῶν λύσεων καὶ σημειώσεων, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ὅτι ἐξαφανίζονται κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ.²

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲ περιλαμβάνουν μόνον ἐντολὰς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ζητημάτων διοικητικῆς καθαρῶς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἀποφάσεις του ἐπὶ περιπτώσεων ἀμφισβητήσεως παραχωρηθέντων προνομίων.

Τὸ *πρόσταγμα* ἢ *ὀρισμός*³, τοῦ ὁποίου τὸ παλαιότερον σωζόμενον

1. Δὲν πρέπει νὰ κάμνωμεν σύγχυσιν μεταξὺ τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τοῦ χρυσοβούλλου ὀρισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐξετάζομεν ἀλλοῦ: βλ. κατωτ. σ. 150.

2. Βλ. ἀνωτ. σ. 187 - 190.

3. "Ἄλλοι ὄροι διὰ τὰ ἔγγραφα τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι *πρόσταξις*, *κέλευσις* [βλ. Reg. 250 - a.681· Reg. 251 - a.682/3· Reg. 252 - a.684/5· Reg. 490 - a.872· Reg. 563 - ἀνευ χρονολογίας· Reg. 591 - a.920/3· Reg. 1433 - a.1159 κ.ἄ.· πβλ. F. Dölger, *Kodikellos* 5 (=Dipl. 5 σημ. 14)], *iussio*, *πιττάκιον*, (ἰδιαίτερος ἀρεστὸς ὄρος κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν: Reg. 1000 - a.1074· Reg. 1031 - a.1079· Reg. 1049 - a.1080· Reg. 1079 - a.1082 κ.ἄ.), *θέσισμα* (Reg. 1468 - a.1166· Reg. 1897A - a.1261 κ.ἄ.).

δειγμα ανάγεται εις τὸ ἔτος 1214¹, εἶναι λιτὸν καὶ σύντομον ἔγγραφον μὲ μικρὰς σχετικῶς διαστάσεις².

Eik. 61

Τὸ πρόσταγμα εἶχεν ὀρθογώνιον σχῆμα, ἐγράφετο ὁμῶς συνήθως κατὰ τὴν μακρὰν του πλευρὰν³, εἰς συνηθισμένην γρήγορον καὶ ἀπεριποίητον γραφήν⁴.

Ἀρχικῶς τὰ προτάγματα ἐγράφοντο ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου, ἔπειτα ὁμῶς, τὸ ἀργότερον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ., ἐπὶ κοινῷ χάρτου καὶ μάλιστα ἔτσι ὥστε κατὰ κανόνα ἡ γραφή νὰ εἶναι κάθετος πρὸς τὰς γραμμὰς τοῦ χάρτου⁵.

Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τοῦ προτάγματος, τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ τύπος, κατὰ τὴν πιθανωτάτην γνώμην τοῦ F. Dölger, καθιερώθη ἐπὶ Λέοντος Στ' (886-912)⁶, ἔχει ὡς ἐξῆς: Ἀντὶ ἄλλου πρωτοκόλλου τίθεται πολ- *Eik. 61*
λάκις σταυρός, ἐπέχων θέσιν συμβολικῆς invocatio, καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον. Εἰς ἄς περιπτώσεις τὸ πρόσταγμα ἀπηρθύνετο εἰς συγκεκριμένον πρόσωπον, ἐπιφορτιζόμενον μὲ τὴν ἐκτέλεσιν εἰδικῆς ἐντολῆς, ἤρχιζε μὲ βραχυτάτην προσφώνησιν αὐτοῦ καὶ δὴ εἰς δεῦτερον ἐνικὸν πρόσωπον⁷.

Ἄν τὸ πρόσταγμα δὲν ἀπηρθύνετο πρὸς συγκεκριμένον πρόσωπον, *Eik. 60*
ἤρχιζε δι' ἐκθέσεως τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐπεβλήθη

1. Πρόσταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Α' Λασκάρως διὰ τὴν ἐν Πάτμῳ μονὴν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου: Reg. 1687: F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 44 = MM. VI.165-66.

2. Τὸ ἐν τῇ προηγουμένη σημειώσει ἀναφερθὲν ἔγγραφον ἔχει μῆκος 16 ἐκ. καὶ πλάτος 26,5 ἐκ. πβλ. F. Dölger, Schatzkammern 20.

3. Ἐξαιρέσεις: Reg. 2431 - a.1319: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 17· Reg. 2972 - a.1351: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 19· Reg. 3509 - a.1445: *Eik. 60*
F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 26.

4. Πβλ. F. Dölger, Schatzkammern 20· Τοῦ αὐτοῦ, Kodikellos 40 (=Dipl. 46)· Τοῦ αὐτοῦ, Facsimiles 5.

5. F. Dölger, Schatzkammern 20.- Ἐκ τῶν παλαιότερων σχετικῶν δειγμάτων: Reg. 2972 - a.1351: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 19.

6. F. Dölger, Kodikellos 35 καὶ 41 (=Dipl. 39 σημ. 169 ἐν σελ. 40· 46).

7. Reg. 2484 - a.1322: A. Guillou, Archives ἀριθ. 11: «Οἰκείε τῇ βασιλείᾳ μου, μέγα χαρτουλάριε, κεφαλὴ Βολεροῦ . . . κῆρ Ἀνδρόνικε . . .». πβλ. αὐτόθι ἀριθ. 16: Reg. 2529 - a.1325· ἀριθ. 17: Reg. 2539 - a.1325· ἀριθ. 19: Reg. 2554 - a.1326 κ.ἀ. πβλ. F. Dölger, Kodikellos 42 (=Dipl. 48).

ή ανάγκη έκδόσεως του προστάγματος, ήρχιζε τ.έ. απ' εϋθείας δια τῆς narratio¹.

Μετά τὴν λιτὴν συνήθως narratio ἠκολούθει, εἰσαγομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς φράσεως «διὸ (ἢ ὅθεν) διορίζεται ἡ βασιλεία μου», ἢ ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως τοῦ αὐτοκράτορος (dispositio)² περιλαμβάνουσα ἐν λεπτομερεῖα τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος, πρὸς ρύθμισιν τοῦ ὁποῖου ἐξεδόθη τὸ πρόσταγμα.

Εἰς τὸ τέλος τῆς dispositio ἀνεγράφετο συχνότατα ὅτι τὸ πρόσταγμα ἐξεδόθη «πρὸς ἀσφάλειαν» τῶν ἐνδιαφερομένων, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ἔπρεπε ν' ἀποσταλῆ, εἴτε απ' εϋθείας³ εἴτε διὰ τοῦ ἀναλαμβανοντος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προστάγματος ὑπαλλήλου⁴.

Τὰ προστάγματα δὲν ἔφερον τὴν αὐτοκρατορικὴν ὑπογραφήν, ἀλλὰ μόνον τὸ μνηολόγημα, ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος γραφόμενον. Ὁ τρόπος ὅμως οὗτος χρονολογήσεως ἐδημιούργει ἀσάφειαν καὶ ἀμφισβητήσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως νὰ ἀρη ἢ ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ 14ου αἰ. εἰσαχθεῖσα προσθήκη τῆς ἡμέρας τοῦ μηνὸς εἰς τὸ μνηολόγημα⁵. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Μανουὴλ Β' Πα-

1. Reg. 2790 - a.ca.1333: A. Guillou, Archives ἀριθ. 27: «Ἐπει οἱ μοναχοὶ τοῦ περὶ τὰς Σέρρας μοναστηρίου . . . ἀνέφερον ὅτι . . .» πβλ. Reg. 2810 - a. 1334· Reg. 2882 - a.1342· Reg. 2972 - a.1351· Reg. 3145 - a.1375· Reg. 3175 - a.1382 κ.ξ.

2. Reg. 3509 - a.1445: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 26: « . . . ὅθεν καὶ διορίζεται διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς προστάγματος καὶ ἐδεργετεῖ (sc. ἡ βασιλεία μου) πρὸς τὴν εἰρημένην μονὴν κατέτος . . . σιτῶν μόδια τρία . . .» πβλ. Reg. 2738 - a.1329/41: A. Guillou, Archives ἀριθ. 25: « . . . τὴν . . . αὐτοῦ παράκλησιν ἀποδεξαμένη ἡ βασιλεία μου . . . διορίζεται . . .» πβλ. F. Dölger, Kodikellos 42 (=Dipl. 48).

3. Reg. 1815 - a.1253: MM. IV.211: «Ἐπει τούτω γὰρ ἐγεγόνει καὶ ὁ παρών . . . ὀρισμὸς καὶ ἐπεδόθη τῷ μέρει τῆς εἰρημένης . . . μονῆς . . . εἰς δικαίωσιν καὶ ἀσφάλειαν» πβλ. Reg. 1734 - a.1233· Reg. 1813 - a.1253· Reg. 1877 - a. 1259· Reg. 2272 - a.1304 κ.ξ.

4. Reg. 1879 - a.1259: MM. IV.209: «ποίησον οὖν καθὼς σοὶ διορίζεται ἡ βασιλεία μου, ἀντίστρεφον δὲ τῷ μέρει τῆς μονῆς . . . καὶ τὸν παρόντα ὀρισμὸν τῆς βασιλείας μου εἰς ἀσφάλειαν» πβλ. Reg. 1768 - a.1239· Reg. 1884 - a.1260· Reg. 2338 - a.1312· Reg. 2682 - a.1326 κ.ξ.· πβλ. F. Dölger, Kodikellos 42-43 (=Dipl. 48).

5. Reg. 3175 - a.1382: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 21: «ἀπελύθη τῇ τρίτῃ † ἢ μνηὶ ἰουν(ῖω) (ἰνδικτιῶνος) ε' †».

Διοικητικά έγγραφα

λαιολόγος τὸ 1394 διέταξε νὰ σημειοῦται εἰς τὰ προστάγματα ἐκτὸς τοῦ *μηνολογήματος* καὶ τὸ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου¹.

Ἡ ἀναγραφή τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτους ἐγένετο ὑπὸ τοῦ γραφέως εἰς τὸ τέλος τοῦ *κειμένου τῶν προσταγμάτων*, εἶτα δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐσημείωνεν ἰδιοχείρως τὸ *μηνολόγημα*².

Τὰ *προστάγματα* δὲν ἐτυλίσσοντο, ἀλλ' ἐδιπλοῦντο, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὥστε μία τῶν διπλουμένων πλευρῶν νὰ πίπτῃ ἐπὶ τῆς ἐτέρας, κατὰ τὴν ἔνωσιν δὲ αὐτῶν νὰ τίθεται ἡ κηρίνη σφραγίς, ἐφ' ἧς ἐπιέζετο ὁ αὐτοκρατορικὸς δακτύλιος (*σφενδόνη*) ὑπὸ εἰδικοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ *παρακοιμώμενου τῆς σφενδόνης*³.

Ἐπειδὴ ὁμως ἐνίστε, προκειμένου περὶ *προσταγμάτων*, ἀναφέρεται ὅτι ταῦτα εἶχον σφραγιῖδα δίπτυχον, τουτέστιν ἀμφίπλευρον, θὰ πρέπη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ *πρόσταγμα* δὲν ἐσφραγιζέτο κατὰ τὸν ἀναφερθέντα προηγουμένως τρόπον, ἀλλ' ἀφοῦ ἐδιπλοῦτο περιεβάλλετο διὰ μεταξίνης ταινίας, τὰ ἄκρα τῆς ὁποίας συνεκράτει ἀκριβῶς ἡ ἀμφίπλευρος αὕτη σφραγίς⁴.

1. Reg. 3246 τῆς 12.6.1394. Τὸ *πρόσταγμα* τοῦτο δὲν σώζεται σήμερον. Αἱ περὶ αὐτοῦ πληροφορίες παραδίδονται εἰς τὰς «*παρασημειώσεις*» τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀντωνίου Δ' (1388 - 1395): MM. II.214 καὶ 215.- Τοῦ διατάγματος τούτου ὑπάρχουν φυσικὰ ἐξαιρέσεις, ἀκόμη καὶ εἰς ἔγγραφα τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοῦτο τοῦ Μανουὴλ Β'. Πβλ. Reg. 3274 - a.1399/1414.

2. Reg. 3389 - a.1421: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 24. Reg. 3434 - a.1431/1446: A. Kulturnus ἀριθ. 47. Reg. 3509 - a.1445: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 26.

3. Βλ. Ψευδο-Κωδινὸς 175.23 κ.ε.: «ὁ *παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης τὴν τοῦ βασιλέως σφενδόνην λαμβάνων σφραγίζει διὰ κηροῦ ...*». Πβλ. F. Dölger, Facsimiles 7. Τοῦ αὐτοῦ, Schatzkammern 21 σημ. 1.

4. Βλ. Reg. 1466 - a.1166: JGR. I.402: «... *κηρίνη βούλλη διατύχου*» πβλ. Reg. 1465 - a.1166.- Τί σημαίνει ἡ ὑπαρξίς ἰχνῶν σφραγιδος ἐπὶ τοῦ *recto* ἐγγράφου τοῦ Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 57), τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται ἐπ' αὐτοῦ τοῦτου σχεδὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ *μηνολογήματος*, ἀδυνατῶ νὰ εἶπω.

Σχηματική διάταξις προστάγματος - ὄρισμοῦ.

Πρωτόκολλον	{ Συμβολική Ἐπίκλησις [Invocatio (= +)].
Κείμενον	{ Βραχεῖα προσφώνησις (μόνον ἐπὶ συγκεκριμένων προσώπων). Ἔκθεσις (Narratio), λίαν λιτή. Ἀπόφασις (Dispositio). Ἐντολὴ ἀποστολῆς τοῦ προστάγματος πρὸς ἐνδιαφερόμενον (ἐνίοτε).
Ἐσχατόκολλον	{ Μηνολόγημα (μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ.). Ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἡμέρα καὶ μηνολόγημα (ἀπὸ τοῦ 1394).

Ἡ σφράγις τῶν *προσταγμάτων*, ἐκτὸς τῆς ἐπικυρώσεως τῆς γνησιότητος τοῦ *προστάγματος* τὴν ὁποῖαν ἀπεδείκνυεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἰδιοχείρου ἐρυθροῦ αὐτοκρατορικοῦ *μηνολογήματος*, εἶχε σκοπὸν καὶ τὸ κλείσιμον τοῦ ἐγγράφου πρὸς ἀποφυγὴν ἀναγνώσεώς του ἐκ μέρους ἀναρμοδίων προσώπων.

Τὰ *προστάγματα* δὲν φαίνεται νὰ ἔφερον, ὡς αἱ διπλωματικαὶ ἐπιστολαί, ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τὸ ὄνομα καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀποδέκτου των. Ἐφερον ὅμως, ἐνίοτε τοῦλάχιστον, τὴν σημείωσιν ἀπολύσεώς των¹.

Τὰ *προστάγματα*, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ ἐγγράφα, πρὸ τῆς ἀποστολῆς των εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους κατεχωρίζοντο εἰς τὰ ἀρμόδια *σέκρετα*², ἔφερον δὲ καὶ τὰς *σημειώσεις εἰσηγητῶν*³.

1. Πβλ. Reg. 1465 - a.1166: JGR. I.396: «... καὶ ἐξωθεν τό ἀπελύθη μὴν Ἰουνίω, ἰνδικτιῶνος ἰδ', ἔτους 'ςχοδ'». Βλ. ἐπίσης Reg. 1083 - a.1982· Reg. 1178 - a.1095· Reg. 1466 - a.1166· Reg. 1468 - a.1166· πβλ. F. Dölger, *Kodikkellos* 42 (=Dipl. 48 σημ. 208).

2. Reg. 1467 - a.1166: JGR. I.408: «... καὶ τό κατεστρώθη ἐν τοῖς δυσι μεγάλοις λογαριαστικοῖς σεκρέτοις...»· πβλ. Reg. 1465 - a.1166: JGR. I.396.

3. Πβλ. Reg. 1734 - a.1233: MM. IV.200: «Εἶχε δέ... καὶ τό διὰ τοῦ

2. Σιγίλλιον

Κατηγορίαν διοικητικῶν ἐγγράφων, πανηγυρικωτέραν κάπως τῶν προσταγμάτων ἀποτελοῦν τὰ σιγίλλια¹, τῶν ὁποίων ὁ τύπος, σπανιώ-
τατα παραδιδόμενος, ἀναφαίνεται κατὰ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰ.²

Ὁμοιάζουν γενικῶς πρὸς τὰ προστάγματα, εἶναι δηλ. καὶ ταῦτα ὡς ἐκεῖνα βραχέα καὶ λιτὰ ἔγγραφα γραμμένα εἰς οὐχὶ ἐπιμελημένην γλῶσσαν καὶ γραφὴν³, διαφέροντα ἐκείνων μόνον κατὰ τὸ ὅτι ταῦτα φέρουν γραμμένην δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἐνίοτε τοῦλάχιστον, τὴν λέξιν *Εἰκ. 62* σιγίλλιον⁴. Συνήθως τὰ σιγίλλια ἐχρησίμευον ὡς συνοδευτικὰ ἔγγραφα ἀλλοδαπῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ κράτους. Ἡ περιορισμένη χρῆσις των καὶ μάλιστα ὁ προορισμὸς των ὡς συνοδευτικῶν ἐγγράφων ἀλλοδαπῶν ἐξηγεῖ ἴσως τὸ γεγονός ὅτι ἐλάχιστα σιγίλλια διασώζονται. Τὰ σιγίλλια στεροῦνται πρωτοκόλλου. Ἀντὶ τούτου φέρουν μόνον συμβολικὴν invocatio. Τὸ κείμενόν των συνίσταται ἐκ βραχυτάτης ἐκθέσεως (narratio), γνωστοποιούσης ἀπλῶς τὴν ἐκδοσιν τοῦ σιγίλλιου⁵ ἢ ἐνίοτε ἐξηγούσης καὶ τὸν λόγον τῆς ἐκδόσεώς του⁶. Ἠκολούθει ἡ διατύπωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀποφάσεως (dispositio), διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο ἡ ἐλευθέρᾳ διέλευσις τοῦ ἀποδέκτου τοῦ σιγίλλιου διὰ τῆς ἐπικρατείας⁷, καθωρίζετο ὅτι οὗτος εἰς οὐδεμίαν φορολόγησιν ὑπέκειτο,

Τορνίκη Δημητρίου, ὡς ἔθος τοῖς μεσάζουσιν: πβλ. Reg. 1739 - a.1234: MM. IV. 145.

1. Ὁ ὅρος σιγίλλιον δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, ἀλλὰ σημαίνει πᾶν ἔγγραφον δημόσιον ἢ ἰδιωτικόν, ἐφωδιασμένον διὰ *sigillum*, τ.ἔ. διὰ σφραγίδος. Πβλ. *F. Dölger*, *Epikritisches* 53-54 (=Dipl. 84).

2. Βλ. Reg. 1660 - a.1156 [περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ σιγίλλιου τούτου (1156 ἀντὶ 1201) βλ. *F. Dölger*, *Patmosurkunden* 347 - 349]. Πβλ. *F. Dölger*, *Epikritisches* 54 (=Dipl. 85). Τοῦ αὐτοῦ, *Kodikellos* 39 (=Dipl. 44).-Διάφορα τῶν σιγίλλιων εἶναι τὰ χρυσόβουλλα σιγίλλια περὶ τῶν ὁποίων βλ. κατωτ. σελ. 246 κ.ἔ.

3. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου προσώπου εἰς τὸ Reg. 1660 - a.1156.

4. Βλ. π.χ. Reg. 1660 - a.1156.

5. Reg. 1650 - a.1199: *G. Müller*, *Documenti* 79 = MM. III.48: «*τοῖς παροῦσι . . . ἀποκρισασίαις Πίσσης . . . τὸ παρὸν . . . ἐπεδόθη σιγίλλιον . . .*».

6. Πβλ. Reg. 1660 - a.1156: MM. III.48: «*ἐπεὶ ἀνέμαθεν ἡ βασιλεία μου, ὅτι . . . ἀπέπλευσαν πλοῖα . . . κουρσαρικά . . . τὸ παρὸν τῆς βασιλείας μου σιγίλλιον ἐπεδόθη . . .*».

7. Reg. 1650 - a.1199: *G. Müller*, *Documenti* 79: MM. III.48: «*. . . σι-*

Κατηγορίαι ἐγγράφων

ἀνεφέροντο δὲ ὀνομαστικῶς ὅλοι οἱ φόροι, ὧν οὗτος ἀπηλλάσσετο¹. Ἦκολούθει ἡ ἀπειλή βαρείας ποινῆς διὰ πάντα βυζαντινὸν ὑπάλληλον, ὅστις δὲν θὰ συνεμορφούτο πρὸς τὰ ἐν τῷ *σιγίλλῳ* καθοριζόμενα (*sanctio temporalis*)². Μετὰ τὴν *sanctio* ἔπεται ἡ τυπικὴ διὰ τὰ *σιγίλλια* καταληκτικὴ φράσις: «ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ τοιοῦτον τῆς βασιλείας μου *σιγίλλιον* ἐπεδόθη αὐτῷ (ἢ αὐτοῖς)»³. Τὸ *σιγίλλιον* ἔκλειε μὲ τὸ ἰδιόχειρον ἐρυθρὸν αὐτοκρατορικὸν *μηνολόγημα*. Δὲν γνωρίζομεν ἂν τὰ *σιγίλλια* ἔφερον σφραγίδα καὶ ἐκ ποίας ὕλης. Τὰ σωζόμενα μέχρι σήμερον *σιγίλλια*, γραμμένα ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου, δὲν παρέχουν ἔχνη σφραγίδος⁴.

Σχηματικὴ διάταξις *σιγίλλiou*.

Πρωτόκολλον { Συμβολικὴ Ἐπίκλησις [*Invocatio* (= †)].

Κείμενον { ¹Ἐκθεσις (*Narratio*).
²Ἀπόφασις (*Dispositio*).
Κύρωσις (*sanctio*).
Τυπικὴ φράσις: «ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ τοιοῦτον...».

³*Ἐσχατόκολλον* { *Μηνολόγημα*.

3. Κωδῖκελλος

Οἱ νεοδιοριζόμενοι ὑπάλληλοι εἰς τὸ Βυζάντιον ἐλάμβανον *ειδικὸν γίλλιον*, ὡς ἂν τῇ τούτου ἐμφανείᾳ διέλθωσιν ἀκολούτως ἐν ταῖς κατὰ πάροdon χώραις τῆς βασιλείας μου...».

1. Βλ. Reg. 1650 - a.1199: G. Müller, Documenti 79 = MM. III.48: «... ἢ ἀναλαβέσθαι ἀπ' αὐτῶν τι χάριν ποριατικοῦ ἢ διαβατικοῦ ἢ σαγμαριατικοῦ ἢ κομμερκίου...».

2. Βλ. Reg. 1660 - a.1156: MM. III.49: «... τοῦ κατατολμήσοντος ποιῆσαι παρὰ τὴν περιλήψην τοῦ παρόντος *σιγίλλιον* τῆς βασιλείας μου σφοδρὰν ὑφωμένον τὴν ἐξ αὐτῆς ἀγανάκτησιν».

3. Reg. 1660 - a.1156· Reg. 1650 - a.1199.

4. Reg. 1660 - a.1156· Reg. 1650 - a.1199.

Διοικητικά έγγραφα

έγγραφοι διορισμοῦ των, τὴν probatoria, ἐναντι τῆς λήψεως τῆς ὁποίας μάλιστα ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν καταβολὴν καὶ εἰδικοῦ τέλους¹. Τοιαῦτα ὁμοῦ probatoriae δὲν ἐσώθησαν, καὶ οὕτω ἀγνοοῦμεν τὸν τύπον τοῦ ἐγγράφου τούτου.

Παραλλήλως ὁμοῦ πρὸς τὰς probatoriae ὑπῆρχον καὶ εἰδικὰ ἐγγραφα συνοδεύοντα τὰς «διὰ βραβείου ἀξίας», τουτέστιν τὰς ὑψηλὰς τιμητικὰς ὀνομασίας, ἃς ἀπένεμον οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες². Τὰ ἐγγραφα ταῦτα, κωδίκελλοι (codicilli) ὀνομαζόμενα, ἐξεδίδοντο ὑπὸ τοῦ quaestor sacri palatii κατ' ἐπιταγὴν βεβαίως τοῦ αὐτοκράτορος³.

Ἰδέαν τῆς μορφῆς τῶν μεταγενεστέρων βεβαίως βυζαντινῶν κωδίκελλων μᾶς δίδει ὁ ἐν πρωτοτύπῳ διασωθεὶς κωδίκελλος τοῦ Χριστοδούλου τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰ.⁴

Ὁ κωδίκελλος τοῦ Χριστοδούλου εἶναι χρυσόγραφος πορφυροβαφῆς περιγραμνῆ, διαστάσεων 51,8, × 39 ἐκ.

Ἡ γραφὴ του εἶναι ἐπιμελημένη, μεγαλογράμματος. Τὸ ἐγγραφοῦ *Εἰκ. 6* φέρει *μηνολόγημα* καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ legimus μὲ ἐρυθρὰν μελάνην.

Κάτωθι τοῦ legimus, μὲ χρυσὴν μελάνην ἀλλὰ συνήθη γραφῆν, ἀναγράφεται *σημειώσεις ἀπολύσεως* μὲ μνεῖαν τόπου: «ἀπελύθη μνηρὶ ἀπριλλίῳ ἰνδ. β' ἀπὸ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως». *Εἰκ. 25*

Εἰς τὸ verso τοῦ ἐγγράφου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ἀξιωματοῦν πιττάκιον ἐκ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότη πρὸς Χριστόδουλον τὸν ἀμη- *Εἰκ. 63*
ρῶν, πρωτονοβελλίσιμον»⁵.

Τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου περιβάλλεται ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν ὑπὸ κοσμήματος ἀργυροβαφοῦς⁶.

1. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ *J. Karayannopoulos*, Finanzwesen 170 κ.έ., ὅπου καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία.

2. Βλ. *De caer.* 710.6 κ.έ.

3. *F. Dölger*, Kodikellos 43 (= Dipl. 49).- Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς μορφῆς τῶν *codicilli* βλ. *O. Seeck*, R.-E. IV.1 (Stuttgart 1900) ἐν λ. *codicilli* (179 κ.έ.).

4. *Reg.* 1043 - a.1109. Περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου καὶ τῆς χρονολογήσεώς του βλ. *F. Dölger*, Kodikellos 1-24 (=Dipl. 1-26).

5. Πβλ. *F. Dölger*, Kodikellos 2 (=Dipl. 2).

6. *F. Dölger*, Kodikellos 4 (=Dipl. 4).

Κατηγορία ἐγγράφων

Ἡ ἐσωτερικὴ διάρθρωσις τοῦ ἐγγράφου ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ὁ κωδίκελλος στερεῖται πρωτοκόλλου. Τὸ κείμενον ἀρχίζει μὲ βραχύτατον ρητορικὸν προοίμιον¹, μετὰ τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ αὐτοκρατορικὴ dispositio².

Εἰς τὴν dispositio ἀκολουθεῖ τὸ *μηρολόγημα*³ καὶ εἶτα τὸ Legimus. Μετὰ τοῦτο ἀναγράφεται ἡ σημειώσις τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἀπολύσεως τοῦ ἐγγράφου⁴. Εἰς τὸ verso ἀναγράφεται, ὡς ἐλέχθη, ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιγραφή.

Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ κωδίκελλοι δὲν εἶχον πάντοτε τόσον πανηγυρικὴν μορφήν ὅσον ὁ κωδίκελλος τοῦ Χριστοδούλου.

Ὁ κωδίκελλος τοῦ Giacomo de Morellis ἐκ Φλωρεντίας, ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου τὸν Αὐγούστον τοῦ 1439⁵, εἶναι ἐγγράφον διαστάσεων 70.5 (36,5+34) ἐκ. μήκους καὶ πλάτους 33.5 ἐκ., γραμμένον ἐπὶ λίαν ἐπιμελῶς κατειργασμένης περγαμηνῆς, διὰ φροντισμένης μὲν ἀλλὰ μὴ πεποικιλμένης γραφῆς. Δι' ἐρυθρᾶς μελάνης εἶναι γραμμένον μόνον τὸ ἰδιόχειρον αὐτοκρατορικὸν *μηρολόγημα*. Ἰσορρυθμία τοῦ κωδικέλλου τούτου εἶναι ὅτι φέρει κάτωθι τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ *μηρολογήματος* λατινικὴν μετάφρασιν.

Ὁ κωδίκελλος φέρει εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἐγγράφου καὶ κάτωθι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ *μηρολογήματος* εὐκρινῆ ἴχνη κηρίνης σφραγίδος διαμέτρου 6 ἐκ. περίπου⁶.

1. «Ὡσπερ ἡ τοῦ ἡλίου ἀνατολὴ καὶ τοῖς ἐγγυῶς καὶ τοῖς πόρρω . . . τὴν ἑλλάμην ἐπιδαφιεύεται, οὕτω δὴ καὶ ἡ θεοπρόβλητος ἡμῶν βασιλεία ἐπιβραβεύειν οἶδε τὰ γέρα . . .».

2. «Διὸ δὴ καὶ σέ, Χριστόδουλον τὸν ἀμηνῶν, τιμῆ ἢ ἐκ Θεοῦ βασιλεία ἡμῶν διὰ τῆς παρουσίας εὐσεβοῦς κελύσεως τῷ μεγαλεπιφανεστάτῳ τῶν πρωτονωβελισσίων ἀξιώματι . . .».

3. «Μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος βτέρας».

4. «Ἀπελόθη μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδ. β' ἀπὸ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως».

5. Βλ. Reg. 3489 - a.1439: Σπ. Λάμπος, Πρόσταγμα 188-91 = F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 57. Αἱ ὑπὸ τοῦ B. Ferjančić, Notes 273, ἐκφρασθεῖσαι ἀμφιβολαί περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἐγγράφου τούτου εἶναι ἀστήρικτοι.

6. Δὲν δύναμαι νὰ ἐρμηνεύσω τὴν σημασίαν τῶν ἴχνων τούτων ὡς καὶ γενικῶς τὴν ὑπαρξίν σφραγίδος ἐπὶ τοῦ *recto* τοῦ ἐγγράφου.

Διοικητικά έγγραφα

Εἰς τὸ ἀριστερὸν κάτω μέρος τοῦ φέρει προσέτι ἀπεικόνισιν τοῦ θουρεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπενεμήθη εἰς τὸν Giacomo de Morellis διὰ τοῦ κωδικέλλου.

Ἡ διάταξις τοῦ κωδικέλλου τούτου ἔχει ὡς ἐξῆς: Τὸ πρωτόκολλον ἀποτελεῖται ἐκ συμβολικῆς invocatio (+) καὶ τῆς intitulatio.

Εἰς τὸ ἀκολουθοῦν κείμενον ὑπάρχει βραχὺ προοίμιον, μετὰ τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἡ dispositio τοῦ αὐτοκράτορος.

Τὸ ἐσχατόκολλον περιλαμβάνει σημείωσιν ἀπολύσεως με δῆλωσιν ἰνδικτιῶνος καὶ τοῦ ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου¹. Ἀκολούθως τὴν ἀσυνήθη διὰ προστάγματα καταληκτικὴν φράσιν τῶν χρυσοβούλλων λόγαν: «ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον... ὑπεσημήνατο κράτος», βεβαίωσιν ὅτι «ἐπετέθη ἡ βασιλικὴ βοῦλλα» (corroboratio) καὶ τέλος τὸ ἐρυθρὸν ἰδιόχειρον αὐτοκρατορικὸν μηνολόγημα².

Ἐκ τῶν σωζομένων πρωτοτύπων κωδικέλλων συμπεραίνομεν ὅτι τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶχον τὴν γενικὴν μορφήν τῶν προσταγμάτων³. Ἐπὶ πλεόν ὅμως φέρουν ἐνίοτε καὶ γνωρίσματα τῶν πρὸς ξένους ἐπιστολῶν, ὡς εἶναι ἡ διεύθυνσις ἐπὶ τοῦ verso τοῦ ἔγγράφου⁴.

Εἰκ. 63

1. Συμφώνως πρὸς πρόσταγμα τοῦ Μανουῆλ Β' Παλαιολόγου τοῦ 1394: Reg. 3246.

2. Πβλ. *F. Dölger*, Facsimiles 61 - 62.

3. Ὁ Κωδικέλλος τοῦ Χριστοδούλου αὐτοχαρακτηρίζεται ὡς κέλευσις καὶ πιττάκιον (=πρόσταγμα): *F. Dölger*, Kodikellos 2 στ. 5 καὶ verso 1 (= Dipl. 2)· ὁ δὲ Κωδικέλλος τοῦ Giacomo de Morellis ὡς πρόσταγμα: *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 62 στ. 31.

4. Βλ. τὸν Κωδικέλλον τοῦ Χριστοδούλου παρὰ *F. Dölger*, Kodikellos 2 (=Dipl. 2).

Σχηματική διάταξις κωδικέλλου.

<i>Πρωτόκολλον</i>	{ Τίτλωσις (Intitulatio), ἐνίοτε.
<i>Κείμενον</i>	{ Προοίμιον (Arenga). 'Απόφασις (Dispositio).
<i>'Εσχατόκολλον</i>	{ 1) Πρὸ τοῦ 1204: — Μηνολόγημα. — Legimus. — Σημείωσις ἀπολύσεως μὲ μνείαν τοῦ τόπου. 2) Μετὰ τὸ 1204: — Σημείωσις ἀπολύσεως καὶ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου. — Τυπικὴ φράσις: «ἐν ᾧ καὶ τὸ...». — Corroboratio. — Μηνολόγημα.
<i>Verso</i>	{ 'Εξωτερικὴ ἐπιγραφὴ (ἐνίοτε).

IV. ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Ἡ αὐτοκρατορική εὐμένεια καὶ χάρις ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ, προκειμένου νὰ εὕρῃ τρόπον γραπτῆς ἐκδηλώσεως τῆς θελήσεώς της, πάντα τύπον ἐγγράφου. Βαθμηδὸν ὅμως ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰδικοί πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τύποι ἐγγράφων, ἰδιαιτέρως πανηγυρικῆς μορφῆς, ἐφωδιασμένων μὲ χρυσῆν βοῦλλαν καὶ κληθέντων διὰ τοῦτο χρυσοβούλλων¹.

Τὰ χρυσοβούλλα, ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τῆς παρεχομένης δωρεᾶς, διεκρίνοντο εἰς τρεῖς κατηγορίας, αἵτινες κατὰ σειρὰν πανηγυρικότητος ἐγγράφου ἦσαν: ὁ χρυσοβούλλος λόγος, τὸ χρυσοβούλλον σιγίλλιον καὶ ὁ χρυσοβούλλος ὄρισμός, καὶ αἵτινες ἤρχισαν ἀποκρυσταλλοῦν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰ.²

1. Χρυσόβουλλος λόγος

Ἡ πανηγυρικωτέρα κατηγορία τῶν βυζαντινῶν χρυσοβούλλων ἀπετελεῖτο, ὡς ἐλέχθη, ἐκ τῶν χρυσοβούλλων λόγων, τῶν ὁποίων τὸ παλαιότερον ἐν πρωτοτύπῳ σωζόμενον δεῖγμα ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1052³.

Ὁ χρυσοβούλλος λόγος ἀπετέλει τὴν κατ' ἐξοχὴν ἔκφρασιν τῆς μεγαλειότητος τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος. Συνίστατο ἐκ πολλῶν, ὀρθογωνίου σχήματος φύλλων χάρτου, κολλουμένων κατὰ τὴν στενὴν των πλευρὰν καὶ ἔφθανεν οὕτω εἰς ἐπιβλητικὸν μῆκος, ὡσὰν νὰ ἤθελε καὶ μὲ τὰς διαστάσεις του ἀκόμη νὰ καταστήσῃ αἰσθητὸν τὸ μεγαλεῖον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς. Τοιοῦτοτρόπως, χρυσοβούλλος λόγος τοῦ

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Epikritisches* 48 (=Dipl. 78 σημ. 11 ἐν σελ. 79).

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Epikritisches* 48 (=Dipl. 78).

3. Βλ. Reg. 907: *A. Laura* ἀριθ. 26 = χρυσοβούλλον τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας, αὐτοχαρακτηριζόμενον ὡς χρυσοβούλλον σιγίλλιον.

Μιχαήλ Στ' Στρατιωτικῷ τοῦ ἔτους 1057 διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας ἔχει διαστάσεις 3,47×0,41 μ.¹ Πελώριος ὁμοῦς πράγματι εἶναι χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Κωνσταντίνου Γ' Δούκα τοῦ 1060, πάλιν διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας, αἱ διαστάσεις τοῦ ὁποίου ἦσαν 7,00×0,41 μ.²

Τὸ κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου λόγου ἐγράφετο δι' ἰδιαιτέρας
 Εἰκ. 4 φροντισμένης καὶ ποιικιλμένης, χρησιμοποιοῦσης ἴδιον τύπον γραμμάτων, γραφῆς, τῆς λεγομένης γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας.

Εἰς τὸ κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου λόγου ἀφήνοντο κενά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὴν λέξιν λόγος, ἣ ὁποία ἄλλωστε χαρακτηρίζει καὶ τὸ
 Εἰκ. 13 ἔγγραφον (=χρυσόβουλλος λόγος)³.

1. Πβλ. Reg. 932: *A. Lavra* ἀριθ. 27.

2. Βλ. Reg. 946: *A. Lavra* ἀριθ. 28· πβλ. *L. Santifaller*, *Papierrollen* 364.

3. Κατὰ τὴν πρὸ τῆς ὀριστικῆς διαμορφώσεως τῶν χρυσοβούλλων λόγων μεταβατικὴν ἐποχὴν (9ος - 12ος αἰ.) οὗτοι αὐτοχαρακτηρίζονται οὐχὶ μόνον ὡς λόγοι (π.χ. Reg. 994-a. 1073: MM. VI.1 καὶ Reg. 1046 - a.1079: MM. VI.21· πβλ. *G. Rouillard*, *Note* 123), ἀλλὰ καὶ ὡς σιγίλλια (π.χ. Reg. 907 - a.1052: *A. Lavra* ἀριθ. 26· Reg. 932 - a.1057: *A. Lavra* ἀριθ. 27· Reg. 946 - a. 1060: *A. Lavra* ἀριθ. 28) ἢ ὡς σιγίλλια καὶ λόγοι συγχρόνως (π.χ. *A. Lavra* ἀριθ. 30 - a.1074) ἢ ὡς γραφή καὶ σιγίλλιον (π.χ. *A. Lavra* ἀριθ. 31 - a.1079) ἢ ὡς λόγος, γραφή καὶ σιγίλλιον, (π.χ. Reg. 1052 - a.1081: *A. Lavra* ἀριθ. 34) ἢ τέλος ὡς γραφή καὶ λόγος (π.χ. Reg. 1154 - a. 1084: *A. Lavra* ἀριθ. 39), ἀνάλογοι δὲ εἶναι καὶ αἱ ἐκάστοτε παρένθετοι ἐρυθραὶ λέξεις. Τὴν ἀστάθειαν ταύτην εἰς τὴν ὀρολογίαν τῶν χρυσοβούλλων λόγων προσεπάθησεν ἡ *G. Rouillard*, *Note* 117 - 124 νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἀρχικῶς ὅλα τὰ πανηγυρικὰ προνομιακὰ ἔγγραφα ἐκαλοῦντο χρυσόβουλλα σιγίλλια, ἐκλήθησαν δὲ χρυσόβουλλοι λόγοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν, ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ 1090, ὅταν τὰ πλεόν πανηγυρικὰ προνομιακὰ ἔγγραφα ὀνομάσθησαν χρυσόβουλλοι λόγοι, καὶ τὰ χρυσόβουλλα σιγίλλια περιῆλθον εἰς τὴν θέσιν τοῦ μέσης σημασίας προνομιακοῦ ἐγγράφου (πβλ. *G. Rouillard*, *Note* 122: «... le privilège intermédiaire entre le χρυσόβουλλος λόγος et le *prostagma*, portant aussi le nom de χρυσόβουλλον σιγίλλιον, n' a pu exister sous cette appellation qu'au moment où le privilège le plus solennel s'appelait non plus χρυσόβουλλον σιγίλλιον mais χρυσόβουλλος λόγος, c'est-à-dire au temps des Comnènes.»). Ὡς ὁμοῦς ἀντιπαρετήρησεν ὁ *F. Dölger*, *Epikritisches* 54 (=Dipl. 85 σημ. 17) τοῦτο δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὸν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι, ἔγγραφα αὐτοχαρακτηριζόμενα μόνον ὡς χρυσόβουλλοι λόγοι ὑπάρχουν καὶ πρὸ τοῦ 1090 [πβλ. π.χ. Reg. 994 - a.1073: MM. VI.1 καὶ Reg. 1046 - a.1079: MM. VI.21· πβλ. *F. Dölger*, *BZ.* 33 (1933) 415 κ.ε.· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Finanzgeschichtliches* 4 (=Παρασπορὰ 327 σημ. 4)], ὡς ἐπίσης ἔγγραφα φέροντα συγχρόνως δύο χαρακτηρισμοὺς ἀπαντοῦν καὶ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο (πβλ. π.χ. Reg. 3048 - a.1355 ἀνέκδοτον: λόγος καὶ ὀρισμός).

Ἡ ἀναγραφή τῆς παρενθέτου λέξεως συνέβαινε κατὰ κανόνα τρεῖς φορές εἰς τὸ κείμενον τοῦ ἔγγραφου¹.

Τὴν παρένθετον λέξιν ἀνέγραφεν εἰς τὰ ἀφιέμενα κενὰ εἰδικὸς ὑπάλληλος, ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, μὲ ἐρυθρὰν μελάνην², ἀφοῦ προηγουμένως ἀντιπαρέβαλλε τὸ ὑπὸ τοῦ γραφέως προσκομιζόμενον ἔγγραφον πρὸς τὸ σχέδιον τοῦ χρυσοβούλλου³. Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου συνεπλήρωσε τὴν χρονολογίαν τοῦ ἔγγραφου, ὠρισμένα στοιχεῖα τῆς ὁποίας ἐγράφοντο δι' ἐρυθρᾶς μελάνης⁴, καὶ προσέθετε μὲ ἐρυθρὰν ἐπίσης μελάνην τὴν λέξιν *legimus*. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιστοποιεῖ τὴν

Eik. 15

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 36 (=Dipl. 40 σημ. 176). Ἐξαιρέσεις: Τέσσαρες φορές: Reg. 2023 - a.1275: *A. Χέροποταμου* 10 καὶ ἀνέκδοτος χρυσοβούλλος λόγος τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ ἔτους 1283 διὰ τὴν μονὴν Ἰβήρων: Reg. 2095. Πβλ. *F. Dölger*, *Empfängerausstellung* 400 (=Dipl. 159 σημ. 20)· δύο φορές: *Χρυσόβουλλος λόγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ* τοῦ ἔτους 1082: *A. Lavra* ἀριθ. 37 = *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 1/2· Reg. 3160 - a.1378: *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 11 κ.δ.

2. Δὲν ὑπάρχει ρητὴ μαρτυρία τῶν πηγῶν βεβαιοῦσα ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἐπεμελεῖτο τῆς συντάξεως τῶν χρυσοβούλλων λόγων ἢ ὅτι ὁ ἴδιος παρενέθετε τὴν λέξιν λόγος, ἐκτὸς μιᾶς σημειώσεως ἐπὶ χρυσοβούλλου *σιγίλλου* τοῦ ἔτους 1119 (= Reg. 1296: MM. VI. 99-101), εἰς ἣν γράφεται: «ἐκανικλώθη παρὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου». - Ἡ παρατήρησις αὕτη, ὁμοῦ μετὰ τῆς προφανοῦς συγγενείας τῆς λέξεως *κανίκλωμα* μετὰ τοῦ τίτλου ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ ὑπάλληλος οὗτος ἤσκει πράγματι τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα καθήκοντα.

3. Ἐνίοτε ἡ παραβολὴ αὕτη ἐγίνετο κατὰ τρόπον μᾶλλον ἐπιτόλαιον. Σῶζονται γνήσια ἔγγραφα εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ἀσυμπλήρωτοι αἱ παρένθετοι λέξεις καὶ ἐνίοτε καὶ ἡ χρονολογία. Πβλ. π.χ. Reg. 2813 - a.1334: *F. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 29 = *A. Chilandar* ἀριθ. 45. Πβλ. *F. Dölger*, *Epikritisches* 59 (= Dipl. 90)· πβλ. ἐπίσης *D. N. Anastasijević*, *Chrisobule* (= χρυσοβούλλου τοῦ Στεφάνου Ντουσάν τοῦ ἔτους ca. 1346). Ἐπ' αὐτοῦ *F. Dölger*, *BZ.* 25 (1925) 423.

Eik. 16

4. Κατὰ τὴν γραφὴν τῶν στοιχείων τούτων μὲ ἐρυθρὰν ἢ μαύρην μελάνην δὲν ὑπάρχει ὁμοιομορφία καὶ συνέπεια. Πβλ. *F. Dölger*, *Lembiotissaurkunden* 300 σημ. 2· βλ. ἐπίσης *Τοῦ αὐτοῦ*, *Schatzkammern* ἀριθ. 11: Reg. 3160 - a.1378, ὅπου ὁ μὴν τῆς χρονολογίας γράφεται μὲ μαύρην μελάνην ὑπὸ τοῦ γραφέως τοῦ ἔγγραφου. Ἰδιορρυθμίαν παρουσιάζει ἔγγραφον τοῦ 1059 [βλ. *F. Dölger*, *Finanzgeschichtliches* 3 κ.ε. (= Παρασπορά 326 κ.ε.), ἡ χρονολόγησις ὑπὸ *P. Lemerle*, *Note* 111], ὅπου αἱ λέξεις «*ἰούνιον μῆνα τῆς τρίτης*» ἀρχικῶς εἶχον γραφῆ μὲ μαύρην μελάνην ὑπὸ τοῦ γραφέως, ἐν συνεχείᾳ δὲ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ὑπὸ τοῦ ὑπαλλήλου ἐπικυρώσεως. Πβλ. *F. Dölger*, *Finanzgeschichtliches* 6 (= Παρασπορά 328).

Eik. 65

Κατηγορία ἐγγράφων

καλὴν σύνταξιν τοῦ ἐγγράφου καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι τοῦτο ἀπέδιδεν ἐπακριβῶς τὴν αὐτοκρατορικὴν βούλησιν.

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὅτι δηλ. ἡ ἀναγραφή τῶν ἐρυθρῶν παρενθέτων λέξεων ἐσήμαινε τὴν γενομένην παραβολὴν τοῦ ἐγγράφου πρὸς τὸ
Εἰκ. 66 σχέδιόν του, ἀποδεικνύουν τὰ ἐξῆς: Εἰς τὸ *κειμενον* ἐνίων χρυσοβούλλων
Εἰκ. 67 παρατηροῦνται προσθῆκαι λέξεων¹ ἢ διαγραφαι ἄλλων μὲ ἐρυθρὰν μελάνην², ὅπερ βεβαίως σημαίνει ὅτι ὁ χρησιμοποιοῦν τὴν μελάνην ταύτην πράγματι ἤλεγχε καὶ διώρωνε τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου³.

Εἰς ἀριθμὸν χρυσοβούλλων λόγων τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ. καὶ ἐξῆς, παρατηρεῖται ὁμοίότης γραφικοῦ χαρακτῆρος μεταξὺ τοῦ (Παλαιο)λόγος τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς καὶ τῆς παρενθέτου λέξεως τοῦ *κειμένου λόγος*⁴. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὁ ἴδιος προσέθετε τὴν λέξιν *λόγος*⁵ εἰς τὸ ἐγγραφοῦν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας πρόκειται περὶ (ὑποσυνειδήτου) ἀπομιμήσεως τῆς μορφῆς τοῦ *λόγος* ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος αὐτοκράτορος⁶.

Ὁ P. Lemerle παρατηρεῖ ἐπὶ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ 1321 ὅτι ἐκ τῆς αὐτῆς χειρὸς (τοῦ αὐτοκράτορος) προέρχονται αἱ ἐρυθραὶ λέξεις *λόγος*, *στοιχεῖα* τῆς χρονολογίας καὶ φυσικὰ καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή⁷. Ἐν τούτοις δυνάμεθα σήμερον νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιό-

1. Πβλ. Reg. 1871 - a.1259: *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 24· Reg. 1917 - a.1263: Schatzkammern ἀριθ. 4 - a.1263.

2. Reg. 1641 - a.1197: *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 37.

3. Πβλ. *F. Dölger* Patmosurkunden 343-44 καὶ *Τοῦ αὐτοῦ*, Vatopediurkunden 338 σημ. 3 ἐν σελ. 339.

4. Βλ. *M. Marković*, O potpisima 95-97. Πρόκειται περὶ ἐγγράφων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' (Reg. 3068 - a.1357· 3089 - a.1362· 3099 - a.1364), Ἀνδρονίκου Δ' (Reg. 3158 - a.1378), Μανουὴλ Β' (Reg. 3239 - a.1393· 3311 - a.1406· 3312 - a.1406) καὶ Ἰωάννου Η' (Reg. 3486 - a.1439).

5. Πβλ. *F. Dölger*, Kodikellos 52 (= Dipl. 59)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Mühle 20 (= Dipl. 195 σημ. 13). Ἐναντίον τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ὁμιλεῖ καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐνίοτε τοῦλάχιστον παρατηρουμένης διαφορᾶς ἀποχρώσεως εἰς τὴν ἐρυθρὰν μελάνην τῶν λέξεων *λόγος* ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς ἀφ' ἑτέρου. Πβλ. Reg. 3239 - a.1393 = *F. Dölger*, Schatzkammern 50, παράγραφος: Schrift.

6. Πβλ. *M. Marković*, O potpisima 95 κ.ε.

7. Reg. 2469: *A. Kultumus* ἀριθ. 10 σ. 58: «En grandes lettres et à l'encre rouge, de la main de l'empereur, les mots *λόγος*, *δικτώβριον*, *πέμπτης* et

Προνομιακά έγγραφα

τητος ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἔγραφε μόνον τὸ ὄνομά του, ὄχι τὰς παρενθέτους λέξεις καὶ τὴν χρονολογίαν ¹.

Διὰ τὰ ἀποφευχθῆ ἢ παράνομος προσθήκη καὶ ἄλλου φύλλου εἰς τὸ ἔγγραφον ἐνὸς χρυσοβούλλου λόγου ἐτίθεντο ἐπὶ τοῦ verso τοῦ ἔγγράφου, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν κολλημάτων, σημειώσεις, ἀποτελούμεναι ἢ *Εἰκ. 17* ἐκ τῆς ἰδιοχειροῦ ἰδιοτύπως διατεταγμένης ὑπογραφοῦς ἀνωτάτου ὑπαλλήλου ² ἢ τῆς ἡμερομηνίας ἐκδόσεως τοῦ ἔγγράφου ³ ἢ ἀπλῶς συμπλέγ- *Εἰκ. 21a-d* ματος τριῶν σταυρῶν ἐπὶ τοῦ κατωτάτου κολλημάτος ⁴.

Εἰς τὸ verso ἐπίσης ὑπῆρχον καὶ αἱ σημειώσεις καταχωρισμοῦ *Εἰκ. 20* τοῦ ἔγγράφου εἰς τὰ βιβλία τῶν διαφόρων αὐτοκρατορικῶν ὑπηρεσιῶν, αἵτινες ἔδει νὰ λάβουν γνῶσιν τῶν οἰκονομικῶν διατάξεων τοῦ ἔγγράφου. Αἱ σημειώσεις αὗται ἤρχιζον μὲ τὴν τυπικὴν ἔκφρασιν «κατεστρώθη ἐν τῷ σεκρέτω...» ⁵. *Εἰκ. 22*

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰ. εἰς τὸ recto τοῦ ἔγγράφου καὶ κάτωθι τῆς ὑπογραφοῦς τοῦ αὐτοκράτορος ἐμφανίζονται αἱ σημειώσεις εἰσηγη- *Εἰκ. 23* τῶν (διὰ-σημειώσεις), ἀναγράφουσαι ὄνομα καὶ τίτλον τοῦ ἀξιωμα- *Εἰκ. 24* τούχου τοῦ εἰσηγηθέντος εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἔκδοσιν τοῦ χρυσοβούλλου ⁶.

τριακοστοῦ, ainsi que la signature». - Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖ καὶ διὰ τὸ χρυσοβούλλου συλλίλλου τοῦ 1342 (Reg. 1883: A. Kultumus ἀριθ. 20 σελ. 89).

1. Πβλ. F. Dölger, Kodikellos 52 (= Dipl. 59).

2. Βλ. π.χ. Reg. 2131 - a.1289: F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 60, ὅπου εἰς τὰ τρία κολλημάτα τοῦ ἔγγράφου εὐρίσκονται αἱ λέξεις: «διὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτου ἢ Θεοδώρου ἢ τοῦ Μουζαλῶνος».

3. Πβλ. Reg. 2412 - a.1319: F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 61, ὅπου εἰς τὰ κολλημάτα εὐρίσκονται αἱ λέξεις: «ἢ ἐγεγόνει ἢ κατὰ μῆνα ἢ φε(β)ρ(ουάριον) ἢ τῆς β' αὐτῆς ἢ». - Πβλ. Reg. 2469 - a.1321: A. Kultumus ἀριθ. 10.

4. Πβλ. Reg. 1118 - a.1084: V. Vasilevskij, Chrisovul 121-122 = F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 62.

5. Πβλ. F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 63: Reg. 1118 - a.1084 καὶ ἀριθ. 64: Reg. 1641 - a.1197.

6. εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ F. Dölger ὀνομασθέντα *Intervenientenvermerke*. Βλ. F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 45 καὶ 46. Πβλ. Τοῦ αὐτοῦ, *Lembiotissaurkunden* 295 σημ. 5 καὶ 303 σημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, *Patmosurkunden* 340-1. Τοῦ αὐτοῦ, *Facsimiles* 10. Τοῦ αὐτοῦ, *Neues* 242 (= Dipl. 329 σημ. 10). Τοῦ αὐτοῦ, *Intervenienten-Vermerke* 260-265. Ὁ P. Lemerle, A. Kultumus ἀριθ. 20 σ. 89, χαρακτηρίζει τὰς σημειώσεις ταύτας ὡς *notices d'enregistrement*. Ὁ V. Moštin, *Hofkanzlei* 183-197, πιστεύει ὅτι οἱ γραφεῖς τῶν σημειώσεων εἰσηγητῶν εἶναι

Κατηγορίαι ἐγγράφων

Οὕτως ἡτοιμασμένος ὁ χρυσόβουλλος λόγος ἐκομίζετο εἰς τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν ὑπογραφὴν ὑπ' αὐτοῦ¹.

Ἡ ἐπικύρωσις τῶν προνομιακῶν ἐγγράφων ἦτο ἀνατεθειμένη, ὡς ἐλέχθη, ἀπὸ τοῦ θου αἰ. εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ὅστις παρίστατο καὶ κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἐγγράφου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος².

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ τὸ χρυσόβουλλον ἐδιπλοῦτο συνήθως εἰς τὸ κάτω μέρος του, κάτωθι τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς ἢ τῆς σημειώσεως εἰσηγητοῦ, ἐὰν ὑπῆρχε τοιαύτη, μίαν, δύο ἢ τρεῖς φορές
Εἰκ. 30 καὶ δὴ ἐναλλάξ ἐμπρὸς - ὀπίσω (*plica*)³, καὶ διὰ δύο, τριῶν, τεσσάρων ἢ πέντε μικρῶν ὀπῶν τὰς ὁποίας ἤνοιγον ἐκεῖ, διήρχετο μεταξωτὴ ταινία ἐρυθροῦ ἢ ἰώδους χρώματος, ἢ μήρωθος.

Τὰ ἄκρα τῆς μήρωθου ἐπλέκοντο εἰς λεπτὸν σχοινίον, ἐπ' αὐτοῦ
Εἰκ. 27 δὲ ἐστερέωνον διὰ τοῦ βουλλωτηρίου τὴν χρυσὴν βοῦλλαν, κατὰ τοιοῦτον ὅμως τρόπον, ὥστε ἡ μήρωθος νὰ διαπερᾷ διαμετρικῶς τὴν βοῦλλαν,

Εἰκ. 32 βαίνουσα κατὰ μῆκος τῶν ἐπ' αὐτῆς δύο παραστάσεων τῶν εἰκονιζουσῶν τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῆς ἄλλης⁴.

Εἰκ. 34 Κατόπιν τὸ χρυσόβουλλον ἐτυλίσσετο εἰς σχῆμα κυλίνδρου (*εἰλητάριον*) καὶ ἦτο ἕτοιμον ν' ἀποσταλῆ εἰς τὸν ἀποδέκτην του.

καὶ γραφεῖς τῶν ἀντιστοιχῶν ἐγγράφων. Δυσκόλως ἐν τούτοις θὰ ἡδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ μεγάλοι λογοθέται καὶ οἱ ἄλλοι ἀνώτατοι ἀξιωματικοὶ τοῦ κράτους, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τὰς σημειώσεις εἰσηγητῶν κατέστρωνον προσωπικῶς τὰ ἀπολυόμενα ἔγγραφα ἢ ἔγραφον οἱ ἴδιοι ταῦτα. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα τὸν ὄρον τοῦ *F. Dölger* «*Intervenientenvermerke*» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν βεβαίως τῶν σημειώσεων εἰσηγητῶν.

1. Περὶ τοῦ ἰδιοχείρου τῆς ὑπογραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Τοῦτο δεικνύουν ὁμοιότης τῆς ὑπογραφῆς εἰς τὰ χρυσόβουλλα τοῦ καθ' ἑνὸς αὐτοκράτορος καὶ ἀντιστοιχῶς αἱ ἀνομιότητες τῆς ὑπογραφῆς εἰς χρυσόβουλλα διαφόρων αὐτοκρατόρων. Πβλ. *F. Dölger*, *Codikellos* 37 (= *Dipl.* 41 σμ. 180).

2. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 22 (= *Dipl.* 24).

3. Καὶ μάλιστα μίαν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ μίαν πρὸς τὰ ὀπίσω.

4. *F. Dölger*, *Kodikellos* 38 (= *Dipl.* 43). *Βουλλωτήρια* (οὐχὶ βεβαίως αὐτοκρατορικὰ ἀλλ' ὑπαλληλικὰ) σώζονται μέχρις ἡμῶν ὀλίγα. Βλ. *G. Schlumberger*, *Sigillographie* 10· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Comptes rendus de l'Acad. des Inscript. et Belles Lettres*, Séance du 2. 6. 1911, σ. 411· *N. A. Mouchmov*, *Boullotirion* 189-91· *V. Grumel*, *Boullotirion* 211-14· *P. Grierson*, *Bullae* 246-47.

Προνομιακά έγγραφα

Ὁ χρυσόβουλλος λόγος διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: τὸ πρωτόκολλον, τὸ κείμενον καὶ τὸ ἐσχατόκολλον.

Τὸ πρωτόκολλον πάλιν ὑποδιαιρεῖται εἰς τὴν:

α) Ἐπίκλησιν (invocatio), ἡ ὁποία δύναται νὰ εἶναι ἢ συμβολικῆ, π.χ. τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἢ τὸ Χριστόγραμμα, ἢ ὀλόγραφος. Ἡ ὀλόγραφος ἐπίκλησις εἶχε συνήθως ὡς ἐξῆς: «ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος»¹.

β) Τίτλωσιν (intitulatio). Αὕτη εἶχεν ὡς ἐξῆς εἰς τὸ παλαιότερον ἐν πρωτοτύπῳ σωζόμενον πρωτόκολλον χρυσοβούλλου λόγου: «Κωνσταντίνος... βασιλεὺς αὐτοκράτωρ... τῶν Ρωμαίων ὁ Δούκας»². Ἀπὸ τοῦ 1079 ὁ τίτλος μεταβάλλεται ἐλαφρῶς διὰ τῆς προσθήκης τοῦ καὶ μεταξὺ τῶν λέξεων βασιλεὺς - αὐτοκράτωρ, εἰς τρόπον ὥστε ἔκτοτε καὶ μέχρι σχεδὸν τῶν μέσων τοῦ 12ου αἰ. ἔχει ὡς ἐξῆς: «(N)... βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ (N)»³.

Μετὰ τοῦ τίτλου συνάπτεται καὶ ἡ ἔκφρασις ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ θεῖον, ἔχουσα συνήθως: «...πιστὸς ὀρθόδοξος...»⁴.

Τὰ δύο προαναφερθέντα μέρη τοῦ πρωτοκόλλου γράφονται εἰς ἐπιμήκη κεφαλαῖα καὶ μικρὰ γράμματα ἀναμῖξ. Ἡ γραφή αὕτη λέγεται γραφή πρωτοκόλλου, κατὰ τὰ τέλη δὲ τοῦ 12ου αἰ. ἐξαφανίζεται, ὡς ἄλλωστε καὶ ὀλόκληρον τὸ πρωτόκολλον τῶν χρυσοβούλλων λόγων⁵.

γ) Ἐπιγραφὴν (inscriptio). Εἰς τὸν βυζαντινὸν χρυσόβουλλου λόγον ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἀναφέρεται εἰς συγκεκριμένον ἄτομον, ἀλλὰ ἔχει γενικὴν καὶ τυπικὴν μορφήν, διότι ἡ αὐτοκρατορικὴ βούλησις ἡ ἐκδηλουμένη διὰ τοῦ χρυσοβούλλου λόγου ἀφορᾷ μὲν εἰς συγκεκριμένον πρόσωπον, ἀπευθύνεται ὅμως εἰς πάντας. Ἡ ἐπιγραφὴ (pertinentia)

1. Βλ. π.χ. *A. Lavra* ἀριθ. 28: Reg. 946 - a.1060.

2. Reg. 946 - a.1060: *A. Lavra* ἀριθ. 28. Τὰ δύο παλαιότερα πρωτότυπα Reg. 907 - a. 1052: *A. Lavra* ἀριθ. 26 καὶ Reg. 932 - a.1077: *A. Lavra* ἀριθ. 27 εἶναι ἀκέφαλα.

3. Βλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 997 κ.έ. (= *Dipl.* 144 κ.έ.) μετὰ πηγῶν. Τὰ ἀπὸ τοῦ 1186 καὶ ἐξῆς σωζόμενα πρωτότυπα δὲν ἔχουν πρωτόκολλον. Πβλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 999 (= *Dipl.* 145).

4. Βλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 999 (= *Dipl.* 144) μετὰ πηγῶν. Περὶ τοῦ ὀρθόδοξος βλ. *T. Bertelè*, *Riflesso* 1 κ.έ. καὶ *F. Dölger*, *BZ.* 42 (1943/49) 361.

5. Πβλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 91.

Εικ. 69 τοῦ βυζαντινοῦ χρυσοβούλλου γράφεται με λατινικά καὶ ἑλληνικά γράμματα ἀναμιξ καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς: «†*Pasin ois to paron hmwon eusebēs epideiknontai sigillion.* †»¹.

Τὸ ὄλον πρωτόκολλον (*invocatio, intitulatio, pertinentia*) τῶν χρυσοβούλλων λόγων εἶναι γραμμένον με μελάνην διάφορον ἐκείνης τοῦ κειμένου. Ἐκ τούτου δύναται νὰ συναχθῇ μετὰ μεγίστης πιθανότητος ὅτι τὰ πρῶτα κολλήματα τῶν ἐγγράφων τῆς κατηγορίας ταύτης ἀπέκειντο εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματεῖαν ἔτοιμα ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν ἐκάστοτε χρῆσιν².

Εἰς τὸ πρωτόκολλον ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει:

α) Τὸ προοίμιον (*arenga*). Τὸ προοίμιον εἶναι ρητορικὴ εἰσαγωγὴ ἐκφράζουσα γενικὰς σκέψεις περὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἢ τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς ἀξίας τῆς μοναχικῆς ζωῆς κλπ., ἄλλοτε βραχὺ καὶ ἄλλοτε μακρότερον, διὰ τοῦ ὁποῖου δικαιολογεῖται τρόπον τινὰ ἢ παροχὴν προνομίων ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος³.

Ἀπὸ ἀπόψεως διαρθρώσεως τὰ προοίμια διακρίνονται εἰς διμερῆ καὶ τριμερῆ⁴.

Τὰ διμερῆ προοίμια ἀποτελοῦνται ἢ ἀπὸ ἓνα φιλοσοφικὸν στοχασμὸν ἢ ἀπὸ ἓν βραχὺ βιβλικὸν χωρίον, τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον μέρος ἔχει γενικὴν ἔστω καὶ ἀόριστον σχέσιν πρὸς τὴν περίπτωσιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἐξεδόθη τὸ ἔγγραφο⁵, ἢ ἀπὸ χωρίον ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τὸ ὁποῖον ἀντιπαράτιθεται ἀνάλογον χωρίον ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης⁶, ἢ τέλος ἐκ γενικῶν σκέψεων περὶ τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 19· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Herrscherkanzlei* 91· *G. Rouillard*, *Note* 119 ἐν ἀριθ. 2.

2. Βλ. *F. Dölger*, *Herrscherkanzlei* 91 σημ. 31. Βεβαίως τὰ κολλήματα πρωτοκόλλου ἀνανεοῦντο τροποποιούμενα ἅμα τῇ ἀναρρῆσει νέου αὐτοκράτορος.

3. Πβλ. π.χ. χρυσοβούλλον λόγον τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1084 διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας (= *A. Lavra* ἀριθ. 39): «*Τῆς ὑπὲρ τῶν ἱερῶν φροντιστηρίων ἱερᾶς προμηθείας οὐδὲν τιμώτερον, οὐδὲ βασιλεῖ θεοφιλεῖ προουργιαύτερον· αὐτὸ τε γὰρ τοῦτο σωτηρία ψυχῆς ἐστὶν ἢ ὑπὲρ τούτων σπουδὴ καὶ τοῖς ἀνά χεῖρα πράγμασι βασιλεῖ συνεργὸς δεομένῳ πάντως ἐκτενεστέρων εὐχῶν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσκουμένων δόσιον ἀνδρῶν*».

4. *H. Hunger*, *Prooimion* 188.

5. *H. Hunger*, *Prooimion* 191 κ.έ.

6. *H. Hunger*, *Prooimion* 200 κ.έ.

Προνομιακά έγγραφα

αυτοκρατορικής εξουσίας ἀφ' ἑτέρου ¹.

Τὰ τριμερῆ προοίμια ἀπαντοῦν σπανιότερον. Διακρίνονται εἰς δύο ομάδας. Ἡ πρώτη ὁμάς ἔχει τὴν ἐξῆς διάρθρωσιν: Ὑποδηλοῦται τὸ ζήτημα εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται τὸ ἔγγραφο· ἐν συνεχείᾳ ἐξαίρεται ἡ ὠφέλεια ἢ ὁποῖα θὰ προκύψῃ διὰ τοὺς ὑπηκόους ἐκ τῆς ἐπιλύσεώς του καὶ τέλος ἀναφέρονται αἱ χάριν αὐτῆς προσπάθειαι τοῦ αυτοκράτορος ².

Ἡ δευτέρα ὁμάς τῶν τριμερῶν προοιμίων εἰσάγεται μὲ παρομοίωσιν ἢ μεταφορὰν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀκολουθεῖ ἡ ἔκθεσις τοῦ συγκριμένου ζητήματος εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ ἔκδοσις τοῦ ἐγγράφου. Τὰ προοίμια τῆς ὁμάδος ταύτης καταλήγουν μὲ τὴν δικαιολόγησιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ αυτοκράτορος ³.

β) Εἰς τὸ προοίμιον ἀκολουθεῖ ἡ ἔκθεσις (narratio), ἐν ᾗ ἐκτίθεται ἡ περίπτωσις δι' ἣν ἐζητήθη ἡ αυτοκρατορική ἐπέμβασις ⁴.

γ) Τῆς ἐκθέσεως ἔπεται ἡ ἀπόφασις (dispositio), διὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζεται ἡ αυτοκρατορική θέλησις καὶ παραχωροῦνται τὰ ζητηθέντα προνόμια ⁵. Ὅσάκις διὰ τοῦ χρυσοβούλλου χορηγοῦνται φορολογικαὶ ἀπαλλαγαί, τότε εἰς τὴν ἀπόφασιν ἀναγράφονται λεπτομερῶς οἱ φόροι ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀπαλλάσσεται ὁ παραλήπτης τοῦ χρυσοβούλλου, ἀναφέρονται δὲ καὶ ὅλοι οἱ οἰκονομικοὶ ἢ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι εἰς τοὺς ὁποίους ἀπαγορεύεται ἡ εἰσοδος εἰς τὰ κτήματα τοῦ ἀποδέκτου τοῦ χρυσοβούλλου ἢ ἡ καθ' οἷον τὸν τρόπον ἐνόχλησις του ⁶.

1. H. Hunger, Prooimion 203 κ.έ.

2. H. Hunger, Prooimion 188 κ.έ.

3. H. Hunger, Prooimion 189 κ.έ.

4. Βλ. π.χ. χρυσόβουλλον λόγον τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' (1376-79) τοῦ Νοεμβρίου 1378 = Reg. 3160: F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 11: «Ἐπὶ Σαμπίας ὁ Ῥαδοσθλάβος ἀνέφερεν, ὅτι κέκτηται πρὸ χρόνων καὶ μέχρι τοῦ νῦν περὶ τὴν Καλαμαρίαν παλαιοχώρα δύο κ.λ.π.».

5. Βλ. ἄνωτ. χρυσόβουλλον λόγον (σ. 241 σημ. 4): «Τὴν παράκλησιν αὐτοῦ εὐμενῶς προσδεξαμένη ἡ βασιλεῖα μου τὸν παρόντα χρυσόβουλλον λόγον ἐπιχορηγεῖ... αὐτῷ δὲ οὗ καὶ διορίζεται καὶ προστάττει...».

6. Βλ. π.χ. χρυσόβουλλον λόγον τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1086 = F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 3: Reg. 1131 (ὁ ὁποῖος κακῶς σημειοῦται ὡς ὑποπτος). Ἡ σχολαστικὴ αὕτη ἀπαρίθμησις τῶν φορολογικῶν διευκολύνσεων ἐξαφανίζεται μετὰ τὸ ἔτος 1263. Πβλ. G. Ostrogorsky, Pour l'histoire de l'i-

Εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐπαναλαμβάνονται τὰ οὐσιώδη σημεῖα τῆς ἐκθέσεως καὶ ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ. ἰδίως συνηθίζεται νὰ γίνεται καὶ τρίτη, κατὰ λέξιν τὴν φορὰν ταύτην, ἐπανάληψις αὐτῶν, ὥστε ὁ ἀποδέκτης τοῦ ἐγγράφου νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς θὰ ἀπολαύῃ ἄνευ οἰουδήποτε κινδύνου τὰ χορηγούμενα προνόμια ¹.

Ἡ ἀπόφασις κλείει ἐνίοτε μὲ τὰς κυρώσεις (sanctio), τουτέστι τὴν ἀπειλὴν τιμωρίας ἐκ μέρους τῆς Θεότητος (sanctio spiritualis) ² ἢ τοῦ αὐτοκράτορος (sanctio temporalis) ³, τοῦ οἰουδήποτε ἐπιχειροῦντος νὰ παραβιάσῃ τὰς διατάξεις τοῦ ἐγγράφου.

δ) Μὲ τὰς κυρώσεις ἐτελείωνε τὸ κείμενον καὶ ἤρχιζε τὸ ἐσχατόκολλον, ἀποτελούμενον: α) Ἐκ τῆς χρονολογίας, ἀναγραφούσης μῆνα, ἰνδικτιῶνα καὶ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, κατὰ τὴν ἐξῆς μορφήν: «ἀπολθεῖς (= χρυσόβουλλος λόγος) κατὰ μῆνα...τῆς ἐνισταμένης ἰνδικτιῶνος τοῦ...ἔτους» ⁴. β) Ἐκ τῆς τυπικῆς διὰ τοὺς χρυσοβούλλους λόγους φράσεως: «ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπροβλήτον *Εἰκ. 69 ὑπεσημῆματο κράτος*» ⁵, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἐγράφετο ὑπὸ τοῦ ὑπαλλήλου ἐπικυρώσεως ἢ λέξις legimus. γ) Ἐκ τῆς ὑπογραφῆς (subscriptio).

munité à Byzance, Byzantion 28 (1958) 165-254. F. Dölger, Herrscherkanzlei 92 σημ. 35.

1. F. Dölger, Schatzkammern 21.

2. Βλ. π.χ. χρυσόβουλλον λόγον Μανουῆλ Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1148 = JGR. I.378: Reg. 1372: «Εἴ τις οὖν θελήσει διὰ φιλοχρηματίαν ἢ δι' ἑτέραν αἰτίαν τινὰ καταφρονῆσαι τῶν ἐν τῷ παρόντι χρυσοβούλλῳ λόγῳ τῆς βασιλείας μου διωρισμένων, πρῶτα μὲν τὸ τῆς ἁγίας τριάδος φέγγος, ὅτε παριστάμεθα τῷ φοβερῷ βήματι, μὴ θεάσαιοτο ἐκπέσοι δὲ καὶ τῆς τῶν χριστιανῶν μερίδος, ὡς ὁ Ἰούδας τῆς δωδεκάδος προσηπιτούτοις καὶ τὴν ἀρὰν ἐπισπάσαιοτο τῶν ἀπ' αἰῶνος προκοκοιμημένων πρωτοτόκων ἁγίων δικαίων καὶ θεοφόρων πατέρων».

3. Βλ. χρυσόβουλλον λόγον τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1088 = MM. VI. 52: Reg. 1150: «...ὄφρωμένον τοῦ κατατολμήσαντος ἀθετῆσαι τι τῶν ἐνταῦθα διειλημμένων τὴν τε τῆς βασιλείας μου σφοδρὰν ἐπισπάσασθαι ἀγανάκτησιν καὶ τὴν τοῦ ἴσως ἐκεῖθεν ἀφαιρεθησομένου εἰς τὸ τετραπλάσιον ἀντιστροφὴν».

4. Βλ. π.χ. Reg. 2342 - a.1312: Reg. 2617 - a.1300 (= F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 5 καὶ 6). - Εἰς τινὰς χρυσοβούλλους λόγους τοῦ 11ου αἰ. ὠρισμένα στοιχεῖα τῆς χρονολογίας (μῆν, ἀριθμὸς ἰνδικτιῶνος) ἐγράφοντο εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν μὲ λατινικὰ ὅμως γράμματα. Βλ. π.χ. Reg. 932 - a.1057: Reg. 946 - a.1060.

5. Ἡ θέσις τῆς λέξεως κράτος ἀποτελεῖ κριτήριον γνησιότητος τῶν χρυσοβούλλων λόγων. Βλ. περὶ αὐτοῦ κατωτ. ἐν τῷ οἰκίῳ κεφαλαίῳ.

Ἡ παλαιότερα σωζομένη αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή περιέχεται εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ τὸ ἔτος 972 ἀπολυθὲν διὰ τὸν Ἴθθα τυπικόν, ἔχουσα ὡς ἐξῆς: «† Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς *Εἰκ. 68a-d* Ρωμαίων†»¹.

Ἡ ἐπομένη χρονικῶς ἐν πρωτοτύπῳ σωζομένη αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή, τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου τοῦ 1052, εἰς χρυσόβουλλον τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἔχει ὡς ἐξῆς: «† Κωνσταντῖνος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Μονομάχος †»².

Τὸ 1057 εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Μιχαὴλ Στ' Στρατιωτικοῦ ἡ ὑπογραφή λαμβάνει τὴν μορφήν: «† Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων †»³, διὰ τὴν λάβην ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου εἰς τὰ χρυσόβουλλά του τοῦ Αὐγούστου 1079⁴ καὶ Ὀκτωβρίου 1079⁵ τὴν ἐξῆς μορφήν: «† Νικηφόρος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Βοτανειάτης †», ἡ ὁποία παραμένει ἀμετάβλητος μέχρι τέλους τοῦ κράτους⁶.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰ. παρατηροῦμεν ἀπλοποιήσεις εἰς τὴν μορφήν τῶν χρυσοβούλλων λόγων. Ἐν πρώτοις ἡ γραφή τοῦ κείμενου γίνεται ὀλιγώτερον ἐπιμελημένη καὶ ὠραία. Ἡ χρῆσις τῶν ἰδιαιτέρου τύπου γραμμῶν, τῶν χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν *Εἰκ. 70* γραμματείαν, περιορίζεται. Ἡ ὀλόγραφος *in vocatio* καὶ ἡ *pertinentia* παραλείπονται καὶ ἀντ' αὐτῶν σημειοῦται μία συμβολικὴ ἀπλῶς *in vocatio* (= †)⁷. Συχνότατα τὸ κείμενον στερεῖται προοιμίου⁸. Μετὰ τὸ 1198

1. Reg. 745: *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 16. Πβλ. περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔγγραφου τούτου *F. Dölger*, *Tragos* 340-50 (= *Dipl.* 215-24). Τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν εἶναι κυρίως εἰπεῖν χρυσόβουλλος λόγος, ἀλλ' ἀπλοῦν τυπικόν. Φέρει *Εἰκ. 68a* ὅμως τὴν ἀρχαιότεραν σωζομένην ἰδιόχειρον ἐρυθρὰν αὐτοκρατορικὴν ὑπογραφήν καὶ διὰ τοῦτο ἀναφέρεται ἐδῶ. Πβλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 1000 (= *Dipl.* 146).

2. Reg. 907: *A. Lavra* ἀριθ. 26· *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 1000 (= *Dipl.* 147).

3. Reg. 932: *A. Lavra* ἀριθ. 27· πβλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 1000 (= *Dipl.* 147).

4. Reg. 1045: *MM.* VI.19-21.

5. Reg. 1046: *MM.* VI.21-23 = *F. Dölger*, Facsimiles ἀριθ. 19.

6. Πβλ. *F. Dölger*, *Kaisertitulatur* 1000-1 (= *Dipl.* 147).

7. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 20. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 37 (= *Dipl.* 42).

8. Βλ. π.χ. Reg. 2736 - a.1329: *A. Guillou*, *Archives* ἀριθ. 24· Reg. 2737 -

Κατηγορίαι ἐγγράφων

παραλείπεται καὶ ἡ λέξις *legimus* εἰς τὰ σωζόμενα χρυσοβούλλα. Κατὰ τὸν 13ον πρὸς 14ον αἰ., ἀκριβέστερον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀνδρονίκου Β' καὶ Ἀνδρονίκου Γ' (1282-1341), ἡ γραφή τῶν χρυσοβούλλων λόγων ὑφίσταται καὶ νέαν ἀλλαγὴν: τὰ ἐλάχιστα μεμονωμένα ἔχνη ἰδιαιτέρων γραμμάτων ἐξαφανίζονται τελείως, χρησιμοποιεῖται ὁμοίως νῦν ἰσομεγέθης, ἐστρογγυλευμένη, μικρογράμματος γραφή, χαρακτηριστικὴ τῶν χρυσοβούλλων τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ 13/14ου αἰ., ἴδια κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν ἀνωτέρω αὐτοκρατόρων.

Μόνα χαρακτηριστικὰ τοῦ χρυσοβούλλου λόγου παραμένουν πλέον αἱ ἐρυθραὶ παρένθετοι λέξεις, ἡ ἰδιόχειρος ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή καὶ ἡ χρυσοῦ βούλλα¹.

Γραφικὴ παράστασις χρυσοβούλλου λόγου (μέχρι τέλους τοῦ 12ου αἰ.).		
Πρωτόκολλον	<ul style="list-style-type: none"> 'Ἐπίκλησις (Invocatio). Τίτλωσις (Intitulatio). 'Ἐπιγραφὴ (Pertinentia). 	<ul style="list-style-type: none"> } γραφὴ πρωτοκόλλου.
Κείμενον	<ul style="list-style-type: none"> Προοίμιον (Arenga). Διήγησις (Narratio). 'Ἀπόφασις (Dispositio). Κυρώσεις (Sanctio). 	<ul style="list-style-type: none"> } ἰδιαιτέρα γραφὴ αὐτοκρατορικῆς γραμματείας.
'Ἐσχατόκολλον	<ul style="list-style-type: none"> Χρονολογία. Τυπικὴ φράσις: «<i>En ̄ και τὸ...</i>» <i>Legimus</i>. 'Ἰδιόχειρος ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή. 	

'Ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. ἐμφανίζεται εἰς τὸ ἔσχατόκολλον καὶ εἶδος

a.1329: MM. VI.250-51. Reg. 2782-a.1332: A. Guillou, Archives ἀριθ. 26 κ.ἄ.

1. F. Dölger, Schatzkammern 20.

Προνομιακά έγγραφα

σημειώσεως ἀπολύσεως τῶν χρυσοβούλλων λόγων. Εἶναι πάντοτε ἐνσωματωμένη μετὰ τῆς χρονολογίας τὴν ὁποῖαν προλογίζει, συνάπτεται δὲ μετὰ τῆς καταληκτικῆς φράσεως τοῦ χρυσοβούλλου λόγου καὶ ἔχει συνήθως τὴν μορφήν: «Διὰ τοῦτο γὰρ ἐγεγόνει καὶ ὁ παρὼν χρυσόβουλος λόγος τῆς βασιλείας μου...ἀπολυθεὶς κατὰ τὸν μῆνα τῆς... ἰνδικτιῶνος τοῦ...ἔτους, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον...ὑπεσημῆματο κράτος»¹.

Ἄπὸ τοῦ 14ου αἰ. χρησιμοποιεῖται ὡς γραφικὴ ὕλη διὰ τοὺς χρυσοβούλλους λόγους ἀντὶ τοῦ βομβυκίνου χάρτου ἢ περγαμηνῆ, πρᾶγμα ὅπερ ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἐπιβράχυνσιν τῶν χρυσοβούλλων ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἐξῆς².

Ἄλλὰ καὶ ἡ νέα συνήθεια ἔχει τὰς ἐξαιρέσεις τῆς, ὡς τοῦτο μαρτυροῦν χρυσόβουλλοι λόγοι, ἐλάχιστοι βεβαίως, γραμμένοι ἐπὶ χάρτου³.

Ὁ τελευταῖος σωζόμενος ἐν πρωτοτύπῳ χρυσόβουλλος λόγος εἶναι ἔγγραφον τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου, ἐκδοθὲν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1451 διὰ τὴν Ραγούζαν⁴.

1. Reg. 1718 - a.1228: JGR. I.485. - Λεπτομερέστερον περὶ τούτου βλ. ἀνωτέρω σ. 116 κ.έ.

2. F. Dölger, Schatzkammern 20· Τοῦ αὐτοῦ, Kodikellos 37 (= Dipl. 42).

3. Πβλ. π.χ. χρυσοβούλλους λόγους τῶν Μιχαήλ Θ' τοῦ ἔτους 1300 (= F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 6: Reg. 2617) καὶ Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ τοῦ 1349 (= F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 10: Reg. 2954).

4. Reg. 3537: TTh. Ragusa 529 = JGR. I.603-5.

Γραφικὴ παράστασις χρυσοβούλλου λόγου
(ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. καὶ ἐξῆς).

Πρωτόκολλον	{	Μόνον ἢ συμβολικὴ ἐπίκλησις [Invocatio (=†)].
Κείμενον	{	Προοίμιον (Arenga) (συχνὰ παραλείπεται). Ἔκθεσις (Narratio). Ἀπόφασις (Dispositio).
Ἐσχατόκολλον	{	Σημείωσις ἀπολύσεως. Χρονολογία. Τυπικὴ: φράσις «Ἐν ᾧ καὶ τὸ...». Ἰδιόχειρος ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή.

2. Χρυσόβουλλον σιγίλλιον

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 11ου ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰ. ἐμφανίζεται μία ἀπλουστευμένη μορφή τοῦ χρυσοβούλλου λόγου, τὸ χρυσόβουλλον σιγίλλιον¹, χρησιμοποιοούμενον, ὡς ἐλέχθη, διὰ μικρᾶς κλίμακος προνόμια².

Εἰκ. 71 Τὸ παλαιότερον ἐν πρωτοτύπῳ σωζόμενον χρυσόβουλλον σιγίλλιον εἶναι ἐγγράφον τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ ἔτους 1092/1107³.

Τὸ χρυσόβουλλον σιγίλλιον ἐγράφετο ἀρχικῶς ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου, ἀργότερον ὁμως ἐπὶ περγαμνῆς, καὶ αἱ διαστάσεις του ἦσαν κατὰ πολὺ μικρότεραι τῶν τοῦ χρυσοβούλλου λόγου. Τοιοῦτοτρόπως τὸ προαναφερθὲν χρυσόβουλλον σιγίλλιον τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ἔχει διαστάσεις 0,82 × 0,38 μ. μόνον⁴.

Ἀργότερον μάλιστα, ὅτε ὁ χάρτης ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς περγα-

1. Πβλ. G. Rouillard, Note 122-3.

2. F. Dölger, Facsimiles 5-6. Τοῦ αὐτοῦ, Patmosurkunden 340.

3. Βλ. F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 14.

4. F. Dölger, Schatzkammern 55 (ἐν ἀριθ. 14).

Προνομακά έγγραφα

μηνης, αι διαστάσεις των χρυσοβούλλων σιγίλλων έγινοντο ακόμη μικρότεροι, ως τουτο δεικνύει χρυσόβουλλον σιγίλλιον του 'Ιωάννου Ε' Παλαιολόγου του έτους 1342 έχον διαστάσεις 37,5 × 29,5 εκ.¹ *Εικ. 72*

Το χρυσόβουλλον σιγίλλιον φέρει συμβολικην μόνον invocatio δηλουμένην δια του σταυρικου σημείου, στερεΐται δε τόσοσ τής τιτλώσεως (intitulatio), όσον και τής γενικής έπιγραφής (pertinentia). 'Επί πλέον εις το κείμενον του δεν έχει την καταληκτικην φράσιν του χρυσοβούλλου λόγου: «έν ω και το ήμέτερον... ύπεσημίνατο κράτος», ακριβώς διότι ο αυτοκράτωρ δεν υπογράφει δια του όνόματός του το σιγίλλιον, αλλά θέτει με έρυθράν μελάνην το μηολόγημα².

'Αφ' έτέρου όμως το χρυσόβουλλον σιγίλλιον διατηρεΐ τας παρεν- *Εικ. 71*
θέτους έρυθράς λέξεις, τ.έ. την λέξιν σιγίλλιον, και φέρει με έρυθράν μελάνην γραμμένα το μηολόγημα και το legimus, το όποϊον όμως εξαφανίζεται μεταξυ των έτων 1119 - 1193³.

Και ο τύπος ούτος προνομιακου έγγραφου φέρει την χρυσήν σφραγίδα, και δια τουτο άλλωστε καλεΐται χρυσόβουλλον σιγίλλιον⁴.

Το χρυσόβουλλον σιγίλλιον δεν παρουσιάζει την ιδιαιτέραν γραφήν τής αυτοκρατορικής γραμματείας, άλλ' άπλουστέραν, έπίσης δ' ή γλώσσα του έγγραφου τουτου είναι άπλουστέρα τής γλώσσης του χρυσοβούλλου λόγου⁵.

Το χρυσόβουλλον σιγίλλιον φέρει τας σημειώσεις εισηγητών, *Εικ. 72*
όπως ακριβώς ο χρυσόβουλλος λόγος, και παρουσιάζει τον αυτον τρόπον

1. Reg. 2883: A. *Kuilumus* αριθ. 20· F. *Dölger*, Schatzkammern αριθ. 16.

2. F. *Dölger*, Schatzkammern 20· Του αυτου, Facsimiles 5.

3. Βλ. Reg. 1296 - a.1119 (;): MM. VI. 99-101· F. *Dölger*, Kodikellos 16 (Dipl. 17) αρ. 16 και Του αυτου Dipl. πίν. III αρ. 16α. Πβλ. F. *Dölger*, Schatzkammern αριθ. 14 - a.1092/1107, όπου αναγράφονται αι έρυθραι παρενθετοι λέξεις και το legimus· εις μεταγενέστερα χρυσόβουλλα σιγίλλια όμως αναγράφονται μόνον αι έρυθραι παρενθετοι λέξεις: βλ. Reg. 2628 - a.1297/1312: F. *Dölger*, Schatzkammern αριθ. 15· Reg. 2883 - a.1342: A. *Kuilumus* αριθ. 20. Πβλ. F. *Dölger*, Schatzkammern 20· Του αυτου, Kodikellos 18 (= Dipl. 19).

4. F. *Dölger*, Facsimiles 5· Του αυτου, Schatzkammern 20· Του αυτου, Patmosurkunden 341.

5. F. *Dölger*, Facsimiles 5· Του αυτου, Schatzkammern 20.

ἐξαρτήσεως τῆς χρυσῆς βούλλας (plica - ὀπαί), ὅπως ἐκεῖνος¹.

Τὰ χρυσόβουλλα σιγίλλια ἐχρησιμοποιοῦντο συνήθως διὰ τὴν *Εἰκ. 73* παροχὴν προνομίων μικροτέρας σημασίας. Ἐχρησιμοποιοῦντο ὅμως ἐνίοτε καὶ ὡς ἔγγραφα ὀλιγώτερον ἐπισήμων συνθηκῶν².

Τὰ σωζόμενα χρυσόβουλλα σιγίλλια εἶναι πολὺ ὀλίγα³. Μάλιστα μετὰ τὸ 1342 οὐδὲν σώζεται σιγίλλιον, ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν ἀντιγράφῳ, οὔτε γίνεται μνεῖα σιγίλλιον μεταγενεστέρου τοῦ ἔτους τούτου. Πιθανώτατα μετὰ τὸ 1342 ἐγκατελείφθη ἡ χρῆσις τοῦ τύπου τούτου προνομιακοῦ ἐγγράφου⁴.

Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τοῦ χρυσοβούλλου σιγίλλιον, ὡς αὕτη ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων ἐγγράφων τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἔχει ὡς ἐξῆς:

Μετὰ τὴν συμβολικὴν invocatio ἀκολουθεῖ ἄνευ ἄλλου στοιχείου πρωτοκόλλου τὸ κείμενον, εἰσαγόμενον, ἐνίοτε ὅμως μόνον, διὰ βραχυτάτου προοιμίον⁵.

Εἰς τὸ προοίμιον ἀκολουθεῖ βραχεῖα ἐπίσης narratio εἰσαγομένη συνήθως διὰ τοῦ: «ἐπεὶ οἱ...»⁶.

Ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα ἡ dispositio τοῦ αὐτοκράτορος περιέχουσα, ἐνίοτε τοῦλάχιστον, καὶ sanctio⁷. Τὸ κείμενον κλείει συνήθως διὰ τῆς γενικῆς ἐπικυρωτικῆς φράσεως (corroboratio): «ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ παρὸν χρυσόβουλλον σιγίλλιον συνήθως πιστωθὲν ἐπεδόθη»⁸

1. Βλ. Reg. 2883 - a.1342: *A. Kulumus* ἀριθ. 20· πβλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* 5· *Τοῦ αὐτοῦ*, *Schatzkammern* 20.

2. Πβλ. τὴν συνθήκην μετὰ τῆς Γενούης τοῦ 1193: Reg. 1616: MM. III. 40-46 = *G. Bertolotto*, *Documenti* 116-21 καὶ τὸ λατινικὸν κείμενον αὐτόθι 121-26. Πβλ. *F. Dölger*, *Kodikellos* 39 (= *Dipl.* 44 σημ. 191).

3. Reg. 1296 - a.1119· 1975 - a.1270· 1978 - a.1271· 2031 - a.1277· 2107 - a.1285/1300/1315· 2382 - a.1316· 2493 - a.1323· 2628 - a.1297/1312· 2707 - a.1328· 2883 - a.1342.

4. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 20.

5. Π.χ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 14 - a.1092/1107: «τὸ τοῖς θεῷ προσανακειμένοις χαρίζεσθαι εὐσεβείας τέ ἐστι δεῖγμα καὶ βασιλικῆς προαιρέσεως σύμβολον».

6. Πβλ. Reg. 2628 - a.1297/1312: *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 15· Reg. 2883 - a.1342: *A. Kulumus* ἀριθ. 20.

7. Βλ. π.χ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 14.

8. Π.χ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 14· πβλ. Reg. 1296 - a.1119:

Προνομιακά έγγραφα

ἢ ἄλλης παρομοίας φράσεως, σπανιώτερον ὅμως κλείει διὰ μιᾶς πλέον συγκεκριμένης corroboratio, τῆς ὁποίας τὸ παλαιότερον παράδειγμα παρέχει ἀντίγραφον χρυσοβούλλου σιγίλλιου τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου τοῦ ἔτους 1046: «...καὶ χρυσῆ βούλλη τῆς βασιλείας μου πιστωθὲν...»¹. Τὴν αὐτὴν ἐπικύρωσιν παρέχει καὶ ἄλλο ὀλίγον μεταγενέστερον ἐν ἀντιγράφῳ παραδιδόμενον χρυσόβουλλον σιγίλλιον τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος², ἐνῶ ἕτερα δύο χρυσόβουλλα σιγίλλια τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος παρουσιάζουν διαφορετικὴν πῶς μορφήν ἐπικυρώσεως (corroboratio)³.

Τὸ ἐσχατόκολλον περιεῖχε τὸ ἐρυθρόγραφον, ἰδιόχειρον αὐτοκρατορικὸν μηνολόγημα, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐτίθετο τὸ legimus μέχρι τοῦ 1119⁴.

Μετὰ τὸ μηνολόγημα ἐτίθεντο συνήθως αἱ σημειώσεις εἰσηγητῶν.

Γραφικὴ παράστασις χρυσοβούλλου σιγίλλιου.

Πρωτόκολλον	{	Μόνον ἡ συμβολικὴ ἐπίκλησις [Invocatio (=†)].
Κείμενον	{	Βραχύτατον προοίμιον (Arenga) (σπανίως).
		Βραχεῖα ἔκθεσις (Narratio).
		Ἀπόφασις (Dispositio).
		Κυρώσεις (Sanctio) (ἐνίοτε).
	{	Ἐπικύρωσις (Corroboratio).
Ἐσχατόκολλον	{	Μηνολόγημα.
		Legimus (μέχρι τοῦ 1119).
		Σημειώσεις εἰσηγητῶν (ἐνίοτε).

MM. VI.101: «...καὶ σνήθως ἐπιστώθη καὶ ἐπεδόθη †».

1. JGR. I.632: Reg. 878.

2. MM. V.6-7: Reg. 887 - a.1048.

3. JGR. I.635: Reg. 902 - a.1050: «...τῷ βουλλατηρίῳ τῆς βασιλείας μου πιστωθὲν...» καὶ Κ. Ν. Κανελλάκης, Ἀνάλεκτα 557: Reg. 910 - a.1053: «...καὶ χρυσῆ βούλλη ὑπεσφραγίσθη».

4. Βλ. Reg. 1296: MM. VI. 99-101· μεταξύ τῶν ἐτῶν 1119 καὶ 1193 ἐξαφανίζεται, ὡς εἴπομεν, τὸ legimus. Βλ. ἄνωτ. σ. 247, σημ. 3.

3. Χρυσόβουλλος ὄρισμός

Τρίτος τύπος προνομιακοῦ ἐγγράφου ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ., ὁ χρυσόβουλλος ὄρισμός. Ἐλάχιστα δείγματα πρωτότυπα τοῦ τύπου τούτου σώζονται¹. Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι ὁ χρυσόβουλλος ὄρισμός ἦτο γραμμένος εἰς συνήθη γραφήν, ὄχι τὴν ἰδιαιτέραν γραφήν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, ἔφερε πλήρη χρονολογίαν (ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἰνδικτιῶνα, μῆνα) μετὰ μαύρην ὄμως μελάνην καὶ ἰδιόχειρον ἐρυθρὰν αὐτοκρατορικὴν ὑπογραφήν. Ἐστερεῖτο τῶν παρενθέτων λέξεων². Εἰκ. 74

Ὁ χρυσόβουλλος ὄρισμός ἦτο ἐγγράφον μικρῶν διαστάσεων καὶ ἐγράφετο ἐπὶ τῆς ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένης γραφικῆς ὕλης (χάρτου ἢ περγαμηνῆς)³.

Ὁ χρυσόβουλλος ὄρισμός ἐστερεῖτο πρωτοκόλλου καὶ προοιμίου, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ *legimus*⁴.

Ὡς χρυσόβουλλοι ὄρισμοὶ αὐτοεξακκηρίζοντο ἐνίοτε καὶ τὰ προκουρατορικὰ χρυσόβουλλα, ὁμοιάζοντα ἄλλωστε κατὰ τὴν μορφήν πρὸς ἐκείνους⁵.

1. Reg. 3060 - a.1356: *W. Regel*, Χρυσόβουλλα ἀριθ. 7. Κολοβὸν χρυσόβουλλον ὄρισμὸν τῆς ἰδίας ἐποχῆς ἐκ χειρογράφου τοῦ St. John's College ἐν Cambridge [ἀριθ. 79 (James 265)], θὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς ὁ *E. Schilbach*.

2. *F. Dölger*, Facsimiles 5· Τοῦ αὐτοῦ, *Kodikellos* 39 (= Dipl. 44).

3. *F. Dölger*, Facsimiles 5.

4. *W. Regel*, Χρυσόβουλλα ἀριθ. 7: Reg. 3060 - a.1356· *F. Dölger*, *Kodikellos* 39 (= Dipl. 44 σημ. 192).

5. Βλ. MM. III. 129-30: Reg. 3089 - a.1362. - Πβλ. ἐπ' αὐτοῦ ἀνωτ. σ. 217 κ.έ.

Προνομιακά έγγραφα

Γραφική παράστασις χρυσοβούλλου δρισμοῦ.

Πρωτόκολλον	{	'Ελλείπει.
	{	Προοίμιον (Arenga) (ἐλλείπει.)
Κείμενον	{	'Εκθεσις (Narratio).
	{	'Απόφασις (Dispositio).
'Εσχατόκολλον	{	Πλήρης χρονολογία (διὰ μαύρης μελάνης).
	{	'Ιδιόχειρος ἐρυθρά αυτοκρατορική ὑπογραφή.

Β. ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1. Γενικά

Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω¹ ὅτι τὰ ἔγγραφα μᾶς παραδίδονται εἴτε ἐν πρωτοτύπῳ, εἴτε ἐν ἀντιγράφῳ.

Ὁ ἰδιαιτέρως μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐν (κεκυρωμένῳ) ἀντιγράφῳ παραδιδόμενων αὐτοκρατορικῶν ἔγγράφων δεικνύει χωρὶς ἀμφιβολίαν τὴν μεγίστην σημασίαν καὶ χρησιμότητα, τὴν ὁποίαν τὰ ἀντίγραφα ταῦτα εἶχον διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς.

Πράγματι, τὰ ἀντίγραφα ἐξεδίδοντο διὰ νὰ δύναται ὁ ἀποδέκτης τοῦ πρωτοτύπου νὰ τὰ ἐπιδεικνύῃ ἀντ' ἐκείνου εἰς τοὺς φορολογικοὺς καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους, ὁσάκις ἐζητεῖτο τοῦτο, χωρὶς νὰ ταλαιπωρῇ τὸ πρωτότυπον².

Ἰδιαιτέρως φανερὸν καθίσταται τοῦτο εἰς τὰς περιπτώσεις χορηγήσεως ἀτελείας εἰς τὰ πλοῖα μονῆς τινος: ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν ὅλα τὰ πλοῖα συγχρόνως νὰ φέρουν τὸ πρωτότυπον, ἐχορηγοῦντο μετ' αὐτοῦ, τῇ αἰτήσει ἀσφαλῶς τῶν ἐνδιαφερομένων, καὶ περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἀντίγραφου τοῦ χορηγουμένου προνομιακοῦ ἔγγραφου³.

Παρομοίως καὶ τὰ τυπικὰ ἢ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν μονῶν ἐτηροῦντο εἰς τὸ σκευοφυλάκιον, ἐνῶ διὰ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας ἐχρησιμοποιοῦντο ἐπίσημα ἀντίγραφα αὐτῶν⁴. Πιθανώτατα δὲ καὶ εἰς

1. Βλ. ἀνωτ. σ. 116 κ.έ.

2. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 96.

3. Βλ. π.χ. *A. Lavra* ἀριθ. 50 Α. Β, C· *F. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 40, 41· πβλ. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Schatzkammern* 96 σημ. 1.

4. Πβλ. τὴν *Διάταξιν* τοῦ *Μιχαήλ Ἀτταλειάτου* τοῦ 1077: MB. I.40.28 κ.έ. = MM.V.319: «τὸ δὲ πρωτότυπον τυπικὸν ἵνα ὑπάρχῃ καθημερῶς καὶ ἐσφραγισμένον ἄνωθεν, ἐνεργῆ δὲ τὸ τούτου ἰσότυπον...». Πβλ. *W. Nissen*, *Diataxis* 47 με ἀντίστοιχα παραδείγματα ἄλλων τυπικῶν. Βλ. ἐπίσης *F. Dölger*,

τοιούτους λόγους ὀφείλετο ἡ σύστασις βιβλίων ἀντιγράφων (κοντακίων), τ.ἔ. συλλογῶν ἐν ἀντιγράφῳ τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς, συντεταγμένον κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἢ κατὰ θέματα ¹.

Ἄλλη χρῆσις δι' ἣν ἐξεδίδοντο ἀντίγραφα, ἦτο ἡ δικαστικὴ. Καὶ ναὶ μὲν κατὰ τὴν πρωτοβυζαντινὴν ἐποχὴν, κατ' ἀκολουθίαν ρωμαϊκῆς συνηθείας, τὰ ἀντίγραφα τῶν δημοσίων ἐγγράφων δὲν ἐγίνοντο δεκτὰ εἰς τὰ δικαστήρια, ἀλλ' ἀπαιτεῖτο τὸ πρωτότυπον ἐγγράφον ², ἡ ἀνάγκη ὅμως τῶν πραγμάτων ἐπέβαλε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἀποδοχὴν, ἀντὶ τῶν πρωτοτύπων, δεόντως θεωρημένων ἀντιγράφων.

Τοιουτοτρόπως εἰς τὰ Σχόλια τῶν Βασιλικῶν ἀναγράφεται: «Πρωτότυπον...ὀφείλει καὶ ὁ φίσκος προσφέρειν, οὐκ ἴσον...ἀλλ' ἡ αὐτὸ τὸ πρωτότυπον, ἢ ὁ παρεμβληθῆ οὐκ ἀπὸ σχεδαρίου, ἀλλὰ τοῦ κώδικος, ἦτοι τῆς θέσεως τοῦ σεκρέτου. Τοῦτο γὰρ πρωτότυπὸν ἐστὶ» ³.

Συνέβαιεν ὅμως νὰ ἔχη χαθῆ τὸ πρωτότυπον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀντὶ τοῦ ἀπολεσθέντος πρωτοτύπου ἐγίνοντο δεκτὰ δύο σχεδάρια, ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν ὅτι ταῦτα θὰ ἦσαν τελείως ὅμοια μεταξὺ τῶν. Τοῦτο ὥρισε διὰ Νεαρᾶς τοῦ ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός: «ἀπολλυμένων τῶν ἀθθεντικῶν καὶ μηδ' ἐν τῇ θέσει εὐρισκομένων, δύο ἰσότυπα, ἦτοι σχεδάρια ἰσάζοντα δι' ὅλου δεχόμεθα, ἀπὸ προστά-

Schatzkammern 96 σημ. 1.- Πβλ. ἐπίσης τὰς ὁδηγίας τοῦ τυπικοῦ τῆς Κοσμοσωτείας τῆς ἐπὶ τοῦ Αἴνου (=L. Petit, Typikon 53.8 κ.ἔ.): «πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ τούτων δικαιώματα ἀναλαβέσθαι τὸν προσεστώτα, ὁπόθι ἂν καὶ παραφυλάττωνται, καὶ ἀποθεῖναι ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ πρὸς ἀσφάλειαν θέλομεν, τὰ δὲ ἴσα τούτων ἔχειν προχείρως πρὸς τὸ ἐμφαίνειν τοῖς ἴσως ποτὲ τῶν καιρῶν ἀνακλύουσιν ἐξεσταταῖς τῶν δικαίων ἡμῶν ἐκ δημοσιακῆς χειρὸς καὶ δυνάμεως . . . ». Πβλ. F. Dölger, Kodikellos 40 (= Dipl. 45).

1. Πβλ. Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, Διάταξις 40. 19 κ.ἔ. = MM. V.319: «πλήν ἵνα ἀπογραφῶσι πάντα τὰ δικαιώματα ἐν κοντακίῳ, ὡς ἂν συνοπτικῶς διαγνώσκῃται πόσα καὶ ποῖα δικαιώματα ἔχει ἐκάστη κτήσις».

2. Πβλ. Dig. XXII.4.2 ((Paulus): «Quicumque a fisco convenitur, non ex indice et exemplo alicuius scripturae, sed ex authentico conveniendus est et ita, si contractus fides possit ostendi: ceterum calumniosam scripturam vim in iudicio optinere non convenit»). Πβλ. Βασιλικὰ XXII.1.31· πβλ. F. Dölger, Beweis 608.

3. Βασιλικὰ II.482. Σχόλιον ἐπὶ λα': Σχεδάριον = ὑπηρεσιακὸν ἀντίγραφον ἐγγράφου προοριζόμενον διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας.

ξεως τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ¹.

Ὅτι ἴσχυεν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, διὰ τὰ ἰδιωτικά ἐγγράφα, θὰ ἴσχυε κατ' ἀνάλογον τρόπον καὶ διὰ τὰ δημόσια. Δὲν διεσώθησαν βεβαίως πληροφορίες ἐξ ὧν νὰ φαίνεται ποία ἦτο ἡ διαδικασία ἐκδόσεως ἐπισήμων ἀντιγράφων. Τὰ σωζόμενα ὁμως ἀντίγραφα μᾶς παρέχουν μόνον τῶν ἀρκετὰς πληροφορίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι τὰ ἀντίγραφα τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, ἴσα ἢ ἰσότυπα καλούμενα, διακρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας: α) εἰς ἰσότυπα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας καὶ β) εἰς ἰσότυπα τοῦ ἀποδέκτου.

Ἰσότυπα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας εἶναι ἀντίγραφα, τὰ ὅποια ἢ ἴδια ἢ αὐτοκρατορικὴ γραμματεία ἐξέδιδε, συνήθως συγχρόνως² πρὸς τὸ πρωτότυπον ἐγγράφον. Ἀντίγραφα τοῦ τύπου τούτου σώζονται μόνον μέχρι τοῦ 12ου αἰ.

Ἰσότυπα ἀποδέκτου καλοῦνται τὰ ἀντίγραφα, τὰ ὅποια οἰαδήποτε πολιτικῆ ἢ ἐκκλησιαστικῆ ἀρχῆ κατὰ παράκλησιν τοῦ ἐνδιαφερομένου ἐπεκύρωνεν ἢ ἐξέδιδεν³.

2. Ἰσότυπα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας

Τὰ ἰσότυπα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἦσαν κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν μορφήν πιστὰ ἀντίγραφα τοῦ πρωτοτύπου
 Εἰκ. 75 ἐγγράφου: ἐγράφοντο εἰς τὴν ἰδίαν φροντισμένην γραφήν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας⁴, ἔφερον τὰς ἐρυθρὰς παρενθέτους λέξεις καὶ τὸ *legimus*⁵.

1. Βασιλικά Π.482. Σχόλιον ἐπὶ λα'. Πβλ. *F. Dölger*, *BZ.* 35(1935) 175. Τοῦ αὐτοῦ, *Schatzkammern* 96. Τοῦ αὐτοῦ, *Beweis* 609.- Παραδείγματα σχεδῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων βλ. ἐν *G. Ferrari dalle Spade*, *Registro* 263-267.- Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως θέσις βλ. *F. Dölger*, *Beiträge* 111 σημ. 8 καὶ 112.

2. Ἡ καὶ ἀργότερον.

3. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 96.

4. Μόνον ὁμως ἐφ' ὅσον ἐξεδίδοντο συγχρόνως πρὸς τὸ πρωτότυπον. Παραδείγματα: *F. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 39 = Τοῦ αὐτοῦ, *Schatzkammern* ἀριθ. 35.- *A. Lavra*, ἀριθ. 14 καὶ 19 καὶ πιθανῶς 21. Τὰ μεταγενεστέρως ἐκδιδόμενα ἀντίγραφα ἐγράφοντο βεβαίως κατὰ τρόπον ἐπιμελημένον, ὅχι ὁμως καὶ εἰς τὴν γραφήν τῆς
 Εἰκ. 76 αὐτοκρατορικῆς γραμματείας. Πβλ. *F. Dölger*, *Facsimiles* ἀριθ. 40 καὶ 41.- *A. Lavra*, ἀριθ. 13, 22, 23 καὶ 26. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 97 σημ. 4.

5. *F. Dölger*, *Kodikellos* 39-40 (=Dipl. 45).

Χρυσὴν βοῦλλαν δὲν ἔφερον βεβαίως τὰ ἀντίγραφα. Ἄντ' αὐτῆς ὁμοῦς ἔφερον ἐνίοτε μολύβδινον, πιστὸν κατὰ τὰς παραστάσεις καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ὁμοιωμά της, κρεμάμενον διὰ μεταξωτῆς ταινίας¹. Ὑπογραφὴν τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἔφερον βεβαίως τὰ ἀντίγραφα, διότι τότε θὰ μετεβάλλοντο αὐτομάτως εἰς πρωτότυπα². Εἰκ. 39a - b

Τὰ ἰσότυπα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἦσαν, ὡς ἐλέχθη, ὅμοια πρὸς τὸ πρωτότυπον. Τοῦτο δεικνύει πρὸ πάντων ἰσότυπον τοῦ ἔτους 1079³.

Μίαν μόνην διαφορὰν, ἀπαντῶσαν ὁμοῦς ἐνίοτε μόνον, παρετήρησαν ὁ F. Dölger: ἐνῶ εἰς τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα ὁ ἀριθμὸς τῆς ἰνδικτιῶνος καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δεκάδων καὶ μονάδων τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτους ἀποδίδονται ὀλογράφως καὶ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, εἰς τὰ ἰσότυπα ὀλόκληρον τὸ ἔτος καὶ ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς ἰνδικτιῶνος ἀποδίδονται δι' ἑλληνικῶν ἀριθμῶν καὶ γράφονται διὰ μαύρης μελάνης⁴.

Ἀξιοσημείωτον νεωτερισμὸν παρουσιάζει ἰσότυπον τοῦ ἔτους 1102. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ φέρει σήμερον κολλημένην «περιλήψιν» τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγγράφου, πιθανώτατα διὰ τῆς χειρὸς τοῦ ἰδίου τοῦ γραφέως γραμμένην: «Ἰ χρυσόβουλλον περὶ τῆς ἐξκουσσείας τῶν Εἰκ. 77 τεσσάρων πλοίων»⁵. Ἡ ἀναγραφὴ τοιούτων «περιλήψεων» δὲν εἶναι

1. A. Lavra ἀριθ. 43. Πβλ. F. Dölger, Schatzkammern 320.- Ἀντίγραφα τῶν μέσων τοῦ 12ου αἰ. δὲν φέρουν ὅπασ μνηθου: ἐπομένως δὲν ἔφερον μολυβδίνην σφραγιδα. Πβλ. F. Dölger, Patmosurkunden 335 σημ. 3.

2. F. Dölger, Kodikellos 40 (=Dipl. 45): Τοῦ αὐτοῦ, Schatzkammern 97.- Πβλ. A. Xéropotamou ἀριθ. 28 - a.1407: Reg. 3209.

3. F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 35. Τὰ ὑπὸ τῶν G. Rouillard - P. Collomp ἐκδιδόμενα ἰσότυπα εἶναι κολοβά (ἀκέφαλα) (A. Lavra ἀριθ. 30, 31, 43, 51), ἐν δὲ τούτων σώζεται ὅλον, ἀλλὰ στερεῖται πρωτοκόλλου (ἀριθ. 50).- Ἀκεραίως σωζόμενα ἀντίγραφα τῶν μέσων τοῦ 12ου αἰ. στεροῦνται πρωτοκόλλου. F. Dölger, Patmosurkunden 335 σημ. 3.

4. Πβλ. A. Lavra ἀριθ. 31: ἀπόλυτος ἐκφορὰ τοῦ ἔτους.- Ἀριθ. 43: ἀπόλυτος ἐκφορὰ ἰνδικτιῶνος καὶ ἔτους κ.α. Πρέπει ὁμοῦς νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν ἀποτελεῖ κανόνα.- Πβλ. F. Dölger, Schatzkammern 100 ἐν ἀριθ. 35, παράγραφος: «Diplomatisches».

5. Ἀνάγνωσις ὑπὸ St. Binon, Byzantion 12 (1937) 622. F. Dölger, Schatzkammern 97 σημ. 7.

συνήθης εἰς ἰσότυπα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας. Δυστυχῶς τὸ γεγονός ὅτι ἡ «περίληψις» αὕτη εἶναι κομμένη καὶ ἐκ νέου κολλημένη, δὲν ἐπιτρέπει νὰ καθορίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἀρχικὴν τῆς τοποθέτησιν.

3. Ἰσότυπα ἀποδέκτου

Τὰ ἀντίγραφα τῆς δευτέρας κατηγορίας, τ.ἔ. τὰ ἰσότυπα ἀποδέκτου, ὑποδιαιροῦνται: α) εἰς ὑπηρεσιακὰ ἀντίγραφα καὶ β) εἰς τὰ κυρίως ἀντίγραφα τοῦ ἀποδέκτου.

Ἐπηρεσιακὰ ἀντίγραφα καλοῦμεν τὰ ὑπὸ ἀρχῶν (ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἐπισκόπων ἀκόμη) ἐκδιδόμενα, ὅταν τὰ πρὸς αὐτὰς ἀπευθυνόμενα ἔγγραφα καθόριζον τὴν ἐτοιμασίαν ἀντιγράφου καὶ ἀποστολὴν του εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου εὐεργετούμενον¹.

Τὰ ὑπηρεσιακὰ ἀντίγραφα ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς «ἐτικέτταν» ἔχουσαν ὡς ἐξῆς: «(τὸ) ἴσον τοῦ καταπεμφθέντος θείου (προσκυνητοῦ) καὶ βασιλικοῦ πιττακίου εἰς (πρὸς)...καὶ καταστραθέντος...κατὰ τὸν...μῆνα τῆς παρουσίας...ἰνδικτιῶνος καὶ περιέχοντος οὕτως...»². Ἡκολούθει τὸ κείμενον καὶ τὸ ἐσχατόκολλον καὶ μετὰ τοῦτο ἐνίοτε τοῦλάχιστον ἐσημειοῦτο: «εἶχε καὶ τὴν διὰ κηροῦ συνήθη σφραγίδα τοῦ βασιλέως»³.

Μετὰ ταῦτα ἤρχετο ἡ ὑπογραφή τοῦ προϊσταμένου τῆς ὑπηρεσίας τῆς ἐκδιδούσης τὸ ἀντίγραφον καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὑπαλλήλων, κατὰ ρητὴν προσταγὴν τοῦ ἐγγράφου⁴.

1. Πβλ. Reg. 865 - a.1045: MM. V.1: «... μεταγράψαι δὲ καὶ τὸ παρὸν πιττάκιον καὶ τούτου ἰσότυπον ὑπογραφὴν παρὰ σοῦ τε καὶ τῶν ὑπὸ σὲ σεκρετικῶν ἐπιδοῦναι τοῖς τῆς Μονῆς ἀδελφοῖς εἰς οἰκίαν ἀσφάλειαν». πβλ. Reg. 1142 - a.1087: MM. VI. 29· Reg. 1148 - a.1088: MM. VI.49· Reg. 1151 - a.1088: MM. VI.53· πβλ. F. Dölger, Schatzkammern 97 σημ. 9.

2. Πβλ. Reg. 865 - a.1045: MM. V.1· Reg. 1142 - a.1087: MM. VI.29· Reg. 1148 - a.1088: MM. VI.49· Reg. 1151 - a.1088: MM. VI.53.

3. Βλ. π.χ. Reg. 1148 - a.1088: MM. VI. 49.- Ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ δεσποινικοῦ ἐγγράφου ἐσημειοῦτο ἐκτὸς τῆς σφραγίδος καὶ ποῖος ὑπάλληλος προσέθεσε τὸ μνηολόγημα. Πβλ. MM. VI.33: «τὸ μνηὶ ἰονίῳ, ἰνδικτιῶνος ι', διὰ γραμμάτων τοῦ βεστάρχου Μιχαὴλ τοῦ Μαχητάρη». πβλ. MM. VI.53.

4. Πβλ. Reg. 865 - a.1045: MM. V.1: «... καὶ τούτου ἰσότυπον ὑπογραφὴν παρὰ σοῦ τε καὶ τῶν ὑπὸ σὲ σεκρετικῶν ἐπιδοῦναι τοῖς τῆς Μονῆς ἀδελφοῖς εἰς οἰ-

Ἰσότυπα ἀποδέκτου

Τὰ κυρίως ἀντίγραφα ἀποδέκτου ἠδύνατο, ὡς ἐλέχθη, νὰ ἐκδοθοῦν ὑφ' οἰασδήποτε πολιτικῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς¹. Ἐφερον καὶ αὐτὰ «ἐτικέτταν» ἐπὶ κεφαλῆς, ἔχουσαν ὡς ἀκολουθῶς: «τὸ ἴσον τοῦ...»² ἢ «ὁ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου παρεκβληθεὶς κατὰ πάντα ἴσος, ἀμεταποίητος, βασιλικὸς σεπτὸς χρυσόβουλλος λόγος τοῦ...»³, μετὰ δὲ τὴν πλήρη παράθεσιν τοῦ ἐγγράφου ἐσημειοῦτο ἐνίοτε: «εἶχε δὲ καὶ ταῦτα δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τῆς βασιλικῆς καὶ θείας χειρὸς» καὶ ἠκολούθει ἡ μνεῖα τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς ἢ τοῦ μνηολογήματος⁴.

Εἶπετο μετὰ ταῦτα μνεῖα τῆς χρυσῆς βούλλας⁵ καὶ ἠκολούθει βεβαίωσις τοῦ ἐκδότου τοῦ ἰσοτύπου ἔχουσα ὡς ἐξῆς: «...τὸ παρὸν ἴσον μετὰ τοῦ πρωτοτύπου ἀντιβαλὼν καὶ κατὰ πάντα εὐρὴν ἰσάζον ὑπέγραφα καὶ ἐσφράγισα κάτωθεν εἰς βεβαίωσιν, μηνί... ἰνδικτιῶνος...»⁶. Μετὰ ταῦτα ἤρχετο ἡ ἰδιόχειρος ὑπογραφή τοῦ βεβαιουῦντος.

Τὰ ἀντίγραφα, κατὰ κανόνα, δὲν ἐσφραγίζοντο ὑπὸ τοῦ ἐκδίδοντος αὐτά⁷.

κεῖαν ἀσφάλειαν». Πβλ. ὡσαύτως MM. VI.29· MM. VI.32· MM. VI.49· MM. VI.53.

1. Πβλ. τὰ δείγματα παρὰ *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 36: θεματικοῦ *Εἰκ. 79* στρατηγοῦ ἀριθ. 37: πατριάρχου ἀριθ. 38: τοῦ πρώτου τοῦ ἀγ. Ὄρους ἀριθ. 39-42: *Εἰκ. 78* ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν ἀριθ. 43/4 = Ἀρχάδιος Βατοπεδινός, Γράμματα γ' κ.ε.: Σωρεῖτης ἀντιγράφων ἐπικυρούμενος ὑπὸ μητροπολίτου. Πβλ. *F. Dölger*, *Εἰκ. 80a-b* Schatzkammern 97 σημ. 9 ἐν σ. 98, ὅπου ἀναφέρονται παραδείγματα ἀντιγράφων ἐκδοθέντων ὑπὸ ὑπαλλήλων, ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν. Πβλ. αὐτόθι 121.

2. Reg. 1214 - a.1099: MM. VI.94.

3. Reg. 2626 - a.1310: *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 37.

4. Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 38: Reg. 2169 - a.1294· 39: Reg. 2720 - a.1328· 42: Reg. 3206 - a.1406· 43/4, I: Reg. 2931 - a.1347.

5. Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammeern ἀριθ. 40: «... καὶ βούλλαν χρυσὴν ἀπηρωρημένην διὰ μετᾶξης ὀξείας».- Πβλ. αὐτόθι 43/4 = Ἀρχάδιος Βατοπεδινός, Γράμματα ὕ' στ. 195 κ.ε.: «εἶχε καὶ χρυσὴν βούλλαν ἀπηρωρημένην δι' ὀξείας μετᾶξης, ἐν μὲν τῷ ἐνὶ μέρει εἰκονίζουσαν τὸν δεσποτικὸν χαρακτήρα τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ τὴν βασιλικὴν στήλην».

6. Βλ. MM. VI.95: Reg. 1214 - a.1099· πβλ. αὐτόθι 105: Reg. 1340 - a. 1145· 133: Reg. 1636 - a. 1196· 139: Reg. 1641 - a.1197. Βλ. ἐπίσης *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 38, 39, 40, 43/4.

7. Ἐξαιρέσειν ἀποτελεῖ ἀντίγραφον προστάγματος τοῦ Κωνσταντίνου Ι' Δουκά διὰ τὴν μονὴν Ἰβήρων τοῦ Δεκεμβρίου 1062, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ προέδρου καὶ δουκὸς Θεσσαλονίκης καὶ Σεργῶν Θεοδώρου Δαλασσηνοῦ, φέρον ἀπηρωρημένην διὰ

Παράδοσις ἔγγραφων

Ἡ ἐκ τῶν ἀντιγράφων μορφολογικὴ ἐντύπωσις ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ἱκανότητος ἐκάστου ἀντιγραφῆως. Μορφολογικῶς βεβαίως τὰ ἀντίγραφα σπανιώτατα ἀπομιμοῦνται τελείως τὸ πρωτότυπον¹.

Τὰ ἀντίγραφα ἀποδέκτου διακρίνονται εἰς ἄμεσα καὶ εἰς ἔμμεσα ἀντίγραφα, ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἐξεδόθησαν βάσει τοῦ πρωτοτύπου ἢ βάσει κεκυρωμένου ἀντιγράφου του².

Τὰ ἀντίγραφα ἀποδέκτου ἐξεδίδοντο, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὑπὸ ἀρχῆς εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἐνδιαφερόμενοι παρουσίαζον τὸ πρωτότυπον ἔγγραφον, τοῦ ὁποίου κεκυρωμένον ἀντίγραφον ἐχρειάζοντο. Τοῦτο μαρτυροῦν αἱ («εἰκεῖται») τῶν ἀντιγράφων ἀναγράφουσαι συνήθως: «τὸ ἴσον τοῦ ἐμφανισθέντος ἡμῖν...»³.

Ἡ κριτικὴ ἱκανότης ὅμως τῶν διαφόρων πολιτικῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων δὲν ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ δύνανται νὰ διακρίνουν ἐὰν τὸ προσκομιζόμενον ἔγγραφον, τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἢ ἐκδοσις ἀντιγράφου, ἦτο πράγματι γνήσιον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι ἐπιβεβλημένη ἰδιαίτερα προσοχὴ κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν (κεκυρωμένων) ἀντιγράφων, τόσον ἀπὸ διπλωματικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς σκοπιᾶς⁴, πρὸ παντὸς ὅταν πρόκειται περὶ ἐμμέσων ἀντιγράφων.

Ἐκτὸς τῶν μεμονωμένων ἀντιγράφων ἀντίγραφα παραδίδονται καὶ εἰς κοντάκια⁵, βιβλία τ.ἔ. ἀντιγράφων, εἰς τὰ ὁποῖα κατεχωρίζοντο πλείονα τοῦ ἐνὸς ἀντίγραφα αὐτοκρατορικῶν ἢ καὶ ἄλλων ἔγγραφων τῆς μονῆς, ἀναφερομένων συνήθως εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν⁶. Βεβαίως

λινῆς ταινίας τὴν μολυβδίνην σφραγίδα τοῦ δουκός. Βλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 36 καὶ αὐτόθι ἀριθ. 120, 7.

1. Πβλ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 98.

2. Πβλ. *H. Bresslau*, *Handbuch* I.89.

3. Πβλ. π.χ. *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 36, 37 κ.ἄ.

4. Βλ. π.χ. τὸ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Νικηφόρου Ἀδριανουπόλεως (1774 - 1780) κεκυρωμένον ἀντίγραφον πλαστοῦ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Θεοδοσίου Β' = *F. Dölger*, *Schatzkammern* ἀριθ. 47.

5. Βλ. *Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης*, *Διάταξις* 40, 20 = MM. V. 319, ὅπου ἀναγράφεται ὁ ἐσφαλμένος τύπος κοντάκια.

6. Παραδείγματα τοιούτων κοντακίων δίδουν: MM. IV.1 κ.ἔ. (=τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Λέμβων)· ἐπ' αὐτοῦ βλ. *F. Dölger*, *Chronologisches* 291 κ.ἔ.-MM. V. 88 κ.ἔ. (=τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Σερρών)· περὶ αὐτῶν βλ. *A. Solo-*

Ἐμβόλιμα ἀντίγραφα

εἶναι ἀνάγκη νὰ διαπιστοῦται ἐκάστοτε κατὰ πόσον τοιαῦτα *κοντάκια* δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀξιόπιστα, ἂν δὲν ἔχουν δεόντως ἐπικυρωθῆ.

4. Ἐμβόλιμα ἀντίγραφα

Ἄλλος τρόπος ἐν ἀντιγράφῳ παραδόσεως ἐγγράφων εἶναι τὰ *ἐμβόλιμα ἀντίγραφα*. Παρεμβάλλονται εἰς τὸ κείμενον ἄλλων ἐγγράφων, εἴτε αὐτοκρατορικῶν εἴτε ἄλλης ἀρχῆς, εἴτε ὀλόκληρα εἴτε ἄνευ τοῦ πρωτοκόλλου. Εἰς τὸ τέλος τῶν παρεμβαλλομένων εἰς ὑπαλληλικά ἐγγράφα ἀντιγράφων σημειοῦται βραχεῖα περιγραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς: «εἶχε καὶ τὸ (μηνολόγημα ἢ αὐτοκρατορικὴν ὑπογραφὴν) δι' ἐρυθρῶν γραμμῶν τῆς βασιλικῆς...χειρὸς»¹.

Συγγενῆ πρὸς τὰ *ἐμβόλιμα ἀντίγραφα* εἶναι ἀντίγραφα ἐγγράφων καταχωριζόμενα εἰς ἀφηγηματικὰς πηγὰς. Καταχωρίζονται ὅτε μὲν αὐτολεξεῖ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ὅτε δὲ μόνον κατὰ τὸ κύριον μέρος των (*κείμενον*). Εἶναι αὐτονόητον ὅτι τόσον ἀπὸ διπλωματικῆς ὅσον

vien, Diplômes 297 - 325· Τοῦ αὐτοῦ, Recueil 59 - 80· *F. Dölger*, Serraiurkunden 1 κ.έ.· *I. Dujčev*, Cartulaire 169 - 171· Τοῦ αὐτοῦ, Kodex 116 - 121· Τοῦ αὐτοῦ, Monastère 171 - 185· *V. Laurent*, Remarques 293 - 299· *Th. Ouspensky* - *V. Bénéchévitch*, Actes de Vazelon, Leningrad 1927.- Πβλ. *E. Gerland*, Registerwesen 39 κ.έ.- Πβλ. ἐπίσης *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 39 (=Κοντάμιον δύο προσταγμάτων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου)· αὐτόθι ἀριθ. 43/4 (=Κοντάμιον τεσσάρων αὐτοκρατορικῶν καὶ πατριαρχικῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς Βατοπεδίου)· αὐτόθι ἀριθ. 45/46 (=Κοντάμιον τεσσάρων αὐτοκρατορικῶν, ἐνὸς δεσποτικοῦ καὶ ἐνὸς ὑπαλληλικῶ ἐγγράφου τῆς μονῆς τοῦ Ἀγ. Παύλου).

Κοντάμιον ὑπὸ τὴν μορφήν *εἰληταρίου* ἐξέδωκε τελευταίως ἡ Ἔ. Βρανούση, Συλλογὴ 95 - 119. Τῶν *κοντακίων* ὀφείλομεν νὰ διακρίνωμεν τὰ βρέβια ἢ πρακτικὰ καταγραφῆς τῶν παντοειδῶν κειμηλίων (εἰκόνων, βιβλίων κ.λ.π.) μιᾶς μονῆς, περιέχοντα ἐνίοτε *δικαιώματα* (=ἐγγράφα ἰδιοκτησίας) τῆς μονῆς. Βλ. Ἔ. Βρανούση, Κατάλογος 137 - 162. Πβλ. ἐπίσης *Ch. Diehl*, Trésor 488 - 525· *A. A. Ζακωθηνός*, Ἐπισκοπὴ 323 - 333· *Θ. Τζαννετάτος*, Πρακτικὸν 1 κ.έ.- Περὶ τοιούτων βρεβίων γίνεται λόγος συχνὰ εἰς τὰ τυπικὰ τῶν μονῶν (βλ. π.χ. τὸ τυπικὸν τῆς Κεχαριτωμένης = MM. V. 349· τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς τῶν Ἡλιοῦ - Βωμῶν = *A. Dmitrievskij*, Τυπικὰ I.727 κ.έ.· τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς Μαχαίρᾶ = MM. V. 416.- Πβλ. ἐπίσης *Μιχαήλ Ἀτταλειάτης*, Διάταξις 45,1 κ.έ. = MM. V. 322 κ.έ.

1. Πβλ. MM. VI. 189 - 191· MM. IV. 5 - a.1234· IV. 36 - 37 καὶ 37 - 38 - a.1235· IV. 44 - 45 - a.1227.

καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς σκοπιᾶς πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀντιγράφων τούτων, ἰδιαιτέρως ὅμως προσεκτικοὶ κατὰ τὴν συναγωγὴν διπλωματικῶν συμπερασμάτων ἐξ αὐτῶν¹.

5. Ἀπομιμήσεις

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἀντιγράφων ἀποτελοῦν αἱ ἀπομιμήσεις, αἵτινες δὲν περιορίζονται εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν του μορφήν². Δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἔγκυρα ἀντίγραφα, διότι στεροῦνται ἐπικυρώσεως. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως δὲν εἶναι πλαστὰ ἔγγραφα, διότι δηλοῦν σαφῶς ὅτι πρόκειται περὶ πιστῆς ἀπομιμήσεως γνησίου ἐγγράφου, στεροῦνται τ.ἔ. τῆς προθέσεως νὰ ἐμφανισθοῦν (δολίως) ὡς γνήσια³.

Αἱ ἀπομιμήσεις εἶναι εἴτε ἀπλαῖ καλλιγραφικαὶ ἀσκήσεις μοναχῶν ἄνευ ἄλλου συγκεκριμένου σκοποῦ ἢ ἠθελήμενα καὶ κατὰ πάντα πρὸς τὸ πρωτότυπον ὅμοια ἀντίγραφα, χρησιμεύοντα, ἰδίως εἰς τὰς περιπτώσεις διακοσμημένων ἐγγράφων, πρὸς παρουσίαςιν εἰς τὸ πλῆθος τῶν προσκυνητῶν ἀπτῶν δειγμάτων τῆς μεγαλοδωρίας τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὡς λαμπρῶν πρὸς μίμησιν παραδειγμάτων, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ κινδυνεύουν νὰ ταλαιπωρηθοῦν τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἐφυλάσσοντο ἐπιμελῶς εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς μονῆς⁴. Συμβαίνει ὅμως ἐνίοτε νὰ μὴ δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν, ἂν αἱ ἀπομιμήσεις αὗται κατεσκευάσθησαν μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν περισώσεως τοῦ πρωτοτύπου, ὅποτε ἔχομεν πράγματι ἀπλῆν ἀπομίμησιν, ἢ ἐχαλκεύθησαν διὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν ὀρισμένους ἰδιοτελεῖς σκοπούς, ὅποτε ἔχομεν πλαστότητα⁵.

Κατ' ἀρχὴν λοιπὸν κάθε μὴ πρωτότυπον ἀλλ' ὡς τοιοῦτον ἐμφανιζόμενον ἔγγραφον, οἱ γραφεῖς τοῦ ὁποῖου δὲν σπεύδουν νὰ δηλώσουν ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιγράφου, εἶναι ὑποπτον πλαστότητος⁶.

1. Πβλ. *H. Bresslau*, Handbuch I.98 - 99.

2. Πβλ. *H. Bresslau*, Handbuch I. 98.

3. Πβλ. π.χ. *A. Lavra* ἀριθ. 6 καὶ 7.

4. Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammern 131.

5. Πβλ. *F. Dölger*, Zur Ausgabe 141 (=Dipl. 323 - 4).

6. Πβλ. *H. Bresslau*, Handbuch I.86.

Γ. ΠΛΑΣΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

1. Γενικά

Ἡ διπλωματικὴ ὀφείλει τὴν γένεσίν της, ὡς ἐλέχθη ἤδη, εἰς τὴν προσπάθειαν διακρίσεως τῶν γνησίων ἀπὸ τῶν πλαστῶν ἐγγράφων. Ὅσονδήποτε δὲ καὶ ἂν ἔχουν διευρυνθῆ οἱ σκοποὶ της καὶ ἐξελιχθῆ αἱ μέθοδοί της, ἡ διάκρισις τῶν πλαστῶν ἀπὸ τὰ γνήσια ἐγγράφα παραμένει πάντοτε ἕνας ἀπὸ τοὺς κυρίους καὶ συγχρόνως ἕνας ἀπὸ τοὺς πλέον ἐνδιαφέροντας σκοποὺς της ¹.

Πλαστὰ ἐγγράφα εἰς τὴν διπλωματικὴν καλοῦμεν ἐγγράφα τὰ ὁποῖα ὁ κατασκευαστὴς των ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ παρουσιάσῃ ὡς διάφορόν τι ἐκείνου τὸ ὁποῖον ταῦτα εἰς τὴν πραγματικότητά εἶναι ². Ἡ πλαστότης ὅμως ἐνὸς ἐγγράφου οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν τοῦ περιεχομένου του, καὶ εἶναι σφάλμα νὰ συγχέωμεν τὴν διπλωματικὴν ἀuthenticότητα τοῦ ἐγγράφου πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ περιεχομένου του ³.

Τὰ πλαστὰ ἐγγράφα ὀφείλουν τὴν ὑπαρξίν των εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ πλαστογράφου νὰ ἐξασφαλίσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ ἢ, προκειμένου περὶ κληρικοῦ, ὑπὲρ τῆς ἐπισκοπῆς ἢ τῆς μονῆς του διάφορα προνόμια ἢ φορολογικὰς διευκολύνσεις ⁴.

Τὰ πλαστὰ ἐγγράφα σπανιώτατα ἐχαλκεύοντο ἄνευ χρησιμοποίησεως γνησίου ἐγγράφου ὡς προτύπου, καταλλήλως βεβαίως μετασκευα-

1. *F. Dölger*, *Schatzkammern* 131.

2. Πβλ. *H. Bresslau*, *Handbuch* I.7.

3. Πβλ. *J. Ficker*, *Beiträge* I.33· *H. Bresslau*, *Handbuch* I.7 σημ. 2 καὶ I. 8· *A. de Boüard*, *Manuel* I.13.

4. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε καὶ ἡ πλαστογραφία εἰς τὸ βυζαντινὸν δίκαιον συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν ποινικῶν ἀδικημάτων, τὰ ὁποῖα ἐτιμωροῦντο διὰ βαρειῶν ποινῶν. Βλ. *F. Dölger*, *Urkundenfälscher* 10 (= *Dipl.* 390 - 1) μετὰ πηγῶν. Πβλ. ἐπίσης *P. Herde*, *Fälschungsdelikt* 291 κ.έ.

Πλαστά ἔγγραφα

ζομένου κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν. Εἰς τὰς περιπτώσεις δὲ ταύτας ἡ χονδροειδὴς πλαστογραφία τῶν ἀμαθῶν χαλκευτῶν, τῶν ἀγνοούντων τὰς λεπτότητας τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν στοιχειώδη ὀρθογραφίαν καὶ γραμματικὴν, διακρίνεται εὐκολώτατα ¹.

Συνήθως λοιπὸν τὰ πλαστά ἔγγραφα κατεσκευάζοντο βάσει ἄλλων γνησίων ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ὁ πλαστογράφος διεσκεύαζεν εἰς τὸ μέρος ποῦ συνέφερε εἰς αὐτόν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ ἐπιδιωκόμενα ὄφελῃ. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τὰς διασκευὰς ἢ προσθήκας ταύτας ἀναγνωρίζεται συνήθως ὁ ἡμιμαθὴς κατὰ τὸ πλεῖστον πλαστογράφος ².

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ προσπάθεια τῆς διπλωματικῆς κριτικῆς δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς πλαστότητος ἐνὸς ἐγγράφου. Πέραν ταύτης ὀφείλει νὰ καθορίσῃ, ἂν διὰ τὸ πλαστὸν ἔγγραφον ἐχρησιμοποιήθη ἢ ὄχι γνήσιον πρότυπον καὶ ποῖα μέρη αὐτοῦ παρελήφθησαν ὑπὸ τοῦ πλαστογράφου. Τέλος ὀφείλει νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ πλαστογράφου καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας διεπράχθη ἡ πλαστογραφία. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ ταυτίσωμεν ἀπολεσθέντα ἢ κακῶς παραδιδόμενα γνήσια ἔγγραφα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καθορίσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ πλαστοῦ ἐγγράφου ὡς ἱστορικοῦ τεκμηρίου ³. Τοῦτο δὲ διότι ἡ πλαστότης ἐνὸς ἐγγράφου δὲν ἀποκλείει τὴν παροχὴν χρησίμων πληροφοριῶν καὶ διὰ τὴν γενικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διοικητικὴν, οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν βυζαντινὴν προσωπογραφίαν ⁴.

2. Κριτήρια γνησιότητος

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διπλωματικῶν κριτικῶν ἐργασιῶν τῶν τελευταίων χρόνων ⁵ καὶ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τὰ ἑξῆς κριτήρια διακρίσεως τῶν πλαστῶν ἀπὸ τὰ γνήσια ἔγγραφα:

1. Βλ. π.χ. τοιαῦτα πλαστά ἔγγραφα ἐν *F. Dölger, Schatzkammern* ἀριθ. 48/9 καὶ 52.

2. Πβλ. *F. Dölger, Schatzkammern* 132.

3. Πβλ. *H. Bresslau, Handbuch* I.9 - 10.

4. Πβλ. *F. Dölger, Schatzkammern* 132.

5. Βλ. *F. Dölger, Facsimiles* 36 - 37· *Τοῦ αὐτοῦ, Schatzkammern* 131 - 2 καὶ παρατηρήσεις του ἐπὶ *Schatzkammern* ἀριθ. 47 - 54· *Τοῦ αὐτοῦ, Mühle* 13 -

α. Γενική ὄψις τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐγγράφου. Π.χ. τὸ *Εἰκ. 83* ἐγγράφον Α. Chilandar ἀρ. 35 ἐγείρει ὑποψίασ ὡς πρὸς τὴν γνησιότητά του ἡδὴ ἐκ τῆς γραφικῆς του ὄψεως, ἡ ὁποία στερεῖται κάθε ὁμοιότητος πρὸς τὴν φροντισμένην γραφὴν τῶν ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου Β', εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πλαστὸν ἐγγράφον δῆθεν ἀνήκει ¹.

β. Ὁρθογραφικὰ καὶ συντακτικὰ σφάλματα καὶ τὸ ὄλον ὕφος τοῦ *Εἰκ. 84* ἐγγράφου. Κτυπητὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ πλαστὸς χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου ἀποκειμένος εἰς τὴν μονὴν Ζωγράφου ².

γ. Ἀναχρονισμοὶ καὶ ἄλλα ἱστορικὰ καὶ γεωγραφικὰ σφάλματα τοῦ ἐγγράφου ³.

δ. Ἀσυνήθιστον σχῆμα, κακὴ κοπὴ τῆς περιγαμηνῆς καὶ ἀσυνήθους τρόπος προσαρτήσεως τῆς χρυσῆς βούλλας εἰς τὸ ἐγγράφον ⁴.

ε. Διακοσμητικὰ γράμματα ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐγγράφου ⁵.

Εἰκ. 84

28 (=Dipl. 189 - 203)· Τοῦ αὐτοῦ, Iberonurkunden 207 - 219· Τοῦ αὐτοῦ, Echtheitsmerkmal 99 - 105· Τοῦ αὐτοῦ, Geheimnisse 56 - 61· Τοῦ αὐτοῦ, Makarios 26 - 29 (=Dipl. 372 - 375)· Τοῦ αὐτοῦ, Empfängerausstellung 393 - 414 (=Dipl. 152 - 175)· E. Stein, Urkunde 98 κ.έ.· St. Binon, Origines· Τοῦ αὐτοῦ, Légende 292 κ.έ.· P. Lemerle, Fondation 221 - 234· Τοῦ αὐτοῦ, Andronic 428 - 446· G. da Costa - Louillet, Vie 181 - 211· G. Rouillard Recensements 108 κ.έ.· G. Rouillard - D. A. Zakynthinos, Chrysobulle 1 - 8· K. Μπόνης, Ἐρευνα· I. B. Παπαδόπουλος, Παραποηήσεις 239 - 241· V. Laurent, Prostagma 250 - 4· Τοῦ αὐτοῦ, Faux 265-278· G. Ostrogorsky, Chrysobull 205-213· I. P. Medvedev, O poddelke 277-286· L. Maksimović, Povelja 251-3. Ἡδὴ κατὰ τὸν 18ον αἰ. ὁ ἀθωνίτης μοναχὸς Νικόδημος ὁ Νάξιος ἀπέδειξεν εἰς συστηματικὴν κριτικὴν ἐξέτασιν (ὁ P. Lemerle ἐν A. Kultumus 241 τὴν ὀνομάζει «habile et presque partout pertinente») τὴν πλαστότητα χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ 1302, ἀποκειμένου εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς Ἐηροποτάμου (ἀντίγραφον τοῦτου ἀπόκειται εἰς τὴν μονὴν Κουτλουμουσίου), βλ. A. Kultumus 240 κ.έ.

1. Πβλ. F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 50 ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων παρατηρήσεων, αἵτινες ἀποδεικνύουν τὴν πλαστότητα τοῦ ἐγγράφου.

2. Βλ. F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 48.

3. Βλ. τὸν πλαστὸν χρυσόβουλλου λόγον τῆς μονῆς Ἐηροποτάμου τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Θεοδοσίον Β': F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 47· St. Binon, Légende 6 κ.έ.· G. da Costa - Louillet, Vie 181 κ.έ.

4. Βλ. π.χ. Reg. 2101 καὶ 2824.

5. Πβλ. Reg. 2101.

Πλαστά έγγραφα

στ. Παράλειψις τῆς δι' ἄλλης χειρὸς ἐγγραφῆς τῶν παρενθέτων
Εικ. 85 λέξεων (λόγος, σιγίλλιον) καὶ τοῦ *legimus* ἢ καὶ παράλειψις αὐτῶν¹.

ζ. Ἐσφαλμένη διατύπωσις ἢ κακὴ ἀπομίμησις τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς².

η. Ἡ ἐξ ὀλοκλήρου μὲ μαύρην μελάνην ἀναγραφή τῆς χρονολο-
Εικ. 85 γίας³.

θ. Ἄσυμφωνία ἰνδικτιῶνος καὶ ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου⁴.

ι. Μὴ ἀναγραφή τῆς λέξεως κράτος εἰς τὴν πρέπουσαν θέσιν τῆς,
τ.ξ. ὡς πρώτης λέξεως εἰς τὴν τελευταίαν σειρὰν τοῦ κειμένου τοῦ ἐγ-
Εικ. 83 γράφου⁵.

Ὁ κανὼν οὗτος εἶναι σχεδὸν ἀπόλυτος προκειμένου περὶ χρυσο-
βούλλων λόγων ἐκδοθέντων ὑπὸ τῶν κυρίων αὐτοκρατόρων⁶, προκει-
μένου ὅμως περὶ χρυσοβούλλων λόγων συναυτοκρατόρων δὲν ἰσχύει
ἀπολύτως⁷. Εἰς τὴν ἀρνητικὴν του ἔκφρασιν ἐν τούτοις ὁ ἀνωτέρω
κανὼν ἔχει ἀπόλυτον ἰσχύν: οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀποδειχθέντων ὡς πλαστῶν
χρυσοβούλλων λόγων φέρει τὸ κράτος εἰς τὴν ὀρθὴν θέσιν του⁸.

1. Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 51 καὶ 53· *Τοῦ αὐτοῦ*, Geheimnisse 57.

2. Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 48 - 51.

3. Πβλ. *F. Dölger*, Schatzkammern ἀριθ. 51.

4. Πβλ. Reg. 2294.

5. Πβλ. *F. Dölger*, Mühle 13 - 28 (=Dipl. 189 - 203)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Makarios
Εικ. 85 26 κ.έ. (=Dipl. 372 κ.έ.)· *Τοῦ αὐτοῦ*, Geheimnisse 60 κ.έ. Πβλ. ἐπίσης *Τοῦ αὐτοῦ*,
Schatzkammern ἀρ. 47 - 52.

6. Πβλ. *F. Dölger*, Echtheitsmerkmal 99 κ.έ.· *Τοῦ αὐτοῦ*, Geheimnisse 60.

7. Βλ. *F. Dölger*, Echtheitsmerkmal 104 κ.έ.

8. Πβλ. *F. Dölger*, Echtheitsmerkmal 99.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΒΑΣΙΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΠΡΟΣ ΕΚΔΟΣΙΝ
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Ἡ ἐκδοτικὴ προσφορὰ μόνου τοῦ κειμένου ἐνὸς ἐγγράφου ἀποτελεῖ ἀμφίβολον ἐπιστημονικὴν συμβολήν. Ἐκτὸς τούτου δὲν εἶναι σπάνιαι αἱ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας κακαὶ ἐκδόσεις ἐγγράφων σύγχυσι μᾶλλον φέρουν ἢ ὄφελος.

Ὁφείλομεν λοιπὸν νὰ παράσχωμεν εἰς τοὺς ἐρευνητὰς βασικὰς ὁδηγίας ἐκδόσεως ἐγγράφων, βασιζομένας ἐπὶ τῆς μέχρι τοῦδε πείρας καὶ λαμβανούσας ὑπ' ὄψιν τὰς ἀρχὰς τῆς συγχρόνου διπλωματικῆς ἐπιστήμης.

Τρία εἶναι τὰ κύρια σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ προσέξῃ ὁ ἐκδότης ἐνὸς βυζαντινοῦ ἐγγράφου: ἡ ἀκριβὴς παρουσίασις τοῦ ἐγγράφου, ἡ ἀψογὸς ἐκδοσις τοῦ κειμένου καὶ ὁ ἐξαντλητικὸς ὑπομνηματισμὸς του. Εἰς ταῦτα δέον νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ τεχνικοὶ ἐκεῖνοι ὅροι, οἱ ὁποῖοι ὀλοκληροῦν τὴν ὅλην ἐκδοτικὴν ἐργασίαν.

1) Παρουσίασις τοῦ ἐγγράφου. Περιλαμβάνει:

1) Τὸν γενικὸν χαρακτηρισμὸν (περιγραφὴν, χρονολόγησιν, δῆλωσιν τοῦ περιεχομένου, τόπον ἔνθα τὸ ἔγγραφον ἀπόκειται). Οὗτος ἀναγράφεται κατὰ τὸ ἀκόλουθον σχῆμα:

α) Ἄνω δεξιὰ: Ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, εἰ δυνατόν μετὰ τῆς ἰνδικτιῶνος, τοῦ μηνὸς καὶ τῆς ἡμέρας (ἐντὸς παρενθέσεως), κάτωθι δὲ αὐτῶν τὸ ἀντίστοιχον ἔτος ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ, μετὰ παχέα στοιχεῖα.

β) Ἄνω ἀριστερά: Ὁ τεχνικὸς ὅρος διὰ τοῦ ὁποίου χαρακτηρίζεται τὸ ἔγγραφον, εἰλημμένον, ἐφόσον εἶναι δυνατόν, ἐκ τοῦ ἰδίου τοῦ ἐγγράφου, μετὰ παραπομπῆς εἰς τὸν σχετικὸν στίχον.

γ) Κάτωθι τῶν δύο ἀνωτέρω: Σύντομος περίληψις περιέχουσα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα (ιδίως τὰ κύρια ὀνόματα).

δ) Κάτωθι τῆς περιλήψεως: Θέσις ἔνθα ἀπόκειται τὸ ἔγγραφο, εἰ δυνατὸν μὲ δῆλωσιν τοῦ ἀξοντος ἀριθμοῦ του. Ἐναγραφή ὅλων τῶν γνωστῶν ἀντιγράφων. Ἐνδεχομένως παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν ἀντιγράφων.

2) Περιγραφή τοῦ ἔγγραφου.

α) Κατάστασις τοῦ ἔγγραφου. Φθοραί.

β) Γραφικὴ ὕλη: Πάπυρος, περγαμινὴ ἢ χάρτης. Ἐνδεχομένως ὕδατογραφήματα, γράμμωσις, χάραξις περιθωρίων, τρόπος συνδέσεως κολλημάτων (τὸ ἄνω ἐπὶ τοῦ κάτω ἢ τὸ κάτω ἐπὶ τοῦ ἄνω). Χρωματισμός, π.χ. πορφυροβαφῆς περγαμινὴ κ.λ.π. Διακόσμησις.

γ) Ἀκριβεῖς διαστάσεις (μῆκος, πλάτος) εἰς ἐκ. ἢ χιλ. Διαστάσεις τῶν μεμονωμένων κολλημάτων. Διαστάσεις πλίκας. Ἀρίθμησις καὶ τρόπος διατάξεως τῶν ὀπῶν, αἱ ὁποῖαι προωρίζοντο διὰ τὴν ἐξάρτησιν τῆς σφραγίδος.

δ) Χρῶμα μελάνης.

ε) Περιγραφή τῆς γραφῆς μὲ δῆλωσιν τῶν παλαιογραφικῶν ἰδιοτυπιῶν (σπάνιαι συντομογραφίαι καὶ τὰ παρόμοια).

στ) Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ ἔγγραφου.

ζ) Περιγραφή τῆς σφραγίδος, ὕλη, διαστάσεις, βάρος, εἰκονογράφησις καὶ ἐπιγραφή (recto - verso). Τρόπος ἐξαρτήσεως (ὕλη, μῆκος καὶ χρῶμα τῆς μερίνου). Ἐὰν δὲν ὑπάρχη σφραγίς, νὰ ἀναγραφῆ ἂν σώζωνται ἔχνη σφραγίσεως.

η) Διπλωματικαὶ παρατηρήσεις: Κατὰ πόσον τὸ σωζόμενον ἔγγραφο προέρχεται ἀπ' εὐθείας ἐκ τινος γραμματείας. Δῆλωσις κατὰ πόσον τὸ σωζόμενον ἔγγραφο συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς διπλωματικῆς προσδιορισθέντα χαρακτηριστικὰ τοῦ εἴδους του. Πάσης φύσεως σημειώσεις ἐπὶ τοῦ recto, τοῦ verso καὶ τῆς plica τοῦ ἔγγραφου. Ζητήματα γνησιότητος. Χρονολογικὰ ζητήματα.

θ) Ἐναγραφή τῶν ἐν τῷ ἐκδιδομένῳ ἔγγραφῳ μνημονευομένων

Ἐκδοτικὴ ἐργασία

ἢ περιλαμβανομένων ἐγγράφων μετὰ δηλώσεως ἂν ταῦτα σώζονται (ἐνδεχομένως μὲ παραπομπὴν εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ἐκδοσιν ἢ τὸν κατάλογον ὅπου ἀναφέρονται).

ι) Κατάλογος προηγουμένων ἐκδόσεων.

ια) Πανομοιότυπα: Ἀναγραφή τοῦ ἢ τῶν δημοσιευμάτων ὅπου ὑπάρχουν πανομοιότυπα τοῦ ἐκδιδόμενου ἐγγράφου.

II) Ἐκδοτικὴ ἐργασία: Προϋποθέτει τὴν γνώσιν τῶν κανόνων ἐκδόσεως χειρογράφων καὶ τὰς πρακτικὰς αὐτῆς ἐφαρμογὰς.

1) Γενικοὶ κανόνες.

α) Πρωτότυπα ἔγγραφα. Πρωτότυπον ἔγγραφον καλοῦμεν τὸ προερχόμενον κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ συντάκτου τοῦ ἢ τοῦλάχιστον τὸ διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἢ ἄλλου ἰδιοχείρου σήματος βεβαιούμενον. Ἀντιθέτως λοιπὸν πρὸς τὰ φιλολογικῶς παραδιδόμενα κείμενα, τῶν ὁποίων προσπαθοῦμεν διὰ τῆς φιλολογικῆς μεθόδου νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὴν ἀρχικὴν μορφήν, τὸ πρωτότυπον ἔγγραφον μᾶς παρέχει ταύτην μόνον του. Τοῦτο δὲ προσδιορίζει καὶ τὸν τρόπον ἐκδόσεώς του:

Τὸ πρωτότυπον δημόσιον ἔγγραφον πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἐκδοθῆ ὅπως ἀκριβῶς ἔχει, δηλ. μὲ ὅλα τὰ συχνάκις ἐνδεικτικὰ διὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ἐκδότου ἢ τὴν γραμματικὴν λάθη καὶ τὰς ὀρθογραφικὰς ἀνακριβείας. Ἐπομένως εἰς τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα τὰ λάθη τοῦ κειμένου πρέπει νὰ διορθωθοῦν εἰς τὸ ὑπόμνημα καὶ οὐχὶ εἰς τὸ κείμενον (ἀντίστροφον ὑπόμνημα)¹.

Τὰ πρωτότυπα ἰδιωτικὰ ἔγγραφα ἐπίσης, παρ' ὅλον ὅτι συχνὰ συντάσσονται εἰς λαϊκωτέραν γλῶσσαν καὶ ἐπὶ πλέον εἶναι ἀνορθόγρα-

1. Ἐὰν κατ' ἐξαιρέσιν ὑπάρχη ἔγγραφον εἰς πολλαπλᾶ πρωτότυπα ἀπολυθὲν, τότε ὡς βᾶσιν διὰ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ λαμβάνομεν τὸ πρωτότυπον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸν μικρότερον ἀριθμὸν γραμματικῶν ἀνωμαλιῶν· αἱ ἀποκλίσεις τῶν ἄλλων πρωτοτύπων ἀπὸ τοῦ κειμένου τοῦ πρωτοτύπου - βάσεως καταχωρίζονται εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα. Ἐὰν ἐκτὸς τοῦ πρωτοτύπου ὑπάρχουν καὶ ἀντίγραφα, ταῦτα πάντα ἔχουν σημασίαν διὰ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ κειμένου μόνον εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ πρωτότυπον εἶναι ἐφθαρμένον.

φα, πράγμα τὸ ὁποῖον δυσχεραίνει τὴν κατανόησίν των, ὀφείλουν ἐπίσης νὰ ἐκδίδονται ὡς ἀκριβῶς παραδίδονται. Ὁ γραμματικὸς καὶ συντακτικὸς τύπος τοῦ κειμένου πρέπει νὰ παραμένῃ ἀνέπαφος. Τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα (ιωτακισμοί, σύγχυσις τοῦ ε με α κ.λ.π.) θὰ διορθωθοῦν βεβαίως, ὥστε τὸ κείμενον νὰ γίνῃ κατανοητὸν καὶ εἰς τὸν μέσον ἀναγνώστην, ἀλλὰ τοῦτο θὰ γίνῃ εἰς τὸ ὑπόμνημα. Ἰδιομορφία γραμματικαὶ καὶ συντακτικαὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπισημανθοῦν εἰς τὰς ὀρθογραφικὰς καὶ γλωσσικὰς παρατηρήσεις με παραπομπὴν εἰς τὸν στίχον¹.

Ἐὰν ὅμως αἱ ἀνακρίβειαι εἶναι τόσον πολλαί, ὥστε ἐκ τῆς διορθώσεώς των νὰ προκύπτῃ ἓν ἀσαφὲς καὶ πολὺ ἐκτεταμένον ὑπόμνημα, τότε συνιστᾶται νὰ τυπωθῇ τὸ διορθωμένον κείμενον ἐν ἐκτάσει, παραπλεύρως ἢ κάτω ἀπὸ τὸ λανθασμένον πρωτότυπον κείμενον².

β) Ἀντίγραφα: Διακρίνομεν μετὰξὺ τῶν ἀντιγράφων: 1) Ἐπίσημα ἀντίγραφα (ἀντίγραφα αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, ἀντίγραφα ἀποδέκτου, ἀπομνημῆσεις) καὶ 2) Φιλολογικὰ ἀντίγραφα, δηλ. ἀντίγραφα περιεχόμενα εἰς τὰς ἀφηγηματικὰς πηγὰς.

Ἡ πρώτη κατηγορία ἀποτελεῖ σύμφωνον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς διπλωματικῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ πρωτοτύπου ἐγγράφου. Ἡ δευτέρα κατηγορία, ἀναλόγως πρὸς τὸν σκοπὸν χρησιμοποίησεως τοῦ κειμένου, ἀποδίδει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συντομευμένον τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου ἢ τοῦλάχιστον χωρὶς τὰ διπλωματικὰ ἐξαρτήματά του (πρωτόκολλον, ἐσχατόκολλον). Τὸ πρῶτον λοιπὸν εἶδος ἀντιγράφων πρέπει νὰ ἐκδίδεται συμφώνως πρὸς τὴν μέθοδον τῶν πρωτοτύπων, τὸ δεύτερον συμφώνως πρὸς ἐκείνην τῶν φιλολογικῶν κειμένων.

2) Ἐκδοτικὴ πράξις.

Τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου διὰ λόγους οικονομίας χώρου καὶ καλυτέρας ἐποπτείας του ὀφείλει νὰ τυπωθῇ κατὰ τρόπον συνεχῆ καὶ οὐχὶ κατὰ στίχον τοῦ χειρογράφου. Οἱ στίχοι τοῦ ἐγγράφου ὀφείλουν νὰ χωρίζωνται με δύο καθέτους γραμμὰς καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν στίχων

1. Βλ. ἄνωτ. σ. 278.

2. Παράδειγμα: *F. Babinger - F. Dölger, Der früheste Staatsvertrag Mehmed's II. vom Jahre 1446, Or. Chr.P. 15 (1949) 234 - 242 (=Dipl. 270 - 277).*

νά ἀναγράφονται παραπλεύρως ἢ ἐπάνω ἀπὸ τὰ σημεῖα ταῦτα χωρισμοῦ. Οὕτω περιττεύει ἡ ἀρίθμησης τῶν στίχων εἰς τὸ περιθώριον.

Ἐκτὸς τῆς γενικῆς αὐτῆς ἀρχῆς πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ ἀκόλουθοι κανόνες:

α) Μεγάλα ἀρχικά γράμματα πρέπει νὰ τοποθετῶνται μόνον εἰς τὴν πρώτην λέξιν τοῦ κειμένου καὶ εἰς τὰ κύρια ὀνόματα (προσώπων, τοπωνύμια). Τοιοῦτοτρόπως διευκολύνεται ἡ ἀναζήτηση αὐτῶν.

β) Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ σημεῖα κριτικῆς ἐκδόσεως ἐπιβάλλεται, δι' εὐκολωτέραν κατανόησιν, νὰ ἀκολουθῆ κανεὶς τοὺς πρακτικοὺς καὶ γενικῶς ἀνεγνωρισμένους ὡς ὑποχρεωτικοὺς κανόνας τοῦ: «*Emploi des signes critiques*»¹. Εἰδικώτερον τά:

... κάτω ἀπὸ μεμονωμένα γράμματα σημαίνει ὅτι ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου συμπλήρωσις τῶν συνάγεται ἀβιάστως ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐγγράφου ὑπολειμμάτων τῶν ἀνωτέρω γραμμάτων.

() σημαίνει τὴν ἀνάλυσιν μιᾶς συντομογραφίας. Τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ τίθεται ἀπαραιτήτως κατὰ τὴν ἀνάλυσιν συντομογραφιῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων, τόσον πολιτικῶν ὅσον καὶ ἐκκλησιαστικῶν, διότι εἶναι δυνατὸν ἐκ τούτων νὰ προκύβουν κριτήρια καθορισμοῦ τῶν συνηθειῶν τῶν ἀντιστοίχων Γραμματειῶν ἢ προσέτι ἀναγνωρίσεως τῆς ταυτότητος μεμονωμένων γραφῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ σημειωθοῦν ἐντὸς () αἱ ἀναλύσεις συνδέσεων τοῦ *ου* καὶ *στ*, καθὼς καὶ τῆς συντομογραφίας τοῦ *καί*, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ ὑπερφορτώσωμεν τὸ κείμενον. Ἐπίσης προκειμένου περὶ ἰδιωτικῶν ἐγγράφων εἶναι δυνατὸν νὰ παραιτηθῆ κανεὶς ἐντελῶς τῆς σημειώσεως τῶν συντομογραφιῶν. Ἀσυνήθεις ἢ σπάνιαι συντομογραφίαι (π.χ. *νν* διὰ τὰ νομίσματα) πρέπει νὰ σημειοῦνται εἰς τὰς γενικὰς ἐπὶ τῆς γραφῆς τοῦ ἐγγράφου παρατηρήσεις διὰ παραπομπῆς εἰς τὸν σχετικὸν στίχον².

[] σημαίνει ὅτι ὁ ἐκδότης ἔχει συμπληρώσει κατεστραμμένας ἐξ ἐξωτερικῆς ἐπηρείας θέσεις τοῦ κειμένου. Ἐὰν ὁ ἐκδότης νομίζῃ ὅτι δὲν

1. J. Bidez - A. B. Drachmann, *Emploi des signes critiques, disposition de l'apparat dans les éditions savantes de textes grecs et latins. Conseils et recommandations.* Éd. nouv. par A. Delatte - A. Severyns, Bruxelles - Paris 1938.

2. Βλ. ἀνωτ. σ. 278.

δύναται νὰ προβῆ εἰς συμπλήρωσιν, τότε πρέπει νὰ τοποθετοῦνται ἀνάμεσα εἰς τὰς [] τόσαι τελεῖαι, ὅσα γράμματα πιθανῶς λείπουν ἀπὸ τὸ ἔγγραφον. Ἐὰν λείπουν περισσότερα ἀπὸ 10 γράμματα, τότε εἶναι δυνατὸν μεταξὺ τῶν ἀγκυλῶν νὰ τοποθετηθοῦν 5 τελεῖαι καὶ δίπλα ὁ ἀριθμὸς τῶν πιθανῶς παραλειφθέντων γραμμάτων.

< > σημαίνει ὅτι ὁ γραφεὺς τοῦ χειρογράφου ἐξ ἀπροσεξίας παρέλειψε τὰς μεταξὺ τῶν < > εὑρισκομένας λέξεις ἢ γράμματα.

{ } σημαίνει ὅτι ὁ γραφεὺς ὡς πρὸς τὰς μεταξὺ τῶν { } εὑρισκομένας λέξεις ἢ γράμματα ἐξ ἀπροσεξίας ἐδιπλογράφησεν, ὥστε πρέπει ταῦτα νὰ παραλειφθοῦν.

Ἡ χρῆσις τῶν ἀνωτέρω σημείων ἰσχύει μόνον διὰ πρωτότυπα ἔγγραφα ἢ ἐπικυρωμένα ἀντίγραφα¹.

γ) Ἡ στίξις πρέπει νὰ τίθεται ἀπὸ τὸν ἐκδότην κατὰ τὸ νόημα, καθ' ὃν τρόπον τίθεται αὕτη εἰς τὰς ἐκδόσεις φιλολογικῶν κειμένων, καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συμφωνῇ πρὸς τὴν στίξιν τοῦ ἔγγραφου. Ὡς ἡ πείρα διδάσκει, ἡ στίξις δὲν ἀνταποκρίνεται πάντοτε πρὸς τὴν νοηματικὴν διαίρεσιν τοῦ κειμένου, ἐνίοτε μάλιστα ὁ γραφεὺς τοῦ ἔγγραφου τοποθετεῖ αὐθαιρέτως τὰς τελείας. Ἡ τοποθέτησις στίξεως συμφώνου πρὸς τὸ νόημα, ἡ ὁποία καὶ τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου διευκολύνει καὶ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ἐκδότης ἔχει ἐξετάσει ἐξαντλητικῶς τὸ κείμενον, εἶναι ὑπόθεσις ἐξαιρετικὰ ὑπεύθυνος. Μόνον εἰς περιπτώσεις διαφορομένου νοήματος ὀφείλει νὰ σημειωθῇ εἰς τὸ ὑπόμνημα καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐκδότης μὴ γενομένη δεκτὴ στίξις.

δ) Αἱ ὑπογεγραμμένα, τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι, οἱ ὁποῖοι παραλείπονται, συμπληροῦνται σιωπηρῶς, δηλ. χωρὶς νὰ σημειωθοῦν εἰς τὸ ὑπόμνημα. Λανθασμένοι τόνοι τότε μόνον σημειοῦνται εἰς τὸ ὑπόμνημα, ὅταν ὁ τόνος τοποθετῆται εἰς λανθασμένην θέσιν. Διπλοῖ τόνοι πρέπει νὰ σημειοῦνται, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ διευκολύνουν τὰς γλωσσικὰς ἐρεῦνας.

ε) Ὁ ἐκδότης πρέπει νὰ τοποθετῇ τὰ μὴ ὑπ' αὐτοῦ κατανοηθέντα χωρὶα μεταξὺ ++, δηλῶν τοιουτοτρόπως ὅτι δὲν κατενόησε τελείως ταῦτα καὶ ὅτι τὰ θεωρεῖ νοσοῦντα. Ὁ μελετητὴς πρέπει νὰ ἐνημερωθῇ

1. Βλ. ἀνωτ. σ. 278_{χ.ε.}

Σχολιασμός εγγράφου

διὰ τῶν ++ τούτων σχετικῶς, ὥστε νὰ μὴ καταναλίσκη ἀσκόπως χρόνον διὰ τὴν ἐρμηνείαν ἑνὸς χωρίου, τὸ ὁποῖον ὁ ἐκδότης ἤδη εὐσυνειδήτως ἐξήτασε καὶ κατέληξε νὰ θεωρήσῃ ὡς ἐφθαρμένον.

στ) Χωρία διαφέροντα μορφολογικῶς τοῦ ὑπολοίπου κειμένου (π.χ. γραμμένα δι' ἄλλης χειρὸς ἢ δι' ἄλλης μελάνης) πρέπει νὰ τυπώνωνται εἰς τὸ κείμενον ἀραιά. Ἡ ἰδιομορφία αὕτη τοῦ κειμένου πρέπει νὰ δηλοῦται κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐγγράφου¹.

ζ) Διὰ τὸ ὑπόμνημα ἰσχύουν οἱ κανόνες κριτικῆς ἐκδόσεως. Οἱ στίχοι πρέπει νὰ ἀριθμοῦνται συμφώνως πρὸς τὴν ἀρίθμησην τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν εἰς τὸ κείμενον. Λανθασμένος λεκτικὸς τύπος, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς τὸ ὑπόμνημα, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναγραφῇ εἰς αὐτό, ἐφόσον μόνον μίαν φοράν ἀπαντᾷ εἰς τὸν στίχον. Ἐὰν τὸ κείμενον περιλαμβάνῃ ρητὰ (π.χ. ἀπὸ τὴν Βίβλον), τότε πρέπει νὰ ἀναγνωρισθοῦν εἰς ἄλλο ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον θὰ τοποθετηθῇ ὑπεράνω τοῦ κριτικοῦ.

III) Σχολιασμός ἐγγράφου. Περιλαμβάνει:

1) Γενικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐγγράφου (γενικῆς ἱστορικῆς, διοικητικῆς καὶ κοινωνικῆς, οἰκονομικῆς καὶ νομικῆς).

2) Σχολιασμὸν μεμονωμένων ὀνομάτων καὶ ὄρων μετὰ παραπομπῆς εἰς τὸν στίχον. Ἡ θέσις ὅπου θὰ ἀναγραφῇ ὁ σχολιασμὸς οὗτος (πρὸ ἢ μετὰ τὸ κείμενον) εἶναι δευτερευούσης σημασίας. Εἶναι φυσικὸν ὅτι ὁ ἐκδότης πρέπει νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὰς ἐκάστοτε εἰδικὰς συνθήκας.

IV) Τεχνικὰ συμπληρώματα πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς διπλωματικῆς ἐκδόσεως:

1) Πᾶσα σύγχρονος ἐκδοσις, εἴτε μεμονωμένου ἐγγράφου εἴτε ομάδος ἐγγράφων, πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ ἀλφαβητικούς πίνακας.

1. Βλ. ἄνωτ. σ. 268.

Ἐπιβάλλεται εἰς πρῶτον πίνακα νὰ περιλαμβάνωνται τὰ κύρια ὀνόματα (προσώπων καὶ τοπωνύμια), εἰς δεύτερον αἱ σπανιότεραι λέξεις, ὡς εἰδικοί στρατιωτικοί, διοικητικοί καὶ οἰκονομικοὶ ὄροι. Κατὰ τὴν ἔγγραφὴν τῶν ὄρων τούτων πρέπει νὰ καταβάλλεται προσπάθεια, ὅπως μετὰ τῶν γενικωτέρων ὄρων ἀναγράφωνται εὐθὺς ἀμέσως εἰδικότεροι ὄροι ὡς ὑποδιαίρεσεις τῆς γενικωτέρας ἐννοίας, π.χ. εἰς τὸν ὄρον *Λειτουργική* θὰ ἀκολουθήσουν οἱ εἰδικότεροι ὄροι *Βάπτισις*, *Λιτανεία*, *Χειροτονία* κ.ο.κ.

2) Τέλος οὐδὲν ὀπωσδήποτε σημαντικὸν ἔγγραφον πρέπει νὰ ἐκδίδεται ἀνευ ὁμοιοτύπων, διότι τοῦτο διευκολύνει τὰ μέγιστα τὸν μελετητὴν εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ ἐκδιδομένου κειμένου. Ἐὰν δὲν εἶναι δυνατὴ μία πλήρης παράθεσις τῶν ὁμοιοτύπων, τότε ἐπιβάλλεται νὰ δίδωνται εἰς ὁμοιότυπα τοῦλάχιστον τὰ διπλωματικῶς σπουδαιότερα μέρη, προπάντων ἢ κεφαλὴ τοῦ ἐγγράφου, ἢ ὑπογραφή, σύγχρονοι πρὸς τὸ ἔγγραφον σημειώσεις ἐπὶ τοῦ verso αὐτοῦ, καθὼς καὶ μερικοὶ στίχοι τοῦ κειμένου.

Αἱ κατευθυντήριοι αὗται γραμμαὶ ἀποτελοῦν γενικὰς ὁδηγίας διὰ τὴν παρασκευὴν ἐκδόσεως ἀνταποκρινομένης πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης, καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων. Θὰ ὑπάρξουν ὅμως περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἐκδότης ἕνεκα σοβαρῶν λόγων θὰ ἀναγκασθῆ νὰ ἀκολουθήσῃ διαφορετικὴν κάπως μέθοδον. Συχνὰ ἐπίσης θὰ ἀναγκασθῆ, ἀπὸ ἔλλειψιν χώρου ἢ ἄλλας ἐξωτερικὰς συνθήκας, νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ ὀρισμένα ἐκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων.

Ἐν τούτοις αἱ ἀνωτέρω ὁδηγίαι θὰ πρέπει κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν παρασκευὴν ἐκδόσεως ἐγγράφου, ἐὰν θέλωμεν βεβαίως νὰ ἀνταποκρίνεται αὕτη πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης.

ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΕΠΕΞΗΓΗΣΙΣ
ΠΑΡΑΤΙΘΕΜΕΝΩΝ ΟΜΟΙΟΤΥΠΩΝ

1

Ἐπιστολικὸν rescriptum τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β' ἐκδοθὲν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 425-450. - P. Leiden Z. (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 1). Ἀπόσπασμα.

Ἀριστερά: Litterae caelestes: μὴ ἀναγνωσθέντα εἰσέτι λατινικὰ γράμματα.

Μέσον : Ἰδιόχειρος αὐτοκρατορικὸς χαιρετισμὸς: Bene valere || te cupimus.

Δεξιὰ : Ἀντίγραφον τῆς εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν αἰτήσεως:

Exemp[1]um prec[um].

Τοῖς γῆς καὶ θαλάσσης καὶ παντὸς ἀνθρώπων ἔθν[ους] καὶ γένους [δ]εσπότηις Φ[ι]λ[α]κουί[ο]ις Θεοδοσίω καὶ Βαλεντινιανῶ τοῖς αἰ[ων]ι[ο]ῖς Αὐγο[ύ]στοις || δέησις καὶ ἰκεσία παρ[ὰ] Ἀππίωνος ἐπισκόπου λεγεόνος Συήνης καὶ Κενῆς [Συή]νης καὶ Ἐλεφαντίνης ἐπαρχίας τῆς ὑμετέ[ρας] Ἄνω Θ[η]βαίδος. || Εἴωθεν ἡ ὑμετέρα φ[ι]λ[αν]θρωπία πᾶσαι τοῖς δεομένοις χεῖρα δεξιᾶν ὀρέγειν, [δ]θεν καὶ γὰρ τοῦτο σαφῶς μεμαθηκῶς ἐπὶ τὰς δεξιὰς [ε]ρήσεις || ἐλήλ[υ]θα [τ]οῦ πράγμα[τος] ὄντος ἐν [τ]ούτοις. Ἐν μέσῳ τῶν ἀλιτηρ[ῶ]ν βαρβάρων μ[ε]τ[ὰ] τῶν ἐμῶν ἐκκλησιῶν τυγχάνων, τῶν τε Βλεννώων || μεταξὺ καὶ αν[ο]υβάρων καὶ τὰς παρ' ἐκείνων ὡς [ἐ]ξ ἀφα[ν]οῦς κ[α]ταδρο[μ]ὰς οὐ μένομεν, οὐδενὸς στρατιώτου προειστ[α]μένον τῶν || ἡμετέρων τόπων. Ἐκ τούτου ε μεταπιπ[τ]ομένων ἐκκλη[σ]ιῶν καὶ μὴ δ[υ]ναμ[έν]ων μῆτε το[ῖ]ς αὐταῖς προσφεύγουσαι ἐπαμύνειν || προσπίπτω προκυλινδούμενος τῶν θείων ὑμῶν καὶ ἀχράντων ἰχνῶν ὡστ[ε] κα[τα]ξιδῶσαι θεοπίσαι φρουρεῖσθ[αι] τὰς || ἀγίας ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν παρ' ἡμῶν στρατιω[τῶ]ν κ[α]ὶ πίθεσθ[αι] αὐτοῖς ἐμοῖ καὶ ὑπακούειν περὶ πάντων

Μεταγραφή και ἐπεξηγήσεις ὁμοιοτύπων

καθὼς οἱ ἐν Φιλῶν οὕτω || καλουμέν[ω] φρουρίῳ τῆς ὑμετέρας Ἄν[ω]
Θηβαίδο[ς] κατα[σταθέντες] στρατ[ιῶτα]ι ὑπουργοῦσιν ταῖς ἐν Φι-
λῶ <ν> ἀγίαις τοῦ θεο[ῦ] ||

2

Litterae caelestes: Ἐξ αὐτοκρατορικοῦ *rescriptum* τοῦ 5ου αἰ. ἐν
ἀποσπάσματι σωζομένου - P. Leijden, *Rijksmuseum van Oudheden*,
Fragm. 5 - a. 413-450 (J. Mallon, *Ecriture 33 πιν. II*). Ἀπόσπασμα.

iniquos vero detentatores manc[ipiorum]...
portionem ipsi debitam resarc[ire]...
nec ullum precatorem ex inst[rumento]...

3

Ἡ λεγομένη «αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἁγ. Διονυσίου» = Διπλω-
ματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λο-
θάριον τοῦ ἔτους 843: *Reg. 390* (W. Ohnsorge, *Kaiserbündnis 92/3=*
Abendland 136 τοῦ αὐτοῦ, *Konstantinopel 168-170*). Ἀπόσπασμα.

ἐγκελ[ε]ύειν τῷ προδηλωθέντ[ι] ἀγα[πητῷ] ἐν Χριστῷ ἡμῶν τέκνῳ
τῷ ριγ[ί], ἐπει[δὴ] δεσπότη[ς] αὐτῷ ἐκτίσθης καὶ ἐπίτροπος || ἐπεδόθη[ς]
αὐτῷ παρὰ τοῦ δημιουργήσα[ντος] || † Legimus †

4

Δεῖγμα γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ 11ου - 12ου αἰ.
ἐκ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου I Δούκα διὰ
τὴν μονὴν τῆς Λάρας τοῦ Ἰωνίου τοῦ 1060: *Reg. 946* (F. Dölger,
Facsimiles ἀριθ. 18). Ἀπόσπασμα.

ὑποδοχῇ ἢ κανισκ(ίω) τινὸς τῶν ἀρχ(όν)των ὑποπεσεῖται ἢ δηλωθ(εῖσα)
Λαῦρα || ἢ τὰ ὑπ' αὐτὴν ἢ ἀπλήκτω ὑποβληθήσεται ἢ μιτ(ά)τ(ου)
ἐπιθ(έσει) || ἢ λογαρικ(ῆ) εἰσπράξει ἢ δόσει μονοπροσώπων ἢ ἐξωνή-

Μεταγραφή και επεξηγήσεις ομοιοτύπων

(σει) || ἀλόγων ἢ γεννημάτων ἐκβολῆ καὶ διακομιδῆ ἢ κονταράτων ἐξο-
πλίσει || ἢ ἀγορᾶ ζευγαρίων ἢ ἐτέρων ζώων ἢ ἄλλη τινὶ ἐπηρεία || ρηθείση
ἢ παρασιωπηθείση ἢ ἀγγαρεία ἢ ζημία ἢ ἄλλ||λῶ τινι βάρει οἰφδήποτε
καλουμένῳ ὀνόματι. Ὡς ||

5

Δεῖγμα γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ 11ου - 12ου αἰ.
Ἀλφάβητον μετὰ τῶν ιδιοτύπων γραμμάτων ταύτης.

6

Δεῖγμα γραφῆς ἐκ τοῦ Κωδικέλλου τοῦ Χριστοδούλου τοῦ ἔτους 1109:
Reg. 1043 (μετ' ἐσφαλμένων στοιχείων) - (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ.
3). Ἀπόσπασμα.

δουλῶ(σεως). Διὸ δὴ καὶ σέ, Χριστόδουλον τὸν ἀμηρᾶ(ν) || τιμᾶ ἢ ἐκ
θ(εο)ῦ βα(σι)λ(εία) ἡμῶ(ν) διὰ τῆς παρούσης εὐσεβοῦς κελ(εῦσεως)
τῷ μ(ε)γ(α)λεπιφανεστ(ά)τ(φ) || τῶν (πρωτο)νωβελισσίμων ἀξιόμ(α)-
τ(ι). Τοῦ εἶναι σε εἰς τὸ ἐξ(ῆς) (πρωτο)νω(βελίσσι)μ(ον) ||

7

Δεῖγμα γραφῆς πρωτοκόλλου. Πρωτόκολλον (ἐπίκλησις+τίτλωσις) ἐκ
τοῦ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Βοτανειάτου διὰ
τὸν Ἀρσένιον Σκηνούρην τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1076: Reg. 1046 (F.
Dölger, Facsimiles ἀριθ. 19).

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος || Νικη-
φόρος πιστὸς(ς) βα(σι)λεὺς(ς) ὀρθόδοξ(ος) καὶ αὐτοκράτ(ω)ρ Ῥωμαίων
ὁ Βοταν(ειάτης).

8

Γραφικὴ ἀνάλυσις καὶ μεταγραφή πρωτοκόλλου (ἐπίκλησις+τίτλωσις).

Pertinentia χρυσοβούλλου λόγου.

† Pāsin dis τὸ παρὸν ἡμῶν εὐσεβῆς ἐπιδείκνυται sigillion †

Δεῦμα γραφῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ 14ου αἰ. ἐκ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' διὰ τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων τοῦ ἔτους 1321: Reg. 2469 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 25· P. Lemerle, A. Kutlumus ἀριθ. 10). Ἀπόσπασμα.

τῆς ἀγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Σερρών, ἔτι δὲ || καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῆς οἰκητόρων, καὶ πιπράσκειν || καὶ ἀνταλλάττειν καὶ κατὰ λόγον χάριτος || δίδοναι πρὸς οὓς ἂν καὶ βούλωντο· καὶ || παραπέμπειν μεθ' ἧς ἰσχύσωσιν ἂν ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς βελτιώσεως, οἷς ἂν προαιροῖντο || τῶν παίδων καὶ τῶν κληρονόμων αὐτῶν. || Ἐπειδὴ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν ἐξέσται ὁμοίως καὶ || οἷς ἂν παραπέμψωσι ταῦτα, καθ' οἰονδήτινα || τῶν εἰρημένων τρόπον, πράττειν ἐπ' αὐτοῖς || ὅσα καὶ τοῖς δηλωθεῖσιν ἐφεῖται. Μηδενὸς τὸ || παράπαν ἐξ αὐτῶν μηδ' ἀπὸ τούτων ἀποτε||μνομένου. Εἰ δ' ἴσως εὕρωσι καὶ τινας || ἐλευθέρους καὶ τῶ δημοσίῳ ἀνεπιγνώστους || μὴ καταγεγραμμένους ἐν τισι πρακτικοῖς, || ἐξέσται ὡσαύτως τούτοις κατοικίσαι αὐτοὺς || ἐν τῇ τοιαύτῃ γῆ καὶ μηδεμίαν μηδ' ἐπὶ τούτοις ||

Ἀπλουστέρα γραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ 14ου αἰ. ἐκ προστάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1351 διὰ τὴν μονὴν Ἐηροποτάμου: Reg. 2972 (J. Bompraire, A. Xéropotamou ἀριθ. 27· F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 19). Ἀπόσπασμα.

† Ἐπεὶ οἱ μοναχοὶ τῆς κατὰ τὸ ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω σεβασμίας μονῆς τῆς βασιλείας || ἡμῶν τῆς ἐπ' ὀνόματι τιμωμένης τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων τεσσαράκοντα καὶ || ἐπικεκλημένης τοῦ Ἐηροποτάμου, ἀνέφερον ὅτι διὸ οὐδὲν ἐδίδουν οὗτοι πρὸς τὸν || οἰκεῖον τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν, σκουτέριον κῦρ Ἀνδρέαν τὸν Ἰνδάνην, ἅπερ ἐτάχθησαν δίδοναι ||

κατέτος πρὸς αὐτὸν ὑπέρπυρα εἴκοσι ἔνεκεν τῶν σιδηροκαυσείων τῶν εὐρισκομένων || εἰς τὸ χωρίον αὐτῶν τὸ ὀνομαζόμενον τοῦ Κοντογρίκου, διὰ τὴν προκαιροῦ γενομ(έν)ην || εἰς τὸν ἐκεῖσε τόπον ἐπίθεσιν τῶν Σέρβων, ἐπορίσατο οὗτος πρὸς αὐτοὺς πρόσταγμα τῆς || βασιλ(είας) μου, διοριζόμενον ὡσὰν ἢ ἵνα δώσουσιν οὗτοι πρὸς αὐτὸν ὅσα ὑπέρπυρα ὀφείλουσιν, || ἢ καταλάβουσιν ἐνταῦθα ἐπὶ τῷ ἀντικριθῆναι αὐτῷ περὶ τούτου· εἶτα κοινῇ γνώμῃ συνε||βιβάσθησαν ἀμφοτέροι, ἵνα ποιήσωσι τὴν περὶ τῆς τοιαύτη[ς] διενέξεως αὐτῶν ἀπο || κατάστασιν οἱ οἰκειοὶ τῆ βασιλ(εία) ἡμῶν ὁ μέγας παππίας ὁ Καβάσιλας καὶ ὁ Συναχηρεῖμ, ||

12

Legimus. Μορφολογικὴ ἐξέλιξις:

α. *Αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ Ἀγ. Διονυσίου: 843 - Reg. 390.*

β. *Καρὸλον τοῦ Φαλακροῦ: 862 (πρὸς σύγκρισιν μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ legitimus).*

γ. *Τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου: 1052.*

δ. *Τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ι' Δούκα: 1060 - Reg. 946.*

ε. *Τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ: 1186 - Reg. 1570.*

στ. *Τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου: 1198 - Reg. 1646.*

13

Ἐρυθραὶ παρένθετοι λέξεις: Λόγος. Ἐκ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου διὰ τὸν Μανασσῆν Ταρχανειώτην τοῦ ἔτους 1364: Reg. 3099 (Μ. Γούδας, Βυζαντιὰ ἐγγραφα τῆς ἐν Ἀθῶν Ἱ. Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, ΕΕΒΣ. 4(1927) 244 - 45· F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 31). Ἀπόσπασμα.

παραπέμψαι τὸ τοιοῦτον μονύδριον μετὰ καὶ τῶν προσόντων ὡς εἴρηται αὐτῷ πρὸς τὸ μέρος || τῆς εἰς τὸ ἅγιον ὄρος τὸν Ἀθῶν διακειμένης σεβασμί(ας) μονῆς τῆς βασιλεί(ας) μου, τῆς εἰς ὄνομα τιμω||μένης τῆς πανυπεράγου δεσποίνης καὶ θεομήτ(ο)ρ(ος) καὶ ἐπικεκλημένης τοῦ Βατοπεδίου, τὴν || παράκλησιν αὐτοῦ προσδεξαμένη ἢ βασιλεία μου, τὸν παρόντα χρυσό||βούλλον λόγον ἐπιχορηγεῖ καὶ ἐπιβραβεύει αὐτῷ, δι' οὗ εὐδοκεῖ || καὶ προστάσσει καὶ διορίζεται, κατέχειν

μὲν καὶ εἰς τοξεΐης τοῦτον, τὸ δηλωθὲν μονύδρ(ιον) || ἀνενοχλήτως καὶ ἀ-
διασειστώσ, διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς ζωῆς, ἐπιμελούμενον τῆς πν(ευματ)ικῆς||
πολιτείας καὶ διαγωγῆς τῶν ἐν αὐτ(ῶ) ἀσκουμένων μοναχῶν, ἔτι γε
μὴν, τῆς συστάσεως καὶ || βελτιώσεως καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπιδόσεως
τῶν προσόντων αὐτ(ῶ) κτημάτ(ων) καὶ πραγμάτων καὶ || λοιπῶν δι-
καιῶν, μετὰ δὲ θάνατον αὐτ(οῦ), παραπέμπειν αὐτὸ πρὸς τὴν διαλη-
φθεῖσαν σεβασμίαν || μονὴν τοῦ Βατοπεδίου, ὥστε κατέχεσθαι καὶ
παρ' αὐτῆς, τὸν ὅμοιον τρόπον, ἀνενοχλήτως || καὶ ἀδιασειστώσ· τῇ
γοῦν ἰσχύϊ καὶ δυνάμει τοῦ παρόντος χρυσοβούλλ(ου) λόγ(ου) τ(ῆς) || βα-
σιλεί(ας) μου, καθέξει μὲν καὶ ἐφορεύσει οὗτος τὸ τοιοῦτον μονύδριον,
ἐφ' ὅρω τῆς ζωῆς || αὐτοῦ κατὰ τὴν περίληψιν τοῦ προσόντος αὐτῶ
ὡς δεδήλωται προστάγματος τῆς βασιλείας μου, || ἀνενοχλήτως καὶ
ἀδιασειστώσ, μηδεμίαν εὐρίσκων εἰς τοῦτο παρά τινος καταδυναστείαν||
ἢ διενόχλησιν, παραπέμψει δὲ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ,
καὶ πρὸς τὴν σεβασμί(αν) || μονὴν τοῦ Βατοπεδίου, ἐπὶ τῷ κατέχεσθαι
καὶ παρ' αὐτῆς ἀνενοχλήτως, μετὰ καὶ τῶν || δικαίων τῶν ὑποκειμένων
μέχρι τουνῶν τῷ τοιοῦτω μονυδρίῳ, δι' εὐλόγων δικαιωμάτων· || ἐπεὶ
εἰς τὴν περὶ τούτ(ου) ἀσφάλειαν, ἐγένετο καὶ ὁ παρῶν χρυσοβούλλ(ος) λό-
γ(ος) || τῆς βασιλείας μου, καὶ ἐπεχορηγήθη καὶ ἐπεβραβεύθη αὐτῷ
δὴ τῷ διαληφθέντι || περιποθήτω θεῖω τῆς βασιλείας μου, τιμιωτάτω
ἐν μοναχοῖς πρωτοστράτορι κυρῷ || Μανασσῇ τῷ Ταρχανειώτῃ, ἀπο-
λυθεὶς κατὰ τὴν εἰκοστὴν ἐβδόμεν(η)ν τοῦ ||

*Ἐρυθραὶ παρένθετοι λέξεις: Σιγίλλιον. Ἐκ χρυσοβούλλου σιγίλλιον
τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' διὰ τὸν Θεόδωρον Καλόθετον τοῦ
ἔτους 1328: Reg. 2707 (F. Dölger Facsimiles ἀριθ. 43). Ἀπόσπασμα.*

ὅσον ἂν δύναιτο· ἔχη τὲ ἀδειαν ποιεῖν ἐπὶ ταύτῃ ὅσον ἂν βούλοιτο· ἤγουν
παραπέμπειν ταύτην πρὸς || τοὺς ἐξ ὀσφύος παῖδας καὶ κληρονόμους
αὐτοῦ, ἔτι γε μὴν χαρίζειν πωλεῖν ἀνταλλάττειν θεῖοις || ναοῖς ἀφιε-
ροῦν καὶ τᾶλλα ποιεῖν ὅσα τοῖς δεσπόταις ἐφείται πράττειν ἐπὶ τοῖς
αὐτῶν || πράγμασι, τὴν τοιαύτην παράκλησιν αὐτοῦ προσδεξαμένη ἢ
βασιλεία μου, τὸ παρὸν χρυσό||βούλλον σιγίλλιον ἐπιχορηγεῖ
καὶ ἐπιβραβεύει αὐτῷ, δι' οὗ καὶ || προστάσσει καὶ διορίζεται, κατέχειν

αὐτὸν τὴν τοιαύτην γῆν τῶν ἐννακοσίων μοδίων || κατὰ λόγον γονι-
κότητος ἀναφαιρέτως καὶ ἐκτὸς τέλους καὶ βάρους παντός. καὶ συνιστᾶν
καὶ || βελτιοῦν ἐπ' αὐτῇ ὅσον ἂν δύναιτο· ἔχειν τὲ ἄδειαν ποιεῖν ἐπὶ
ταύτῃ, ὅσον ἂν βου||ληθεῖη, ἤτοι παραπέμπειν ταύτην πρὸς τοὺς ἐξ
ὀσφύος παιῖδας καὶ κληρονόμους αὐτοῦ || ἢ χαρίζειν· πωλεῖν· ἀνταλ-
λάττειν· θείοις ναοῖς ἀφιερῶν καὶ ἄλλα ποιεῖν ὅσα τοῖς || δεσπόταις
ἔξεστι ποιεῖν ἐπὶ τοῖς οἰκείοις πράγμασιν. ὅθεν καὶ τῇ ἰσχύϊ καὶ δυνά-
μει τοῦ || παρόντος χρυσοβούλλου σιγιλλίου τῆς βασιλείας μου,
καθέξει || καὶ νεμηθήσεται τὴν τοιαύτην γῆν τῶν ἐννακοσίων μοδίων
ὁ δηλωθεὶς Καλό ||

15

*Παράδειγμα συνδυασμοῦ λέξεων μὲ ἐρυθρὰν καὶ μαύρην μελάνην εἰς τὴν
χροнологίαν. Ἐκ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ζ'
Παλαιολόγου διὰ τὴν μονὴν Διονυσίου τοῦ ἔτους 1408: Reg. 3211 (F.
Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 13). Ἀπόσπασμα.*

Ζευγά(ρια) σίτου μὸδ(ια) πολιτικά δεκαἕξ. εἰς γοῦν μόνιμον καὶ διη-
νεκῇ τὴν ἀσφάλειαν ἐπεχορηγήθη καὶ ἐπεβραβεύθη τῷ δηλωθέντι
μονυδρίῳ || τοῦ κυρ(οῦ) Διονυσίου καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ μοναχοῖς καὶ ὁ
παρὼν χρυσοβούλλος λόγος, ἀπολυθεὶς κατὰ μῆνα αὐγούστου ||
τῆς ἐνισταμένης πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ἐννα-
κοσιοστοῦ ἑξκαιδεκάτου ἔτους, ἐν ᾧ καὶ

16

*Παράδειγμα παραλείψεως τῶν ἐρυθρῶν παρενθέτων λέξεων. Ἐκ χρυ-
σοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' τοῦ ἔτους 1334 διὰ
τὸν ἱερομόναχον Γερβάσιον: Reg. 2813 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ.
29. A. Chilandar ἀριθ. 45). Ἀπόσπασμα.*

Τῇ γοῦν ἰσχύϊ καὶ δυνάμει τοῦ παρόντος χρυσοβούλλου——|| τῆς
βασιλείας μου καθέξει μὲν ὁ τοιοῦτος ἱερομόναχος κύρ Γερβά||σιος
τὴν δηλωθεῖσαν ποσότητα τῶν τεσσαράκοντα (ὑπερ)π(ύ)ρων ἀναφαι||ρέ-
τως, ἀναποσπᾶστος καὶ ἀδιασείστος, παραπέμψει τὲ αὐτὴν καὶ || ἔνθα
ἂν βούληται τε καὶ θέλη, ἐπὶ τὸ κατέχεσθαι καὶ παρ' αὐτῶν κατὰ τὸν ||

ἔσον τρόπον, ὡς διορίζεται ἡ βασιλεία μου. Τούτου γὰρ χάριν ἐγένετο ||
αὐτῷ καὶ ὁ παρὼν χρυσοβούλλος——τῆς βασιλείας μου, || ἀπολυθεὶς
κατὰ μῆνα——τῆς νῦν τρεχούσης—— || ἰνδικτιῶνος τοῦ ἐξακισχι-
λιοστοῦ ὀκτακισιοστοῦ—— || ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡ||μέτερον εὐσεβὲς καὶ θεο-
πρό||βλητον ὑπεσημῆνατο || κράτος. † Ἀνδρόνικος ἐν Χ(ρι-
στ)ῷ τ ῶ Θ(ε)ῶ ||

17

Σημείωσις ἐπὶ κολλήματος. Ἐπὶ τοῦ verso χρυσοβούλλου λόγου τοῦ
Ἀνδρονίκου Β' τοῦ ἔτους 1289 διὰ τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου τῆς Λυ-
κουσάδας παρὰ τὸ Φανάριον Καρδίτσης: Reg. 2131 (F. Dölger, Fac-
similes ἀριθ. 60).

τοῦ Μουζάλωνος

18

Σημείωσις ἐπὶ κολλήματος. Ἐπὶ τοῦ verso χρυσοβούλλου λόγου τοῦ
αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1082 διὰ τὴν μονὴν τῆς
Λαύρας (F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 1|2). Ἀπόσπασμα.

† Τοῦ (πρω)ταση(κρ)ήτ(ου) †

19

Σημείωσις ἐπὶ κολλήματος. Ἐπὶ τοῦ verso χρυσοβούλλου λόγου τοῦ
αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ ἔτους 1084:
Reg. 1118 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 63· A. Lanra ἀριθ. 39).

τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου †

20

Σημείωσις ἐπὶ κολλήματος. Ἐπὶ τοῦ verso χρυσοβούλλου λόγου τοῦ
αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1084 διὰ τὴν μονὴν τῆς
Λαύρας (V. Vasilevskij, Chrisouul 121-122· F. Dölger, Facsimiles
ἀριθ. 62).

††† (Σύνδεσις τριῶν σταυρῶν).

21

Σημείωσις ἐπὶ κολλήματος. Ἐπὶ τοῦ verso χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου διὰ τὰ Ἰωάννινα τοῦ ἔτους 1319: Reg. 2412 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 61).

ἐγεγόνει
κατὰ μῆνα
φε(β)ρ(ουάριον)
τῆς β^ας ἰνδ. †

22

Σημείωσις καταστρώσεως. Ἐπὶ τοῦ verso χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ ἔτους 1084: Reg. 1118 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 63· A. Lavra ἀριθ. 40). Ἀπόσπασμα.

Κατεστρώθ(η) εἰς τὸ σέκρετ(ον) τοῦ γενικοῦ λογοθέτου κατὰ τ(ὴν) ||
ε' μη(νός) αὐγ(ού)στ(ου) ἰνδ. ζ †

23

Σημείωσις εἰσηγητοῦ. Ἐκ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου διὰ τὸν Μανουὴλ Μεσοποταμίτην τοῦ ἔτους 1343: Reg. 2887 (A. Chilandar ἀριθ. 132· Dipl. πίν. XXI εἰκ. 1).

Διὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἰω(άν)ν(ου) τοῦ Ῥαοὺλ †

24

Σημείωσις εἰσηγητοῦ. Ἐκ προστάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' διὰ τὴν μονὴν Ἰωάννου τῆς Πάτμου τοῦ ἔτους 1265: Reg. 1935 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 46).

Μεταγραφή και ἐπεξήγησις ὁμοιοτόπων

Διὰ τοῦ σε(βασ)τ(οῦ) καὶ λογοθ(έ)τ(ου) τοῦ δρόμου || Βασιλείου τοῦ Μετροῦ

25

Σημείωσις ἀπολύσεως. Ἐκ τοῦ Κωδικέλλου τοῦ Χριστοδοῦλου τοῦ ἔτους 1109 (;): *Reg. 1043 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 3α)*.

ἀπελύθ(η) μηνὶ ἀπριλλ(ίω) ἰνδ. β' ἀπὸ τῆς θεοφυ(λάκτου) πό(λεως) †

26

Σημείωσις ἀπολύσεως. Ἐκ διπλωματικῆς ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ Α' Κομνηνοῦ πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον Γ' τοῦ ἔτους 1146: *Reg. 1348 (Σπ. Λάμπρος, Χρυσόβουλλα 112-114: F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 5)*.

† ἀπελύθ(η) ἀπὸ τῆς θεοφυ(λάκ)τ(ου) μ(ε)γ(α)λ(ο)πόλ(εως) μην(ὶ) ἀύ(γούσ)τ(ω) ἰνδ. θ †

27

Βυζαντινὸν (ὑπαλληλικὸν) βουλλωτήριον (*G. Schlumberger, Comptes rendus de l'Acad. des Inscr. et Belles Lettres, Séance du 2. 6. 1911, σ. 411*).

28

Ἦ Ο Μέγας Κωνσταντῖνος στεφόμενος διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Χρυσοῦν μετάλλιον ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς Βιέννης [*A. Alföldi, Insignien und Tracht der römischen Kaiser, Mitteil. d. Deutsch. Archäol. Inst., Röm. Abteil. 50 (1935) 55 εἰκ. 6*].

29α,β

Ἦ Αναρτώμενος *solidus* τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α' (491-518) μετὰ

Μεταγραφή και επεξήγησης ομοιοτύπων

γερμανικής απομιμήσεως. Μουσείον τοῦ Φροντιστηρίου προϊστορίας καὶ πρωτοϊστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Göttingen. Φιλικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ K. Hauck, Münster, ὅστις θὰ δημοσιεύσῃ τὸ εἶρημα ἐν: *Die altsächsische Erinnerung an die Neubildung des eigenen Stammes im 6. Jh.* (Göttinger Schriften für Ur- und Frühgeschichte hsg. H. Jahnkuhn 1968). Φωτογραφία:καθηγητοῦ P. Berghaus.

30

Προσηρτημένη εἰς ἔγγραφον χρυσῆ σφραγίς. Ἐκ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Θ' Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1300: Reg. 2617 (F. Dölger, *Schatzkammern* ἀριθ. 6).

31

Χρυσῆ σφραγίς (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν αὐτοκράτορα) τοῦ Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου (1078 - 1081) (A. Lanra πίν. XXIX εἰκ. 4a).

32

Χρυσῆ σφραγίς (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν αὐτοκράτορα) τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου τοῦ χρυσοβούλλου λόγου διὰ τὴν Ραγούζαν τοῦ ἔτους 1451 (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 67a).

33

Χρυσαῖ σφραγίδες (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν) βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων:

α. Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου (1042 - 1055).

β. Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου (1078 - 1081).

(A. Lanra πίν. XXIX εἰκ. 4a καὶ 4b).

34

Χρυσῆ σφραγίς (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν) τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Θ' (1294 - 1320) (F. Dölger, *Schatzkammern* ἀριθ. 117, 2).

35

Χρυσή σφραγίς (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν αὐτοκράτορα) τοῦ Μιχαῆλ Η' Παλαιολόγου (1259 - 1282) (P. Sella, *Bolle πίν. X. 1*).

36

Χρυσὸν νόμισμα (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν αὐτοκράτορα) τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ 1081 - 1118) (H. Longuet, *Introduction πίν. VI εἰκ. 82*).

37

Χρυσὸν νόμισμα (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν) τοῦ Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ (1118 - 1143) (H. Longuet, *Introduction πίν. I εἰκ. 18*).

38

Χρυσή σφραγίς (πλευρὰ εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν) τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου (1448 - 1452) (F. Dölger, *Facsimiles, ἀριθ. 67b*).

39

Μολυβδίνη σφραγίς πρὸς σφράγισιν «ἀντιγράφου τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας» τοῦ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ ἔτους 1089 (A. Lavra ἀριθ. 43 καὶ πίν. XXX εἰκ. 1).

40

Πρωτόκολλον (ἐπίκλησις - τίτλωσις - ἐπιγραφή) χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ ἔτους 1084: Reg. 1118 (F. Dölger, *Facsimiles ἀριθ. 62*).

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος

Ἀλέξιο(ς) βα(σιλευς) πιστὸς ὀρθόδοξο(ς) καὶ αὐτοκ(ρά)τ(ωρ) Ῥωμ(αί -
ων) ὁ Κομνηνός[†] || † Pāsīn ōis tō parōn hēmōn εὐσεβὲς ἐπίδεικνυ-
τ(αι) sigillion†

41

*Παράδειγμα μνηολογήματος ἐξ ὀρισμοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' διὰ τὴν μονῆν Ξηροποτάμου τοῦ ἔτους 1295: Reg. 2176 (A. Χέρορο-
ταμου ἀριθ. 13· F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 47). Ἀπόσπασμα.*

|| αὐτῇ ἐπὶ τοῦτοις καὶ προγενεστέρων προσταγμ(ά)τ(ων), ἐδεήθη
(δὲ) ὁ ρηθεὶς τιμιώτ(α)το(ς) καθηγούμ(εν)ο(ς) ἐπιχορηγηθῆναι || τῇ
τοιαύτῃ σε(βασμ)ία μονῆ καὶ ἕτερον πρόσταγμα ἐπὶ τῇ κατοχῇ τῶν
τοιούτων μετοχίων ἀσφαλεί(ας) ἕνεκ(εν) πλείονος. || Τὴν παράκλησιν
αὐτοῦ προσδεξαμ(έν)η ἡ βασιλε[ί]α μου ἀπολύει τὸν παρόντα αὐτῆς
ὀρισμόν, δι' οὗ || καὶ διορίζεται διαμένειν καὶ εἰστοσεῖς τὰ ρηθέντα
[δύ]ο μονύδρια εἰς μετόχια τῆς διαληφθείσης σε(βασμ)ίας || μονῆς
τοῦ Ξηροποτάμου, μετὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς, κατὰ τὴν περίληψιν
τῶν εἰρημέν(ων) προσταγμ(ά)τ(ων) || (καὶ) τῆς διαληφθείσης ἐγγράφου
παραδόσε(ως), (καὶ) ὑπὸ τῆς αὐτῆς σε(βασμ)ίας μονῆς διοικεῖσθαι
καὶ διεξάγεσθαι || ταῦτα, οὐδενὸ(ς) τῶν ἀπάντων ὀφείλοντο(ς) ἐπα-
γαγε[ῖ]ν τοῦτου χάριν ἐπιθεσιν τινὰ ἢ ἐπήρειαν τῷ μέρει αὐτῆς. || Ἐπὶ
τούτω γὰρ ἐγεγόνει τῇ τοιαύτῃ σεβασμ)ία μονῆ (καὶ) τὸ παρὸν τῆς βα-
σιλ(είας) μου πρόσταγμα εἰς ἀσφά(λειαν) † || μ η ν ἰ Α ὕ γ (ο ὄ) -
σ τ (φ) (ἰ ν δ ι κ τ ι ῶ ν ο ς) η †

42

*Ἦδικτον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1166 ἐγχα-
ραγμένον ἐπὶ λιθίνης πλακῆς τοῦ νόθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας: Reg.
1469 [C. Mango, The Conciliar Edikt of 1166, DOP. 17 (1963) 324
κ.ε.]. Ἀπόσπασμα.*

† Μανουὴλ ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλευ[ς] ὁ πορφυρογέννητος,
Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ] εὐσεβέστατος, ἀεισέβαστος, αὐγουστος, [ἰσαυ-
ρικός, κιλικικός, ἀρμενικός,] δαλματικός, οὐγγρικός, βοσθνικός, χρο-

βατικὸς[ς, λαζικός, ἰβηρικός, βουλγαρικός, σερβικός, ζηκηχικός, χαζαρικός, γοθτικός, θεοκυβέρνητος κλη[ρονόμος τοῦ στέμματος τοῦ μεγάλου] Κωνσταντίνου καὶ ψυχῇ νεμόμενος π[άντα τὰ τούτου δίκαια ὡς τινων ἀποστατησάν]των τοῦ κράτους ἡμῶν, τοῖς τοῦ φιλοχρίστου ἡμῶν [παντὸς λαοῦ, τῆς τε θεοφυλάκτου] ἡμῶν βασιλίδος πόλεως, ἔτι δὲ καὶ πᾶσι τοῖς [τῶν ὑπὸ τὴν τῆς ἡμετέρας βασιλείας ἐξουσίαν χ]ωρῶν, ἡπειρωτικῶν τε καὶ θαλαττίων, οἰκ[ήτορσιν.]

† Εἰ μακαρίζει Πέτρον Χριστὸς τὸν ἐν ἀποστ[όλοις κορυφαϊότατον, ἐπεὶ προφθάνει πάντας] τῷ διαπύρῳ τῆς ἀγαπήσεως, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν χ[ριστὸν διατείνεται τὸν τοῦ θεοῦ ζῶντος υἱόν,] ἅτε παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποκαλυφθεὶς τὸ κατ' ἐκεῖνον μ[υστήριον, τί δή ποτ' ἂν ἕτερον εἴη μακαριστότερον καὶ τῷ κυρίῳ] εὐαρεστότερον τοῦ τῆς εὐσεβείας ὀρθοδόξαστικῶς τὴν ἀ[ποστολικὴν ἐκκλησίαν ἀντέχεσθαι] καὶ μὴ παρὰ τῶν τοῦ ἄδου πυλῶν κατισχύεσθαι; ἄστ[ινας δὴ τὰς πύλας ταύτας ὑποληπτέον τοὺς μὴ παρὰ τὴν τ]αύτης αὐτὴν εἰσιόντας δι' αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς ἀσφραγίστου θ[ύρας, ἐπεὶ καὶ πᾶσι τοῖς ἐρχομένοις] ἄνετος πρόκειται. ἐπὶ ταύτην τὴν πρὸς θεὸν εἰλικρινεστ[άτην

43

Πεποικλιμένη διπλωματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Β' τοῦ ἔτους 1139: Reg. 1302 (Σπ. Λάμπρος, Χρυσόβουλλα 106 κ.ε.). Ἀπόσπασμα.

Τὸ παρὸν τῆς σῆς μακαριότητος ἀγιώγατε || πάπα διὰ τῆς ἀποσταλείσης τῆ βασιλείᾳ μου || τιμιωτάτης γραφῆς σου περὶ τῆς τῶν ἐκκλη || σιῶν ἐνώσεως δηλωθὲν τῆ τῶν πραγ || μάτων ἀληθείᾳ καθέστηκε συνδρομον || καὶ τῆς ἐμβριθείας καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἱερᾶς σου || φρονήσεως ὄντως ἐπάξιον· τί γὰρ || ἄλλο τῆς ἀληθοῦς τῆς ἐκκλησίας ἐνώσεως ||

44

Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου πρὸς τὴν κοινότητα Γενούης τοῦ ἔτους, 1192: Reg. 1609. Τέλος τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ ἀρχὴ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως. Μεταξὺ των τὸ ἰδιόχειρον ἐρυσθρόν

αὐτοκρατορικὸν μηνολόγημα (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 7α). Ἀπόσπασμα.

ἠκονόμησε καὶ ταῖς ὑπογραφαῖς αὐτῶν καὶ ταῖς συνήθεσι σφραγίσαι βεβαιωθῆναι· καὶ τὸ μὲν ἐν τούτων τοῖς τοῦ λογοθέτου τοῦ δρόμου || χαρτίοις τῆς βασιλ(είας) μου ἐναποτεθῆναι· τὸ δὲ ἕτερον ἀποκομισθῆναι ὑμῖν παρὰ τῶν ἀποκρισ(ια)ρ(ί)ων τῆς βασιλ(είας) μου εἰς πληροφορίαν καὶ πί||στωσιν τοῦ κ(α)τὰ ἀρέσκειαν καὶ συναίνεσιν καὶ θέλησιν τῶν ἀποκρισ(ια)ρ(ί)ων ὑμῶν τὰ τούτοις ἐμπεριεχ(ό)μ(ε)να, συμφωνηθ(ῆ)- ν(αι) † μ η ν ἰ || ἀ π ρ ι λ λ (ί φ) ἰ ν δ . ἰ †

† Isaakius in Ch(rist)o d(e)o fidelis imperator. divinitus coronatus, sublimis. potens. excelsus. semper augustus. et moderator Romanorum Angelus. prudentissimae potestati civitatis. || Genuae et prudentissimis et fidelissimis imperio meo consulibus et consiliariis eiusdem civitatis et universae plenitudini Genuae. gr(ati)am suam et bonam voluntatem. || Prudentissimi legati vestri W. Stornellus et Guido Spinula pervenientes ad imperium meum et in conspectu eius astantes, vestrae prudentiae litteras serenitati ||

Διπλωματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου πρὸς τὴν κοινότητα Γενούης τοῦ ἔτους 1286: Reg. 2117 (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 9· G. Bertolotto, *Documenti* ἀριθ. 20). Ἀπόσπασμα.

que conjicere valeretis q(uod) n(ost)r(u)m Imp(er)ium sola justitia comitat(ur) et puru(m) existit ad dilector(um) augm(en)ta. Nih(i)lomin(us) de pru || dencia et legalitate ip(s)ius nuncii v(est)ri sincera(m) gerentes fiduciam exinde p(ro)positi n(ost)ri animu(m) amicabilit(er) sibi deteximus || p(er) quem hec eadem scire poteritis de n(ost)ro amicabili p(ro)posito informari tanta ip(s)e prudentia animi informat(ur) quod || de veritate aliquid no(n) omittet. Preterea hoc ad exileratione(m) v(est)ri animi v(est)ro auditui p(re)sentib(us) amicabilit(er) nu(n)ciamus || q(uod) firmi p(ro)positi n(ost)ri est, auctore C(h)r(ist)o dilectionem pure imitare et unitate(m) amicitie et cet(er)a alia que int(er) nos su(n)t

|| habita et firma vobis inviolabilit(er) observare in q(uod) int(er)
n(o)s vigebit semp(er) de bono i(n) melius purus amor. † || μ η ν ι
α υ (γ ο υ) σ τ (φ) ι ν δ (ι κ τ ι ω ν ο ς) ι δ ' †

46

Ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς διπλωματικῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀυτοκράτορος Ἰσα-
ακίου Β' Ἀγγέλου πρὸς τὴν κοινότητα Γενούης τοῦ ἔτους 1192 μετὰ
διπλῆς, ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, ἐπιγραφῆς: Reg. 1609 (F. Dölger,
Facsimiles ἀριθ. 7b).

† Βα(σι)λικὸν ————— εἰς τὸν συνετώτ(α)τ(ον) ἐξου-
σιαστὴν τοῦ κάστρου Γενούας καὶ τοὺς φρονιμωτ(ά)τ(ους) καὶ πι-
στοτ(ά)τ(ους) τῇ βα(σιλει)ᾳ μου κονσ(ού)λους) καὶ συμβούλ(ους)
καὶ πᾶν τὸ πλήρωμα αὐτῆς †

+ Imperiale ————— ad prudentissimam pote-
statem civitatis Januae et prudentissimos et fidelissimos impe-
rii sui || consules et consiliarios et universam plenitudinem eius +

47

Ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς διπλωματικῆς ἐπιστολῆς τοῦ
αὐτοκράτορος Μανουήλ Α' Κομνηνοῦ πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον Γ'
τοῦ ἔτους 1146: Reg. 1348 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 6).

Μανουήλ ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(εῷ)
πιστὸς ||

βασιλεὺς πορφυρογέννητ(ος) ἄναξ ||

ὑψηλός, κραταιός, αὐγούστος καὶ

αὐτοκράτωρ ||

Ῥωμαίων ὁ Κομνηνός † ||

Manuel in Ch(rist)o deo fidelis

rex porphyrogennitus ||

altus, sublimis, fortis, augustus

et imperator Romanorum ||

ὁ Κομνηνός.

+ Πρὸς τὸν ἀγιώτατον ||
Πάπαν

Ad sanctissimum papam

Πρωτόκολλον (ἐπίκλησις - τίτλωσις - ἐπιγραφή) διπλωματικῆς ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου πρὸς τὸν Βαλδουῖνον Γέρτζον εἰς Γένοαν τοῦ ἔτους 1188: Reg. 1582 (G. Bertolotto, Documenti 68 = MM. III. 1). Ἀπόσπασμα.

† Ἰσαάκιος ἐν Χ(ριστ)ῶ τῶ θ(ε)ῶ πιστὸς βασιλ(εὺ)ς θεοστεφῆς ἀναξ, κραταῖός, ὑψηλὸς ἀεὶ αὐγούστος καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὁ Ἄγγελος, τῶ λιζίῳ τῆς || βασιλείας μου Βαλδουίνῳ Γέρτζῳ τὴν χάριν αὐτοῦ... Τὸ σταλ(έν) γράμμα σου διεκομίσθη τῇ βασιλ(εία) μου καὶ ὑπανεγνώσθη αὐτῇ, δι' οὗ καὶ παρεδήλωσ(ας) || τῇ βασιλ(εία) μου, ὡς δῆθεν ὑπεραπολογούμ(ενος) ἑαυτοῦ χάριν τ(ῶν) κατὰ σοῦ ἀνενεχθέντ(ων) τῇ βασιλ(εία) μου, ὅσα δῆτα καὶ παρεδήλωσ(ας). Καὶ γράφει σοι ἡ βασιλ(εία) μου ||

Διπλωματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Β' τοῦ ἔτους 1139: Reg. 1302 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 4). Ἀπόσπασμα.

καὶ διρρόδινα τέσσαρα † μ η (νι) ι ο υ ν (ι φ) || ι ν δ. β(ε)ρ(α) † || † ἀπελύθ(η) μη(νι) ιουν(ιφ) ινδ. β' ἀπὸ τῆς θεοφυλάκ(τ)ου || πόλ(εως)†

Διπλωματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ Β' Παλαιολόγου πρὸς τὴν κοινότητα Σιένης τοῦ ἔτους 1399: Reg. 3275 (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 54). Ἀπόσπασμα.

...Valeat et agat vestra reveren || tia et amicitia in optatis prospere t(em)p(or)e longiori μ η νι Σεπτ(εβ)ρ(ιφ) ινδ. η' + Data Constantinopoli MCCCCLXXXVIII die XXII septembris

Σημειώσεις καταστρώσεως ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς χρυσοβούλλου λόγου-συνθήκης μετὰ τῆς Γενούης τοῦ ἔτους 1192: Reg. 1610 (MM. III. 37).

† K(α)τε(στρώθη) διὰ τοῦ Σγουροῦ Μιχαήλ † || † K(α)τε(στρώθη) ἐν τῷ σ(ε)κρέτ(ω) τοῦ M(ε)γάλ(ου) λογαριαστοῦ μη(νι) μαίω ἰνδ. ι' † || † Διὰ τοῦ Προματοῦ Θεοδώρου † || † K(α)τεστρώθη ἐν τῷ σε(κρέτω) τοῦ γενικοῦ μηνι μαίω ἰνδ. ι' τοῦ ,ςψ' [ἔτους] †.

Συνθήκη μετὰ τῆς Γενούης ὑπὸ μορφὴν χρυσοβούλλου λόγου τοῦ ἔτους 1192: Reg. 1610 (MM. III. 31). Ἀπόσπασμα.

ὡς ταῦτα ὁμνύομ(εν) μετὰ ἀληθ(οῦς) πίστεως χωρὶς δόλ(ου) καὶ περινοί(ας), (οὔ)τως ἵνα βοηθῆ ὁ θε(ός) ἡμῖν καὶ τῷ ἐξουσιαστῇ || καὶ τ(οῖς) κονσούλ(οις) καὶ συμβούλοις καὶ ταῖς κεφαλαῖς καὶ αὐτῷ τῷ κοινῷ Γενούας καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. || Παρεδέξατό τε τούτ(ους) ἡ βασιλ(εία) μ(ου) καὶ τὸν παρόντα χρυσόβουλλον λόγ(ον) αὐτοῖς ἐπεβρά || βευσσε, δι' οὗ καὶ τῷ κάστρω καὶ τῇ χώρᾳ Γενούας πληροῦντι τὰ ἐν τῷ τοιούτῳ ἐγγράφῳ τῶν διαληφθέντων ||

Συνθήκη (ὀρκωμοτικὸν) μετὰ τῆς Βενετίας τοῦ ἔτους 1332: Reg. 2787 (MM. III. 111 κ.ε.: Dipl. V.-L. I. 230). Ἀπόσπασμα.

τῆς βίγλης, κυροῦ Δημητρί(ου) τοῦ Τορνίκη, καὶ τοῦ οἰκεί(ου) τῆ βασιλ(εία) μ(ου), μεγάλ(ου) ἄρχοντος κ(υ)ρ(οῦ) Δημητρί(ου) τοῦ Ἀγγέλου, || καὶ ἐδόθη τοῦτο τῷ εὐγενεῖ ἀνδρὶ μπαϊούλω τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βασιλείᾳ Βενετικῶν κυρ(ῶ) Ἰακώ||βω Σουπεράντζιο διὰ χει-

megadrongari d(omi)no Dimi-
t(r)io Tomichi et familiari Im-
p(er)ii nost(r)i mega archo
d(omi)no Dimitrio Angello, || et
datu(m) est ip(su)m nobili uiro
baiulo Venetorum (in) Imp(er)io
nost(r)o, d(omi)no Jacobo Su-
p(er)ancio, p(er) man(us) ||

ρῶν τῆς βασιλείας μου κατὰ τὴν ἐ(π)ὶ τ(οῦ)το ζήτησιν τοῦ ἐ(π)ιφανοῦς δουκὸς || Βενετίας, γραφὲν ῥωμαϊκοῖς γράμμασι διὰ χειρὸς νοταρίου τῆς βασιλείας μου, Νικολάου τοῦ Βα||βισκωμίτου, λατινικοῦς δὲ διὰ χειρὸς τ(οῦ) διερμηνευτ(οῦ) καὶ οἰκεί(ου) τῆ βασιλεία) μ(ου) Ἰακώβου Μπαλιστέρη || νοταρίου κατὰ μῆνα νοέβριον τῆς ἐνισταμένης πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ || ὀκτακοσιοστοῦ τεσσαρακοστοῦ πρώτου ἔτους κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀπαρίθμησιν, κατὰ δὲ τὴν τῶν Λα||τίνων συνήθειαν ἀπὸ τῆς τοῦ κ(υρί)ου ἡμῶν Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστοῦ) σαρκώσεως χιλιοστοῦ τριακοσιοστοῦ τριακοστοῦ || δευτέρου· ὃ καὶ συνήθως ἐβεβαιώθη διὰ ἐρυθροῦς οἰκειοχείρου ὑπογραφῆς || τῆς βασιλείας μου καὶ ἠσφαλίσθη διὰ χρυσίνης β(ού)λλης κάτωθεν ἀπηρωρημένης †:

Imp(er)rii nost(ri) sec(un)du(m) req(ui)sicione(m) sup(er) hoc facta(m) illust(r)is Ducis et communis Veneciarum, sc(r)iptu(m) || lit(eri)s grecis per manu(m) notarii Imp(er)ii nostri Nicolai Vauoscomiti, latinis aute(m) p(er) manu(m) in||terp(re)tis et familiaris nost(ri) Jacobi Ballistarii not(arii), de mense Nouembri p(ri)me indicio(n)is || sextimilleni octauicenteni quadragesima p(r)imi anni s(e)c(un)d(u)m numeru(m) nostru(m), s(e)c(un)d(u)m uero (con)suetudini||nem Latinor(um) a natiuit(ate) D(omi)ni nost(ri) Yh(es)u Chr(ist)i anno mill(esi)mo trecentesimo trigesimo s(e)c(un)do, q(uod) s(e)c(un)dum (con)suetudine(m) n(ost)ram roboratu(m) est et rubea subscripci(o)ne pr(op)rie man(us) Imp(er)ii n(ost)ri et confirmat(um) aurea bulla Imp(er)ii app(e)nsa.

† Ἀνδρόνικος ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων) ὁ Παλαί(ων) || λόγος †.

Συνθήκη (συμβόλαιον σύμφωνον δημόσιον) μετὰ τῆς Βενετίας τοῦ ἔτους 1357: Reg. 3070 (MM. III. 126). Ἀπόσπασμα.

ἡμῶν τῆ ἰδίᾳ χειρὶ γράμμασι βασιλικοῖς ἐρυθροῖς ὑπέγραψε καὶ χρυσ(ῆς)

βασιλικ(ῆς) βούλλ(ης) ἀπηρωρημένης ἀσφαλείᾳ προσεπεκυρώσε. γέγονεν ἐν τῇ μεγάλ(ῃ) || πόλει Κωνσταντινουπόλ(εως), ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Βλαχερνῶν παλατίῳ, ἔτει ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσε(ως) ἑξακισχιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ἑξηκοστῷ || ἕκτῳ, ἡμέρᾳ ὀγδόῃ τοῦ ὀκτωβρίου τῆς ἑνδεκάτ(ης) ἰνδικτιῶνος, ἀπὸ δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ κ(υρίου) ἡμ(ῶν) Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστοῦ) ἔτει χιλιοστῷ τριακοσιοστῷ || πενητηκοστῷ ἑβδόμῳ, παρόντ(ων) μαρτύρ(ων) ἐκ μ(έν) τῶν ἀρχόντ(ων) Ῥωμαίων τοῦ τε περιποθῆτου ἑξαδέλφου τῆς βασιλεί(ας) ἡμῶν μεγάλου || δομεστίκου κῦρ Δημητρίου τοῦ Παλαιολόγου, τῶν περιποθῆτων θείων τῆς βασιλεί(ας) ἡμῶν τοῦ τε μεγάλ(ου) δομεστίκου κῦρ Ἀλεξίου || τοῦ Ἀτουέμη καὶ τοῦ μεγάλου λογοθέτου κῦρ Νικηφόρου Λάσκαρι τοῦ Μετοχίτου, τοῦ περιποθῆτου συμπενθέρου τῆς || βασιλείας ἡμῶν μεγάλου στρατοπεδάρχου κῦρ Γεωργίου τοῦ Ἀστρά καὶ ἄλλων παρατυχόντων ἐκεῖσε, ἐκ δὲ τῶν || Βενετῶν τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν τοῦ τε σὺρ Ἀνδρέου Βενέρ, τοῦ σὺρ Μαρίν Ἰουστινιάν, τοῦ Νικολάου Πιτζαμάνου, τοῦ Ἀνδρέου || ντὲ Μπερνάρδω καὶ τοῦ Λεονάρδου Φαλέρ, πολιτ(ῶν) τῆς Βενετί(ας), ἔτι δὲ καὶ τοῦ Πέτρου Κορνάρ δραγουμά(νου) τῶν Βενετί(ων) ἐν τῇ Κωνσ(αντινουπόλει)†. ||

† Ἰω(άνν)η(ς), ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς [βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὁ Παλαιολόγος.]

Συνθήκη (τρέβα) μετὰ τῆς Βενετίας τοῦ ἔτους 1406: Reg. 3311 (MM. III. 152). Ἀπόσπασμα.

κρισιάρῳ συνδίκῳ καὶ ἐπιτρόπῳ δεδώκαμ(εν), ἔχοντες παρ' ἡμῖν ἑτέρ(ας) ὁμοίας τρέβας τὴν αὐτὴν περίληψιν ἐχούσας καὶ κατωχυρωμένας τοῦ κουμουνίου Βενετί(ας) καὶ τοῦ εἰρημένου κυροῦ ἀποκρισι||αρίου καὶ συνδίκου βούλλη κηρίνη τῆς τοῦ ἁγίου Μάρκου εἰκόνας ἐντετυπωμένης. ἃ δὴ πάντα καὶ ἕκαστα τὰ ἀναγεγραμμένα ἐγένοντο ἔτει ἀπ(ὸ) τῆς τοῦ κ(υρίου) ἡμ(ῶν) γεννήσεως χιλιοστῷ τετρακοσιο||στῷ ἕκτῳ κατὰ τ(ὸν) τῶν Λατίνων δρόμον, ἡμέρᾳ εἰκοστῇ δευτέρᾳ τοῦ μαῖου μηνός, ἰνδικτιῶνος τεσσαρεσκαίδεκάτης, ἀπὸ κτίσεως δὲ κόσμου ἑξακισχιλιοστῷ ἑνακο||σιοστῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ, ἰνδικτιῶνος τεσσαρεσκαίδεκάτης, ἐν μηνὶ καὶ ἡμέρᾳ τοῖς ἀναγεγραμμένοις ἐν τῇ θεοφυ-

λάκτω, θεοδοξάστω, θεομεγαλύντω ἡμετέρα πόλει || τῇ Κωνσταντι-
νουπόλει ἐν τῷ ἡμετέρῳ θεοφρουρήτῳ παλατίῳ, ἐν ᾧ νῦν κατοικοῦμεν,
ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ ἡμετέρου κοιτῶνος, παρόντ(ων) μαρτύρων ἰδίως
πρὸς ταῦτα τὰ ἀνωτέρω γεγραμ||μένα προσκληθέντ(ων) καὶ ἀξιο-
θέντων τοῦ περιποθήτου ἐξαδέλφου τῆς βασιλεί(ας) ἡμῶν, κυροῦ Δη-
μητρίου Παλαιολόγου) τοῦ Γουδέλη, καὶ τῶν οἰκείων τῇ ἡμετέρα
βασιλείᾳ, κυροῦ Δημη||τρίου Παλαιολόγου τοῦ Φακρασῆ, κυροῦ Ἀνδρο-
νίκου Ἀποκαύκου τοῦ Μελισσηνοῦ καὶ κυροῦ Νικολάου τοῦ Δερμο-
καῖτου, Λατίνων δὲ τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν, σέρ Ντζανάκη Ἰζαμπάνη ||
ἀπὸ τῆς Κρήτης, σέρ Γεωργίου Γριμάνη, σέρ Θωμᾶ Μολίνω, σέρ
Ἀνδρέα Τζάνε, υἱοῦ τοῦ σέρ Μαρτῆ ἀπὸ τῆς Βενετίας †. ||

† Μανουήλ, ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βα-
σιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὁ Παλαι-
ο||λόγος †. ||

† Ἐγὼ Θεοφύλακτος ὁ Βασιλικός, βασιλικῇ ἐξουσίᾳ βασιλικὸς νοτά-
ριος, τοῖς προειρημένοις πᾶσι καὶ ἐκάστοις παρεγενόμεν, καὶ ταῦτα
ἔγραψα, || τὸ ἐμὸν ὄνομα ὑπογράφων. Ὁ βασιλικὸς νοτάριος Θεοφύ-
λακτος ὁ Βασιλικός.

*Συνθήκη (τρέβαι) μετὰ τῆς Βενετίας τοῦ ἔτους 1448: Reg. 3516 (MM.
III. 224). Ἀπόσπασμα.*

ἔχοντες π(α)ρ' ἡμῖν ἐτέρας ὁμοί(ας) τρέβας τὴν αὐτὴν περίληψιν ἐχού-
σ(ας) καὶ κατωχυρωμένας τοῦ κουμουνίου Βενετίας καὶ τοῦ εἰρημένου
σὺρ μπαϊούλου βούλλη κηρίνη τῆς τοῦ ἀγίου Μάρκου || εἰκόνας ἐντε-
τυπωμένης, ἃ δὴ πάντα καὶ ἕκαστα τὰ ἀναγεγραμμέν(α) ἐγένοντο ἔτει
ἀπὸ τῆς τοῦ κ(υρίου) γεννήσεως χιλιοστῶ τετρακοσιοστῶ τεσσαρα-
κοστῶ ἐβδόμῳ, ἰν(δι)κτ(ιῶνος) ι', κ(α)τ(ά) τὸν τῶν Λατίνων δρό||μον,
ἀπὸ δὲ κτίσεως κόσμου ς^οπ^{ων}ε^ο' ἐν μηνὶ καὶ ἡμέρᾳ τῇ ἀνωτέρω γε-
γραμμένη, παρόντων μαρτύρων ἰδίως πρὸς ταῦτα τὰ ἀνωτέρω γεγραμ-
μένα προσκληθέντ(ων) καὶ ἀξιοθέντ(ων), τοῦ τε περιποθήτου ἐξαδέλ-
φου τῆς βασιλεί(ας) μου κυροῦ Δημητρίου Παλαιολόγου τοῦ Καντα-
κουζηνοῦ καὶ τοῦ περιποθήτου γαμβροῦ αὐτῆς κυροῦ || Λουκᾶ διερμη-
νευτοῦ τοῦ Νοταρᾶ, Λατίνων δὲ τῶν εὐγενῶν καὶ φρονίμ(ων) ἀνδρῶν

σύρ Φιλίππου Κονταρίνου και σύρ Φαυρικίου Κορνάρου και σύρ Μάρκου Μπάλλη. || σημείωσαι, ὅτι εἰ καὶ αἱ προειρημέναι τρέβαι ἐγράφησαν ἐν ἔτει τε καὶ ἡμέρᾳ τῇ ἀνωτέρῳ γεγραμμένη, ἀλλὰ διὰ τὸν ἀκμάσαντα λοιμὸν ὠμόθησαν ἐν τῷ ἐπακολούθησαν χρόνῳ, δηλονότι τῇ εἰκοστῇ πρώτῃ τοῦ ἀπριλλίου μηνός, ἰνδ(ικτιῶνος) ια', ἔτει χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδόῳ κατὰ τὸν τῶν Λατίνων δρόμον, || ἀπὸ δὲ κτίσεως κόσμου ,ς^οπ^ον^ος^ο' †. ||

† Ἀντὶ κυροῦ Δημητρίου Παλαιολόγου τοῦ Καντακουζηνοῦ, || ἐπεὶ οὐ παρῆν νόσφ τινὶ κωλυθείς, παρῆν ὁ μέγας || δομέστι(κος) κῦρ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ Καντακουζηνός †.

Ἰω(άννης), ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βασι[λεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὁ Παλαιολόγος †.]

Συνθήκη (τρέβαι) μετὰ τῆς Βενετίας τοῦ ἔτους 1390: Reg. 3192 (MM. III. 143|4). Ἀπόσπασμα.

Ξαμεν, ὡς τῷ προειρημένῳ προβισόρῃ, συνδίκῳ καὶ ἐπιτρόπῳ δεδώκαμεν, ἔχοντες παρ' ἑαυτοῖς ὁμοίᾳς ἄλλας || τρέβας τὴν αὐτὴν περιληψὶν ἐχούσας. ἅπαντα τὰ ἀναγεγραμμένα ἐγένοντο ἔτει ἀπὸ τῆς τοῦ κ(υρίο)υ || γεννήσεως χιλιοστῷ τριακοσιοστῷ ἐννενηκοστῷ κατὰ τὸν δρόμον τῶν Λατίνων, ἀπὸ δὲ τῆς συστάσε(ως) || κόσμου ἑξακισχιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ἐννενηκοστῷ ὀγδόῳ ἔτει. ἐπράχθη ταῦτα ἐν τῇ || θεοφυλάκτῳ, θεοδοξιάστῳ καὶ θεομεγαλύντῳ ἡμετέρῳ πόλει τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ ἡμετέρῳ || θεοφρουρήτῳ παλατίῳ, ἐν ᾧ νῦν οἰκοῦμεν †. ||

† Ἰω(άννης), ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βασι[σιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὁ Παλαιολόγος †. ||

† Παρόντων μαρτύρων τριῶν τῶν συγκλητικῶν ἀρχόντων, τοῦ τε κ(υρο)ῦ Γεωργίου τοῦ Ἀμαράντ(ο)υ || καὶ κ(υρο)ῦ Θεοδώρου τοῦ Κουμούση καὶ κ(υρο)ῦ Ἀνδρέου Κομνηνοῦ τοῦ Καλοθέτου †. ||

Ἀπὸ δὲ τῶν Βενετικῶν ἀρχόντων κῦρ(ις) Φραντζέσκος Κυρίνη, κῦρ(ις) Ζαχαρίας ὁ Φουσκάρῖνο, Κωνσταντζιός ὁ ἀπὸ || τῆς Κορώνης καὶ

Γεώργ(ιος) ὁ Μοσχολέων, δραγουμάνοι τοῦ κομμουνίου Βενετί(ας)
ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλ(ει) †.

*Προκουρατορικὸν (ἐπιτροπικὸν συμβόλαιον) διὰ τοὺς μεταβαίοντας εἰς
Βενετίαν αὐτοκρατορικοὺς ἀπεσταλμένους Θεοφύλακτον Δερμοκαίτην
καὶ Κωνσταντῖνον Καβαλλαρόπουλον τοῦ ἔτους 1362: Reg. 3089 (MM.
III. 129 - 30. F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 12).*

† Ἐπει ἐδέησε γενέσθαι μέσον τῆς βασιλείας ἡμῶν καὶ τοῦ μεγαλο-
πρεποῦς δουκὸς || τῆς Βενετίας καὶ τοῦ κομμουνίου τῆς Βενετίας τρέβαν
κατὰ τὸν εἰθισμένον || τρόπον, καὶ ἀποστέλλομεν ἤδη ἐπὶ τούτῳ τοὺς
οἰκείους τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν, || τὸν τε καθολικὸν κριτὴν τῶν Ῥωμαίων,
κῦρ Θεοφύλακτον τὸν Δερμοκαίτην, καὶ || κῦρ Κωνσταντῖνον τὸν Καβαλ-
λαρόπουλον, ἀπολύει ἤδη τὸν παρόντα χρυσόβουλ||λον ὄρισμὸν ἢ βασι-
λεία ἡμῶν, δι' οὗ καὶ ἀνατίθῃσι καὶ δίδωσιν αὐτοῖς || ὄρισμὸν ἐντελῆ
καὶ ἐλευθερίαν καὶ ἄδειαν πεπληρωμένην, ἵνα συνέλθωσι || μετ' αὐτοῦ
δὴ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δουκὸς καὶ τοῦ κομμουνίου τῆς Βενετίας, καὶ ||
συμβιβασθῶσι καὶ συμφωνήσωσι καὶ ἀποκαταστήσωσι νέαν τρέβαν
μέσον || τῆς βασιλείας ἡμῶν καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δουκὸς καὶ τοῦ
κομμουνίου κατὰ || τὴν συνήθειαν καὶ τὸν τύπον τῶν προτέρων τρεβῶν
καὶ κατὰ τὸν ὄρισμὸν || καὶ τὴν ἀνάθεσιν, ἣν ἔλαβον εἰς τοῦτο παρὰ τῆς
βασιλείας ἡμῶν, καὶ ὅσον ἂν || ποιήσωσι καὶ ἀποκαταστήσωσι κατὰ
τὴν ἀνάθεσιν τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς, ὁμόσωσι || τοῦτο εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν,
καὶ στερχθῆ καὶ βεβαιωθῆ καὶ παρὰ τῆς βασιλείας || ἡμῶν. εἰς γὰρ τὴν
περὶ τούτου ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἐπιτροπικὸν || συμβόλαιον
τοῖς ἡμετέροις πρέσβεσι, κατοχυρωθὲν βούλλῃ χρυσῇ κάτωθεν || ἀπηω-
ρημένη συνήθως καὶ ὑποσημανθὲν οἰκιοχειρῶς παρὰ τῆς βασιλείας ||
ἡμῶν κατὰ μῆνα ὀκτώβριον τῆς πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ || ἐξακισχι-
λιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ πρώτου ἔτους †. ||

† Ἰω(άννης), ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς ||
βασιλεὺς καὶ αὐτοκρά||τωρ Ῥωμαί(ων), ὁ Πα-
λαιολόγος †.

Προκουρατορικὸν (χρυσόβουλλον) διὰ τοὺς εἰς τὴν σύνοδον τῆς Βασιλείας (1433) αὐτοκρατορικοὺς ἀπεσταλμένους Δημήτριον Παλαιολόγον Μετοχίτην καὶ Ἰωάννην Δισύπατον τοῦ ἔτους 1433: Reg. 3439 (ThM. ἀριθ. 11).

† Ἐπειδὴ ἀπεστάλησαν εἰς τὴν ἱεραγίαν καθολικὴν σύνοδον τὴν ἐν Βαζηλέα παρὰ τῆς βασιλείας μου ἀπο||κρισιάριοι, ὃ τε οἰκεῖος τῇ βασιλείᾳ μου πρωτοβεστιαρίτης κύριος Δημήτριος Παλαιολόγος ὁ Μετοχίτης || καὶ ὁ τιμιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ καθηγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ ὁ || οἰκεῖος τῇ βασιλείᾳ μου κύρις Ἰωάννης ὁ Δισύπατος πρὸς κατάστασιν τῆς παρ' ἡμῶν σπουδαζομέν(ης) || καθολικῆς καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου ὑπὲρ τῆς μελετωμένης ἐνώσε(ως) τ(ῶν) ἐκκλησιῶν τοῦ Χ(ριστοῦ), καὶ δεδῶ||καμ(εν) αὐτοῖς τελείαν καὶ πλήρη ἐξουσί(αν) καὶ ἄδειαν ὑπὲρ τούτου, θεσπίζει, τάττει καὶ διορίζεται ἡ βασιλεία μου || διὰ τοῦ παρόντος χρυσοβούλλ(ου) αὐτῆς, ἵνα πᾶν, ὅπερ ἂν τάξωσιν, || ὑπόσχωσιν, ὁμώσωσιν, ποιήσωσιν || καὶ καταστήσωσιν ἐγγράφ(ως) περὶ τούτου οἱ προειρημένοι ἀποκρισιάριοι, λογισθῆ παρὰ τ(ῆς) βασιλεί(ας) μου καὶ στερχθῆ, || ὥσπερ ἂν εἰ αὐτοπροσώπως αὐτῇ ἐπραξεν, ἔταξεν, ἔστερξέ με τοῦτο καὶ ὡμοσ(εν). καὶ

Quonia(m) missi fuerunt ad sacros(an)c(t)um concil(iu)m g(e)n(er)ale Basiliense n(ost)ri || et imp(er)ij n(ost)ri ambassiatores fa(m)iliaris noster p(ro)th(o)uestiaritis Demetri(us)Paleolog(us) Metochites et honorandissim(us) in sacris monacis abbas sacri || mon(asterij) s(anc)ti Demetrii et fa(m)iliaris n(oste)r Ioh(an)nes Dissipat(us) ad constitutione(m) a nobis || sollicitati g(e)n(e)r(al)is et ycumenici concilij pro union(e) p(r)emeditata ecclesiar(um) Chr(ist)i, || et dedimus eis ambassiatorib(us) p(er)fectam et plen(am) potestat(em) et bayli(am) sup(er) || et in p(r)edictis, mandat, diffinit et ordinat imp(er)i(um)n(ost)ru(m) p(er) pr(e)sens chriso||bulum suu(m), q(uod) o(mn)ia et sing(u)la illa, q(ue) ordinaueri(n)t, p(ro)miseri(n)t, iuraueri(n)t, feceri(n)t || et constitueri(n)t p(er) scriptura(m) seu scripturas sup(er) p(re)dictis p(re)fati n(ost)ri ambassiatores, || reputent(ur) a n(ost)ro imp(e-

ἂν || συμβῆ ἔμποδισμός τις ἢ θάνατος εἷς τινὰ αὐτῶν τῶν εἰρημένων ἀποκρισιαρίων, τότε τὸ πραχ||θησόμενον καὶ ὑποσχεθησόμενον παρὰ τῶν δύο ἵνα ἦ στερικτὸν καὶ ἐρωμένον, ὡσπερ || εἰ ἐγένετο παρὰ τῶν τριῶν. καὶ δι' ἀσφάλειαν καὶ β(ε)βαίωσιν τῶν προεξημένων ὁμνύει καὶ ἡ βασι||λεία μου εἰς τὸν ὀφειλόμενόν μοι ὡς χριστιανῶ καὶ εὐσ(ε)βεῖ βασιλεῖ ἄρκον καὶ εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ ἀγίου μοι || αὐθέντ(ου) καὶ βασιλέως, τ(οῦ) π(α)τρ(ὸ)ς τῆς βασιλείας μ(ου), τ(οῦ) ἀοιδίμ(ου) καὶ μακαρίτ(ου), ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν || τῆς βασιλείας μ(ου). καὶ γέγονε τὸ παρὸν χρυσόβ(ου)λλον τῆς βασιλεί(ας) μ(ου) || ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμ(ου) ἑξακισχιλιοστῶ ἑννακισιοστῶ τεσσαρα||κοστῶ δευτ(έ)ρω, ἀπὸ δὲ τῆς < τοῦ > κυρίου ἡμῶν Ἰ(ησοῦ) < Χριστοῦ > γεννήσεως χιλιοστῶ τετρακισιοστῶ || τριακοστῶ τρίτῳ, ἡμέρᾳ ἑνδεκάτῃ τοῦ νοεμβρίου μηνὸς ἐν Κωνσταντι(ου)πόλει || ἐν τῷ ἡμετέρῳ βασιλικῷ παλατίῳ γράμμασιν ἐρυθροῦς οἰκείᾳ χειρὶ ὑπογε||γραμμένον κ(α)τ(ὰ) τὸ βασιλεῖον ἔθος καὶ χρυσῆς β(ού)λλης ἀπηρωρημένης †.

rio et affirmata sint, tamq(uam) si a p(er)sona n(ost)ra p(re)sen-||tialiter f(a)c(t)a, ordinata, p(ro)missa et iurata forent. Et si conti(n)geret impedim(e)nt(um) || aliq(uod) u(e)l mors i(n) aliquo d(i)ct(o)r(um) ambassiator(um), tu(n)c q(uod) factu(m) et p(ro)miss(um) erit || p(er) duos ex eis, firmu(m) et validum sit, tamq(uam) si p(er) om(ne)s tres factu(m) foret. || Et i(n) robur et firmitate(m) p(re)dictor(um) iurat imp(er)ium n(ost)ru(m) p(er) iur(a)ment(um) debitu(m) || et cond(ec)ens nob(is) tamq(uam) chr(isti)ano fideli imp(er)atori et p(er) oratione(m) et benedictione(m) || s(an)c(t)i mei imp(er)atoris d(o)m(in)i et patris nostri felicitis memorie et p(er) a(n)i(m)am meam. || Factu(m)-q(ue) est p(re)sens chrisobullum imp(er)ij nostri [anno] a mu(n)di creation(e) sex mill(en)o || nonagesimo quadragesimo s(e)cund)o, a d(omi)ni n(ost)ri Ih(es)u Chr(ist)i natiuitat(e) mill(esim)o || quadringentesimo tregesimo tertio, die undecima noue(m)bris, Constantinop || (o)li i(n) palatio n(ost)ro imp(er)iali et subscript(um) l(itte)ris rubeis manu n(ost)ra p(ro)p(ri)a more || imp(er)iali cum pendenti aurea bulla.

† Ἴω (άννης) ἐν Χ(ριστ)ῶ τῶ θ(ε)ῶ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτο || κράτωρ Ῥωμαί(ων) ὁ Παλαιολόγος †.

Πρόσταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (;) διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας 1338 (;) (Σπανίως χρησιμοποιούμενον ἐπίμηκες σχῆμα) (F. Dölger, Facsimiles ἀριθ. 53).

† Ἐπεὶ οἱ μοναχοὶ τῆς κ(α)τ(ά) τὸ ἅγιον ὄρος τοῦ Ἄθω διακειμένης σεβασμίας μονῆς τῆς βασιλ(είας) μου τῆς εἰς ὄνομα || τιμωμένης τῆς πανυπεράγνου μου δεσποίνης καὶ θεομήτορος καὶ ἐπικεκλημένης τῆς Λαύρας ἀνέφερον || εἰς τὴν βασιλ(είαν) μου· ὅτι κέκτηνται περὶ τὴν θεόσωστον πόλιν Αἶνον μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον, τοῦ ἁγίου || ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γε]ωργ(ίου) καὶ ἐπικεκλημένον τῶν Ὀμβροκλάδων. καὶ περὶ τὸ || κάστρον τὸν Κισσόν, ἕτερον μονύδριον, εἰς ὄνομα τιμώμενον, τῶν ἁγίων ἐνδόξων μεγάλων μαρτύρων Θεοδώρων || καὶ ἕτερον περὶ τὸ Μεγαρίσιον· ἐφ' οἷς ἔτυχον καὶ προσταγμάτων, τῶν ἁγίων μου αὐθεντῶν καὶ βασιλέων || τοῦ τε πάππου καὶ θείου τῆς βασιλ(είας) μου· τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαριτῶν· καὶ λοιπῶν εὐλόγων δικαιωμάτων. || κατέχουσι δὲ τὰ τοιαῦτα μονύδρια αὐτῶν, μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτοῖς. ἤ(γουν) παροίκων, γῆς, || ἀμπελίων. ἀλλὰ δὴ καὶ περὶ τὴν τοιαύτην [πόλιν τὴν Αἶν]ον [παλαι]οστάσια τινα [ἀπ]ὸ τοῦ Ἀλυκαδίου || μέχρι καὶ τῶν Μουταλῶν καλουμένων. καὶ εἰς τ...τ. σιν οἴκημα ἀπὸ προσενέξεως τοῦ Βουλλωτ(οῦ) || ἐκείνου. καὶ ἕτερον οἴκημα... τῆς αὐτῆς ἐξ[ελ...]σεως ἀπὸ προσενέξεως τοῦ μοναχοῦ Μακαρίου τοῦ Σκο||πιώτου· καὶ ἀμπ(έ)λ(ια) διακειμέν[α κατὰ τὴν] ὀνομαζομένην Παχεῖαν Ἄμμον ὡσεὶ μοδίω ἐξ. ἔτι τὲ καὶ χωρὰ || φιον, εἰς τὸν ἅγιον Συμεώνην ὡσεὶ μοδίω τεσσάρων περιελθὼν αὐτοῖς ἀπὸ προσενέξεως τοῦ Λαγκιβάρδου. || ὁμοίως καὶ ἕτερον ὀσπήτ(ιον) μετὰ δένδρου συκαμηνέας ἀπὸ προσενέξεως καὶ αὐτὸ μοναχοῦ τοῦ Μαυροζώμου || ἐκείνου. καὶ παρεκάλεσαν τυχεῖν ἐπὶ τούτοις καὶ προσταγματος τῆς βασιλ(είας) μου, τὴν παράκλησιν αὐτῶν || προσδεξαμένη ἡ βασιλ(εία) μου τὸ παρὸν ἀπολύει πρόσταγμα, δι' οὗ καὶ διορίζεται ὡς ἂν κατὰ τὰς περι||λήψεις τῶν τοιούτων προσταγμάτων καὶ τῶν λοιπῶν δικαιωμάτων

κατέχουσι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς οἱ διαληφθέντες || μοναχοὶ τὰ τοιαῦτα μονῶδρια αὐτῶν μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτοῖς ἀνενοχλήτως καὶ ἀδιασείστως· || ἔτι τὲ καὶ πάντα τὰ κατὰ μέρος ἀνωτέρω διαλαμβανόμενα· καὶ οὔτε παρὰ τῶν κατὰ καιρ(όν) κεφαλα||ττικευόντων εἰς τε τὴν τοιαύτην πόλ(ιν) Αἴνον καὶ τὸν Κ[ι]σσὸν εὐρίσκουσι τινὰ καταδυναστείαν καὶ διενόχλησιν || οὔτε παρὰ τῶν τὰ δημοσιακὰ διενεργούντων, οὔτε μὴ[ν] π[α]ρὰ τῶν ἐχόντων τὴν ἐνοχὴν τῆς μ[ον]ῆς]. ὡσαύτως διορίζεται || ἡ βασιλ(εία) μου, ἵνα διατηρῶνται καὶ τὰ ζευγάρια τῶν τοιούτων μονυδρίων ἀναπαίτητα καὶ ἀκαταζήτητα || τῶν δημοσιακῶν κεφαλαίων τοῦ τε ζευγαρικίου τῆς συγκροτήσεως καὶ τῶν τε [λῶν] καὶ οὐδὲν καθέλ||κωνται παρὰ τῶν τὰ δημοσιακὰ διενεργούντων εἰς δόσιν τῶν τοιούτων κεφαλαίων· ἀλλ' εὐρίσκωνται εἰς τὴν || τοιαύτην ἐξκουσεῖαν κατὰ τὴν περίληψιν τῶν προσόντων αὐτοῖς προσταγμάτων. τούτου γὰρ χάριν ἐγένετο || αὐτ(οῖς) καὶ τὸ παρὸν τῆς βασιλ(είας) μου πρόσταγμα ἀπολυθὲν τῇ τετάρτῃ † μ η ν ι δ ε κ ε (β) ρ (ι ω) ι ν δ. ζ' †.

Πρόσταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου διὰ τὴν μονὴν Διονυσίου τοῦ ἔτους 1382: Reg. 3175 (F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 21).

† Ἐπεὶ πρὸ καιροῦ τινὸς ἀνέφερεν εἰς τὴν βασιλ(είαν) μου ὁ τιμιώτ(α)-τος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικὸς πατὴρ κϋρ Διονύσιος ὁ ἀνεγείρας || ἐκ βάρων τὸ κατὰ τὸ ἄγ(ιον) Ὅρος τοῦ Ἁθῶ διακείμενον μονῶδριον τὸ εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἄγ(ίου) ἐνδόξου προφήτου || προδρόμου καὶ βαπτ[τι]στοῦ Ἰω(άννου) καὶ ἐπικεκλημ(έν)ον τῆς Νέας Πέτρας, ὅτι εὐρίσκει διενόχλησιν [εἰς ἃ] ἔχει τὸ τοιοῦτον μονῶδριον || εἰς τὴν νῆσον Λῆμον παρὰ τῶν διενεργούντων τὰς ἐνεῖσε δημοσιακὰς δουλείας βουλομένων ἀπαιτ(εῖν) ἀπὸ τούτου || τελέσματα καὶ βάρη τινὰ καὶ διωρίσατο ἡ βασιλ(εία) μου πρὸς αὐ[τ]οὺς δι' ἑτέρου αὐτ(ῆς) προσταγματος, ὡσὰν διατηρήσωσι ταῦτα || ἀνενόχλητα παντελ(ῶς), ἀρτίως δὲ πάλιν ἐγνώρισεν ἡ βασιλ(εία) μου [δι'] ἀναφορᾶς τοῦ τοιούτου πνευματικοῦ πατρὸς κυρ(οῦ) Διονυσίου, ὅτι εὐ||ρίσκει διενόχλησιν χάριν τούτου παρὰ τῶν τοιούτων ἐνόχων, κ[αί] παρεκάλεσε περὶ τούτου, ἔχει θέλημα ἡ βασιλεία μου καὶ διορίζεται || καὶ διὰ τοῦ παρόντος προ-

στάγματος, ὡσὼν διατηρηθῶσι παντά[πα]σιν ἀνενόχλητα παρὰ τῶν ἐνοχοποιο[υ]μένων εἰς τὰς δημο||σιακὰς δουλεί(ας) τ(ῆς) αὐτ(ῆς) νήσου Λήμνου πάντα ὅσα κέκτητ(αι) ἐκεῖσε [τὸ ῥηθὲν] μονύδριον τῆς Νέας Πέτρας ἀπὸ τε τέλους καὶ βάρους || ἐτέρου καὶ οὐδὲν [εὐ]ρωσιν εἰς ταῦτα διενόχλησ(ιν) τινά. [ὡσάύ]τ(ως) διορίζετ(αι) ἡ βασιλ(εία) μου, ἵνα διδῶντ(αι) κα[τ]έτος πρὸς τὸ αὐτὸ || μονύδριον τῆς Πέτρας καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ νήσῳ Λή[μνω] δημοσιακῶν δουλειῶν σιτάρην μόδια πολιτικά δεκαεξί, || ὅσπρια ὁμοίως πολιτικά μόδια τέσσαρα καὶ τυρὴν καν(τά)ρ(ια) τρία [καὶ] ἔχωσι ταῦτα οἱ ἐν τῷ τοιοῦτῳ μονυδρίῳ εὐρισκόμενοι μο||[ν]αχ[οῖ] εἰς δι[ά]ρια, ὅπως ὑ]πε[ρ]εὐχωντ(αι) τῆς βασιλείας [μου]. εἰς τὰς τοιαύτας || δουλείας ὀρισθ(έντας) τῆς βασιλείας μου ἐκπληροῦν ἀναπολογήτως. καὶ περὶ τούτου διορίζετ(αι) αὕτη τῇ ἐμφανείᾳ τοῦ παρόντος || προστάγματος τῆς βασιλείας μου τοῦ γεγονότος τῷ μέρει τοῦ [τοιοῦτου] μονυδρίου χάριν τούτου. ἀπελύθη τῇ τρίτῃ † || μ η ν ἰ ἰ ο υ ν (ἰ ψ) (ἰ ν δ ι κ τ ι ῶ ν ὄ ς) ε †

Σιγίλλιον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου πρὸς τὸν γενουήσιον ἐπιστότην Guilielmo τοῦ ἔτους 1201: Reg. 1660 (MM. III. 48 - 49. G. Bertolotto, Documenti 129 - 30).

† Ἐπεὶ ἀνέμαθ(εν) ἡ βα(σιλεία) μου, ὅτι ἀπὸ τῶν μερ(ῶν) τῆς Σικελίας ἀπέπλευσαν πλοῖα καὶ κάτεργα κουρσαρικὰ γεννουϊτικά, || φρονοῦντα κατ(ὰ) τῶν χωρῶν τῆς βα(σιλείας) μου καὶ τῆς Ῥωμανί(ας) καὶ εἰς λύμην αὐτ(ῶν) ἀφορῶντα, τὸ παρὸν || τῆς βα(σιλείας) μου σ ι γ ἰ λ λ ι ο ν ἐπεδόθη τῷ Κακαλλάρῳ Γυλιέλμῳ τῷ Γενουϊτῇ, ὡς ἂν τῇ τούτου ἐμφανείᾳ διέλθῃς || ἀκωλύτ(ως) πάντη καὶ ἀπαρεμποδίστως ἐν πάσ(αις) ταῖς κατὰ πάροδον χώραις τῆς βα(σιλείας) μου, καὶ ἀναψηλαφήσ(ης) καὶ εὐρήσ(ης) || τοὺς κόμητας τῶν τοιοῦτων κουρσαρικῶν κατέργ(ων) γεννουϊτικ(ῶν) καὶ πλοίων, καὶ παρασκευάσ(ης) αὐτοὺς πάντως || καταλα(βεῖν) πρὸς τὴν βα(σιλείαν) μου καὶ τυχ(εῖν) τυπωμάτ(ων) ἐτήσιων, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Λατίν(ων) τῇ βα(σιλείᾳ) μου || διὰ στοιχημάτ(ων) ἐκδουλεύουσι, μὴ τινος τῶν ἐνεργ(ούν)τ(ων) ἐν ταῖς χώραις τῆς βα(σιλείας) μου ἢ τῶν ἐξυπηρετούντων αὐτῶν ὀφειλόντ(ων) || παρεμποδίσαι σοὶ ἢ ἀναλαβέσθαι ἀπὸ σοῦ τι χάριν ποριατ(ικῶν) ἢ διαβα-

τικ(ῶν)· διδῶντ(αι) δέ σοι καὶ ἄλο(γα)κ(α)τὰ διαδοχὰς || καὶ διοικήσ(εις)
παρὰ τῶν κ(α)τὰ χώρ(ας) ἐνεργούντ(ων), ἔτι δὲ καὶ ἐξελαστικ(ά), εἰ
δεήσει, εἰς τὸ τάχιον ἐφευρ(εῖν) τὰ τοιαῦτα γεννουίτικὰ || πλοῖα καὶ
κάτεργα, καὶ πρὸς τὴν βα(σιλείαν) μου ἀγαγεῖν, ἀφ' ὧν μερῶν παρα-
πλέουσι ταῦτα, τοῦ κ(α)τατολήσοντι(ος) ποιῆσαι || παρὰ τ(ὴν) περι-
λ(ηψιν) τοῦ παρόντος σιγίλλιου τῆς βα(σιλείας) μου σφοδρ(άν)
ὑφορωμένου τὴν ἐξ αὐτῆς ἀγανάκτησ(ιν). ἐπὶ τούτῳ γ(ά)ρ || καὶ τὸ
τοιούτον τῆς βα(σιλείας) μου σιγίλλιον ἐπεδόθη αὐτῷ. † Μ η ν ι
ἀ π ρ ι λ λ (ί φ) ἰ ν δ (ικτιῶν) ο ς δ' †.

²Ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Κωδικέλλου τοῦ Χριστοδούλου
τοῦ ἔτους 1109: Reg. 1043 (μὲ ἐσφαλμένα στοιχεῖα) (F. Dölger, *Fac-
similes* ἀριθ. 3).

† ἀξιωματικόν) πιττάκ(ιον) ἐκ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότη πρὸς Χρι-
στόδουλον τὸν ἀμ[ηράν] || (πρωτο;)νωβελλισιμαῖτ(ον);

Κωδικέλλος (Πρόσταγμα) τοῦ ἐκ Φλωρεντίας Giacomo Giovanni Paolo
de Morellis τοῦ ἔτους 1439: Reg. 3489 (Σπ. Λάμπρος, *Πρόσταγμα*
188 - 191).

† Ἰωάννης ἐν Χ(ριστῷ) τῷ θ(εῷ) πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥω-
μαί(ων) ὁ Παλαιολόγος καὶ ἀεὶ αὐγούστος καὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις
ἀν(θρώπ)οις οὔσι καὶ λόγῳ χρωμένοις, τὸ τοὺς ὁμογενεῖς ἐκ τῶν ὑπαρχό-
ντ(ων), εὐεργετεῖν, οἰκεῖν || δήπουθεν ὁμοῦ καὶ προσῆκον· τὴν τῶν
ἀπάντων ἐντεῦθεν ἐπισπωμένοις ἀγάπην, δωρουμένοις τὲ καὶ λαμβά-
νουσιν ἐν τῷ μέρει· τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ, τὸ τε περὶ τὸ θεῖον σώζοιτ'
ἀν εὐσεβές, καὶ τὸ πρὸς τοὺς || ὁμοφύλους κοινωνικὸν καὶ φιλόνηρον·
μάλιστα δέ γε καὶ κυριώτατα τὸ τοιοῦτον βασιλεῦσιν ἀνήκει χρῆμα βα-
σιλείας ὃν ἰδιαίτατον· οὐδὲν γὰρ τῶν ἄλλων τοσοῦτον τὸν βασιλέα κοσμεῖ,
ὅσον τὸ πρὸς πάντας εὐ||μενές καὶ φιλόδωρον· οὐ μόνον γὰρ διὰ τούτων
θ(εῶ)ν κατὰ τὸ δυνατὸν μιμούμενος φαίνεται πᾶσι προσηγῶς ὑπανοίγων

τὰ ὄτα καὶ δαφυλιῶς ἐπαρκῶν ταῖς τῶν δεομένων αἰτήσεις, καὶ τῇ παρ' αὐτοῦ βασιλείῳ || λαμπηδῶνι τοὺς εὐεργετούμενους καταφαιδρύνων· ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων εὐνοίαν ἑαυτῷ εἰσποιεῖται καὶ σώζει τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ καὶ χορηγηθὲν ἐκ θεοῦ σχῆμα τῆς βασιλείας· προκειῖσθαι γὰρ ἀνάγκη || τοὺς βασιλέας κοινὸν ἀγαθόν· οἷόν τινα μίαν ἀπάντων ἀν(θρώπων) ψυχὴν· μᾶλλον δ' εἰπεῖν καθάπερ τινὰς ἐπιτρόπους καὶ κηδεμῶνας τῷ τῶν ἀν(θρώπων) γένει· θεοῦ καὶ τῆς ἀοράτου καὶ ὑψηλῆς ἐκείνου προνοίας, ὑπερέ||τας καὶ μάρτυρας· τῆς δὲ τοιαύτης γνώμης αὐτῶν καὶ τοῦ βούλεσθαι σώζειν τόδε σχῆμα ἀκέραιον, οὐκ ἂν ἔχοι ἐναργέστερον ἐκφῆναι σημεῖον τοῦ μὴ μόνον κατανεύειν ἐτοιμῶς τοῖς αἰτοῦσι τὰ δίκαια, || ἀλλὰ καὶ οἰκοθεν μηδέων αἰτούντων προθύμους εἶναι περὶ τὰς εὐσχήμονας δωρεάς· ἐκάστου τιμῶντας τὴν ἀρετὴν καὶ δωρεαῖς προβιβάζοντας εὐπρεπέσιν· ὅσῳ γὰρ διὰ τῶν χορηγουμέν(ων) ὑπ' αὐτῶν δωρεῶν || τοῖς ἄλλοις συγκαταβαίνοντες ὁμιλοῦσι, τοσοῦτω μάλιστα τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα μεγαλύνουσι, πηγὴν καὶ κοινὸν πρυτανεῖον ἐνδεικνύντες αὐτὴν καὶ πάσης ἐπιγείου ἀρχῆς ἀκράρεια. || Διὰ δὴ ταῦτα ἀποβλέψασα ἡ βασιλεία μου πρὸς τὸν εὐγενῆ καὶ φρονήσει κεκοσμημένον ἄνδρα Ἰάκωβον· Ἰωάννου Παύλου Ντεμορέλης, πολίτην μὲν ὄντα τῆς μεγαλοπρεποῦς πόλεως Φλωρεντίας, || πρῶτον δὲ τῶν τεχνῶν κατὰ τὸ παρὸν ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει τυγχάνοντα, καὶ γνοῦσα τὴν τούτου περὶ τὰ καλὰ σπουδὴν τό τε τοῦ ἥθους ἀκέραιον καὶ ἀστεῖον καὶ τοῦ βίου τὸ ἀνεπίληπτον, πρὸς δὲ καὶ τὸ τοῦ || φρονήματος σταθερὸν καὶ τὸ τοῦ τρόπου ἐπιεικὲς καὶ φιλάληθες, ἀποδεξαμένη τὲ ὅ τι μάλιστα τοῦτον καὶ βουλομένη διατρανώσαι τὴν περὶ αὐτὸν ἡμετέραν διάθεσιν καὶ ταύτην ὅσον οἷόν τε τοῖς || ἄλλοις ποιῆσαι κατάδηλον, ἤδη ἡ βασιλεία μου προσλαμβάνει αὐτὸν καὶ τῷ χορῷ τῶν οἰκείων αὐτῇ συναριθμεῖ καὶ ἐγκαταλέγει· τιμῶσα τὲ αὐτὸν καὶ ἐξαίρουσα, δωρεῖται χορηγεῖ καὶ ἐπιβραβεύει ἵνα ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἅτε δὴ οἰκεῖος τῇ βασιλείᾳ μου, διηνεκῶς ἔχη ἄδειαν χρῆσθαι τῷ συνήθει σημεῖω τῆς βασιλείας μου μετὰ τῆς ὀφειλομένης καὶ προσηκούσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἐν τοῖς φλα||μούλοις αὐτοῦ οἷς ἂν χρήσαιτο ἐν ταῖς ἀρχαῖς τιμαῖς τε καὶ λειτουργίαις αἷς ἡ πόλις καὶ κοινότης τῆς μεγαλοπρεποῦς Φλωρεντίας τοὺς ἰδίους πολίτας δωρεῖσθαι εἴωθεν. Ἔτι ἡ βασιλεία μου || τῇ παρ' ἑαυτῆς ἐξουσίᾳ τὸν εἰρημένον εὐγενῆ ἄνδρα Ἰάκωβον τιμῶσα ὁμοῦ καὶ ἐξαίρουσα, ποιεῖ προχειρίζεται καὶ καθιστᾷ κόμητα παλατῖνον· ἐγχειρίζουσα καὶ ἐπιχορηγοῦσα αὐτῷ πλήρη ἄδειαν καὶ || ἐντελῆ ἐξουσίαν τοῦ ποιεῖν προχειρίζεσθαι

καὶ συνιστᾶν νοταρίους εἴτ' οὖν ταβουλλαρίους ἱκανοὺς ὄντας ἐπὶ τούτῳ
καὶ εἰδότες γράμματα· οὓς ὁμοῦ τε πάντας καὶ ἰδίᾳ ἕκαστον αὐτῶν, προσ-
δέξεται καὶ || προβιβᾷσει· τῇ εἰρημένῃ τῆς νοταρικῆς εἴτ' οὖν ταβουλλα-
ρικῆς λειτουργία κατακοσμήσας· ἐξητακῶς πρότερον τὸν βίον αὐτῶν
καὶ τὸ ἐπιτήδευμα ἀκριβῶς· καὶ κρίνας ἱκανοὺς τῶν τοιούτων ὑποδοχεῖς ||
τε καὶ λειτουργοὺς· ἀφ' ὧν καὶ λήψεται ὄρκον σωματικὸν καὶ ὑπόσχεσιν,
ὥστε πανταχοῦ πιστοὺς εἶναι τῇ βασιλείᾳ· καὶ τὴν εἰρημένην τῆς νοτα-
ρικῆς εἴτ' οὖν ταβουλλαρικῆς λειτουργίαν ἐν πᾶσι τοῖς συμ||βολαίοις
καὶ συναλλάγμασι τοῖς ὑπ' αὐτῶν γενησομένοις πιστῶς ἐνεργεῖν καὶ ὀρθῶς·
καὶ ἄνευ δόλου σκευωρίας ἢ ἀπάτης μετιέναι· καθαρῶς τε καὶ εἰλικρινῶς
διοικεῖν· τούτοις ὁ εἰρημένος Ἰάκωβος || ἐνθήσει καὶ ἐγχειρίσει πληρε-
στάτην ἄδειαν καὶ ἐντελῆ ἐξουσίαν τοῦ ποιεῖν γράμματα, συμβόλαια
συντιθέναι παντοῖα καὶ συγγραφάς, συναλλάγματά τε καὶ διαθήκας·
ἀπλῶς καὶ πάντα τὰ || τῇ προρρηθείσῃ ὑπηρεσίᾳ κατὰ νόμους ἀνήκοντα
καὶ κατὰ τὰ τῶν πόλεων ἔθιμα ἐν αἷς συναναστραφήσονται, ποιεῖν ὑπα-
γορεύειν· γράφειν· πληροῦν· συντιθέναι τὰ καὶ ἐκτιθέναι καὶ βασιλικῇ ||
διαβεβαιοῦν καὶ ἐμπεδοῦν ἐξουσίᾳ. Ἐτι ἡ βασιλεία μου δωρεῖται τῷ
προεἰρημένῳ Ἰακώβῳ χορηγεῖ καὶ ἐπιβραβεύει ἵνα τῇ αὐτῇ βασιλικῇ
ἐξουσίᾳ, ἔχῃ ἄδειαν τοὺς νόθους καὶ ἐξ ἀθεμίτου προελ||θόντας μίξεως,
κοινῇ καὶ διηρημένως ζώντων ἢ καὶ θανόντων τῶν γονέων αὐτῶν, νομίμους
καὶ γνησίους ποιεῖν· καὶ ἐπὶ πάντα τὰ τῶν γνησίων καὶ νομίμων δίκαια
καὶ προνόμια, ἀποκαθιστᾶν καὶ || ἐπανάγειν· πᾶσαν αὐτοῖς ἀπαλείφω
τὴν ἀπὸ γεννήσεως κηλίδα· καὶ ἐπανάγων αὐτοὺς εἰς πάντα τὰ τῆς δια-
δοχῆς δίκαια καὶ τὰ ἐξ ἀδιαθέτου· εἷς τε πάσας τὰς τιμὰς καὶ ἀξίας οὓς
δύναιντ' ἐν || χρῆσθαι καὶ ἀπολαύειν οἱ γνήσιοι καὶ ἀπὸ νομίμων προ-
ελθόντες γάμων καὶ θεμιτῶν· ὑπεξαίρομεν δὲ ἐν τούτοις καὶ νοεῖσθαι
οὐ θέλομεν· τὰ τῶν αὐθεντῶν νόθα τὰ μὴ νομίμως καὶ γνησίως ἐξ αὐτῶν ||
προελθόντα· ὡσαύτως καὶ τὰ νόθα τῶν μαρτόνων καὶ κομητῶν καὶ τῶν
ἄλλων ἀξιωματικῶν ἀνδρῶν. Ἐτι διορίζεται ἡ βασιλεία μου ἵνα ὅσους
ἂν καὶ οἴους ὡς προεῖρηται νόθους ὄντας καὶ ἀθεμίτως προαχθέν||τας
ἐπὶ τὸν βίον τῇ διὰ τῶν μαρτόνων χορηγηθείσῃ ἐξουσίᾳ ὁ προρρηθεὶς
Ἰάκωβος νομίμους καὶ γνησίους καταστήσῃ καὶ τάξῃ, οὕτω νοῶνται καὶ
ᾧσι νόμιμοί τε καὶ γνήσιοι καὶ τῆς τοιαύτης ἀπολαύωσι γνησιότητος, ||
ὥστε μηδένα τρόπον ἀπὸ τούτων ἐγγίγνεσθαι πρόκριμα τοῖς τῶν γνη-
σίων καὶ κυρίως νομίμων δικαίοις· μήτε παραβλάπτεσθαι τὰς τούτων
ἐλευθερίας ἐν τε κληρονομίαις καὶ διαδοχαῖς καὶ ἐν ἅπασιν || ταῖς ἀπὸ τῶν

κληρονομιῶν και διαδοχῶν κατὰ τὸ ἐπιβάλλον διανομαῖς. Καὶ εἰς τὴν περὶ τούτων δῆλωσιν και ἀσφάλειαν ἐγένετο πρὸς τὸν εἰρημένον εὐγενῆ ἄνδρα Ἰάκωβον Ἰωάννου Παύλου Ντεμορέλης, || τὸ παρὸν τῆς βασιλείας μου πρόσταγμα, ἀπολυθὲν κατὰ μῆνα Αὐγουστον τῆς νῦν τρεχούσης δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ἑννακισιοστοῦ τεσσαρακιστοῦ ἑβδόμου ἔτους, ἐν ᾧ και τὸ || ἡμέτερον εὐσεβὲς και θεοπρόβλητον ὑπεσημῆματο κράτος· ἐπιτεθείσης και τῆς ἡμετέρ(ας) συνήθους και βασιλικῆς βούλλης. † Μ η ν ἰ Α ὕ γ (ο ὄ) σ τ (φ) ἰ ν δ (ι κ τ ι ῶ ν ο ς) β †

65—

Ἐν ἀντιγράφῳ παραδιδόμενος χρυσόβουλλος λόγος τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ι' Δούκα τοῦ ἔτους 1065 διὰ τὴν μονὴν Ἰβήρων (F. Dölger, *Finanzgeschichtliches 330*). Ἀπόσπασμα.

ὡς βεβαίου και ἀσφαλοῦς τυγχάνοντ(ος) τοῦ παρόντ(ος) χρυσοβούλλου || σιγιλλίου γεγενημένου κατὰ τὸν ἰούνιον μῆνα τῆς || τριτῆς ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ πεντακισιοστοῦ ἑβδο[μ]μηκοστοῦ τρίτου || ἔτους, ἐν ᾧ (και) τὸ θεοπρόβλητον ἡμῶν ὑπεση[μ]νήματο || [κράτ](ος) †† Legimus †

66

Χρυσόβουλλος λόγος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' διὰ τὴν ἐν Πάτμῳ μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἔτους 1259: Reg. 1871 (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 24). Ἀπόσπασμα - Προσθήκαι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης εἰς τὸ κείμενον.

και ἀναφαιρέτως κατέχεσθαι π(αρά) τοῦ μέρους τῆς τοιαύτης μο(ν)ῆς ὡσπερ εἰ μὴ δὲ ἐκτὸς προσετέθη ἐκ νέου. ἀλλ' ἀρχῆθεν || προσηνωμένον ἐπιτάττει [ἡ βασιλ]εία [μου] κατέχει τὴν τοιαύτην μον[ῆν].] ἀπὸ ταύτῃ ἐτύγχανε· καθέξει τοίνυν ἡ τοιαύτη μο(ν)ῆ ταῦτα, ἀνενοχλήτως [τ]οῦ ζ[ευγη]λα τ[είου] Μ[αν]δραγ(ου)ρ(ι)γου || γῆν ζευγαρίων πέντε || πάντῃ και ἀδιασειστῶς και ἀνεπηρέαστῶς || και ἐκτὸς πάσης συζητήσεως και ἀπαιτήσεως καθὼς και πρότερον κατεῖχε ταῦτα και ἐνέμετο ἡ και ἰσχυροτ(έ)ρως και βεβαιοτ(έ)ρως τῇ ||

Χρυσόβουλλος λόγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου διὰ τὴν ἐν Πάτρῳ μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἔτους 1197: *Reg. 1641* (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 37). Ἀπόσπασμα - Διαγραφὰ εἰς τὸ κείμενον δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

κομμερκίου καὶ δεκατίας τῶν οἴναρ(ι)ων, τοῦ λινοκόκκου, καὶ παντὸς ἑτέρου εἴδους καὶ πράγματο(ς) προσ||λογισθήσονται γὰρ καὶ τὰ ἐντεῦθεν ἀνήκοντα τῷ δημοσίῳ τοῖς δικαιουμένοις εἰς τὴν [αὐ]τ[ῶν ἀπ]αίτησι(ν) || δι' ἐμφανείας πεπιστωμένων ἀποδείξεων τοῦ μέρους τῆς τῆς τῆς μονῆς κἂν ἐπὶ πάκτι(ου) [ῆ] καὶ εἰ[ς τὸ πι]στὸν || κ[ἂν κατ]ὰ λόγον ἐνδιατάγμα(α)τος οἱ τοιοῦτοι διενεργούσιν. ἐξέσται γοῦν τοῖς [μονα]ρχοῖς τῆς δ[ια]ληφ[θ]είσης μονῆς, τούτου παλαιουμ(έν)ου τῷ χρόνῳ ἀνθέ(ε)ρον καινίζειν πλοιάριον κάκεινου ναυαγίῳ ||

Ἡ ἐξέλιξις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς:

α) † Ἰωάννης ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων † τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Α' Τσιμισκῆ τοῦ ἔτους 971 (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 16).

β) † Κωνσταντῖνος ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων ὁ Μονομάχος τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου τοῦ ἔτους 1052 (A. Lavra ἀριθ. 26).

γ) † Κωνσταντ(ῖνος) ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βα(σι)λεὺς αὐτοκρά(τω)ρ Ῥ(ω)μαίων ὁ Δούκας † τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Γ' Δούκα τοῦ ἔτους 1060 (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 18).

δ) † Νικηφό(ρος) ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς βασιλε(ὺς) καὶ αὐτοκρά(τω)ρ Ῥωμ(αίων) ὁ Βοτανειά(τ)ης † τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου τοῦ ἔτους 1081 (A. Lavra ἀριθ. 34).

Χρυσόβουλλος λόγος (τύπου ΙΙου - Ι2ου αι.) τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1084 (Α. Λαυρα ἀριθ. 38).

† Ἀλέξιος ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ, πιστὸς ὀρθόδοξος βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Κομνηνός †
 † Pāsīn οἷς τὸ παρὼν ἡμῶν εὐσεβὲς ἐπίδεικνυται sigillion †
 † Ἐφθασε[ν] ἡ βασι[λ]εία [μου] πρόσταξιν αὐτῆς ποιήσασθαι ἐνυπόγραφον || κατὰ τὸν Νοέμβριον μῆνα τῆς ἐνεστῶσης ἐβδόμης ἰνδικτιῶνος πρὸς || τὸν βεστάρχην Κωνσταντῖνον καὶ λογαριασθῆν τὸν ἄν(θρωπ)ον τοῦ γαληνίου κράτους ἡμῶν || ἐγκελευομένην αὐτῷ παραδοῦναι τῷ μαγίστρῳ Λέοντι τῷ Κεφαλ(ᾶ) τὸ || περὶ τὰ Μεσόλιμνα διακείμενον προάστειον) ἔγγιστα τῆς Θεσσαλον(ίκης), ὃ || πρὶν μὲν Στεφάνου Θεσσαλονικέως τοῦ Μαλεῖνου ἐγεγόνει, τρόπῳ δὲ || δωρεᾶς πρὸς τὸν Φράγγον ὧτον μετενήνεκται καὶ Λέοντα τὸν Βασσπρα||κανίτ(ην) παρὰ τοῦ προβεβασιευκότος κυ(ροῦ) Νικηφό(ρου) τοῦ Βοτανειάτ(ου), τῷ δημο||σίῳ δ' ἤρμοσ(μένον) ὕστερον εὐλόγως ὁμοῦ καὶ δικαίως διὰ τὸ τοὺς || ρηθέντας τὸν τε ὧτον καὶ τὸν Βασσπρακανίτ(ην) συναποστατῆσαι τῷ Πουν||τέση, ἐφ' ᾧ δεσπόμενος τὸν ρηθ(έν)τ(α) Κεφαλ(ᾶν) σὺν παντὶ τῷ μέρει αὐτοῦ ||
χα(ρ)τουλαρ(ίω), βασιλικ(ῶν) νοτ(α)ρ(ίω) καὶ νοτ(α)ρίω, τοῦ μηδένα τῶν ἀπ(άν)των ἐν οἰωδ(ή)π(ο)τ(ε) χρώνω καθ' οἰονδ(ή)τ(ι)να τρόπον || ἐπ' ἀδείας ἔχειν ἀθετεῖν τὸν πα(ρόν)τ(α) χρυσόβουλλ(ον) λόγ(ον) τοῦ κράτ(ους) ἡμῶν || γεγεννημένον κατὰ τὸν Ἀπρίλι(ον) μῆ(να) τῆς ἐβδόμ(ης) ἰνδικ(τιῶνος) τοῦ ,ςφ4β' ἔτους, || ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητ(ον) ὑπεσημήνατο || κράτος †† Legimus. || † Ἀλέξιος ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ Θ(ε)ῷ πιστὸς βασιλ(εὺς) καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμ(αίω)ν) || ὁ Κομνηνός ††

Τύπος τῶν μετὰ τὸν 12ον αι. χρυσοβούλλων λόγων. (Χρυσόβουλλος λόγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1317: Reg. 2649 (F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 7).

† Ἐπεὶ ὁ ὑψηλότατος κράλης Σερβίας καὶ || περιπόθητος θεῖος
 τῆς βασιλείας μου ἐζήτησεν, || ἵνα γένηται χρυσόβουλλον τοῦ ἁγίου μου
 αὐθέντου || καὶ βασιλέως τοῦ πάππου τῆς βασιλείας μου καὶ || τοῦ ἁγίου
 μου αὐθέντου καὶ βασιλέως τοῦ π(ατ)ρ(ὸ)ς || τῆς βασιλείας μου τῇ
 ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ἄθω δια||κειμένη σεβασμία μονῇ τῇ εἰς ὄνομα τιμω-
 μένη || τῆς ὑπεράγνου δεσποίνης καὶ θεομήτορος καὶ ἐπι||κεκλημένη
 τοῦ Χελανταρίου, ἐφ' οἷς ἔχει ἡ τοιαύτη || μονὴ κτήμασι διὰ τε χρυσο-
 βούλων καὶ προσταγ||μάτων, ἔτι τὲ ἐξ ἀγορασίας τὲ καὶ προσενέξεως,
 || καὶ ἐγένοντο ταῦτα, καθὼς ἠτήσατο, καὶ ἐπὶ τού||τοις δὴ ἠθέλησε
 προβῆναι καὶ χρυσόβουλλον τῆς || βασιλείας μου κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ
 ἴσην περιλήψ(ι)ν, || ἡ βασιλεία μου τὴν τοιαύτην αὐτοῦ θέλησιν || ἀπο-
 δεχομένη καὶ ἀσμένως τὲ καὶ προθυμίᾳ πάσῃ || πρὸς πέρας ἀγούσα τὸν
 παρόντα χρυσόβουλλον || λόγ(ο)ν αὐτῆς, ἐπιχορηγεῖ τῇ δηλωθείσῃ ||
 σεβασμία μονῇ, δι' οὗ δὴ καὶ κατέχειν αὐτὴν δια||τάττεται ἀσάλευτα
 διαπαντὸς τὰ αὐτίκα δὴ μάλα || ῥηθησόμενα κτήματα, ἅπερ ἔχουσιν
 ᾧδε· περὶ τ(ὸν) || ποταμὸν τὸν Στρυμμόνα χωρίον Καστρίον λεγόμενον· ||

.....

 δυνηθεῖεν καταστῆσαι βελτίωσιν, κὰν εἰς ὅσον ἐπιδόσε(ως) ἐξικηται, ||
 δι' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς αὐτῶν, καὶ ταύτην δὴ πᾶσαν τὸν ὅμοιον || τρό-
 πον καθέξει ἡ μονὴ καὶ νεμηθήσεται ἐν ἀνενοχλησίᾳ πάσῃ || διατηρου-
 μένην. καὶ τοίνυν ταῦθ' οὐτ(ως) ἔσται πάντα, ὡσπερ δὴ || καὶ προστάτ-
 τομεν διαπαντὸς ἔσαι τηρούμενα βέβαιά τε καὶ || ἡδρασμένα καὶ μηδα-
 μ(ῶς) ὑπ' οὐδενὸς τῶν πάντων μεταπίπτοντα. || εἰς γὰρ τὴν περὶ τούτων
 ἀπάντων βεβαίωσιν καὶ ἀσφάλειαν || καὶ ἀτρεπτὸν τε καὶ διενεκῆ καὶ
 ἐδραίαν πάντῃ κατάστασιν || καὶ ὁ παρῶν χρυσόβουλλος λόγ(ο)ς τῆς
 βασιλεί||ας μου προβάς ἐπεχορηγήθη τῇ τοιαύτῃ σεβασμία μονῇ || ἀπο-
 λυθεὶς κατὰ μῆνα ἰοῦλιον τῆς νῦν ληγούσης || ἐ' ἰνδικτιῶνος τοῦ
 ἐξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου ἔτους ||,
 ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητ(ον) ὑπεσημῆ(α)το ||
 κράτος †† Ἄνδρόνικος ἐν Χ(ριστ)ῷ || τῷ θ(ε)ῷ πι-
 στὸς βασιλεὺς || ὁ Παλαιολόγος †.

μονὴν τῆς Λαύρας τοῦ ἔτους 1092/1107 (F. Dölger, *Schatzkammern* ἀριθ. 14). Ἀπόσπασμα.

† Τὸ τοῖς θ(ε)ῶ προσανακειμένοις χαρίζεσθαι εὐσεβείας τέ ἐστι δεῖγμα ||
καὶ βασι(λικῆς) προαιρέσεως σύμβολον. ἔνθεν τοι καὶ τοὺς (μοναχοὺς)
τῆς εὐαγεστά[της] || μον(ῆς) τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μεγάλης Λαύ-
ρα(ς) τῆς ἐν τῷ τοῦ Ἄθω ὄρει || καθιδρυμέν(ης) προσελθόντας τῇ βα-
(σιλεία) μου καὶ δεηθέντας αὐτ(ῆς) ὡσάν τὸ τῇ μον(ῆ) || αὐτῶν διαφέρον
μετόχιον ἐπ' ὄνοματι τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέ(α) καὶ κ(α)τ(ά) ||
τὴν πόλ(ιν) Θεσσαλονί(κην) διακειμένον, πρὸ(ς) δὲ καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸ καὶ
οἱ ἐν τούτῳ || προσκαθήμενοι πάροικοι ἀδείας καὶ ἐξκουσσείας ἀπολαύ-
ωσιν, οὐ πα||ρεῖδε τὸ κράτ(ος) αὐτ(ῆς), τὸ παρὸν δὲ μᾶλλον ἐπιδέδωκε
τούτοις χρ(υσό)βουλλ(ον) || σιγίλλιον, δι' οὗ διορίζεται ἐξκουσ-
σεῦσθαι ἀπὸ γε τοῦ νῦν καὶ || εἰς τὸ ἐξῆς τὸ προειρημένον μετόχιον
καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸ καὶ οἱ ἐν τούτῳ [πά] ||
κατατολμήσοντος ἀθετῆσαι τι τῶν ἐνταῦθα διωρισμ(έν)(ων) τὴν ἐκ τ(ῆς)
βα(σιλείας) [μου] || ἀγανάκτησιν καὶ τὴν εἰς τὸ τετραπλά(σιον) τοῦ Ἰσως
ἀφαιρεθησομένου (παρ)ὰ || τὸ εἰκὸ(ς) ἀντιστροφῆν καὶ ἀπότισιν. ἐπὶ
τούτῳ γὰρ καὶ τὸ παρὸν χρυσόβ[ουλλον] || σιγίλλιον συνήθ(ως)
πιστωθ(έν) ἐπεδόθη † μ(η)νὶ ὀκτ(ωβρίῳ) (Ἰνδικτικῶνος)
α' † || † Legimus †

Χρυσόβουλλον σιγίλλιον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου
τοῦ ἔτους 1342: Reg. 2883 (F. Dölger, *Schatzkammern* ἀριθ. 16).

† Ἐπεὶ οἱ ἐν τῇ θεοσώστῳ πόλει Σερρών εὐρισκόμενοι καὶ κατοικοῦντες
Κλαζομενῖται στρατιῶται ἀνέφερον καὶ παρεκάλεσαν, ἵνα ἀφ' ἧς κα-
τέχουσι δι' οἰκονομίας ποσότητος || κατέχωσι διὰ χρυσοβούλλου οἱ
μὲν αὐτῶν ἀπὸ δώδεκα (ὑπερ)π(ύ)ρ(ων), οἱ δὲ ἀπὸ δέκα, || τὴν παράκλη-
σιν αὐτῶν εὐμενῶς προσδεξαμ(έν)η ἡ βασιλ(εία) μου ἀπολύει τὸ παρὸν
χρυσό||βουλλον σιγίλλ(ιον) αὐτῆς, δι' οὗ προστάσσει καὶ διορίζεται,
ἵνα τῶν δη||λωθέντων Κλαζομενιτ(ῶν) στρατιωτῶν οἱ μὲν κατέχωσιν
ἀπὸ δώδεκα (ὑπερ)π(ύ)ρ(ων), οἱ δὲ || ἀπὸ δέκα ἀνενοχλῆτως παντάπασι
καὶ ἀδαισείστως, ἔτι τὲ ἀναφαιρέτως || καὶ ἀναποσπάστως καὶ ἔχωσιν

ἐπ' ἀδείας συνιστᾶν καὶ βελτιοῦν αὐτάς καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον || καὶ βέλτιον
 προάγειν κατὰ τὸν ἐγχωροῦντα καὶ δυνατὸν αὐτοῖς τρόπον καὶ ὡς βούλ-
 λονται τε καὶ δύνανται καὶ παραπέμπωσι ταύτας τὲ καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς
 γενησομένας || βελτιώσεις καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ὀσφύος γνησίους παῖδας
 καὶ κληρονόμους αὐτῶν ἐπὶ τῷ || κατέχεσθαι καὶ παρ' αὐτῶν κατὰ τὸν
 ἴσον καὶ ὅμοιον τρόπον. τῆ γοῦν ἰσχύϊ καὶ δυνάμει τ(οῦ) παρόντ(ος) ||
 χρυσοβούλλου σιγίλλ(ίου) τῆς βασιλ(είας) μου καθέξουσι μὲν
 οὔτοι καὶ νευηθήσοντ(αι) || τὰς ῥηθείσας ποσότητας ἀνενοχλήτως παν-
 τάπασι καὶ ἀδιασειστώς ἔτι τὲ ἀναφαιρέτως || καὶ ἀναποσπάστως διὰ
 πάσης τῆς ζωῆς αὐτῶν, μετὰ δὲ τὴν αὐτῶν τε||λευτὴν καθέξουσι καὶ
 νευηθήσονται ταύτας τὲ καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γενησομ(έν)ας βελτιώσεις ||
 καὶ οἱ τούτων γνήσιοι παῖδες καὶ κληρονόμοι κατὰ τὸν ἴσον καὶ ὅμοιον ||
 τρόπον ἀποδιδόντες τὴν ὀφειλομένην ὑπὲρ αὐτῶν δουλείαν. || τούτου
 γὰρ χάριν ἐγένετο αὐτοῖς καὶ τὸ παρὸν χρυσόβουλλ(ον) σιγίλλ(ιον)
 τῆς βασιλ(είας) μου † ||
 μ η ν ἰ ν ο ε (β) ρ (ἰ φ) (ἰ ν δ ι κ τ ι ῶ ν ο ς) ι α †
 διὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἰω(άννου) τοῦ Ῥαούλ †

*Χρυσόβουλλον σιγίλλιον (συνθήκη) διὰ τὴν Γένοναν τοῦ ἔτους 1193: Reg.
 1616 (MM. III. 45 - 6). Ἀπόσπασμα.*

τῶν ἐποίκ(ων) αὐτῆς εἰς τὸ ἐξῆς ἐπενεχθησομέν(ην) παρὰ τινων Γενοῦι-
 τ(ῶν) πρὸ τοῦ δοῦναι εἶδῃσιν τῷ κάστρῳ Γενούας καὶ ἐξ ἐκείνου τὴν
 ἐκδικη(σιν) || ἀπαιτῆσαι, καθὼς ἀρχῆθε(ν) συνεφωνήθη, τὸ παρὸν χρυ-
 σόβουλλ(ον) σιγίλλιον τῷ κάστρ(ῳ) καὶ τῆ χώρᾳ Γενού(ας) ἡ
 βασιλ(εία) || μου ἐπεβράβευσε, δι' οὗ θεσπίζει καὶ διορίζεται, τὸ βέβαιον
 καὶ ἀσφαλὲς καὶ ἀπαραθραυστ(ον) ἔχειν τὰ συμφωνηθέντα πάντα μεταξὺ
 || τῆς βασιλ(είας) μου καὶ τῆς Ῥωμ(ανίας) καὶ τῶν Γενοῦιτ(ῶν) καὶ ἐν
 τῷ προαπολυθέντι χρυσοβούλλ(ῳ) λόγῳ τῆς βασιλ(είας) μου κ(α)τ(ά)
 τὸν ἀνωτέρω δηλωθέντα || καιρόν, ἐν ᾧ καὶ τὸ ὄρκωμοτικὸν αὐτ(ῶν)
 ἔγγραφον κατεστρωμ(ένον) ἐστί, δηλούμε(να) καὶ μηδέποτε ἄλλοτε παρὰ
 τὴν περίλη(ψι)ν || τοῦ τοιοῦτου χρυσοβούλλ(ου) τῆς βασιλ(είας) μου ἢ
 π(α)ρὰ τοῦ μέρους τῆς βασιλ(είας) μου καὶ τῆς Ῥωμ(ανίας) γενέσθαι
 ἐπὶ τοῖς Γενοῦίταις ἢ π(α)ρὰ τῶν Γενοῦιτῶν ἐπὶ τῷ || μέρει τῆς βασιλ(είας)

μου καὶ τῆς Ῥωμανί(ας), ἀλλὰ μηδὲ ἀπὸ τοῦ, ὡς εἴρηται, προβάντος σκανδαλοῦ πρόφασιν ὅτεδήποτε μερικῶς ἢ || καθόλου τῷ μέρει τῆς βασιλ(είας) μου καὶ τῆς Ῥωμ(ανίας) ἢ τῇ Γενοῦα δοθῆναι εἰς ἀναίρεσιν τῶν μεταξὺ ἡμῶν συμφωνηθέντ(ων) ἐν τῷ χρυ(σοβοῦ)λλ(ω) || λόγῳ τῆς βασιλ(είας) μου καὶ τῷ ὀρκωμοτικῷ ἐγγράφῳ αὐτῶν ἐμπεριειλημμέν(ων), ἀλλ' ἐν ἀσφαλεῖ καὶ ἀπαραβάτῳ καὶ ἀκεραίῳ || φυλάττεσθαι ταῦτα, καθὼς ἀρχῆθ(εν) ἐξετέθησ(αν), καὶ οὕτω λογίζεσθαι, ὡς μηδενὸς παρεμπεσόντο(ς) σκανδαλοῦ εἰς || ἀναίρεσιν τούτων ὅπωςδῆποτε ἀφορῶντο(ς). ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ παρὸν χρυσόβουλλ(ον) σιγίλλιον || τῆς βασιλείας μου ἐπεβραβεύθη αὐτ(οῖς) εἰς ἀσφάλει(αν) αἰωνίζουσαν †. † Μ η ν ἰ ὀ κ τ ω (β) ρ (ἰ φ) ἰ ν δ . ἰ β †.

Χρυσόβουλλος ὄρισμὸς τοῦ ἀυτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ ἔτους 1356 διὰ τὴν μονὴν Βατοπεδίου: Reg. 3060 (W. Regel, Χρυσόβουλλα ἀριθ. 7).

† Ἡ βασιλεία μου τὸν παρόντα χρυσόβουλλον ὄρισμὸν || αὐτῆς ἀπολύει, δι' οὗ προστάσσει καὶ εὐδοκεῖ καὶ || εὐεργετεῖ, ὡς εἴπερ ἢ κατὰ τὸ ἅγιον ὄρος τοῦ Ἄθω δια||κειμένη σεβασμία μονὴ τῆς βασιλείας μου, ἢ εἰς || ὄνομα τιμωμένη τῆς ὑπεράγνου δεσποίνης καὶ θεομῆ||τορος καὶ ἐπικεκλημένη τοῦ Βατοπεδίου, προσκτήσε||ται καράβιον εἴτε ἐξ ἀγορασίας, εἴτε ἀπὸ ἀνακτίσεως, || χωρήσεως ὃν μέχρι καὶ τῶν ἐπτακοσίων μοδίων, ἵνα || διατηρῆται καὶ διαμένη εἰς τοὺς ἐξῆς καὶ διηνεκεῖς χρό||νους, ἐν αἷς μέλλει ποιεῖν πραγματείας εἰς τὴν ἐπάνω καὶ κάτω θάλα||σσαν, ἔτι τε εἰς τὴν θεομεγάλυτον, θεοδόξαστον καὶ θεοφύλακτον || Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα πάντα καὶ τὰς νήσους || τῆς βασιλείας μου, ἀνώτερον καὶ ἀκαταζήτητον παντάπασι || τοῦ κομμερκίου, τοῦ σιταρίου, τῆς τετραμοιρίας, τοῦ ξυλαχύρου, || καὶ τῶν ἐτέρων πάντων πραγματειῶν, ὧν μέλλει κατὰ καιροὺς δια||κομίζειν, ὡς εἴρηται, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων πασῶν ἀπαιτήσεων καὶ δόσ(εων) || τοῦ κομμερκίου, τῶν τε νῦν ὄντων, καὶ τῶν ἐς ὕστερον ἐπινοηθησομ(ένων). || ἐπεὶ τοῦτο βούλεται καὶ εὐδοκεῖ καὶ προστάσσει ἢ βασιλεία μου, || κατέχεσθαι τὸ τοιοῦτον καράβιον παρὰ τῆς ῥηθείσης σεβασμίας || μονῆς τῆς βασιλείας μου ἀνενόχλητον παντάπασι καὶ ἀκαταζή||τητον ἀπὸ πάσης καὶ παντοίας

δόσεως και ἀπαιτήσεως πάντ(ων) τῶν || κεφαλαίων τοῦ κομμερκίου, εἷς τε τὴν θεομεγάλυτον και θεο||δόξαστον Κωνσταντινούπολιν, και εἷς τὰ λοιπὰ κάστρα πάντα, και || τὰς νήσους τῆς βασιλείας μου και εἷς τὴν περὶ τούτου βεβαίαν || ἀσφάλειαν ἐπιχορηγήθη τῇ σεβασμῆ μονῇ τῆς βασιλείας μου || τοῦ Βατοπεδίου και ὁ παρῶν χρυσοβούλλος ὀρισμὸς αὐτῆς, || ἀπολυθεὶς κατὰ τὴν ὀγδόην τοῦ παρόντος Σεπτ(εμβ)ρί(ου) μηνὸς τῆς || ἐνεστώσης δεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ || ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ πέμπτου ἔτους †

† Ἰω(άνν)η(ς) ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ Θ(ε)ῷ πιστὸς βασι||λεὺς και αὐτοκράτωρ Ἰω||μαί(ων) ὁ Πα-λασιολόγος †

75

Ἐπίγραφον χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Βοτανειάτου διὰ τὴν μονὴν Ἰβήρων τοῦ ἔτους 1079, συγχρόνως πρὸς τὸ πρωτότυπον ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἀπολυθέν (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 39). Ἐπίσπασμα.

ἐνταῦθα παρὰ τῆς βασιλείας μου διωρισμένων. ὡς βεβαίου και ἀσφα(λοῦς) τυγχά||νοντ(ος) τοῦ παρόντ(ος) ἡμῶν εὐσεβοῦς χρυσοβούλλ(ου) σιγιλίου γεγενημένου || κατὰ τὸν ἰούλιον μῆνα τῆς δευτέρας ἰνδ(ικτιῶνος) ἐν ἔτει τῷ ςφπζ || ἐν ᾧ και τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς και θεοπρόβλητον ὑπεσημήνατο κράτος ††† ||

+Legimus+

76

Μεταγενέστερον ἀντίγραφον (μέσα 12ου αἰ.) αὐτοκρατορικῆς γραμματείας χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1088 (= Reg. 1147 διὰ τὴν ἐν Πάτμῳ μονὴν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (F. Dölger, *Facsimiles* ἀριθ. 40). Ἐπίσπασμα.

τὴν τε ἐκ τῆς βασιλείας μου σφοδρὰν ἐπισπάσασθαι ἀγανάκτησιν και τὴν τοῦ ἴσως ἐκεῖθεν ἀφαιρεθησομένου εἷς τὸ τετραπλά(σι)ον ἀντιστροφῆν. || ὡς γὰρ βεβαίου και ἀσφα(λοῦς) τυγχάνοντ(ος) τοῦ παρόντος

εὐσεβοῦς χρ(υσο)βού(λλου) λόγου τῆς βασιλ(είας) μου γεγενημένου
κατὰ τὸν ἀπρίλλ(ιον) || μῆ(να) τῆς ἐνδεκάτης ἰνδικτιῶνος
τοῦ ς φ 4^{οῦ} ἔκτου ἔτους. ἐν αὐτῷ και τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς και θεοπρόβλη-
τον, ὑπεσημήνατο κράτος †

+ Legimus +

77

Ἀντίγραφον αὐτοκρατορικῆς γραμματείας χρυσοβούλλου λόγου τοῦ
αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1102 μετὰ περιλήψεως
(ἐτικέτας) [St. Binon, *Byzantion* 12 (1937) 622].

Χρυσόβουλλ(ον) περὶ τῆς ἐξκουσσ(είας) ||
τε(σσ)άρ(ω)ν || πλ(ο)ίων.

78

Ἐπισκοπικὸν ἀντίγραφον προστάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου
Ζ' Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1407, κυρωθὲν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Θεσ-
σαλονίκης Γαβριήλ (F. Dölger, *Schatzkammern* ἀριθ. 42). Ἀπόσπασμα.

και κατέχειν τοὺς εἰρημ(έν)(ους) μοναχοὺς τὰ τε ἄλλα και ὕπερ ὃ αὐτὸς
Σάμπιας διατίθεται ὁσπῆτιον || ἐν τῇ θεοσώστῃ και περιφανεῖ πόλ(ει)
Θεσσαλονίκη διακειμένον βεβαί(ως) και ἀδιασειστώως ἀπὸ παντὸς προ-
σώπου. || οὗ χάριν ἐγένετο αὐτοῖς και τὸ παρὸν τῆς βασιλεί(ας) μου
πρόσταγμα ἀπολυθὲν. εἶχε και δι' ἐρυθρῶν || γραμμάτων τῆς βασιλικῆς
και θείας χειρὸς τὸ μῆνι ὀκτωβρίῳ (ἰνδ.) ιε'. τὸ παρὸν ἴσον ἀντιβληθὲν ||
και εὔρεθὲν κατὰ πάντ(α) ἐξ ἰσάζον τῷ πρωτοτύπῳ αὐτοῦ ὑπεγράφη
παρ' ἡμῶν δι' ἀσφάλειαν † ||

† Ὁ Θεσσαλονίκης Γαβριήλ †

79

Πατριαρχικὸν ἀντίγραφον χρυσοβούλλου λόγου τοῦ συμβασιλέως Μιχαήλ
Θ' Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1310, παρασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου
Νήφωνος (F. Dölger, *Schatzkammern* ἀριθ. 37). Ἀπόσπασμα.

[† Ὁ ἐκ τοῦ πρῶ]τοτύπου παρεκβληθεὶς κατὰ πάντα ἴσος ἀμεταποίη-

τος βασιλικὸς σεπτὸς || [χρυ]σόβουλλος λόγος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου
 ἡμῶν αὐθ(έν)τ(ου) καὶ βασιλέως Μιχαὴλ Κομνηνοῦ || Παλαιολόγου
 βραβευθεὶς τῇ κατὰ τὸ ἁγιωνυμούμενον Ὄρος σεβασμῖα τῶν Ἰβήρων
 || [μο]νῆ τῇ ἐπ' ὀνόματι σεμνυνομένη τῆς ὑπεράγνου ἡμῶν δεσποίνης
 καὶ θεομήτορος καὶ ἐπι||[κε]κλημένη Πορτιατίσσης † ||

Καὶ βασιλεῖ δὲ ἄρα τὴν ἑαυτοῦ πεποιθήσιν καθάπαξ ἀναθεμ(έν)ω θ(ε)ῶ
 καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀρωγῆς καὶ || συνάρσεως ἐκάστοτε ἀπολαύοντι μὴ μόνον
 ἐν συμπολοκαῖς πολέμων καὶ κατ' ἐχθρῶν ἀντι|καταστάσεσιν, ἀλλὰ καὶ
 πᾶσιν ἄλλοις, οἷς ὀρᾷ μὴ ῥάστην αὐτῶ προβαίνουσιν τὴν ἐγγείρη-
 σ(ιν), ||
 βουλλος λόγος τῆς βασιλείας μου γεγενημένος κατὰ μῆνα αὐγυστον
 τῆς ἐν||σταμένης ὀγδόης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἐξακισχιλιοστοῦ ὀκτακωσιο-
 στοῦ ὀκτωκαιδεκάτου || ἔτους, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεο-
 πρόβλητον ὑπεσημῆματο κράτος † τὸ μετόχιον || τὸ Καλαμοκόπιον τὸ
 πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ †
 Νίφων ἐλέω θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος || Κωνσταν-
 τίνου πόλεως Νέας Ῥώμης || καὶ οἰκουμενικὸς
 π(ατ)ριάρχης †

Συλλογικὸν ἀντίγραφον (ὑπὸ μορφὴν εἰληταρίου) ἐπικυρωθὲν ὑπὸ τοῦ
 μητροπολίτου Μελετίου Μητροφάνους (F. Dölger, *Schatzkammern*
 ἀριθ. 43/4. Ἀρχάδιος Βατοπεδιός, *Γράμματα 308γ' - 308ιγ'*). Ἀπό-
 σπασμα.

α. Ἀντίγραφον προστάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Στ' Καντα-
 κουζηνῶ τοῦ Ὀκτωβρίου 1347.

β. Ἀντίγραφον σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Ἰσιδώρου (1347 - 1350)
 τοῦ Ὀκτωβρίου 1347.

α. † Ἰσα τοῦ προστάγμ(α)τος καὶ τοῦ χρυσοβούλλ[ου] τῶν γεγονότ(ων)
 ἐπὶ τῇ ἐνώσει τοῦ Βατοπε[δίου καὶ τ](ῆς) Ψ]υχοσωστρίας || καὶ τ(ῶν)
 π[ρὸς] τούτοις δύο π(ατ)ριαρχικῶν σιγίλλίων ἐν ἔτει ,ς ω ν^ῶη^ῶ. † ||

† Ἐπει οἱ μοναχοὶ τῆς κατὰ τὸ ἅγιον Ὄρος τ(ὸν) Ἄθω διακειμένης
ἀγίας μονῆς τῆς βασιλεί(ας) μου τῆς εἰς ὄνομα τιμωμ(έ)ν(ης) || τῆς
ὑπεραγί(ας) δεσποίνης καὶ θεοτό(κ)ου καὶ ἐπικεικλημένης τοῦ Βατοπε-
[δ]ίου ἀνέφερον καὶ παρεκάλεσαν τ(ῆ)ν βασιλεί(αν) μου, ||

.
καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν. † εἶχε καὶ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτ(ων) τῆς
βασιλικ(ῆς) καὶ θείας χειρός· || μηνὶ ὀκτωβρίῳ ἰνδικτιῶνος πρώτης
†† τὸ παρὸν ἴσον ἀντιβληθὲν καὶ εὔρεθὲν ἐξι||σάζον τῷ πρωτοτύπῳ
αὐτοῦ ὑπεγράφη ||

† Ὁ Μελενίκου Μητροφάνης † ||

β. † Ἐπει οἱ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἄγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω διακειμένη σεβασ(μ)ία
Βασιλικῆ Μονῆ τῇ εἰς ὄνομα τιμωμέν(η) || τῆς Ὑπεράγνου Δεσποίνης
καὶ Θεομήτορ(ος) καὶ ἐπικεικλημένη τοῦ Βατοπεδίου ἀσκούμενοι Μο-
ναχοὶ ἐπορί||σαντο σεπτὸν πρόσταγμα τοῦ κρατίστου καὶ Ἁγίου μου
Αὐτοκράτορος, διοριζόμενον, ὥστε τὴν κ(α)τ(ά) τ(ῆ)ν ||
ληφθεῖσι μοναχοῖς τῆς τοῦ Βατοπεδ(ίου) σεβασμ(ίας) μονῆς ἐπιδέδοτ(αι).
† Εἶχε καὶ διὰ τιμί(ων) || γραμμάτων τῆς πατριαρχικῆς καὶ πανιέρου
χειρός, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰνδικτιῶνος πρώτης. ||

† Τὸ παρὸν ἴσον, ἀντιβληθὲν καὶ εὔρεθὲν ἐξισάζον τῷ πρωτοτύπῳ αὐτοῦ
ὑπεγράφη. ||

† Ὁ Μελενίκου Μητροφάνης †

*Ἑπαλληλικὸν ἀντίγραφον προστάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταν-
τίνου Γ' Δούκα τοῦ ἔτους 1062, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ προέδρου καὶ δουκὸς
Θεσσαλονίκης καὶ Σερρῶν Θεοδώρου Δαλασσηνοῦ. Προσηρητημένη εἰς
τὴν plica παραμένει ἡ μολυβδίνη σφραγὶς τοῦ Δαλασσηνοῦ (F. Dölger,
Schatzkammern ἀριθ. 36). Ἀπόσπασμα.*

† Τὸ ἴσον τοῦ [ἐμ]φ[ανισ]θέντος ἡμῖν τιμίου καὶ προσκυνητοῦ πιττ(α-
κίου) περὶ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ||

† Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ὄρους συνημιλλήθησαν τοῖς μοναχοῖς
τῶν Ἰβήρ(ων) ||

.

ὀφείλουσιν οἱ Ἰβηρες τὸ Μελισσουργ(ιον) κατέχειν κατὰ τὴν κρίσιν τῆς μακαριωτ(ά)τ(ης) δεσποίνης κυ(ρᾶς) Θεοδώρας || [μετὰ] τὴν περὶ τούτου εἶδθην. καὶ γίνωσκε, ὅτι οἱ Ἰβηρες τὴν μονὴν ταύτην κατέχειν ἐδικαιώ||θησαν μὴ ἐξεναντίας ἐλθούσης τῆς βασιλ(είας) μου τῆς προηγουμένης κρίσεως τῆς ἐν || μακ[αριότη]τι.....ἀποικομένης κυρᾶς Θεοδώρας † ἀπελλ(ύθη) μη(νὶ) δ(ε)κ(εβρίω) (ἰνδ.) ἀ^{τ(ης)} ἀπὸ τ(ῆς) θ(ε)οφυλ(ά)κτ(ου) π[ό]-λλ(εως) † ||

† Θεόδωρος (προ)νοία θ(εο)ῦ (πρό)εδρος, δούξ Θεσσαλονίκης καὶ Σερρών ὁ Δαλασσηνός †

Ἐπισημασθέντες ἡμεῖς τὸν ἀντίγραφον ὑπὸ μορφὴν τετραδίου τοῦ Ἀρχιεπίσκοπου τῆς μονῆς Ἁγίου Παύλου, παρασκευασθέν ὑπὸ ἀγνώστου ἀντιγραφέως τοῦ 18ου/19ου αἰ. (F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ. 45/6). Ἀπόσπασμα.

α. Ἀντίγραφον χρυσοβούλλου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ζ' Παλαιολόγου τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1408.

β. Ἀντίγραφον προστάγματος τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος τῆς 24ης Ἰανουαρίου 1407.

γ. Ἀντίγραφον προστάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Β' Παλαιολόγου τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1409.

δ. Ἀντίγραφον ὀρισμοῦ τοῦ δεσπότη τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου τῆς 2ας Φεβρουαρίου 1415.

α.

Ἐπειδὴ πρὸ καιροῦ τινὸς ἐδωρήσατο ἡ βασιλία μου καὶ εὐηργέτησε τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς κυρίου Θεοδούλου κα||θηγουμένη καὶ τὴν καταυτὸν ἱεράν μονὴν τοῦ ὁσίου Παύλου τῇ περὶ τὸ ἕγιον ἕρος τοῦ Ἁθω κειμένη διὰ προστάγματος || αὐτῆς τὸ περὶ τὴν Κασάνδραν παλαιοχώριον Ἁγίου Παύλου ὀνομαζόμενον καὶ σὺν τοῦτῳ κατοικήτων φαμελιῶν δέκα || κῆ ἀσφαλῶς ἐπεχορηγήθη καὶ ἐπεβραβεύθη αὐτῇ καὶ τὸ παρῶν χρυσοβούλλων λόγος τῆς βασιλείας μου ἀπολυθεῖς || κατὰ μίνα ἰοῦν(ιον) τοῦ ἕξακισχιλιοστοῦ ἑνακοσιο-

Μεταγραφή και επεξηγήσεις ομοιοτύπων

στοῦ πέντε και δεκάτου ἔτους ἰνδικτιῶνος πρώτ(ης), ἐν ᾧ και τὸ ἡμέ-
τε||ρον εὐσεβὲς και θεοπρόβλητον ὑπεσημεῖνατο κράτος † ἦτοι αὐτῆ δὲ
δαρεᾶ και εὐεργεσία ἢ διὰ τοῦ παρόντος χρυσοβούλλου ἵνα || διαμνεῖ
εἰς τὴν αὐτὴν και μόνην μονὴν ἀδιασπαστος και διηνεκτῆς μηδόλος ἔχου-
σα κατὰ τινὰ τρόπον μετὰ διδόναι || ἀλαχοῦ || † Ἰωάννης ἐν
Χ(ριστ)ῶ τῶ θ(ε)ῶ πιστὸς || βασιλεὺς και αὐ-
τοκράτωρ Ἰω||μαίων ὁ Παλαιολόγος †

β.

Ἔτερον ὅμοιον τοῦ ἀνωτέρου ||

† Ἡ βασιλεία μου διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς προσταγμοῦ δύναμιν και
ἰσχὺν ἔχοντος χρυσοβούλλου εὐεργετεῖ και δωρήται τῇ || κατὰ τὸ ἅγιον
ὄρος τοῦ Ἁθω διακιμένη σεβασμία και ἁγία μονὴ Παύλου τοῦ ὁσίου
τὸν περὶ τὴν Κασσάνδραν || Ἁγιον Παῦλον ὀνομαζόμενον και σὺν αὐτῶ
κατοίκητων φαμελιῶν ἐλευθέρων δέκα πέντε και γῆν ζευγαριῶν δέκα ||

.....
τάτω ἐν μοναχοῖς κυρίῳ Θεοδούλῳ, και τὸ παρὸν τῆς βασιλείας μου πρό-
σταγμα ἰσχὺν ἔχων και δύναμιν χρυ||σοβούλλου, ἀπολυθὲν τῇ ἡκοστῇ
τετάρτῃ. † εἰ και λέγομεν ἐκ τῶν γεννημάτων κατασπορῶν ἀπὸ διδόναι
τὸ || ὑπὲρ τῆς φυλάξεως, ἀλλὰ και ἐκ τοῦ ποσοῦ εἰσοδημάτων αὐτῶν
ὀφείλουσιν ἀποδιδόναι τοῦτο. † || μηνὶ ἰανου(αρίῳ) (ἰνδ.)
ι ε' †

γ.

Ἔτερον ὅμοιον ||.

† Οἱ ἑνασκούμενοι <εἰς τὴν> κατὰ τὸ <ἅγιον> ὄρος τοῦ Ἁθω σεβα-
σμίαν μονὴν τῆς βασιλείας μου τὴν εἰς ὄνομα τιμομένην τοῦ ὁσίου Παύλου
παρα||γενόμενοι εἰς τὴν βασιλείαν μου ἐνεφάνησαν αὐτῇ χρυσοβούλλον
τοῦ μακαρίτη <ἐξαδέλφου τῆς βασιλείας μου> Ἰωάννι τοῦ βασιλέως
διὰ λαμβάνον, ἵνα κατέ||χει ἡ αὐτὴ μονὴ τὸ περὶ τὴν Κασσάνδραν παλαιο-
χώριον Ἁγιον Παῦλον και ἄλλο ἦτι διαλαμβάνῃ τὸ αὐτὸ χρυσοβούλλον
και ||

.....
..... ὡς κατὰ μέρος και τὴν περίληψιν και ἰσχὺν και δύ-
ναμιν τοῦ αὐτοῦ χρυσοβούλλου και καθῶς εὐλόγως δικαιούται, διὰ παν-
τὸς || μὴ εὐρίσκουσι παρὰ τινὸς εἰς τοῦτο τὴν τυχοῦσαν διενόχλη-

σιν καὶ ἐπήρειαν. τούτου γὰρ χάριν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν πρόσ||ταγμα
τῆς βασιλείας μου ἐν ἔτει ἑξάκις χιλιοστῶ ἑνεακοσιοστῶ ἑπτακαίδε-
κάτῳ, ἀπολυθέντες μ η ν ἰ ι α ν ν (ο υ α ρ ί ω) (ἰ ν δ .) β ' †

δ.

† Ἡ βασιλία μου εὐεργετῆι πρὸς τὴν κατὰ τὸ ἅγιον ὄρος τοῦ Ἁθῶ σε-
βασμίαν μονὴν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου || πατρὸς ἡμῶν Παύλου τῶν ἐν
τῇ Κασάνδρῳ λειμῶνα τὸν καλούμενον τοῦ Σουροῦ, ἵνα ὅπως ἐργάσωνται
καὶ κατα||φυτεύσωσι καὶ ποιήσωσι αὐτὸν ἐλαιῶνα καὶ ἔχει αὐτὸν ἡ τοιαύτη
μονή. εὐεργετῆι δὲ πρὸς αὐτὴν ἡ βασιλή||α μου, ἵνα ἔχει καὶ ἀπὸ τῆς ἀλη-
κῆς τῆς Κασανδρίας κατ' ἔτος ἄλλας κοιλά ἕξῃ <ἀπὸ> τῶν κατὰ καιρῶν ||
δι' ὑπηρετοῦν μέλων ἐν τῇ αὐτῇ δοῦναι τῆς ἀλυκῆς ὀφυλόμενον διδόναι
τοῦτο πρὸς αὐτὴν ἀναζιλῶτος. τοῦτου εἶνε || ἔστο καὶ ὁ παρῶν ὀρισμὸς
τῆς βασιλείας μου διὰ συνιθῆς ἐν τῷ πεντακισχιλιοστῶ ἑνεακοσιοστῶ πεν-
τικοστῶ τρίτῳ || ἀπόλυθεις τῇ β' φεβρουαρίου || † ὁ δ ε σ π ὅ τ η ς

83

*Πλαστὸς χρυσόβουλλος λόγος ἀποδιδόμενος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρό-
νικον Β' Παλαιολόγον τοῦ ἔτους 1318 (F. Dölger, Schatzkammern
ἀριθ. 50).*

† Ἐπεὶ ὁ τιμιώτατος ἱερομόναχος κύρις Καλλίνικος ἀποσταλεὶς ἀποκρι-
σιάρ(ιος) εἰς τ(ὴν) || βασιλείαν μου παρὰ τοῦ περιποθήτου υἱοῦ καὶ γαμ-
βροῦ αὐτῆς τοῦ ὑψηλοτάτου κράλ(η) Σερβεί(ας) καὶ || διὸ εὐρίσκεται ἐπι-
μελούμ(εν)ος καὶ ἐνεργῶν εἰς τὰς δουλεί(ας) τῆς βασιλεί(ας) μου καὶ ἔχων ||
ἀναδοχὴν καὶ διάθεσιν παρ' αὐτῆς, ἐζήτησε καὶ παρεκάλασ(εν) περὶ τοῦ
ἀπὸ τοῦ Ἱερρι||ωτικοῦ μεγάλου ἀλλαγίου Μανουήλ τοῦ Γαριάνου, ἵνα
πορίσῃται χρυσόβουλλον τ(ῆς) βασιλεί(ας) μου || καὶ κατέχη τὴν γονι-
κὴν αὐτοῦ ὑπόστ(ασ)(ιν) εἰς τὸ χωρίον τὴν Ἡϋνιανὴν ἐλευθέραν καὶ ἀκα-
τα|δούλωτον ἐκτό(ς) τοῦ ποσοῦ τῆς οἰκονομί(ας) αὐτοῦ καὶ ἀνωτέραν
παντό(ς) τέλους καὶ βάρους, || ἔτι τὲ ἀναθεορίτως, ἀνεπαυξίτως καὶ ἀνεμ-
ποδίστως μετὰ πάντ(ων) τῶν δικαιομ(ά)τ(ων) || αὐτῆς καὶ ἔχει ἐπαδει-
(ας) συνιστᾶν καὶ βελτιοῦν αὐτὰ κατὰ τὸν ἐγγωροῦντα καὶ δυνατ(ὸν) ||
αὐτοῦ τρόπον καὶ πᾶσαν καὶ παντοίαν ἀποφέρεισθαι πρόσωδον καὶ μὴ εὐ-
ρίσκη || παρὰ τινος τὴν τυχοῦσαν διενόχλησιν, ἢ παρὰ τοῦ μέρους τοῦ δη-

μοσίου ἢ παρ' ἑτέρου τινός, || τὴν τοιαύτην παράκλησιν αὐτοῦ προσδε-
 ξαμένη ἢ βασιλεία μου τὸν παρόντα χρυσόβουλλον || λόγον ἐπιχω-
 ρηγεῖ καὶ ἐπιβραβεύει αὐτῷ, δι' οὗ καὶ διορίζε(αι) || καὶ προστάσσει,
 ἵνα κατέχ[η] ὁ δηλωθεὶς Γαριάνος τὴν εἰρημ(έν)ην γον(ικὴν) αὐτοῦ ὑπό-
 στ(ασ)(ιν) εἰς τὸ χω(ρίον) || τὴν Ἡϋνιανήν ἐλευθέραν καὶ ἀκαταδούλωτον
 ἐκτὸ(ς) τοῦ ποσοῦ τῆς οἰκονομ(ί)ας αὐτοῦ καὶ || ἀνωτέραν παντὸ(ς) τέ-
 λους καὶ βάρους, ἔτι τε ἀναθεωρίτως, ἀνεπαυξίτως καὶ ἀνεμποδίστως ||
 μετὰ πάντ(ων) τῶν δικαιωμ(ά)τ(ων) αὐτῆς καὶ ἔχει ἐπαδεί(ας) [συν]-
 ιστᾶν καὶ βελτιοῦν αὐτῇ, || καθὼς ἂν ἔχη δυνάμε(ως) καὶ πᾶσαν καὶ παν-
 τοίαν ἀποφαίρεται πρόσωδον καὶ || μὴ εὐρίσκειν παρά τινος τὴν τυχοῦσαν
 διενόγησιν, ἢ παρὰ τοῦ μέρ(ους) τοῦ δημοσίου || ἢ παρ' ἑτέρου τινός.
 καθέξει ταῦτα ὁ εἰρημένος Γαριάνος διὰ τοῦ παρόντος χρυσοβούλλου ||
 λόγου τῆς βασιλεί(ας) μου καὶ μένει ἐπὶ τούτοις ἀνενόχλητος, ἀδιά-
 σιστος || καὶ ἀνεμπόδιστος αὐτός τε καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν παῖδες
 καὶ κληρονόμοι, || κατέχοντες καὶ οὗτοι ταῦτα κατὰ τὸν ἴσον καὶ ὅμοιον
 τρόπον. εἰς γὰρ τ(ὴν) περὶ τούτου ἀσφάλειαν || ἐγεγόνει καὶ ὁ παρῶν
 χρυσόβουλλος λόγος τῆς βασιλεί(ας) μου, ἀπολυθεὶς || κατὰ μῆνα
 ἰαννουάρ(ιον) τῆς νῦν τρεχούσης πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ
 ἐξα||μισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἡκοστοῦ ἕκτου ἔτους, ἐν ᾧ
 καὶ τὸ ἡμέτερον || εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον ὑπεσημῆματο κράτος.
 † Ἄν || δρόνικος ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ θ(ε)ῷ πιστὸς
 βασι || λεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαί(ων) || ὁ Πα-
 λασιολόγος †

Πλαστὸς χρυσόβουλλος λόγος ἀποδιδόμενος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρό-
 νικον Β' Παλαιολόγον τοῦ ἔτους 1286/7 (F. Dölger, *Schatzkammern*
 ἀριθ. 48).

† Εὐδοκίᾳ π(ατ)ρικῇ καὶ τελείωσις υἱοῦ καὶ ἀναπλήρωσις τοῦ ἀγίου
 πν(εύματος). Γνωστὸν ἔστω, || πῶς ἦλθεν ὁ καθηγούμενος τοῦ Ζωγράφου
 Γενάδιος, παπ(ᾶ) Γαβριὴλ καὶ Γεροσωφρόνιος εἰς || τοῦ λόγου μου τὸν
 εὐσεβῆ βασιλέα Ἀνδρόνικον τὸν Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ἔτος || ςψϞε^Ϟ
 ἰνδικτιῶνος 8^{ης} καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ λόγου μου κάποιον ὀρισμὸν καὶ ἐγὼ
 τοὺς ἅ||πὸ κρήμα καὶ τοὺς εἶπα· Τὶ ζητεῖτε ἀπολόγου μου νὰ σᾶς κάμω;

καὶ αὐτοὶ ἀπεκρίθησαν || καὶ εἶπαν πρὸς τὸν βασιλέα· Βασιλεῦ ἀγιώτατε, ἐλεήμων καὶ φιλόχριστε, δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ἀγιωσύνην καὶ τ(ὴν) σὴν θεόθεν διδομένην βασιλεί(αν)· ὅπου ἀγαπᾶς κατὰ θε(ὸν) || τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς εὐσπλαχνίζεσαι, δόσαι εἰς τοῦ λόγου μας ἀπὸ τὴν βασιλεί(αν) σου || τὸν βασιλικὸν σου ὄρισμὸν καὶ χειρόγραφον. καὶ ὁ βασιλεὺς τοὺς ἀποκρίθη· δόστε εἰς || τοῦ λόγου μου τὸ ἐδικὸν σας χειρόγραφον, ὅπου ἔχετε εἰς μοναστήριόν σας, τὸ ὁποῖον εἶναι || χειρόγραμμα τῶν πρὸ ἐμοῦ βασιλέων. δίδοντές το τὸ χειρόγραμμα, τὸ ἦνοιξε καὶ τὸ ἐδιάβασε || καὶ ἔκραξεν εὐθὺς τὸν Μανουὴλ τὸν γραμματικὸν καὶ τὸν ἐπρόσταξεν ὁ βασιλεὺς, νὰ γράψῃ χρυσόβουλλον κατὰ τὸν ὄρισμὸν τῆς βασιλεί(ας) μου· ὄρισμὸς βασιλικός. χρυσόβουλλον. μοναστήριον ὀνομαζόμενον Ζωγράφου τιμώμενον εἰς ὄνομα τοῦ ἀγίου Γεωργίου. γράφω ἐγὼ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος εἰς τὴν βασιλεί(αν) μου, νὰ μὴν ἔχη κανένας καμὶ(αν) ἐξουσί(αν) εἰς τὸν ἐδικὸν μου ὄρισμὸν οὔτε εἰς τὸ μοναστήρι μῆτε εἰς τὰ σύνορα τοῦ μοναστηρίου οὔτε εἰς τοὺς τόπους τοῦ μοναστηρίου νὰ μὴν ἔχη τινὰς ἐξουσί(αν), μῆτε εἰς τὰ μετόχια μῆτε εἰς τοὺς μύλους μῆτε εἰς τὰ χειμαδιά, ὅπου ξεχειμάζουν τὰ πρόβατα, μῆτε εἰς τὰ βουνά, κανένας νὰ μὴν ἔχη ἐξουσί(αν) εἰς τὸν ἐδικὸν || μου ὄρισμὸν, καθὼς εἶναι ἀφιερωμένα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καιροὺς, ἔτζη καὶ νὰ μείνωσι κεφάλαιον βασιλικὸν καὶ ἅγιος οἶκος, ὀνομαζόμενος Ζωγράφου, καύχημα τῆς Βουλγαρί(ας). ὄρισμὸς βασιλικός. χρυσόβουλλον. πρῶτον σημεῖον εἰς τὸν παλαιὸν πύργον σιμὰ εἰς τ(ὴν) θάλασσαν. δευτέρα βούλα ἐκεῖ, ὅπου κατεβαίνει τὸ νερὸν ἀπὸ τὸν Ἰωάνναν Σέλιμα πύργος καὶ κρυψάνα ἐκεῖ, ὅπου κατεβαίνει || τὸ ποτάμι εἰς τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης πλησίον τοῦ πηγάδι, ἐκεῖνο τὸ πηγάδι, ὅπου τὸ ἔσκαψαν || καὶ τὸ ἐκατασκεύασαν ὁ <α> ββᾶ Ἰωάννης καὶ ὁ ἀββᾶ Φίλιππος. αὐτὰ ἐγὼ εὐρίσκωντας εἰς τὰ παλαιά || τοὺς γράμματα ἔτζη γράφω καὶ ἐγὼ. βούλα τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἀνατολικά καὶ τοῦ ἀββᾶ Φιλίππου || δυσικά. ὄρισμὸς βασιλικός καὶ χρυσόβουλλον. ἀπὸ ἐδῶ τὸ ποτάμι εἰς τὸν ἀνύφορον ὑπὸ || κάτωθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰωάννου εἰς τὴν μεγάλην πέτραν. ἐκεῖ εὐρήκα βούλα παλαιὰ γεγραμμένη τοῦ || ἀγίου Γεωργίου ἀνατολικά καὶ τοῦ ἀββᾶ Φιλίππου δυσικά. ὄρισμὸς βασιλικός καὶ χρυσόβουλλον. καὶ ἀπ' ἐδῶ εἰς τὸ ποτάμι ὀλίγον τοῦ ἀνύφορον. ἐκεῖ, ὅπου κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦ Ἰωάννου μικρὸν λαγγαδάκι ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦ Φιλίππου μικρὸν λαγγάκι. || ἀνάμεσα εἰς τὰ δύο λαγγαδάκια εἰς τὸν ἀνύφορον ῥάχην ἕως εἰς τὴν κορυφὴν τῆς || μεγάλης ῥάχης. ἐκεῖ εὐρήκαμεν πα-

λαιά γραψίματα, τρεις βούλαις του άγιου Γεωργίου άνατο||λικά και του άββᾶ Ποιμένος δυσικά και του άββᾶ Φιλίππου εις τὰ βόρρια μέρη. έτζη και έ||γώ ώρισα, νά γραφθῆ. όρισμός βασιλικός και χρυσόβουλλον. άπ' έδῶ την ράχην εις τον άνύ||φορον τῆς μεγάλης στρατάς. και εκεί εύρηκα παλαιόν γραψίμον δύο βουλῶν, ἡ μία του άγιου Γεωργίου || άνατολικά και ἡ άλλη του άββᾶ Ποιμένος δυσικά, καθώς εύρηκαμεν παλαιά γραψίματα || και επίτιμια. έτζη και έγώ άποφασίζω, άνίσως και τινάς ἤθελε κατά φρονέση, νά δυ||ναστεύση δια τους τόπους ἡ νά ψευδομαρτυρήση ἡ νά λογοτριβήση, νά εἶναι άφορισμένος παρα || κυρίου παντοκράτορος και άπό την πανυπέραγον μητέρα θ(εοτό)κον και άπό τον με||γαλομάρτυρα Γεώργιον. όρισμός βασιλικός. χρυσόβουλλον. άπ' έδῶ τῆς στρατάς εύ||ρήκα παλαιόν γραψίμον εκεί, όπου εύφύτευσεν άτός του ό Μωϋσῆς μί(αν) κερασί(αν) άπάνω άπό την || στραταν με τὸ έδικόν του χέρι. και έγώ εύρηκα εις εκείνον τον τόπον μί(αν) βούλαν του άγιου Γεωργίου, όπου έγραφεν τον Μωϋσέα. και έγώ έτζη την γράφω. και άπέδω εις του 'Ιωάννου την καμάραν, γρά||φω, και εκεί δέν εύρηκα μη τε βούλαν, μη τε σημάδι, μόνον εύρηκα εις τον τόπον εκείνον γραμμέ || του όνομα του βασιλέως. 'Ιωάννης εύσεβῆς βασιλεύς Τυρνόβου. δια ταύτην τ(ῆν) άφορμῆν ώνομά||σθη Καμάρα του 'Ιωάννου. και άπέδω τῆς στρατάς στρατάς εκεί, όπου ἤτον κτισμένος ό πύργος άπό τους || προτήτερους και εύσεβεῖς βασιλεῖς, δια νά τρέφονται οι γέροντες και οι άδύνατοι άν(θρωπ)οι άπό τὰ βασιλι||κά σιτηρέσια και εκείνοι, όπου περνοῦν άπό την στραταν, νά γυρεύουν έλεημοσύνην δια τὸ όνομα του θ(εο)ϋ. || διατι πρώτον εκεί δέν ἤτον μοναστήρια, μόνον ἤτον ἡγουμενάρη. και άπ' έδῶ πύργος όπισω όλίγον || άπό μέρους του Βατοπαιδίου. άνύφορος τόπος και πετρώδης. εύρηκα βούλα του άγιου Γεωργίου || άνατολικά και του ταπεινού Κωνσταντίου εις τὰ βόρεια. και άπ' έδῶ όρισμός βασιλικός και χρυ||σόβουλλον. και άπ' έδῶ έπάνω εις την κορυφήν τῆς ράχης. εκεί εύρηκαμεν δύο σημάδια, βούλα || του άγιου Γεωργίου δυσικά και του Κωνσταντίου άνατολικά. και άπ' έδῶ την ράχην ράχην, εκεί, όπου || ξεχωρίζει ράχη, εκεί εύρηκα άπό παλαιόν γραψίμον σταυρόν. και έγώ έγραψα με τον όρισμόν μου || έτζη. όρισμός βασιλικός. χρυσόβουλλον. και άπ' έδῶ κάτω εις τὸ μικρόν λαγκαδάκι εις τον || μέγαν ποταμόν, εις τον μύλον του άγιου Γεωργίου, άπό τον μῆλλον εις την θάλασσαν. και εκεί εύρηκα||μεν άπό τους πρωτητέρους εύσεβεῖς βασιλεῖς γραψίματα και άπό τους άγιωτάτους π(ατ)ριάρχας. έτζη || εύρηκα γραμμένον άπό τους

πρωτητερινούς καιρούς. ἔτζη ὤρισα καὶ ἐγὼ καὶ ἔγραψα ὄρισμὸν βασι||λι-
κὸν ἐκεῖνα, ὅπου ἐγὼ εὐρῆκα εἰς τὰ παλαιὰ γραψίματα καὶ ἀφιερώματα.
βούλαις, σταυρός. καὶ || ὅποιος ἤθελε καταπάτησῃ ἐτούτους τοὺς ὄρι-
σμούς, νὰ εἶναι τοῦ ἀναθέματος κυρίου παντοκρά||τορος καὶ τῆς πανα-
χράντου μ(η)τρὸς Θ(εοτό)κου καὶ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου,
καὶ ἀπὸ ὄλαις ταῖς || σύνοδες. ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν. ἐπὶ ἔτους ςψφε^ο. ||
† ἰνδικτιῶνα δ' ||

† Ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς πιστὸς ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ
θ(ε)ῷ Ἀνδρόνικος Κωνσταντινου || πόλεως †

*Πλαστὸς χρυσόβουλλος λόγος ἀποδιδόμενος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάν-
νην Ε' Παλαιολόγον τοῦ ἔτους 1357 (F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ.
51).*

† Ἐπεὶ οἱ ἑνασκούμε(εν)οὶ τῇ κατὰ τῶν Ἄθω διακείμε(εν)οὶ θεῖα καὶ
ἱερά μ(ε)γ(ά)λ(η) μονῆ τῆς βασιλεί(ας) μου τοῦ Ἐσφιγμ(έν)ου τιμιώ-
τ(α)τ(οὶ) μοναχοὶ || εἶχον ἀπὸ μακρᾶς συνηθεί(ας) νομὴν περὶ τὰ μέρη
τοῦ Λόγγου εἰς τόπ(ων) δι' ἀνάπαυσιν τῶν ζώον αὐτῶν τ(ῶν) ὄνομα||-
ζόμε(εν)ον Παρθενῶνα καὶ Φραγκόκαστρον καὶ ἕτερ(ων) τόπ(ων) λεγό-
μ(εν)ον Τερώνην. ἄρχετ(αι) ἀπὲ ταδεξιά μέρ(η). τὰ σύνορα ὁ Κουφός,
ὁ || Στραβόλακκος, Μαδοτόποι, Κακοὶ Σκάλλα, Ῥαγαζόβατος. αὐθις
δὲ ἑλθῶν ὁ τιμιότ(α)τ(ος) ἐν ἱερομονάχ(οις) καὶ πνευματικὸς τῆς βα||σι-
λεί(ας) μου κύρ Δα(βι)δ ἐζοίττει καὶ παρεκάλεσεν, ἵνα γένοιται καὶ δι'
ἐγγράφου χρυσόβουλ(ων) τῆς βασιλεί(ας) μου ἢ τῶν τοιούτ(ων) εὐερ||γεςία,
εἴπερ ἐνὶ τοῦ διμοσίου τῆς βασιλεί(ας) μου ἢ τῶν τιούτων τόπ(ων) εὐερ-
γεςία. ἢ βασιλεία μου τὴν αὐτῶν παράκλησιν εὐμενὸς || προσδεξαμ(έν)η
καὶ μάλιστα δι' ἣν κέκτηται πρὸς αὐτ(ὸν) πνευματικὴν εὐνοίαν τ(ὸν)
παρόντ(α) αὐτῆς χρυσόβουλ(ων) <λόγον> ἀπολύει, δι' οὗ || ἔχην θέλημα
καὶ διορῆζεται, ἵνα κατέχει ἀπάρτι ἢ εἰρημ(έν)οι σεβασμία μονῆ τοῦ
Ἐσφιγμ(έν)ου τὸν περὶ τὸν Λόγγον τό||πον τοῦ Παρθένωνος καὶ τὸ
Φραγκόκαστρ(ων) καὶ τ(ὴν) Τερώνην καὶ νέμεται μονομερὸς τοὺς τιού-
τους τόπους ἢ τοιαύτη μ(ον)οὶ με||τὰ πάσ(ης) ἀδείας, εἴπερ ἦσιν τοῦ δη-
μοσίου, καθὼς εἴρητ(αι), ἀκολύτως παραπαντὸς καὶ ἀνεμποδίστος
καὶ οὐδεὶς τῶν ἀπάντ(ων) || ἄνευ γνώμ(ης) τῆς τιαύτης μόνῆς νομὴν ἐχέτο

Μεταγραφή και επεξήγησις ὁμοιοτύπων

ἐκεῖσε ἡμι μονοτρόπος οἱ αὐτοὶ μ(ον)οί. ἔτι εὐεργετῶ, ἵνα νέμωντ(αι)
καὶ μετὰ πάσης || ἀδίας τὸ παλαιοχόρι(ων) τῶν στὸ Τζίων κατὰ τὴν
ἰσχὴν καὶ δῆναμιν τοῦ παρόντ(ος) χρησοβούλου τοῦ γεγονότ(ος) τῆς
βασιλεί(ας) || μου τοῦ Ἐσφιγμ(έν)ου καὶ ἐπεχορηγήθη καὶ ἐπεβραβεύθη
τοῖς διλοθήσι μοναχοῖς τοῖς τιαύτης σεβασμί(ας) <μονῆς> τῆς βασι-
λεί(ας) || μου ἀπολλυθεὶς κατὰ εἰκοστὴν τετάρτην τοῦ παρόντος ἀγού-
στου μηνὸς τῆς νῆν τρεχούσ(ης) δεκάτ(ης) ἰνδικτι||ῶνος τοῦ, 5^{ου} ὀκτά-
κωσιοστοῦ ἐξηκοστοῦ πέμπτου ἔτους, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερ(ων) εὐσεβὲς
καὶ || θεοπρόβλητον ὑπεσήμενα κράτος. || † Ἰω (άννης) ἐν Χ(ρι-
στ) ᾧ τᾧ θ(ε) ᾧ πιστὸς βασιλε || ὕς καὶ αὐτοκρά-
τωρ Ἰωμαίων ὁ || Παλαιολόγος †

A. ΠΗΓΩΝ

- A
- ACOe II. 1. 1. : 150
 3. 1: 150
 IV. 1. 200. 27: 159
- A. Chilandar, ἀριθ.:
 4: 115
 5: 115. 156
 8: 115
 26: 115
 45: 113. 235. 281
 100: 115
 101: 115
 182: 115. 283
- A. Kutlumus, ἀριθ.:
 10: 236. 237. 278
 20: 118. 237. 247. 248
 47: 118. 225
- A. Lavra, ἀριθ.:
 6: 259. 260
 7: 260
 13: 254
 14: 254
 19: 254
 21: 254
 22: 254
 23: 254
 26: 98. 161. 233. 234. 239. 243.
 254. 307
 27: 103. 234. 239. 243
 28: 131. 234. 239
 30: 117. 234. 255
 31: 117. 234. 255
 34: 234. 307
 37: 235
- 38: 308
 39: 234. 240. 282
 40: 283
 43: 127. 255. 286
 46: 118
 47: 140
 50 ABC: 252
 50: 255
 51: 255
- A. Xéropotamou, ἀριθ.:
 10: 235
 13: 287
 27: 278
 28: 117. 255
- A. Zographou, ἀριθ.:
 11: 113
 Αγαθίας 5. 2: 172
 Ἀκροπολίτης Γεώργιος
 90. 24 κ.έ.: 156
 91. 2: 157
 Anon. Vales. 79: 143
 App. II.: 173
 Ἀρχάδιος Βατοπεδινός, Γράμματα
 γ' κ.έ.: 257
 ι' 195 κ.έ. : 257
 308 γ' - 308 ιγ' : 315
 308 ι' 195: 126
 308 ι' 197: 123
 Ἀταλειάτης Μιχαήλ, Διάταξις
 40. 19: 96
 40. 20: 258
 40. 28 κ.έ.: 252
 45. 1: 259
 66. 12: 157
 66. 16: 157
 167. 14: 157

B

- Βασίλειος Μέγας, Ep. 54: 138
 Βασιλικά II. 482: 253. 254
 VII. 1. 17: 155
 XXII. 1. 31: 253
 XXII. 2: 137
 Βατοπεδινός Ἀρκάδιος, Γράμματα
 γ' κ.έ.: 257
 ι' 195 κ.έ.: 257
 308 γ' - 308 ιγ' : 315
 308 ι' 195: 126
 308 ι' 197: 123
 Benešević Τρακτικόν 126. 79: 154
 G. Bertolotto, Documenti ἀριθ.:
 14-18: 203
 18-23: 203
 20: 289
 23-26: 203
 28-29: 203
 68: 291
 75-85: 201
 116-121: 248
 116-126: 201
 121-126: 248
 129-130: 302
 343: 206
 BGU. 213: 58
 St. Binon, Byzantion 12 (1937) 622:
 255. 314
 E. Βρανούση, Συλλογή 95-199: 259

C

- Cassiodorus, Var. XI. 36: 350. 19:
 154
 Χωνιάτης Νικήτας 278. 9: 171
 522. 4: 123
 575. 5: 102

848. 4: 156
 CIL. V. 1 ἀριθ. 2781: 171
 CJ. 1. 1. 8: 167
 1. 2. 22: 165
 1. 14. 2: 182
 1. 14. 3: 165. 166. 167. 182
 1. 14. 8: 167
 1. 19. 3: 181
 1. 19. 7: 181
 1. 22. 6: 176. 181
 1. 23. 3: 167
 1. 23. 4: 133
 1. 23. 6: 98. 101. 167
 1. 23. 7: 146. 176. 177
 1. 26 - 1. 57: 178
 1. 27-1: 178
 1. 27. 2: 178
 1. 30. 1: 146
 1. 50. 2: 149
 3. 3. 2: 166
 4. 61. 12: 176
 10. 32. 66: 171
 12. 33. 5: 177
 CJC. I. 3: 177
 II. 4 (Const. Cordi § 2, 4): 172
 III. 34. 36 κ.έ.: 170
 47. 29 κ.έ.: 170
 63. 33 κ.έ.: 174
 117. 39 κ.έ.: 178
 127. 9: 178
 186. 42: 110. 159
 187. 2, 5, 8, 10: 159
 202. 12: 172
 209. 3: 172
 239. 30 κ.έ.: 174
 240. 1 κ.έ.: 174
 240. 5 κ.έ.: 174
 261. 12: 176
 262. 12: 172
 270. 7: 179
 284. 36 κ.έ.: 137
 285. 29 κ.έ.: 169
 308. 12 κ.έ.: 174

Εδρετήριον πηγῶν

461. 3: 172
507. 18: 110. 159
533. 9 κ.έ.: 147
572. 36 κ.έ.: 174
763. 16: 173
780. 4: 173
796. 29 κ.έ.: 173
Collectio Avellana 322-25: 142
338: 142
344: 142
Corippus I. 27: 150. 151
CT. 1. 1. 1: 133
1. 1. 5: 171
1. 2. 2: 181
1. 2. 3: 181
1. 2. 11: 182
1. 5. 1 - 34: 178
1. 8. 1: 170
1. 8. 2: 146
2. 27. 1: 171
4. 1. 1: 166
5. 15. 16: 166
6. 23. 1: 170
6. 35. 7: 150
8. 18. 1: 165
9. 19. 3: 105
9. 42. 12: 170
9. 42. 13: 170
11. 27. 1: 171
12. 12. 2: 139
13. 3. 4: 166
13. 3. 19: 172
14. 4. 4: 171
16. 2. 23: 167
16. 5. 52: 176

D

De caer. βλ. Κων. Πορφ., De caer.
Ch. Diehl. Trésor 488-525: 259

Dig. XXII. 4. 2. (Paulus): 253
29. 1. 1: 178
Dipl. V. - L. 16 - 19: 211
82-85: 211
194. 24: 218
200-203: 210
224. 10: 218
227: 218. 219. 220
230: 292
A. Dmitrievskij, Τυπικὰ I. 727 κ.έ.:
259
F. Dölger, Facsimiles ἀριθ.:
1: 93. 105. 180. 275
1-2: 194
3: 277. 303
3a: 284
4: 119. 291
5: 119. 198. 223. 248. 284
6: 290
7a: 289
7b: 128. 199. 290
9: 289
11: 215
12: 218. 220. 297
16: 144. 168. 243. 307
17: 108
18: 108. 276. 307
19: 108. 243. 277
20: 108
22: 108
24: 102. 236. 306
25: 278
29: 235. 281
31: 279
37: 102. 236. 307
39: 254. 313
40: 252. 254. 313
41: 252. 254
42: 115
43: 280
44: 223
45: 115. 237
46: 115. 237. 283

Εδρετήριον πηγῶν

47: 287	479: 122
52: 99	488: 197
53: 300	490: 222
54: 128. 291	492: 144. 168
57: 128. 225. 230	514: 98
58: 128	555: 141
60: 237. 282	563: 222
61: 237. 283	591: 222
62: 114. 231. 237. 282. 286	633: 193
63: 114. 237. 282. 283	656: 155
64: 114. 115. 237	657: 197
67a: 286	673: 155
67b: 286	674: 155
F. Dölger, Finanzgeschichtliches	682: 155
330: 306	691: 155
F. Dölger, Kodikellos 2: 118. 231	699: 155
F. Dölger, Regesten 5: 177	712: 155
11: 159	720: 184
16: 142. 159. 177	745: 144. 168. 243
57: 182	781: 94. 201. 202. 203
65: 142. 159. 177	865: 256
81: 182	878: 133. 249
83: 142. 195. 197	879: 112
103: 142	887: 133. 249
146: 182	900: 193
154: 182	902: 133. 249
165: 142. 177	907: 233. 234. 239. 243
175: 143. 177	910: 133. 249
199: 142	932: 108. 234. 239. 242. 243
206: 182	943: 94
212: 177	944: 94
242: 196	946: 108. 131. 234. 239. 242. 276
247: 135. 142. 144. 197	279
248: 143. 197	961: 94. 171
250: 222	965: 184
251: 222	986: 184
252: 222	994: 234
254: 142	1000: 222
338: 177	1004: 187
341: 134. 143	1031: 222
358: 130	1043: 229. 277. 284. 303
359: 130	1045: 243
390: 194. 276. 279	1046: 108. 109. 234. 243. 277

Εἰσαγωγὴ πηγῶν

1047: 173	1365: 202. 203. 207
1049: 222	1369: 186
1052: 234	1372: 242
1069: 193	1385: 186
1079: 222	1388: 206
1081: 94. 201. 202. 203. 207	1392: 197
1083: 118. 226	1400: 203. 206. 207
1084: 158. 183. 187. 189	1409: 115
1108: 188	1423: 186
1113: 184. 185	1426: 112
1117: 188. 189	1433: 222
1118: 237. 282. 283. 286	1465: 127. 174. 225. 226
1123: 109	1466: 119. 127. 175. 225. 226
1130: 188	1467: 119. 175. 226
1131: 241	1468: 175. 222. 226
1139: 108. 109	1469: 171. 173. 175. 287
1142: 256	1488: 203. 206. 207
1147: 109. 313	1497: 203
1148: 119. 127. 256	1498: 206. 207
1150: 242	1533: 197
1151: 256	1551: 183
1154: 234	1570: 279
1167: 184	1571: 108
1178: 184. 226	1572: 183. 189
1214: 127. 186. 257	1573: 183. 187. 188. 189
1234: 185	1582: 109. 121. 193. 194. 197. 199. 291
1243: 94	1590: 156
1245: 183. 185	1606: 121. 193. 194. 197. 199
1246: 183	1607: 99. 201. 203. 206. 207
1247: 183. 186	1609: 109. 121. 193. 194. 197. 199. 288. 290
1255: 94. 202. 203. 204. 206. 207	1610: 99. 109. 201. 202. 203. 205. 206. 207. 292
1261: 236	1612: 99. 121. 193. 194. 197. 199
1296: 102. 161. 235. 247. 248. 249	1614: 183. 188. 189
1302: 100. 103. 104. 119. 121. 192. 194. 196. 198. 288. 291	1616: 99. 201. 203. 206. 248. 311
1303: 100. 103. 104. 121. 192. 194. 197	1636: 187. 257
1304: 201. 202. 203. 207	1637: 187
1322: 197	1641: 102. 237. 257. 307
1340: 127. 186. 257	1646: 115. 161. 279
1348: 100. 103. 104. 119. 121. 192. 194. 197. 198. 284. 290	1647: 156
1354: 197	1649: 121. 193. 194. 197

Εδρετήριον πηγών

1650: 227. 228	2095: 235
1652: 115. 156	2101: 263
1660: 227. 228. 302	2102: 117
1687: 223	2104: 209
1703: 203. 204	2107: 248
1708: 207	2117: 121. 193. 194. 289
1714: 127	2131: 113. 237. 282
1718: 117. 245	2136: 113
1727: 115. 127	2169: 257
1734: 127. 224. 226	2176: 287
1739: 227	2229: 117
1768: 224	2237: 104. 117
1783: 115	2238: 105
1813: 224	2245: 105
1815: 224	2251: 211
1852: 215	2261: 141
1866: 161	2272: 224
1867: 161	2294: 264
1870: 117. 161	2305: 104
1871: 102. 117. 161. 236. 306	2325: 211
1875: 161	2338: 224
1877: 224	2341: 117
1879: 224	2342: 242
1883: 237	2348: 115
1884: 224	2382: 248
1890: 209. 210. 211	2391: 121. 193. 194
1892: 218	2412: 114. 237. 283
1897 A: 222	2431: 223
1917: 117. 236	2460: 236
1934: 99. 209. 210. 211	2469: 237. 278
1935: 115. 283	2484: 223
1956: 117	2493: 248
1960: 209	2503: 118
1975: 248	2510: 217. 218
1978: 248	2515: 209. 210. 215. 216
2006: 121. 194	2516: 117
2023: 235	2519: 115
2026: 201. 209. 210. 211. 212. 214. 216	2520: 115
2028: 121. 192. 194	2529: 223
2031: 115. 248	2539: 223
2041: 121. 192	2554: 223
2073: 194	2565: 121. 193. 194
	2566: 121. 193. 194

Εύρετήριον πηγῶν

2617: 242. 245. 285	3145: 224
2626: 257	3158: 236
2628: 118. 247. 248	3159: 99
2649: 308	3160: 235. 241
2682: 224	3162: 118
2707: 248. 280	3175: 118. 224. 301
2720: 257	3192: 202. 210. 211. 212. 214. 296
2736: 243	3194: 218. 219. 220. 221
2737: 243	3206: 257
2738: 224	3209: 255
2740: 118	3210: 117
2760: 113	3211: 117. 231
2773: 218	3239: 236
2782: 244	3246: 140. 225. 231
2784: 217. 218	3274: 118. 225
2785: 218. 219. 220	3275: 121. 128. 193. 194. 199. 291
2787: 202. 209. 210. 215. 216. 242	3282: 121. 193. 194
2790: 224	3283: 121. 194
2810: 224	3284: 121. 193. 194
2811: 113	3290: 121. 192. 194
2813: 113. 235. 281	3307: 117
2824: 263	3311: 202. 210. 211. 212. 214. 215. 216. 236. 294
2826: 117	3312: 236
2876: 202. 210. 211. 212. 214. 215	3317: 121. 193. 194
2882: 224	3319: 218
2883: 118. 247. 248. 310	3343: 121. 193. 194
2887: 115. 283	3344: 118
2896: 117	3357: 121. 193. 194
2908: 132. 133	3373: 202. 210. 211. 212. 214. 215
2917: 118	3389: 118. 225
2931: 257	3408: 202. 210. 211. 212. 214. 215. 216
2952: 202. 210. 211. 212. 214	3417: 121. 193. 194
2954: 99. 245	3433: 202. 210. 211. 212. 214. 216
2971: 278	3434: 118. 225
2972: 223. 224	3437: 218
3048: 234	3439: 121. 194. 218. 219. 220. 221. 298
3060: 250. 312	3464: 202. 210. 211. 212. 214
3068: 236	3465: 218. 219. 221
3070: 202. 210. 211. 212. 214. 293	3486: 236
3089: 218. 219. 220. 236. 250. 297	3489: 105. 128. 230. 303
3099: 236. 279	
3122: 132. 133	
3126: 121. 193. 194	

Ἐδρετήριον πηγῶν

3497: 202. 210. 211. 212. 214	40: 257
3509: 99. 223. 224. 225	42: 257. 314
3513: 121. 128. 193. 194	43/4: 128. 257. 259. 315
3515: 211	45/46: 259. 317
3516: 202. 210. 212. 214. 295	47: 258. 263
3521: 117	47-52: 264
3533: 121. 128. 193. 194	47-54: 262
3537: 117. 202. 245	48: 263. 320
F. Dölger, Schatzkammern ἀριθ.:	48/9: 262
1/2: 114. 116. 235. 282	48-51: 264
3: 241	50: 236. 263. 319
4: 117. 236	51: 264. 323
5: 242	52: 262
6: 117. 242. 245. 285	53: 264
7: 308	117. 2: 285
10: 245	120-7: 258
11: 235. 241	
12: 130	
13: 117. 130. 281	
14: 118. 161. 246. 247. 248. 310	E
15: 118. 247. 248	
16: 118. 247. 310	
17: 223	Ed. VII: 173
19: 223. 278	XIII: 173
20: 223. 243. 244. 245. 247. 248	
21: 118. 224. 242. 301	
22: 118	
23: 118	F
24: 118. 225	
25: 118	
26: 99. 223. 224. 225	Facsimiles βλ. F. Dölger
27: 118	G. Ferrari dalle Spade, Registro 263
28: 130	-267: 254
29: 130	
30: 130	
31: 130	
32: 130	G
35: 254. 255	
36: 257. 258. 316	
37: 257. 258. 314	Γενέσιος 23. 20: 153
38: 257	80. 14: 153
39: 257. 259	85. 22: 157
39-42: 257	Γεώργιος Ἀκροπολίτης 90. 24 κ.έ.:

Εδρετήριο πηγών

156	7: 159
91. 2: 157	10 κ.έ.: 177
Γεώργιος Παχυμέρης I. 54. 1: 215	11: 142. 159. 168
I. 54. 2: 101	13: 172
Γεώργιος Σφραντζής 112. 30: 161	24: 142. 159. 168. 177
Μ. Γούδας, Βυζαντινά Έγγραφα 244-45: 279	27 κ.έ.: 177
Gregor von Tours VI. 2: 120	30: 142
A. Guillou, Archives ἀριθ.:	31 κ.έ.: 177
11: 223	32: 143. 168
16: 223	33 κ.έ.: 177
17: 223	39: 142
19: 223	40 κ.έ.: 177
24: 243	45: 130
25: 224	47: 172
26: 244	49: 130
27: 224	50: 172
	56: 173
	67: 172
	149: 120
H	240: 185
	247: 184
G. Hofmann, Epistolae I. 86. 20-37:	260: 202. 203
218. 221	260-61: 201
	278: 184
	281: 187
I	283 κ.έ.: 173
	297: 118
Ίωάννης Καντακουζηνός I. 369. 10:	298: 183. 187. 189
215	298-302: 188
II. 162. 13: 102	301: 188
Ίωάννης Κίνναμος 290. 15: 157	321: 184
Ίωάννης Λυδός, De mag. III. 2 (97-8)	334-338: 183
: 143	335: 185
III. 10 (96. 25): 150	336: 185
III. 27 (115. 18-19): 150	338: 186
	345: 184
	346: 184
J	349: 184. 185
	367-373: 203
JGR. I. 5 κ.έ.: 177	368: 202
	368-371: 201. 202
	362-372: 201
	371: 207

Εδρετήριον πηγῶν

372: 207
373: 207
375: 186
378: 242
387. 4: 112
396: 127. 174. 226
402: 119. 127. 175. 225
408: 119. 175. 226
410: 171. 173. 175
416. 6: 173. 175
417: 206
417-21: 203
420: 206
421: 207
429: 183
430: 183. 189
434: 189
435: 183. 187. 188. 189
436: 189
438: 203
438-39: 202
455: 156
468: 183. 188. 189
470: 156
481-82: 203
482: 207
485: 117. 245
488: 211
488-95: 209. 210. 211
495: 209
495-501: 210. 211
514: 117
516-22: 117
533: 141
544: 118
545: 117
580: 118
590: 118
601: 132
603: 117
603-5: 245
605: 117
632: 133. 249

635: 133. 249
656: 117
658: 117
666: 117
677: 117
687: 117
695: 113
703-4: 117
707: 117
II. 12: 173
703-4: 117
707: 117

K

K. N. Κανελλάκης, *Ανάλεκτα* 557:
133. 249
Καντακουζηνός Ιωάννης I. 369.10:
215
II. 162. 13: 102
Κίνναμος Ιωάννης 290. 15: 157
Κλητορολόγιον 140. 10: 152
141. 24: 153
30: 153
35: 154
142. 4 κ.έ.: 153
6: 153
13: 153
153. 21: 153
Κων. Πορφ., *De caer.* 7. 20: 153
10. 21-22: 153
20. 17: 153
123. 2-3: 153
390 B: 151
575. 12: 153
686. 5 κ.έ.: 120. 192. 195
687. 15 κ.έ.: 195
693. 12: 153
710. 6 κ.έ.: 229
X. Κτενᾶς, *Λόγοι* 287: 113

Εδρετήριο πηγών

291-92: 99
 E. Kurtz - F. Drexl, Scripta II. 139:
 156
 229: 156

L

Σπ. Λάμπρος, Ειςχώρησις 248: 219
 248, 27 - 249. 23: 218
 249: 220. 221
 —, Επιστολή 103: 199
 —, Πρόσταγμα 188-91: 230. 303
 —, Συνθήκη 153-170: 212
 —, Χρυσόβουλλα ἀριθ. 10: 132
 102-105: 103
 106: 196
 106 κ.έ.: 288
 108: 197. 198
 109: 196
 111: 197
 112: 196
 112-114: 284
 113: 197
 P. Leiden Z.: 98. 275
 P. Leijden, Rijksmuseum van
 Oudheden, Fragm. 5: 276
 Lib. Pontif. I. 350. 5 (=V. Agatho-
 nis c. 3): 151
 I. 385. 10 κ.έ. (=V. Johannes VII.
 c. 3): 103
 I. 452. 12 (=V. Steph. II. c. 43):
 151
 Λυδός Ιωάννης, De mag. III. 2: 143
 III. 10 (96. 25): 150
 III. 27 (115. 18-19): 150

M

F. Maassen 34: 198
 337: 142
 339: 142. 196

340: 142. 198
 341: 142
 357: 142
 I. 339 ἀριθ. 1: 196
 J. Mallon, Ecriture 33 πιν. II: 276
 C. Mango, Edikt 324 κ.έ.: 171. 287
 Mansi VI. 758 κ.έ.: 148
 VIII. 309: 166
 IX. 51: 151
 55: 151
 365: 159
 XI. 195: 139
 195 κ.έ.: 196
 196 κ.έ.: 138
 202 κ.έ.: 142
 209: 135
 217: 135
 219 κ.έ.: 151
 222: 135
 223 κ.έ.: 151
 229: 135
 231 κ.έ.: 151
 359 κ.έ.: 151
 665: 159
 712: 135. 144. 198
 713: 142
 717: 197
 718: 197
 723: 143. 197. 198
 724: 197
 737: 142
 737-738: 138
 916: 139. 142. 144. 198
 XII. 204: 151
 984-86: 134. 139
 986: 143. 168
 991: 138
 XIV. 417: 139. 198
 XVI. 46: 139
 47: 198
 189: 154
 190: 154. 160
 203: 144. 197.

Εδρετήριον πηγῶν

204: 160	31: 292
422: 198	33: 205
Μάξιμος Ὁμολογητής, PG. 90. 72C:	33-34: 206
151	35-36: 206
MB. I. 40. 28 κ.έ.: 252	36: 206. 207
MGH. Auct. Antiq. IX. 197 κ.έ.: 135	37: 197. 207. 292
249 κ.έ.: 135	40: 199
MGH., Errp. III. 148/49 ἀριθ. 42:	40-46: 201. 203. 248
142. 195. 197	45-46: 311
Μιχαήλ Ἀτταλειάτης, Διάταξις 40. 19:	46: 197. 206
96	48: 227. 228
40. 20: 258	48-49: 302
40. 28 κ.έ.: 252	49: 157. 228
45. 1: 259	58: 157
66. 12: 157	76-84: 211
66. 16: 157	84-96: 202. 209. 210. 211. 212
167. 14: 157	96: 212. 214. 216.
Μιχαήλ Ψελλός, Ἐπ. 111: 156	100: 215. 217
176: 156	100-105: 209. 210
201: 156	104: 215. 216
MM. II. 214: 140. 225	104-105: 216
215: 225	105: 216. 217
III. 1: 197. 291	105-111: 202. 209. 210
2: 197. 199	110: 215
3: 199	111: 216
3-23: 203	111 κ.έ.: 292
3-24: 201	111-114: 202. 210. 211
3-25: 206	112: 211
9-10: 204	113: 212. 214
9-13: 202. 206	114: 212. 214. 215
11: 204	114-120: 202. 210. 211
13: 204. 207	115: 211
13-15: 203. 206	119: 212. 214
15: 207	120: 214
23: 206. 207	121: 211
24: 197	121-126: 202. 210. 211
25: 199	125-126: 212
25-26: 202	126: 212. 214. 293
25-27: 206	129-30: 218. 250. 297
25-37: 201. 203	130: 219
26: 206	135: 211
26-31: 206	135-144: 202. 210. 212
30: 205	143: 212. 214

Εὐρετήριον πηγῶν

- 143-4: 296
144: 211
144-153: 202, 210, 212
152: 212, 214, 294
153: 214, 215, 216
153-163: 202, 210, 212
154: 211
162: 212, 214
163: 215
163-173: 202, 210, 212
164: 211
171: 212
172: 214
173: 215, 216
177: 211
177-186: 202, 210, 212
185: 212, 214
186: 211, 216
186-195: 202, 210, 212
194: 212
195: 214
207: 211
207-215: 202, 210, 212
215: 212, 214
216: 211
216-224: 202, 210, 212
224: 214, 295
228: 212
228-230: 202
IV. 1 κ.έ.: 96, 258
5: 259
36-37: 259
37-38: 259
44-45: 259
112: 113
139: 115, 127
145: 227
200: 127, 126
209: 224
211: 224
241: 127
V. 1: 256
6-7: 133, 249
77-84: 114
88 κ.έ.: 96, 258
256: 113
319: 96, 252, 253, 258
322 κ.έ.: 259
349: 259
416: 259
VI. 1: 234
19-21: 243
21 κ.έ.: 114
21-23: 243
23 κ.έ.: 114
29: 256, 257
32: 257
33: 256
49: 119, 127, 256, 257
52: 242
53: 127, 256, 257
94: 257
95: 127, 186, 257
99-101: 235, 247, 249
101: 249
105: 127, 186, 257
113: 186
132: 187
133: 257
139: 257
141: 187
165-66: 223
179 κ.έ.: 115
178-80: 161
183: 115
189-91: 259
238: 115
250-51: 244
G. Müller, Documenti 40-58: 201
43-45: 202
45a - 45b: 203
79: 227, 228

N

Νεαρά 81 Λέοντος Στ': 120

Εδρετήριον πηγῶν

- Νεῖλος, Epp. 83-84: 149
Νικήτας Χωνιάτης 278. 9: 171
522. 4: 123
575. 5: 102
848. 4: 156
NJ. 5 Ἐπιλ.: 169
6: 170
6 Ἐπιλ.: 170
7: 174
10: 149
13: 168
14: 170
17: 178
22: 110. 159. 168
24: 178
25: 178
25 Ἐπιλ.: 172
26: 178
26 c. 5: 172
27: 178
28: 178
29: 178
30: 178
31: 178
32: 174
33: 171
34: 171
35: 146
40 Ἐπιλ.: 172. 176
43 Προοίμ.: 179
47 c. 1: 137
47 Ἐπιλ.: 169
54: 174
66: 169
66 c. 1: 171
69: 168
93 Ἐπιλ.: 172
105: 110. 159. 168
113 c. 1: 151
114: 168
114 c. 1: 147
118: 174
118 c. 6: 171
119 c. 8: 171
123: 171
124 c. 4: 151
130: 135
141: 168
144: 136
N. Maj 1: 167
N. Marc. 2. 7: 176
N. Th. 5. 1: 167
13: 167
N. Val. 1. 3: 165. 167
2. 2, 1: 167
5: 166
9: 168. 169
17: 167
17: 167
19: 146. 167
23: 169
26: 172
Not. Dign. Occ. 147: 171
X: 146
Not. Dign. Or. 34: 171
III.: 178
V. 178
VI: 178
VII.: 178
XI. 13-16: 146. 147
XII. 6: 146
XVIII. 3 κ.ε.: 148
XIX. 7: 148
7-13: 147
8-9: 148
10-11: 148
12-13: 148
Notitia episcopatum ἀριθ. 2: 179

O

W. Ohnsorge, Kaiserbündnis 92/3 =
Abendland 136: 276

Εδρετήριον πηγῶν

W. Ohnsorge, Konstantinopel 168-170: 276

175. 23 κ.έ.: 225

178. 28 κ.έ.: 158

185. 21 κ.έ.: 157

P

Παχυμέρης Γεώργιος I. 54. 1: 215

I. 54. 2: 101

P. Amh. II. 92: 58

P. Leiden Z: 98. 275

P. Leijden, Rijksmuseum van Oudheden, Fragm. 5: 276

G. Parthey, Hieroclis Synecdemus 95 κ.έ.: 179

Πασχάλιον Χρονικὸν 550. 12: 149

Πεῖρα XIV. 1: 155

XXV. 69: 155

XLIII. 8: 155

LIII. 1: 155

L. Petit, Notre - Dame 32: 186
36-37: 186

L. Petit, Typikon 53. 8 κ.έ.: 253

Πέτρος Πατριάρχης, Περὶ πολιτικῆς κα-
ταστάσεως = De caer. 390 B:
151

PG. 32. 400 κ.έ.: 138

67. 789: 148. 149

79. 425: 149

90. 72 C: 151

Προκόπιος, Ἀνέκδοτα 6 (40. 11 κ.έ.):
143

14. 1: 151

14. 4. (III. 1 σ. 90. 9 κ.έ.): 150

Προκόπιος, Περσ. πῶλ. II. 7. 15 (I.
180. 4 καὶ 5): 150

II. 26. 6: 152

Ψελλὸς Μιχαὴλ Ἐπ. 111: 156

176: 156

201: 156

Ψυδο-Κωδινὸς 138. 11: 153

174. 1 κ.έ.: 156. 193

R

Γ. Α. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, Σύνταγμα
2. 383: 189

5. 62: 188

5. 62-3: 189

5. 64: 188

5. 73: 188

5. 275: 171

W. Regel, Χρυσόβουλλα ἀριθ. 5: 117
7: 250. 312

Reg. Greg. MGH., Epp. I. 21: 142

H. Riccotius, Liber I. 1345-46: 218

S

J. Sakellion, Documents 127: 188.
189

—, Περὶ Εὐστρατίου 227: 189

K. Σάθας, MB. V. 451: 156

Schatzkammern βλ. F. Dölger

E. Schilbach, BZ. 61 (1968) 51-54:
179

E. Schwartz, ACOe II. 1. 1 (σ. 65.
15): 150

II. 3. 1 σ. 41. 9 κ.έ.: 150

46. 1 κ.έ.: 150

IV. 1, 200. 27 (Straub): 159

Scriptores 76. 9: 151

Σφραγιστῆς Γεώργιος 112. 30: 161

Sirm. 12: 169

Γ. Σμυρνάκης, Ἅγιον Ὄρος 308: 112

Σωζομενὸς IV. 10, 11 (=152. 9): 148

Εδρετήριο πηγών

Σωκράτης VII. 23: 148. 149

Summa rei publicae § 4: 177

Συνεχ. Θεοφ. 38. 9: 153

148. 11: 153

161. 20: 151

171. 4: 154

Σχολιαστής Βασιλικῶν VII. 1. 17: 155

322-29: 209

322-39: 209

—, Ragusa 529: 245

U

T

Τακτικὸν Benešević 126. 79: 154

Τακτικὸν Uspenskij 127. 75: 154

ThM. ἀριθ. 11: 218. 219. 220. 221.

298

Θεοφάνης 129. 11 κ.έ.: 166. 172

383. 18: 151

400. 30: 151

Θεοφ. Συνεχ. 38. 9: 153

148. 11: 153

161. 20: 151

171. 4: 154

F. Trinchera, Syllabus ἀριθ. 1: 139

2: 141

TTh. I. 36: 203

36-39: 201. 202

51-54: 201. 202

95-98: 201. 202

180-188: 203

181-187: 201. 202

414-424: 203

II. 205-207: 203

III. 93-100: 209

F. J. Uspenskij, Akt 25: 186

27. 5: 186

28. 7: 186

—, Mnenija 16: 184

Uspenskij Τακτικὸν 127. 75: 154

V

V. Vasilevskij, Chrisovul 121-122:

114. 237. 282

v. Agathonis c. 3: 151

v. Johannes VII c. 3: 103

v. Steph. II c. 43: 151

E. Βρανούση, Συλλογή 95-119: 259

Z

Zώσιμος V. 32 (258. 21 κ.έ.): 146

V. 35 (261. 24 κ.έ.): 148

Β. ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Α

- α' άσηκρήτις 157
 'Αγαθίας 172
 'Αγαπητός, πάπας Ρώμης (535-536)
 142
 'Αγαρηνοί 195
 "Αγγελιοί 109
 άγγελών λογοθέτης 283
 'Αγία Σοφία 171. 287
 άγιον Όρος 71. 72. 73. 75. 76. 77.
 79. 80. 168. 257
 άγιων βίοι 60
 "Αγκυρα 188
 'Αδριανός (118-138) 138
 'Αδριανός Α', πάπας Ρώμης (772-
 795) 138
 'Αδριανός Β', πάπας Ρώμης (867-
 872) 197
 'Αδριανούπολις 258
 άεισέβαστος 178
 'Αέτιος, ύπατος 135
 άετός δικέφαλος 104
 άετός μονοκέφαλος 104
 'Αθανάσιος Μέγας, πατριάρχης 'Αλε-
 ξανδρείας (328-373) 138
 'Αθήναι 83
 'Αθηνών δουκάτον 83
 άθωνιτικών έγγραφον 79
 "Αθως 71. 73. 75. 112. 144. 243
 Αίγυπτος 57. 75. 135. 138
 Αίνος 253
 'Ακαδημία 'Επιστημών Γοττγγης 69
 'Ακαδημία Πετρούπολεως 72
 άκακία 123
 άκέφαλον ισότυπον 255
 άκέφαλος λύσις 184
 'Ακουιτανία 67
 'Αλαμανικός 178
 'Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081-1118)
 108. 113. 114. 116. 124. 126. 140.
 235. 240. 241. 242. 246. 253. 254.
 279. 282. 283. 286. 308. 309. 313.
 314
 'Αλέξιος Γ' "Αγγελος (1195-1203)
 115. 279. 302. 307
 'Αλέξιος Τζαμπλάκων 161
 'Αλιβιζάτος, 'Α. 81
 'Αμερικανικόν 'Ινστιτούτον Κωνσταντι-
 νουπόλεως 171
 άμεσον αντίγραφον 258
 άμφίπλευρος σφραγίς 225
 'Αναγέννησις 58. 125
 άνακτορικός ύπάλληλος 198
 άναξ θεοσεφής 197
 'Αναστάσιος Α' (491-518) 176. 284
 'Αναστάσιος Β' (713-715) 151
 'Αναστάσιος, βιβλιοθηκάριος 154
 'Ανατολή 71. 135. 141
 άνατολική έκκλησία 81
 άνατολικόν ρωμαϊκόν κράτος 107
 άναφορά (libellus) 180. 183. 184. 185
 άνδριάς 123
 'Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος (1282 -
 1328) 104. 105. 110. 112. 113. 114.
 117. 141. 194. 223. 235. 244. 263.
 278. 282. 283. 287. 289. 317. 319.
 320
 'Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος (1328-
 1341) 110. 113. 132. 215. 244.
 259. 280. 281. 300. 308
 'Ανδρόνικος Δ' Παλαιολόγος (1367 -

Ευρετήριο προσώπων και πραγμάτων

- 1379) 99. 236. 241
 ἀνέγων 110. 143. 159
 ἀνθρωπιστής (-αι) 58
 ἀνθυπογραφή (adnotatio) 146. 147.
 168
 ἀντίγραμμα 196
 ἀντιγραφείς (magistri scriniorum)
 145. 146. 147. 149
 ἀντιγραφεύς (-είς) 95. 113. 152. 158.
 160. 196. 258. 317
 ἀντιγραφή 191
 ἀντίγραφον (copia) 80. 95. 96. 115.
 159. 169. 180. 185. 196. 203. 218.
 249. 252. 253. 254. 255. 256. 257.
 258. 259. 260. 263. 268. 269. 270.
 272. 306. 313. 315. 317
 ἀντίγραφον ἄμεσον 258
 ἀντίγραφον ἀντιγράφου 96
 ἀντίγραφον ἀποδέκτου 95. 257. 258.
 270
 ἀντίγραφον αὐτοκρατορικῆς γραμμα-
 τείας 95. 270. 286. 313. 314
 ἀντίγραφον ἐμβόλιμον 259
 ἀντίγραφον ἔμμεσον 258
 ἀντίγραφον ἐπίσημον 126. 270
 ἀντίγραφον ἐπισκοπικὸν 314
 ἀντίγραφον κεκυρωμένον 252. 258
 ἀντίγραφον λατινικὸν 160
 ἀντίγραφον πατριαρχικὸν 314
 ἀντίγραφον συλλογικὸν 315. 317
 ἀντίγραφον ὑπαλληλικὸν 316
 ἀντίγραφον ὑπηρεσιακὸν 95. 253. 256
 ἀντίγραφον φιλολογικὸν 270
 ἀντιγράφων βιβλίον 96. 253. 258.
 259
 ἀντιγράφων ἔκδοσις 254
 ἀντιγράφων σωφειήτης 257
 Ἄντικὸς 178
 ἀντίστροφον ὑπόμνημα 269
 Ἀντώνιος Δ', πατριάρχης Κων/λεως
 (1388-1390 καὶ 1391-1397) 255
 ἀξία διὰ βραβείου 229
 ἀξιωματικὸν πιττάκιον 229
 ἀξίωμα ὑπατικὸν 136
 ἀπαλλαγῆς ρήτρα 132
 ἀπάντησις αὐτοκρατορικῆ 106. 183.
 ἀπάντησις αὐτοκρατορικῆ 106. 183
 ἀπελύθη 118. 119. 224. 226. 229
 Ἀπίων, ἐπίσκοπος 106
 ἀποδέκτου ἀντίγραφον 95. 257. 258.
 270
 ἀποκρισιάριος 206. 211. 213. 227
 ἀπολύειν 199
 ἀπολύσεως σημείωσις 110. 116. 117.
 118. 119. 226. 229. 230. 231. 232.
 245. 246. 284
 ἀπολύσεως τόπος 180. 181. 183
 ἀπόλυσις 94
 ἀπομίμησις (copia imitativa) 95. 97.
 260. 270
 ἀπορρήτων γραμματεὺς 150
 Ἀπουλία 94
 ἀπόφασις (dispositio) 132. 174. 175.
 178. 179. 184. 187. 190. 197. 200.
 224. 226. 227. 228. 230. 231. 232.
 241. 242. 244. 246. 248. 249. 251
 ἀπόφασις αὐτοκρατορικῆ 174. 188. 189
 ἀπόφασις δικαστικῆ 187
 ἀπόφασις παπικῆ 70
 ἀπόφασις πατριαρχικῆ 81
 ἀπόφασις συνόδου 182
 ἀργυρᾶ μελάνη 191
 ἀργυροβαφές κόσμημα 229
 Ἀριπέρτος Β', ἡγεμὼν Λογγοβαρδων
 (700-712) 103
 Ἀρκάδιος (395-408) 124. 182
 Ἀρκάδιος Βατοπεδινὸς 123. 126. 257.
 315
 Ἀρμένιοι 184
 Ἀρσένιος Σκυνούρης 277
 Ἀρτέμιος-Ἀναστάσιος Β' (713-715)
 151
 Ἀρχαιότητες 68
 ἀρχεῖον βενετικὸν 82. 86
 ἀρχεῖον γερμανικὸν 61
 ἀρχεῖον διπλωματικὸν 61

Εδρετήριο προσωπίων και πραγμάτων

- ἀρχεῖον Dubrovnik 83
 ἀρχεῖον Ἰταλικόν 61
 ἀρχεῖον μοναστηριακόν 60
 ἀρχεῖον Stavraki Aristarchi Bey 80
 ἀρχὴ γραμματειακὴ 76
 ἀσηκρητιδῶν νοτάριος 153. 157
 ἀσηκρητῆς (a secretis) 149. 150. 151.
 152. 153. 157. 158
 ἀσηκρητῆς τῆς αὐλῆς 150
 Μ. Ἀσία 75. 83. 138
 ἀστικὸν δίκαιον 183
 ἀτέλεια 252
 Ἀτταλειάτης Μιχαήλ 96. 157. 252.
 258. 259
 αὐγούστα 166
 Αὐγουστος (64 π.Χ. - 14 μ.Χ.) 135
 αὐγουστος 178. 195. 197
 Αὐγουστος (Sextilis) 135
 αὐτόγραφον 113
 αὐτοκρατορία Τραπεζοῦντος 118
 αὐτοκρατορικὴ ἀπάντησις 106. 183
 αὐτοκρατορικὴ ἀπόφασις 174. 188. 189
 αὐτοκρατορικὴ γραμματεία 76. 95. 101
 102. 104. 106. 107. 108. 109. 110.
 111. 122. 124. 132. 140. 145. 146.
 147. 148. 149. 151. 154. 155. 156.
 158. 161. 183. 192. 193. 194. 207.
 216. 219. 234. 240. 243. 244. 247.
 250. 254. 255. 256. 262. 270. 276.
 277. 278. 286. 313. 314
 αὐτοκρατορικὴ διάταξις 57
 αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ 81. 98. 106.
 107. 111. 139. 160. 192. 194. 196.
 199
 αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ ἀγ. Διονυσίου
 194. 276. 279
 αὐτοκρατορικὴ iussio 147
 αὐτοκρατορικὴ λύσις 94
 αὐτοκρατορικὴ μελάνη 101
 αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἀντίγρα-
 φον 95. 270. 286. 313. 314
 αὐτοκρατορικῆς γραμματείας γραφὴ
 106. 107. 108. 109. 110. 192. 194.
 219. 234. 244. 247. 250. 254. 276.
 277. 278
 αὐτοκρατορικῆς γραμματείας ἰσότυ-
 πον 254. 255. 256
 αὐτοκρατορικὴ ὑπηρεσία 114
 αὐτοκρατορικὴ ὑπογραφή 102. 116.
 144. 159. 204. 205. 207. 208. 209.
 210. 213. 214. 215. 216. 217. 219.
 220. 221. 224. 236. 238. 243. 244.
 246. 250. 251. 257. 259. 264. 307
 αὐτοκρατορικὴ ὑποσημείωσις 142. 144.
 198
 αὐτοκρατορικὸν βῆμα 189
 αὐτοκρατορικὸν βουλλωτήριο 122. 238
 αὐτοκρατορικὸν γράμμα 103
 αὐτοκρατορικὸν διάταγμα 146. 169.
 171. 188
 αὐτοκρατορικὸν δικαστήριο 188
 αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον 58. 77. 79.
 85. 92. 93. 98. 100. 101. 102. 103.
 104. 105. 106. 109. 110. 111. 114.
 119. 120. 129. 130. 132. 133. 144.
 154. 156. 158. 160. 161. 179. 202.
 227. 252. 254. 258. 259.
 αὐτοκρατορικὸν μηνολόγημα 116. 139.
 175. 185. 189. 190. 198. 225. 226.
 228. 230. 231. 232. 289
 αὐτοκρατορικὸν προνόμιον 58
 αὐτοκρατορικὸν σημεῖωμα 188
 αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον 150
 αὐτοκρατορικὸς δακτύλιος 225
 αὐτοκρατορικὸς κάλαμος 153
 αὐτοκρατορικὸς χαιρετισμὸς 106. 160.
 174. 180. 194. 275
 Αὐτοκράτωρ 178
 αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων 124
 ἀφηγηματικὴ πηγὴ 259. 270
 Ἀφρικανὸς 178

B

Βαγδάτη 193

Εθρετήριο προσώπων και πραγμάτων

- Βαζελῶνος μονή 96
βάθρον τετράγωνον 104
Βαλδουῖνος Γέρτζος 197. 291
Βαλεντινιανὸς Α' (364-375) 105
Βαλεντινιανὸς Γ' (425-455) 166. 182
Βαλσαμῶν Θεόδωρος 97. 189
Βανδαλικὸς 178
Βάπτισις 274
Βάρδας, ἐπὶ τοῦ κανικλείου 154
ἡ βασιλεία ἡμῶν 111. 130. 144. 188.
212. 219. 230
ἡ βασιλεία μου 111. 117. 144. 184.
185. 186. 187. 188. 189. 204. 216.
223. 224. 227. 228. 241. 242. 245.
249
βασιλείας ἔτος 136. 137. 138. 174.
198. 200
Βασίλειος Α' Μακεδῶν (867-886) 98.
124. 139. 160. 197. 198
Βασίλειος ὁ Μέγας 138
Βασίλειος ὁ νεώτερος, ὕπατος 135
βασιλεῖς Μερσβίγγειοι 60. 65. 68
βασιλεὺς Ῥωμαίων 144. 243
βασιλεὺς (καὶ) αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων
144. 159. 239. 243
Βασιλικά 137. 155. 253. 254
βασιλικὴ βοῦλλα 231
βασιλικὴ γραφὴ 155
βασιλικὴ ἐνοχὴ 115
βασιλικὴ παρακλέυσις 115
Βασιλικὴ Σερβικὴ Ἀκαδημία 73
βασιλικὴ στήλη 257
βασιλικὴ σφαῖρα 123
βασιλικὸν (imperiale) 93. 127. 128.
191. 197. 199
βασιλικὸν ἔγγραφον 66
βασιλικὸν εἰς . . . 200
βασιλικὸν πιττάκιον 256
βασιλικὸν σημεῖωμα 188. 189
βασιλικὸν ὑπόμνημα 151
βασιλικὸς δακτύλιος 127
βασιλικὸς κάλαμος 153
βασιλικὸς νοτάριος 152. 153. 186
βασιλικὸς ὄρισμός 158
βασιλικὸς ταχυγράφος 148
βασιλικὸς ὑπογραφεὺς (notarius) 148.
149. 151
βασιλικῶν ὑπογραφῶν πρωτοστάτης
149
Βατικανὴ βιβλιοθήκη 80
Βατοπεδινὸς Ἀρκάδιος 123. 126. 257.
315
Βατοπεδίου μονή 73. 259. 312
Βαυαρικὴ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν 74.
75. 78. 79
βεβαίωσις σκερπτικὴ 186
Βέης, Ν. 80
Βαυαροὶ 139
βενεδικτιῖνοι 60. 61
Βενετία 82. 94. 99. 201. 202. 203.
292. 293. 294. 295. 296. 297
βενετικὸν ἀρχεῖον 82. 86
βενετο-βυζαντινὴ συνθήκη (1277) 209
βενετο - βυζαντινὴ συνθήκη (1285) 209
βενετο - βυζαντινὴ συνθήκη (1324) 210
Βερίνα, αὐγούστα (457-474) 166
βεστάρχης 256
βῆμα αὐτοκρατορικὸν 189
βιβλιοθήκη Βατικανή 80
βιβλίον ἀντιγράφων 96. 253. 258. 259
βιβλίων θεῶν διατάξεων 172
βιβλίον νόμων 172
Βίβλος 273
Βιέννη 77. 284
βίοι ἁγίων 60
Βλαχέρναι 214
Βλαχερνῶν παλάτιον 214
Βλεμμύδης Νικόλαος 123
Βοημοῦνδος τῆς Ἀπουλίας (1058-
1111) 94
Βολεροῦ κεφαλὴ 223
Βομβύκη 98
βομβόκιος χάρτης 98. 99. 223. 228.
245. 246
βοῦλλα 119. 120. 121. 124. 125. 126.
192. 228

Εδρετήριο προσωπίων και πραγμάτων

βοϋλλα βασιλική 231
 βοϋλλα βυζαντινή 120
 βοϋλλα κηρίνη 127. 225
 βοϋλλα μολυβδίνη 126
 βοϋλλα παπική 63
 βοϋλλα χρυσή 119. 122. 124. 126. 133.
 192. 210. 212. 214. 216. 219. 233.
 238. 244. 248. 249. 255. 257. 263
 βοϋλλα χρυσή μονοσολδία 192
 βοϋλλα χρυσή τρισολδία 192
 βοϋλλα χρυσίνη 123. 216
 βουλλωτήριο 122. 133. 238. 249
 βουλλωτήριο αυτοκρατορικών 122. 238
 βουλλωτήριο βυζαντινόν 284
 βουλλωτήριο ύπαλληλικόν 122. 238.
 284
 Βουρβώνιοι 71
 βραβείον 229
 Βρανούση, Ή. 259
 βραχυγραφία (-αι) 108. 109. 110
 βρέβιον (πρακτικόν) 259
 Βρεττανικόν Μουσείον 325
 Βρεφοκρατούσα Παναγία 104
 βυζαντινή βοϋλλα 120
 βυζαντινή γραμματεία 76
 βυζαντινή διπλωματία 93
 βυζαντινή διπλωματική 71
 βυζαντινή προσωπογραφία 262
 βυζαντινή χρονολόγησις 214
 Βυζαντινοί 94. 119. 130. 135. 138.
 141. 192. 201. 202. 218. 252
 βυζαντινόν βουλλωτήριο 284
 βυζαντινόν δίκαιον 81. 261
 βυζαντινόν έγγραφον 74. 76. 77. 79. 83.
 84. 86. 87. 92. 93. 100. 109. 110.
 116. 119. 129. 132. 133. 138. 140.
 144. 179. 267
 βυζαντινόν ἥδικτον 166
 βυζαντινόν χρυσόβοϋλλον 108. 111. 126
 Βυζάντιον 72. 74. 82. 119. 122. 132.
 134. 135. 136. 141. 165. 201. 206.
 209. 215. 228. 262

Γ

Γαβριήλ, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης
 314
 Γαλατάς 83
 Γαλλία 59. 61. 66. 67
 Γάλλοι 61
 Γεδεών, Μ. 80
 Γενέσιος 153. 157
 γενική διπλωματική 71
 γενική προσφώνησις 179
 γενικόν διάταγμα 184
 γενικόν λογοθέσιον 115
 γενικός 186
 γενικός νόμος (lex generalis) 93. 165.
 166. 167. 169. 172. 173. 175. 176.
 177. 178. 182
 Γενικοῦ σέκρετον 186
 Γένουα 82. 99. 201. 209. 248. 288.
 289. 290. 291. 292. 311
 Γενουάται - Γενουήσιοι - Γενουίται
 141. 158. 202
 Γενούης κοινότης 288. 289. 290
 Γερβάσιος, ἱερομόναχος 281
 Γερμανία 59
 γερμανικόν ἀρχεῖον 61
 γερμανικόν ἔγγραφον 70
 Γερμανικός 178
 Γέρτζος Βαλδουῖνος 197. 291
 Γεώργιος Α', πατριάρχης Κωνσταντι-
 νουπόλεως (679-686) 142
 Γεώργιος Ἀκροπολίτης 156. 157
 Γεώργιος Καβαλαρόπουλος 216
 Γεώργιος Παχυμέρης 101. 215
 Γεώργιος Σπανόπουλος 183
 Γεώργιος (Σ)φραντζῆς 125. 126. 161
 γλωσσική μορφή 63
 γνήσιον ἔγγραφον 60. 71. 94. 97. 235.
 258. 260. 261. 262. 263
 γνησιότητος κριτήριο 262
 Γοθικός 178
 Γοτίγγη 69
 Γούδας, Μ. 73. 279

Εδρετήριο προσωπίων και πραγμάτων

- γράμμα (-τα) 93. 102. 104. 191
γράμμα αυτοκρατορικόν 103
γράμμα δημόσιον 211
γράμμα δουρικόν 211
γράμμα δουρικόν πιστώσεως 211
γράμμα ὀρκωμοτικόν μυστικόν 126. 132
γράμμα παπικόν 63
γράμμα συνοδευτικόν 94. 170
γράμμα συστατικόν 218
γράμμα χρυσόβουλλον 132
γράμμα χρυσοῦν 82
γραμματεία 64. 76. 95. 143. 268. 269. 271
γραμματεία αυτοκρατορική 76. 95. 101. 102. 104. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 122. 124. 132. 140. 145. 146. 147. 148. 149. 151. 154. 155. 156. 158. 161. 183. 192. 193. 194. 207. 216. 219. 234. 240. 243. 244. 247. 250. 254. 255. 256. 262. 270. 276. 277. 268. 286. 313. 314
γραμματεία βυζαντινή 76
γραμματειακή ἀρχή 76
γραμματείας αυτοκρατορικής ἀντίγραφον 95. 270. 286. 313. 314
γραμματείας αυτοκρατορικής γραφή 106. 107. 108. 109. 110. 192. 194. 219. 234. 244. 247. 250. 254. 276. 277. 278
γραμματείας αυτοκρατορικής ἰσότυπον 254. 255. 256
γραμματεὺς (-εῖς) 153
γραμματεὺς ἀπορρήτων 150
γραμματεὺς σεκρέτων 153
γραμματική διπλωματική 130
γραμματικός 156. 157. 158
γραμμάτιον 102
γραμμὴ ὕδατινὴ 99
γραμμογράφημα (-τα) 111
γραμμογράφησις 63
γράμμωσις 107. 108. 268
γραφεὺς (-εῖς) 112. 212. 213. 215. 217. 220. 225. 235. 237. 255. 260. 271. 272
γραφεὺς τῆς ἀλλῆς 150
γραφή 63. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 191. 196. 234
«γραφή» 111. 112. 118
γραφή αυτοκρατορικής γραμματείας 106. 107. 108. 109. 110. 192. 194. 219. 234. 244. 247. 250. 254. 276. 277. 278
γραφή βασιλική 155
γραφή διακοσμητική 107. 109
γραφή κεφαλαιώδης 109
γραφή κρεμαστή 109. 131
γραφή μακρόσυρτος 109
γραφή μεγαλογράμματος 109. 229
γραφή μικρογράμματος 106. 107. 109. 244
γραφή πατριαρχική 140
γραφή πρωτοκόλλου 109. 131. 239. 244. 277
γραφικὴ ὕλη 63
γραφίς ἐκ καλάμου 103
Γρηγόριος Α', πάπας Ρώμης (590-604) 142
Γρηγόριος, πρωτοσπαθάριος 139
- Δ
- δ (ιδιόμορφον αυτοκρατορικής γραμματείας) 107
δακτύλιος αυτοκρατορικός 255
δακτύλιος βασιλικός 127
Δαλασσηνός Θεόδωρος 257. 316
δεκανός 153
Δεκαπολίτης Θεόδωρος ἢ Θεόφιλος 155. 185
Δερμοκαίτης Θεοφύλακτος 297
δεσποινικόν ἔγγραφον 127. 256
δεσπότης 124. 127. 128. 317
δεσποτικόν ἔγγραφον 92. 130. 259
Δευτέρα 134

Εθρετήριον προσώπων και πραγμάτων

- Δημήτριος Κυδώνης 129
Δημήτριος Μακρεμβολίτης 206
Δημήτριος Παλαιολόγος Μετοχίτης 298
Δημήτριος Τορνίκης ἢ Τορνίκιος 115. 156. 227
Δημήτριος, ὑπογραφεὺς 151
δημόσιον γράμμα 211
δημόσιον δίκαιον 59
δημόσιον ἔγγραφον 91. 92. 227. 253. 254. 269
δημόσιον συμβόλαιον συνδικικόν 211
δημόσιος λόγος 102
διαβατικόν 228
διὰ βραβείου ἀξία 229
διάδημα 122
διὰ κηροῦ σφραγίς 256
διακοσμημένον ἔγγραφον 104. 105. 260
διακοσμητικὴ γραφὴ 107. 109
διαπαντὸς 129
διαπιστευτήριον 208. 213. 218
διαπιστευτήριον ἔγγραφον 211. 217. 219
διαπιστευτήριον πρεσβευτικόν 93
διαπιστευτήριος ἐπιστολὴ 206
διὰ-σημείωσις (εἰσηγητοῦ) 110. 115. 116. 216. 217. 226. 237. 238. 247. 249. 283
διάστασις (-εις) 63
διάταγμα (-τα) 165. 168. 170
διάταγμα αὐτοκρατορικόν 146. 169. 171. 188
διάταγμα γενικόν 184
διατάκτωρ 195
διάταξις αὐτοκρατορικὴ 57
διάταξις περιεχομένου 63
διάταξις χαριστικὴ 113
διαταῦτα 129
διατύπωσις 179
διγλωσσία 193
Διεθνὲς Βυζαντινολογικόν Συνέδριον 87
Διεθνὲς Ἐνωσις Ἀκαδημιῶν 74. 75. 76. 77. 79. 84
διερμηνευτῆς 216
δίκαιον 165. 180. 181
δίκαιον ἀστικόν 183
δίκαιον βυζαντινόν 81. 261
δίκαιον δημόσιον 59
δίκαιον διοικητικόν 183
δίκαιον ἐκκλησιαστικόν 81. 183. 187. 188
δίκαιον ἰδιωτικόν 92
δίκαιον κανονικόν 81. 85. 183. 187. 188
δίκαιον μοναστηριακόν 81
δίκαιον μοναχικόν 81
δίκαιον παλαιόν (jus vetus) 165
δίκαιον σλαβικόν 81
δικαιότατος τύπος 177
δικαίωμα (=ἔγγραφον ἰδιοκτησίας) 259
δικαστήριον αὐτοκρατορικόν 188
δικαστικὴ ἀπόφασις 187
δικέφαλος ἀετὸς 104
διμερὲς προόμιον 240
διὸ (ὄθεν) διορίζεται ἡ βασιλεία μου 224
διοικητικόν δίκαιον 183
διοικητικόν ἔγγραφον 175. 222. 227
διοικητικὸς ὄρος 274
Διοκλητιανὸς (284-305) 166. 167
διονυσιακόν σύστημα (χρονολογήσεως) 141
Διονύσιος, ἅγιος 98. 106. 107. 111. 160. 194. 276. 279
Διονύσιος ὁ Βραχῦς 141
Διονύσιος, ἱερομόναχος 186
Διονυσίαι μονὴ 78. 86. 301
διορίζεται 224. 241
διοριζόμεθα 172
διορισμοῦ ἔγγραφον 229
δίπλωμα(-τα) 57. 58. 60. 62. 68
δίπλωμα ἐκκλησιαστικόν 72
δίπλωμα ἑλληνικόν 72
δίπλωμα λαϊκόν 72
δίπλωματάριον 71. 96
δίπλωματία βυζαντινὴ 93
δίπλωματικὴ 57. 58. 61. 62. 63. 64. 65.

Εδρετήριο προσωπίων καί πραγμάτων

66. 67. 68. 71. 74. 86. 87. 91. 97.
113. 145. 261. 267. 268. 270. 274
διπλωματική βυζαντινή 71
διπλωματική γενική 71
διπλωματική γραμματική 130
διπλωματική ἐπιστολή 116. 119. 121.
127. 128. 191. 192. 193. 195. 196.
197. 199. 200. 226. 276. 284. 288.
289. 290. 291
διπλωματική παπική 63
διπλωματικὸν ἀρχεῖον 61
διπλωματικὸν ἔγγραφον 200
δίπτυχον χαλκοῦν 57
δίπτυχος σφραγίς (=ἀμφίπλευρος) 127.
225
δισολδία σφραγίς 121
Δισύπατος Ἰωάννης 298
δουκᾶτον Ἀθηῶν 83
δουκικὸν γράμμα 211
δουκικὸν γράμμα πιστώσεως 211
δοῦξ 128. 257. 258. 316
δοῦξ τῶν Κιβυρραιωτῶν 186
Δοχειαρίου μονή 73. 79. 113
Δύσις 72. 104. 193. 194
δυτική χρονολόγησις 214
δυτικὸν ἔγγραφον 104. 169
δωρεὰ 61
δωρεὰ Μ. Κωνσταντίνου 59

E

ε (ιδιόμορφον αὐτοκρατορικῆς γραμμα-
τείας) 107. 108
ε δξόρρυγχον 108
ἔγγραφον (ἔννοια) 57
ἔγγραφον ἀθωνικὸν 79
ἔγγραφον αὐτοκρατορικὸν 58. 77. 79.
85. 92. 93. 98. 100. 101. 102. 103.
104. 105. 106. 109. 110. 111. 114.
119. 120. 129. 130. 132. 133. 144.
154. 156. 158. 160. 161. 179. 202.
227. 252. 254. 258. 259

ἔγγραφον βασιλικὸν 66
ἔγγραφον βυζαντινὸν 74. 76. 77. 79.
83. 84. 86. 87. 92. 93. 100. 109.
110. 116. 119. 129. 132. 133. 138.
140. 144. 179. 267
ἔγγραφον γερμανικὸν 70
ἔγγραφον γνήσιον 60. 71. 94. 97. 235.
258. 260. 261. 262. 263
ἔγγραφον δεσποινικὸν 127. 256
ἔγγραφον δεσποτικὸν 92. 130. 259
ἔγγραφον δημόσιον 91. 92. 227. 253.
254. 269
ἔγγραφον διακοσμημένον 104. 105.
260
ἔγγραφον διαπιστευτήριον 211. 217.
219—
ἔγγραφον διοικητικὸν 175. 222. 227
ἔγγραφον διορισμοῦ 229
ἔγγραφον διπλωματικὸν 200
ἔγγραφον δυτικὸν 104. 169
ἔγγραφον ἐκκλησιαστικὸν 66. 92. 271
ἔγγραφον ἐλληνικὸν 71. 73. 74. 77. 78
ἔγγραφον ἐνώμοτον 205. 206. 208
ἔγγραφον ἐξωτερικῆς πολιτικῆς 109.
218
ἔγγραφον ἐπισκοπικὸν 92
ἔγγραφον ἡγεμονικὸν 68. 69
ἔγγραφον ἡγουμενικὸν 92
ἔγγραφον ἰδιοκτησίας (δικαίωμα) 259
ἔγγραφον ἰδιωτικὸν 64. 65. 66. 71. 86.
91. 227. 254. 269. 271
ἔγγραφον ἰταλικὸν 70
ἔγγραφον λατινικὸν 80
ἔγγραφον μεσαιωνικὸν 58. 65. 72. 74
ἔγγραφον μεταβυζαντινὸν 74. 76
ἔγγραφον νόθον 60. 71. 104. 105
ἔγγραφον νομοθετικὸν 84. 94. 165. 172.
174. 175. 177
ἔγγραφον ὄρωμοτικὸν 206. 215
ἔγγραφον παπικὸν 69. 85. 107
ἔγγραφον παρραπεμπτικὸν 184
ἔγγραφον πατριαρχικὸν 80. 85. 92. 259
ἔγγραφον πλαστὸν 60. 61. 260. 261.

Ειρητήριοιον προσώπων και πραγμάτων

262. 263
ἔγγραφον πληρεξούσιον 217
ἔγγραφον πολιτικόν 92. 271
ἔγγραφον πρεσβευτικόν 206. 208
ἔγγραφον προκουρατορικόν 218. 219.
221
ἔγγραφον προνομιακόν 58. 94. 175.
186. 189. 201. 233. 234. 238. 247.
248. 250. 252
ἔγγραφον πρωτάτου 92
ἔγγραφον πρωτότυπον 77. 94. 95. 96.
97. 99. 103. 105. 107. 115. 161.
169. 170. 196. 203. 218. 239. 252.
253. 254. 255. 256. 258. 260. 269.
271. 272. 313
ἔγγραφον ραβεννατικόν 107
ἔγγραφον ρωμαϊκόν 65. 93
ἔγγραφον σεβαστοκρατορικόν 92
ἔγγραφον συμφωνίας 191
ἔγγραφον συνθήκης 99. 140. 141. 191.
200. 201. 202. 206. 207. 208. 209.
210. 212. 214. 216. 248
ἔγγραφον συνοδευτικόν 227
ἔγγραφον συνοδικόν 92
ἔγγραφον ὑπαλληλικόν 92. 139. 259
ἔγγραφον φεουδαρχικόν 66
ἔγγραφον χαρτῶν 100
ἔγγραφος συμφωνία 205
ἔγγράφου κεφαλή 104. 274
ἔγγράφου συντάκτης 115
ἔγγράφων ἔκδοσις 65. 66. 67. 68. 73.
74. 75. 76. 77. 79. 84. 87. 267
Ἐγγυς Ἐνατολή 77. 86
ἔγχρωμος περιγραμνή 103
ἐπισκοπικόν ἔγγραφον 92
ἐδόθη 117
εἰδικὸς νόμος (lex specialis) 172. 173.
175. 176. 177
Εἰδοὶ (Idus) 134
εἰκονογραφικόν στοιχεῖον 63
εἰλητάριον (-α) 100. 199. 238. 259. 315
Εἰρήνη, αὐτοκράτειρα (780, 797-802)
130. 134. 138. 139. 143
Εἰρηνικὸς Θεόδωρος 115
εἰσαγωγικόν πρωτόκολλον 131
εἰσηγητῆς 115. 216. 217. 226. 237.
238. 247. 249
εἰσηγητοῦ σημείωσις (διὰ) 110. 115.
116. 216. 217. 226. 237. 238. 247.
249. 283
ἐκανικλώθη 235
ἐκδόσεως ἔτος 135. 140
ἐκδόσεως συμβόλαιον 138
ἐκδόσεως τόπος 133. 213. 214. 221.
ἐκδοσις ἀντιγράφου 254
ἐκδοσις ἐγγράφων 65. 66. 67. 68. 73.
74. 75. 76. 77. 79. 84. 87. 267
ἐκδοτικὴ ἐργασία 268. 269
ἐκδοτικὴ πρᾶξις 270
ἐκθεσις (narratio) 132. 174. 175. 179.
184. 187. 197. 200. 204. 205. 208.
213. 217. 224. 226. 227. 228. 241.
242. 244. 246. 248. 249. 251
ἐκκλησία ἀνατολική 81
ἐκκλησιαστικόν δίκαιον 81. 183. 187.
188
ἐκκλησιαστικόν δίπλωμα 72
ἐκκλησιαστικόν ἔγγραφον 66. 92. 271
Ἐκλογή 173
Ἐλλάς 75. 82
ἐλληνικόν δίπλωμα 72
ἐλληνικόν ἔγγραφον 71. 73. 74. 77. 78
ἐλληνικόν μηνολόγημα 194. 199. 200
ἐλληνικόν χειρόγραφον 77
ἐμβόλιμον ἀντίγραφον 259
Εμμανουήλ 125
ἐμμεσον ἀντίγραφον 258
ἐμφυτεύσεως συμβόλαιον 138
ἐμψυχος νόμος (lex animata) 172
ἐνδημοῦσα σύνοδος 188
ἐνδοξος 178
ἐνοχὴ βασιλική 115
ἐντολή 91
ἐντυπον 109
ἐνώμοτον ἔγγραφον 205. 206. 208
ἐνώμοτος ὑπόσχεσις 204. 205

Ἐδρετήριον προσώπων καὶ πραγμάτων

- ἐξκουσσεία 132. 255
ἐξουσιοδοτικὴ ἐπιστολὴ 205
ἐξωτερικὴ ἐπιγραφή 199. 200. 230.
232. 290. 303
ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἔγγραφον 109.
218
ἐξωτερικὸν κριτήριον 63
ἐπεβραβεύθη 117
ἐπεδόθη 117. 118. 227. 228. 248. 249
ἐπεχορηγήθη 117
ἐπιγραφή (-αι) 124
ἐπιγραφή (inscriptio) 127. 131. 173.
175. 194. 195. 196. 200. 229. 239.
291
ἐπιγραφή (pertinentia) 109. 131. 205.
208. 209. 220. 239. 240. 243. 244.
247. 277. 286
ἐπιγραφή ἐξωτερικὴ 199. 200. 230.
232. 290. 303
ἐπίκλησις (invocatio) 131. 173. 175.
178. 179. 195. 196. 200. 205. 208.
210. 213. 217. 220. 226. 227. 228.
239. 240. 243. 244. 246. 247. 249.
277. 286. 291
ἐπίκλησις συμβολικὴ 223. 226. 227.
228. 231. 239. 243. 247. 248. 249
ἐπίκλησις τριαδικὴ 173. 195
ἐπικυρώσεως ὑπάλληλος 112. 113
ἐπικύρωσις (corroboratio) 132. 133.
160. 212. 213. 216. 217. 219. 220.
231. 232. 235. 238. 242. 248. 249
ἐπικύρωσις (recognitio) 110. 111. 112
ἐπίλογος 174. 175
(ἐπί)λυσις 186. 187
ἐπίσημον ἀντίγραφον 126. 270
ἐπισκοπικὸν ἀντίγραφον 314
ἐπισκοπικὸν ἔγγραφον 92
ἐπίσκοπος 167. 170. 187. 256. 257
Ἐπιστολαὶ 68
ἐπιστολὴ (epistula) 91. 93. 121. 138.
142. 143. 144. 148. 149. 160. 180.
181. 183. 192. 193. 194. 196. 197.
198. 199. 204. 288
ἐπιστολὴ αὐτοκρατορικὴ 81. 98. 106.
107. 111. 139. 160. 192. 194. 196.
199
ἐπιστολὴ αὐτοκρατορικὴ ἀγ. Διονυσίου
194. 276. 279
ἐπιστολὴ διαπιστευτήριος 206
ἐπιστολὴ διπλωματικὴ 116. 119. 121.
127. 128. 191. 192. 193. 195. 196.
197. 199. 200. 226. 276. 284. 288.
289. 290. 291
ἐπιστολὴ ἐξουσιοδοτικὴ 205
ἐπιστολὴ ἰδιωτικὴ 180
ἐπιστολὴ πατριαρχικὴ 81
ἐπιστολὴ πρωτότυπος 193
ἐπιστολὴ χρυσογραφῆς 193
ἐπιστολικὸν rescriptum 105. 106. 275
ἐπιστολογράφος 151
ἐπιστώθη 249
ἐπίτιτλος 192
ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων 152. 156
ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου 102. 111. 112.
114. 115. 144. 153. 154. 155. 157.
160. 161. 235. 238
ἐπιτροπικὸν συμβόλαιον 218. 219. 297
ἐργασία ἐκδοτικὴ 268. 269
ἐρρωσθε 197
ἐρρωσο 180
ἐρρωσο ἐν κυρίῳ 197
ἐρυθρὰ μελάνη 101. 102. 103. 106. 112.
161. 167. 189. 227. 229. 230. 235.
236. 247. 255. 206. 307
ἐρυθρὰ υπογραφὴ 102
ἐρυθροβαφῆς περιγαμνὴ 191
ἐρυθροπορφυρὰ μελάνη 101
ἐστοπαντελεῖς 129
Ἐσφιγμένον μονὴ 72. 259
ἐσχατόκολλον 131. 133. 159. 169. 174.
175. 179. 181. 183. 185. 186. 187.
189. 190. 194. 197. 200. 205. 206.
208. 213. 214. 217. 220. 226. 228.
239. 242. 244. 246. 251. 256. 270
ἐσωτερικὸν κριτήριον 63
Ἐταιρία Καταλανικὴ 83

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

έτικέττα 256. 257. 258. 314
έτος από γεννήσεως Χριστοῦ 199. 200.
214. 220. 267
έτος από κτίσεως κόσμου 137. 140. 141.
175. 204. 205. 207. 208. 220. 225.
226. 231. 232. 242. 250. 255. 264.
267
έτος βασιλείας 136. 137. 138. 174. 198.
200
έτος ἐκδόσεως 135. 140
έτος ἡγεμονικόν 137
έτος μεθυπατικόν 135. 136. 137. 138.
174. 198. 200
έτος ὑπατείας 137. 138
Εὐαγγέλιον 104
Εὐγένιος Γ', πάπας Ρώμης (1145-
1153) 103. 104. 196. 284. 290
Εὐρώπη 67. 141
εὐσεβής 178
εὐτυχής 178

Z

Ζακυθηνός, Δ. Α. 126. 259. 263
Ζέπος, Ι. 84
Ζέπος, ΙΙ. 84
Ζήνων (474-475 και 476-491) 176
Ζίζικας, Ε. 79
Ζωγράφου μονή 72. 99. 263
Ζώσιμος 146. 148

H

η (ιδιόμορφον αυτοκρατορικής γραμμα-
τείας) 107
ἡγεμόνες Νορμανδοὶ 71
ἡγεμόνες σέρβοι 73
ἡγεμονικόν ἐγγραφον 68. 69
ἡγεμονικόν έτος 137
ἡγουμενικόν ἐγγραφον 92
ἡγούμενος 71

ἡδικτον (ἴδικτον) 93. 94. 165. 166.
167. 169. 171. 172. 173. 175. 191.
195. 287
ἡδικτον βυζαντινόν 166
ἡδικτον ρωμαϊκόν 166. 172. 173
Ἡλιοῦ - Βωμών μονή 259
ἡμερολόγιον ὑπηρεσιακόν 143
ἡμερομηνία 133. 135. 139. 140. 174
180. 181. 183. 220
Ἡπειρος 75
Ἡράκλειος (610-641) 136. 142. 143.
151. 182
ἡσφαλίζετο 212

Θ

θειών διατάξεων βιβλίον 172
Θεματικός στρατηγός 257
Θεοδοσιανός κώδιξ 172
Θεοδόσιος Α' (379-395) 149. 151
Θεοδόσιος Β' (408-450) 105. 106. 166.
182. 258. 263. 275
Θεοδώρα, σύζυγος Μιχαήλ Η' (1261-
1282) 123
Θεοδώρητος 71
Θεοδώριχος, βασιλεὺς Ὀστρογότθων
(454-526) 143
Θεόδωρος Α' Λάσκαρις, αὐτοκράτωρ
Νικαίας (1204-1222) 223
Θεόδωρος Β' Λάσκαρις, αὐτοκράτωρ
Νικαίας (1254-1258) 123
Θεόδωρος Βαλασμών 97. 189
Θεόδωρος Δαλασσηνός 257. 216
Θεόδωρος ἢ Θεόφιλος Δεκαπολίτης
155. 185
Θεόδωρος Καλόθετος 280
Θεόδωρος Μαγκαφᾶς 123
Θεόδωρος Μουζάλων 113. 237
Θεόδωρος Προματὸς 207
Θεόκτιστος, λογοθέτης τοῦ δρόμου και
ἐπὶ τοῦ κανικλείου 153. 154. 160
Θεόκτιστος, πρωτασηρῆτης 151

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

ἡ θεοσέβεια ἡμῶν 130
θεοστεφής ἀναξ 197
Θεοτόκου Λυκουσάδας μονή 113. 282
Θεοφάνης 137. 151. 166. 172
Θεοφάνους Συνέχεια 151. 153. 154
Θεόφιλος (829-842) 139. 151. 153. 198
Θεόφιλος, κοιαιστῶν 155
Θεοφύλακτος Δερμοκαΐτης 297
θέσις 254
θεσπίζομεν 172. 174
θέσπισμα 93. 222
Θεσσαλία 75
Θεσσαλονίκη 257. 314. 316
θεωρία πολιτική 130. 201. 202. 209
Θηβαίς 106
Θράκη 75
Θυρεὸς 105. 231

I

ι (ιδιόμορφον αὐτοκρατορικῆς γραμμα-
τείας) 107
Ἰβήρων μονή 73. 235. 257. 278. 306.
313
ιδιοκτησίας ἔγγραφο (δικαίωμα) 259
ιδιωτικὴ ἐπιστολή 130
ιδιωτικὸν δίκαιον 92
ιδιωτικὸν ἔγγραφο 64. 65. 66. 71. 86.
91. 227. 254. 269. 271
Ἰεράπολις 98
Ἰεροσόλυμα 77
Ἰησοῦτης 59
Ἰησοῦς Χριστὸς 173. 178
Ἰλλυρία 83
ἰνδικτιῶν (indictio) 114. 115. 117. 118.
119. 137. 138. 139. 140. 141. 175.
185. 186. 198. 207. 214. 216. 220.
224. 226. 229. 230. 231. 237. 242.
245. 250. 255. 256. 357. 264. 267
Ἰννοκέντιος Β', πάπας Ρώμης (1130-
1143) 103. 104. 196. 288. 291
Ἰόνιοι νῆσοι 75

Ἰουδαῖοι 132
Ἰουλιανός, ἀσημῆτης 150
Ἰουστινιάνειος κώδιξ 172
Ἰουστινιανός Α' (527-561) 84. 136.
137. 142. 146. 149. 151. 159. 166.
168. 172. 173. 174. 177. 178. 182
Ἰουστινιανός Β' (685-695 καὶ 705-
711) 138. 142
Ἰουστίνος Α' (518-527) 143
Ἰουστίνος Β' (565-578) 136. 142. 151.
159. 168
ἰππότης 105
ἴππων φόρος 58
Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός (1057-1059) 94
Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος (1185-1195)
197-288. 290. 291
Ἰσίδωρος, πατριάρχης Κωνσταντινου-
πόλεως (1347-1350) 315
ἴσον (ἰσότυπον) 253. 254. 257. 258
ἰσότυπον (ἴσον) 159. 169. 170. 252.
253. 254. 255. 256. 257
ἰσότυπον ἀκέφαλον 255
ἰσότυπον ἀποδέκτου 254. 256
ἰσότυπον αὐτοκρατορικῆς γραμματείας
254. 255. 256
Ἰσπανία 75. 196
Ἰταλία 64. 75. 125. 135. 138. 171
ἰταλικὸν ἀρχεῖον 61
ἰταλικὸν ἀρχεῖον 61
ἰταλικὸν ἔγγραφο 70
Ἰωάννης Α' Τσιμισκῆς (969-976)
144. 243. 307
Ἰωάννης Β' Κομνηνός (1118-1143)
104. 196. 286. 288. 291
Ἰωάννης Γ' Βατάτζης (1222-1254)
115. 156. 157
Ἰωάννης Δ' Λάσκαρις (1258-1261)
215
Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος (1341-1391)
110. 124. 125. 126. 132. 215. 236.
247. 278. 279. 283. 301. 310. 312.
323
Ἰωάννης Στ' Καντακουζηνός (1347-

Εἰρητήριον προσώπων καὶ πραγμάτων

1354) 102. 124. 125. 215. 245. 315
 Ἰωάννης Ζ' Παλαιολόγος (1390) 125.
 219. 314. 317
 Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος (1425-1448)
 99. 105. 125. 128. 225. 231. 236
 Ἰωάννης Β', αὐτοκράτωρ Τραπεζοῦν-
 τος (1280-1297) 124
 Ἰωάννης Β', πάπας Ρώμης (533-535)
 142
 Ἰωάννης Ζ', πάπας Ρώμης (705-707)
 103
 Ἰωάννης ΚΑ', πάπας Ρώμης (1276-
 1277) 194
 Ἰωάννης Δισύπατος 298
 Ἰωάννης, ἑπαρχος 173
 Ἰωάννης Κίναμος 157
 Ἰωάννης Λυδὸς 143. 150
 Ἰωάννης Μακρωτὸς 156
 Ἰωάννης Μαυρόπουλος 129
 Ἰωάννης, πρωτοστάτης βασιλικῶν ὑ-
 πογραφέων 149. 151
 Ἰωάννης Ραοῦλ 245
 Ἰωάννης Τζηρίθων 183
 Ἰωάννινα 114. 283
 ἄγ. Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου μονῆ
 223. 283. 306. 307. 313
 Ἰωάννου Προδρόμου Σερρών μονῆ 96.
 258
 Ἰωτακισμὸς 270

K

κ (ἰδιόμορφον αὐτοκρατορικῆς γραμμα-
 τείας) 107. 108
 Καβαλλάρηδες Γεώργιος 216
 Καβαλλάρηδες Κωνσταντῖνος 297
 καθολικὸς κριτὴς Ρωμαίων 179
 Καινὴ Διαθήκη 240
 Κάϊρον 77
 καῖσαρ 178
 Καλαμαρία 241
 κάλαμος 103

κάλαμος αὐτοκρατορικὸς 153
 κάλαμος βασιλικὸς 153
 Καλένδαι (Kalendae) 133. 134. 136.
 198
 Καλόθετος Θεόδωρος 280
 Κανελλάκης, Κ. Ν. 80. 133. 249
 κανίκλειον 154
 κανικλείου χαρτουλάριος 154
 κανίκλιος 153. 154
 κανίκλωμα 102. 112. 113. 235
 κανονικὸν δίκαιον 81. 85. 183. 187. 188
 κανὼν 81. 188. 189
 κανὼν συνοδικὸς 81
 Καραγιαννόπουλος, Ι. 87. 114. 229
 Καρδίτσα 282
 Καρολίτται 64. 139
 Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς Φράγκων
 (768-814) 122
 Κάρολος Φαλακρὸς (840-877) 279
 Κάρολος v. Stein, βαρβῶνος 67
 Κασταμονίτου μονῆ 79
 Καταλανικὴ Ἑταιρία 83
 καταληκτικὴ φράσις 204. 205. 207.
 208. 209. 228. 231. 245. 247
 καταρχὰς 129
 καταληκτικὸν πρωτόκολλον 131
 καταστρωθῆτω 185
 καταστρώσεως σημείωσις 110. 116.
 187. 207. 208. 283. 292
 κατάστρωσις 186. 187. 207
 καταχωρισμοῦ σημείωσις 114. 116.
 237
 καταχωρισμὸς 208
 κατεστρώθη 114. 115. 186. 207. 226.
 237
 κατεστρώσαντο 186
 Κάτω Ἰταλία 86
 κείμενον 102. 109. 110. 111. 131. 132.
 140. 173. 175. 178. 179. 180. 181.
 183. 185. 187. 190. 193. 196. 197.
 200. 203. 205. 206. 208. 209. 210.
 211. 212. 213. 214. 215. 217. 219.
 220. 221. 223. 225. 226. 227. 228.

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

229. 231. 232. 233. 234. 235. 236.
239. 240. 242. 243. 244. 246. 247.
248. 249. 251. 256. 259. 267. 269.
270. 271. 272. 273. 274. 306. 307
κείμενον νομοθετικόν 119. 130
κεκυρωμένον αντίγραφον 252. 258
κελεύομεν 172
κέλευσις 195. 222. 230. 231
κεραία 107
κεφάλαιον 209
κεφαλαϊώδης γραφή 109
κεφαλή έγγραφου 104. 274
κεφαλή Βολεροῦ 223
Κεχαριτωμένης μονή 259
κηρίνη βοῦλλα 127. 225
κηρίνη σφραγίς 185. 187. 199. 225.
230
κήρυγμα 169. 174
Κιβυρραιῶται 186
κινάβαρις 112
Κίνναμος Ἰωάννης 157
Κλητορολόγιον 152. 153. 154
Κλωστομάλλης Μιχαήλ 216
κοιαίστωρ (quaestor) 102. 111. 159.
168. 170
κοιαίστωρ (quaestor sacri palatii)
145. 146. 147. 149. 152. 155. 156.
158. 159. 160. 168. 169. 171. 229
(κοινὸς) χάρτης 98. 99. 110. 191.
223. 250. 268
κοινότης Γενούης 288. 289. 290
κοινότης Σιένης 291
κοινῶν οἰκονόμος 156
κόλλημα(-τα) 113. 114. 194. 237. 240.
268. 282. 283
κόλλημα πλαστὸν 113
κόλλημα πρωτοκόλλου 240
κολλημάτων σημειώσεις 110. 112. 113.
114. 115. 116. 119. 282. 283
κολλημάτων σύνδεσις 268
κολοβή λύσις 184
κομμέριον 228
Κομνηνοὶ 157. 158. 222
κοντάκιον (κονδάκιον) 96. 253. 258.
259
Κορράδος Β', βασιλεὺς Γερμανίας
(1024-1039) 196
κορνίκλ(ε)ιον 154
κόσμημα ἀργυροβαφές 229
κοσμικὴ σφαῖρα 124
Κοσμοσωτείας μονή 253
Κουρίλας, Εἰ. 71
Κουτλουμουσίου μονή 78. 263
Κουτρίκος Μιχαήλ 186
κραταιὸς 197
κράτος 117. 130. 242. 264
κράτος ἀνατολικῶν ρωμαϊκῶν 107
τὸ κράτος ἡμῶν 202
κρεμάστῃ γραφῇ 109. 131
Κρήτη 75. 84
κριτήριον γνησιότητος 262
κριτήριον ἐξωτερικῶν 63
κριτήριον ἐσωτερικῶν 63
κριτής 158
κριτής καθολικὸς Ρωμαίων 179
κριτικὸν ὑπόμνημα 269. 273
Κτεναῖς, Χ. 73. 113
Κυδώνης Δημήτριος 129
Κύζικος 187
Κύπρος 75
Κυρηστικὴ 98
Κυριακὴ 134
Κύριλλος (Κωνσταντῖνος Κορωναῖος)
71. 85
κυρώσεις (sanctio) 132. 197. 228. 242.
244. 248. 249
κωδικέλλος (codicillus) 93. 116. 118.
128. 222. 228. 229. 230. 231. 232
Κωδικέλλος Χριστοδοῦλου 100. 103.
109. 118. 229. 230. 231. 277. 284.
303
Κωδικέλλος Giacomo de Morellis 230.
231. 303
κῶδιξ 253
κῶδιξ Θεοδοσιανὸς 172
κῶδιξ Ἰουστινιανέιους 172

Εδρετήριο προσωπών και πραγμάτων

- Κωνσταντῖνος Α' Μέγας (306-337)
124. 133. 146. 147. 148. 149. 171.
181. 284
- Κωνσταντῖνος Δ' (668-685) 135. 138.
139. 142. 143. 144. 196. 198
- Κωνσταντῖνος Στ' (780-797) 134. 138.
139. 143. 177
- Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος
(913-957) 120. 192. 195. 196
- Κωνσταντῖνος Θ' Μονομάχος (1042-
1055) 98. 122. 133. 193. 233. 243
249. 279. 285. 307
- Κωνσταντῖνος Γ' Δούκας (1059-1067)
94. 131. 171. 184. 234. 239. 257.
276. 279. 306. 307. 316
- Κωνσταντῖνος ΙΑ' Παλαιολόγος (1449-
1453) 125. 128. 245. 285. 286
- Κωνσταντῖνος Τιβέριος Α' (578-582)
120. 136. 142. 159. 168. 182
- Κωνσταντῖνος, υἱὸς καὶ συναυτοκρά-
τωρ Βασιλείου Α' 160
- Κωνσταντῖνος Καβαλλάρουλος 297
- Κωνσταντῖνος Κορωνάιος (Κύριλλος)
71. 85
- Κωνσταντίνου Μεγάλου δωρεὰ 59
- Κωνσταντίνου Μεγάλου μετάλλιον 123
- Κωνσταντινούπολις 72. 75. 77. 99.
132. 140. 159. 171. 203. 205. 208.
211. 213. 215. 225
- Κωνσταντινουπόλεως σύστημα (χρονο-
λογήσεως) 140
- Κωνσταντῖνος (337-361) 139
- Λ
- λ (ιδιόμορφον αὐτοκρατορικῆς γραμμα-
τείας) 107. 108
- λάβραρον 122
- λαϊκὸν δίπλωμα 72
- Λάμπρος, Σ. 74. 75. 76. 82. 103. 104.
105. 132. 192. 196. 198. 199. 212.
218. 219. 220. 221. 230. 284. 288.
- 303
- λατινικὸν ἀντίγραφον 160
- λατινικὸν ἔγγραφον 80
- Λατῖνοι 216
- Λαύρας μονή 71. 78. 85. 98. 113. 115.
116. 127. 131. 233. 234. 240. 243.
246. 276. 282. 283. 286. 300. 310
- Λειτουργικὴ 274
- λέξις παρενθετος 102. 111. 112. 131.
161. 207. 209. 219. 234. 235. 236.
237. 244. 247. 250. 254. 264. 279.
280. 281
- Λέσβος 77
- Λέων Α' (457-474) 98. 101
- Λέων Γ' Ἰσαυρος (717-764) 151. 152
- Λέων Δ' (775-780) 138. 177
- Λέων Στ' Σοφὸς (886-912) 84. 98.
120. 141. 154. 160. 223
- Λέων Β', πάπας Ρώμης (640-684) 135.
139. 142. 144. 198
- λιβελλίστιος 152. 155
- λίξιος 197
- λιθίνη πλάξ 171. 287
- λιπὴ δόνη 171
- Λιτανεία 274
- λίτρα 120
- λογαριαστῆς μέγας 186. 140. 207
- λογαριαστῆς τοῦ σεκρέτου τοῦ Γενικοῦ
186
- λογαριαστικὸν σέκρετον 226
- Λογγοβάρδοι 103. 139
- λογοθέσιον 153
- λογοθέσιον γενικὸν 115
- λογοθέσιον τοῦ δρόμου 157
- λογοθέτης 156
- λογοθέτης ἀγγελῶν 101
- λογοθέτης γενικὸς 283
- λογοθέτης τοῦ δρόμου 153. 154. 156.
158
- λογοθέτης μέγας 113. 156. 157. 158.
193. 215. 237. 238
- λογοθέτης τῶν σεκρέτων 157
- λόγος 111. 112. 161. 234. 235. 235.

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

264. 279
λόγος δημόσιος 102
λόγος παραινετικός 123
λόγος χρυσόβουλλος 94. 98. 99. 100.
104. 112. 113. 114. 115. 116. 117.
118. 130. 131. 140. 161. 173. 175.
184. 201. 202. 204. 205. 206. 207.
208. 209. 231. 233. 234. 235. 236.
237. 238. 239. 240. 241. 242. 243.
244. 245. 246. 257. 258. 263. 264.
276. 277. 278. 279. 281. 283. 285.
286. 306. 307. 308. 313. 314. 315.
319. 320. 323
Λοθάριος Α', αυτοκράτωρ Δύσεως
(795-855) 276
Λοθάριος Γ' Σαξωνικός ἢ Supplinburg
(1060-1137) 68
Λουδοβίκος Α' Εύσεβής (778-840) 198
Λουδοβίκος Β' (966-987) 67
Λουδοβίκος Ζ' (1121-1180) 196
Λυδὸς Ἰωάννης 143. 150
λύσις 93. 183. 184. 185. 186. 187. 188.
189. 222
λύσις ἀκέφαλος 184
λύσις αὐτοκρατορικὴ 84
λύσις κολοβή 184
λύσις ὑπαλληλική 185
λυτὰ φύλλα 100
λῶρος 122
- M
- μ (ἰδιόμορφον αὐτοκρατορικῆς γραμμα-
τείας) 107
μάγιστρος 185
Μαγκαφᾶς Θεόδωρος 123
Μακεδονία 75
Μακρεμβολίτης Δημήτριος 206
μακροσύρτος γραφή 109
Μακρωτὸς Ἰωάννης 156
Μανασσῆς Ταρχανειώτης 279
Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς (1143-1180)
104. 115. 122. 124. 171. 173. 175.
242. 284. 287. 290
Μανουὴλ Β' Παλαιολόγος (1391-1425)
125. 128. 140. 224. 225. 231. 236.
291. 317
Μανουὴλ Α', αὐτοκράτωρ Τραπεζοῦν-
τος (1247-1266) 124
Μανουὴλ Μεσοποταμίτης 283
Μανούσαιας, Μ. 73. 84
Μαξιμιανὸς (245-310) 166
Μάξιμος Ὁμολογητῆς 151
Μάξιμος, ὑπογραφεὺς 151
Ματθαῖος Καντακουζηνός, δεσπότης
Ἡπείρου (1380-1382) 125
Μαυρίκιος (582-602) 136. 142. 195.
197
μαύρη μελάνη 109. 112. 220. 235. 250.
251. 255. 264
Μαυρόπουλος Ἰωάννης 129
Μαχαιρᾶ μονή 259
Μαχητάρης Μιχαὴλ 256
Μεγάλη Ἀρμενία 192
Μεγάλη Ἐκκλησία 171
μεγαλογράμματος γραφή 109. 229
Μεγάλοι Κομνηνοὶ 118
μέγας λογαριαστής 186. 140. 207
μέγας λογοθέτης 113. 156. 157. 158.
193. 215. 237. 238
μέγας χαρτουλάριος 223
μεθυπατικὸν ἔτος 135. 136. 137. 138.
174. 198. 200
μελάνη 268
μελάνη ἀργυρᾶ 191
μελάνη αὐτοκρατορικὴ 101
μελάνη ἐρυθρὰ 101. 102. 103. 106. 112.
161. 167. 189. 227. 229. 230. 235.
236. 247. 255. 306. 307
μελάνη ἐρυθροπορφυρᾶ 101
μελάνη μαύρη 109. 112. 220. 235. 250.
251. 255. 264
μελάνη χρυσῆ 191. 229
μελάνη χρυσίζουσα 103
Μελένικον 315

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

- μεμβράνη 110
μεμβράς 112
μεν 129
Μένανδρος 201
Μεροβίγγειοι βασιλείς 60. 65. 68
μεσάζων 115. 157. 158. 227
Μεσαίων 58. 59. 72. 77. 100. 103
μεσαιωνικών έγγραφον 58. 65. 72. 74
μεσολαβητού σημειώσεις 115
Μεσοποταμίτης Μαουήλ 283
μεταβυζαντινόν έγγραφον 74. 76
μεταλλική πλάξ 171
μετάλλιον (-α) 120. 123. 124
μετάλλιον Μ. Κωνσταντίνου 123
μετάλλιον χρυσοῦν 284
μέταξα ὀξεῖα 257
μεταξίνη μήρινθος 121
μεταφραστής 213. 217
Μετοχίτης Παλαιολόγος Δημήτριος 298
μηνολόγημα 119. 140. 144. 179. 187.
198. 200. 215. 220. 224. 225. 226.
229. 247. 249. 256. 257. 259. 287
μηνολόγημα αὐτοκρατορικόν 116. 139.
175. 185. 189. 190. 198. 225. 226.
228. 230. 231. 232. 289
μηνολόγημα ἑλληνικόν 194. 199. 200
μήρινθος 121. 126. 238. 255. 268
μήρινθος μεταξίνη 121
μήρινθος πορφυροβαφής 121
μητροπολίτης 170. 187. 188. 257. 258.
314. 315
μητροπολίτης Ἀγκύρας 188
μητροπολίτης Κυζίκου 187
μητροπολίτης Μελενίκου 315
Μητροφάνης, μητροπολίτης Μελενίκου 315
μικρογράμματος γραφή 106. 107. 109.
244
Μίλητος 96
Μιχαήλ Β' (820-829) 83. 139. 198
Μιχαήλ Γ' (842-867) 153
Μιχαήλ Στ' Στρατιωτικῶς (1056-1057)
234. 243
Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1259-1282)
112. 117. 123. 194. 208. 283. 286.
306
Μιχαήλ Θ' Παλαιολόγος (1294-1320)
245. 285. 314
Μιχαήλ Ἀτταλειάτης 96. 157. 252.
258. 259
Μιχαήλ Κλωστομάλλης 216
Μιχαήλ Κουτρίκος 186
Μιχαήλ Μαχητάρης 256
Μιχαήλ Σγουρός 207
Μιχαήλ Ψελλός 129. 156
Μοδένα 128
μόδιον 224
μολυβδίνη βοῦλλα 126
μολυβδίνη σφραγίς 255. 258. 286. 316
μολυβδόβουλον 86
μοναστηριακόν ἀρχεῖον 60
μοναστηριακόν δίκαιον 81
μοναχικόν δίκαιον 81
μοναχισμός 81
Μονεμβάσια 104
μονή Βαζελῶνος 96
μονή Βατοπεδίου 73. 259. 312
μονή St.-Germain-des-Près 61
μονή St.-Denis 61
μονή Διονυσίου 78. 86. 301
μονή Δοχειαρίου 73. 79. 113
μονή Ἐσφιγμένου 72. 259
μονή Ζωγράφου 72. 99. 263
μονή Ἡλιοῦ - Βωμών 259
μονή Θεοτόκου Λυκουσάδας 113. 282
μονή Ἰβήρων 73. 235. 257. 278. 306.
313
μονή ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου
223. 283. 306. 307. 313
μονή Ἰωάννου Προδρόμου Σερρών 96.
258
μονή Κασταμονίτου 79
μονή Κεχαριτωμένης 259
μονή Κοσμοσωτείρας 253
μονή Κουτλουμουσίου 78. 263

Εὑρετήριο προσώπων καὶ πραγμάτων

μονὴ Λαύρας 71. 78. 85. 98. 113. 115.
116. 127. 131. 233. 234. 240. 243.
246. 276. 282. 283. 286. 300. 310
μονὴ Μαχαιρᾶ 259
μονὴ Monte Cassino 139. 141
μονὴ Ξενοφώντος 72. 79
μονὴ Ξηροποτάμου 78. 105. 263. 278.
287
μονὴ Παναγίας Λέμβων 96. 115. 258
μονὴ Παντελεήμονος 73. 79
μονὴ Παντοκράτορος 72. 79
μονὴ ἁγίου Παύλου 79. 85. 259. 317
μονὴ Φιλοθέου 73
μονὴ Χαλανδρίου 73. 79. 85. 100
μονῆς τυπικῶν 252. 259
μονόγραμμα 125. 126
μονοκέφαλος ἀετὸς 104
μονοκονδυλιὰ 113. 114
μονοσολδία βοῦλλα 121. 192
Μορέως περιγριπᾶτον 83
μορφὴ γλωσσικὴ 63
Μουζάλων Θεόδωρος 113. 237
Μουσεῖον Βρεττανικῶν 125
Μουσεῖον Leiden 180
Μπόνης, Κ. 263
μυστικῶν ὀρκωμοτικῶν γράμμα 126.
132
μυστικὸς 153
μυστογράφος ἢ μυστολέκτης 126
μυστολέκτης ἢ μυστογράφος 126

N

ν τετράστηλον 108
ν τρίστηλον 108. 109
νάρθξ 287
Νέα Μονὴ Χίου 80
νεαρά (novella) 84. 93. 94. 120. 137.
143. 155. 159. 172. 173. 175. 178.
184. 185. 253
νεαρὸς (νόμος) 172
Νεῖλος, ἅγιος 149

Νήφων, πατριάρχης Κωνσταντινουπό-
λεως (1311-1314) 314
Νικαεῖς 166
Νικήτας Χωσιάτης 101. 123. 156. 171
νικητῆς 178
Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963-969) 184
Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης (1078-
1081) 108. 173. 243. 255. 277. 285.
307. 313
Νικηφόρος, μητροπολίτης Ἀδριανου-
πόλεως (1774-1780) 258
Νικηφόρος Χοῦμνος 129
Νικόδημος ὁ Νάξιος 263
Νικόλαος Α', πάπας Ρώμης (858-867)
198
Νικόλαος Βλεμμύδης 123
Νικολόπουλος, Π. 86
νόθον ἔγγραφον 60. 71. 104. 105
νόθον χρυσόβουλλον 99
νομικὴ συλλογὴ 70
νόμισμα (-τα) 120. 124
νόμισμα ἀργύρειον 123
νόμισμα βυζαντινὸν 122. 124
Νομισματικὴ 124
νομοδιδάσκαλος 165
νομοθετικῶν ἔγγραφον 84. 94. 165.
172. 174. 175. 177
νομοθετικῶν κείμενον 119. 130
Νόμοι 68
νόμος (lex) 93. 94. 98. 101. 105. 165.
167. 169. 170. 171. 172. 173. 174.
176. 177. 178. 182. 184. 185. 188.
189
νόμος γενικὸς (lex generalis) 93. 165.
166. 167. 169. 172. 173. 175. 176.
177. 178. 182.
νόμος εἰδικὸς (lex specialis) 172. 173.
175. 176. 177
νόμος ἐμψυχὸς (lex animata) 172
νόμου σχέδιον 172
νόμων βιβλίον 172
Νορμανδοὶ ἡγεμόνες 71
νοτάριος 157. 212. 216

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

νοτάριος τῶν ἀσηκρητειῶν 153. 157
νοτάριος βασιλικὸς 152. 153. 186
νοταρίων τάγμα 148
Νότιος Γαλλία 75
Ντουσάν Στέφανος, βασιλεὺς Σέρβων
(1331-1355) 235
Νυμφαῖον 208
Νυμφαίου συνθήκη (1261) 208

Ξ

Ξενοφῶντος μονή 72. 79
Ξηροποτάμου μονή 78. 105. 263. 278.
287

Ο

ὀδηγία (instructio) 218
ὀθόνη λιπή 171
οἰκειακῶν σέκρετον 114. 186
Οἰκονομίδης, Ν. 79. 86
οἰκονομικὴ ὑπηρεσία 114
οἰκονομικὸς ὄρος 274
οἰκονόμος τῶν κοινῶν 156
οἰκουμενικὸς πατριάρχης 184
ὀμοιότυπον (-α) 77. 78. 274
ὀμολογία πίστεως 194
ὀνομαστικὴ ὑπογραφή 168. 169
ὄνων φόρος 58
ὄξεια μέταξα 257
ὄξυβαφές φάλαρον 102
ὄξυρρυγχον ε 108
ὀπλίτης 57
ὀρθόδοξος πιστὸς 239
ὀρίζομεν 172
ὀρισμός 93. 115. 184. 189. 222. 224.
226. 234. 287. 317
ὀρισμὸς βασιλικὸς 158
ὀρισμὸς χρυσόβουλλος 93. 94. 116.
218. 222. 233. 250. 251. 312
ὄρος 211. 213

ὄρκωμοτικὸν 209. 216. 217. 292
ὄρκωμοτικὸν ἔγγραφο 206. 215
ὄρκωμοτικὸν μυστικὸν γράμμα 126.
132
ὄρκωμοτικὸν χρυσόβουλλον 209
ὄρος διοικητικὸς 274
ὄρος οἰκονομικὸς 274
ὄρος στρατιωτικὸς 274
ὄρος τεχνικὸς 267
Ὀύγγαρία 84
Ὄμμανισμὸς 58
ὄφθικιον 156

Π

Παλαιὰ Διαθήκη 141. 240
Παλαιολόγοι 125. 236
Παλαιολόγος Μετοχίτης Δημήτριος
298
παλαιὸν δίκαιον (jus vetus) 165
Παλαιστίνη 75
Παλαισχώριον 241
παλάτιον Βλαχερνῶν 214
Παλέρμον 100. 103
Παναγία Βρεφοκρατοῦσα 104
Παναγίας Λέμβων μονή 96. 115. 258
πανευσεβῆς τύπος 177
πανομοιότυπον (facsimiles) 79. 269
Παντελεήμονος μονή 73. 79
Παντοκράτορος μονή 72. 79
Παπαδόπουλος, Ι. Β. 263
Παπαχρυσάνθου, Δ. 78. 79
παπικὴ ἀπόφασις 70
παπικὴ βοῦλλα 63
παπικὴ διπλωματικὴ 63
παπικὸν γράμμα 63
παπικὸν ἔγγραφο 69. 85. 107
πάπυρος 98. 106. 143. 194. 268
πάπυρος ἁγίου Διονυσίου 107
παραδυναστεύων 157
παραινετικὸς λόγος 123
παρακέλευσις βασιλικὴ 115

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

- παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης 127.
225
παράπαν 129
παραπεπτικὸν ἔγγραφο 184
παρασημείωσις 225
παρατήρησις (adnotatio) 148. 181.
183
παρένθετος λέξις 102. 111. 112. 131.
161. 207. 209. 219. 234. 235. 236.
237. 244. 247. 250. 254. 264. 279.
280. 281
Πασχάλιον Χρονικὸν 149
Πάτριος 77. 109. 223. 306. 307. 313
Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 151
πατριαρχικὴ ἀπόφασις 81
πατριαρχικὴ γραφὴ 140
πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ 81
πατριαρχικὸν ἀντίγραφον 314
πατριαρχικὸν ἔγγραφο 80. 85. 92. 259
πατρίκιος 155
Πατρίκιος Πέτρος 151
ἀγίου Παύλου μονὴ 79. 85. 259. 317
Παχυμέρης Γεώργιος 101. 215
Πεῖρα 155
Πέραν 83
περγαμηνὴ 96. 99. 100. 192. 230. 245.
246. 250. 263. 268
περγαμηνὴ ἔγχρωμος 103
περγαμηνὴ ἐρυθροβαφῆς 191
περγαμηνὴ πορφυροβαφῆς 100. 104.
192. 229. 268
περγαμηνὴ χρυσόγραφος 229
περιεχομένου διάταξις 63
περιθωρίων χάραξις 268
περίληψις 255
περίοδος προκαντακουζηνῆ 126
Πέτρος Πατρίκιος 151
Πέτρος, ὑπογραφεὺς 148
Πετρούπολις 72. 77. 78. 79
πηγὴ ἀφηγηματικὴ 259. 270
Πίζα (Πίσσα) 94. 201. 227
Πιπίνος Α', βασιλεὺς Ἀκουιτανίας
(803-838) 67
Πιπίνος ὁ Βραχῆς, βασιλεὺς Φράγκων
(715-768) 68
πίστεως ὁμολογία 194
πιστὸς ὀρθόδοξος 239
πιστώσεως γράμμα δουρικὸν 211
πιττάκιον 222. 231. 256
πιττάκιον ἀξιωματικὸν 229
πιττάκιον βασιλικὸν 256
πλάξ λιθίνη 171. 287
πλάξ μεταλλικὴ 171
πλαστογραφία 59. 97. 105. 261. 262
πλαστὸν ἔγγραφο 60. 61. 260. 261.
- 262. 263
πλαστὸν κόλλημα 113
πληρεξούσιον ἔγγραφο 217
πλῆκα (plica) 268
Πλούταρχος, πρωτοασκηρῆτις 151
πολιτικὴ θεωρία 130. 201. 202. 209
πολιτικὸν ἔγγραφο 92. 271
ποριατικὸν 228
πορφύρα 119
πορφυροβαφῆς μήρινθος 121
πορφυροβαφῆς περγαμηνὴ 100. 104.
192. 229. 268
πορφυροβαφῆς χάρτης 193
Ποτλῆς, Μ. 81. 97. 171. 188. 189
πραγματικὸς τύπος 93
πραιτώριον 173
πρακτικὰ συνέδου 81
πρακτικὸν (-α) 186
πρακτικὸν (βρέβιον) 259
πρᾶξις ἐκδοτικὴ 270
πρεσβευτικὸν διαπιστευτήριον 93
πρεσβευτικὸν ἔγγραφο 206. 208
πριγκιπᾶτον Μορέως 83
Πρίσκος 201
πρόγραμμα 169
πρόεδρος 257. 316
προηγούμενος 71
προκαντακουζηνῆ περίοδος 126
Προκόπιος 142. 143. 150. 151
προκουρατορικὸν ἔγγραφο 218. 219.
221

Εξορτήριον προσώπων και πραγμάτων

προκουρατορικών χρυσόβουλλον 93.
191. 217. 218. 220. 250. 297. 298
Προματὸς Θεόδωρος 207
προνομακὸν ἔγγραφον 58. 94. 175.
186. 189. 201. 233. 234. 238. 247.
248. 250. 252
προνόμιον (-α) 57. 61. 180. 182. 184.
201. 222. 240. 242. 246. 248. 261
προνόμιον αὐτοκρατορικὸν 58
προοίμιον (arenga) 129. 130. 132. 173.
175. 178. 179. 184. 187. 188. 190.
196. 202. 203. 205. 208. 210. 213.
217. 219. 220. 220. 231. 232. 240.
241. 243. 244. 246. 248. 249. 250.
251
προοίμιον διμερὲς 240
προοίμιον τριμερὲς 240. 241
πρόπτυξις κολλῶν 119
πρὸς ἀσφάλειαν 224
πρόσταγμα (prostagma) 93. 94. 99.
100. 101. 105. 116. 118. 119. 127.
128. 130. 139. 140. 156. 169. 171.
173. 174. 175. 182. 184. 186. 187.
193. 215. 218. 222. 223. 224. 225.
226. 227. 231. 234. 257. 259. 278.
283. 300. 301. 303. 314. 315. 316.
317
πρόσταξις 140. 189. 222
προστάττει 241
προσφώνησις 223. 226
προσφώνησις γενικὴ 179
προσωπογραφία 104
προσωπογραφία βυζαντινὴ 262
πρωτᾶτον 92
πρωτᾶτον ἀγ. Ὁρους 79
πρωτάτου ἔγγραφον 92
Πρώτη 134
πρωτασηρηχῆτις (proto a secreta) 144.
151. 152. 153. 154. 155. 157. 158.
160
Πρωτοβυζαντινοὶ 121
πρωτονοβελίσσιμος 229. 230
πρωτονοτάριος 153. 157. 158

πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου 157. 158
πρωτοσπαθᾶριος 139
πρωτοστᾶτης βασιλικῶν ὑπογραφέων
149
πρωτοσύμβουλος 195
πρωτόκολλον 109. 131. 132. 143. 148.
170. 173. 175. 179. 181. 183. 187.
190. 195. 196. 197. 200. 203. 205.
208. 210. 213. 217. 219. 220. 223.
226. 227. 228. 230. 231. 232. 239.
240. 244. 246. 248. 250. 251. 255.
259. 270. 277. 286. 291
πρωτόκολλον εἰσαγωγικὸν 131
πρωτόκολλον καταληκτικὸν 131
πρωτόκολλον συνεδριάσεων 138
πρωτοκόλλου γραφὴ 109. 131. 239.
244. 277
πρωτοκόλλου κόλλημα 240
πρῶτος ἀγ. Ὁρους 257
πρωτότυπον ἔγγραφον 77. 94. 95. 96.
97. 99. 103. 105. 107. 115. 161. 169.
170. 196. 203. 218. 239. 252. 253.
254. 255. 256. 258. 260. 269. 271.
272. 313
πρωτότυπος ἐπιστολὴ 193

P

ραβεννατικὸν ἔγγραφον 107
Ραγοῦζα 83. 86. 202. 245. 285
Ραδοσθλάβος Σαμπίας 241
Ράλλης, Γ. Α. 97. 81. 171. 188. 189
Ραοὺλ Ἰωάννης 215
ρέκινον 143
ρεφερενδᾶριος (referendarius) 145.
149. 151. 152. 153
ρήξ 156. 193
ρήτρα ἀπαλλαγῆς 132
ρωμαϊκὴ σύνοδος 143
ρωμαϊκὸν ἔγγραφον 65. 93
ρωμαϊκὸν ἡδικτον 166. 172. 173
Ρωμαῖοι 124. 134. 137. 144. 150.

Εἰρητήριοι προσώπων καὶ πραγμάτων

159. 179. 197. 243
Ρωμανάκης 186
Ρωμανία 202. 204
Ρωμανός Α' Λεκαπηνός (920-944)
193. 195
Ρωμανός Β' (959-963) 185
Ρώμη 76. 141. 180. 192. 195
Ρωσική Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν 72
- Σ
- σαγμαριατικὸν 228
Σάθας, Κ. 82. 156
Σακελλίων, Ι. 189
σάκος 122
σάκρα (sacra) 93. 143. 172. 191
Σάλβιος 146
Σάλωνα 182
Σαμπίας Ραδοσθλάβος 241
Σγουρός Μιχαήλ 207
σεβαστοκρατορικὸν ἔγγραφο 92
σεβαστὸς 115
σεκρετική βεβαίωσις 186
σεκρετικὸν χαρτίον 185
σεκρετικὸς 256
σέκρετον (σήκρητον) 114. 115. 140.
150. 151. 153. 157. 186. 207. 226.
237. 253
σέκρετον Γενικοῦ 186
σέκρετον λογαριαστικὸν 226
σέκρετον οἰκειακῶν 114. 186
σεκρέτου Γενικοῦ λογαριαστής 186
σεκρέτων γραμματεὺς 153
σεκρέτων λογοθέτης 157
σέρβοι ἡγεμόνες 73
Σέργιος, πατριάρχης Κωνσταντινουπό-
λεως (608-639) 142
Σέρραι 96. 224. 257. 316
σηκρητάριοι (secretarii ἢ a secretis)
149
σημείωμα 183. 187. 188. 189. 190
σημείωμα αὐτοκρατορικὸν 188
σημείωμα βασιλικὸν 188. 189
σημείωμα συνοδικὸν 188
σημείωσις (-εις) 93. 110. 114. 115.
116. 118. 183. 186. 187. 222. 237.
274
σημείωσις ἀπολύσεως 110. 116. 117.
118. 119. 226. 229. 230. 231. 232.
245. 246. 284
σημείωσις αὐτοκρατορικῆς γραμματεί-
ας 216
σημείωσις εἰσηγητοῦ (διὰ) 110. 115.
116. 216. 217. 226. 237. 238. 247.
249. 283
σημείωσις ἐπικυρώσεως 110. 118. 143
σημείωσις ἐπιδόσεως 116. 118
σημείωσις καταστρώσεως 110. 116.
187. 207. 208. 283. 292
σημείωσις καταχωρισμοῦ 114. 116.
237
σημείωσις κολλήματος 110. 112. 113.
114. 115. 116. 119. 282. 283
σημείωσις μεσολαβητοῦ 115
σημείωσις ὑπαλληλική 213
σημείωσις ὑπηρεσιακῆ 215. 140. 217
Σιγάλας, Α. 106. 110
σιγίλιον (sigillion) 93. 94. 111. 112.
118. 131. 139. 154. 157. 161. 184.
222. 227. 228. 234. 240. 247. 248.
264. 302. 315
σιγίλιον χρυσοῦ 93. 94. 117.
132. 133. 161. 201. 202. 206. 227.
233. 234. 235. 237. 246. 247. 248.
249. 280. 309. 310. 311.
σιγίλλογραφία 63. 64. 124
Σιένα 128. 291
Σιένης κοινότης 291
Σικελία 71. 83
Σινᾶ 75. 77
σκεδάριον 253
σκευοφυλάκιον 252. 253. 260
σκῆπτρον 122. 124
Σκυνούρης Ἀρσένιος 277
σλαβικὸν δίκαιον 81

Εἰρετήριον προσώπων καὶ πραγμάτων

- Σμυρνάκης, Γ. 112
σουλτᾶνος 156. 193
Σπανόπουλος Γεώργιος 183
Στέφανος Ντουσάν, βασιλεὺς Σέρβων
(1331-1355) 235
στήλη 123
στήλη βασιλική 123. 257
στοιχεῖον εἰκονογραφικόν 63
στρατηγὸς θεματικὸς 257
στρατιωτικὸς ὅρος 274
Συγγραφεῖς 68
σύγκλητος 165. 167
συλλογὴ νομικὴ 70
συλλογικὸν ἀντίγραφον 315. 317
συμβασιλεὺς 314
συμβόλαιον 137. 138. 194
συμβόλαιον δημόσιον συνδικικόν 211
συμβόλαιον ἐκδόσεως 138
συμβόλαιον ἐμφυτεύσεως 138
συμβόλαιον ἐπιτροπικόν 218. 219. 297
συμβόλαιον σύμφωνον δημόσιον 293
συμβολικὴ ἐπίκλησις 223. 226. 227.
228. 231. 239. 243. 247. 248. 249
συμβούλιον αὐτοκρατορικόν 150
Συμεών, πρωτασηκρήτις 155
συμπλήρωμα τεχνικόν 273
συμφωνία ἐγγραφὸς 205
συμφωνίας ἐγγραφον 191
σύμφωνον συμβόλαιον δημόσιον 293
συναυτοκράτωρ 111. 130. 140. 143.
194. 264
συναψίς (-εις) 112
σύνδεσις (-εις) 271
σύνδεσις κολλημάτων 268
συνδικικόν συμβόλαιον δημόσιον 211
συνεδριάσεων πρωτόκολλον 138
Συνέχεια Θεοφάνους 151. 153. 154
συνθήκη (-αι) 93. 94. 141. 200. 201.
203. 204. 205. 206. 208. 209. 211.
212. 213. 214. 215. 217. 292. 293.
294. 295. 296. 311
συνθήκη τοῦ 1277 214
συνθήκη τοῦ 1342 212. 213
συνθήκη τοῦ 1349 212. 213
συνθήκη τοῦ 1357 212. 213
συνθήκη βενετο-βυζαντινὴ (1277) 209
συνθήκη βενετο-βυζαντινὴ (1285) 209
συνθήκη βενετο-βυζαντινὴ (1324) 210
συνθήκη Νυμφαίου (1261) 208
συνθήκης ἐγγραφον 99. 140. 141. 191.
200. 201. 202. 206. 207. 208. 209.
210. 212. 214. 216. 248
συνοδευτικὸν γράμμα 94. 170
συνοδευτικὸν ἐγγραφον 227
συνοδικὸν ἐγγραφον 92
συνοδικὸν σημείωμα 188
συνοδικὸς κανὼν 81
σύνοδος 81. 182. 184. 188. 189
σύνοδος τοῦ 870 160
σύνοδος Βασιλείας (1433) 298
σύνοδος τοῦ Grado (579) 182
σύνοδος ἐνδημοῦσα 188
σύνοδος Οἰκουμενικὴ 81
σύνοδος Οἰκουμενικὴ Δ' Χαλκηδόνος
(451) 150
σύνοδος Οἰκουμενικὴ Ε' Κωνσταντινου-
πόλεως (553) 159
σύνοδος Οἰκουμενικὴ Στ' Κωνσταντι-
νουπόλεως (680) 135. 138. 151. 159
σύνοδος Οἰκουμενικὴ Ζ' Νικαίας (787)
138
σύνοδος ρωμαϊκὴ 143
σύνοδος Φλωρεντίας (1438/9) 81
συνόδου ἀπόφασις 182
συνόδου πρακτικὰ 81
Σύνταγμα ἐλληνικῶν μεσαιωνικῶν καὶ
νεωτέρων ἐγγράφων 74. 75. 76. 77.
78. 79
συντάκτης ἐγγράφου 115
συντομογραφία 268. 271
Συρία 75. 98. 135
συστατικὸν γράμμα 218
σύστημα διονυσιακῶν (χρονολογήσεως)
141
σύστημα Κωνσταντινουπόλεως (χρονο-
λογήσεως) 140

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

- σφαῖρα βασιλική 123
σφαῖρα κοσμική 124
σφενδόνη 127. 225
σφραγιδόλιθος 127
σφραγίς 63. 112. 119. 120. 121. 122.
123. 125. 126. 127. 128. 192. 221.
225. 227. 228. 230. 256. 268
σφραγίς αυτοκρατορική 122
σφραγίς βυζαντινή 122
σφραγίς διὰ κηροῦ 256
σφραγίς δίπτυχος (=ἀμφίπλευρος) 127.
225
σφραγίς δισολδία 121
σφραγίς ἐκ κηροῦ 127. 128. 256
σφραγίς ἐκ χάρτου 121
σφραγίς ἐκ χρυσοῦ 121
σφραγίς κηρίνη 121. 128. 185. 187.
191. 193. 199. 225. 230
σφραγίς μολυβδίνη 120. 255. 258. 286.
316
σφραγίς μονοσολδία 121
σφραγίς τετρασολδία 121
σφραγίς τρισολδία 121
σφραγίς χαρτίνη 128. 193
σφραγίς χρυσή 121. 122. 133. 192.
193. 201. 221. 247. 285. 286
σφράγισμα 127
σφράγισις 119
Σφραντζῆς Γεώργιος 125. 126. 161
σχεδᾶριον (-α) 143. 254
σχέδιον νόμου 172
σχῆσμα τοῦ 1054 81. 82
Σχόλια Βασιλικῶν 253
σχολιασμός ἐγγράφου 273
Σχολιαστής Βασιλικῶν 137. 155
Σωζομενός 148
Σωκράτης 148. 149
σωρείτης ἀντιγράφων 257
- T
- τάγμα νοταρίων 148
- τάγμα ὑπογραφέων 148
τακτικόν (-α) 154
Τακτικόν Beneševič 154
Τακτικόν Uspenskij 154
Ταρχανειώτης Μανασσῆς 279
ταχυγράφος βασιλικός 148
τετράγωνον βᾶθρον 104
τετράδιον 317
τετρασολδία σφραγίς 121
τετράστηλον v 108
τεχνικόν συμπλήρωμα 273
τεχνικός ὄρος 267
Τζακιτζάκης 186
Τζαμπλάκων Ἀλέξιος 161
Τζαννετάτος, Θ. 259
Τζηρίθων Ἰωάννης 183
Τιβέριος Α΄ Κωνσταντῖνος (578-582)
120. 136. 142. 159. 168. 182
τίτλωσις (intitulatio) 131. 173. 175.
178. 179. 195. 196. 200. 205. 208.
210. 213. 217. 220. 231. 232. 239.
240. 244. 247. 277. 286. 291
τοαποτοῦδε 129
τόμος 102
τοπαράπαν 129
τοπάρχης 156. 193
τόπος ἀπολύσεως 180. 181. 183
τόπος ἐκδόσεως 133. 213. 214. 221
τοπωνύμιον 271. 274
Τορνίκης ἢ Τορνίκιος Δημήτριος 115.
156. 227
Τοσκάνη 82
τουνῦν 129
Τοῦρκοι 203
Τράγος 168
Τραπεζοῦς 96. 124
τρέβα (τρέβαι) 209. 294. 295. 296
τριαδική ἐπίκλησις 173. 195
τριμερὲς προοίμιον 240. 241
τρिसολδία βούλλα 191. 192
τρίστηλον v 108. 109
Τρίτη 134
τροπαιοῦχος 178

Εὑρετήριο προσωπίων καὶ πραγμάτων

τυπικὸν (-ὰ) 81. 243. 253
 τυπικὸν τοῦ Ἄθω 112. 243
 τυπικὸν μονῆς 252. 259
 τυπικὸν μονῆς Ἑλίου - Βωμῶν 259
 τυπικὸν μονῆς Κεχαριτωμένης 259
 τυπικὸν μονῆς Μαχαίρα 259
 τύπος 93
 τύπος δικαιοῦτος καὶ πανευσεβῆς 177
 τύπος πραγματικὸς 93

Υ

Υάκινθος, ρεφερενδάριος 149
 ὕδατινη γραμμὴ 99
 ὕδατογράφημα 99. 100. 268
 ὕλη γραφικὴ 63
 ὑπαλληλικὴ λύσις 185
 ὑπαλληλικὴ σημείωσις 212
 ὑπαλληλικὴ ὑπογραφή 237
 ὑπαλληλικὸν ἀντίγραφον 316
 ὑπαλληλικὸν βουλλατήριο 122. 238.
 284
 ὑπαλληλικὸν ἔγγραφο 92. 139. 259
 ὑπάλληλος ἀνακτορικὸς 198
 ὑπάλληλος ἐπιχωρώσεως 112. 113
 ὑπατεία 135. 136. 137
 ὑπατείας ἔτος 137. 138
 ὑπατικὸν ἀξίωμα 136
 ὑπατος 133. 135. 137. 174
 ὑπεσημῆνατο 117. 204. 207. 209.
 231. 242. 245. 247
 ὑπηρεσία αὐτοκρατορικὴ 114
 ὑπηρεσία οἰκονομικὴ 114
 ὑπηρεσιακὴ σημείωσις 115. 140. 217
 ὑπηρεσιακὸν ἀντίγραφον 95. 253. 256
 ὑπηρεσιακὸν ἡμερολόγιον 143
 ὑπογραφεὺς (-εῖς) 151
 ὑπογραφεὺς βασιλικὸς (notarius) 148.
 149. 151
 ὑπογραφεῶν τάγμα 148
 ὑπογραφή (subscriptio) 112. 210. 242.
 274

ὑπογραφή αὐτοκρατορικὴ 102. 116.
 144. 159. 204. 205. 207. 208. 209.
 210. 213. 214. 215. 216. 217. 219.
 220. 221. 224. 236. 238. 243. 244.
 246. 250. 251. 257. 259. 264. 307
 ὑπογραφή ἐρυθρὰ 102
 ὑπογραφή ὀνομαστικὴ 168. 169
 ὑπογραφή ὑπαλληλικὴ 237
 ὑπόμνημα 187. 269. 270. 272. 273
 ὑπόμνημα ἀντίστροφο 269
 ὑπόμνημα βασιλικὸν 151
 ὑπόμνημα κριτικὸν 269. 273
 ὑπομνηματισμὸς 267
 ὑπόμνησις 183. 184. 186. 188
 ὑπομνηστικὸν 183. 185
 ὑποπόδιον 104. 122
 ὑποσήμεναι 101
 ὑποσημείωσις (subscriptio) 93. 101.
 126. 133. 140. 141. 142. 143. 144.
 168. 180. 181. 183. 215. 242
 ὑποσημείωσις αὐτοκρατορικὴ 142.
 144. 198
 ὑποσημείωσις ὑπαλληλικὴ 142
 ὑπόσχεσις ἐνώμοτος 204. 205
 ὑποτύπωσις 93. 179
 ὕψηλός 197

Φ

φάλαρον ὄξυβαφές 102
 Φανάριον Καρδίτσης 113. 282
 φεουδαρχικὸν ἔγγραφο 66
 Φιλοθέου μονὴ 73
 φιλολογικὸν ἀντίγραφον 270
 φίσκος 253
 Φλάβιος 178
 Φλωρεντία 128. 303
 φορολόγησις 227
 φόρος 241
 φόρος ἵππων 58
 φόρος ὄνων 58
 φόρου indictio 138

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

Φραγγικός 178
φράσις καταληκτική 204. 205. 207.
208. 209. 228. 231. 245. 247
φύλλα λυτά 100
Φωκᾶς (602-610) 136. 182

X

χ (ιδιόμορφον αυτοκρατορικής γραμμα-
τείας) 108
χαιρετισμός (salutatio) 142. 167. 175.
180. 181. 196. 197. 198. 199. 200
χαιρετισμός αυτοκρατορικός 106. 160.
174. 180. 194. 275
χαλίφης 193
χαλίφης Βαγδάτης 193
Χάλκη 77
Χαλικηδών 150. 188
χαλικούν δίπτυχον 57
χάραξις περιθωρίων 268
χαριστική διάταξις 113
χάρτης (κοινός) 98. 99. 110. 191. 223.
250. 268
χάρτης βομβύκινος 98. 99. 223. 228.
245. 246
χάρτης πορφυροβαφής 193
χαρτίον σεκρετικόν 185
χαρτουλάριον (chartularium) 96
χαρτουλάριος τοῦ κανικλείου 154
χαρτουλάριος μέγας 223
χαρτοφύλαξ 188
χαρτῶν ἔγγραφοι 100
χαρτῶν χρυσόβουλλον 99
χειρόγραφοι 73
χειρόγραφοι ἑλληνικὸν 77
Χειροτονία 274
Χιλανδαρίου μονή 73. 79. 85. 100
Χλοτάριος II (584-628) 61
Χοῦμνος Νικηφόρος 129
Χριστόγραμμα 124. 125. 239
Χριστόδουλος, ἀμηνᾶς 229. 230. 231
Χριστόφορος, πρωτασηκρήτις 154. 160

Χριστός 104. 123. 124. 125. 141
χρονικὸν Γεωργίου Σφραντζῆ 125
Χρονικὸν Πασχάλιον 149
χρονολόγησις βυζαντινὴ 214
χρονολόγησις δυτικὴ 214
χρονολογία (datum) 64. 112. 114. 117.
118. 133. 174. 175. 178. 179. 198.
199. 200. 204. 205. 207. 208. 211.
213. 214. 216. 217. 219. 220. 221.
222. 235. 236. 237. 242. 244. 245.
246. 250. 251. 264
χρυσὴ βοῦλλα 119. 122. 124. 126. 133.
192. 210. 212. 214. 216. 219. 233.
238. 244. 248. 249. 255. 257. 263
χρυσὴ μελάνη 191. 229
χρυσὴ σφραγίς 192. 201. 221. 247.
285. 286
χρυσίζουσα μελάνη 103
χρυσίνη βοῦλλα 123. 216
χρυσοβοῦλλον 188
χρυσόβουλλον 82. 86. 94. 99. 103. 104.
109. 110. 113. 114. 118. 119. 126.
130. 156. 193. 207. 209. 233. 235.
237. 238. 240. 241. 243. 244. 245.
255
χρυσόβουλλον αυτοκρατορικόν 126
χρυσόβουλλον βυζαντινόν 108. 111. 126
χρυσόβουλλον γράμμα 132
χρυσόβουλλον νόθον 99
χρυσόβουλλον ὀρκωμοτικόν 209
χρυσόβουλλον προκουρατορικόν 191.
217. 218
χρυσόβουλλον σιγίλλιον 93. 94. 117.
132. 133. 161. 201. 202. 206. 227.
233. 234. 235. 237. 246. 247. 248.
249. 280. 309. 310. 311
χρυσόβουλλον χαρτῶν 99
χρυσόβουλλος λόγος 94. 98. 99. 100.
104. 112. 113. 114. 115. 116. 117.
118. 130. 131. 140. 161. 173. 175.
184. 201. 202. 204. 205. 206. 207.
208. 209. 231. 233. 234. 235. 236.
237. 238. 239. 240. 241. 242. 243.

Εδρετήριον προσώπων και πραγμάτων

244. 245. 246. 257. 258. 263. 264.	Ψ
276. 277. 278. 279. 281. 282. 283.	
285. 286. 306. 307. 308. 313. 314.	Ψελλός Μιχαήλ 129. 156
315. 319. 320. 323	Ψευδο-Κωδινός 153. 156. 157. 158.
χρυσόβουλλος όρισμός 93. 94. 116.	193. 225
218. 222. 233. 250. 251. 312	
χρυσογραφής έπιστολή 193	
χρυσογραφία 103. 192	Ω
χρυσόγραφος περγαμηνή 229	
χρυσούν γράμμα 82	φά 104. 180. 192
χρυσούν μετάλλιον 284	ώσαν 129
χρυσούν νόμισμα 286	
Χωνιάτης Νικήτας 101. 123. 156. 171	

A

Abd-ar-Rahman, ἄραψ ἡγεμῶν Ἰ-
σπανίας (821-852) 196
ab urbe condita 141
Académie des Inscriptions et Belles -
Lettres 65. 66
Acta Sanctorum 59. 60
Acta Sanctorum ordinis S. Benedicti
61
Actes de l'Athos 72
adiutores 146. 148. 169
adnotatio (ἀνθυπογραφή) 146. 147.
168
adnotatio (παρατήρησις) 148. 181.
183
aenea tabula 171
aerea tabula 171
Aetius, ὕπατος 135
Africanus 173. 195
agens in rebus 150
Alamanicus 173. 195
Aland, D.K. 141
Alanicus 173. 195
Alberigo, J. 81
Albinus 169
Alexander, J. P. 104
Alföldi, A. 120. 145. 248
Al - Kaim, χαλίφης Βαγδάτης (1055-
1075) 193
amen 161
Anastasiević, D.A. 137. 144. 235
Anonymus Valesianus 143
Anticus 173. 195
Antiquitates 68
Appius, ἐπισκοπος 167
Aquitaine 67
Arangio - Ruiz, V. 165
archiatrus 166

archicancellarius 156
Archives de l'Athos 78. 79
Arduin, βασιλεὺς Λογγοβάρδων
(†) 1016) 55
arenga (προοίμιον) 129. 130. 132. 173.
175. 178. 179. 184. 187. 188. 190.
196. 202. 203. 205. 208. 210. 213.
217. 219. 220. 230. 231. 232. 240.
241. 243. 244. 246. 248. 249. 250.
251
Aripertus, ἡγεμῶν Λογγοβάρδων (700-
712) 103
Ar-Radi, χαλίφης Βαγδάτης (904-
940) 193
Artemius Eurydicus 167
a secretis (ἀσηκρητὺς) 149. 150. 151.
152. 153. 157. 158
Association Internationale des Aca-
démies 74. 75. 76. 77. 79. 84
atramentarium 154
Augustus 173. 195. 198
aula sacra 151
aurea bulla 218
Aurelianus 170

B

Babinger, F. 100. 270
Baring, D. E. 62
Barišić, F. 79. 83. 100
Basilius, ὕπατος 135. 174
Beck, H.-G. 157
Belgrano, L. T. 83
Belisarius, ὕπατος 137. 178
bella diplomatica 59
Bénéchevitch, W. 80. 96. 259
beneficus 195
bene valere 275

Εἰρητήριον προσώπων καὶ πραγμάτων

bene valere te cupimus 142. 180
 bene valet 142. 197
 van Berchem, D. 145
 Berghaus, P. 285
 Beronicianus 150
 Bertelè, T. 239
 Bertolotto, G. 82. 201. 203. 206.
 248. 289. 291. 302
 Bidez, J. 87. 271
 Binon, St. 79. 86. 105. 255. 263.
 314
 Bloch, H. 68
 Bloch, M. 62
 Blümner, H. 166
 Boak, A.E.R. 147. 152
 Böcking, E. 146
 Böhmer, J. F. 68. 69
 Bolland, J. 59. 60
 Bollandistes 59. 60
 Bompaire, J. 78. 79. 130. 278
 Borso d'Este 128
 de Bouard, A. 58. 59. 62. 64. 261
 Brackmann, A. 70
 Brandi, K. 76. 101. 105. 107. 110.
 135. 139. 142. 144. 159. 160. 173.
 191. 197. 198
 Bréhier, L. 202
 Bréquigny, F. 65. 66
 Bresslau, H. 57. 58. 59. 60. 65. 68.
 98. 101. 103. 105. 113. 131. 133.
 135. 136. 137. 138. 139. 146. 147.
 148. 149. 159. 168. 258. 260. 261.
 262
 Briquet, Ch.-M. 99
 Browning, R. 129
 Brunner, H. 65
 Bruns, C. G. 147. 168. 169. 171
 Buchon, J.A.C. 83
 bulla aurea 218
 Bury, J. B. 145. 146. 147. 148. 149.
 151. 152. 153
 Byvanck, A. W. 145

C

van Caenegem, R. C. 67. 69.
 Caesar 195
 cancellarius 156
 caniclinus 154
 caniclius 154
 caniculum 154
 Capella Palatina 100
 Carini, C. J. 100. 101. 104
 Carthago 169
 Cassiodorus 154
 Cencetti, G. 107
 cerussata mappa 171
 Charles Ie Chauve, βασιλεὺς Γαλλίας
 (840-877), αὐτοκράτωρ Δύσεως (875-
 877) 67. 143
 Charles III le Simple, βασιλεὺς Γαλ-
 λίας (898-923) 67
 Chartes et diplômes relatifs à l'hi-
 stoire de France 66
 chartularium 96
 Childebert, βασιλεὺς Φράγκων (511-
 558) 142. 195. 197
 Chilperich, βασιλεὺς Νευστρίας (561-
 584) 120
 Christoforus, πρωτασημηρῆτις 154.
 160
 civitas (-tes) 148
 Classen P. 93. 143. 165. 181
 Codex Justinianus (CJ.) 84
 Codex Theodosianus (CTh.) 84. 172
 codicillus (κωδικελλος) 93. 116. 118.
 128. 222. 228. 229. 230. 231. 232
 cognitio (-ones) 148
 Collomp, P. 78. 255
 comes rerum privatarum 167
 Comité des travaux historiques et
 scientifiques 66
 connubium 57
 consensimus 159. 160
 consistorium 165. 167
 consistorium sacrum 150

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

- consistorium principis 150
Constantinopolis 133. 135. 168.198.
199
Constantinus IV (668-685) 135.138.
139. 142. 143. 144. 196. 198
Constantinus, ἀσκηθῆτις 150
constitutio (-ones) 165
constitutio generalis 165
consul 166. 178
consularia Constantinopolitana 135
consularia italica 135
consulatus 135. 137. 198
convencio (scripta) 205. 206
copia (ἀντίγραφον) 80. 95. 96. 115.
159. 169. 180. 185. 196. 203. 218.
249. 252. 253. 254. 255. 256. 257.
258. 259. 260. 263. 268. 269. 270.
272. 306. 313. 315. 317
copia imitativa (ἀπομίμησις) 95.97.
260. 270
cornicularius 154
cornu 154
Corpus der griechischen Urkunden
74. 75. 76. 77. 78. 79
Corpus des actes grecs d'Italie du
Sud et de Sicile 80
Corpus Juris Civilis (CJC.) 84. 176
Corripus 150. 151
corroboratio (ἐπιώρωσις) 132. 133.
160. 212. 213. 216. 217. 219. 220.
231. 232. 235. 238. 242. 248. 249
da Costa - Louillet, G. 263
cursus publicus 57
Cusa, S. 71
- D
- Dain, A. 84
Daremborg, Ch. 57
datum 133
decretum (-a) 93. 179. 181. 182
decretum imperiale 182
- dedit salutem 180
Degrassi, A. 135
Delahaye, H. 60
Delatte, A. 87. 271
Delisle, L. 67
Demetrius, secretarius 150
Demosthenis 166
St. Denis 61
Diehl, Ch. 156. 157. 259
Digesta 155
Dimitrius Trinkios 156
diploma (-ta) 57
Diplomata 68
Diplomatarium Veneto-Levanti-
num 82
dispositio (ἀπόφρασις) 132. 174. 175.
178. 179. 184. 187. 188. 189. 190.
197. 200. 224. 226. 227. 228. 230.
231. 232. 241. 242. 244. 246. 248.
249. 251
divinitas te servet per multos annos
142. 167. 174. 197
Djurić, V. J. 104
Dmitrievskij, A. 259
Dölger, F. 59. 65. 71. 73. 74. 75. 76.
77. 79. 85. 86. 87. 93. 94. 95. 96.
98. 99. 100. 101. 102. 103. 105.
106. 107. 108. 109. 110. 111. 112.
113. 114. 115. 116. 117. 118. 119.
120. 121. 122. 123. 124. 125. 126.
127. 128. 129. 130. 131. 132. 137.
138. 139. 140. 142. 143. 144. 145.
152. 153. 154. 155. 156. 157. 159.
160. 161. 168. 171. 172. 173. 174.
175. 180. 191. 192. 193. 194. 195.
196. 197. 198. 199. 201. 202. 203.
204. 206. 207. 209. 210. 212. 214.
215. 218. 220. 222. 223. 224. 225.
226. 227. 229. 230. 231. 233. 234.
235. 236. 237. 238. 239. 240. 241.
242. 243. 244. 245. 246. 247. 248.
250. 252. 253. 254. 255. 256. 257.
258. 259. 260. 261. 262. 263. 264.

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

270. 275. 276. 277. 278. 279. 280.
281. 282. 283. 284. 285. 286. 287.
288. 289. 290. 291. 297. 300. 301.
303. 306. 307. 308. 310. 313. 314.
315. 316. 317. 319. 320. 323
donatio Constantini 59
Donus, πάπας Ρώμης (676-678) 139
Dopsch, A. 68
Doublet 64
Drachmann, A.B. 87. 271
Dragon, G. 79
Drexl, F. 156
von Druffel, E. 86
Dubrovnik 83
Ducange, Ch. 154
Dujčev, I. 259
Dulkeit, G. 165. 180. 181
Dworschak, F. 122. 125. 126
- E
- Eckhard, C. H. 62
École des chartes 66
edictum (ἔδικτον) 93. 94. 165. 166.
167. 169. 171. 172. 173. 175. 191.
195. 287
Empfängerkopien 95
Ensslin, W. 120. 124. 143.
episcopus 167. 170. 187. 256. 257
Epistolae 68
epistula (ἐπιστολή) 91. 93. 121. 138.
142. 143. 144. 148. 149. 160. 180.
181. 183. 192. 193. 194. 196. 197.
198. 199. 204. 288
Erulicus 195
Eustathius, κοιαιτωρ 170
Ewald, P. 69. 135
exemplum precum 180
- F
- Faas, B. 57. 95. 98. 105. 106. 143.
180. 194
- facsimiles (πανομοιότυπον) 79. 269
fasti consulares 135
felix 173. 195
Ferjančić, B. 230
Ferrari dalle Spade, G. 86. 254
Ficker, J. 64. 96. 261
fidelis 195. 196. 219
filigranes 99. 100
Filigranologie 100
Flavius 195. 196
Florentius 170
Fontes juris ante Justiniani 84
forma 176
Forum 169
Forum Traiani 169
franc-alieu 59
Franci 195
Francicus 173
Fuhrmann, H. 59
- G
- Ganshof, F. C. 67. 69
Gardthausen, V. 103. 109
Garufi, C. A. 83
Gatterer, J. Chr. 63
Gelzer, H. 74
Georgius, πρωτασηκρητης 151
Gepidicus 195
Gerasimus, ἐπίσκοπος 167
Gerland, E. 96. 144. 259
Germanicus 173
St. Germain 61
St. Germain - de - Près 61
Gesellschaft für ältere deutsche
Geschichtskunde 67
Giacomo (Giovanni Paolo) de Mo-
rellis 105. 128. 230. 231. 303
Giry, A. 57. 58. 59. 62. 64. 67. 104.
131. 135. 136. 139
gloriosus a secretis 151
Gothicus 173. 195

Göttingen 285
 Gregor v. Tours 120
 Grierson, P. 120. 121. 122. 123. 125.
 238
 Grotefend, H. 139
 Grozdonović, M. 99
 Gruber, G. 63
 Grumel, V. 85. 137. 238
 Guarino, A. 165
 Guilielmo, γενουήσιος ἱππότης 302
 Guillou, A. 71. 78. 80. 85. 223. 224.
 243. 244
 Guizot 66

H

Halphen, L. 67
 Hauck, K. 285
 Heinemeyer, W. 201. 203. 207
 Heinrich I, βασιλεὺς Γερμανῶν (919-
 936) 68
 Heinrich II, βασιλεὺς Γερμανῶν (1002-
 1024) 68
 Heinrich III, βασιλεὺς Γερμανῶν
 (1039-1056), αὐτοκράτωρ ἁγίου ρω-
 μαϊκοῦ κράτους (1046-1056) 68
 Heinricus VII, αὐτοκράτωρ Γερμα-
 νῶν (1308-1313) 69
 Heisenberg, A. 74. 104. 109
 Helion 170
 Henri I, βασιλεὺς Γαλλίας (1031-
 1060) 67
 Henschen, G. 59
 Herde, P. 59. 261
 Hessel, A. 68. 69
 Hirsch, H. 68
 Hofmann, G. 81. 218. 221
 Holtzmann, R. 68
 Holtzmann, W. 70
 Honigmann, E. 98
 Hopf, K. 82
 Hunger, H. 129. 132. 202. 240. 241

I

Idus (Εἶδοι) 134
 Imperator 195. 196
 imperiale (βασιλικόν) 93. 127. 128.
 191. 197. 199
 imperiale ad... 200
 inclitus (inclutus) 173. 195
 indictio (ἰνδικτιῶν) 111. 115. 117.
 118. 119. 137. 138. 139. 140. 141.
 175. 185. 186. 198. 207. 214. 216.
 220. 224. 226. 229. 230. 231. 237.
 242. 245. 250. 255. 256. 257. 264.
 267
 indictio Bedana 139
 indictio graeca 139
 indictio φόρου 138
 inscriptio (ἐπιγραφὴ) 127. 131. 173.
 175. 194. 195. 196. 200. 229. 239.
 291
 Institut für österreichische Ge-
 schichtsforschung 69
 instructio (ὁδηγία) 218
 instrumentum bulla aurea munitum
 218
 Intervenientenvermerke 237. 238
 intitulatio (τίτλωσις) 131. 173. 175.
 178. 179. 195. 196. 200. 205. 208.
 210. 213. 217. 220. 231. 232. 239.
 240. 244. 247. 277. 286. 291
 invocatio (ἐπίκλησις) 131. 173. 175.
 178. 179. 195. 196. 200. 205. 208.
 210. 213. 217. 220. 226. 227. 228.
 239. 240. 243. 244. 246. 247. 249.
 277. 286. 291
 invocatio (ἐπίκλησις) συμβολικὴ 223.
 226. 227. 228. 231. 239. 243. 248.
 249
 invocatio (ἐπίκλησις) τριαδικὴ 173.
 195
 Ioannou, P.-P. 81
 Irigoien, J. 98
 Italia 64. 75. 125. 135. 138. 171

Εὑρετήριον προσώπων καὶ πραγμάτων

iudex (-ices) 169

ius 181

ius generale 176

iussio 138. 168. 222

iussio αὐτοκρατορικὴ 147

Iustinianus A' Augustus (527-565)

84. 136. 137. 142. 146. 149. 151.

159. 166. 168. 172. 173. 174. 177.

178. 182

Iustinus B' (565-578) 136. 142. 151.

159. 168

J

Jaffé, Ph. 69

Jahnkuhn, H. 285

Jakovenko, P.A. 80. 132

Jantsch, H. 77

St. Jean - Prodrôme 80

Jedin, H. 81

Jireček, C. 74. 75. 76. 83

Joachim, J.F. 62

Johannes VII Paleolog (1390) 125.

219. 314. 317

Johannes VII, πάπας Ρώμης (705-

707) 103

Johannis Dukas 156

St. John's College ἐν Cambridge 250

Jus Graecoromanum 84

Jusselin, M. 143

ius vetus 165

K

Kalendae (Καλένδαι) 133. 134. 136.

198

Kaltenbrunner, F. 69

Kanzleikopien 95. 126

Kanzleiprinzip 76

Karabacek, J. 98

Karayannopulos, J. 87. 114. 229

Karl der Grosse, βασιλεὺς Γαλλίας
(754-813) 68

Karlmann, βασιλεὺς Φράγκων (741-
747) 68

Karlowa, O. 146. 148. 149. 165. 166.
167. 169. 171. 177

Kaser, M. 180

Kehr, K.A. 83, 100

Kehr, P.F. 68. 70

Kipp, Th. 166. 167. 168. 176. 178.
181

Kommission für die Neubearbeitung
der Regesta Imperii 69

Konrad I, βασιλεὺς Γερμανῶν (911-
918) 68. 69

Konrad II, βασιλεὺς Γερμανῶν (1024-
1039) 68

Kopialbuch 96

Korablev, B. 73

Kraus, A. 150

Krekić, B. 86

Kresten, O. 105. 106. 107

Kroll, W. 84

Krüger, P. 84. 146. 165. 167. 169.
170. 171. 177. 178. 181. 182

Krumbacher, K. 74. 75. 84. 123. 132

Kühler, B. 165. 167. 168. 176. 177

Kurtz, E. 73. 156

L

Lake, K. 98

Lascaris, M. 132

laterculum maius 149

laterculum minus 146

Lauer, Ph. 67

Laurent, V. 79. 85. 124. 126. 157.
259. 263

Lebret, J. F. 201

Lechner, J. 68

legatur 110. 159

Leges 68

Εθρετήριον προσώπων καὶ πραγμάτων

- legi (legimus) 102. 110. 111. 112. 142.
143. 144. 159. 160. 161. 168. 198.
200. 207. 229. 230. 232. 235. 242.
244. 247. 250. 254. 264. 279
Lemerle, P. 78. 79. 80. 105. 116. 235.
236. 237. 263. 278
Lengle, S. 147
Leonardi, C. 81
Levillain, L. 67
Levison, W. 68
lex - leges (νόμος -οι) 93, 94, 98. 101.
105. 165. 167. 169. 170. 171. 172.
173. 174. 176. 177. 178. 182. 184.
185. 188. 189
lex animata (νόμος ἐμψυχος) 172
lex edictalis 167
lex generalis (νόμος γενικὸς) 93. 165.
166. 167. 169. 172. 173. 175. 176.
177. 178. 182
lex pragmatica 176
lex salubris 171
lex salutaris 171
lex specialis (νόμος εἰδικὸς) 172. 173.
175. 176. 177
libellus (ἀναφορά) 180. 183. 184. 185
liber mandatorum 177. 178
liber Pontificalis 103
Liebenam, W. 135
Lietzmann, D. H. 141
Liljedahl, G. 100
lintea mappa 171
litterae caelestes 105. 107. 275. 276
litterae communes 105
litterae imperiales 219
litterae officiales 107
litterae phoeniceae 154
litterae procuratoriae 218
litteratus officialis 157
Loenertz, R.-J. 156. 157
Loewenfeld, S. 69
Longuet, H. 122. 124. 286
Lot, F. 67. 145
Lothaire, βασιλεὺς Γαλλίας (954-987) 67
Lothar III, αὐτοκράτωρ Γερμανίας
(1115-1137) 68
Louis IV, βασιλεὺς Γαλλίας (936-954)
67
Louis V, βασιλεὺς Γαλλίας (954-987)
67
v. Ludewig, J.P. 59
- M
- Maassen, F. 85. 135. 139. 142. 196.
198
Mabillon, J. 61. 62
Maffei, S. 62
magister epistolarum 147. 148. 152
magister epistolarum graecarum
147. 148. 152
magister libellorum 147. 148. 152
magister memoriae 147. 148. 152
magister militum 170
magister officiorum 146. 147. 152.
170
magistri scriniorum (ἀντιγραφεῖς)
145. 146. 147. 149
magnus 196
Maksimović, L. 263
Mallon, J. 107. 276
Manbidj 98
mandatum (-a) 178
mandatum principis 176. 177. 178.
179
Mango, C. 171. 287
Mansi, J. D. 81. 134. 135. 138. 139.
142. 143. 144. 148. 151. 154. 159.
160. 166. 1168. 196. 197. 198
mansuetus 195
manus diva 198
mappa cerussata 171
mappa lintea 171
Marc, P. 75. 76. 77. 98
Marcellinus, comes rerum privata-

Ἐδρετήριο προσώπων καὶ πραγμάτων

rum 167
S. Maria di Messina 80
Marichal, R. 105. 107
Marković, M. 83. 236
Masai, F. 87
Mauricius Tiberius (582-602) 136.
142. 195. 197
maximus 195
Medvedev, I. P. 263
de Meester, Pl. 81
Menager, L. P. 80
Mercati, S. G. 98
Meyer, Ph. N. 68. 73. 84
Miklosich, F. 72. 82.
Millet, G. 78. 79
moderator Romanorum 219
Mommsen, Th. 84. 106. 135. 146.
147. 149. 166. 176
Monte Cassino 141
Monnier, H. 84
de Montfaucon, B. 86
Monumenta Germaniae Historica
(MGH.) 68
Mont Ménécée 80
Mošin, V. 73. 80. 99. 100. 132. 237
Mouchmov, N. A. 238
Mühlbacher, E. 68
Müller, G. 72. 82. 201. 202. 203.
227. 228
Münster 285

N

Narbonne 132
narratio (ἔκθεσις) 132. 174. 175. 179.
184. 187. 197. 200. 204. 205. 208.
213. 217. 224. 226. 227. 228. 241.
242. 244. 246. 248. 249. 251
Neumann, C. 201. 206. 218
Neumann. W. M. 67
St. Nicodème de Kellarana 80
St. Nicolas de Donnoso 80
v. Nischer, E. 145

Nissen, W. 252
Noailles, P. 84. 172
Nonae 134
notarius (-ii) 145. 148. 149. 150. 153.
158
notarius a secretis 150
notice d'enregistrement 116
Notitia Dignitatum utriusque im-
perii 145. 147. 171. 177. 178
Notitia Episcopatum 179
Novella (Νεαρά) 84. 93. 94. 120. 137.
143. 155. 159. 172. 173. 175. 178.
184. 185. 253

O

officialis litteratus 157
officium 146. 152
offizialkopien 95
Ohnsorge, W. 59. 98. 102. 103. 106.
120. 122. 160. 194. 196. 276
Oikonomidès, N. 78
Omont, H. 74
optamus vos felicissimos 167
oratio (-nes) 165. 166
oratio in Senatu 166
oratio principis 165
Original 94
Ostrogorsky, G. 132. 136. 138. 174.
241. 263
v. Ottenthal, E. 68
Otto I, αυτοκράτωρ Γερμανῶν (912-
973) 68
Otto II, αυτοκράτωρ Γερμανῶν (955-
983) 68
Otto III, αυτοκράτωρ Γερμανῶν (980-
1002) 68
Oudot, J. 80
Ouspensky, Th. 80. 96. 259

P

pacificus 195

Εδρετήριο προσώπων και πραγμάτων

- Palaeographia graeca 86
 Palazzo Reale 100
 Palermo 100. 103
 Paoli, C. 64
 Papachrysanthou, D. 78. 79
 Papadopoulos, J. B. 125
 v. Papenbroek, D. 59. 60. 61
 Paradisi, B. 120. 201. 202
 Pardessus, J. M. 65. 66
 Parthey, G. 179
 Pépin I, βασιλεύς Ἀκουιτανίας (803-838) 67
 Pépin II, βασιλεύς Ἀκουιτανίας (814-848) 67
 pertinentia (ἐπιγραφή) 109. 131. 205. 208. 209. 220. 239. 240. 243. 244. 247. 277. 286
 Pertz, G. H. 67. 68
 Petit, L. 72. 168. 253
 Petridès, S. 123
 Philippe I, βασιλεύς Γαλλίας (1060-1108) 66
 Philippe Auguste, βασιλεύς Γαλλίας (1180-1223) 67
 phoenicae litterae 154
 Piccard, G. 100
 Pippin, βασιλεύς Γαλλίας (751-768) 68
 pius 178. 195
 plica 116. 121. 238. 248. 268. 316
 Polaschek, E. 145
 Porphyrius, ἀνθύπατος 169
 Porte du Theil 65
 Postumianus, ἀνθύπατος 165
 Potthast, A. 69
 Poupardin, R. 67
 praefectus praetorio 147. 165. 169
 praefectus praetorio per Africae 142
 praefectus praeforio Illyrici 167. 170
 praefectus praeforio Orientis 170
 praefectus urbi 170
 praepositus caniculi 154. 160
 praetor 166
 pragmatica 176
 pragmaticarius 177
 pragmatica sanctio 142. 168. 176. 177. 178
 preceptum 139. 141
 Predelli, R. 82
 Preisigke 143
 pridie Idus 134
 pridie Kalendas 134. 137
 pridie Nonas 134. 135
 primicerius notariorum 145. 148. 152. 158
 principatus 179
 principium generale 60
 privilegium aurea bulla munitum 218
 privilegium sacramentatum 209
 probatorium (-a) 93. 229
 proconsul 165. 169
 procuratoriae litterae 218
 procuratorium (-a) 191. 218
 Prodi, P. 81
 prostagma (πρόσταγμα) 93. 94. 99. 100. 101. 105. 116. 118. 119. 127. 128. 130. 139. 140. 156. 169. 171. 173. 174. 175. 182. 184. 186. 187. 193. 215. 218. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 231. 234. 257. 259. 278. 283. 300. 301. 303. 314. 315. 316. 317
 proto a secreta (πρωτοασηροῆτις) 114. 151. 152. 153. 154. 155. 157. 158. 160
 Prou, M. 66
 Provence 67
 provincialis Byzacenus 166

Q

- quaestor (κοιμιστωρ) 102. 111. 159. 168. 170
 quaestor sacri palatii (κοιμιστωρ)

Εδρετήριο προσωπίων και πραγμάτων

145. 146. 147. 149. 152. 155. 156.
158. 159. 160. 168. 169. 171. 229
- R
- Ragusa 83. 86. 202. 245. 285
recognitio 102. 110. 159. 160. 161
recognovi 142. 143
recto 116. 118. 119. 225. 230. 268
Redlich, O. 65. 91. 95. 96. 132. 145
referendarius (ρεφερενδάριος) 145.
149. 151. 152. 153
Regel, W. 72. 73. 117. 250. 312
Regesta 68
regesta imperii 71. 85
Regesten 64. 77. 78
regia Urbs 198
(re)scripsi 142. 181. 183
rescriptum(-a) 93. 98. 142. 176. 179.
180. 181. 182. 276
rescriptum ἐπιστολικόν 105. 106. 275
rescriptum sacrum 182
rescriptum univcrsum 176
res diplomatica 58
Reservatbuchstaben 108
res privata 167
rex Francorum 195
Riccobono, S. 84
Riccotius, H. 82. 218
Richenza, αυτοκράτειρα Γερμανίας 68
Rosenmund, R. 60. 61. 62. 63. 64. 69
Rouillard, G. 78. 85. 87. 122. 126.
132. 234. 240. 246. 255. 263
Rubio y Luch, A. 83
- S
- sacra (σάκρα) 93. 143. 172. 191
sacra aula 151
sacra (epistula) 160
sacrum encaustum 101
sacrum rescriptum 182
Saglio, E. 57
Sakellion, J. 188. 189
Salisbury, F. 145
salutatio (χαιρετισμός) 142. 167. 175.
180. 181. 196. 197. 198. 199. 200
salutem 180
salutem dedit 180
sanctio (κυρώσεις) 132. 197. 228. 242.
244. 248. 249
sanctio pragmatica 177
sanctio spiritualis 242
sanctio temporalis 228. 242
Santifaller, L. 100. 121. 234
Sapricius, magister militum 170
Sarudsha - Bej 128
Sauli, L. 83
Schieffer, Th. 68
Schilbach, E. 179. 250
Schiller, H. 148
Schumberger, G. 125. 154. 157. 238.
284
Schoell, R. 84
schola notariorum 145. 147. 148. 150.
153. 157
Schönemann, C. T. 63
Schwartz, E. 81. 150
Schwarz, F. 165. 180. 181
scrinium (-a) 146. 147. 153
scrinium dispositionum 146
scrinium ab epistulis 180
scrinium epistolarum 146
scrinium a libellis 180
scrinium libellorum 146
scrinium memoriae 146
(scripta) convencio 205. 206
Scriptores 68
secretarius 149, 150
secretarius praetorianus 154
secretum (σέκρετον) 114. 115. 140.
150. 151. 153. 157. 186. 207. 226.
237. 253
Seeck, O. 85. 138. 145. 166. 170. 176.

Εδρετήριον προσώπων και πραγμάτων

181. 229
- Sella, P. 123. 286
- senatus 165. 166
- senatusconsultum 166
- Severyns, B. 87. 271
- Sextilis (Αἰγούστος) 135
- Sibt - ibn - Djauzi 193
- Sicherl, M. 100
- Sickel, Th. 58. 64. 68. 96. 131
- sigillion (σιγίλλιον) 93. 94. 111. 112.
118. 131. 139. 154. 157. 161. 184.
222. 227. 228. 234. 240. 247. 248.
264. 302. 315
- sigillum 227
- significatio 203
- Silvestre, H. 59
- Sinéon 66
- Sinnigen, W. G. 149. 152
- Soehnée, F. 67
- solidus 122. 284
- Soloviev, A. 73. 80. 85. 258
- Sovre, A. 73
- Spata, G. 71
- Spulber, C. A. 84
- Stadtmüller, G. 156
- Stavraki Aristarchi Bey ἀρχεῖον 80
- Stein, E. 146. 149. 150. 151. 152. 153.
156. 157. 158. 174. 263
- Steinacker, H. 65. 199
- Steinwenter, A. 169. 171. 172
- Strategius, praefectus praetorio 170
- Straub, J. 81. 159
- Studius, ὕπατος 135
- subscriptio (ὑποσημείωσις) 93. 101.
126. 133. 140. 141. 142. 143. 144.
168. 180. 181. 183. 215. 242
- Suetonius 58
- Sufflay, E. 83
- Supplinbury (=Λοθάριος Γ', 1106-
1137) 68
- Svoronos, N. 78. 79
- T
- tabula aenea 171
- tabula aerea 171
- Tafel, G. L. Fr. 82. 83
- Tangl, M. 68
- Tassin, R. P. 62
- Ternovskij, F. 73
- Tessier, G. 60. 61. 63. 64. 66. 67
- Thalassius, praefectus praetorio 167
- de Thalloczy, L. 83
- Theiner, A. 82. 84
- Theodosius B' (408-450) 105. 106.
166. 182. 258. 263. 275
- Theoktistos, ἐπὶ τοῦ κανυκλείου 102
- Thierry, D. 62
- Thiriet, F. 86
- Thomas, G. M. 82. 83
- Thommen, R. 96
- Tjäder, J.-O. 107
- Toussain, Ch. 62
- tractatum (-a) 209
- Trajlić, S. M. 99
- Treitinger, O. 119. 202
- Treucker, B. 138
- treva (τρέβα-αι) 209. 294. 295. 296
- tribunus plebis 166
- Trinchera, F. 71. 139. 141
- triumphator 173. 195
- U
- universum rescriptum 176
- Urbs regia 198
- Urkunde 62
- Ursus, praefectus urbi 170
- Uspenskij, P. 71. 72. 78. 184. 186
- V
- vale 142. 180. 181

Εδρετήριον προσώπων καὶ πραγμάτων

valeant 199
vale in domino 197
Valentinianus Γ' (425-455) 166. 182
Valla, L. 59
Vandalicus 173. 195
Vasiliev, A. A. 193
Vasilievskij, V. 114. 237. 282
Verpeaux, J. 157
verso 113. 114. 119. 127. 196. 200.
207. 208. 213. 216. 217. 229. 230.
231. 232. 237. 268. 274. 282. 283
victor 173. 195
vir clarissimus (v.c.) 178
vir clarissimus consul 133. 135
vir consul 137
vis edicti 167. 182
Vitelli. G. 74

W

de Wailly, N. 63

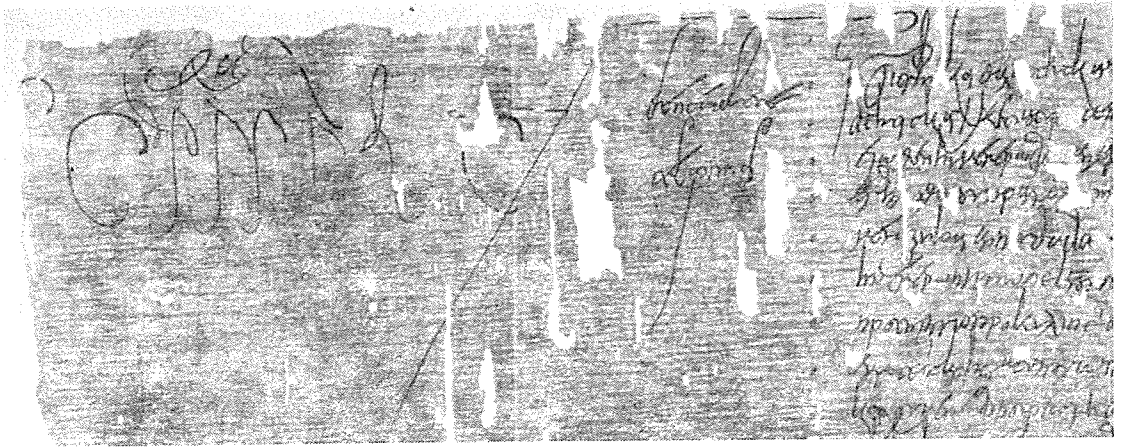
Wattenbach, W. 68. 69. 100. 103
Wendel, C. 100
Wenger, L. 57. 160
Wibald v. Stabulo 196
Wibel, H. 68
Wilcken, U. 74. 138. 180. 181
Will, C. 81
Wroth, W. 125
Wünsch, R. 57

Z

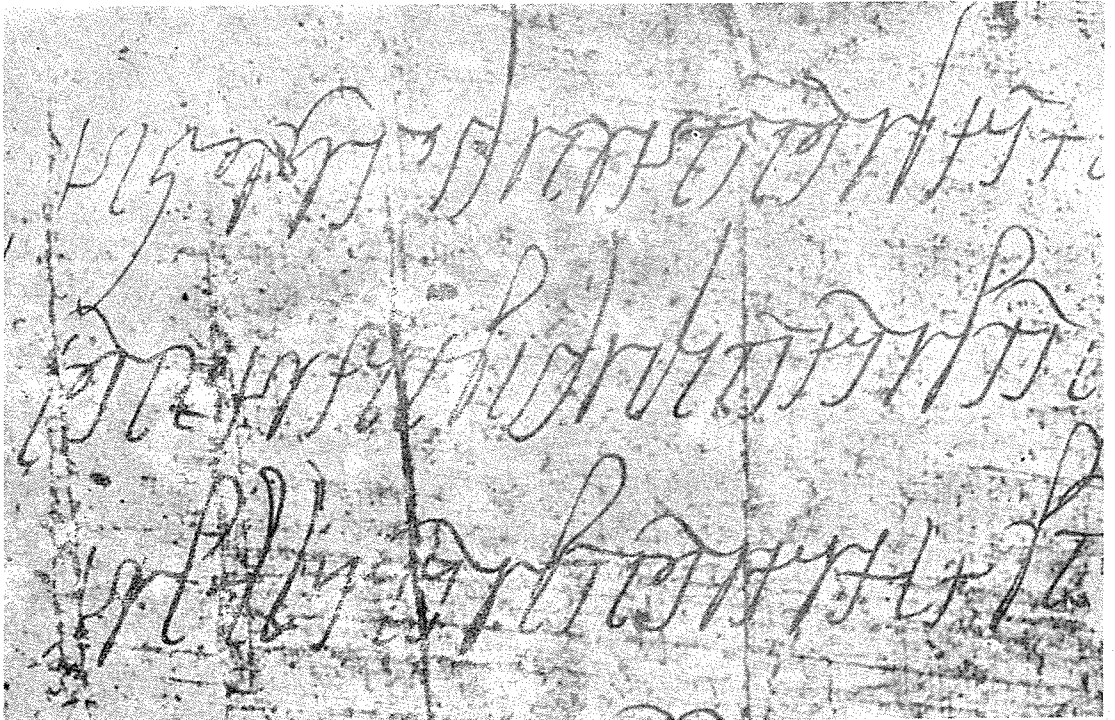
Zachariä von Lingenthal, K.E. 84.
137. 155. 158
Zakythinos, D.A. 126. 259. 263
Zatschek, H. 87
Zilliacus, H. 129
Zucker, F. 143

Τυπογραφεία Στ. Γεωργιάδη, Θεσσαλονίκη

ΕΙΚΟΝΕΣ

1

2

Handwritten text in a cursive script, possibly a historical document or manuscript. The text is arranged in several lines and appears to be a list or a series of entries. The handwriting is dense and somewhat difficult to decipher due to its cursive nature and the age of the document. The text is written in a dark ink on a light-colored, possibly parchment or paper, background.

Handwritten text in a cursive script, possibly a historical document or manuscript. The text is arranged in several lines and appears to be a list or a series of entries. The handwriting is dense and somewhat difficult to decipher due to its cursive nature and the age of the document. The text is written in a dark ink on a light-colored, possibly parchment or paper, background.

ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀρετῶν ποιεῖται ἡ δὲ ἀρετὴ
 ἡ τοῦ σώματος ἡ ἀσχηλίκτου ἀποκλειστικῶς ἡ δὲ ἐπιθυμία
 ἡ λογιστικῶς τῶν ἀρετῶν ἡ δὲ ἐπιθυμία ἡ ἀσχηλίκτου
 ἀρετῶν ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου
 ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου
 ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου
 ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου
 ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου ἡ ἀσχηλίκτου

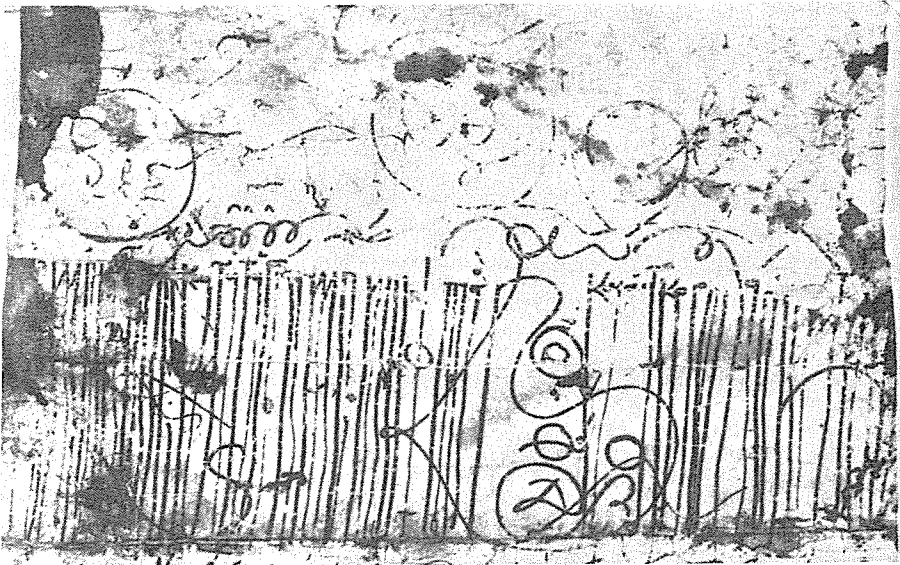
4

ακυδε(ε)ζηοικζυ
 μηζοωροστ(ρ)υφχασ(κω)

5

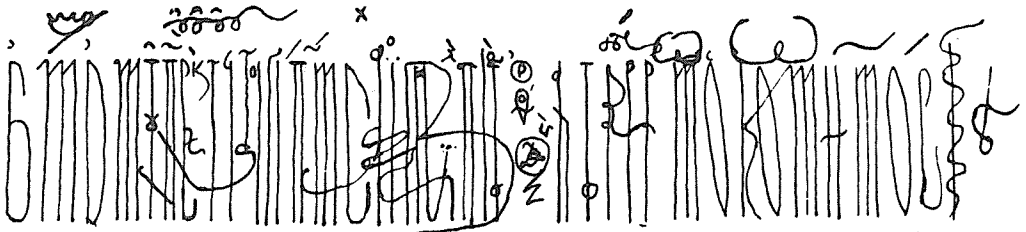

6

7

8

+ Ἐν ὀνόμ(α)τι τοῦ Πατρὸς (καὶ) τοῦ Υἱοῦ (καὶ) τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
 Ἀλέξιος βασιλεὺς πιστὸς ὀρθόδοξος (καὶ) αὐτοκράτωρ Ῥωμ(αίων)
 ὁ Κομνηνός +

12a
Handwritten word "Hymne" in cursive script.

12b
Handwritten word "Hymne" in a highly stylized, decorative cursive script.

12a

12b

12c
Handwritten word "Hymne" with a large, circular scribble over the middle section.

12c

12d

12e
Handwritten word "Hymne" with a wavy line above it and a small scribble below.

12e

12f

12f
Handwritten word "Hymne" with a thick horizontal line above it and a dotted line below.

Handwritten text in a dense, cursive script, possibly a page from a manuscript. The text is heavily obscured by large, dark scribbles and ink blots, making it largely illegible. The script appears to be a historical form of a cursive hand.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is dense and spans several lines, with some words appearing to be in a different script or dialect. A large, stylized initial or signature is visible in the center, possibly starting with the Greek letter sigma (σ). The text is somewhat faded and difficult to read in detail.

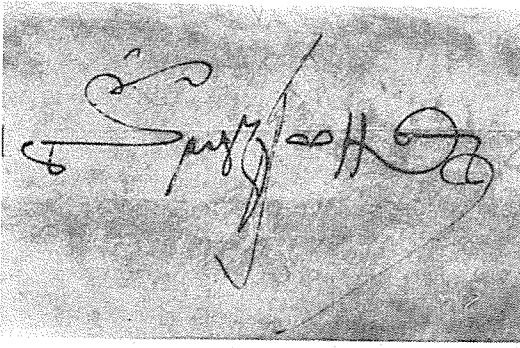
14

Handwritten text in a cursive script, similar to the previous image. The text is dense and spans several lines, with some words appearing to be in a different script or dialect. A large, stylized initial or signature is visible in the center, possibly starting with the Greek letter sigma (σ). The text is somewhat faded and difficult to read in detail.

15

Handwritten text in a cursive script, similar to the previous images. The text is dense and spans several lines, with some words appearing to be in a different script or dialect. A large, stylized initial or signature is visible in the center, possibly starting with the Greek letter sigma (σ). The text is somewhat faded and difficult to read in detail.

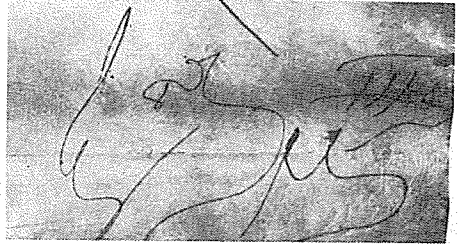
16

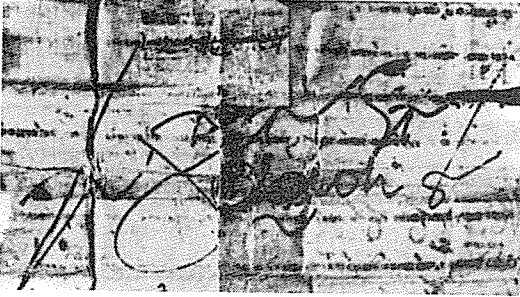
17

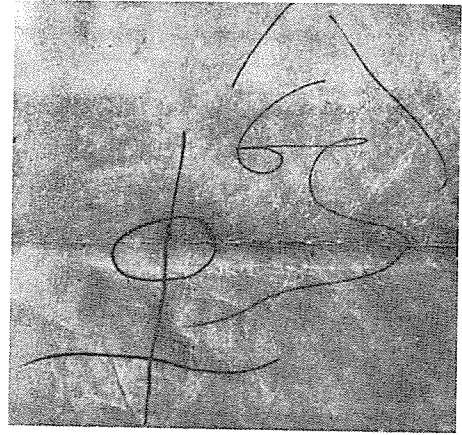
21 a

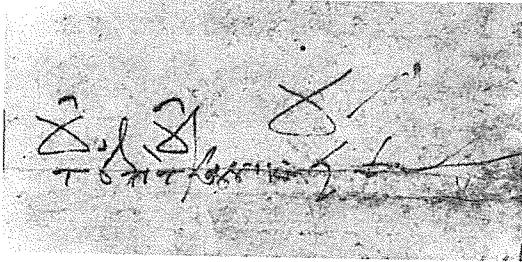
21 b

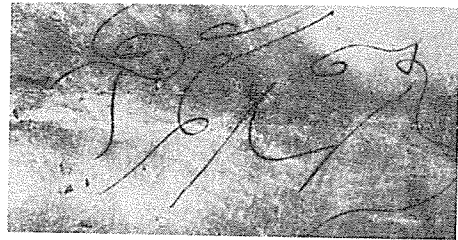
18

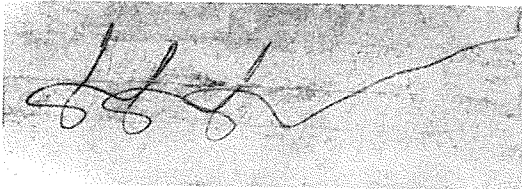
21 c

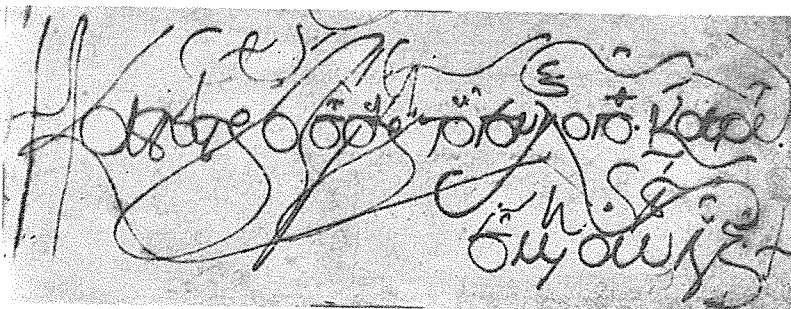
19

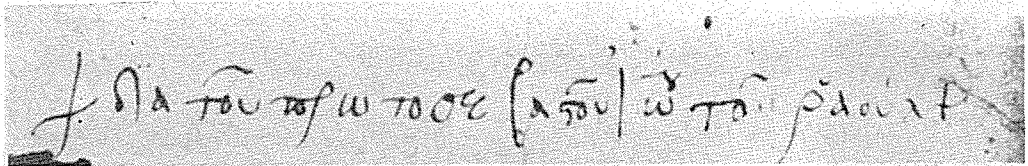
21 d

20

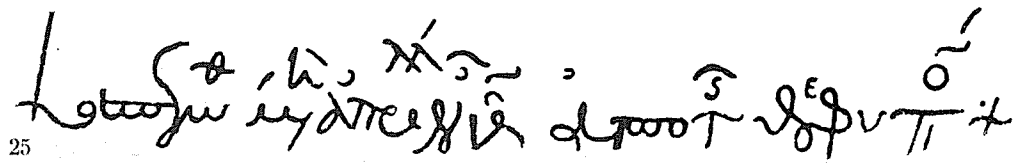
22

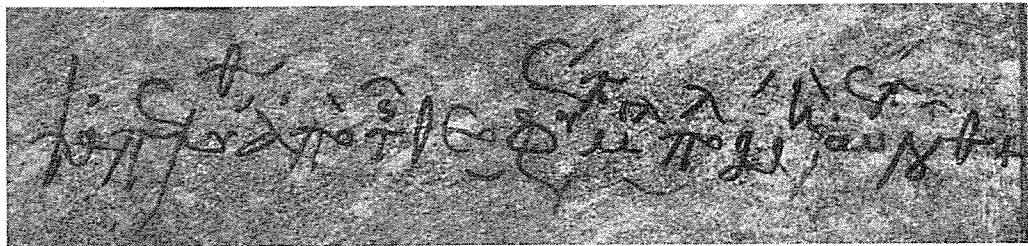
23

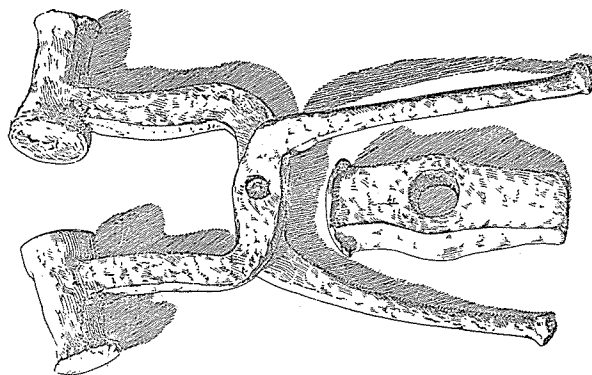
24

25

26

27

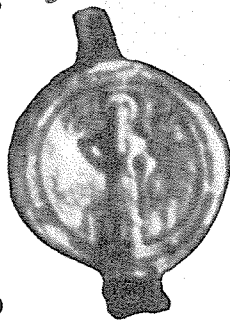
28

29 a

29 b

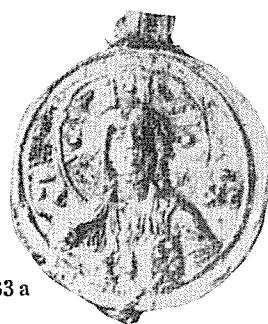
30

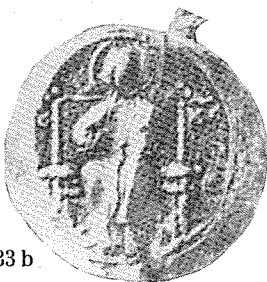
31

32

33 a

33 b

34

35

36

37

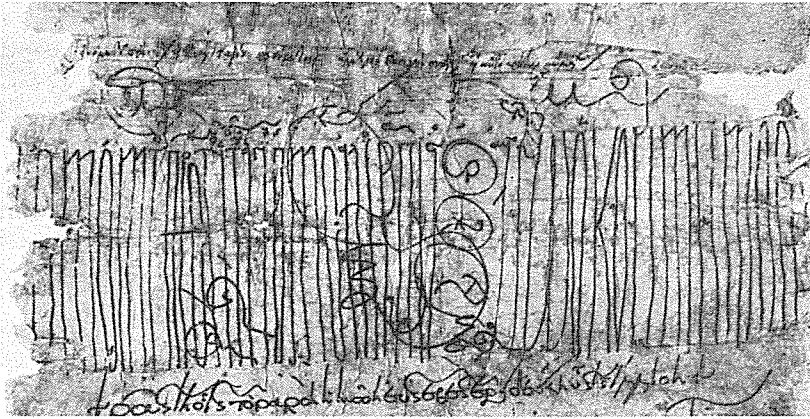
38

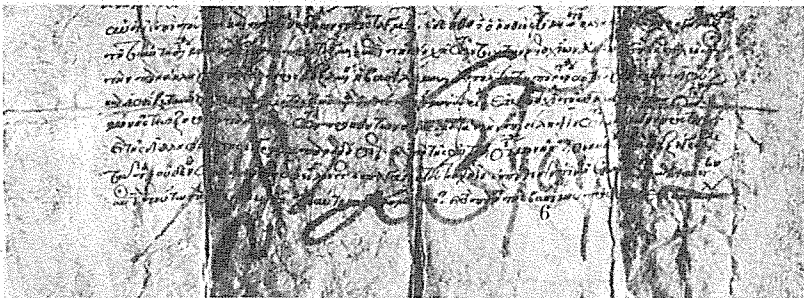
39 a

39 b

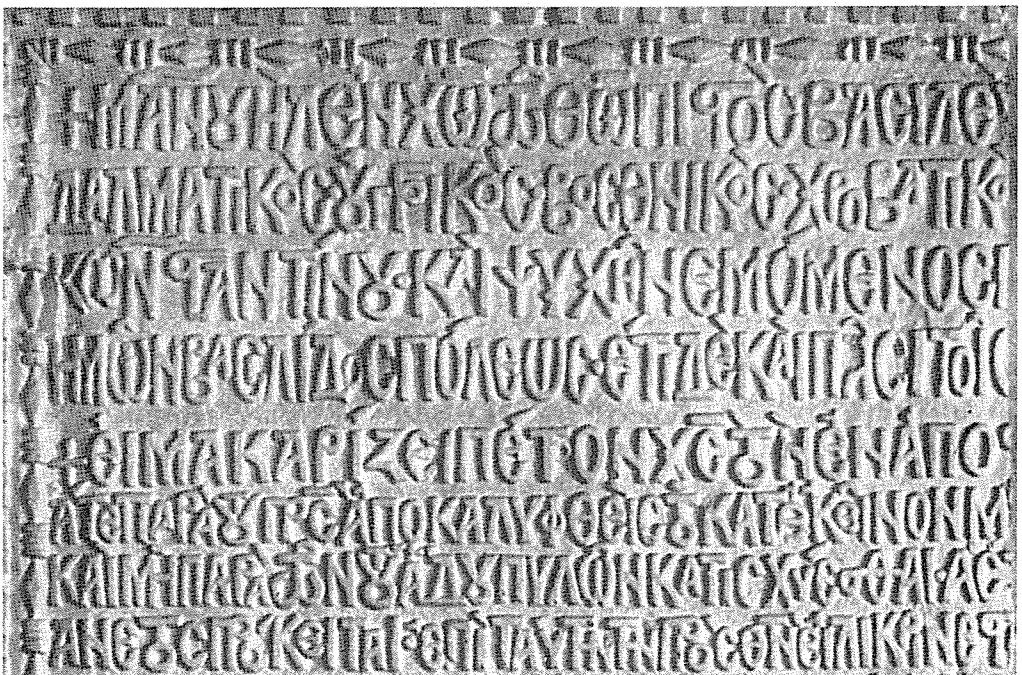

40

41

42

1070
 1075
 1080
 1085
 1090
 1095
 1100
 1105
 1110
 1115
 1120
 1125
 1130
 1135
 1140
 1145
 1150
 1155
 1160
 1165
 1170
 1175
 1180
 1185
 1190
 1195
 1200
 1205
 1210
 1215
 1220
 1225
 1230
 1235
 1240
 1245
 1250
 1255
 1260
 1265
 1270
 1275
 1280
 1285
 1290
 1295
 1300
 1305
 1310
 1315
 1320
 1325
 1330
 1335
 1340
 1345
 1350
 1355
 1360
 1365
 1370
 1375
 1380
 1385
 1390
 1395
 1400
 1405
 1410
 1415
 1420
 1425
 1430
 1435
 1440
 1445
 1450
 1455
 1460
 1465
 1470
 1475
 1480
 1485
 1490
 1495
 1500
 1505
 1510
 1515
 1520
 1525
 1530
 1535
 1540
 1545
 1550
 1555
 1560
 1565
 1570
 1575
 1580
 1585
 1590
 1595
 1600
 1605
 1610
 1615
 1620
 1625
 1630
 1635
 1640
 1645
 1650
 1655
 1660
 1665
 1670
 1675
 1680
 1685
 1690
 1695
 1700
 1705
 1710
 1715
 1720
 1725
 1730
 1735
 1740
 1745
 1750
 1755
 1760
 1765
 1770
 1775
 1780
 1785
 1790
 1795
 1800
 1805
 1810
 1815
 1820
 1825
 1830
 1835
 1840
 1845
 1850
 1855
 1860
 1865
 1870
 1875
 1880
 1885
 1890
 1895
 1900
 1905
 1910
 1915
 1920
 1925
 1930
 1935
 1940
 1945
 1950
 1955
 1960
 1965
 1970
 1975
 1980
 1985
 1990
 1995
 2000

1070
 1075
 1080
 1085
 1090
 1095
 1100
 1105
 1110
 1115
 1120
 1125
 1130
 1135
 1140
 1145
 1150
 1155
 1160
 1165
 1170
 1175
 1180
 1185
 1190
 1195
 1200
 1205
 1210
 1215
 1220
 1225
 1230
 1235
 1240
 1245
 1250
 1255
 1260
 1265
 1270
 1275
 1280
 1285
 1290
 1295
 1300
 1305
 1310
 1315
 1320
 1325
 1330
 1335
 1340
 1345
 1350
 1355
 1360
 1365
 1370
 1375
 1380
 1385
 1390
 1395
 1400
 1405
 1410
 1415
 1420
 1425
 1430
 1435
 1440
 1445
 1450
 1455
 1460
 1465
 1470
 1475
 1480
 1485
 1490
 1495
 1500
 1505
 1510
 1515
 1520
 1525
 1530
 1535
 1540
 1545
 1550
 1555
 1560
 1565
 1570
 1575
 1580
 1585
 1590
 1595
 1600
 1605
 1610
 1615
 1620
 1625
 1630
 1635
 1640
 1645
 1650
 1655
 1660
 1665
 1670
 1675
 1680
 1685
 1690
 1695
 1700
 1705
 1710
 1715
 1720
 1725
 1730
 1735
 1740
 1745
 1750
 1755
 1760
 1765
 1770
 1775
 1780
 1785
 1790
 1795
 1800
 1805
 1810
 1815
 1820
 1825
 1830
 1835
 1840
 1845
 1850
 1855
 1860
 1865
 1870
 1875
 1880
 1885
 1890
 1895
 1900
 1905
 1910
 1915
 1920
 1925
 1930
 1935
 1940
 1945
 1950
 1955
 1960
 1965
 1970
 1975
 1980
 1985
 1990
 1995
 2000

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is dense and fills most of the page.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is dense and fills most of the page.

Η ΤΑΥΤΟΝΟΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ
 ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ

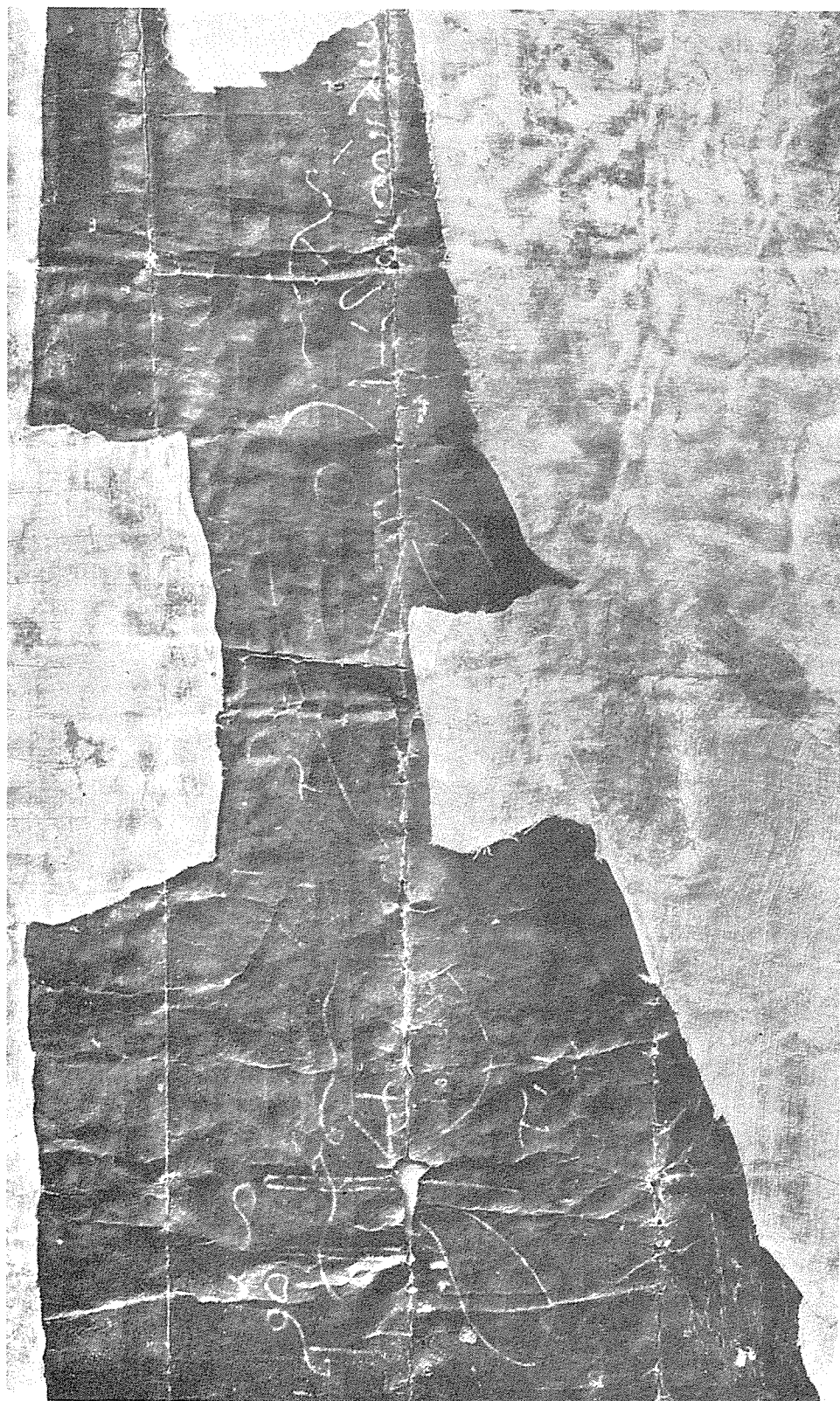
Η ΤΑΥΤΟΝΟΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ
 ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ

Handwritten text in a medieval script, likely a form of Greek or Latin, arranged in several columns. The text is dense and appears to be a formal document or a religious text. Some words are written in larger, bolder letters, possibly indicating a title or a significant section. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge.

ΚΑΤΑ
ΤΟΝ
ΑΓΙΟΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

Handwritten text in a medieval script, continuing from the left page. The text is dense and appears to be a formal document or a religious text. Some words are written in larger, bolder letters, possibly indicating a title or a significant section. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge.

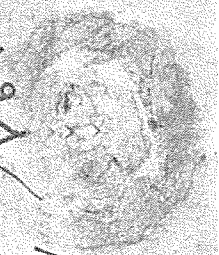
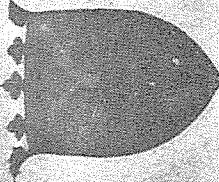
Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a dense, flowing style with many flourishes and is arranged in approximately 12 horizontal lines. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge of the language or dialect. The document appears to be a page from a larger work, possibly a letter or a record.

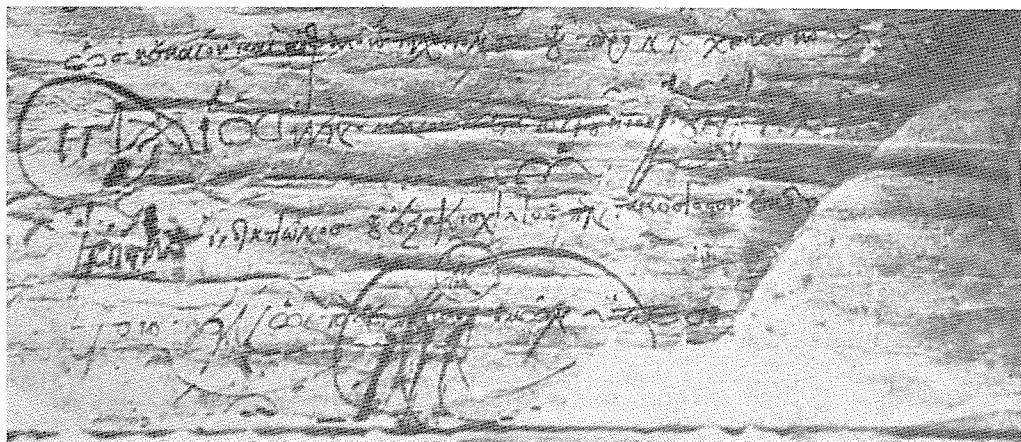

Handwritten text in a medieval script, likely a Latin manuscript. The text is densely packed and covers most of the page. It appears to be a formal document or a letter, given the presence of a seal and a signature at the bottom right. The script is a cursive Gothic hand, characteristic of the late Middle Ages. The text is written in dark ink on parchment that shows signs of age and wear.

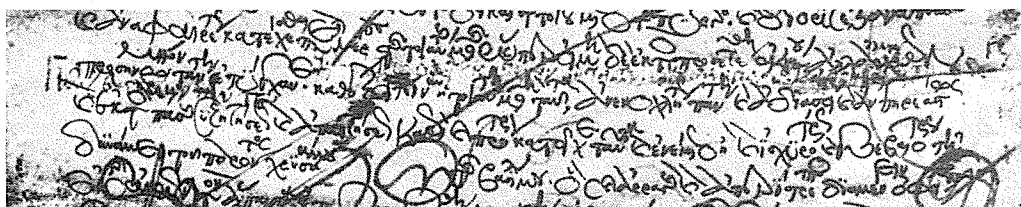

Handwritten signature or name, possibly 'Gauve', written in a stylized cursive script. The signature is written in dark ink and is positioned above a decorative flourish.

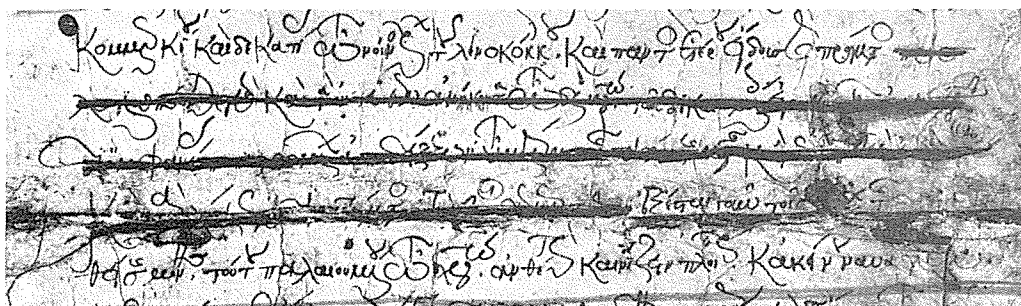

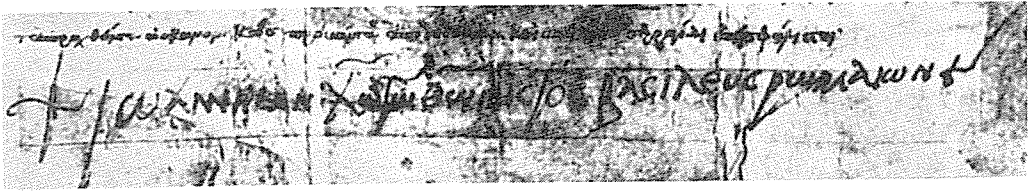
65

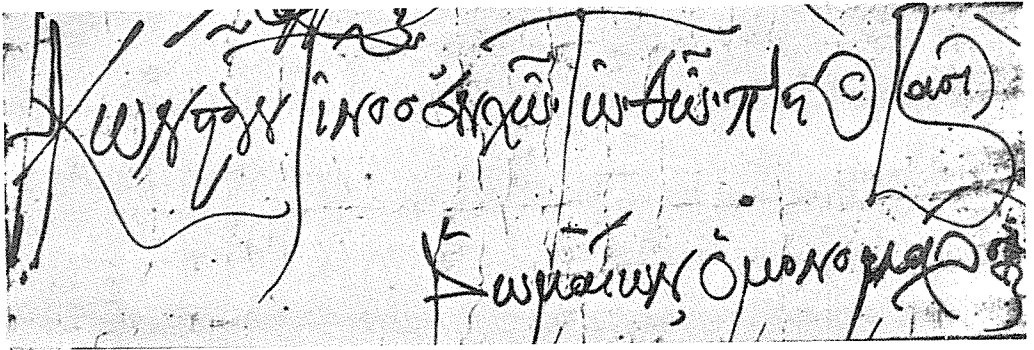
66

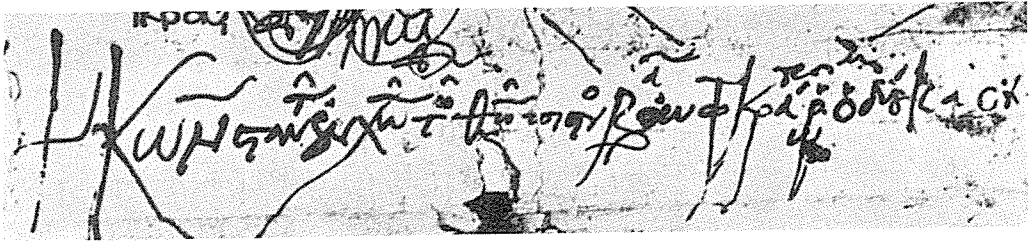
67

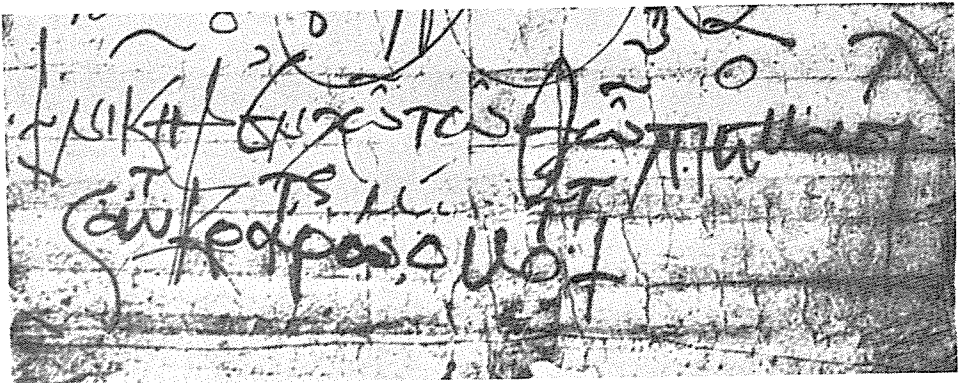
68a

68b

68c

68d

Handwritten Greek text on a page with a decorative border at the top. The text is written in a cursive script and includes the following legible words and phrases:

ἄλλοις...
καὶ τὸν...
τοῦ...
ἀπορίτων...
ἀρὶν...
οὐρανῶν...
καὶ...
σὺ...
ῥε...
ὅτι...

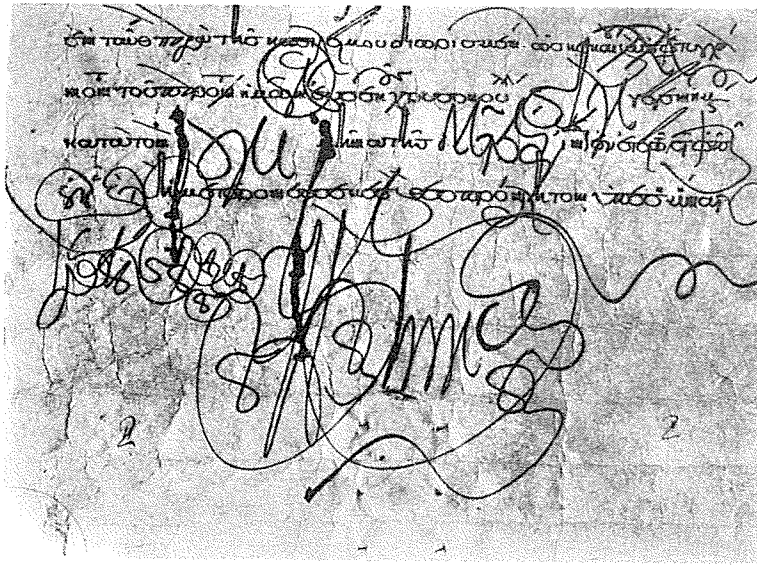
Handwritten Greek text on a page, heavily crossed out with large, bold scribbles. The text is mostly illegible due to the overwriting. Some legible fragments include:

ἄλλοις...
καὶ...
ἔτι...
καὶ...
καὶ...
καὶ...
καὶ...
καὶ...
καὶ...

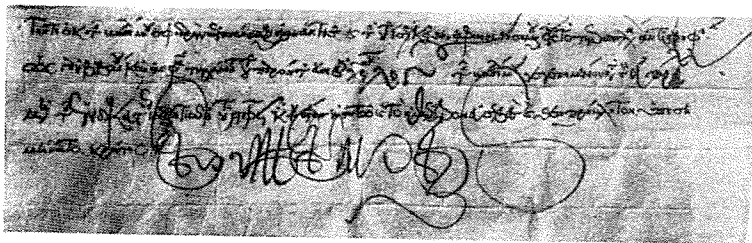
Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written on aged, textured paper and includes several lines of dense, flowing characters. Some words are circled or marked with small symbols, possibly indicating specific points of interest or corrections. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge of the language and dialect.

Handwritten text in a cursive script, continuing from the previous image. This section features a large, prominent signature or seal at the bottom, which is highly stylized and appears to be a personal or official mark. The text above the signature is also dense and cursive, with some words appearing to be underlined or emphasized. The overall appearance is that of a formal or legal document.

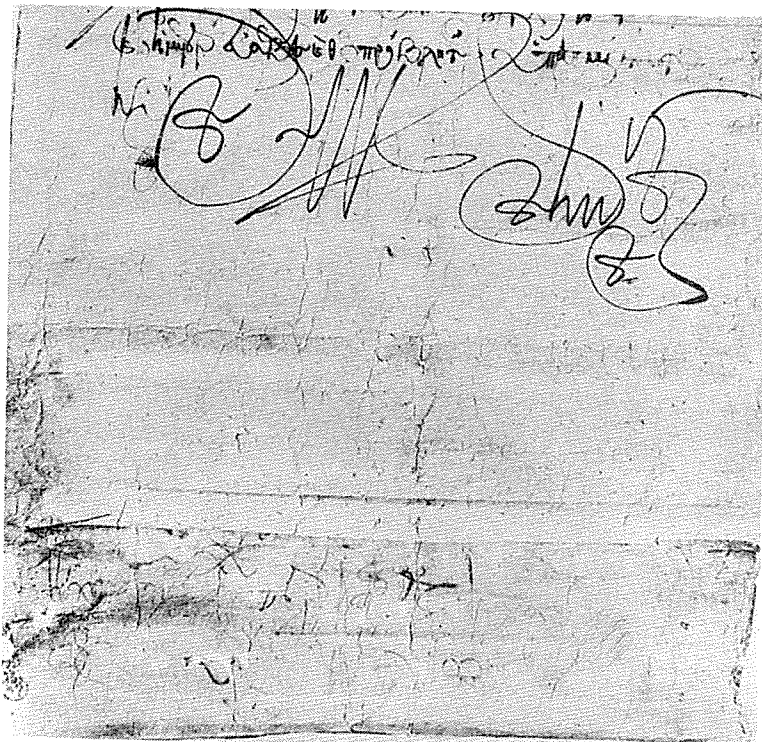
Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a dark ink on aged paper. It consists of several lines of text, with some lines starting with large, decorative initials. The script is dense and characteristic of the early modern period. The text is written in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a dark ink on aged paper. It consists of several lines of text, with some lines starting with large, decorative initials. The script is dense and characteristic of the early modern period. The text is written in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a dark ink on aged paper. It consists of several lines of text, with some lines starting with large, decorative initials. The script is dense and characteristic of the early modern period.

75

76

77

Κὴν ἡδὲ γὰρ ἐπὶ τὴν ἑξῆς ἀναγὰρ τὴν ἐν τῷ ἀποστόλῳ ἀποδοξασθῆναι
 οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
 ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
 ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
Ἰοθαλακτοῦ Κωνσταντίνου

78

Ἐπεὶ δὲ τῆς Κωνσταντίνου ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
 ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
 ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
 ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
 ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι ἀποδοξασθῆναι
Ἰοθαλακτοῦ Κωνσταντίνου ἀποδοξασθῆναι

79

Handwritten text on the left page of a folded document, appearing as bleed-through from the reverse side. The text is illegible due to fading and the quality of the scan.

Handwritten text on the right page of a folded document. The text is written in a cursive script and is also illegible due to fading and the quality of the scan. A small circular stamp or mark is visible on the right edge of the page.

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας / ΑΠΘ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (2023-2024)
Κατεύθυνση: Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας

Μάθημα: ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ

Διδάσκουσα: ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ, Επίκουρη καθηγήτρια Βυζ. Ιστορίας ΑΠΘ

ΠΗΓΕΣ

Αθωνικά αρχεία

Μονή Βατοπεδίου:

- *Actes de Vatopédi*, τ. I, εκδ. J. Bompaigne – J. Lefort – Vassiliki Kravari - Chr. Giros [Archives de l'Athos XXI] Paris 2001· τ. II, εκδ. J. Lefort – V. Kravari – Chr. Giros – K. Smyrlis, [Archives de l'Athos XXII] Paris 2006· τ. III, εκδ. J. Lefort† – V. Kravari – Chr. Giros – K. Smyrlis – R. Estagui Gomez – E. Kolovos, [Archives de l'Athos XXIII], Paris 2019.

Μονή Διονυσίου:

- *Actes de Dionysiou*, εκδ. N. Oikonomidès, [Archives de l'Athos IV] Paris 1968.

Μονή Δοχειαρίου:

- *Actes de Docheiariou*, εκδ. N. Oikonomidès, [Archives de l'Athos XIII] Paris 1984.

Μονή Εσφιγμένου:

- *Actes d'Esphigménou*, εκδ. J. Lefort, [Archives de l'Athos XV] Paris 1973.

Μονή Ζωγράφου:

- C. Pavlikianov, *The Medieval Greek and Bulgarian Documents of the Athonite Monastery of Zographou (980-1600)*, [St. Kliment Ohridski University Press / Университетска Библиотека 512] Sofia 2014.

Μονή Ιβήρων:

- *Actes d'Iviron*, τ. I-IV, εκδ. J. Lefort – N. Oikonomidès – D. Papachryssanthou κ.ά., [Archives de l'Athos XIV, XVI, XVIII-XIX] Paris 1985, 1990, 1994, 1995.

Μονή Καρακάλλου:

- C. Pavlikianov, *The Byzantine documents of the Athonite monastery of Karakallou and selected acts from the Ottoman period (1294-1835). Critical edition and commentary of the texts*, [St. Kliment Ohridski University Press / Университетска Библиотека 513] Sofia 2015.

Μονή Κασταμονίτου:

- *Actes de Kastamonitou*, εκδ. N. Oikonomidès, [Archives de l'Athos IX] Paris 1978.

Μονή Κουτλουμουσίου:

- *Actes de Kutlumas2*, εκδ. P. Lemerle, [Archives de l'Athos II] Paris (1945) 1988.

Μονή Λαύρας

- *Actes de Lavra*, τ. I-IV, εκδ. P. Lemerle – A. Guillou – N. Svoronos – D. Papachryssanthou, [Archives de l'Athos V, VIII, X, XI] Paris 1970, 1977, 1979, 1982.

Μονή Ξενοφώντος:

- *Actes de Xénophon*, εκδ. Denise Papachryssanthou, [Archives de l'Athos XV] Paris 1986.

Μονή Ξηροποτάμου:

- *Actes de Xéropotamou*, εκδ. J. Bompaigne, [Archives de l'Athos III] Paris 1964.

Μονή Αγ. Παντελεήμονος:

- *Actes de Saint Pantéléèmon*, εκδ. P. Lemerle - G. Dagron - Sima Ćircović, [Archives de l'Athos XII] Paris 1982.

Μονή Παντοκράτορος:

- *Actes de Pantocrator*, εκδ. Vassiliki Kravari, [Archives de l'Athos XVII] Paris 1991.

Μονή Αγ. Παύλου:

- Φωκίων Κοτζαγεώργης, *Αρχείο της Ι. Μ. Αγίου Παύλου. Επιτομές Εγγράφων 1010-1800*, [ΕΙΕ/ΙΒΕ – Αθωνικά Σύμμεικτα 12] Αθήνα 2008.

Πρωτάτου:

- *Actes du Prôtaton*, εκδ. Denise Papachryssanthou, [Archives de l'Athos VII], Paris 1975.

Μονή Φιλοθέου:

- *Actes de Philothée*, εκδ. W. Regel – E. Kurtz – B. Korablev, [Actes de l’Athos VI] *VV* 20 (1913) / Priloženie 1.
- *Nouveaux Documents du monastère de Philothée*, εκδ. Vassiliki Kravari, *TM* 10 (1987) 261-356.

Μονή Χιλανδαρίου:

- *Actes de Chilandar, Première partie : Actes grecs*, εκδ. L. Petit, *VV* 17 (1911) / Priloženie 1 [Actes de l’Athos V], ανατ. Amsterdam 1975.
- *Actes de Chilandar, Deuxième partie : Actes slaves*, εκδ. V. Korablev, *VV* 19 (1915) / Priloženie 1 [Actes de l’Athos V], ανατ. Amsterdam 1975.
- *Supplementa ad acta graeca Chilandarum*, εκδ. V. Mosin - A. Sovre, Ljubljana 1948.
- *Actes de Chilandar*, τ. I (*Des origines à 1319*), εκδ. M. Živojinović – V. Kravari – Chr. Giros, [Archives de l’Athos XX] Paris 1998.

Αρχείο μονής Αγ. Ιωάννου Θεολόγου (Πάτμος)

- *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 6, Wien 1890.
- Astruc C. (εκδ.), *L’inventaire dressé en septembre 1200 du trésor et de la bibliothèque de Patmos. Edition diplomatique*, *TM* 8 (1981) 15-30.
- *Βυζαντινά έγγραφα της μονής Πάτμου*, τ. Α': *Αυτοκρατορικά Έγγραφα*, τ. Β': *Δημοσίων Λειτουργιών*, τ. Γ': *Πατριαρχικά Έγγραφα*, εκδ. Έ. Βρανούση – Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου – Μ. Γερολυμάτου, [ΕΙΕ/ΚΒΕ] Αθήναι 1980, 2016.
- Μαλτέζου Χ. (έκδ.). Τα λατινικά έγγραφα του πατμιακού αρχείου, *Σύμμεικτα* 2 (1970) 349-378.
- Vatin N. – Veinstein G. – E. Zachariadou (εκδ.), *Catalogue du fonds Ottoman des archives du monastère de Saint-Jean à Patmos. Les vingt-deux premiers dossiers*, Αθήνα 2011.
- Ζαχαριάδου Ε., Συμβολή στην ιστορία του νοτιοανατολικού Αιγαίου με αφορμή τα πατμιακά φερμάνια των ετών 1453-1522, *Σύμμεικτα* 1 (1966) 184-230.

Αρχείο μονής Αγ. Παύλου (Λάτρος)

- *Das Chartular des Paulos-Klosters am Berge Latros. Kritische Edition, Übersetzung, Kommentar und Indices*, εκδ. Chr. Gastgeber - O. Kresten, [ÖAW - Wiener Byzantinische Studien 30] Wien 2015.
- Ράγια Ε., *Λάτρος. Ένα άγνωστο μοναστικό κέντρο στη δυτική Μικρά Ασία με λεπτομερή σχολιασμό των εγγράφων του αρχείου της μονής Θεοτόκου του Στύλου*, Θεσσαλονίκη 2008.

Αρχείο μονής Ιεράς-Ξηροχωραφίου

- Wilson N. – Darrouzès J. (εκδ.), *Restes du cartulaire de Hiéra-Xérochoraphion*, *Revue des études byzantines* 26 (1968) 5-47.

Αρχείο Νέας Μονής Θεοτόκου (Χίος)

- *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 5, Wien 1887, σ. 1-13.
- *Χιακά Ανάλεκτα*, έκδ. Κ. Κανελάκης, Αθήνα 1890, ανατ. 1983.

Αρχείο της μονής Θεοτόκου Ελεούσης (12^{ος} αι.)

- L. Petit (έκδ.), *Le Monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine*, *IRAIK* 6 (1900) 1-153 (I. Diplômes impériaux – II. Le Typicon).

Αρχείο της μονής Θεοτόκου (Λέμβου)

- *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 4, Wien 1871, σ. 1-289.

Αρχείο μονών Θεοτόκου Μακρινιτίσσης και Αγ. Προδρόμου Νέας Πέτρας

- *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, εκδ. F. Miklosich – I. Müller, τ. 4, Wien 1871, σ. 330-430.

Αρχείο μονής Αγ. Ιω. Προδρόμου (Μενοίκειον Ορος, Σέρρες)

- *Les archives de Saint Jean Prodrome sur le mont Ménécée*, εκδ. A. Guillou, Paris 1955.
- *Le Codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome (Serrès)*, εκδ. L. Bénou, [Textes. Documents. Etudes sur le monde byzantin 2] Paris 1998.

Αρχείο μονής Αγ. Ιω. Προδρόμου Βαζελώνος (Τραπεζούντα)

- *Τα Acta της μονής Βαζελώνος. Στοιχεία για την ιστορία της αγροτικής και μοναστηριακής εγγείας ιδιοκτησίας στο Βυζάντιο κατά το 13^ο -15^ο αι.*, εκδ. F. I. Uspenskij – V. N. Beneševič, Leningrad 1927, (επιμ. – προλεγ. – προσθ. Κ. Κ. Παπουλίδης, ελλ. μτφρ. ρωσικού σχολιασμού Η. Κ. Πετρόπουλος, Αθήνα 2007).

Αρχείο μονής Μεταμορφώσεως Μετεώρων

- Βέης Ν. (εκδ.), Σερβικά και βυζαντινά γράμματα Μετεώρου, *Βυζαντίς* 2 (1911-1912) 1-100.
- Βογιατζίδης Ι. (εκδ.), Μικρά ανέκδοτα εκ Μετεώρων, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 7 (1910) 161-177.
- Βρανούσης Λ., Ν. Α. Βέης. *Τα χειρόγραφα των Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων των αποκειμένων εις τα μονάς των Μετεώρων*, τ. Α', Αθήναι 1967.

Αρχεία από την Κάτω Ιταλία

- *Les actes grecs de S. Maria di Messina. Enquête sur les populations grecques d'Italie du Sud et de Sicile (XIe-XIVe s.)*, εκδ. A. Guillou, (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici, Testi e Monumenti, Testi 8), Palermo 1963.
- *Saint-Nicolas de Donnoso (1031—1060/1061)*, εκδ. A. Guillou, (Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile 1). Città del Vaticano 1967.
- *Saint-Nicodème de Kellarana (1023/1024—1232)*, εκδ. A. Guillou, (Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile 2). Città del Vaticano 1968.
- *La Théotokos de Hagia -Agathè (Oppido) (1050-1064/65)*, εκδ. A. Guillou [Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile. Recherches d'histoire et de geographie 3 / Biblioteca apostolica Vaticana] Citta del Vaticano 1972.
- *Les actes grecs des fonds Aldobrandini et Miraglia (XIe-XIIIe s.)*, εκδ. A. Guillou, [Corpus des actes grecs d'Italie du Sud et de Sicile. Recherches d'histoire et de geographie 6 / Biblioteca apostolica Vaticana] Citta del Vaticano 2009.

Πατριαρχικό αρχείο (14^{ος} αι.)

- Das Register des Patriarchats von Konstantinopel, T. 1 (1315-1331), εκδ. H. Hunger - O. Kresten u.a.: T. 2 (1337-1350), εκδ. H. Hunger - O. Kresten - E. Kislinger - C. Cupane u.a.: T. 3 (1350-1363), εκδ. J. Koder - M. Hinterberger - O. Kresten, [CFHB 19 - Österreichischen Akademie der Wissenschaften] Wien 1981, 1995, 2001.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ

- *Archives de l'Athos, Paris 1945-2015. Reading the Archives of Mount Athos, Symposium dedicated to the 70th anniversary of the series*, Athens 18-20.11.2015.
- Βρανούση Έ., Το αρχείο των βυζαντινών εγγράφων, στο: *Οι θησαυροί της Μονής Πάτμου*, εκδ. Α. Δ. Κομίνης, Αθήνα 1988, σ. 331-338.
- Darrouzès J., *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle. Etude paléographique et diplomatique*, Paris 1971.
- Darrouzès J., Observations sur les actes patriarcaux. στο: Glenisson J. κ.ά., *La paléographie grecque et byzantine*, σ. 473.
- Dölger F., Bulletin diplomatique (1939-1949), *Revue des études byzantines* 7 (1949) 69 κ.ε.
- Dölger F. – Karayannopoulos I., *Byzantinische Urkundenlehre, I. Die Kaiserurkunder*, München 1968.
- Glenisson J. – Bompaire J. – Irigoien J. (εκδ.), *La paléographie grecque et byzantine. Actes du colloque International du Centre National de la Recherche Scientifique*, Paris 1977.

- Καραγιαννόπουλος Ι., Βυζαντινή Διπλωματική. Α. Αυτοκρατορικά έγγραφα², [Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών – Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 4] Θεσσαλονίκη 1972.
- Καραγιαννοπούλου Ι., *Βυζαντινή Διπλωματική Βιβλιογραφία*, Αθήνα 1995.
- Laiou A., The emperor's word: chrysobulls, oaths and synallagmatic relations in Byzantium (11th-12th c.), *Travaux et Mémoires* 14 (2002) 347-362.
- Μανούσακας Μ., Ελληνικά χειρόγραφα και έγγραφα του Άγιου Όρους. Βιβλιογραφία, *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 32 (1963) 377-419.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., *Η Βυζαντινή Διπλωματική. Τα έγγραφα των δημοσίων λειτουργιών* [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 23], Θεσσαλονίκη 2015 (βιβλιοκρισία Ε. Χατζηαντωνίου, *Βυζαντικά* 32, 2015, 337-349).
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., Η Βυζαντινή Διπλωματική τον 13ο αι. Τομές και συνέχεια, *Εώα και Εσπερία* 9 (2014) (υπό έκδοση).
- Nystazopoulou-Pelekidou M., Les actes du Mont Athos et leur valeur comme source historique, στο: *Αντικλήνωρ*, Τιμητικός τόμος Σπύρου Τρωιάνου, εκδ. Β. Λεονταρίτου – Κ. Μπουρδάρη – Ε. Παπαγιάννη, Αθήνα 2013, σ. 1209-1231.
- Nystazopoulou-Pelekidou M., Notes de diplomatie byzantine : les actes du Mont Athos, *Le Mont Athos et l'Empire Byzantin, Catalogue de l'Exposition "Trésors de la Sainte Montagne"*, Petit Palais, Paris 2009, σ. 83-97.
- Nystazopoulou-Pelekidou M., Sur la diplomatie byzantine à l'époque de l'Empire de Nicée, *Βυζαντικά* 3 (1983) 161-173.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., Τα πλαστά έγγραφα στους μέσους χρόνους στο Βυζάντιο και στα Βαλκάνια. Κριτήρια πλαστότητας, στόχοι και τεχνικές, *Εώα και Εσπερία* 7 (2007) 25-40.
- Οικονομίδης Ν., Τα ιστορικά αρχεία του Αγίου Όρους, στο: *Κατάλογος Έκθεσης «Οι Θησαυροί του Αγίου Όρους»*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 433-435.
- Rouillard G., Bulletin diplomatique (1905-1938), *Byzantion* 13 (1938) 605-629.
- Svoronos N., Remarques sur les actes des fonctionnaires, στο: Glénisson J. κ.ά., *La paléographie grecque et byzantine*, σ. 423-427.

ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

- <http://www.unifr.ch/go/apb> : Objets et matériaux dans les documents d'archives byzantins / Artefacts and Raw Materials in Byzantine Archival Documents, Université de Fribourg, Faculté des Lettres, εκδ. L. Bender – M. Parani – B. Pitarakis – J.-M. Spieser – A. Vuilloud.
- <http://pandektis.ekt.gr/pandektis/handle/10442/9045> : Μοναστηριακά αρχεία - Έγγραφα Αγίου Όρους και Πάτμου / Monastic Archives. Documents from Mount Athos and Patmos, [Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών], επιστ. υπεύθυνος Κ. Χρυσόχοιδης.

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ BYZ. ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΗ ΘΕΜΑΤΑ

- Bompaire J., Remarques sur la langue des actes d'archives, notamment à l'époque des Paléologues. Intérêt d'une grammaire diplomatique, στο: *Akten des XI. Intern. Byzantinisten-Kongresses (München 1958)*, München 1960, σ. 68-71.
- Browning R., *Notes on Byzantine Prooimia*, [Wiener Byzantinische Studien I, Supplement] Wien 1966.
- Dölger F., Die byzantinische und mittelalterliche serbische Herrscherkanzlei, στο: *Rapports Xlle Congrès International des Etudes Byzantines (Ochrade 1961)*, τ. IV, σ. 83-103.
- Dölger F., Der Beweis im byzantinischen Gerichtsverfahren, *Recueils de la Société Jean Bodin*, τ. 16: *La Preuve*, Bruxelles 1965, σ. 595-612.
- Dölger F., Ein Echtheitsmerkmal des byzantinischen Chrysobulls, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 10 (1962) 99-105.
- Dölger F., Urkundenfälscher in Byzanz, στο: *Festschrift E. E. Stengel*, Münster - Köln 1952, σ. 3-20 (= *Byzantinische Diplomatie. Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner*, Ettal 1956, σ. 384-402).
- Dölger F., Zur mittelalterlichen Privaturkunde, *BZ* 29 (1929) 324-329 (= *Byzantinische Diplomatie. Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner*, Ettal 1956, σ. 338-345).
- Dölger F., Zur Unterfertigung byzantinischer Chrysobulloi Logoi, [SB. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., Jg. 1964, Heft 10], München 1964.

- Dölger F., Zur Textgestaltung der Lavra-Urkunden und zu ihrer geschichtlichen Auswertung, *Byz. Zeitschrift* 39 (1939) 23-66.
- Dölger Fr. – Grégoire H. – Laurent V. – Lemerle P. – Manoussakas M. – Mercati S.-G., Règles à suivre pour l'édition des textes byzantins, *Revue des études byzantines* 10 (1952) 124-128.
- Ferjančić B., Notes de diplomatique byzantine, *Zbornik Radova Vizant. Instituta* 10 (1967) 251-296.
- Ferjančić B., O despotskim poveljama, *Zbornik Radova Vizant. Instituta* 4 (1956) 89-114.
- Ferrari G., *I documenti greci medioevali di diritto privato dell' Italia meridionale*, [Byzantinisches Archiv 4] Leipzig 1910.
- Fragistas Ch. N., Le témoignage dans le procès civil en droit byzantin, στο: *La preuve I. Antiquité*, [Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions XVI] Bruxelles 1964, σ. 613-634.
- Γκουτζιουκώστας Α., Η εξέλιξη του θεσμού των άσηκρήτις και του πρωτοασηκρήτις στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής γραμματείας, *Βυζαντινά* 23 (2002-2003) 47-93.
- Guillou A., Ecriture ou écritures des actes grecs de la pratique juridique du IV au VIIIe siècles, στο: Glenisson J. κ.ά., *La paléographie grecque et byzantine*, σ. 525-528.
- Guillou A., *La Civiltà bizantina, oggetti e messaggio : fonti diplomatiche e società delle province*, [Corsi di studi 1980-5] Roma 1991.
- Guillou A., Les actes de la pratique juridique en Italie méridionale et en Sicile du IX au XVe siècle, στο: Glenisson J. κ.ά., *La paléographie grecque et byzantine*, σ. 429-433.
- Hauben H., On the invocation of the "holy and consubstantial Trinity" in Byzantine oaths and dating formulas, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 139 (2002) 158-160.
- Hunger H., *Ο κόσμος του βυζαντινού βιβλίου. Γραφή και ανάγνωση στο Βυζάντιο*, München 1989, ελλ. μτφρ. Αθήνα 1995.
- Hunger H., *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden*, [Österr. Akademie der Wiss., Kommission für Byzantinistik, Institut f. Byzantinistik der Universität Wien. Wiener Byzantinistische Studien I] Wien - Graz - Köln 1964.
- Irigoin J., Les débuts de l'emploi du papier à Byzance, *Byz. Zeitschrift* 46 (1953) 314-319.
- Irigoin J., Les premiers manuscrits grecs écrits sur papier et le problème du bombycin, *Scriptorium* 4 (1950) 194-204.
- Jeffreys M., Literacy, στο: *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, εκδ. E. Jeffreys - J. Haldon - R. Cormack, Oxford 2008, σ. 796-802.
- Kalopissi S., Church Inscriptions as Documents. Chrysobulls - Ecclesiastical Acts - Inventories - Donations - Wills, *Δελτίον Εταιρείας Χριστιανικής Αρχαιολογίας* 24 (2003) 79-88.
- Lascaris M., Influences byzantines dans la diplomatique bulgare, serbe et slavo-roumaine, *Byzantinoslavica* 3 (1931) 500-510.
- Mazal O., *Die Prooimien der byzantinischen Patriarchenurkunden*, [Byzantina Vindobonensia VII] Wien 1974.
- Mioni E., *Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία*², Αθήνα (1977) 1979.
- Νεράντζη-Βαρμάζη Β., Οι Βυζαντινοί ταβουλλάριοι, *Ελληνικά* 35 (1984) 261-274.
- Oikonomidès N., Byzance: à propos d'alphabetisation, στο: *Bilan et perspectives des études médiévales en Europe. Actes du premier Congrès européen d'Études Médiévales (Spoleto, 27-29 mai 1993)*, εκδ. J. Hamesse, [Textes et Études du Moyen Age 3] Louvain-la-Neuve 1995, σ. 35-42.
- Oikonomides N., Byzantine Archives of the Palaiologan Period, 1258-1453. Pragmatic literacy, στο: *Pragmatic Literacy, East and West, 1200-1330*, εκδ. R. Britnell, Woodbridge 1997, σ. 189-197.
- Oikonomidès N., La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle, *Revue des études byzantines* 43 (1985) 167- 195.
- Oikonomides N., Literacy in Thirteenth-Century Byzantium: An Example from Western Asia Minor, στο: *Το Ελληνικόν. Studies in Honor of Sp. Vryonis Jr.*, εκδ. J. S. Langdon - St. W. Reinert - J. Stanojevich Allen - Chr. P. Ioannides, τ. Ι (Hellenic Antiquity and Byzantium), New Rochelle / N. York 1993, σ. 253-265.
- Oikonomides N., Mount Athos: Levels of Literacy, *Dumbarton Oaks Papers* 42 (1988) 167-178.
- Oikonomidès N., Quelques remarques sur le scellement à la cire des actes impériaux byzantins (XIIIe-XVe siècle), *Zbornik Filozofskog Fakulteta* 14/1 (1979, *Mélanges Fr. Barišić*) 123-128.

- Oikonomides N., The chancery of the Grand Komnenoi: imperial tradition and political reality, *Αρχαίον Πόντου* 35 (1979) 299-332.
- Παπαδημητρίου-Δούκας Ν., Οι ποινικές ρήτρες στα βυζαντινά δικαιοπρακτικά έγγραφα. *Βυζαντιακά* 24 (2004-2005) 375-390.
- Πιτσάκης Κ., Έγκλημα χωρίς τιμωρία; Τα πλαστά στη βυζαντινή ιστορία, στο: *Έγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο*, εκδ. Σπ. Ν. Τρωιάνος, Αθήνα 1997, σ. 337-381.
- Φραγκίστας Χ., Ο αριθμός των μαρτύρων εις τας αστικές δίκας του Βυζαντίου, στο: *Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 12-19 Απριλίου 1953)*, τ. ΙΙ, Θεσσαλονίκη 1956, σ. 24-32.
- Raul Estangüi G., Actes autographes de l'empereur Manuel II Palaiologos conservés dans les archives du Mont Athos, στο: *Περίβολος, Mélanges offerts à Mirjana Živojinović*, εκδ. D. Dželebdžić – B. Miljković, τ. ΙΙ, σ. 409-426.
- Rouillard G., Recensements de terres sous les premiers Paléologues, *Byzantion* 12 (1937) 105-118.
- Loenertz R.-J., Le chancelier imperial à Byzance au XIe et au XIIe siècle, *Orient. Christ. Period.* 26 (1960) 275-300.
- Saradi H. G., Cursing in the Byzantine notarial acts: A form of warranty, *Βυζαντινά* 17 (1994) 441-533.
- Saradi-Mendelovici H., A history of the Greek notarial system, στο: *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen*, εκδ. M. Schmoekel - W. Schubert, [Rheinische Schriften zur Rechtsgeschichte 12] Baden-Baden 2009, σ. 523-557.
- Στασινόπουλος Ν., *Ο συμβολαιογράφος στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1999.
- Τρωιάνος Σπ., Ο έλεγχος της γνησιότητας των αποδεικτικών εγγράφων εν τη βυζαντινή δίκη, στο: *Ξένιον. Festschrift für P. J. Zepos*, εκδ. E. von Caemmerer κ.ά., τ. Ι, Αθήνα - Freiburg/Br. - Köln 1973, σ. 693-715.
- Τρωιάνος Σπ., Περί του εγκλήματος της πλαστογραφίας εν τω βυζαντινω δικαίω, *Επετηρίς τής Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 39-40 (1972-1973) (= Λειμών. Τιμητική προσφορά τω καθηγητή Ν. Β. Τωμαδάκη, Αθήνα 1973, σ. 181-200.
- Wilson N. G., L'évolution des mains d'érudits de 1050 à 1204, στο: Glenisson J. κ.ά., *La paléographie grecque et byzantine*, σ. 221-239.
- Wilson N. G., Les écritures au temps de l'empire de Nicée et sous les Paléologues, στο: Glenisson J. κ.ά., *La paléographie grecque et byzantine*, σ. 263-267.
- Ζέπος Π. Ι., Η παράδοσις δι' εγγράφου εν τω βυζαντινω και μεταβυζαντινω δικαίω, στο: *Τόμος Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου επί τη εξακοσιετηρίδι της Εξαβίβλου αυτού (1345-1945)*, εκδ. Π. Ι. Ζέπος – Γ. Μιχαηλίδης – Γ. Σιμονέτος [Επιστημονική Επετηρίς VI] Θεσσαλονίκη 1952, σ. 199-242.

ΕΠΙΤΟΜΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

- *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople*, εκδ. V. Grumel – V. Laurent – J. Darrouzès, τ. Ι, τεύχη Ι (381-715), ΙΙ-ΙΙΙ (715-1206)², ΙV (1208-1309), V (1310-1376), VI (1377-1410), VII (1410-1453), Paris 1936/1971-1991.
- *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, εκδ. F. Dölger – P. Wirth – A. E. Müller – A. Beihammer, τ. 1/1 (565-867)², 1/2 (867-1025)², τ. 2 (1025-1204)², τ. 3 (1204-1282), τ. 4 (1282-1341), τ. 5 (1341-1453), München – Berlin 1924-1965, 1977-2003.

Μαρία Γερολυμάτου, *Βυζαντινά έγγραφα τῆς μονῆς Πάτμου. Γ΄ Πατριαρχικά. Ιστορική εἰσαγωγή – Διπλωματική ἔκδοση* [Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν / Ἰνστιτούτο Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν], Αθήνα 2016, σσ. 264 + πίνακες (αφ. 1-19).

Ἡ συγκεκριμένη ἔκδοση εντάσσεται στο ευρύτερο Πρόγραμμα του Ἰνστιτούτου Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν του Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν (ΙΙΕ/ΕΙΕ), που αποσκοπεῖ στην ἔκδοση των βυζαντινῶν εγγράφων που φυλάσσονται στο ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννη του Θεολόγου στην Πάτμο. Οἱ δύο πρώτοι τόμοι, ἀφιερωμένοι στα αυτοκρατορικά ἔγγραφα καὶ στα ἔγγραφα των δημοσίων λειτουργῶν, ἐκδόθηκαν το 1980 ἀπὸ την αείμνηστη καθηγήτρια Ἑρα Βρανούση καὶ την ομότιμη καθηγήτρια κα. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, ἀντίστοιχα. Μετά ἀπὸ την πάροδο αρκετῶν ἐτῶν, εἴμαστε στην ευχάριστη θέση να ἔχουμε στα χέρια μας τον τρίτο τόμο, ο οποίος περιλαμβάνει τα πατριαρχικά ἔγγραφα του πατριαρχικοῦ ἀρχεῖου καὶ ἐκδίδεται ἀπὸ την κα. Μαρία Γερολυμάτου, Διευθύντρια Ἑρευνῶν στο ΙΙΕ/ΕΙΕ.¹ Τα περισσότερα ἀπὸ τα ἔγγραφα αὐτὰ ἐμπεριέχονται ἤδη στον ἔκτο τόμο των F. Miklosich καὶ I. Müller, που ἀφορᾶ ἐξολοκλήρου στη μονή τῆς Πάτμου.² Ὡστόσο, ἡ ἐκεῖ ἔκδοση των κειμένων ἐγίνε φιλολογικᾶ, ἐνῶ περιελάμβανε καὶ αρκετὲς αὐθαίρετες διορθώσεις στην ὀρθογραφία, σύνταξη κτλ. ἀλλὰ καὶ σιωπηρὲς παρεμβάσεις καὶ προσθήκες ἀπὸ τους ἐκδότες.³ Εἶναι σὺν-πῶς ἀπολύτως ευπρόσδεκτη στην ἐπιστημονικὴ κοινότητα ἡ νέα ἔκδοση των πατριαρχικῶν εγγράφων, που πληροῖ τις ἀρχές τῆς Διπλωματικῆς ἐπιστήμης, ὅπως αὐτὲς καθορίστηκαν στα μέσα του 20οῦ αἰῶνα, καὶ ἡ ὁποία συνοδεύεται ἀπὸ πλήρη σχολιασμό του περιεχομένου τους.

(I) Το παρουσιαζόμενο βιβλίο διαρθρώνεται ἀπὸ τα ἐξῆς μέρη:

(α) Πρόλογοι του Διευθυντῆ του ΙΙΕ/ΕΙΕ κ. Τ. Κόλια, του ομότιμου Διευθυντῆ Ἑρευνῶν ΙΙΕ κ. Κ. Χρυσοχοῖδη καὶ τῆς ἐκδότριας (σσ. 9-16).

1. *Βυζαντινά ἔγγραφα τῆς μονῆς Πάτμου*, τ. Α': *Αὐτοκρατορικά*, ἐκδ. Ἔ. Βρανούση. τ. Β': *Δημοσίων Λειτουργῶν*, ἐκδ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου [Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν / ΕΙΕ], Αθήνα 1980 (στο ἐξῆς: *Ἐγγρ. Πάτμου Α'-Γ'*, συμπεριλαμβανομένου καὶ του ἐδῶ παρουσιαζόμενου τόμου). Ἡ χρονικὴ ἀπόσταση του τρίτου τόμου ἀπὸ την ἔκδοση των προηγούμενων προφανῶς οφείλεται ἐν μέρει στο δυσάρεστο γεγονός του θανάτου του καθηγητῆ Ν. Οικονομίδη (†2000), ο οποίος ἀρχικᾶ εἶχε ἀναλάβει να ἐκδώσει τα ἰδιωτικὰ καθὼς καὶ τα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα του ἀρχεῖου (βλ. ὅ.π., τ. Α' σ. 142* καὶ τ. Γ' σ. 14).

2. F. Miklosich – I. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τ. 1-6, Vindobonae 1860-1890 (στο ἐξῆς: MM).

3. Βλ. *Ἐγγρ. Πάτμου Α'*, σ. 138*-141* καὶ Γ', σ. 29. Βλ. ἐπίσης ὅ.π., τ. Α', σ. 135* κ.ε. καὶ τ. Γ', σσ. 28-29, γιὰ τὴ σημαντικὴ συμβολή των Ι. Σακελλίωνα, Ι. Φλωρίδη καὶ Γ. Παπάζογλου, στο ἔργο των ὁποίων βασίστηκαν ἐν πολλοῖς οἱ Miklosich καὶ Müller.

(β) Βραχυγραφίες (σσ. 15-26), όπου περιλαμβάνονται μόνο οι βασικές πηγές και μελέτες, καθώς τα στοιχεία του υπόλοιπου βιβλιογραφικού υλικού που αξιοποιήθηκε παρατίθενται στις υποσημειώσεις.⁴

(γ) Στη συνέχεια, γίνεται μια εισαγωγική αναφορά στα Βυζαντινά Πατριαρχικά Έγγραφα της μονής Πάτμου (σσ. 27-32), όπου παρουσιάζονται αδρομερώς τα έγγραφα, τονίζεται η σπουδαιότητά τους για την επιστήμη της Διπλωματικής και διευκρινίζονται οι βασικές αρχές που διέπουν την έκδοσή τους.⁵

(δ) Ακολουθεί μια εκτενής Ιστορική Εισαγωγή (σσ. 33-95). Αρχικά, εκτίθενται ευσύνοπτα πληροφορίες για την ίδρυση και το νομικό καθεστώς της μονής. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται αναλυτικά οι σχέσεις της Πάτμου με το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και τις επισκοπές των όμορων νησιών και παράλιων περιοχών καθώς και οι περιπέτειές της ανά τους αιώνες, οπότε έρχεται αντιμέτωπη με πειρατικές επιδρομές, με τη λατινική κατάκτηση, με την τουρκική κυριαρχία. Στο μέρος αυτό η συγγραφέας αξιοποιεί τις μαρτυρίες των εγγράφων που εκδίδονται στον συγκεκριμένο τόμο, καθώς τα περισσότερα από αυτά αφορούν στο καθεστώς της μονής ως *αυτοδέσποτης* και ως πατριαρχικού σταυροπηγίου και στις απόπειρες όμορων επισκόπων να θέσουν υπό τον έλεγχό τους είτε περιουσιακά της στοιχεία είτε τη μονή συνολικά. Μέσα από τον συνδυασμό και την αντιπαραβολή των μαρτυριών αυτών με σχετικές πληροφορίες από πλήθος άλλων πηγών καταγράφεται ουσιαστικά η ιστορία της μονής της Πάτμου από την ίδρυσή της έως τις αρχές του 16ου αι. αλλά και πτυχές της ιστορίας του νοτιοανατολικού Αιγαίου κατά την περίοδο των 13ου-15ου αι. Βέβαια, αρκετά από τα ζητήματα που θίγονται εκτενώς στην ιστορική εισαγωγή αναλύονται σχεδόν εξίσου ενδελεχώς και κατά τον σχολιασμό των εγγράφων, γεγονός που αναπόφευκτα προκαλεί ορισμένες επαναλήψεις.

(ε) Ακολουθεί η διπλωματική έκδοση δώδεκα πατριαρχικών Εγγράφων (σσ. 97-245). Συγκεκριμένα, εκδίδονται δέκα βυζαντινά έγγραφα, που καλύπτουν τη χρονική περίοδο από το 1087 έως το 1430, και δύο πρώιμα με-

4. Βέβαια, αυτή η επιλογή άλλοτε επιβαρύνει το κείμενο με επανειλημμένη πλήρη αναφορά των ίδιων βιβλιογραφικών δεδομένων και άλλοτε αναγκάζει τον αναγνώστη να αναζητήσει την αρχική μνεία ενός βοήθηματος αρκετές σελίδες πριν. Συγκεκριμένα η εκδ. παραθέτει πλήρως τις πληροφορίες για το ίδιο βοήθημα, εφόσον αυτό επανεμφανίζεται κατά τον σχολιασμό διαφορετικών εγγράφων. Όταν μια μελέτη χρησιμοποιείται στο πλαίσιο του σχολιασμού του ίδιου εγγράφου, τότε τη δεύτερη φορά γίνεται μια συντομευμένη αναφορά. Πάντως, στην εκτενή Ιστορική Εισαγωγή, που περιλαμβάνει 362 υποσημειώσεις, συνήθως δηλώνεται πού δίνονται τα πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία μιας μελέτης.

5. Στο μέρος αυτό θα ήταν σκόπιμο να είχε παρατεθεί η εξήγηση της επιλογής να συμπεριληφθούν στην έκδοση και δύο έγγραφα της πρώιμης μεταβυζαντινής περιόδου, την οποία εντοπίζουμε παρακάτω (σσ. 36-37).

ταβυζαντινά έγγραφα του 1504 και του 1512. Τα κείμενα αποτελούν δείγματα ποικίλων τύπων πατριαρχικών εγγράφων. Πρόκειται για *υπομνήματα* (αρ. 1-3, 5-6) ή (*σιγιλλιῶδη*) *γράμματα* (αρ. 4, 6, 8, 11· ο όρος αντικαθιστά το *υπόμνημα* από τον 13ο αι. κ.ε.), ένα *πιττάκιον* (αρ. 7), μια *γραφή* (αρ. 12) και δύο πατριαρχικές συνοδικές *πράξεις* (αρ. 9, 10). Όπως και στους προηγούμενους τόμους της σειράς, κάθε έγγραφο παρουσιάζεται με τον εξής τρόπο. Προηγείται μια σύντομη επιτομή του εγγράφου, ακολουθούν οι πληροφορίες που αφορούν στη χειρόγραφη παράδοση, αναφέρονται οι τυχόν προηγούμενες εκδόσεις, εκτίθεται η σχετική βιβλιογραφία και καταγράφονται τα μνημονευόμενα στο κείμενο έγγραφα. Στη συνέχεια, αποδίδεται περιληπτικά το περιεχόμενο του εγγράφου στη νέα ελληνική. Ακολουθεί η διπλωματική έκδοση του κειμένου με παράθεση κριτικού υπομνήματος. Τέλος, γίνεται ο σχολιασμός.

Η κα. Γερολυμάτου διαφοροποιείται εν μέρει από τις προηγούμενες εκδότριες ως προς ορισμένες πρακτικές. Κατ' αρχάς, τα έγγραφα αριθμούνται εξ υπαρχής, δηλαδή δεν συνεχίζεται η ενιαία αρίθμηση όπως συμβαίνει στους δύο πρώτους τόμους. Άλλη διαφορά είναι ότι στις κεφαλίδες δεν δηλώνεται ο αριθμός του εκδιδόμενου εγγράφου και το έτος απόλυσής του (ούτε η εκδούσα αρχή όταν το έγγραφο είναι αμφίβολης χρονολόγησης: αρ. 4, 6, 7).⁶ Η συγκεκριμένη επιλογή βέβαια δεν διευκολύνει τον αναγνώστη κατά τη μελέτη ή το φυλλομέτρημα του τόμου. Ακόμη, δεν καταγράφονται με αρίθμηση τα μνημονευόμενα έγγραφα, παρότι ως πρακτική είναι χρήσιμη για τυχόν μελλοντικές παραπομπές σε αυτά. Όσον αφορά στην έκδοση των κειμένων, όταν το πρωτότυπο έγγραφο είναι ακέφαλο ή κολοβό, η αποκατάσταση του τμήματος που εξέπεσε γίνεται με βάση τα αντίγραφα. Σε αυτά τα αποσπάσματα, οι στίχοι σημειώνονται με ελληνική αντί για αραβική αρίθμηση, όπως συμβαίνει δηλαδή και στους πρώτους τόμους της σειράς. Η διαφορά είναι ότι πλέον δεν χρησιμοποιούνται τυπογραφικά στοιχεία μικρότερων στιγμών, κατά το παράδειγμα προφανώς άλλων εκδοτικών σειρών (πρβλ. Archives de l'Athos).⁷ Τέλος, συνεχίζεται η πρακτική να εκτίθενται τα σχόλια με θεματική ομαδοποίηση. Η διαφορά είναι ότι οι θεματικές ομάδες δεν απαριθμούνται πλέον, αλλά τιτλοφορούνται. Η επιλογή αυτή διευκολύνει τον μελετητή του τόμου να εντοπίσει την πληροφορία που τον ενδιαφέρει. Συνολικά, τόσο η παρουσίαση όσο και η έκδοση των εγγρά-

6. Παρόμοια διαφοροποίηση βέβαια εντοπίζεται και ανάμεσα στον πρώτο και δεύτερο τόμο της σειράς, αφού και η κα. Μ. Νυσταζοπούλου δεν περιλαμβάνει στις κεφαλίδες το έτος απόλυσης των εγγράφων.

7. Βλ., λόγου χάρη, *Έγγρ. Πάτμου Γ'* αρ. 2 (1133), στ. α'-κα'. Πρβ. ό.π., τ. Α', αρ. 6 (1088) και σ. 143*, για τον τρόπο που είχε επιλεγεί στους προηγούμενους τόμους.

φων είναι ιδιαίτερα προσεγμένες, ο δε σχολιασμός τους πολύπλευρος και λεπτομερής (με αναφορά σε ζητήματα διπλωματικής, χρονολόγησης, προσωπογραφίας, τοπογραφίας, ιστορίας, ορολογίας, θεσμών).

(στ) Σε ξεχωριστό Παράρτημα (σσ. 247-252) παρατίθεται και σχολιάζεται ένα ελάχιστα σωζόμενο έγγραφο, μάλλον πατριαρχική λύσις ή απάντηση της πατριαρχικής γραμματείας του τέλους του 11ου αιώνα, η οποία ενδεχομένως σχετίζεται με υπόθεση του οσίου Χριστόδουλου κατά την περίοδο της ηγουμενίας του στη μονή Θεοτόκου του Στύλου (Λάτρος). Το έγγραφο μεταγράφηκε και εκδόθηκε από την Έ. Βρανούση αρχικά,⁸ αλλά εδώ σχολιάζεται εκτενώς και προτείνεται χρονολόγηση στο 1081/82.

(ζ) Τέλος, παρατίθενται ένα Γενικό Ευρετήριο προσώπων, τόπων, όρων (σσ. 253-264) και

(η) Πίνακες (αρ. 1-19) με πολύ καλής ποιότητας φωτογραφίες εγγράφων, αντιγράφων και σφραγίδων.

(II) Όπως τονίζεται στους προλόγους και στο εισαγωγικό σημείωμα για τα έγγραφα, η διπλωματική έκδοση των πατριαρχικών εγγράφων που απόκειται στο πατριαρχικό αρχείο είναι σημαντική για δύο λόγους:

Πρώτον, διότι τα εν λόγω έγγραφα έχουν μεγάλη αξία ως ιστορική πηγή. Εμπεριέχουν σημαντικές μαρτυρίες που διασαφηνίζουν καλύτερα το νομικό καθεστώς και την περιουσιακή κατάσταση της μονής και αναφέρονται σε γεγονότα που σχετίζονται με αυτά τα ζητήματα. Ταυτόχρονα, παρέχουν πληροφορίες για μια περιοχή του βυζαντινού κόσμου (νοτιοανατολικό Αιγαίο και νοτιοδυτική Μικρά Ασία), για την οποία δεν υπάρχει πλούσιο υλικό.

Δεύτερον, τα έγγραφα αυτά είναι πολύτιμα από την πλευρά της διπλωματικής επιστήμης. Τα περισσότερα σώζονται στο πρωτότυπο (αρ. 1-5, 8-10), αντιπροσωπεύοντας ένα σημαντικό μέρος από τα περίπου σαράντα σωζόμενα λυτά έγγραφα της βυζαντινής πατριαρχικής γραμματείας (βλ. σ. 27).⁹ Μάλιστα, το *υπόμνημα* του πατριάρχη Νικολάου Γ' Γραμματικού προς τον όσιο Χριστόδουλο (αρ. 1, έτ. 1087) αποτελεί το παλαιότερο σωζόμενο πρωτότυπο πατριαρχικό έγγραφο. Εξίσου σημαντικά είναι και τα έγγραφα των πατριαρχών Μανουήλ Β' (αρ. 4, έτ. 1252), Αρσένιου (αρ. 5, έτ. 1258) και Αθανάσιου Α' (αρ. 8, έτ. 1292), καθώς είναι τα μοναδικά σωζόμενα πατριαρχικά έγγραφα του 13ου αι. Αλλά και τα έγγραφα του Αρσένιου

8. Έ. Βρανούση, *Τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς. Φιλολογικὴ παράδοσις καὶ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι*, Ἀθήναι 1966, σσ. 90-91 και σμ. 3 (στο εξής: *Ἀγιολογικὰ κείμενα*).

9. Πρωτότυπα είναι και τα μεταβυζαντινά έγγραφα υπ' αρ. 11 και 12.

Αυτωρειανού υπ' αρ. 6-7, που αφορούν σε διενέξεις με όμορους επισκόπους, έχουν ενδιαφέρον από διπλωματική άποψη. Περιλαμβάνονται σε συλλογικό αντίγραφο που είναι σχεδόν σύγχρονο με τα απολεσθέντα πρωτότυπα και περιλαμβάνει επίσης δύο όρισμούς της αυτοκράτειρας Θεοδώρας Παλαιολογίνας, κατόχου της Κω.¹⁰ Τόσο η παρασκευή του εν λόγω συλλογικού αντιγράφου, που περιέχει έγγραφα συναφούς θεματικής, όσο και το γεγονός ότι λίγο νωρίτερα (α' μισό 13ου αι.) οι μοναχοί είχαν φροντίσει να εξασφαλίσουν αντίγραφα των πρωτότυπων εγγράφων υπ' αρ. 2 (1133) και υπ' αρ. 3 (1158), τα οποία σχετιζόνταν με το νομικό καθεστώς της μονής, υποδηλώνουν τη συστηματική προσπάθειά τους να έχουν ένα καλά ενημερωμένο αρχείο, όπου θα φυλάσσονταν τα έγγραφα που κατοχύρωναν το νομικό και περιουσιακό καθεστώς του καθιδρύματός τους (βλ. σ. 28).

(III) Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε αναλυτικότερα στα εκδιδόμενα έγγραφα, επισημαίνοντας κυρίως στη σημασία τους ως ιστορικών πηγών και προβαίνοντας σε ορισμένες συμπληρώσεις ή και διαφορετικές προτάσεις ως προς τον σχολιασμό τους, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο.

Το πρώτο έγγραφο είναι ένα *ύπόμνημα* του πατριάρχη Νικόλαου Γ' Γραμματικού (1084-1111). Με το έγγραφο αυτό, το οποίο χρονολογείται στο 1087, γίνεται δεκτή η παραίτηση του Χριστόδουλου, τότε ηγούμενου της μονής Θεοτόκου του Στύλου, και δίνεται απαλλαγή από κάθε ευθύνη για τη διάρκεια της θητείας του. Όπως επισημαίνει η εκδ. (σ. 105), το συγκεκριμένο *ύπόμνημα* είναι σημαντικό μεταξύ άλλων και για τη μελέτη της εξέλιξης της πατριαρχικής υπογραφής, καθώς επιβεβαιώνει την αρκετά καθυστερημένη προσθήκη του οικουμενικού τίτλου σε αυτήν (τελευταίο τέταρτο 12ου αι.) σε σχέση με τις πατριαρχικές σφραγίδες (μέσα 11ου αι.).¹¹ Ως προς το συγκεκριμένο έγγραφο, ένα σχόλιο που θα θέλαμε να κάνουμε σχετίζεται με τη μνεία του *χαρτοφύλακος* μεταξύ των φορέων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν νέες έρευνες για την περίοδο της ηγουμενίας του Χριστόδουλου στη μονή Θεοτόκου του Στύλου (στ. 31-39, ιδίως στ. 36). Το

10. Βλ. *Έγγρ. Πάτμου Α'* αρ. 31 (λίγο μετά το 1259), αρ. 32 (1263).

11. Βέβαια, η εξέταση του ζητήματος πρέπει να συμπεριλάβει όχι μόνο τις υπογραφές και τις σφραγίδες των πατριαρχών αλλά και την τίτλωση των εγγράφων τους. Για παράδειγμα, ο τίτλος του *οικουμενικού πατριάρχου* εντοπίζεται ήδη στην τίτλωση του *ύπομνηματος* του Ιωάννη Θ' Αγαπητού (βλ. *Έγγρ. Πάτμου Γ'* αρ. 2.α' [1133]). Ωστόσο, όπως επισημαίνει η εκδ. (σ. 113-114, 121-122), επειδή το συγκεκριμένο έγγραφο στο πρωτότυπο είναι ακέφαλο, είναι πιθανό ο τίτλος να αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη του αντιγραφέα (α' μισό 13ου αι.). Επίσης, όπως διαπίστωσε η κα. Γερολυμάτου έπειτα από σχετική έρευνα των αντιγράφων, με βάση αυτήν την (πεπονημένη) τίτλωση οι προηγούμενοι εκδότες είχαν προσθέσει αυθαίρετα τον οικουμενικό τίτλο και στην υπογραφή του Ιωάννη Αγαπητού (βλ. ΜΜ 6, αρ. 25).

κατηγορητήριο που του είχε αποδοθεί αφορούσε στα ιερά σκεύη της μονής, σε ένα χρηματικό ποσό από το ταμείο της καθώς και σε ορισμένα μισθωμένα ακίνητά της στην Κωνσταντινούπολη (βλ. Έγγρ. Πάτμου Γ', σσ. 108-110). Η εκδ. (σ. 112) θεωρεί ότι ο χαρτοφύλαξ αναφέρεται, επειδή εκ της θέσεώς του είχε πρόσβαση στα έγγραφα που αφορούσαν στη μονή και, άρα, μπορούσε να ανακινήσει εκ νέου την υπόθεση. Ωστόσο, η μεία του χαρτοφύλακος θα πρέπει μάλλον να αποδοθεί στο γεγονός ότι ο συγκεκριμένος αξιωματούχος δεν ήταν μόνο υπεύθυνος για την τήρηση και λειτουργία του πατριαρχικού αρχείου, αλλά παράλληλα εξέταζε και ζητήματα μεταβίβασης μοναστηριακής περιουσίας.¹² Προφανώς, οι αιτιάσεις που σχετίζονταν με τα μισθωμένα ακίνητα ενέπιπταν στις ελεγκτικές αρμοδιότητες του χαρτοφύλακος.¹³

Το δεύτερο έγγραφο είναι ένα υπόμνημα του Ιωάννη Θ' Αγαπητού (1111-1134), το οποίο η εκδ. (σ. 121) τοποθετεί στο 1133 (αντί του 1132 της έκδοσης MM). Με αυτό ο Ιωάννης Αγαπητός επικυρώνει το αὐτοδέσποτον καθεστώς της μονής Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και απαγορεύει ρητά την είσοδο, την παρέμβαση και κάθε είδους οικονομική απαίτηση από εκπροσώπους τόσο της κοσμικής όσο και της εκκλησιαστικής εξουσίας. Όπως επισημαίνει η εκδ. (σσ. 39-41, 122-123, 125-126, 142-143), το υπόμνημα έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί είναι το πρώτο επίσημο έγγραφο που παρουσιάζει τη μονή όχι μόνο ως αὐτοδέσποτη αλλά και ως ιδρυθείσα σε πατριαρχικό σταυροπήγιον. Θα συμφωνήσουμε ότι με αυτό το κείμενο δεν εισάγεται καμία καθεστωτική αλλαγή, απλώς υπενθυμίζεται το κανονικό *status* της μονής και αποκαθίσταται η εξουχία – από ό,τι φαίνεται – εφαρμοζόμενη πρακτική της μνημόνευσης του πατριαρχικού ονόματος, που είχε ατονήσει.¹⁴ Βέβαια, είναι φανερό ότι από το αὐτοδέσποτον και αὐτεξούσιον καθε-

12. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, εκδ. Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, τ. 5, Ἀθήνα 1855 (ανατ. 1966, 1992), σσ. 22-23. Βλ. Β. Λεονταρίτου, *Εκκλησιαστικά αξιώματα και υπηρεσίες στην πρώτη και μέση βυζαντινή περίοδο*, Ἀθήνα - Κομοτηνή 1996, σ. 639-640.

13. Πρβ. *Actes de Xénophon*, εκδ. D. Papachryssanthou, Paris 1986, αρ. 10, ἰδίως στ. 42-43 (1315), για ένα παράδειγμα σχετικής ανάμειξης του χαρτοφύλακος.

14. Αντιθέτως βλ. Έ. Βρανούση, «Ἀνέκδοτος κατάλογος ἐγγράφων τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς (ιβ' - ιγ' αἰ.)», *Σύμμεικτα* 1 (1966) 137-162 (στο ἐξῆς: *Κατάλογος ἐγγράφων*), σ. 152, 153. Έγγρ. Πάτμου Α' σ. 64*, 68 καὶ D. Tsougarakis (εκδ.), *The Life of Leontios Patriarch of Jerusalem*, Leiden 1993, σ. 184, σ. 176, ὅπου θεωρεῖται ὅτι ἡ μονὴ τῆς Πάτμου μετατράπηκε σε σταυροπηγιακὴ με τὸ υπόμνημα τοῦ Ἰωάννη Αγαπητοῦ (1133) (στο ἐξῆς: *Leontios*). Παρότι ἐνίοτε συνέβαινε νὰ ἐκχωρηθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ σταυροπηγιακὸ προνόμιο (βλ. Σ. Τρωιάνος, «Κανονικὰ δικαιώματα ἐπὶ πατριαρχικῶν σταυροπηγιακῶν μονῶν», στο: *Ζ' Ἐπιστ. Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη»*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 113-124, σ. 117, 118), τὸ περιεχόμενο τοῦ συγκεκριμένου πατριαρχικοῦ ἐγγράφου δὲν ἀφήνει στὸν ἀναγνώστη τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τέτοια περίπτωση.

στός της μονής, το οποίο υπογραμμίζεται στο ιδρυτικό χρυσόβουλλο του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού (1088),¹⁵ γίνεται μια σημαντική μετατόπιση της έμφασης στο *αυτοδέσποτον και σταυροπηγιακόν καθεστώς* της.¹⁶ Όπως επισημαίνει και η εκδ., αυτό οδήγησε αργότερα σε εντονότερη υπογράμμιση της υπαγωγής στο πατριαρχείο (β΄ μισό 12ου αι.), γεγονός που με τη σειρά του προοιωνίστηκε τον χαρακτηρισμό της μονής ως *πατριαρχικῆς και αυτοδέσποτης*¹⁷ ή απλώς *πατριαρχικῆς* στα μέσα του 13ου αι.¹⁸

Το τρίτο έγγραφο είναι επίσης ένα πατριαρχικό *υπόμνημα*. Απολύθηκε τον Οκτώβριο του 1158 από τον πατριάρχη Λουκά Χρυσοβέργη (1157-1170), προκειμένου να αποκατασταθούν το *αυτοδέσποτον καθεστώς* της μονής και τα πατριαρχικά δίκαια. Αυτά είχαν καταπατηθεί έπειτα από τις αντικανονικές συμφωνίες που είχαν συναφθεί ανάμεσα στον ηγούμενο της μονής Θεόκτιστο και στον επίσκοπο Ικαρίας και που προέβλεπαν την υπαγωγή της μονής στη δικαιοδοσία του δεύτερου. Θεωρούμε απόλυτα εύλογη την πρόταση της εκδ. (σ. 141), ότι ο ανώνυμος επίσκοπος Ικαρίας θα πρέπει να ταυτίζεται με τον επίσκοπο Ικαρίας Κωνσταντίνο, που σε μεταγενέστερο πατριαρχικό *σιγγιλῶδες υπόμνημα* του Αρσένιου Αυτωρειανού αναφέρεται ότι δεν σεβάστηκε το πατριαρχικό και *αυτοδέσποτον καθεστώς* της μονής και τελικά καθαιρέθηκε.¹⁹ Η μη μνεία της καθαίρεσης του ανωνύμου Ικαρίας στο *υπόμνημα* του 1158 θα μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι εκείνος είχε ήδη πεθάνει, όταν συντάχθηκε το συγκεκριμένο πατριαρχικό έγγραφο.

15. Έγγρ. Πάτμου Α΄ αρ. 6.30-37 (1088). Ο χρυσόβουλλος λόγος ορίζει ρητά ότι το νησί της Πάτμου αποσπάται από τα βασιλικά δίκαια (ό.π., στ. λα΄-λβ΄), η δε μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου ότι θα είναι *αυτοδέσποτη και αὐτεξούσια*. Απαγορεύει η μονή και οι κτήσεις της *ὑπὸ βασιλικά ἢ π(ατ)ριαρχικά ἢ μ(ητ)ροπο(λι)τικὰ ἢ ἐπισκοπικά ἢ ἐκκλησιαστικὰ* ἢ ὑπὸ τινά *ιδιωτικά ὑπαχθήσεται ὅλως πρόσωπα*. Στη συγκεκριμένη διάταξη δεν χρησιμοποιείται ο όρος *δίκαια*, όπως μάλιστα συμβαίνει στις περιπτώσεις άλλων καθιδρυμάτων (πρβ. Έγγρ. Πάτμου Α΄ αρ. 2, στ. ιστ΄-ιη΄ [1079]· αρ. 4.26-28 [1085]). Το γεγονός αυτό μπορούσε να επιτρέψει την ερμηνεία της φράσης ως απαγορευτικής ως προς το να εκχωρηθεί η μονή σε ένα πρόσωπο (λόγω *χαριστικῆς δωρεᾶς* ἢ με ἄλλο θεσμό εκχώρησης θρησκευτικών ιδρυμάτων). Άρα, τυπικά το πατριαρχικό *υπόμνημα* του 1133 δεν παρεκκλίνει καθόλου από τα ορισθέντα στο αυτοκρατορικό έγγραφο. Πρβλ. βέβαια MM 6, αρ. 19 (1091), σ. 69 (κεφ. ιστ΄), για το πώς ο όσιος Χριστόδουλος αντιλαμβάνεται και παραφράζει την αυτοκρατορική πρόβλεψη.

16. Έγγρ. Πάτμου Γ΄ αρ. 2 (1133, *υπόμνημα* Ιω. Αγαπητού)· 3.12-27, 53-74 (1158, *υπόμνημα* Λουκά Χρυσοβέργη).

17. Έγγρ. Πάτμου Γ΄ αρ. 6.1-4, 25 (*υπόμνημα* Αρσένιου Αυτωρειανού). Βλ. και κατωτ. σημ. 41.

18. Έγγρ. Πάτμου Γ΄ αρ. 5.28 (1258, *υπόμνημα* Αρσένιου)· 7.1-2, 14-15 (*πιττάκιον* Αρσένιου) και τα σχόλια της εκδ., σσ. 45-46, 181-182, για την προϊούσα αύξηση του πατριαρχικού ελέγχου.

19. Έγγρ. Πάτμου Γ΄ αρ. 6.9-11. Βλ. και Βρανούση, Κατάλογος ἐγγράφων, σ. 153 και Έγγρ. Πάτμου Α΄ σ. 66*.

Βέβαια, ένα στοιχείο που χρήζει περαιτέρω σχολιασμού είναι ότι το έγγραφο του Λουκά Χρυσοβέργη κάνει λόγο για πατριαρχική ενημέρωση και αντίδραση μετά τον θάνατο των πρωταγωνιστικών προσώπων, δηλαδή του ηγούμενου Θεόκτιστου (λίγο μετά τις 23 Σεπτ. 1157) και του επισκόπου Ικαρίας (*t.a.q.* Φεβρ. 1158).²⁰ Όπως διευκρινίζεται, η σχετική πληροφόρηση έγινε με ενέργειες των ίδιων των μοναχών και συγκεκριμένα μετά την αλλαγή στην ηγουμενία.²¹ Σοβαρές επιφυλάξεις ωστόσο έχουμε ως προς το αν η όλη δραστηριοποίηση των μοναχών έγινε όντως μετά τον θάνατο του ανώνυμου επισκόπου Ικαρίας.²² Διαφορετικά, θα έπρεπε να θεωρήσουμε ότι ο καθηρημένος επίσκοπος Ικαρίας που προαναφέραμε ήταν διάδοχος του ανωνύμου, συνέχισε την πολιτική του προκατόχου του και, έτσι, αποπέμφθηκε. Η χειροτονία του, η ρήξη του με το Πατριαρχείο και η καθαίρεσή του θα έπρεπε όμως να τοποθετηθούν πριν από τον Φεβρουάριο του 1158, καθώς τότε πια στον εκκλησιαστικό θρόνο της Ικαρίας βρισκόταν ένας επίσκοπος ονόματι Γεώργιος.²³ Ωστόσο, τα χρονικά περιθώρια είναι πολύ στενά για να δεχτούμε μια τέτοια εκδοχή γεγονότων.²⁴ Προφανώς, μέχρι να συνταχθεί και να επιδοθεί στη μονή το πατριαρχικό υπόμνημα (Οκτ. 1158) θα πρέπει να είχε αποδημήσει ο καθηρημένος επίσκοπος Ικαρίας Κωνσταντίνος, λόγος για τον οποίο γίνεται πλέον αναφορά στον θάνατο και των δύο

20. Για τη χρονολόγηση του θανάτου τους βλ. Έγγρ. Πάτμου Γ', σ. 140-141. Βλ. και Tsougarakis, *Leontios*, σ. 184.

21. Έγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 3.43-51 (1158). Άρα, τα σχετικά έγγραφα που γνωρίζουμε ότι φυλάσσονταν στο αρχείο της μονής, υπόμνησις και λύσις πατριαρχική, ἴσον πατριαρχικού πιττακίου προς τον επίσκοπο Ικαρίας, χαρτοφυλακικὸν σημείωμα περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ Ἰκαρίας (βλ. Βρανούση, Κατάλογος ἐγγράφων, σ. 138.14-16, σ. 139-140 [αρ. 32-34] και 151) θα πρέπει να χρονολογηθούν οπωσδήποτε μετά τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1157, επί πατριαρχίας Λουκά Χρυσοβέργη. Τα έγγραφα αυτά δεν συμπεριλαμβάνονται στο V. Grumel – J. Darrouzès, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople* 2, τ. 1/2-3 (715-1206), Paris 1989.

22. Πρβ. Έγγρ. Πάτμου Γ', σ. 146: «η πατριαρχική αντίδραση ἤλθε μόλις μετά τον θάνατο των δυο πρωτεργατών της συμφωνίας». Ωστόσο, η εκδ. (σ. 141) δέχεται ότι ο ανώνυμος επίσκοπος Ικαρίας ταυτίζεται με τον καθηρημένο Κωνσταντίνου Ικαρίας.

23. Βλ. Έγγρ. Πάτμου Γ', σ. 141.

24. Πιο συγκεκριμένα, σε περίπου τέσσερις μήνες (τέλη Σεπτ./Οκτ. 1157 έως τέλη Ιαν./Φεβρ. 1158) θα έπρεπε να είχαν συμβεί τα εξής γεγονότα: ο θάνατος του ηγούμενου Θεόκτιστου, η ανάληψη της ηγουμενίας της μονής της Πάτμου από τον πρώην οικονόμο της μονής Λεόντιο, ο θάνατος του ανώνυμου επισκόπου Ικαρίας, η αποστολή πρεσβείας Πατριωτών μοναχών στην Κωνσταντινούπολη για ενημέρωση του πατριάρχη, η χειροτονία και η εγκατάσταση νέου επισκόπου ονόματι Κωνσταντίνος, η καθαίρεση του Κωνσταντίνου για απειθαρχία ως προς το θέμα της μονής της Πάτμου, η χειροτονία και η αποστολή στην Ικαρία άλλου επισκόπου, του Γεώργιου. Το χρονικό διάστημα είναι πολύ περιορισμένο για να δεχτούμε μια τέτοια αλληλουχία γεγονότων. Επιπλέον, θα ήταν δύσκολο να εξηγηθεί η αποσιώπηση τόσο των πολλών φάσεων της υπόθεσης σε ένα υπόμνημα που συντάχθηκε και επιδόθηκε λίγους μήνες αργότερα (Οκτ. 1158).

πρωταγωνιστών της συμφωνίας, με συμφυρμό βέβαια των συμβάντων. Άλλωστε, ακόμη και σε επίσημα έγγραφα, δεν είναι σπάνιο φαινόμενο τα γεγονότα να εκτίθενται αδρομερώς και αφαιρετικά, με συνέπεια να εντοπίζουμε ανακρίβειες στη χρονική αλληλουχία ή στην παράθεση των δεδομένων.²⁵

Υιοθετώντας την παραπάνω αλληλουχία γεγονότων, δεν θα συμφωνήσουμε με την άποψη της εκδ. (σ. 146) ότι η αντιπροσωπεία των Πατριωτών μοναχών που ενημέρωσε τον πατριάρχη για την υπόθεση μετέβη στην πρωτεύουσα το καλοκαίρι του 1158, δηλαδή έναν περίπου χρόνο μετά τον θάνατο του ηγούμενου Θεόκτιστου.²⁶ Η αποστολή των μοναχών με σκοπό την προσβολή της προηγηθείσας συμφωνίας και την αποκατάσταση του πατριαρχικού και αυτοδεσπότη *status* της μονής θα πρέπει να χρονολογηθεί νωρίτερα (*t.p.q.* τέλη Σεπτ. 1157, *t.a.q.* Φεβρ. 1158). Άρα, θα πρέπει να διακριθεί από την επίσκεψη στην Κωνσταντινούπολη του νέου ηγούμενου Λεόντιου κατά το θέρος - φθινόπωρο του 1158. Στο πλαίσιο της δικής του επίσκεψης, ο Λεόντιος υπέβαλε δέησιν στον αυτοκράτορα για άλλες υποθέσεις της μονής. Φυσικά, αναθέριμανε ταυτόχρονα και τις σχετικά διαταραγμένες σχέσεις με το πατριαρχείο. Με αφορμή προφανώς αυτές τις επαφές, ζήτησε από τον Λουκά Χρυσοβέργη να επιδοθεί στη μονή *ὑπόμνημα* σχετικά με τη διευθέτηση της αντικανονικής υπαγωγής της στον επίσκοπο Ικαρίας.²⁷

Τέλος, θα θέλαμε να σχολιάσουμε τη διαφορετική στάση του Πατριάρχη απέναντι στα δύο πρωταγωνιστικά πρόσωπα. Στο έγγραφο ο ηγούμενος της μονής Θεόκτιστος ονοματίζεται επανειλημμένα, παρότι φυσικά καταδικάζεται ως αντικανονική η επιλογή του ίδιου και συνολικά της μοναστικής κοινότητας να μεταβάλουν το καθεστώς της μονής.²⁸ Αντιθέτως, το όνομα του επισκόπου Κω δεν αναφέρεται καθόλου εν είδει *damnatio memoriae*.²⁹ Αυτό δείχνει ότι το πατριαρχείο ενοχλήθηκε κυρίως από τη στάση του αρχιερέα, στον οποίο άλλωστε αποδίδονται αρνητικοί χαρακτηρισμοί.³⁰ Η επι-

25. Πρβ., λόγου χάρη, *Actes d'Iviron*, εκδ. J. Lefort κ.ά., τ. II, Paris 1990, αρ. 36 (1062) και 37 (1063).

26. Βλ. Έγγρ. Πάτμου Γ', σ. 146: «οι μοναχοί επισκέφθηκαν τον προσφάτως εκλεγέντα πατριάρχη Λουκά και του εξέθεσαν την υπόθεση προσκομίζοντάς του σχετικά έγγραφα (στ. 42-44). Πρόκειται προφανώς για την αντιπροσωπεία των μοναχών οι οποίοι με επικεφαλής τον ηγούμενο Λεόντιο μετέβησαν στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1158».

27. Έγγρ. Πάτμου Α' αρ. 20 (Σεπτ. 1158). Βλ. άλλωστε και Έγγρ. Πάτμου Γ', σ. 43, 44.

28. Έγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 3.34-43, 65-66, 72-74 (1158).

29. Αντιθέτως βλ. Έγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 6.13-16, όπου σε παρόμοια αλλά ακόμη αναστρέψιμη περίπτωση ο επίσκοπος Λέρου ονοματίζεται.

30. Έγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 3.29-31 (1158): «γέγονε δὲ κ(α)τὰ ταῦτ(όν) καὶ Ἰκαρί(ας) ἐπίσκοπο(ς) πολὺ τ(ῆς) τοῦ καθηγουμ(έ)ν(ου) διαφέρ(ων) ἀκεραιότ(η)το(ς) κακεντρεχ(ῆς) ἀνὴρ καὶ τὰ ἀλλότρι(α) σφετεριζόμε(ε)νο(ς) δίκαια [...], στ. 48, στ. 53: «τ(ῆν) τ(ῶν) ἐπι-

εικόστηρη αντιμετώπιση του ηγούμενου Θεόκτιστου οφείλεται φυσικά στο γεγονός ότι η κοινότητα μετέστρεψε τη στάση της και εν τέλει αποκαταστάθηκαν η κανονική τάξη και οι σχέσεις με το Πατριαρχείο. Και βέβαια, εφόσον ο Θεόκτιστος ήταν αποθανών και δεν ήταν δυνατό πλέον να δείξει μεταμέλεια, έπρεπε να παρουσιαστεί ως υποχείριο του επισκόπου, προκειμένου να μην του αποδοθεί πρόθεση – οπότε οι ευθύνες του θα ήταν βαρύτερες.³¹

Το τέταρτο έγγραφο είναι ένα πατριαρχικό γράμμα που κατοχυρώνει τα δικαιώματα της μονής Θεοτόκου των Σπονδών στην Κω έναντι διαφόρων διεκδικήσεων των εντοπίων, του επιχώριου επισκόπου και των φοροεισπρακτόρων. Το έγγραφο υπογράφεται με *μηνολόγημα*, η δε χρονολόγηση που προτείνει η εκδ. (σσ. 155-156) στο 1252 αντί του 1268 (Έ. Βρανούση) βασίζεται σε πειστική, κατά την άποψή μας, επιχειρηματολογία.³² Επίσης, σημαντική είναι η παρατήρηση της εκδ. (σσ. 75-76, 159) σχετικά με τις πολύτιμες πληροφορίες που εμπεριέχει το έγγραφο για τον φυσικό πλούτο της Κω και τις προστριβές ομάδων της τοπικής κοινωνίας για την εκμετάλλευση της γης και του ύδατος. Ως προς τον σχολιασμό των φορολογικών όρων που απαντούν στο γράμμα (σ. 160), θεωρούμε ότι η απαγόρευση προς τους φοροεισπράκτορες να απαιτούν *ένόμιον* από τη μονή δεν σχετίζεται με το ότι τα ζώα που αυτή διέθετε ήταν μετρίου μεγέθους, αλλά στο ότι δεν έπρεπε καθόλου να της επιβάλλεται μια τέτοια φορολογική επιβάρυνση, δεδομένου ότι ήταν *ελεύθερη*, άρα φορολογικά απαλλαγμένη από υποχρεώσεις προς το δημόσιο.³³

σκόπ(ων) Ἰκαρίας ἀναστέλλουσ(αν) ἰταμοτ(η)τ(α)». Το τελευταίο χωρίο αφήνει την υπόνοια ότι δεν ήταν η πρώτη φορά που ένας επίσκοπος Ικαρίας επιχειρούσε να υπαγάγει τη μονή της Πάτμου στη δικαιοδοσία του.

31. Βλ. και Ἔγγρ. Πάτμου Γ', σ. 44: «Στο κείμενο αυτό γίνεται σαφής προσπάθεια να υποβαθμιστεί η σημασία των ενεργειών του Θεοκτίστου, αφού ο τελευταίος εμφανίζεται ως άνθρωπος περιορισμένης αντίληψης». Πρβ. βέβαια και ό.π., σ. 42, 48, 140-141, 145, όπου η εκδ. σχολιάζει τη διαφορετική εικόνα που σχηματίζει κανείς για τον ηγούμενο Θεόκτιστο μελετώντας τη Διαθήκη του (ΜΜ 6, αρ. 27) και τον Βίο του οσίου Λεόντιου, διαδόχου του στην ηγουμενία. Στα έργα αυτά ο Θεόκτιστος παρουσιάζεται ως ένας ικανός ηγούμενος, που ανέπτυξε κάθε δραστηριότητα προς το συμφέρον της μοναστικής κοινότητας. Έτσι, η εκδ. υποθέτει ότι ο Θεόκτιστος θα πρέπει να προσδοκούσε κάποια οφέλη από τη συμφωνία με τον Ικαρίας, άρα ότι και ο επίσκοπος θα πρέπει να προέβη σε ορισμένες δεσμεύσεις προς τη μονή. Όπως βέβαια ομολογεί και η ίδια, δεν γνωρίζουμε τους όρους της συμφωνίας. Πρβ. Tsougarakis, *Leontios*, σσ. 176-177, όπου η αντιφατική εικόνα αποδίδεται στο διαφορετικό είδος των πηγών και στις σκοπιμότητες που αυτές εξυπηρετούσαν.

32. Επιφύλαξη διατηρούμε μόνο ως προς το επιχείρημα ότι δεν είναι πολύ πιθανό να διενεργήθηκαν δύο απογράφες στη νήσω Κω με διαφορά τεσσάρων μόλις ετών (1263, 1267).

33. Πρβλ. Ἔγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 4.29-34 (1252): «Ἐπει δὲ [...] παρὰ τῶν ἐν τῇ Κῶ τὰ δημόσια διενεργούντ(ων) ἐπηρεάζονται [...], πειρῶνται (γὰρ) ἐννομιάζειν τὰ μέτρια ζῶα καὶ

Το πέμπτο έγγραφο είναι ένα υπόμνημα του 1258, απολυθέν από τον πατριάρχη Αρσένιο Αυτωρειανό (1254-1259, 1261-1265). Με αυτό παραχωρείται στη μονή της Πάτμου η προαναφερθείσα πατριαρχική μονή Θεοτόκου των Σπονδών. Το έγγραφο περιγράφει μια χαρακτηριστική περίπτωση πώς μια ανεξάρτητη αλλά παρηκμασμένη μονή ενώνεται με μια ευημερούσα και πώς μέσα από αυτήν την ένωση η πρώτη μετατρέπεται σε μετόχιον της δεύτερης. Κατά τον σχολιασμό αυτού του εγγράφου, η εκδ. (σσ. 170-171) διερευνά το ερώτημα αν υπάρχει εννοιολογική διαφορά ανάμεσα στους όρους *ἔποικος* και *οἰκήτωρ*. Μέσα από μια γρήγορη έρευνα στα έγγραφα του πατριαρχικού αρχείου δίνεται η εντύπωση ότι ο *ἔποικος* ήταν ο κάτοικος των χωρίων ή των οχυρωμένων οικισμών, ενώ ο *οἰκήτωρ* ο κάτοικος των αγρών. Η εκδ. αναγνωρίζει ότι η υπόθεση είναι δελεαστική αλλά δεν μπορεί να επαληθευτεί. Ωστόσο, δεν θα υιοθετήσουμε την παραπάνω πρόταση, καθώς σε έγγραφα από άλλα μοναστηριακά αρχεία απαντά ο *οἰκήτωρ* και με τη σημασία του κατοίκου μιας πόλεως, ενός κάστρου ή ενός χωρίου.³⁴ Σε ορισμένα έγγραφα μάλιστα οι όροι *ἔποικοι* και *οἰκήτορες* εναλλάσσονται.³⁵ Επίσης, *οἰκήτορες*, ενίοτε με τον προσδιορισμό *ἄγιοι*, αποκαλούνται και οι μοναχοὶ ενός καθιδρύματος.³⁶

Το έκτο έγγραφο που περιλαμβάνει η παρουσιαζόμενη έκδοση είναι ένα σιγιλλιῶδες υπόμνημα / γράμμα του Αρσένιου Αυτωρειανού.³⁷ Ο πα-

τὰ μελίσηια ἃ μετὰ πολλοῦ μόχθου καὶ βί(α)ς οἱ μοναχοὶ προσεκτῆσαντο. διορίζεται καὶ τούτοις [...] ἵνα μὴ ἐπηρεάζωσι τὴν τοιαύτην μονὴν καὶ εἰς δόσεις ἐννο[μ]ίου ἢ ἄλλων τινῶν καθέλκωσιν κ[ε]φ[α]λαί(ων) ἀπαίτησ(ιν). Π(α)τριαρχική (γὰρ) οὐσα τὸ ἐλευθ(έρ)(ον) [...] πασιν ἔξει (καὶ) ἀκαταδούλωτος ὡς ἂν οἱ ἐν αὐτῇ προ[σ]καθήμ(εν)οι μον[α]χοὶ ἀταράχ(ως) καὶ ἀκωλύ(τ)ω(ς) διάγοντες». Σημ. Η αποκατάσταση του «[...] πασιν» σε «παντάπασιν» στο MM μᾶς φαίνεται ορθή. Για την επιβολή του ἐννομίου και σε μετρίου μεγέθους ζῶα, ὅπως τους χοίρους ἢ τα πρόβατα, καθὼς και για το μελισσοενομόμιον, βλ. Λεξικό βυζαντινῆς ορολογίας: Οικονομικοὶ ὅροι, τ. Β', εκδ. Π. Κατσώνη – Μ. Γρηγορίου, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 167-168. Για τον ὄρο ἐλευθερία, ἐλεύθερος κτλ. βλ. ὁ.π., σ. 140 κ.ε.

34. *Actes d'Iviron*, εκδ. J. Lefort κ.ά., τ. I, Paris 1985, αρ. 1.1 (927): «των οἰκητόρων τοῦ κάστρου Ιερισσοῦ» 4.19, 25, 66 (983), 5.14-15 (982)· 9.4, 19, 49 (995)· 10.24 (996): «οἱ οἰκήτορες τῶν χωρίων» και στ. 38· τ. II, Paris 1990, αρ. 34.16 (1062)· 35.4 (1062)· 40.50 (1071)· 51.87 (1103)· *Actes du Prôtaton*, εκδ. D. Papachryssanthou, Paris 1975, αρ. 5.11, 17-19, 27-28, 49, 53, 56, 62 (942-943)· 6.5-6, 19 (943)· *Actes de Vatopédi*, τ. I, εκδ. J. Bompaire κ.ά., Paris 2001, αρ. 13.19 (1220)· MM 4/I, αρ. 167 (1252), σ. 263· *Actes de Kutlumus*², εκδ. P. Lemerle, Paris 1988, αρ. 10.34-35 (1321): «τῶν οἰκητόρων τῆς αὐτῆς πόλεως (ενν. Σερρών)» και στ. 70.

35. MM 5/III, αρ. 1 (1319, χρυσόβ. λόγος Ανδρ. Β' για τα Ιωάννινα), σ. 77-84· ὁ.π., τ. 5/ VII, αρ. 1 (1284, χρυσόβ. λόγος Ανδρ. Β' για τη Μονεμβασιά), σσ. 154-155.

36. *Actes de Kastamonitou*, εκδ. N. Oikonomidès, Paris 1978, αρ. 3.8 (1317)· *Actes de Lavra*, τ. II, εκδ. P. Lemerle κ.ά., Paris 1977, αρ. 71.20 (1259).

37. Για την εναλλακτική χρήση των ὀρων και τη σταδιακή αντικατάσταση του (σιγιλλιῶδους) ὑπομνήματος ἀπὸ τον ὄρο (σιγιλλιῶδες) γράμμα ἀπὸ τον 13ο αἰ., βλ. τα σχόλια της εκδ., σσ. 177-178 (με τη σχετική βιβλιογραφία).

τριάρχης καταδικάζει την προσπάθεια του επισκόπου Λέρου να υπαγάγει πνευματικά τους παροίκους που ήταν εγκατεστημένοι σε κτήσεις της μονής. Ο Λέρου επικαλούνταν το πρόσχημα ότι αυτοί βρίσκονταν στο πλαίσιο της ένορίας του.³⁸ Συνεπώς, το έγγραφο αφορά προφανώς στους προσκαθήμενους παροίκους των προαστείων *Τεμένιον και Παρθένιον* στη Λέρο.³⁹ Βέβαια, η εκδ. (σσ. 180-181) υποστηρίζει ότι ο επίσκοπος Λέρου επιχείρησε να θέσει υπό την πνευματική του δικαιοδοσία όχι μόνο τους παροίκους της μονής στη Λέρο αλλά συνολικά τη μονή της Πάτμου και τις κτήσεις της. Κατά τη γνώμη μας, η αναφορά στο δικαίωμα του ηγούμενου να καθοδηγεί πνευματικά όλους γενικά τους παροίκους των κτήσεων της μονής (στ. 4-9, 21-22) δεν γίνεται για να υποδηλωθεί ότι ο επίσκοπος Λέρου είχε ανάλογα ευρείες αξιώσεις, όπως θεωρεί η κα. Γερολυμάτου. Περιγράφεται απλώς το γενικό πλαίσιο, το οποίο φυσικά καθορίζει και την ειδική σχέση του ηγούμενου με τους προσκαθήμενους στη Λέρο. Παράλληλα, ο συντάκτης του *ύπομνήματος* υπενθυμίζει τη μεγαλύτερης κλίμακας προσπάθεια του επισκόπου Ικαρίας (στ. 9-13), όχι διότι ο επίσκοπος Λέρου είχε ίδιες ακριβώς διεκδικήσεις, αλλά μάλλον για να επιστήσει την προσοχή στην επιβληθείσα ποινή της καθαιρέσεως σε παλαιότερη περίπτωση και στην αναλογική εφαρμογή της σε εκείνον που επιμένει «τὰ ὅμοια τῷ Ἰκαρίας ποι(εῖν)» (στ. 14).⁴⁰ Άλλωστε, εκείνο που επανειλημμένα τονίζεται στο κείμενο δεν είναι τόσο το *αὐτοδέσποτον* της μονής⁴¹ όσο η πνευματική εξουσία του ηγούμενου της

38. Ἔγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 6.13-16: «Ἐπεὶ δὲ ἀρτίως καὶ ὁ τ(ῆς) Λέρου ἐπίσκοπος Νεῖλος πειράται παρεισδύεσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεολόγου κτήμασι καὶ ποιμαίνειν τοὺς ἐν αὐτοῖς προσκαθημέν(ους) διὰ τὸ ὑπὸ τὴν ἐνορίαν τούτου τυγχάνειν αὐτοὺς (καὶ) τὰ ὅμοια τῷ Ἰκαρίας ποι(εῖν), διὰ τοῦ παρόντο(ς) σιγιλιώδους ὑπομνή(μ)ατος τῆς ἡμ(ῶν) μετριότη(η)τ(ος) τῆς παραλόγου τούτου ὀρμ(ῆς) ἀναχαιτισθήσεται (καὶ) τοῦ παρ' ἐνορίαν ἐπιβαίνειν ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν μονὴν τοῦ Θεολόγου πα(α)τριαρχικ(οῖς) κτήμασι κωλυθήσεται». Βλ. καὶ Ἔ. Βρανούση, «Πατριαρχικά ἔγγραφα τῆς Πάτμου ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λανθάνοντα. Γύρω ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς», *Σύμμεικτα* 5 (1983) 29-47, σ. 32 (στο εἶδος: Πατρ. ἔγγραφα).

39. Γι' αὐτὰ βλ. Ἔγγρ. Πάτμου Α', σ. 29*, 32*, 36*, 47*, 65*, 67*-68*, 96*, 110*. Γ', σ. 35, 180.

40. Μάλιστα, ἀν διαβάσουμε προσεκτικὰ το σχετικὸ ἀπόσπασμα (στ. 9-13), διαπιστώνουμε ὅτι τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο δὲν περιγράφει τὴν κίνηση τοῦ Ἰκαρίας ὡς μιὰ ἀπόπειρα νὰ υπαγάγει συνολικὰ τὴ μονὴ τῆς Πάτμου στὴ δικαιοδοσία του, ἀλλὰ μόνο ὡς ἐπιβασία στὸ πλαίσιο τῶν κτήσεών τῆς.

41. Ἔγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 6.2. Γενικά, εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐλάχιστα επικαλεῖται τὸ *αὐτοδέσποτον* καθεστῶς τῆς μονῆς. Για νὰ ἀποτρέψει τὴν πνευματικὴ, λειτουργικὴ καὶ ἄλλου εἶδους ἀνάμειξη τοῦ επισκόπου Λέρου, τονίζει κυρίως τὸ πατριαρχικὸ τῆς *status* καὶ, ἀντίστοιχα, τῶν κτήσεών τῆς. Πρβ. βέβαια καὶ τὰ σχόλια τῆς εκδ. (σ. 45-46, 181-182, 236), γιὰ τὴν προοδευτικὰ ἀυξανόμενη ἐπιβολὴ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐλέγχου ἀπὸ τὸν 13ο αἰ. κ.ε. Ἄλλωστε, ἡ περίοδος τῆς μεγάλης ἐμφασης στὸν θεσμὸ τοῦ *αὐτοδεσπότου* τοποθετεῖται στὸν 11ο-12ο αἰ. καὶ προερχόταν κυρίως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν λαϊκῶν.

στο πλαίσιο των κτημάτων της.⁴² Μάλιστα, για μεγαλύτερη διασφάλιση των συμφερόντων της μονής διευκρινίζεται ότι «τὰ ὑπ' αὐτὴν ἅπαντα ὑπὸ τ(ήν) π(ατ)ριαρχικὴν τελοῦσι διοίκησιν», εφόσον και η μονή είναι πατριαρχική, χαρακτηρίζεται δε ως ανεπίτρεπτη ἐπιβασία η παρείσδυση ενός επιχώριου επισκόπου σε τέτοιου είδους μοναστηριακές κτήσεις.⁴³

Ὡς προς τη χρονολόγηση του παραπάνω εγγράφου, θεωρούμε ότι θα πρέπει να γίνει μια διευκρίνιση. Η εκδ. (σσ. 178-179· βλ. και σ. 186) δέχεται την άποψη της Ε. Βρανούση ότι το ὑπόμνημα οπωσδήποτε συντάχθηκε ἐπὶ πατριαρχίας Αρσένιου⁴⁴ και προτείνει να χρονολογηθεί το έγγραφο ειδικότερα στην περίοδο 1259-1262. Θα πρέπει όμως να λάβουμε υπόψη ότι ο συγκεκριμένος πατριάρχης είχε αποχωρήσει από τον θρόνο του γύρω στο φθινόπωρο του 1259 και στη συνέχεια, περί τα τέλη του 1259, αποπέμφθηκε. Ο Αρσένιος αποκαταστάθηκε επισήμως στο αρχιερατικό του αξίωμα μετά τον Αύγουστο του 1261.⁴⁵ Συνεπώς, από το προτεινόμενο χρονικό πλαίσιο για την απόλυση του εν λόγω ὑπομνήματος θα πρέπει να εξαιρέσουμε τα ἔτη κατά τα οποία ο Αρσένιος είχε απομακρυνθεί από τα καθήκοντά του (περ. φθιν. 1259 - θέρος 1261).

Το ἔβδoμο ἔγγραφο ἀπολύθηκε ἐπίσης ἀπὸ τον πατριάρχη Αρσένιο. Πρόκειται για ένα πιττακίον που αφορά στην παραχώρηση προς τους Πατμιώτες της μονής του Σωτήρος Χριστού στην Κω. Η εκδ. (σσ. 186-187), συνδυάζοντας τις προτάσεις της Έ. Βρανούση και του V. Laurent, ορθά προτείνει ως *terminus post quem* για τη σύνταξη του εγγράφου τον Μάιο του 1259 και ως *terminus ante quem* τον Μάιο του 1263.⁴⁶ Φυσικά, πάλι θα πρέπει αποκλείσουμε το μεσοδιάστημα από το φθινόπωρο του 1259 ἕως και το θέρος του 1261. Ὅσον αφορά στους ὀρους ὑπὸ τους οποίους παραχωρήθη-

42. Ἔγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 6.4-6: «Πρὸς δὲ τῇ τ(ῆς) μονῆς κυριότη(η)τι (καὶ) τῶν ἐντὸς τῆς νήσου Πατμου ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντ(ων) μετοχί(ων), παροίκ(ων) τὲ (καὶ) προαστεί(ων) πν(ευματ)ικῶς καὶ τούτ(ων) ἡγεῖσθαι (καὶ) τοὺς ἐν αὐτῇ δὲ πάντ(ας) οἰκοῦντας πν(ευματ)ικῶς διεξάγειν τ(ὸν) τ(ῆς) μον(ῆς) καθηγούμεν(ον)», στ. 7-9: «[...] ἔν τινι τῶν [...] κτημάτων παρείσδυσιν ...», στ. 10-11: «[...] πόδα παραβαλεῖν ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν μονὴν τοῦ Θεολόγου τελοῦσι κτήμασι (καὶ) ποιμαίνειν τοὺς ἐν αὐτοῖς προσκαθημένους [...]», στ. 13-16: «[...] παρεισδύεσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεολόγου κτήμασι καὶ ποιμαίνειν τοὺς ἐν αὐτοῖς προσκαθημένους [...]», στ. 15-16: «[...] τοῦ παρ' ἑνορίαν ἐπιβαίνειν ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν μονὴν τοῦ Θεολόγου π(ατ)ριαρχικ(οῦς) κτήμασι κωλυθήσεται», στ. 16-22.

43. Βλ. και Ἔγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 6.10-11, 16-17 (το χωρίο), 19-25. Πρβ. βέβαια και ὀ.π., σσ. 181-182, για τα χρήσιμα σχόλια της εκδ. σχετικά με την πατριαρχική ἢ μη δικαιοδοσία ἐπὶ των κτημάτων και ιδρυμάτων που ανήκαν σε πατριαρχικά σταυροπήγια.

44. Βρανούση, Πατρ. ἔγγραφα, 29 κ.ε., ιδίως σσ. 46-47.

45. Βλ. A. Failler, «Chronologie et composition dans l'histoire de Georges Pachymère», *REB* 38 (1980) 5-103, σ. 45 κ.ε. (ιδίως σ. 48), 59 κ.ε. (ιδίως σ. 64-65).

46. Πρβ. V. Laurent, *Les registres des actes du patriarche de Constantinople*, τ. I/4 (1208-1309), Paris 1971, αρ. 1346, 1354· Ἔγγρ. Πάτμου Α', σ. 101*-102*.

κε η μονή Σωτήρος στη μονή της Πάτμου, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν παραχωρείται απλώς η οικονομική διαχείριση της μονής, αλλά –όπως ρητά αναφέρει το έγγραφο– η δεσποτεία.⁴⁷ Με άλλα λόγια, η μονή της Πάτμου αποκτούσε πλήρη ιδιοκτησιακά δικαιώματα επί της εκχωρούμενης μονής και όχι απλώς τον οικονομικό της έλεγχο. Τέλος, αναφορικά με τα κανονικά δικαιώματα των οποίων επρόκειτο να απολαμβάνει ο επίσκοπος Κω, θεωρούμε ότι η διατύπωση «ἔχειν δὲ σὲ τὴν ἀναφορὰν (καὶ) μόν(η)ν, καθὼς εἶχες ταύτην καὶ πρότ(ε)ρ(ον)» (στ. 18) έχει ξεκάθαρα περιοριστική σημασία. Ο πατριάρχης διασαφηνίζει στον επίσκοπο ότι δεν θα έχει κανένα δικαίωμα πνευματικής επιστασίας επί της εκχωρούμενης μονής.⁴⁸

Ένα σιγιλλιῶδες γράμμα του πατριάρχη Αθανάσιου Α' (1289-1293, 1303-1309) είναι το όγδοο έγγραφο που περιλαμβάνει η παρουσιαζόμενη έκδοση. Το σιγίλλιον κατά πάσα πιθανότητα απολύθηκε το 1292 (βλ. σ. 199). Με αυτό η μονή της Πάτμου έλαβε εκ νέου δύο καθιδρύματα στην Κω, τις πατριαρχικές σταυροπηγιακές μονές της Θεοτόκου του Άλσους και της Θεοτόκου των Σπονδών. Το έγγραφο είναι σημαντικό, καθώς περιλαμβάνει μια μαρτυρία για την ιστορία της μονής που δεν απαντά σε άλλες πηγές. Πρόκειται για την αποχώρηση των πιο αξιόλογων μελών της μοναστικής κοινότητας εξαιτίας της ενωτικής πολιτικής του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου κατά τα έτη 1274-1282 και για τα ζητήματα αποδιοργάνωσης της μονής που προκλήθηκαν έκτοτε. Βέβαια, η εκδ. (σσ. 78-82, 200-201), επικαλούμενη τη μαρτυρία του Γεώργιου Παχυμέρη περί αποχωρήσεων μοναχών από τις μονές τους από το 1265/66 ως αντίδραση στο πλαίσιο του λεγόμενου αρσενιατικού σχίσματος (1265-1310), θεωρεί πιθανό ότι και στη μονή της Πάτμου οι απομακρύνσεις ξεκίνησαν ήδη από τότε.⁴⁹ Σε κάθε περίπτω-

47. Έγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 7.18-19: «Οὕτω γὰρ αὐτὸς μὲν ἐγχωρήσεις τῷ κα[θη]γουμ(έν)ω τὴν τῆς μ[ο]νῆς δεσ[πο]τεῖαν».

48. Πρβ. Έγγρ. Πάτμου Γ', σ. 191: «[...] ο επίσκοπος θα διατηρούσε το δικαίωμα μνημόνευσης του ονόματός του (ἀναφορά), ενώ ο έλεγχος και η διαχείριση της κινητής και ακίνητης περιουσίας της Μονής θα περιερχόταν στη μονή Πάτμου (στ. 14-18). Δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη όσον αφορά παραδοσιακά δικαιώματα του επισκόπου, όπως ήταν η είσπραξη του κανονικού, η διόρθωσις και η έπίσκεψις. Ουσιαστικά δηλαδή επρόκειτο για την παραχώρηση του οικονομικού ελέγχου της μονής του Σωτήρος Χριστού στη μονή Πάτμου, ενώ ο επίσκοπος διατηρούσε τα υπόλοιπα κανονικά δικαιώματά του» (όσον αφορά στα κανονικά δικαιώματα, διακρίνουμε μια αντίφαση στα αναφερθέντα).

49. Το αρσενιατικό σχίσμα και η ανθενωτική αντίδραση αποτελούσαν δύο ξεχωριστά φαινόμενα, μεταξύ των οποίων υπήρξε πράγματι σημαντική αλληλεπίδραση. Παρόλα αυτά, όπως επισημαίνει και η εκδ. (σ. 200), η διατύπωση «ἐκκλησιαστικὴ ζᾶλη καὶ σύγχυσις» (στ. 14) χρησιμοποιείται χαρακτηριστικά στις βυζαντινές πηγές για αναφορά στην κρίση που προκάλεσε η ένωση των Εκκλησιών στη Λυών. Δεδομένου ότι το έγγραφο κάνει λόγο για επαναφορά της μονής «εἰς προκοπ(ή)ν» [...] τῶν τε πνευματικῶν (καὶ) τῶν ἔξω[θεν]» (στ. 25-26), κατά τη γνώμη μας, ο συντάκτης του εγγράφου δεν συνδέει τα εσωτερικά προβλή-

ση, το έγγραφο δίνει μια ανάγλυφη εικόνα των επιπτώσεων που μπορεί να είχαν σοβαρά δογματικά και εκκλησιαστικά ζητήματα στη ζωή μιας μονής, αλλά και του σημαντικού ρόλου των κρειττόνων μοναχών στη διοίκηση και στην εύρυθμη λειτουργία της.⁵⁰ Όσον αφορά στην κατεύθυνση προς την οποία κινήθηκαν οι αποχωρήσαντες, ενδιαφέρουσα είναι η πρόταση της εκδ. (σσ. 201-202) ότι πολλοί από αυτούς θα πρέπει να κατέφυγαν στη Νάξο, που –όπως υποστήριξε πειστικά η Ε. Κουντούρα-Γαλάκη–⁵¹ φαίνεται να αποτέλεσε τόπο εξορίας και επιφανών ανθωνωτικών Κωνσταντινουπολιτών. Η κα. Γερολυμάτου εύστοχα συνδέει την ίδρυση πέντε εκκλησιών αφιερωμένων στον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο κατά το β' μισό του 13ου αι. και στις αρχές του 14ου αι. με το ενδεχόμενο να διέφυγαν εκεί αρκετοί Πατριώτες μοναχοί.⁵² Τέλος, θεωρούμε πως δεν θα πρέπει να μείνει ασχολίαστο το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο έγγραφο η μονή της Πάτμου αποκαλείται όχι απλώς πατριαρχική (μέσα 13ου αι.) αλλά βασιλική και πατριαρχική μονή.⁵³ Βέβαια, ήδη στη δέηση που υπέβαλαν οι Πατριώτες μοναχοί προς τον Μανουήλ Α' Κομνηνό το 1158 αποκάλεσαν τον παππού του, τον Αλέξιο Α', κτήτορα της μονής.⁵⁴ Το 1273 ο *ἐπί τοῦ κανικλείου και ἔφορος* της μονής την αποκαλεί μόνο βασιλική.⁵⁵ Ο βασιλικός χαρακτηρισμός διατηρείται, καθώς

ματα της μονής με το αρσενιατικό σχίσμα, το οποίο ἔληξε αρκετά χρόνια αργότερα, αλλά μόνο με την ενωτική πολιτική του Μιχαήλ Παλαιολόγου, που είχε ανατραπεί ήδη προ δεκαετίας.

50. Για τον ρόλο των κρειττόνων στη διοίκηση μιας μονής, όπως αυτός σκιαγραφείται στα μοναστηριακά τυπικά, βλ. J. Thomas κ.ά. (εκδ.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*, Washington D.C. 2000, σ. 171, 272, 461, 513-514 κ.α. Βλ. και Ε. Χατζηαντωνίου, «Συμμετοχικές διαδικασίες και ισότιμη αντιμετώπιση στις βυζαντινές μοναστικές κοινότητες», στο: *Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Ελληνικής – Παγκόσμιας Κληρονομιάς: Θουκυδίδης, ονοματοθέτης της Δημοκρατίας*, Καβάλα, 5-7 Μαΐου 2016 (υπό έκδοση), όπου αξιοποιούνται μαρτυρίες και από άλλα είδη εγγράφων.

51. Βλ. Ε. Kountoura-Galaki, «Decoding Byzantine Churches on Naxos in the Early Palaiologan Period: Motivations and Inevitable Necessities», στο: *Pour une roétique de Byzance. Hommage à Vassilis Katsaros*, εκδ. S. Efthymiadis κ.ά., Paris 2015, σσ. 141-163, ιδίως σ. 147 κ.ε., 157 κ.ε.

52. Φυσικά, η εκδ. διερευνά και το ενδεχόμενο ορισμένοι μοναχοί να κατέφυγαν σε μικρασιατικές μονές που υποστήριζαν τους ανθωνωτικούς Ιωσηφίτες και Αρσενιάτες και ιδίως στο Γαλήσιον όρος, από όπου προερχόταν και ο καθηγημένος ανθωνωτικός πατριάρχης Ιωσήφ (1266-1275, 1282-1283).

53. *Ἔγγρ. Πάτμου Γ' αρ.* 8.8-9, 42-43 (1292); Βλ. και την περίπτωση των αθωνικών μονών Εσφιγμένου, Φιλοθέου και Δοχειαρίου, που τον 14ο αι. επίσης αποκτούν τον προσδιορισμό της βασιλικής μονής Βλ. πρόχειρα Α. Kazhdan (εκδ.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, τ. 1-3, New York - Oxford 1991, στα αντίστοιχα λήμματα.

54. *Ἔγγρ. Πάτμου Α' αρ.* 20.13 (1158).

55. *Ἔγγρ. Πάτμου Β' αρ.* 71.1-2 και 72.8-9 (1273). Για τον *ἐπί τοῦ κανικλείου* ως *ἔφορο* της μονής βλ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, «Ο *ἐπί τοῦ κανικλείου* καὶ ἡ ἔφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς», *Σύμμεικτα* 1 (1966) 76-94.

φαίνεται, και κατά τους επόμενους αιώνες. Μάλιστα, επί τουρκοκρατίας με αφορμή το βασιλικόν και το αυτοδέσποτον καθεστώς της μονής προκλήθηκαν ρήξεις με το Πατριαρχείο.⁵⁶

Τα επόμενα έγγραφα, ένα το και δέκα το, δεν περιλαμβάνονταν στην έκδοση MM, καθώς πρόκειται για δύο πατριαρχικές συνοδικές πράξεις που δεν σχετίζονται με προφανή τρόπο με την ιστορία της μονής της Πάτμου. Η μεν πρώτη *πράξις* χρονολογείται στο 1384 και αφορά στην εγκατάσταση του εκλεγέντος και χειροτονηθέντος ιερομόναχου Ματθαίου στην έδρα της μητρόπολης Μύρων. Η *πράξις* αποτελεί το παλαιότερο πρωτότυπο έγγραφο εγκατάστασης νέου μητροπολίτη και ήταν ανέκδοτη έως τώρα. Η δεύτερη συνοδική *πράξις* απολύθηκε το 1430 και αφορά στη μετάθεση του Φιλόθεου, επισκόπου Μαγνησίας (του Σιπύλου)⁵⁷, στη μητρόπολη Σταυρουπόλεως. Το έγγραφο έχει εκδοθεί και από τον I. Oudot με βάση όμως πολύ μεταγενέστερο αντίγραφο (τέλους 19ου - αρχών 20ού αι.)⁵⁸. Η εκδ. (σ. 87 κ.ε., 215-214, 227) αποδίδει τη φύλαξη αυτών των συνοδικών *πράξεων* στο αρχείο της Πάτμου στις επαφές που φαίνεται να είχε η μονή με τα άλλα νησιά της Δωδεκανήσου καθώς και με τα παράλια της νοτιοδυτικής Μικράς Ασίας. Για την πρόταση αυτή λαμβάνει υπόψη μια σειρά ενδείξεων που μπορούν μεταξύ τους να συσχετιστούν.

Τέλος, θα κάνουμε μια σύντομη αναφορά στα μεταβυζαντινά έγγραφα. Πρόκειται για ένα *σιγγιλιώδες γράμμα* του 1504 (αρ. 11) και για μια πατριαρχική *γραφή* του 1512 (αρ. 12), με τα οποία επικυρώνεται για ακόμη μια φορά το πατριαρχικό *status* και η ανεξαρτησία της μονής από πλησιόχωρους αρχιερείς. Η εκδ. (σ. 36) θεώρησε σκόπιμο να συμπεριλάβει τα κείμενα αυτά στην έκδοση, σχολιάζοντας ότι η άλωση του 1453 δεν σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας περιόδου για τη μονή της Πάτμου.⁵⁹ Σε κάθε πε-

56. Βλ. τη μνεία του Μακαρίου «μητροπολίτου Μυρέων [...] και καθηγουμένου τῆς θείας καὶ βασιλικῆς μονῆς Πάτμου» στον κώδικα Patm. 218, φ. Α, 14ος-15ος αι. (βλ. Ἔγγρ. Πάτμου Γ', σ. 91). MM 6, αρ. 120 (1579), σ. 266: «βασιλικῆς μονῆς» αρ. 121 (1579), σ. 276· αρ. 123 (1590), σ. 277· αρ. 128 (1606)· αρ. 143 (1721), σ. 323. Πρβ. ὅ.π., αρ. 119 (1564), σ. 265: «πατριαρχικῆς μονῆς» αρ. 125 (1597). Βλ. επίσης ὅ.π., αρ. 122 (1579), σ. 276· αρ. 126 (1597), σ. 287: «βασιλικῆς τε καὶ πατριαρχικῆς μονῆς» αρ. 129 (1624), σ. 291· αρ. 130 (1624) κ.α.

57. Βλ. Ἔγγρ. Πάτμου Γ', σ. 93, 223-224, ὅπου αναπτύσσεται εὐστοχη επιχειρηματολογία για τον προσδιορισμὸ τῆς εν λόγω Μαγνησίας.

58. J. Oudot, *Patriarchatus constantinopolitani acta selecta*, τ. 1, Città del Vaticano 1941, αρ. XXIX, σσ. 168-170.

59. Βλ. Ἔγγρ. Πάτμου Γ', σσ. 36-37, ὅπου η εκδ. σημειώνει ότι ουσιαστικά δεν μετεβλήθη το καθεστὸς κυριαρχίας στο νησί το 1453, αφού η Πάτμος ἦταν φόρου υποτελής στους Τούρκους ἤδη από τον 14ο αι. (βλ. κατωτ. σημ. 64). Αν λάβουμε υπόψη βέβαια ότι η μονή εἶναι πατριαρχική, το νέο πολιτικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργεῖ το πατριαρχείο μετά το 1453 με ἕνα ἐμμεσο τρόπο επηρεάζει και στις συνθήκες λειτουργίας της μονῆς. Πρβλ. ἄλλωστε και το σχόλιο τῆς εκδ. (σ. 243) περί παρεμβάσεων σε εκκλησιαστικές υποθέσεις από λαϊκούς

ρίπτωση, είναι χρήσιμη η μελέτη των συγκεκριμένων εγγράφων, καθώς καταδεικνύουν το συνεχιζόμενο ενδιαφέρον της μονής να κατοχυρώνει το ανεξάρτητο καθεστώς της,⁶⁰ καθώς μάλιστα τα φαινόμενα *έπιβασίας*, που αντιμετώπισε και στο παρελθόν, βρίσκουν γόνιμο έδαφος λόγω των ιδιαίτερων πολιτικών συνθηκών.⁶¹ Η εκδ. (σ. 235-236, 241-242) επισημαίνει ότι τα συγκεκριμένα κείμενα συνιστούν τα πρώτα σωζόμενα πατριαρχικά έγγραφα που αναγνωρίζαν το κτητορικό έγγραφο, την *Υποτύπωσιν* του οσίου Χριστόδουλου, ως καταστατικό λειτουργίας της μονής.⁶² Μια επιπρόσθετη παρατήρηση που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι ότι στα εν λόγω έγγραφα, για να δηλωθεί η ανεξαρτησία της μονής από οποιαδήποτε κοσμική και εκκλησιαστική αρχή, προτιμώνται οι όροι *ἐλεύθερος* / *ἐλευθερία*.⁶³ Βέβαια, οι τελευταίοι δεν χρησιμοποιούνται πλέον με το φορολογικό περιεχόμενο που εμπεριείχαν κατά τα βυζαντινά χρόνια, καθώς η μονή της Πάτμου κατέβαλλε ήδη από τον 14ο αι. ετήσιο φόρο σε τουρκικές αρχές, αρχικά στο εμιράτο του Μεντεσέ και αργότερα στον Οθωμανό σουλτάνο.⁶⁴

Κλείνοντας, θα επαναλάβουμε ότι η παρούσα έκδοση των πατριαρχικών εγγράφων του αρχείου της μονής Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στην Πάτμο αποτελεί μια ιδιαίτερα προσεγμένη διπλωματική έκδοση αρχειακού υλικού, που θα αποτελέσει για τους σύγχρονους βυζαντινολόγους βασικό ερευνητικό βοήθημα. Σημειώνουμε ότι η κριτική έκδοση όλου του βυζαντινού αρχείου της μονής αναμένεται να ολοκληρωθεί με τον τόμο των ιδιωτικών εγγράφων, τον οποίο προετοιμάζε ο αείμνηστος καθηγητής Ν. Οικονομίδης. Τη συνέχιση του

που είχαν διασυνδέσεις στην Πύλη. Επιπλέον, ίσως θα ήταν καλύτερο τα εν λόγω έγγραφα να είχαν ενταχθεί σε παράρτημα, ώστε να υπάρχει απόλυτη συμφωνία με τον τίτλο του εκδιδόμενου τόμου.

60. Βλ. και Βρανούση, Πατρ. έγγραφα 40 κ.ε.

61. Βλ. τα σχόλια της εκδ. (σ. 242, 243) για τη χρησιμοποίηση «*ἔξω ἰσχύος*» (Ἔγγρ. Πάτμου Γ' αρ. 12.8-9), προκειμένου να τεθεί η μονή υπό τη δικαιοδοσία ενός ανώνυμου μητροπολίτη.

62. Βέβαια, από την πλευρά του ο Αλέξιος Α' Κομνηνός είχε αναγνωρίσει εκ των προτέρων την ισχύ του Τυπικού που θα συνέτασσε ο κτήτωρ της μονής όσιος Χριστόδουλος (βλ. Ἔγγρ. Πάτμου Α' αρ. 6.30-32 [1088]). Αρα, ο ισχυρισμός του πατριάρχη Παχώμιου Α', ότι βασιλικά προστάγματα και πατριαρχικά γράμματα είχαν επικυρώσει το κτητορικό έγγραφο, είναι αληθής σίγουρα ως προς το πρώτο σκέλος. Πρβ. και Ἔγγρ. Πάτμου Γ', σ. 235-236, για το σχόλιο της εκδ. ότι ενδεχομένως ο πατριάρχης υπέπεσε ηθελημένα σε ανακρίβεια στην προσπάθειά του να εμπεδώσει καλύτερα το ιδιότυπο καθεστώς της μονής.

63. Αργότερα ωστόσο επανέρχεται η χρήση των όρων *αὐτοδέσποτον* και *αὐτεξούσιον*. Βλ. ΜΜ 6, αρ. 118 (1561), σ. 265: «*αὐτοδέσποτον καὶ αὐτόνομον*» αρ. 122 (1579), σ. 276: «*αὐτεξουσία*» αρ. 125 (1597), σ. 282: «*ἐλευθερίας καὶ αὐτεξουσιότητος*», 284: «*αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον*» αρ. 130 (1624), σ. 293, 294· αρ. 145 (1722), σ. 329, 330.

64. Βλ. Ἔγγρ. Πάτμου Γ', σσ. 36-37, 83, 85-86, 243, με τη σχετική βιβλιογραφία.

έργου ανέλαβε η συγγραφέας του εδώ παρουσιαζόμενου τόμου κα. Μαρία Γερολυμάτου,⁶⁵ της οποίας η πολυετής ενασχόληση με το πατριμακό αρχείο και συνολικά η επιστημονική εμπειρία τόσο στην επιστήμη της Ιστορίας όσο και της Διπλωματικής αποτελούν εχέγγυα για τη γρήγορη και επιτυχή περάτωσή του.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ

65. Βλ. Έγγρ. Πάτμου Γ', σ. 14, 66 (σημ. 188), 141, 166, 251· πρβ. και ανωτ. σημ. 1.

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ - ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:	ΑΛΚΜΗΝΗ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ
Αντιπρόεδρος:	ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΡΡΕΣ
Γεν. Γραμματέας:	ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ
Ταμίας:	ΠΟΛΥΜΝΙΑ ΚΑΤΣΩΝΗ
Μέλη:	ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΕΟΝΤΙΑΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΥΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΔΕΛΗΚΑΡΗ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Διεύθυνση: Ομότιμη Καθηγήτρια ΑΛΚΜΗΝΗ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - 541 24
e-mail: histsociety1977@yahoo.gr

Επιμέλεια έκδοσης: ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ

©ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΑΝΙΑΣ
Πλ. Αγίου Γεωργίου 10, 54635 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 218.963, 2130 219.493 Fax 2310 218.963
e-mail: vaniasthess@gmail.com

ISSN: 1012-0513

Θεσσαλονίκη 2015

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ

Τόμος 32ος

Αφιέρωμα στη μνήμη του Καθηγητή
Εμμανουήλ Κριαρά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εμμανουήλ Κριαράς (1906-2014) Κομνηνή Δ. Πηδώνια	11
A. Μελέτες	
Giorgos Konstantinidis <i>A Reconsideration of Epoikion in Byzantine Egypt</i>	23
Ανδρέας Γκουτζιουκώστας <i>Παρατηρήσεις σχετικά με τη χρονολόγηση δύο επιτύμβιων επιγραφών από την πρωτοβυζαντινή Μακεδονία</i>	39
Γιώργος Καρδαράς <i>Η πρώτη μεσαιωνική περίοδος στην Πολωνία 6^{ος}-9^{ος} αι. Μέρος Πρώτο: Η σλαβική μετανάστευση</i>	51
Γεώργιος Β. Τσιαπλής <i>Το παλίμψηστο της ιστορικής μνήμης: Η πρόσληψη της αβαροπερσικής πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης (626) στις σύγχρονες και μεταγενέστερες ρητορικές και αγιολογικές πηγές</i>	79
Αρχιμ. Παντελεήμων-Γ. Τσορμπατζόγλου <i>Γερμανός, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (±650-730) και Στέφανος, μητροπολίτης Συνής ή Σιουνίκ (±685-735)</i>	99
Marco Miotto <i>Ασούασι και Θουγούρ: Το στρατιωτικό σύνορο του Χαλιφάτου στην ανατολική Μικρά Ασία</i>	133
Andreas Schminck † <i>Bemerkungen zur</i> Διήγησις περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας	157
Γεώργιος Χρ. Χαριζάνης <i>Απόπειρα συνάντησης Αθωνιτών ηγουμένων με τον αυτοκράτορα Βασίλειο Β' (976-1025). Ορισμένες παρατηρήσεις</i>	169

Σταύρος Γ. Γεωργίου <i>Το αξίωμα του κατεπάνω Κύπρου τον ΙΑ΄ αιώνα</i>	187
Alkmeni Stavridou-Zafraka <i>Byzantine Culture in Late Mediaeval Greek States</i>	201
Ανδρέας Κόκκας <i>Η Οδοντιατρική στο Βυζάντιο</i>	217
Ηλίας Α. Βαλιάκος <i>Το Δυναμερόν του Νικολάου Μυρεψού</i>	241
Αναστάσιος Τάντσης <i>Παλαιολόγοι και Καντακουζηνοί ως χορηγοί εκκλησιών στον Μυστρά</i>	257
Αλέξανδρος Ξ. Χατζηιωαννίδης - Χαρίλαος Ευ. Γουΐδης <i>Ενδείξεις της αυτοκρατορικής εξουσίας/παρουσίας στην πόλη της Θεσσαλονίκης κατά τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους</i>	291
Χαρίλαος Ευ. Γουΐδης <i>Δίον/Μαλαθριά. Ενδείξεις της ιστορικής εξέλιξης ενός οικισμού</i>	313

B. Βιβλιοκρισίες - Βιβλιοπαρουσιάσεις

Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, <i>Η Βυζαντινή Διπλωματική. Τα έγγραφα των δημοσίων λειτουργών [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 23], Εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ, Θεσσαλονίκη 2015, σ. i-xvi, 1-153 [ISBN 978-960-288-338-9]</i>	Ελισάβετ Χατζηαντωνίου	337
Αγγελική Δεληκάρη, <i>Η Αρχιεπισκοπή Αχριδών κατά τον Μεσαίωνα. Ο ρόλος της ως ενωτικού παράγοντα στην πολιτική και εκκλησιαστική ιστορία των Σλάβων των Βαλκανίων και του Βυζαντίου [Ελληνισμός και κόσμος των Σλάβων, 12. Διεύθυνση: Αντώνιος-Αιμίλιος Ταχιάος], University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 322</i>	Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα	351

- Avshalom Laniado, Ethnos et droit dans le monde protobyzantin, V^e-VIe siècle. Fédérés, paysans et provinciaux à la lumière d'une scholie juridique de l'époque de Justinien [École pratique des hautes études. Sciences historiques et philologiques - III. Hautes études du monde gréco-romain 52], Εκδόσεις Droz, Genève 2015, σσ. 341*
- Ανδρέας Γκουτζιουκώστας 359
- Gioacchino Strano, Nicola Muzalone, Carme apologetico. Introduzione, testo critico, traduzione e note [La Gorgona 3], Acireale - Roma 2012, σσ. 170*
- Σταύρος Γ. Γεωργίου 373
- Marčello Gardzaniti, Biblejskie citaty v cerkoslavjanskoj knižnosti (= Βιβλικά παραθέματα στην παλαιοσλαβική γραμματεία) [Slavia Christiana/Rossijskaja Akademija Nauk, Institut Slavanovedenija, Centr Meždisciplinarnych issledovanij slavjanskoj knižnosti], Εκδόσεις Indrik, Moskva 2014, σσ. 230 [ISBN 978-5-91674-306-7]*
- Αγγελική Δεληκάρη 379
- Κυριακός Θ. Νικολάου-Πατραγάς, Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνησις (πρόλογος: Ιωάννης Θ. Μάξης - Γρηγόριος Δ. Ζιάκας), Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήναι 2011, σσ. 232*
- Γεώργιος Αθ. Τσούτσος 385
- A. Medieval Ports in North Aegean and the Black Sea. Links to the Maritime Routes of the East. International Symposium, Thessalonike 4-6 December 2013, Proceedings [European Centre for Byzantine and Post Byzantine Monuments], edited by Flora Karagiani, Thessalonike 2013, σσ. 504*
- B. 40 Medieval City-Ports in North Aegean and the Black Sea. A Cultural Guide [European Centre for Byzantine and Post Byzantine Monuments], Thessalonike 2014, σσ. 431*
- Γ. Ολκάς II. Ταξιδεύοντας από και προς το Βυζάντιο. Μεσαιωνικά λιμάνια από τον Εύξεινο Πόντο στην Ανατολική Μεσόγειο/Olkas II. Sailing from and to Byzantium. Medieval Ports from Euxeinos Pontos to Eastern Mediterranean. Κατάλογος Έκθεσης/Catalogue of the Exhibition, Επιμέλεια έκδοσης/Editors*

*Χαράλαμπος Γ. Χοτζάκογλου/Charalambos G. Chotzakoglou -
Φλώρα Καραγιάννη/Flora Karagianni, Αθήνα/Athens 2014, σσ.
200*

Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα 389

Γ. Βιβλιογραφική Επισκόπηση Βυζαντινού Δικαίου

Σπύρος Ν. Τρωιάνος

Βιβλιογραφική επισκόπηση βυζαντινού δικαίου 2014-2015 397

Δ. Νεκρολογία

Σπύρος Ν. Τρωιάνος

Andreas Schminck (1947-2015) 407

Εμμανουήλ Κριαράς (1906-2014)

Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Η Βυζαντινή Διπλωματική. Τα έγγραφα των δημοσίων λειτουργών* [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 23], Εκδόσεις BANIAS, Θεσσαλονίκη 2015, σ. i-xvii, 1-153 [ISBN 978-960-288-338-9].

Η παρούσα μελέτη κυκλοφόρησε στη σειρά της Εταιρείας Βυζαντινών Ερευνών και τιμήθηκε με το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών, της Τάξης των Γραμμάτων και των Καλών Τεχνών, για το έτος 2015. Συνιστά μια σημαντική συμβολή στη διπλωματική μελέτη των υπαλληλικών εγγράφων, η οποία έρχεται να καλύψει ένα αισθητό κενό στην επιστημονική έρευνα¹. Αναμφίβολα, η ομότιμη καθηγήτρια Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου ήταν από τα πλέον κατάλληλα πρόσωπα που θα μπορούσαν να αναλάβουν το έργο αυτό δεδομένης της μακράς ενασχόλησής της με το θέμα². Ταυτόχρονα η ιδιότητά της ως ιστορικού της επιτρέπει να έχει άμεση γνώση της καίριας σημασίας του συγκεκριμένου πηγαιού υλικού για ποικίλους κλάδους της βυζαντινής

¹. Για τα αυτοκρατορικά έγγραφα βλ. F. Dölger - J. Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre, I. Die Kaiserurkunden* [Handbuch der Altertumswissenschaft XII.3.1.1.], München 1968 και I. E. Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινή Διπλωματική. Α. Αυτοκρατορικά έγγραφα* [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 4], Θεσσαλονίκη 1972². Για τα πατριαρχικά έγγραφα βλ. J. Darrouzès, *Le Registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle. Etude paléographique et diplomatique* [Archives de l'Orient chrétien 12], Paris 1971. Βλ. και τις επισημάνσεις της συγγραφής (σ. 20 σημ. 70).

². Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Βυζαντινά έγγραφα της Μονής Πάτμου*, τ. Β': *Δημοσίων Λειτουργών* [Κέντρον Βυζαντινών Ερευνών / Εθνικόν Ίδρυμα Ερευνών], Αθήναι 1980 (στο εξής: Έγγρ. Πάτμου). - Sur la diplomatie byzantine à l'époque de l'Empire de Nicée, *Βυζαντιανά* 3 (1983) 161-173. - *Les déseis et les lyseis. Une forme de pétition à Byzance, du Xe siècle au début du XIVe*, στο *La pétition à Byzance. Table ronde, XXe congrès international des études byzantines* (Paris, 19-25 août 2001), εκδ. D. Feissel - J. Gascoü [Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance - Monographies 14], Paris 2004, σ. 105-124. - Τα πλαστά έγγραφα στους μέσους χρόνους στο Βυζάντιο και στα Βαλκάνια. Κριτήρια πλαστότητας, στόχοι και τεχνικές, *Εῶα και Εσπέρια* 7 (2007) 25-41. - Notes de diplomatie byzantine: les actes du Mont Athos, στο *Le Mont Athos et l'Empire byzantin. Trésors de la Sainte Montagne. Petit Palais, Musée des Beaux-Arts de la Ville de Paris, 10 avril-5 juillet 2009. Catalogue*, Paris 2009, σ. 83-97. - Η Βυζαντινή Διπλωματική τον 13^ο αι. Τομές και συνέχεια, *Εῶα και Εσπέρια* 9 (2014) (υπό έκδοσι).

ιστορίας, όπως άλλωστε δηλώνει το πλήθος των σχετικών εργασιών της³.

Η παρουσιαζόμενη μελέτη αποτελείται από τα εξής μέρη: Βραχυγραφίες (σ. xiii-xvι), Εισαγωγή (σ. 1-21), τρία κύρια μέρη: Τα έγγραφα (σ. 23-66), Δομή και Τυπικό των εγγράφων (σ. 67-96), Έγγραφα με ειδικό τυπικό (σ. 97-114), Συμπεράσματα (σ. 115-118), περίληψη και κατάλογο περιεχομένων στα γαλλικά (Résumé σ. 119-126, Table des matières σ. 127), Πίνακα ονομάτων και όρων (σ. 129-139) και Πίνακες εγγράφων (σ. 141-153).

Στον σύντομο κατάλογο Βραχυγραφιών (σ. xiii-xvι), η συγγραφέας περιλαμβάνει τις εκδόσεις των εγγράφων που χρησιμοποιούνται στη μελέτη και επιλεγμένα βοηθήματα⁴. Οι υπόλοιπες εκδόσεις πηγών και σχετική δευτερεύουσα βιβλιογραφία δίνονται στις υποσημειώσεις του κειμένου, επιλογή βέβαια που δεν διευκολύνει τον αναγνώστη να έχει άμεση εποπτεία της πλούσιας βιβλιογραφίας που αξιοποιεί η μελέτη.

Στην Εισαγωγή (σ. 1-21) η συγγραφέας κατ' αρχάς προσδιορίζει τη φύση των υπαλληλικών εγγράφων. Στη συνέχεια, το εισαγωγικό

³. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, 'Ο ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ ἡ ἐφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς, *Σύμμεικτα* 1 (1966) 76-94. - Anne Compène, protectrice du couvent de Patmos (À propos d'un sigillion inédit), στο *Μνημόσυνο Σοφίας Αντωνιάδη* [Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών 6], Βενετία 1974, σ. 8-16. - Τα πλοία της Μονής Πάτμου (11ος-13ος αιώνας), *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, I. Μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, 900 χρόνια ιστορικής μαρτυρίας* (Πάτμος, 22-24 Σεπτεμβρίου 1988), Αθήνα 1989, σ. 93-112. - Η συμμετοχή της γυναικάς στην οικονομία κατά τον ύστερο Μεσαίωνα (η περίπτωση της Σεβίδας κλώστριας), *Εῶα καὶ Εσπέρια* 5 (2001-2003) 147-177. - Les couvents de l'espace égéen et leur activité maritime (Xe-XIIIe s.), *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 15 (2002) 109-130. - À nouveau sur les bateaux des monastères byzantins (XIIIe-XVe siècles), στο *Γαληνοτάτη Τιμή στη Χρῦσα Μαλτέζου*, εκδ. Γωγώ Βαρζελιώτη - Κ. Τσιγκάκης, Αθήνα 2013, σ. 545-559. - Les actes du Mont Athos et leur valeur comme source historique, στο *Αντικλήνωρ. Τιμητικός Τόμος Σπύρου Ν. Τρωιάνου για τα ογδοηκοστά γενέθλιά του*, εκδ. Βασιλική Α. Λεονταρίτου - Καλλιόπη Αλκ. Μπουρδάρα - Ελευθερία Σπ. Παπαγιάννη, τ. I-II, Αθήνα 2013, τ. II, σ. 1209-1231.

⁴. Στις διπλωματικές εκδόσεις των αθωνικών αρχείων θα πρέπει πλέον να προσθέσουμε την κριτική έκδοση του αρχείου της μονής Ζωγράφου και της μονής Καρακάλλου. Βλ. C. Pavlikianov (έκδ.), *The Medieval Greek and Bulgarian Documents of the Athonite Monastery of Zographou (980-1600)* [Университетска библиотека 512], Sofia 2014 (στο εξής: Zographou [Pavlikianov]) και του ίδιου, *The Byzantine Documents of the Athonite Monastery of Karakallou and Selected Acts from the Ottoman Period (1294-1835)* [Университетска библиотека 513], Sofia 2015. Η συγγραφέας δεν είχε την ευκαιρία να τις αξιοποιήσει και να τις συμπεριλάβει στη βιβλιογραφία, δεδομένου ότι το κείμενό της παραδόθηκε προς έκδοση ήδη τον Ιούνιο του 2014 και τυπώθηκε στις αρχές του 2015.

μέρος διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «*Τα έγγραφα των δημοσίων λειτουργιών ως ιστορική πηγή*» (σ. 2-13), η συγγραφέας παρουσιάζει ευσύνοπτα τη σημασία των εγγράφων ως αξιόλογης και ενίοτε μοναδικής ιστορικής πηγής, που παρέχει στοιχεία για τη διοίκηση, την οικονομία, τους θεσμούς, την αυλική ιεραρχία, την προσωπογραφία, το δικαιοδοτικό σύστημα, την ιστορία, την κοινωνία, την ιστορική γεωγραφία, την εξέλιξη της γλώσσας. Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο «*Διπλωματική παράδοση των εγγράφων - Αρχεία*» (σ. 13-18) η συγγραφέας αναφέρεται στη διπλωματική παράδοση των υπαλληλικών εγγράφων (στο πρωτότυπο, σε επικυρωμένα ή απλά αντίγραφα, σε *κοντάκια - διπλωματάρια*) και στα αρχεία όπου κατά κύριο λόγο απόκεινται τα σωζόμενα έγγραφα. Στο τρίτο κεφάλαιο «*Καταγραφή των εγγράφων και μελέτη διπλωματική*» (σ. 18-21) επισημαίνεται η αναγκαιότητα που υπήρχε στην έρευνα για μια συνολική εξέταση των υπαλληλικών εγγράφων από διπλωματική άποψη και προσδιορίζονται οι στόχοι της μελέτης (παρουσίαση, ανάλυση, κωδικοποίηση των εγγράφων, ιστορική ερμηνεία της εξέλιξης του είδους). Αναφέρονται επίσης οι δυσκολίες που ενείχε το συγκεκριμένο εγχείρημα, δεδομένου ότι δεν έχει ακόμη εκδοθεί κριτικά όλο το διπλωματικό υλικό, ούτε και έχουν καταρτιστεί επιτομές των σωζόμενων και μαρτυρούμενων υπαλληλικών εγγράφων.

Το κύριο σώμα της μελέτης διαρθρώνεται σε τρία μέρη:

Στο πρώτο μέρος με τίτλο «*Τα έγγραφα. Ιστορική εξέλιξη και κατάταξη*» (σ. 23-66), αρχικά η συγγραφέας περιγράφει συνοπτικά τα κυριότερα στάδια στην εξέλιξη των υπαλληλικών εγγράφων (όσον αφορά στη διαδικασία έκδοσης, το τυπικό, την ορολογία κ.ά.), τα οποία συσχετίζονται με διοικητικές και γραφειοκρατικές μεταβολές υπαγορευόμενες από ιστορικές εξελίξεις και συγκυρίες. Ακολουθούν τρία κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «*Το χρονικό πλαίσιο*» (σ. 28-36) προσδιορίζεται το χρονικό πλαίσιο στο οποίο μαρτυρούνται και παραδίδονται υπαλληλικά έγγραφα (908-1442). Ο κύριος όγκος των σωζόμενων υπαλληλικών εγγράφων ανήκει χρονικά στους 13^ο και 14^ο αι. Επισημαίνεται ότι σε όλα τα μοναστικά αρχεία παρουσιάζονται σημαντικά κενά όσον αφορά στα έγγραφα αξιωματούχων από τις αρχές έως τα μέσα του 11^{ου} αι. και κατά το α΄ μισό του 12^{ου} αι. Λίγα σώζονται από την περίοδο της βασιλείας του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού, ενώ αυξάνεται ο αριθμός αυτών που συντάχθηκαν επί Αγγέλων. Η συγγραφέας παραθέτει τους λόγους στους οποίους μπορεί να αποδοθεί η πρόκληση των κενών (εκκαθαρίσεις συσσωρευμένου υλικού από παλαιά έγγραφα με παρωχημένο περιεχόμενο, καταστροφές αρχειακού υλικού από

ληλασίες, φυσική φθορά του χρόνου, κακή συντήρηση κ.λπ.). Εύστοχη είναι η επισήμανση ότι η αυξομείωση του αριθμού των υπαλληλικών εγγράφων σχετίζεται και με τον ρυθμό δραστηριοποίησης των δημοσίων λειτουργών ανάλογα με τις γενικότερες ιστορικές συγκυρίες (ακμή ή αντίθετα κρίση της αυτοκρατορίας, άρα ανάπτυξη ή συρρίκνωση του κρατικού μηχανισμού και εντατική ή μειωμένη διοικητική δραστηριότητα, αντίστοιχα).

Στο κεφάλαιο με τίτλο «*Το γεωγραφικό πλαίσιο*» (σ. 36), η συγγραφέας διευκρινίζει ότι το πλαίσιο εν πολλοίς εξαρτάται από τα όρια της αυτοκρατορίας. Το μεγαλύτερο βέβαια ποσοστό των σωζόμενων εγγράφων προέρχεται από τα αρχεία των μονών του ελλαδικού χώρου, και μάλιστα της αθωνικής κοινότητας.

Στο κεφάλαιο με τίτλο «*Κατάταξη των εγγράφων - Περιεχόμενο, χαρακτηρισμός, ορολογία*» (σ. 36-66), αρχικά προσδιορίζεται το ποικίλο νομικό περιεχόμενο των εγγράφων που συντάσσουν οι δημόσιοι λειτουργοί ανάλογα με τις περιστάσεις για τις οποίες το έγγραφο επιδιδόταν. Επεξηγούνται οι δυσκολίες που ενέχει η κατάταξη των εγγράφων: διάφοροι δηλωτικοί όροι για τον χαρακτηρισμό του ίδιου είδους (*διάγνωσις, απόφασις, κρίσις, υπόμνημα κ.ά.* για δικαστικές αποφάσεις), αοριστία (*γράμμα, σιγίλλιον, πρακτικόν κ.ά.* για ποικίλα είδη εγγράφων), ασάφεια ή απουσία χαρακτηρισμού, χρήση ίδιων όρων για διαφορετικά είδη κ.ά. Στη συνέχεια, η συγγραφέας διευκρινίζει τα κριτήρια που επέλεξε για την κατάταξή τους στην παρουσιαζόμενη μελέτη.

Σε τρία υποκεφάλαια, παρουσιάζονται τα είδη των διοικητικών εγγράφων (σ. 44-47: *αναφορά, υπόμνησις / αναφορά - λύσις, γραφή, ένταλμα*) και προσδιορίζονται η νομική υπόσταση και το περιεχόμενό τους. Ακολουθεί η παρουσίαση των δικαστικών εγγράφων (σ. 47-51: *ψηφος, κρίσις / επίκρισις / κριτήριον έγγραφον / κρισιμόγραφον, υπόμνημα, σημείωμα / σημείωσις, παρασημείωσις, εξέτασις / διάγνωσις / απόφασις, σεκρετικόν γράμμα / σημείωμα*). Τέλος, παρουσιάζονται τα δημοσιονομικά έγγραφα (σ. 51-66) της περιόδου του 10^{ου} αι. - 1203 (*πρωῆξις, λίβελλος, υπόμνημα, απόσπασμα καταστίχου / φύλλον από παραθέσεως / ισοκώδικον*) και από τον 11^ο/12^ο αι. κ.ε. το *πρακτικόν* και τα συναφή έγγραφα (*παράδοσις, αποκατάστασις, απογραφικόν, γράμμα, σιγίλλιον κ.λπ.*).

Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στις επισημάνσεις της συγγραφέως αναφορικά με το χρονικό πλαίσιο κατά το οποίο μαρτυρείται κάθε κατηγορία εγγράφων⁵, την αντικατάστασή τους από νέο ή συναφές

⁵. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις επισημάνσεις της συγγραφέως ότι το ζεύγος *αναφορά / υπόμνησις* (συνήθως προς τον αυτοκράτορα) - *λύσις* μαρτυρείται έως τον 13^ο αι. (σ.

είδος⁶, την εμφάνιση νέων δηλωτικών όρων⁷. Αυτά τα δεδομένα μπορούν να λαμβάνονται υπόψη από τους μελετητές ως βοηθητικά στοιχεία για τη χρονολόγηση εγγράφων και –όπως ορθά επισημαίνει η συγγραφέας– ως τεκμήρια εξέλιξεων στη γραφειοκρατική διαδικασία ή/και την αυτοκρατορική πολιτική. Ενδεικτική είναι η περίπτωση του *λιβέλλου* (δημοσιονομικού εγγράφου), η εξαφάνιση του οποίου κατά τον 11^ο αι. μπορεί να συσχετιστεί με την αλλαγή στην αυτοκρατορική πολιτική αναφορικά με την αξιοποίηση των κλασματικών γαιών (σ. 52-53, 117). Αξιοσημείωτη επίσης είναι η παρατήρηση (σ. 45) ότι από τον 13^ο αι. κ.ε. δεν σώζονται ούτε μαρτυρούνται *άναφορές* με τη σημασία της ενημέρωσης / έκθεσης πεπραγμένων του δημόσιου λειτουργού προς τον αυτοκράτορα. Η διακοπή στη σύνταξη του εν λόγω διοικητικού εγγράφου υποδηλώνει, κατά τη συγγραφέα, γραφειοκρατική αλλαγή. Όλα τα σχόλια γίνονται βέβαια με βάση το σωζόμενο ή μαρτυρούμενο υλικό και η συγγραφέας διατυπώνει την επιφύλαξη ότι ορισμένες παρατηρήσεις και διαπιστώσεις δεν αποκλείεται να ανατραπούν υπό το φως νέων τεκμηρίων.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ορισμένα συμπληρωματικά στοιχεία:

- Στα δικαστικά έγγραφα θα πρέπει να προστεθεί και η *γραφή κρισίμη*⁸, που μπορεί να ενταχθεί στις *κρίσεις*, *έπικρίσεις*, *κριτήρια*

45-46), το *ύπόμνημα* ως δικαστικό έγγραφο δεν απαντά μετά τον 12^ο αι. (σ. 49), *πράξεις του σερκέτου της θαλάσσης* απαντούν από τα τέλη του 10^{ου} αι. ως το 1204 (σ. 55, 108-112). Βλ. και κατωτ. σημ. 6, 7.

⁶ Βλ. για παράδειγμα την περίπτωση των *άποσπασμάτων καταστίχου / ίσοκωδίων / φύλλων από παραθέσεως*, που δεν χρησιμοποιούνται από τις αρχές του 12^{ου} αι. κ.ε., καθώς αντικαταστάθηκαν από τα *πρακτικά τα παρεκβληθέντα εκ της θέσεως* (σ. 54-55, 56-58). Παρά τη συγκεκριμένη αλλαγή, που σχετίζεται με ευρύτερη εξέλιξη στη δημοσιονομική πρακτική (βλ. και κατωτ. σημ. 17), η διπλωματική μορφή του νέου είδους εγγράφου –το οποίο δεν φέρει χρονολογία, ακριβώς όπως και τα παλαιότερα *άποσπάσματα καταστίχου*– υποδηλώνει τη συνέχεια της γραφειοκρατικής παράδοσης. Παράλληλα, η παρατήρηση της συγγραφέως αναφορικά με την απουσία χρονολογίας (σ. 58 σημ. 196, σ. 112) επιτρέπει στον μελετητή να διακρίνει τα νεοσυνταχθέντα *πρακτικά* από τα *πρακτικά* που στην πραγματικότητα αντιγράφουν αποσπάσματα από το κτηματολόγιο (*θέσις, μεγάλη θέσις κ.λπ.*).

⁷ Για παράδειγμα, οι *ύπομνήσεις* των δημοσίων λειτουργών προς τον αυτοκράτορα για την επίλυση μιας αμφισβητούμενης υπόθεσης αποκαλούνταν *άναφορές* ως το τρίτο τέταρτο του 11^{ου} αι. (σ. 45, 97).

⁸ Βλ. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, έκδ. F. Miklosich - I. Müller, τ. I-VI, Vindobonae 1860-1890 (στο εξής: MM), τ. IV, αρ. 22 (1268· βλ. Hélène Ahrweiler, L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques [1081-1317] particulièrement au XIIIe siècle, *Travaux et Mémoires* 1 [1965] 1-204, σ. 149 [στο εξής: H. Ahrweiler, Smyrne]), σ. 74.6: *γραφή κρισίμη* και σ. 74.9: *άποκαταστατικής γραφής* (πρβλ. και MM IV, αρ. 7/IV [1236], σ. 39.26-27: *άποκαταστατικήν*

έγγραφα, κρισιμόγραφα (σ. 49). Επίσης, σε αρκετά δικαστικά έγγραφα μαρτυρείται και η *έγγραφος επιφώνησις*, με την οποία καλούνται οι διάδικοι, προκειμένου να διενεργηθεί επιτόπια έρευνα και δικαστική κρίση⁹, ή ενημερώνεται ο αντίδικος σχετικά με καταδικαστική σε βάρος του απόφαση και καλείται σε καθορισμένο χρονικό διάστημα να επανορθώσει και στο εξής να απέχει από τις κτήσεις του δικαιωμένου διαδίκου¹⁰.

- Η συγγραφέας σχολιάζει (σ. 52) ότι η *πράξις* ως έγγραφο δημοσιονομικού περιεχομένου απαντά μόνο τον 10^ο αι. και πολύ σπάνια τον 13^ο αι. Ωστόσο, εντοπίζουμε μνείες *πράξεων* ως δημοσιονομικών εγγράφων και κατά τον 11^ο και 12^ο αι.¹¹.

γραφήν). Πρβλ. και Zographou (Pavlikianov) αρ. 6 (1267): *γραφή* (πρβλ. 7.53 [1267]: *γράμια*, 7.57: *κροσιν*).

⁹. Βλ. *Actes d'Iviron*, έκδ. J. Lefort - N. Oikonomidès κ.ά., τ. I-IV [Archives de l'Athos XIV, XVI, XVIII-XIX], Paris 1985-1995 (στο εξής: Iviron) αρ. 51.92-93 (1103): «έγγράφος έπεφων[ησ]αμ(ε)θα(α), κα[θώς] και ή προβάσα έγγραφος επιφώνησις δηλοῖ» στ. 95-99: «δι' ήμετέρας γραφής περι τούτου επ[ι]φ[ωνη]σάντ(ων) ...⁴²... παρ' ήμ(ων) προδ(ς) αυπ(όν) επιφώνησις».

¹⁰. *Actes de Vatopédi*, έκδ. J. Bompaire - J. Lefort κ.ά., τ. I-II [Archives de l'Athos XXI-XXII], Paris 2001, 2006 (στο εξής: Vatopédi), αρ. 49.93 (1317): «Τήν μ(έν)τοι δηλωθεισ(αν) τοῦ εξαμηνιαίου καιροῦ διορίαν δήλην επί πλέ(ον) τῷ Βαρδαλή καθιστάντες, έγγράφ(ως) τὲ αὐτήν εξεθέμεθα, και δι' άξιοπίστων προσώπων ... αὐτῷ έπεφωνησάμεθα». Πρβλ. και ό.π. αρ. 18.9 (1265) και 48.31 (1317). - *Actes de Lavra*, έκδ. P. Lemerle - N. Svoronos κ.ά., τ. I-IV [Archives de l'Athos V, VIII, X, XI], Paris 1970-1982 (στο εξής: Lavra), αρ. 64.7, 18, 105-109 (1162, μνεία): 65.55 (1181, μνεία). - MM IV, αρ. 83, σ. 155.1-2 (1259: F. Dölger - P. Wirth, *Regesten der Kaiserkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, τ. III: *Regesten von 1204-1282*, München 1977² [στο εξής: F. Dölger - P. Wirth, *Regesten*], αρ. 1874) αρ. 121, σ. 208.28-31 (1259: F. Dölger - P. Wirth, *Regesten*, αρ. 1879) κ.α., όπου όμως δεν μπορεί να διακρίνει κανείς αν πρόκειται για έγγραφη ή προφορική *επιφώνηση*. Θεομά ευχαριστώ τον ομότιμο καθηγητή Νομικής κ. Γιώργο Π. Νάκο για τον πολύτιμο χρόνο που μου διέθεσε και τις διευκρινίσεις που μου παρέσχε αναφορικά με ορισμένα δικαστικής και νομικής φύσης έγγραφα.

¹¹. Lavra αρ. 39.1-2, 3 (1079, μνεία *πράξεων* πρακτόρων που άσκησαν καθήκοντα από τις αρχές της δεκαετίας του 1040 έως το 1064/65): 50.42 (1089, μνεία βλ. και σ. 267, *Actes mentionnés*: αρ. 3): 64.22-25 (1162, μνεία). - *Actes d'Esphigménou*, έκδ. J. Lefort [Archives de l'Athos XV], Paris 1973 (στο εξής: Esphigménou), αρ. 5.1-3 (1095, μνεία). - Th. I. Uspenskij, *Mnenija i postanovlenija konstantinopolskich promestnych soborov XI i XII vv. o razdače cerkovnych imuščestv (charistikarij)*, *Izvestija Russakgo Arkheologiceskago Instituta v Konstantinopole* 5 (1900) 1-48, σ. 31.1-4 (1164: το μαρτυρούμενο έγγραφο χρονολογείται στο 1102: βλ. F. Dölger - P. Wirth, *Regesten der Kaiserkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, τ. II: *Regesten von 1025-1204*, München 1995², αρ. 1217). Πρβλ. *Actes de Docheiariou*, έκδ. N. Oikonomidès [Archives de l'Athos XIII], Paris 1984 (στο εξής: Docheiariou), αρ. 2.9, 27 (1089, μνεία *πράξεως* με τη σημασία της διοικητικής ενέργειας: Βλ. την άποψη του εκδότη σ. 56).

- Όσον αφορά στον *λίβελλο* ως έγγραφο δημοσίου λειτουργού που προβαίνει σε πώληση γης του δημοσίου, θα προσθέσουμε ότι ο όρος με την ίδια σημασία απαντά και στα τέλη του 11^{ου} αι.¹²

- Η συγγραφέας σημειώνει (σ. 54) ότι το *ὑπόμνημα* ως δημοσιονομικό έγγραφο μαρτυρείται μόνο τον 10^ο αι. για την αναθεώρηση του καταβλητέου ποσού κατά την πώληση δημόσιας γης. Θα πρέπει βέβαια να σημειώσουμε ότι τον 11^ο αι. αρκετοί κριτές θεμάτων φέρουν και το οικονομικό αξίωμα του αναγραφέα, εξισωτή, πράκτορα κ.λπ. Ως εκ τούτου, ορισμένα *ὑπομνήματα* που μνημονεύονται ότι συντάχθηκαν από αυτούς τους αξιωματούχους δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι επρόκειτο για δημοσιονομικού περιεχομένου κείμενα – εκτός αν τα συμφραζόμενα δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για τη δικαστική φύση των συγκεκριμένων εγγράφων. Ο όρος άλλωστε φαίνεται ότι συνέχιζε να είναι σε χρήση για δημοσιονομικά έγγραφα και τον 12^ο αι. – αν και μαρτυρείται σπάνια¹³.

- Το *ἔνταλμα* (ή *ένταλματικόν*), δηλαδή η έγγραφη εντολή αξιωματούχου προς έναν ιεραρχικά κατώτερο ή και υφιστάμενό του, προκειμένου να εκτελεστεί μια διοικητική πράξη κατόπιν αυτοκρατορικού ορισμού, απαντά σπανίως και ως *ὑπόμνημα*¹⁴. Επίσης, εντοπίζουμε και τον χαρακτηρισμό *παρέκβολον / παρεκβόλιον*¹⁵. Η

¹². Docheiarion αρ. 2.6, 24-25, 34-35 (1089, μνεία).

¹³. MM IV, αρ. 11, σ. 318.26 (1175). Βλ. και Έφη Ράγια, *Λάτρος: Ένα άγνωστο μοναστικό κέντρο στη δυτική Μικρά Ασία. Με λεπτομερή σχολιασμό των εγγράφων του αρχείου της μονής Θεοτόκου του Στύλου*, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 242, που ορθά επισημαίνει ότι στο πρωτότυπο κείμενο μετά τη φράση «*ἃ εἰσὶ ταῦτα*» (318.14-15) ακολουθούσε η απογραφή των περιουσιακών στοιχείων της μονής. Είναι μάλλον σκόπιμο να προσθέσουμε ότι το συγκεκριμένο *ὑπόμνημα* σχετίζεται με την αποκατάσταση των δικαιωμάτων του δημοσίου επί παροίκων που κακώς έως τότε απασχολούσε η μονή Αγ. Παύλου (Λάτρος). Βλ. και MM IV, αρ. 12, σ. 319.20-21, 29, 320.1 (1189).

¹⁴. Βλ. Iviron αρ. 51.91 (1103, μνεία): *ένταλματικόν* πρβλ. και στ. 28, 30 (βλ. και σ. 206: Actes insérés αρ. 2), όπου χαρακτηρίζεται *ὑπόμνημα*, ενώ έφερε και σφραγίδα (στ. 29 πρβλ. το σχόλιο της συγγραφέως σημ. 376). Πρβλ. και Έγγρ. Πάτιμου αρ. 51.371, 396: *ένταλμα* (1088) πρβλ. στ. 397: «*ένταλματικῶς δοθεὶς διορισμός*».

¹⁵. Βλ. Iviron αρ. 35.2-17, 18 (1062 βλ. και σ. 102: Acte inséré). Πρβλ. και ό.π. αρ. 34.17-19 (1062, μνεία βλ. και σ. 96: Actes mentionnés αρ. 8) και Esphigménu αρ. 4.1-12 (1078, ενσωματωμένο βλ. και σ. 52: Actes mentionnés αρ. 3 [inséré]), όπου όμως δεν διακρίνεται αν προηγήθηκε αυτοκρατορικός ορισμός. Ο χαρακτηρισμός *παρέκβολον / παρεκβόλιον* πιθανόν οφείλεται στο γεγονός ότι στα εντάλματα περιλαμβανόταν απόσπασμα του αυτοκρατορικού ορισμού (πρβλ. Iviron II. σ. 102) ή το διατακτικό προηγηθείσας δικαστικής απόφασης (πρβλ. την ερμηνεία του J. Lefort στο Esphigménu σ. 52: L'affaire) ή στο ότι επισυναπτόταν *ισοκώδικον* ή/και αντίγραφο *πρακτικοῦ* που συντάχθηκε στο πλαίσιο προηγούμενης δικαστικής κρίσης. Πάντως, πρόκειται για εντάλματα που απευθύνονται άμεσα προς τους υφιστάμενους των αξιωματούχων για τη διενέργεια διοικητικής πράξης: «*ὀφείλ(εις) ἀπελθεῖν (καὶ) ἀπὸ τ(ῶν) πλησιοχώρων χωρ(ί)ων προσκαλέσασθ(αι) ...*» (Iviron αρ. 35.13-17).

συγγραφέας επισημαίνει ότι από τον 13^ο αι. κ.ε. δεν απαντούν *έντάλματα*. Σημειώνει ακόμη ότι στο εξής η διαδικασία μαρτυρείται σπανίως με τη *γραφή* ή το *πιττάκιον* (που όμως ανήκει σε άλλο διπλωματικό είδος). Το γεγονός κατά τη συγγραφέα (σ. 46-47, 93-94, 100-102, 117) υποδηλώνει μια αλλαγή στη διοικητική πρακτική, που σχετίζεται με την τάση άμεσης επίλυσης των ζητημάτων¹⁶.

- Όσον αφορά στα έγγραφα *παραδόσεως*, θα συμφωνήσουμε με την επισήμανση της συγγραφέως ότι απαντούν κατά κύριο λόγο από τον 13^ο αι. κ.ε. (σ. 59)¹⁷. Ωστόσο, θα ήταν χρήσιμο να διακρίνουμε τις περιπτώσεις κατά τις οποίες συντάσσονταν *παραδόσεις*: α) *Πρακτικά παραδόσεως* συντάσσονταν για την καταγραφή κήσεων ή/και εργατικού δυναμικού καθώς και των σχετικών φορολογικών υποχρεώσεων ή/και προνομίων από φορολογικούς αξιωματούχους στο πλαίσιο γενικών απογραφών. Ως τίτλοι ιδιοκτησίας επιδίδονταν στους δικαιούχους, ενώ ταυτόχρονα καταχωρίζονταν στα αρχεία των αρμόδιων οικονομικών υπηρεσιών¹⁸. β) Άλλα *πρακτικά παραδόσεως* αφορούσαν μεμονωμένα περιουσιακά στοιχεία και συντάσσονταν από τους αξιωματούχους που διενεργούσαν με αυτοκρατορική εντολή μια συγκε-

¹⁶ Για ορισμένα ακόμη παραδείγματα *γραφών* βλ. MM IV, αρ. 11, σ. 317.1-318.4 (1175, ενσωματωμένη). - Zographou (Pavlikianov) αρ. 15.9-10 (1290, μνεία). - *Actes de Chilandar, Première partie : Actes grecs*, έκδ. L. Petit, *Vizantijskij Vremennik* 17 (1911), Priloženie 1 [Actes de l'Atchos V], ανατ. Amsterdam 1975 (στο εξής: Chilandar [Petit]), αρ. 120 (1330).

¹⁷ Η εμφάνιση των *παραδόσεων* ευρέως από τον 13^ο αι. σχετίζεται βέβαια με την αλλαγή στη φοροτεχνική διαδικασία που είχε ολοκληρωθεί ως τον 12^ο αι. και που ανέδειξε το *πρακτικόν* και τα συναφή έγγραφα (*παραδόσεις, αποκαταστάσεις κ.λπ.*) στο κύριο δημοσιονομικό εργαλείο για την περιγραφή της περιουσιακής και φορολογικής κατάστασης των φυσικών και νομικών προσώπων (βλ. Νυσταζοπούλου, *Διπλωματική* 54-55 και σημ. 186-56-57 και σημ. 191, 195, με τη σχετική βιβλιογραφία βλ. και σ. 63, 113-114). Η μειωμένη μαρτυρία κατά την προηγούμενη περίοδο προφανώς θα πρέπει να αποδοθεί στο προαναφερθέν αρχαικό κενό που παρατηρείται ιδίως επί βασιλείας Ιωάννη Β' και Μανουήλ Α' Κομνηνών και σε μικρότερο βαθμό επί Αγγέλων (βλ. σχετικά ό.π. σ. 32).

¹⁸ Βλ. Esphigménu αρ. 14 (1318): το έγγραφο χαρακτηρίζεται *πρακτικόν* (στ. 232). Βέβαια εντάσσεται στα έγγραφα *παραδόσεως*, όπως δηλώνει η χρήση του αντίστοιχου ρήματος (στ. 2: *παραδοῦναι*, στ. 5: *παραδιδόαμεν*). Βλ. επίσης ό.π. αρ. 8 (ca. 1300), 15 (1321), 16 (1321). - Iviron αρ. 70 (1301), 75 (1318), 79 (1320). - *Actes de Chilandar*, τ. I: *Des origines à 1319*, έκδ. Mirjana Živojinović - Vassiliki Kravari - Chr. Giros [Archives de l'Atchos XX], Paris 1998 (στο εξής: Chilandar I.), αρ. 26.1-5 (πρὸ 1281, μνεία) κ.α. Πρόκειται για απογραφικά πρακτικά που καταγράφουν και επικυρώνουν ήδη κατεχόμενα περιουσιακά στοιχεία (αυτά προφανώς υφίστανται μικρότερες ή μεγαλύτερες αλλαγές στην πάροδο του χρόνου όσον αφορά στην έκταση, το εργατικό δυναμικό, τη φορολόγηση κ.λπ.), ενώ ενδέχεται να συμπεριλαμβάνουν και νεοαποκτηθείσα περιουσία σε σχέση με την προηγούμενη απογραφή.

κριμένη δημοσιονομική πράξη (λ.χ. *ικάνωσιν*¹⁹, *έπιβολή*²⁰, ανταλλαγή γαιών²¹, παραχώρηση ή δωρεά αυτοκρατορικών ή δημόσιων γαιών και άλλων περιουσιακών στοιχείων²²). Τέτοιου είδους *παραδόσεις*, που δεν συντάσσονταν στο πλαίσιο γενικών απογραφών, σώζονται ή μαρτυρούνται ήδη από το β' μισό του 11^{ου} αι.²³. Θα πρέπει να προσθέσουμε ότι *παραδόσεις* για την εκτέλεση αυτοκρατορικών δωρεών ή αποφάσεων δεν διενεργούνταν μόνο από οικονομικούς αξιωματούχους, αλλά ενίοτε και από επαρχιακούς δικαστές και πολιτικούς διοικητές (κριτές/πραιτορες θεμάτων)²⁴ ή αργότερα από προκαθημένους πόλεων²⁵, κεφαλές²⁶, σε σπάνιες και ειδικές περιπτώσεις και από εκκλησιαστικά πρόσωπα²⁷. γ) Τέλος, έγγραφο *παραδόσεως* επιδιδόταν στον δικαιωμένο διάδικο έπειτα από την εκδίκαση κτηματικής διαφοράς και άλλων ζητημάτων ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Αυτά απολύονταν από τους οικονομικούς, δικαστικούς, διοικητικούς ή/και εκκλησιαστικούς αξιωματούχους που είχαν αναλάβει την εκδίκαση της υπόθεσης²⁸. Η

¹⁹. Iviron αρ. 52.6-9, 27-39 (1104, μνεία *πρακτικῶν παραδόσεως*).

²⁰. Lavra αρ. 50.1-27, 29, 42 (1089, μνεία *πρακτικῶν παραδόσεως*).

²¹. Lavra αρ. 56.23-54 (1104, μνεία δύο *πρακτικῶν παραδόσεως*).

²². Βλ., για παράδειγμα, Έγγρ. Πάτμιου αρ. 50 (1073, *πρακτικόν* στ. 101: *έποίησα την παράδοσιν*) και στ. 81-82 (μνεία άλλης *παραδόσεως*): αρ. 51 (1088, *πρακτικόν* στ. 388: *παραδοῦναι*, στ. 414 κ.α.: *παραδέδωκα*): αρ. 52 (1089, όπου μνεία και άλλων *πρακτικῶν παραδόσεως*). – Lavra αρ. 44.16-17 (1082, μνεία): 45.21, 24, 30 (1084, μνεία): 64.47-51 κ.α. (1162, μνεία παραχώρησης διαφόρων προνοιών με το ρήμα *έδόθη*): 65.7-8, 12-13 κ.α. (1181, μνεία *παραδόσεως* προνοιών). – *Actes de Xénophon*, έκδ. Denise Papachryssanthou [Archives de l'Athos XV], Paris 1986 (στο εξής: Xénophon), αρ. 2.3-6, 12, 15 (1089, μνεία). – Iviron αρ. 56 (1152).

²³. Η συγγραφέας επισημείνει (σ. 59) ότι ο όρος *παραδοσις* αναφέρεται σπάνια από τον 11^ο αι. Πάντως, είναι αρκετά τα σωζόμενα ή μαρτυρούμενα *πρακτικά* που προσδιορίζονται με το αντίστοιχο δηλωτικό ρήμα, καθώς και αυτοκρατορικά προστάγματα που αναθέτουν σε αξιωματούχους να διενεργήσουν παράδοση περιουσιακών στοιχείων (*ποιήσασθαι την τῶν κτημάτων παράδοσιν, παραδοῦναι* κ.λπ.).

²⁴. Πρβλ. Iviron αρ. 57.14-15 (1250, μνεία *παραδόσεως*, τ.ρ.γ. 1085: βλ. M. Kaplan, Retour sur le dossier du monastère de la Théotokos Éleousa à Stroumitza, *Zbornik radova Vizantoloskog instituta* 50 (2013) 479-492, σ. 483 και αρ. 16).

²⁵. MM IV, αρ. 8/I, σ. 44.11-14: αρ. 8/II, σ. 44-45 (1227: βλ. H. Ahrweiler, Smyrne 156): αρ. 79, σ. 146-150 (1234), με εντολή (*γραφή*) του μεσάζοντος Δημήτριου Τορνίκη (πρβλ. ό.π. σ. 145).

²⁶. *Le Codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome (Serrès)*, έκδ. Lisa Bénou [Textes. Documents. Etudes sur le monde byzantin 2], Paris 1998 (στο εξής: Prodromou [Bénou]), αρ. 209 (1327).

²⁷. Chilandar I. αρ. 4.38-39 (1198, μνεία): πρβλ. και 5.24-26 (1199, μνεία). Βλ. και Denise Papachryssanthou, Histoire d'un évêché byzantin: Hiérissos en Chalcidique, *Travaux et Mémoires* 8 (1981) 373-396, σ. 381 σημ. 73. Πρβλ. επίσης Xénophon αρ. 1.143-155 (1089).

²⁸. Βλ., για παράδειγμα, Iviron αρ. 31.50, 52-53, 58 (1056): αρ. 34.15-20, 27 (1062, μνεία *πρακτικῶν διαιρέσεως και παραδόσεως*): αρ. 35, ιδίως στ. 38: *παρεδόθησαν*

ίδια επισήμανση αφορά και στα έγγραφα *ἀποκαταστάσεως* (*ἀποκατάστασις, παραδοτική ἀποκατάστασις, ἀποκαταστατική γραφή*) που συντάσσονταν με την ολοκλήρωση μιας δικαστικής κρίσης²⁹.

- Τέλος, η συγγραφέας αναφερόμενη στο *γράμμα* ως δημοσιονομικό έγγραφο (σ. 60-61) εντάσσει σε αυτήν την κατηγορία και *γράμματα* που διευθετούν δικαστικές διαφορές³⁰, καθώς και ένα *έκδοτήριο γράμμα/παράδοση*³¹. Η επιλογή αυτή θα μπορούσε να δημιουργήσει προβληματική, γιατί πρόκειται για δικαστικά έγγραφα και για δικαιοπρακτικό έγγραφο, αντίστοιχα.

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης (σ. 67-95), που φέρει τον τίτλο «*Δομή και τυπικό των εγγράφων. Ανάλυση των δομικών στοιχείων*», η συγγραφέας διαλαμβάνει από διπλωματική άποψη τα έγγραφα. Στο εισαγωγικό κεφάλαιο με τίτλο «*Γενικά Χαρακτηριστικά* (σ. 67-72)» επισημαίνεται ότι, παρότι τα υπαλληλικά έγγραφα δεν ακολουθούν αυστηρούς κανόνες, τηρείται η κοινή διάρθρωση των εγγράφων σε *πρωτόκολλο* (*επίκληση / invocatio, τίτλωση / intitulatio, επιγραφή / inscription-pertinentia*) – *κείμενο* (*προοίμιο / arenga, έκθεση / narratio, διατακτικό / dispositio, επικύρωση / corroboratio*) – *εσχατόκολλο* (*χρονολογία, υπογραφή, σφραγίδα*). Σημειώνονται οι ιδιαιτερότητές τους σε σχέση με τα αυτοκρατορικά και τα πατριαρχικά έγγραφα, λ.χ.

(1062 = αρ. 34.30-31: *μνεία πρακτικοῦ διαιρέσεως και παραδόσεως*) αρ. 80.11 (1324, μνεία). – Esphigméπου αρ. 4 (1078, στ. 21: *παρεδόθησαν*, στ. 25: *πρακτικόν*, στ. 27-30: *περιορισμός και παράδοσις*). – MM IV, αρ. 164 (1302 ή 1307· βλ. H. Ahrweiler, Smyrne 153-154), σ. 258-259, ιδίως 259.1-3 (μνεία: *παραδώσωσι*). – Chilandar (Petit) αρ. 120, σ. 252.2, 10 (1330, μνεία).

²⁹ Βλ., για παράδειγμα, Έγγρ. Πάτιμου αρ. 61 (1216), στ. 13-14: *παράδοσιν*, στ. 21-22: *ἀποκαταστήσης*, στ. 37: *ἀποκαταστατικὴν γραφήν*, στ. 45: *ἀποκατάστασιν* αρ. 64 (1251), στ. 16: *παραδοτικὴν ἀποκατάστασιν*, στ. 43: *ἐδικαιώσαμεν καὶ ἀποκατεστήσαμεν*. Πρβλ. και MM IV, αρ. 121, σ. 208.20-25 (1259· F. Dölger - P. Wirth, *Regesten*, αρ. 1879) κ.α.

³⁰ Βλ. Vatopédi αρ. 111 (1358). – Prodromou (Bénou) αρ. 127 (1304), 129 (1322). Πρβλ. και ό.π. αρ. 128 (1325) και Iviron αρ. 80 (1324): συμβιβαστικές επιλύσεις που εμπριέχουν *περιορισμό* της διαφιλονικούμενης κτήσης.

³¹ Βλ. Lavra αρ. 100 (1305): Το *έκδοτήριο γράμμα* ή *γραμμάτιον* που συντάξε ο εκπρόσωπος της αρχιεπισκοπής Λήμνου για την παραχώρηση μονυδρίου προς τη μονή της Λαύρας δεν αποτελεί έγγραφο δημοσίου λειτουργού. Απλώς επικυρώνεται από τον *δούκα* και *κεφαλατικέοντα* Λήμνου για μεγαλύτερη κατοχύρωση των συμβαλλόμενων μερών. Πρβλ. και μια ιδιαίτερη περίπτωση ό.π. αρ. 137 (1357): *γράμμα* που επικυρώνει τις κτήσεις της μονής Λαύρας στη Θάσο. Ο μέγας στρατοπεδάρχης Αλέξιος και ο μέγας πριμικήριος Ιωάννης κατείχαν τη Θάσο «*ὡς κληρον ἴδιον, ὥστε προσεῖναι δηλονότι ταύτην ἡμῖν εἰς τὸ ἐξῆς κ(α)τ(ὰ) λόγον γονικότητος ἀναφαίρετον*». Μάλιστα, η αναγνώριση των μοναστικών κτήσεων γίνεται «*εἰς μνημόσυνον*» αυτών. Πρβλ. όμως και Vassiliki Kravari (έκδ.), *Actes de Pantocrator* [Archives de l'Athos XVII], Paris 1991, σ. 8, για την ιδιότητά τους ταυτόχρονα ως διοικητών.

συμβολική αντικατάσταση της *επίκλησης* με το σημείο του σταυρού, συχνός συνδυασμός της *τίτλωσης* (αναφοράς του αξιωματούχου που συντάσσει το έγγραφο) με την *επιγραφή* (αναφορά στον παραλήπτη), συχνή παράλειψη του προομίου. Στα επόμενα κεφάλαια παρουσιάζονται ειδικότερα θέματα διπλωματικής, όπως οι τυπικές εισαγωγικές και καταληκτικές φράσεις των εγγράφων (σ. 72-74), η χρονολογία (σ. 75-77), η υπογραφή (77-82), η σφραγίδα (σ. 82-86)³², τα σημειώματα επί του νότου (σ. 86-91), η *κατάστροση* του εγγράφου (σ. 91-93).

Πέραν της μεθοδικής και έγκυρης παρουσίασης των σχετικών δεδομένων, αξιοσημείωτες είναι οι παρατηρήσεις της συγγραφέως που αφορούν στην εξέλιξη των επιμέρους εγγράφων από διπλωματική άποψη. Αυτές μπορούν επίσης να λαμβάνονται υπόψη από τους μελετητές στην προσπάθεια χρονολόγησης εγγράφων³³. Ιδιαίτερη έμφαση όμως θα πρέπει να δοθεί στη διαπίστωση που προκύπτει από τη συγκριτική και διαχρονική μελέτη του συνόλου των υπαλληλικών εγγράφων. Η συγγραφέας συμπεραίνει ότι μετά το 1204 επήλθε μια σημαντική τομή στη διπλωματική, καθώς από τον 13^ο αι. εντοπίζονται πολλές αλλαγές στη μορφή και τη δομή των εγγράφων και μια σαφής τάση κωδικοποίησης στο τυπικό τους³⁴. Επίσης καταργούνται παλιές πρακτικές της γραφειοκρατίας (όπως οι *καταστροφώσεις*) και υιοθετούνται νέες (όπως η καταγραφή επί του νότου συναφών εγγράφων). Κατά τη συγγραφέα (σ. 94, 98 κ.α.), οι μεταβολές αυτές αντικατοπτρίζουν τις βαθύτερες πολιτικές, διοικητικές και γραφειοκρατικές αλλαγές του 13^{ου} αι. και κυρίως της παλαιολόγειας περιόδου.

³² Όσον αφορά στους *απογραφείς* που λειτουργούσαν ως ομάδα και είχαν κοινή σφραγίδα, στο παράδειγμα που αναφέρει η συγγραφέας (σ. 83) θα προσθέσουμε δύο ακόμη περιπτώσεις από την περιφέρεια Θεσσαλονίκης: Ν. Oikonomides, *A Collection of Dated Byzantine Lead Seals*, Washington, D.C. 1986, αρ. 138 (1262), 145 (1318). Αναφορικά με τις έμμετρες σφραγίδες (σ. 85 σημ. 322) θα πρέπει να σημειώσουμε την πρόσφατη σχετικά έκδοση της Alexandra-Kyriaki Wassiliou-Seibt, *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden*, τ. I: *Einleitung, Siegellegenden von Alpha bis inklusive My* [Wiener Byzantinistische Studien, Band 28/1], Wien 2011.

³³ Αναφέρουμε, για παράδειγμα, την επισήμανση της συγγραφέως ότι μετά τον 11^ο αι. στα υπαλληλικά έγγραφα δεν απαντά *τίτλωση* και *επιγραφή* (σ. 67-68), στα δε έγγραφα του 13^{ου} αι. κ.ε. η αναφορά του παραλήπτη συνήθως αναγράφεται επί του νότου (σ. 68, 91), ή ότι μετά τα τέλη του 12^{ου} αι. η χρονολογία λήψης της εντολής που προκάλεσε μια διοικητική πράξη δεν αναφέρεται στο σχετικό έγγραφο του εντολοδόχου αξιωματούχου (σ. 76).

³⁴ Κατά κανόνα δεν υπάρχει *πρωτόκολλο* (σ. 68, 73), η έκθεση της υπόθεσης και η περιγραφή της διαδικασίας είναι –με εξαίρεση ορισμένα δικαστικά έγγραφα– πιο συνοπτική για προφανείς λόγους οικονομίας στη γραφική ύλη (σ. 69, 71), τυποποιείται η εισαγωγική και η καταληκτική φράση (σ. 72-74), η εκφορά της χρονολογίας (σ. 76), η υπογραφή του αξιωματούχου (σ. 78-79) κ.ά. Βλ. και τη γραφική παράσταση των υπαλληλικών εγγράφων (σ. 95).

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι η μελέτη περιέχει πλήθος χρήσιμων πληροφοριών και παρατηρήσεων όσον αφορά στις γραφειοκρατικές διαδικασίες, τη λειτουργία των κεντρικών και επαρχιακών υπηρεσιών και την εξέλιξη ποικίλων διοικητικών και οικονομικών θεσμών. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρατηρήσεις της συγγραφέως για τον τρόπο που διενεργούνταν οι γενικές απογραφές και ενημερωνόταν το κτηματολόγιο (σ. 57, 63-66), για την καταχώριση γνήσιων αντιγράφων των υπαλληλικών εγγράφων στα αρχεία των κεντρικών υπηρεσιών αλλά και την εγκατάλειψη της πρακτικής αυτής μετά το 1204 (σ. 69-70, 92-93, 117), για την πρακτική απόσυρσης άκυρων εγγράφων (σ. 34 σημ. 109)³⁵, για τον έλεγχο πιστότητας κατά την καταγραφή των πεπραγμένων προτού υπογραφούν τα πρακτικά μιας δίκης (σ. 104-105), για τη σύσταση και λειτουργία του *σεκρέτου τής θαλάσσης* (σ. 108 κ.ε.), για την τάση απλοποίησης των διαδικασιών και την προσπάθεια για άμεση διεκπεραίωση των διοικητικών πράξεων επί Παλαιολόγων (σ. 93-94, 98, 117-118).

Το τρίτο μέρος της μελέτης (σ. 97-114) φέρει τον τίτλο «*Εγγραφα με ειδικό τυπικό*». Εδώ παρουσιάζονται αναλυτικά το ιδιαίτερο τυπικό και οι διπλωματικές εξελίξεις των εγγράφων: *άναφορά / υπόμνησις*³⁶, *ένταγμα, γραφή, σημείωμα / σημειώσεις, ισοκώδικον / φύλλον από παραθέσεως, πρᾶξις τοῦ σεκρέτου τής θαλάσσης, πρακτικόν*³⁷, *περιορισμός*³⁸.

Ακολουθούν τα Συμπεράσματα (σ. 115-118), όπου η συγγραφέας συνοψίζει τα σημαντικότερα πορίσματα της έρευνας και ερμηνεύει ιστορικά τη διπλωματική εξέλιξη των υπαλληλικών εγγράφων. Εύστοχα συσχετίζει τα δεδομένα και τις μεταβολές στη διπλωματική και στη γραφειοκρατική διαδικασία με τις διοικητικές και οργανωτικές

³⁵ Θα προσθέσουμε μια ακόμη περίπτωση: Zographou (Pavlikianov) αρ. 7.46-49 (1267).

³⁶ Η συγγραφέας επισημαίνει ότι το υπαλληλικό έγγραφο *άναφορά / υπόμνησις* προς τον αυτοκράτορα εντάσσεται διπλωματικά στο γενικότερο είδος των *υπομνήσεων / δεήσεων - λύσεων*. Για τις *δεήσεις*, εκτός από τη μελέτη της συγγραφέως (βλ. ανωτ. σημ. 2), βλ. και τη διδακτορική διατριβή του Ι. Κ. Παναγιωτίδη, *Η Δέησις / Supplicatio ενώπιον του αυτοκράτορα στο βυζαντινό-ρωμαϊκό δίκαιο (4^{ος}-15^{ος} αι.)*, που εκδόθηκε σχετικά πρόσφατα στη Σειρά του ομότ. καθηγητή Γ. Π. Νάκου, Πηγές και Μελέτες Ιστορίας Ελληνικού και Ρωμαϊκού Δικαίου, αρ. 6, Θεσσαλονίκη 2011.

³⁷ Πρβλ. και τις επισημάνσεις του J. Lefort, *Observations diplomatiques et paléographiques sur les praktika du XIVe siècle*, στο *La paléographie grecque et byzantine, Actes du colloque International du C.N.R.S.* (Paris, 21-25 octobre 1974), εκδ. J. Glenisson - J. Bompaire - J. Irigoien, Paris 1977, σ. 461-472, εδῶ 465 κ.ε.

³⁸ Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε την επισήμανση (σ. 114) ότι οι νεοσυνταχθέντες *περιορισμοί* γαιών φέρουν χρονολογία, γεγονός που επιτρέπει τη διάκρισή τους από τα αντιγραμμένα αποσπάσματα από τη *θέσιν*.

αλλαγές του κράτους διαχρονικά και κυρίως κατά τον 9^ο αι. και στη συνέχεια κατά τον 13^ο αι. Τονίζει επίσης ότι στα έγγραφα αποτυπώνεται η πολυπλοκότητα και η αποτελεσματικότητα της βυζαντινής διοίκησης, η συνέχεια του κράτους, αλλά και η ικανότητά του να προσαρμόζεται στις νέες ανάγκες που προέκυπταν από τις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, τις πολιτικές και γενικά τις ιστορικές συγκυρίες.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το έργο συμπληρώνεται από περίληψη και κατάλογο περιεχομένων στα γαλλικά (σ. 119-127), από τον απαραίτητο πίνακα ονομάτων και όρων (σ. 129-139) και από δώδεκα πίνακες εγγράφων (σ. 141-153). Χρήσιμη για τον αναγνώστη προσθήκη θα ήταν ο πίνακας συγγραφέων.

Κλείνοντας, θα επαναλάβουμε ότι η παρουσιαζόμενη μελέτη – προϊόν μακρόχρονης ενασχόλησης της συγγραφέως με τα ποικίλα είδη των υπαλληλικών και άλλων εγγράφων– καλύπτει με επιστημονική εγκυρότητα και αποτελεσματικότητα ένα σημαντικό κενό της διπλωματικής έρευνας. Ταυτόχρονα συνιστά πολύτιμο βοήθημα για τους ιστορικούς που μελετούν την κεντρική και επαρχιακή διοίκηση, όχι μόνο γιατί αποτελεί προϋπόθεση για την ορθή προσέγγιση και αξιοποίηση ενός σημαντικότερου πηγαιού υλικού, αλλά και γιατί διαλαμβάνει ζητήματα που αφορούν στις γραφειοκρατικές διαδικασίες και στη λειτουργία και εξέλιξη ποικίλων διοικητικών θεσμών.

Ελισάβετ Χατζηαντωνίου
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

IBM 701 “Γραπτές Πηγές της Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας”

(χειμερινό εξάμηνο)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ

Γενική περιγραφή: Σκοπός του μαθήματος είναι να παρουσιάσει τα βυζαντινά νομίσματα ως αδιάψευστους μάρτυρες για την ερμηνεία του ιστορικού παρελθόντος, όπως και τις δύο βασικές μεθόδους εξέτασης της νομισματικής μαρτυρίας. Η πρώτη μέθοδος βασίζεται στις επιγραφές και τις παραστάσεις των νομισμάτων, και αφορά στην ταύτιση και τη λεπτομερή ταξινόμησή τους κατά εκδίδουσα αρχή, νομισματοκοπείο, μέταλλο, υποδιαίρεση και τύπο. Η δεύτερη μέθοδος σχετίζεται με τη διερεύνηση της γεωγραφικής και της χρονολογικής κατανομής των νομισματικών ευρημάτων.

Μαθησιακά Αποτελέσματα: Μετά την ολοκλήρωση του μαθήματος οι φοιτήτριες/φοιτητές θα έχουν κατανοήσει ότι η νομισματική επιστήμη αποτελεί ένα ολοκληρωμένο και εδραιωμένο ερευνητικό πεδίο. Θα έχουν εξοικειωθεί με το βυζαντινό νομισματικό σύστημα, και θα έχουν διαπιστώσει ότι τα νομίσματα διέθεταν μεγάλες προσαρμοστικές δυνατότητες απέναντι στις γενικότερες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις κατά τη βυζαντινή περίοδο. Θα έχουν κατανοήσει τη σημασία της ομαδοποίησης των νομισμάτων σε κλειστές ενότητες κατά εκδίδουσα αρχή, νομισματοκοπείο, υποδιαίρεση και τύπο για τη διενέργεια εξειδικευμένων αναλύσεων που διευρύνουν τα πεδία της νομισματικής έρευνας. Καθιερωμένες αναλύσεις είναι η τυπολογική, η στυλιστική, η μετρολογική, η μεταλλουργική και η μελέτη της αλληλουχίας των σφραγίδων. Θα μπορούν να χρησιμοποιούν τα βυζαντινά νομίσματα ως σημαντική πηγή πληροφόρησης για την οικονομία, τους θεσμούς, την κοινωνία, τη θρησκεία και τον πολιτισμό της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Γνωστικά Αντικείμενα:

- Βιβλιογραφική επισκόπηση της βυζαντινής νομισματικής επιστήμης και έρευνας
- Χρήση ηλεκτρονικών πηγών και διαδικτυακών νομισματικών καταλόγων
- Το βυζαντινό νομισματικό σύστημα κατά νομισματικές περιόδους
- Νομισματικές μεταρρυθμίσεις και αυτοκρατορική πολιτική και ιδεολογία
- Βοηθητικές νομισματικές ενδείξεις για την οργάνωση της νομισματικής παραγωγής – Πρακτικές αντιμετώπισης του πληθωρισμού ή έκτακτων εξόδων (νομίσματα διπλοχτυπημένα, μπλοκαρισμένα, επικεκομμένα, ψαλιδισμένα)
- Ομαδοποίηση των βυζαντινών νομισμάτων και εφαρμογή εξειδικευμένων αναλύσεων – περιπτώσεις μελέτης

Ελένη Μ. Λιάντα (DPhil Oxon)
elenilianta@hotmail.com